Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting.
H. T. Damsté.
Prof. J. C. van Eerde.
O. L. Helfrich.
Prof. Dr. N. J. Krom.
Prof. Dr. Th. W. Juynboll.
F. A. Liefrinck.
Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel.
Mr. Dr. W. M. G. Schumann.

EERELEDEN.

Mr. A. Capadose, Huize Hoogwolde, Leidsche straatweg 107, Wassenaar.
Sir H. W. A. Deterding, den Haag, (adres Bat. Petroleum Mij.).
Jhr. H. Loudon, Wassenaar, Huize „Voor Linden".
Dr. G. P. Rouffaer, den Haag, van Bleiswijkstraat 71 f.
Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, Leiden, Rapenburg 61.
Dr. J. W. IJzerman, Wassenaar, Schouwweg 43.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

E. Aymonier, Parijs, École Coloniale, Avenue de l'Observatoire 2.
Henri Basset, Dir. Inst. d. Hautes Etudes Marocaines à Rabat.
Prof. C. Otto Blagden, Londen E. C. 2, Finsbury Circus, School of Oriental Studies.
Prof. Dr. R. Brandstetter, Luzern, Vonmattstr. 52.
Prof. A. Cabaton, Parijs, Rue François Bonvin 21.
J. Chailley, Parijs, Rue de la Terrasse 3.
Prof. Guido Cora, Rome, Via Nazionale 181.
Prof. Clive Day, New Haven, Connecticut, Lawrence Hall 267.
G. Ferrand, Parijs, Rue Racine 28.
L. Finot, Parijs, Rue Poussin 11.
A. Foucher, Parijs, 286 Boulevard Raspail XIVe.
Dr. Henri Froidevaux, Versailles, Rue d'Angivilliers 47.
Prof. A. R. Hein, Weenen, III Kleistgasse 18.

Prof. S. J. Hickson, Manchester, the Owens College.
G. Julien, Gouverneur des Colonies, Parijs XV, 116 Rue Lecourbe.
Dr. Oskar Nachod, Dresden—N, Arneltstrasse 2.
Dr. T. H. Pardo de Tavera, Manila, Calle de Centeno.
Prof. P. E. Pavolini, Florence, Piazza San Marco 2.
James A. Robertson, 54 Flower Ave., Takoma Park, Md. (United States).
Raja Sir Sourindro Mohun Tagore, Mus. Doct., Calcutta.
Prof. Dr. Edward B. Tylor, Oxford, University Museum.
Sir George Watt, Londen, Kew Gardens.

CORRESPONDEEREND LID.

Fred. Oudschans Dentz, Paramaribo; tijdelijk p/a de familie van Maas, Coornhertstraat 12, Haarlem.

LEDEN-DONATEURS EN DONATRICES.

a. door storting van minstens f 1000.— in eens:

Bataafsche Petroleummaatschappij, den Haag, Carel v. Bylandtlaan 30.
Th. F. A. Delprat, Amsterdam, Paulus Potterstraat 24.
S. P. van Eeghen, Amsterdam, Heerengracht 462.
Mr. M. Enschedé, den Haag, Daendelsstraat 33.
Prof. Mr. J. E. Heeres, den Haag, Benoordenhoutsche weg 6.
E. Heldring, Amsterdam, Heerengracht 478.
Frans Jurgens, Nijmegen, Heyendaal.
A. G. Kröller, den Haag, Lange Voorhout 3.
Landbouw Maatschappij Bantool, den Haag, Wassenaarschekade 11.
H. E. Levert, den Haag, Stadhouderslaan 140.
P. A. Pijnappel, Hilversum, Huize „de Hoorneboeg".
H. C. Rehbock, Amsterdam, Keizersgracht 517.
A. Stoop, Bloemendaal, Huize „de Rijp".

b. door jaarlijksche bijdragen van minstens f 25.—:

500 gulden.

Nederlandsche Handelmaatschappij, Amsterdam, Heerengracht 466.

250 gulden.

Maatschappij tot exploitatie der suikerfabrieken Sentanen lor, Brangkal en Dinoyo, den Haag, R. J. Schimmelpenninoklaan 3.

150 gulden.

Administratiekantoor S. E. Ramondt en J. Dolleman (vertegenwoordigende de Cultuur-Mijen: Kemanglen, Doekoewringin, Boedoean, Soemberredjo, Balong Bendo, Soember Kareng, Mij. t. Expl. der S.f. Waroe, Tjebongan, S.f. Boedjong, Krian, S.o. Poerwodedjo, Suiker Cult. Mij.), Amsterdam, Keizersgracht 158.

100 gulden.

Bond van Eigenaren van Suikerondernemingen in Nederlandsch-Indie, den Haag, Laan van Meerdervoort 9.

Cultuurmaatschappij Bogokidoel, den Haag, R.J. Schimmelpennincklaan 3.

Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden, Amsterdam, Heerengracht 392.

Koloniale Bank, Amsterdam, Heerengracht 543.

Koninklijke Paketvaartmaatschappij, Amsterdam, Scheepvaarthuis, Prins Hendrikkade 112–114.

50 gulden.

Billiton-Maatschappij, den Haag, Korte Voorhout 12.

Cultuur Maatschappij Besito, den Haag, Laan van Meerdervoort 108.

Cultuur Maatschappij Gempol Krep, den Haag, R. J. Schimmelpennincklaan 3.

Cultuur Maatschappij Gesiekan en Magoewo, den Haag, Javastraat 14.

Cultuur Maatschappij Kali Bakar, den Haag, R. J. Schimmelpennincklaan 3.

Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran, Amsterdam, Heerengracht 392.

Cultuur Maatschappij Langsee, den Haag, Javastraat 14.

Cultuur-Maatschappij „Molio Ardjo", Huize Westerveld, Elden (bij Arnhem. (Adres voor de contributie: Rotterdam, Intern. Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam).

Cultuur Maatschappij Petjangaän, den Haag, Javastraat 14.

Cultuur Maatschappij „Soember Kareng", Amsterdam, Keizersgracht 158.

Cultuur Maatschappij Tangoenan, den Haag, R. J. Schimmelpennincklaan 3.

Deli-Batavia Maatschappij, Amsterdam, Heerengracht 286.
Deli Maatschappij, Amsterdam, Keizersgracht 690.
Deli Spoorwegmaatschappij, Amsterdam, Heerengracht 164.
Mr. R. H. Erdmann, Amsterdam, Beurskamers 11—13.
Exploratie en Exploitatie Maatschappij Bolang Mongondou, den Haag, van Beuningenstraat 74.
Handelsvereeniging Amsterdam, Amsterdam, N. Z. Voorburgwal 162.
Hollandsch Amerikaansche Plantage Mij. Amsterdam, Dam 6.
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam, Rotterdam, Wijnhaven N.Z. 169.
Javasche Cultuurmaatschappij, Amsterdam, Singel 250.
Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen, den Haag, Carel van Bylandtlaan 30.
Landbouw Maatschappij Bangak, den Haag, Huize „Semarang" Thomsonlaan 40.
Landbouw Maatschappij Ketanen, den Haag, R. J. Schimmelpenninck-laan 3.
Maatschappij tot exploitatie der landen nagelaten door Mr. W. A. baron Baud, den Haag, Schuytstraat 2.
Maatschappij tot exploitatie der suikerondernemingen Kremboong en Toelangan, den Haag, Princessegracht 19.
Maatschappij tot exploitatie van de suikeronderneming „Djatie", den Haag, Laan van Meerdervoort 20.
Maatschappij tot exploitatie van de suikeronderneming Tjomal, den Haag, Javastraat 1*b*.
N. V. Handelsvennootschap v/h. Maintz en Co., Amsterdam, N. Spiegelstraat 17.
Ned.-Indische Gasmaatschappij, Rotterdam, Willemsplein 10.
Ned.-Indische Handelsbank, Amsterdam, Singel 250.
Ned.-Indische Landbouwmaatschappij, Amsterdam, Singel 250.
Rotterdamsche Lloyd, Rotterdam, Veerhaven 7.
Samarang-Jonana Stoomtram Maatschappij, den Haag, Jan Pietersz. Coenstraat 2—8.
Senembah Maatschappij, Amsterdam, Leidsche gracht 13/15.
Stoomvaart Mij. „Nederland", Amsterdam, Prins Hendrikkade 159-160.
Vereeniging van ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, den Haag, Heemskerkstraat 1*a*.

25 gulden.

Alg. Ned. Indische Electriciteit-Maatschappij, Amsterdam, N. Spiegelstraat 17.

C. J. K. VAN AALST, Amsterdam, Keizersgracht 608.
Firma H. G. Th. Crone, Amsterdam, N.Z. Voorburgwal 104.
Cultuur Maatschappij [illegible], den Haag, Wassenaarsche kade 25.
Cultuur Maatschappij Kadhipaten, den Haag, Javastraat 1 *b*.
Cultuur Maatschappij [illegible], Amsterdam, Heerengracht 479.
Cultuurmaatschappij „Pagottan", den Haag, v. Boetzelaerlaan 125.
Cultuur Maatschappij [illegible], Amsterdam, Heerengracht 479.
Cultuurmaatschappij „Tjiomas", den Haag, Mauritskade 3.
Cultuurmaatschappij [illegible], den Haag, Wassenaarsche weg.
Cultuur Maatschappij „Wonolangan", den Haag, Javastraat 1 *b*.
P. L. DUBOURCQ, Delft, Nieuwe Plantage 54.
TH. R. HAASMANN, den Haag, Stadhouderslaan 124.
Mr. J. VAN HOBOKEN, Rotterdam.
Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in Gewapend Beton, den Haag, Groot Hertoginnelaan 258.
A. W. F. IDENBURG, Scheveningen, Cremerweg 5.
Japansche Cultuurmaatschappij, den Haag, Wassenaarsche kade 23.
O. S. KNOTTNERUS, Rotterdam, Mathenesserlaan 457.
Mr. J. P. Graaf van Limburg Stirum, Leuvenum, gem. Ermelo. (Contributie-adres: F. H. & R. Fockema te Arnhem).
Maatschappij tot Exploitatie van de Koffieonderneming „Kali Kempit", den Haag, R. J. Schimmelpennincklaan 3.
N. V. Amsterdamsch Kantoor voor Indische zaken, Amsterdam, N. Spiegelstraat 17.
N. V. de Deli Courant, den Haag, Parkstraat 37.
N.V. Cult. Maatschappij Ver. [illegible]-ondernemingen, den Haag, Wassenaarsche kade 23.
N. V. Java-China-Japanlijn, Amsterdam, Prins Hendrikkade 34.
N. V. Klattensche Cultuurmaatschappij, den Haag, Wassenaarsche kade 23.
N. V. Kultuurmaatschappij „Pasir Nangka", Weltevreden, Kramat Salemba 176.
N. V. Landbouw-Maatschappij „[illegible]", den Haag, Wassenaarsche kade 11.
N. V. Maatschappij tot Exploitatie der Suikerfabriek „Tandjong Tirto", den Haag, Wassenaarschekade 11.
N.V. Suikerfabrieken Tjeweng-[illegible], Den Haag, Wassenaarschekade 11.
N. V. Zeehaven en Kolenstation „Sabang", Amsterdam, Beurspassage 8.
Ned.-Ind. Maatschappij tot voortzetting der zaken van VAN DER LINDE & TEVES en R. S. STOKVIS & ZONEN LTD., Amsterdam, J. W. Brouwerplein 2.

Ned. Ind. Spoorwegmaatschappij, den Haag, Wassenaarsche kade 25.
Mr. L. Schoutendorp, Landsadvocaat, Weltevreden
Semarangsche Administratie Maatschappij, Amsterdam, De Wittenkade 48-50.
Sumatra-Rubber-Cultuur Mij. „Serbadjadi", Amsterdam, Keizersgracht 573-575.
Mr. A. G. N. Swart, den Haag, Schuytstraat 2.
Ir. P. W. M. Trap, S.t. Bantool, Jogjakarta (Java).
Mr. M. W. F. Treub, den Haag, Duinweg 37.
F. P. J. Vester, Amsterdam, Honthorststraat 7.
Mr. G. Vissering, Amsterdam, de Lairessestraat 165.
Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Leiden, Rapenburg 40.

GEWONE LEDEN EN CONTRIBUEERENDE INSTELLINGEN.

R. A. A. Achmad Djajadiningrat, Regent te Weltevreden, Batavia.
Dr. N. Adriani, Afgevaardigde van het Ned. Bijbelgenootschap, Soekaboemi (Java). (Adres voor de contributie Dr. J. W. Adriani, Utrecht, Nieuwegracht 199).
Agentschap der N.V. Java-China-Japanlijn te Kobe (Japan), 86 Kyo Machi. (Contributieadres: Java-China-Japanlijn, Amsterdam, Prins Hendrikkade 112—114).
Agentschap der N. V. Java China Japanlijn te Soerabaja. (Contributieadres Amsterdam, Scheepvaarthuis, Prins Hendrikkade 112—114).
Dr. Walther Aichele, Hamburg, Rothenbaumchaussee 12 Universität, Seminar für Afrik. und Südseesprachen.
Amsterdam-Tapanoeli Rubber Cultuur Maatschappij, Arnhem, Willemsplein 5.
Mej. M. Amshoff, Leiden, Witte Singel 29.
Prof. Mr. G. André de la Porte, Leiden, Rijnsburgerweg 6*b*.
Dr. C. van Arendonk, Leiden, Schelpenkade 31.
Assurantie-Maatschappij „de Nederlanden", den Haag, Kerkplein, hoek Prinsestraat.
Mej. M. W. M. Avelingh, Velp (Gelderl.), Kastanjelaan 21.
T. B. Baart de la Faille, Rotterdam, Willemskade 6.
A. A. Bake, Shantiniketan, Bolpur, distr. Birbhum, Bengal (British India).
Mr. C. Bake, den Haag, Riouwstraat 19.

J. F. de Beaufort, Amsterdam, Heerengracht 170. (Adres voor de contributie: Van Loon & C°., Keizersgracht 579).

Dr. L. F. de Beaufort, Amersfoort, de Hooge Kleij.

H. L. Bekker, den Haag, Nieuwe Parklaan 6.

Mr. G. J. A. van Berckel, den Haag, Laan van Meerdervoort 27.

C. C. Berg, Student Ind. lett., Leiden, Hooge Rijndijk 96.

S. van den Bergh Jr., Rotterdam, Westerlaan 1.

Mr. J. H. L. Bergsma, Amsterdam, Vondelstraat 13.

Mr. S. J. Bergsma, Lugano Paradiso (Villa [illegible]), Zwitserland.

A. J. Bernet Kempers, Middelburg, Loskade P 256.

Mr. C. T. Bertling, Voorzitter Landraad, Jogjakarta.

Mr. W. C. Beucker Andreae, den Haag, Laan Copes van Cattenburch 20.

Prof. T. J. Bezemer, Wageningen, Rijksstraatweg 59.

Bibliotheek der Handels-Hoogeschool, Rotterdam.

Bibliotheek der Landbouwhoogeschool, Wageningen.

Bibliotheek der Rijksuniversiteit, Groningen.

Mr. A. J. E. A. Bik, den Haag, Carnegielaan 11.

W. Blankwaard, Dir. Société Anon. Belge, Bangkok (Siam).

C. Blatt, Amsterdam, Keizersgracht 295.

Prof. Dr. J. H. Boeke, Adv. Volkscredietw., Weltevreden, Dep. B.B. (Adres voor de contributie Mevr. S. M. Boeke, Amsterdam, P. C. Hooftstr. 85.

Prof. W. E. Boerman, Rotterdam, Beatrijsstraat 59.

Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, de Bilt, Huize Sandwijck.

Mr. H. J. Bool, auditeur-militair te Tjimahi, [illegible]laan 5, Bandoeng. (Contributie-adres: Mr. J. Bool, den Haag, Hazelaarstraat 81).

Chr. Boonacker, Medan (Deli-Maatschappij).

A. D. H. Bosch, Administrateur der s. f. Pangka te Tegal.

Dr. F. D. K. Bosch, Weltevreden, Gang Trivelli 35.

K. A. R. Bosscha, Malabar, Bandoeng.

G. Boswinkel, Directeur opleidingsschool Inl. ambt., Blitar.

M. A. Bouman, Contr. B. B. Djeneponto via Makassar.

E. H. B. Brascamp, Opper-Houtvester m/v. te Olst, villa Rozenhof.

Mevr. W. Brouwer van Groenou geb. [illegible], den Haag, Parkweg [illegible].

Dr. W. [illegible], Adj.-Inspecteur Agrarische Zaken, Weltevreden, [illegible]plein 8.

D. Brouwer, den Haag, Valkenboschkade 128 (Adres voor de contributie: Westeinde 135).

P. M. L. de Bruyn Prince, Voorburg, Laan van Middenburg 15.

Mr. P. G. Bijdendijk, Rechtelijk ambtenaar, Bandjermasin.

Mr. K. J. Bijl, Advocaat te Semarang, Bodjong 102.
Prof. Dr. W. Caland, Utrecht, Koningslaan 78.
Mej. E. Cameeling, Rotterdam, Essenburg Singel 5.
E. H. Carpentier Alting, Notaris, den Haag, Statenlaan 63.
Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting, den Haag, van Hoornbeekstr. 15.
H. H. de Cock, Bestuursambtenaar, Soerakarta.
G. Coedès, Conservateur de la Bibliothèque Nationale de Siam, Bangkok.
Prof. Dr. H. T. Colenbrander, Huis ter Lugt, Leiden, Donkersteeg 19.
Conferentie van Zendelingen in Deli (adres: J. H. Neumann, Raja, Kaban Djahe, Oostkust van Sumatra).
W. Ph. Coolhaas, Contr. B. B. te Semarang.
Mevr. L. M. Coster—Wijsman, Groningen, H. W. Mesdagplein 5.
Crediet- en Handelsvereeniging Banda, Amsterdam, Heerengracht 161.
Mr. F. J. J. Cremers, Scheveningen, Nieuwe Duinweg 6.
H. Ch. Crors, Inspecteur Inlandsch onderwijs, Djokjakarta.
E. C. Crucq, den Haag, Waldeck Pyrmontkade 32.
Cultuur Maatschappij Melangbong, Amsterdam, Singel 158.
Cultuurmaatschappij „Kali Tello", den Haag, Laan van Meerdervoort 16.
Ir. M. H. Damme, den Haag, Kortenaerkade (Hoofdbestuur P. T. en T.).
H. T. Damsté, Oegstgeest, Prins Hendrikpark, Koninginnelaan 9.
De Moluksche Handels-Vennootschap, Amsterdam, Keizersgracht 382.
A. C. Deenik, Directeur Normaalschool, Poerwakarta.
F. M. Dekker, oud Assistent-Resident, Semarang, Karangtengah 3.
R. A. J. van Delden, Hilversum, Sweelincklaan 18.
K. F. van Delden Laërne, Bandoeng, Ceramstraat 3.
Mevr. de Wed. E. M. van Deventer—Maas, den Haag, Surinamestraat 20.
H. A. von Dewall, Leeraar Handels Hoogeschool, den Haag, Houtrustweg 70.
L. E. Dom van Rombeek, den Haag, Beeklaan 417.
G. J. van Dongen, Resident van Djambi.
Dr. G. W. J. Drewes, Weltevreden, Laan Raden Saleh 4 pav. (Contrib. adres: Nicolaas Witsenstraat 20, Amsterdam).
H. E. Driessen, Haarlem, Baan 23.
W. F. C. Druyvesteyn, Amsterdam, Keizersgracht 532.
J. J. L. Duyvendak, Leiden, Wasstraat 33.
J. Ph. Duyvendak, Almelo, Rietstraat 86.
Mr. E. J. F. van Dunné, Advocaat, Batavia.
Prof. J. C. van Eerde, Amsterdam, Oosterpark 75.
Mr. L. Einthoven, Rechterlijk ambtenaar, Makassar.
M. G. Emeis, O. I. ambtenaar, Fort de Kock (Sumatra's Westkust).
Encyclopaedisch Bureau, Weltevreden.

Esko Uno, Rikoku University, Nishirokujo, Kyoto, Japan. (Contributie-adres: Firma Kolf, Weltevreden, Java).

T. van Erp, den Haag, Albertinestraat 12.

S. J. Esser, Kampen, Koornmarkt 3[1].

J. J. van Eupen, Inspecteur Onderwijs. (Adres voor de contributie en Bijdragen: Mevr. v. Eupen, Nijmegen, Slichtenhorststraat 47).

P. A Euwens, O.P., Curaçao.

Mr. H. W. Felderhof, Weltevreden, Pegangsaän 53.

Dr. J. W. H. Ferguson, Custom House, Hankow (China).

Mr. D. Fock, Gouverneur-Generaal, Buitenzorg.

Dr. F. J. Fockema. Oegstgeest. (Adres: Nederl. Zendingsschool).

J. Fortgens, Oegstgeest. (Adres: Nederl. Zendingsschool).

Mr. J. W. D. Francken, den Haag, Wassenaarschekade 11.

J. Ph. Freyss, Ambtenaar Dep. B. B., m/v. den Haag, v. Imhoffplein 1.

Mr. Th. A. Fruin, Adj[t]. Adviseur Volkscredietwezen, Weltevreden, Gang Holle 11. (Adres voor de contributie: Prof. Mr. R. Fruin, 's-Gravenhage, Willem de Zwijgerlaan 25).

M. Gatsonides Jr., Ambtenaar voor Agrarische Zaken, te Soerakarta.

Mr. A. A. Gaymans, Pematang Siantar, O. K. v. Sumatra.

P. Gediking, Weltevreden.

Mr. C. C. Geertsema, Groningen.

W. van Gelder, den Haag, de Perponcherstraat 127.

Gewestelijke Bibliotheek, [illegible]. (Adres: [illegible]).

Prof. Dr. J. van Ginneken S. J., Nijmegen, Stijn Buijsstraat 11.

S. W. G. Gisius, de Smëroe-hoeve, Toempang, Malang.

R. H. Gockinga, Arnhem, Sweerts de Landasstraat 50.

R. T. Gondosoebroto, Regent, Banjoemas.

G. L. Gonggrijp, den Haag, Copernicuslaan 28.

R. Goris, den Haag, Hofwijkplein 42.

S. de Graaff, den Haag, Violenweg 10.

W. R. de Greve, den Haag, Ant. Duyckstraat 104.

W. Groeneveldt, Ass.-Resident, Koepang (Timor).

Mr. G. J. H. Gunning, Inspecteur van Financiën, Soerabaja.

S. M. Hugo van Gijn, Dordrecht.

Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar, Leiden, Rapenburg 65.

Pangeran A. Hadiwidjaja, Soerakarta.

Dr. Ir. Han Tiau Tjong, Kedoengwoenie, Pekalongan.

Handel en Cultuurmaatschappij [illegible], Amsterdam, Prins Hendrikkade 79.

Handel Mij. Deli-Atjeh, Amsterdam, Muntplein 2.

Mr. A. W. Hartman, den Haag, Zeestraat 71 a.

F. J. F. van Hasselt, zendeling te Mansinam, Vredehof, Eefde (gem. Warnsveld).

Mr. J. H. van Hasselt, den Haag, Laan van Meerdervoort 9.

J. J. ten Have, den Haag, Valkenboschkade 110. ('s Zomers: Epe, Villa Zonnehoek).

Prof. Dr. G. A. J. Hazeu, Leiden, Rapenburg 50.

J. van Hecht Muntingh Napjus, Hilversum, Dalweg 21.

Mr. C. W. Baron van Heeckeren, Bloemendaal, Huize Endymion, Koepellaan 2.

Firma Van Heekeren en Co., Amsterdam, Kerkstraat 257.

O. L. Helfrich, Voorburg (Z.-H.) 50 Oosteinde Pension Huize St. Anthonius Hove.

C. M. Herckenrath, Amsterdam, Vondelstraat 5.

J. W. Th. Heringa, Assistent-Resident, Ambon.

J. B. van Heutsz Jr. Wd. Gouv. Arts, Temanggoeng.

J. G. van Heyst, Resident te Bandoeng, adres voor de Bijdragen: den Haag, Emmastraat (Dr. J. J. Pigeaud).

Dr. H. G. Heijting, den Haag, Statenlaan 106.

L. C. Heyting, Contr. B. B. Medan.

D. van Hinloopen Labberton, den Haag, Stadhouderslaan 100.

G. H. Hintzen, Rotterdam, Javastraat 4.

Dr. J. F. Hoekstra, Amsterdam, Vondelstraat 61.

Prof. R. A. Dr. Hoesein Djajadiningrat, Weltevreden, Oud-Kondangdia 50.

B. Hortink, Scheveningen, Leuvenschestraat 48.

Mr. F. D. Holleman, Rechterlijk ambtenaar, Buitenzorg, Laan van der Wijck 23.

G. J. Honig (firma P. Out), Koog—Zaandijk.

Hoofdadministratie der Billiton-Maatschappij, Tandjong Pandan, Billiton.

Hoofdagentschap der N.V. Java-China-Japanlijn, Batavia. (Contributie-adres: Amsterdam, Java—China—Japanlijn, Scheepvaarthuis, Prins Hendrikkade 112—114).

Hoogere Krijgsschool, den Haag.

Mr. E. J. Th. à Th. v. d. Hoop v. Slochteren, Slochteren.

C. Hooykaas, Cand. Ind. Lett. Leiden, Hoogl. Kerkgracht 37.

A. P. H. Hotz, Lugano, Via Montarina 11, Schweiz. (Contributie-adres: den Haag, Scheurleer en Zoonen).

D. J. van Houten, Weesp, Villa Casparus.

G. J. Houtsma, Haarlem, Westerhoutstraat 34.

Prof. Dr. M. Th. Houtsma, Utrecht.

W. Hoven, Contr. B. B., den Haag, Nassau Zuilensteinstraat 3.

Dr. H. F. R. Hubrecht, Amsterdam, Amstel 179.

J. Hudig Dz., Hilversum.
A. H[illegible], Zendeling-leeraar te L[illegible] ([illegible]. Contributie-adres: M. J. van Baarda, Utrecht, Hartingstraat 2bis.)
Prof. Dr. J. Huizinga, Leiden, Witte Singel 74.
J. H. H[illegible], den Haag, Bezuidenhoutsche weg. (Contributie-adres: Amsterdam, „Het Scheepvaarthuis", Prins Hendrikkade 112-114).
Dr. F. W. T. Hunger, Amsterdam, van Eeghenstraat 52.
J. D. Hunger, Resident m. v. (Adres Dr. F. W. T. Hunger, Amsterdam, van Eeghenstraat 52).
Mr. H. A. Idema, Weltevreden, Palmenlaan 45.
Industrieele Mij. Palembang, Den Haag, Parkstraat 37.
Internationale Ver. voor de Rubber- en andere Cultures in Ned.-Indië, den Haag, Heerengracht 38.
W. de Iongh Dz., den Haag, Korte Voorhout 10.
C. J. de Jaager, den Haag, Groothertoginnelaan 201.
F. B. s'Jacob, Huize Staverden, Elspeet.
Mr. H. s'Jacob, adres: firma Reynst en Vinju, Weltevreden.
Jb. Jansen, Amsterdam, Keizersgracht 390.
W. Jansen Hzn., Amsterdam, Keizersgracht 390.
Dr. C. W. Janssen, Amsterdam, Oosterpark 74. Adres voor de contributie: Leidsche Gracht 13—15.
W. F. Jantzen, Administrateur der S.f. Sindanglaoet, Cheribon.
Mr. A. M. Joekes, den Haag, Dedelstraat 25.
Jhr. Mr. J. A. de Jonge, den Haag, Scheveningsche Weg 14.
J. Jongejans, Contr. B.B., Pariaman (Sum. Westkust).
J. Jonge Poerink, O.I. ambtenaar, den Haag, van Galenstraat 72.
J. W. de Jongh, den Haag, Schenkweg 50.
Mr. J. A. Jonkman, Rechterl. ambtenaar, Semarang.
J. P. B. de Josselin de Jong, Oegstgeest, Dorpstraat 29.
M. Joustra, Leiden, Schelpenkade 39.
Dr. H. H. Juynboll, Leiden, Nieuwe Rijn 69.
Prof. Mr. Dr. Th. W. Juynboll, Utrecht, Julianalaan 6.
P. J. de Kanter, den Haag, Statenplein 2.
Kantoor van den Adviseur voor Inlandsche Zaken, Weltevreden, Kramat 61.
J. S. C. Kasteleijn, den Haag, Noordeinde 39.
Mr. L. J. C. Kastelyn, Batavia.
Dr. H. F. C. ten Kate, Consulat des Pays Bas, Tunis, Rue du Maroc 19.
J. Kats, Directeur der Instelling ter bevordering van de kennis van Inlandsche talen enz., Depok, Java.
Dr. C. Kerbert, Amsterdam.

R. A. Kern, Adviseur voor Inlandsche zaken, te ..... (Adres voor de contributie: Amsterdamsche Bank, Bijkantoor Leiden).
G. A. Kessler, Velsen, Stationsweg K. 78.
Khouw Kim An, Majoor der Chineezen, Batavia.
Prof. Mr. J. C. Kielstra, Wageningen, Bergweg 17.
G. L. der Kinderen, den Haag, Parkweg (Parkhotel).
Prof. Mr. Ph. Kleintjes, Amsterdam, Oranje Nassaulaan 46.
Prof. Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan, Amsterdam, Emmalaan 18.
H. van der Klift, Zendeling, Hamerstraat 83, Bussum.
Prof. Dr. J. H. F. Kohlbrugge, Bilthoven, Prins Hendriklaan 9.
J. E. F. de Kok, den Haag, Carel van Bylandtlaan 30.
Dr. G. H. van der Kolff, Landbouwconsulent, Makassar (Celebes), Heerenweg 13 (Contributie-adres: D. J. Hassels, Nijmegen, St. Annastraat 175).
Koninklijke Militaire Academie, adres: Breda, N. V. v/h. Broese et Peereboom.
Dr. V. E. Korn, Controleur B.B., Den Pasar, Zuid-Bali.
Dr. H. Kraemer, Malang, Rampal 53 (Contributie-adres: Mr. G. A. van der Brugghen, Vredenhofstraat 13, Haarlem).
Prof. Dr. J. Kraus, den Haag, Nassauplein 33.
J. Kreemer, den Haag, Antonie Duyckstraat 64.
Jhr. J. A. van Kretschmar van Veen, Hilversum, Heidepark.
D. J. C. Kriebel, Bestuursambtenaar, Moeara Enim, Palembang.
Prof. Dr. W. B. Kristensen, Leiden, Witte Singel 31.
Prof. Dr. N. J. Krom, Leiden, Witte Singel 18.
R. T. Kromo Adinegoro, Regent, Modjokerto.
Dr. Albert C. Kruyt, Zendeling-leeraar Poso (Midden-Celebes).
J. Kruyt, Zendeling-leeraar, Van Peltlaan 134, Hatert bij Nijmegen.
J. C. Kummer, Temanggoeng.
W. L. Laboem, Amsterdam, Prins Hendriklaan 44.
Mr. J. H. van Laer, Advocaat, Soerabaja.
J. H. Lagers, Hoofdagent Koloniale Bank, Soerabaia.
Mr. J. H. L. Lebbe, Makassar, Bessiweg 6.
Mr. L. W. H. de Leeuw, Weltevreden, Palmenlaan 45.
Mr. Dr. W. F. van Leeuwen, den Haag, Bezuidenhoutscheweg 75.
R. Lehmann, Parijs, Légation de Liberia, 80 Avenue du Bois de Boulogne.
C. Lekkerkerker, Scheveningen, Leuvensche straat 59.
J. R. Lette, Contr. B.B. m/v., den Haag, Pletterijstraat 146.
F. A. Liefrinck, den Haag.
J. H. Liefrinck, den Haag, Koningin Emmakade 172.
Dr. Chr. te Lintum, den Haag, Pompstationsweg 21.

Mr. J. C. Ph. Loeff, Landsadvocaat, Hilversum, Dennenlaan 5.

J. E. Loth, Ingenieur van 's Lands mijndiensten, Batavia, Hoofdbureau Mijnwezen.

Mr. J. Lubbers, Advocaat, Weltevreden.

Mej. Dr. M. E. Lulius van Goor, te Leiden, Zoeterwoudsche singel 78.

Madoera Stoomtram Maatschappij, den Haag, Willem de Zwijgerlaan 1.

Mr. K. P. van der Mandele, Rotterdam, Esschenstraat 2.

P. A. A. Mangkoe Negoro VII, Soerakarta.

Mr. H. Marcella, Rechterlijk Ambtenaar, Pamekasan, Madoera.

J. van der Marel, Lid van den Raad van Indië, Weltevreden.

L. Maurenbrecher, Kap. Inf. O. I. Leger. (Contributie en Bijdragen adres: L. L. A. Maurenbrecher, den Haag, Anna Paulownastraat 9).

E. W. Maurenbrecher, Contr. B.B. n. v., den Haag, Columbusstraat 214.

P. May, Amsterdam, Heerengracht 268.

G. W. Mazee, Generaal-Majoor Inf. O.I.L., Koeta Radja (Atjeh en Onderh.).

A. C. Mees, Rotterdam, Westplein 5.

J. R. Mees, Garoet, Java.

Ph. Mees, Rotterdam, Koningin Emmaplein 5. (Adres voor de contributie: Zuid Blaak 4).

Mr. W. A. Mees, Rotterdam, Parklaan 9.

Mr. L. P. M. H. Baron Michiels van Verduynen, den Haag, Vijverberg 15.

J. J. Moerman, den Haag, Valkenboschkade 121.

G. H. Mohr, Amsterdam, N. Doelenstraat 10.

W. F. de Mol van Otterloo, Doorn „Lizette".

C. Monod de Froideville, Contr. B.B., den Haag, v. Bleiswijkstraat 29.

W. J. H. Mulier, den Haag, Johan van Oldenbarneveltlaan 103.

Abram Muller, Amsterdam, van Eeghenstraat 96.

Dr. Hendrik P. N. Muller van [illegible], Ministre des Pays-Bas, Praag. (Contributie adres: Nederlandsche Handel-Maatschappij, 's-Gravenhage).

Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik", Rotterdam, Willemskade 26.

Mej. Dr. M. A. Meusses, Purmerend.

Mijnbouw Mij. Aequator, Rotterdam, van Vollenhovenstraat 29.

N.V. Cultuurmaatschappij Djeboek, 's-Gravenhage, Bentinckstraat 11.

N.V. In- en Export Mij. v. h. Plate en Van Heusden, Amsterdam, Heerengracht 489.

N.V. Ned. Indisch Land Syndicaat, Amsterdam, Heerengracht 471.

N.V. Suikerfabriek Tjoekir, Heemstede, Heemsteedsche Dreef 261.

Mr. C. B. Nederburgh, den Haag, Vivienstraat 7.

Prof. Mr. I. A. Nederburgh, den Haag, Danckertstraat 31.

Ned. Indische Escompto-Maatschappij, Amsterdam, Keizersgracht 573/5.

Ned.-Ind. Levensverzekering en Lijfrente Mij., den Haag, Oranjestraat 13. (Contributie-adres: Weltevreden, Noordwijk 34).
Nederlandsch Bijbelgenootschap, Amsterdam.
Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij, den Haag, Benoordenhoutsche weg 7.
Nederlandsche Zendingsvereeniging, Rotterdam, Heemraadssingel 129.
A. Neervoort van de Poll, Djeddah (via Egypte). (Adres voor de contributie: H.H. Jonas & Kruseman, Amsterdam, Keizersgracht 529).
Prof. Dr. H. M. van Nes, Leiden, Vreewijkstraat 8.
M. A. van Nieukerken, den Haag, van Speykstraat 38.
Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, Leiden, Jan van Goyenkade 44.
R. R. Nitik Dhi Poero, Adj.-Djaksa te Djokjakarta.
Prof. Dr. W. H. Nolens, den Haag, Prinsengracht 36.
Prof. Mr. G. J. Nolst Trenité, Amersfoort, Groote Koppel 162.
C. Nooteboom, Directeur Kweekschool, Malang Lowokwaroe 24.
R. M. Noto Soeroto, den Haag, Thomsonlaan 146.
W. Nijhoff, den Haag, Lange Voorhout 9.
V. Obdeyn, Assistent-Resident, Indragiri.
B. Ockers, Bestuursambtenaar, den Haag, van Loostraat 78.
Ondernemersraad voor Nederlandsch-Indië, den Haag, Kneuterdijk 1.
L. Onvlee Jr., Groningen, Praediniussingel 31.
L. van Oosterzee. Adres: De Lange & Co., Batavia, Binnen Nieuwpoortstraat.
J. V. L. Oppermann, Kolonel Inf., Mr. Cornelis.
Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, Raadsheer in het Hooggerechtshof te Weltevreden. Griffie Hooggerechtshof. (Adres voor de contributie: R. Reinders, den Haag, Bolstraat 105).
J. L. Oudraad, Directeur Normaalschool te Djombang.
H. E. Oving, Scheveningen, Hoogeweg 6.
Ch. Palmer van den Broek, den Haag, de Carpentierstraat 205.
E. A. Pan, den Haag, Billiton Maatschappij, Korte Voorhout 12.
C. Peltenburg Pz., Leiden, Oude Rijn 33 *a*.
Mr. F. J. H. de Wetstein Pfister, Driebergen, villa Heidestein.
H. D. Pierson, den Haag, Korte Vijverberg 1 *d*.
Dr. Th. G. Th. Pigeaud, Weltevreden, Kramat 61. Contributie-adres: den Haag, Emmastraat 155. (Dr. J. J. Pigeaud).
E. K. H. Pluim Mentz, den Haag, ten Hovestraat 73.
R. Ng. Poerbatjaraka, Leiden, Oude Singel 64.
Mr. P. Marcaise Post, den Haag, Laan Copes van Cattenburch 72.
Dr. G. F. Pijper, Weltevreden (adres: Departement van Onderwijs en Eeredienst).

Dr. Radjiman, Arts te Solo.
D. Radersen, Amsterdam, Keizersgracht 435.
L. Graaf van Randwijck, Aerdenhout.
Dr. W. H. Rassers, Leiden, Plantsoen 109a.
P. Reineke, Hilversum, Suzannapark 8.
G. U. van [illegible] van [illegible], Gep. Kapitein der gen. O.I. Leger, Sub-Agent Ned. Handelm., Padang (Contributie-adres: Mej. L. J. Rambaldo, den Haag, Bachmanstraat 1).
Mr. H. H. Reyers, Soerabaja (,,Bijdragen"-adres: Tiedeman & van Kerchem, Weltevreden).
J. L. W. R. Rhemrev, Controleur B.B. Voorloopig adres: P. J. E. Rhemrev, den Haag, Obrechtstraat 385.
Dr. D. A. Rinkes, Hoofdambtenaar, Weltevreden.
J. Ritsema, Zendeling-leeraar, Malili (Celebes).
Prof. Dr. P. van Romburgh, Baarn.
Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel, Leiden, Zoeterwoudsche singel 44.
P. de Roo de la Faille, den Haag, Danckertstraat 34.
T. B. Roorda, Aerdenhout (bij Haarlem).
W. Roos, Controleur B.B., Sawah Loentoh (Sum. Westkust).
P. J. Roosegaarde Bisschop, Overveen, Terhofstede Weg.
Mr. W. Roosegaarde Bisschop, London E.C., 6 Stone Buildings, Lincoln's Inn W.C. 2. (Contributie-adres: Amsterdamsche Bank, Amsterdam).
Dr. J. Ruer, den Haag, Bazarstraat 29.
W. Ruinen, den Haag, 2e Ant. Heinsiusstraat 63.
B. E. Ruys, Rotterdam, Westerkade 7.
W. Ruys, Rotterdam, Westersingel 75. (Contributie-adres: W. & B. E. Ruys, Veerhaven 7).
Dr. E. van Rijckevorsel, Rotterdam, Parklaan 7.
Rijks Ethnographisch Museum, Leiden.
J. A. van Rijn van Alkemade, den Haag, Groothertoginnelaan 52.
Dr. M. Samsi Sastrawidagda, Leiden, Oude Rijn 23.
H. G. [illegible], Hilversum, [illegible] Weg 80. (Contributie-adres: Amsterdam, Singel 250).
Mej. Dr. H. Schagen van Soelen, den Haag, Frankenslag 302.
J. B. Scheltema, cand. L.I., Wageningen, Hoogstraat 17.
Prof. Mr. J. M. J. Schepper, Hoogleeraar, Weltevreden.
Dr. D. F. Scheurleer, den Haag, Carnegielaan 16.
E. L. K. Schmülling, den Haag, Statenlaan 119.
Prof. Dr. B. J. O. Schrieke, Weltevreden. (Contributie-adres: Mevr. Dr. Loeff, Epe, Gelderland).
G. G. Schrieke, Landbouwindustrieel, Bandoeng.

E. E. W. G. Schröder, Assistent-Resident t.b., Taroetoeng (Tapanoeli
Mr. J. van Schuylenburg, Groningen, Jozef Israëlsstraat 97.
Joh. A. F. Schut, Zendeling-leeraar, Ambon.
J. Sibinga Mulder, Bussum, Meerweg 27.
Mr. R. Siegenbeek van Heukelom, Padang.
A. P. van de Siepkamp, den Haag, Schuytstraat 74
W. J. K. Sinsoe, Commies Ass.-Res. kantoor, Djombang.
R. P. Mr. Singgih, Soerabaja.
Mr. J. Slingenberg, Baarn, Huize Inwijck.
Mr. H. Smits, Advocaat, Weltevreden, Kramat 144.
R. T. Soenarto, Regent van Grobogan te Poerwodadi.
Soerabajasche Kunstkring, Soerabaja.
R. M. A. A. Sosro Boesono, Regent van Ngawi, Madioen.
Prof. C. Spat, Rijswijk (Z.H.), Julianastraat 8.
Dr. F. W. Stapel, den Haag, van Loostraat 93.
H. A. van der Steenstraten, Breda, Ginnekenstraat 88.
Dr. P. V. van Stein Callenfels, Insp. Oudh. Dienst, Weltevreden, Museumlaan 2.
Prof. Mr. S. R. Steinmetz, Amsterdam, Amstel 65.
Th. W. L. Steinmetz, den Haag, Fred. Hendrikplein 7.
W. P. van Stockum, den Haag, Juliana v. Stolberglaan 43.
Mr. J. C. Stoop, Dordrecht, Singel 82.
J. W. de Stoppelaar, Ambtenaar B.B. m. v., den Haag, Frankenslag 355.
D. W. Stork, Hengelo (O.).
G. C. Storm, Zendeling-leeraar te Taeloenti (Roembia), Onderafd. Boeton.
Jonkvr. Alice de Steurs, Vorden, Huize de Wiersse.
Dr. W. F. Stutterheim, Weltevreden.
Mr. W. Suermondt Lz., Rotterdam, Westersingel 84. (Adres voor de contributie: Wijnhaven 90).
E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, den Haag, Korte Voorhout 7.
Jhr. Mr. D. A. W. van Tets van Goudriaan, den Haag, Lange Voorhout 20
W. C. Thieme, den Haag, Schuytstraat 231.
J. Tideman, Resident, Menado.
H. F. Tillema, Bloemendaal, Villa Semarang.
Dr. G. Tjalma, Veen, bij Heusden.
O. van der Touw, Notaris, Toeban.
Mr. A. L. A. van Unen, Advocaat en Procureur, Medan (Deli).
Dr. Th. Valeton, Leiden, Oestgeesterlaan 21.
Dr. H. van der Veen, Leiden, Rijnsburgerweg 145[1].
J. Verboom, Secretaris Alg. Syndic. Suikerfabr., Soerabaja, Rochussenstr.

Prof. S. J. Vermaes, Delft.
A. Vermeer, Zend. leeraar te Mr. Cornelis.
Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys, den Haag, adres: Ned. Indische Spoorweg-Mij., Wassenaarschekade 25.
Mr. J. W. S. A. Versteeg, den Haag, Laan Copes van Cattenburch 55.
A. Viëtor, Ambon.
Pr. B. J. J. Visser S. J., Missiehuis Tilburg, Bredascheweg 204.
H. F. E. Visser, den Haag, Bankastraat 54.
Mr. W. Vissering, den Haag, Anna Paulownastraat 115.
S. C. S. van Vleuten, 's-Gravelandscheweg 15, Bussum.
O. van Vloten (firma Tiedeman & van Kerchem), Batavia. (Adres voor de contributie: Amsterdam, Heerengracht 435/437).
H. A. Voet, den Haag, de Gogelweg 30.
Prof. Dr. J. Ph. Vogel, Leiden, Noordeindsplein 4a.
P. Voorhoeve, Litt. Ind. Cand., Vlissingen.
Mr. Paul Voûte, Amsterdam, Heerengracht 481.
E. H. de Vries, den Haag, Carnegielaan 1.
L. van Vuuren, Blaricum, Huizerweg 211h.
J. C. M. Warnsinck, Luit. ter Zee 1e kl., Amsterdam, van Eeghenstraat 107.
Mr. O. J. E. Baron van Wassenaer van Catwijck, den Haag, Koningskade 16.
J. W. J. Wellan, den Haag, Adelheidstraat 52.
Pr. C. Wessels S. J., Nijmegen, Bergen Dalscheweg (Canisius College).
W. van West, Administrateur s.f. Djatibarang, Tegal (Java).
L. C. Westenenk, Scheveningen, Gentsche straat 161.
Mr. A. J. A. Baron van Westerholt, Padang, Michielsplein 5.
W. Westerman, den Haag, Hoogeweg 18.
W. G. van Wettum, den Haag, van Slingelandtstraat 134.
P. Wink, Contr. B. B., Kepajang res. Bengkoeloe.
Wira Tanoe Ningrat, Regent te Tasikmalaja (Preanger).
J. J. Witkamp, Rotterdam, Oudedijk 17. (Contributie-adres: A. C. Fraser & Co., Rotterdam, Wijnhaven 90.
P. C. van der Wolk, Weltevreden, Nieuwe Laan 3.
F. L. Wurfbain, Amsterdam, van Eeghenstraat 112.
Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, den Haag, Alexanderstraat 16.
Jhr. J. M. van Asch van Wijck, Utrecht, Kr. N. Gracht 78.
W. K. H. Ypes, Resident van Tapanoeli (Sibolga).
J. IJzerman, den Haag, Verhulststraat 71.
L. J. C. von Zeppelin Obermüller, Parijs (XVI), Rue la Fontaine 25. (Adres voor de contributie: Scheurleer en Zoonen, den Haag).
W. F. Zeur, Administrateur, Bandoeng, Sumatrastraat 40.

INSTELLINGEN,

WAARMEDE HET KONINKLIJK INSTITUUT DOOR RUILING VAN WERKEN IN VERBINDING STAAT.

NEDERLAND.

Bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden.
Bibliotheek der Technische Hoogeschool te Delft.
Bibliotheek der Universiteit te Amsterdam.
Bibliotheek van het Ministerie van Koloniën te 's Gravenhage.
Bibliotheek van het Ministerie van Marine te 's Gravenhage.
Bibliotheek van het Ministerie van Waterstaat te 's Gravenhage.
Centraal Bureau voor de Statistiek te 's Gravenhage.
Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap te Delft, adres: Gebouw voor Mijnbouwkunde der Technische Hoogeschool.
Historisch Genootschap, adres: Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
Indisch Genootschap te 's Gravenhage.
Indologen-Vereeniging te Leiden, Nieuwe Rijn 51.
Koloniaal Landbouw Museum, Deventer.
Koloniaal Instituut te Amsterdam.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage.
Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam, adres: Bibliotheek Gem. Universiteit.
Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.
Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
Marine-Vereeniging te Den Helder.
Missiehuis van het Heilige Hart te Tilburg.
Nederlandsch Zendelinggenootschap, Oegstgeest, Zendingsbureau.
Nederlandsche Zendingsvereeniging, Rotterdam, Heemraadssingel 120.
Redactie van „De Indische Mercuur" te Amsterdam, Rokin 60.
Rijksarchief te 's Gravenhage, Bleyenburg 7.
Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden.

Sint-Claverbond te Nijmegen, Stijn Buysstraat 11.
Teyler's Stichting te Haarlem.
Vereeniging „Oost en West" te 's-Gravenhage, Heulstraat 17.

NEDERLANDSCH OOST- EN WEST-INDIË.

Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Weltevreden.
Kantoor voor de Volkslectuur te Weltevreden.
Bibliotheek van de Algemeene Secretarie te Buitenzorg.
Deli-Courant.
Bibliotheek van het Departement van Landbouw, Nijv. en Handel, Buitenzorg, Grooteweg 20.
Bibliotheek der Vereeniging van Ambtenaren bij het Boschwezen in Ned. O. Indië, Buitenzorg.
Directeur van het Algemeen Proefstation Avros te Medan.
Directeur van het Deli-Proefstation te Medan.
Ind. Krijgskundige Vereeniging te Bandoeng, Riouwstraat t. 26.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afd. Nederl. Indië te Weltevreden
Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederl. Indië te Weltevreden
Kweekschool voor inl. onderwijzers te Fort de Kock.
Redactie van de Javapost te Bandoeng.
Redactie van de Locomotief te Semarang.
Redactie van de Padanger te Padang.
Redactie van de Preanger Bode te Bandoeng.
Redactie van de Sumatra Post te Medan.
Redactie van het Indisch Militair Tijdschrift te Weltevreden.
Redactie van het Soerabaiasch Handelsblad te Soerabaja.
School tot opleiding van Indische artsen te Weltevreden.
Vereeniging „Openbare Leeszaal en Bibliotheek" te Semarang.
Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië, adres Militair Geneeskundige Bibliotheek (Militair Hospitaal), te Weltevreden.

BELGIË.

Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, te Brussel, Paleis der Academiën.
Secrétariat Général de Le Muséon, te Leuven.
Société Belge d'Études Coloniales, te Brussel, Stassartstraat 34.
Société de Géographie d'Anvers, te Antwerpen, 113 Schildersstraat.
Société Royale Belge de Géographie, te Brussel, 116, Grensstraat.
Tijdschrift „Onze Kongo" te Leuven, Schapenstraat 158.

FRANKRIJK EN KOLONIËN.

l'Année Sociologique. Librairie Félix Alcan, 108 Bd St. Saint-Germain. Paris—VI.

Académie Malgache, te Tananarive, Madagascar.

Bibliothèque de l'Institut National de France, te Parijs, 23 Quai de Conti.

École des Langues Orientales Vivantes, te Parijs, 2 Rue de Lille.

Musée Guimet, Paris (XVIe) 6 Place d' Iéna.

Société Asiatique, te Parijs, 1 Rue de Seine.

Société d'Etudes Océaniennes, te Papeete (Tahiti).

Société de Géographie, te Marseille, rue Noailles.

Société de Géographie de Lyon, te Lyon, 6 Rue de l'Hôpital.

Société de Géographie de Paris, te Parijs (XVIe), Avenue d'Iéna.

Société de Géographie Commerciale de Bordeaux, te Bordeaux.

Société Normande de Géographie, te Rouaan.

Bibliothèque et Archives du Protectorat Français au Maroc, Rabat-Marokko.

SPANJE EN PORTUGAL.

Sociedad Geográfica de Madrid, te Madrid, Calle del León 21.

Sociedade de Geographia de Lisboa, te Lissabon.

Sociedad Española de Antropologia, Etnografia y Prehistoria, te Madrid, 13 Paseo de Atocha.

ITALIË.

Biblioteca del Ministero delle Colonie, Roma.

Museo Civico di Storia Naturale di Genova, te Genua.

Reale Accademia Nazionale dei Lincei, te Rome (29) Via della Lungara 10.

Reale Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, te Milaan (Mr. Hoepli).

Rivista coloniale, te Rome, Piazza Venezia 11.

Società Asiatica Italiana, te Florence, Piazza S. Marco 2.

Società Geografica Italiana, te Rome, Villa Celimontana, Piazza della Navicella, Roma (24).

Società Italiana d'Antropologia e Etnologia, Via del Proconsolo 12, te Florence.

RUSLAND, ZWEDEN, DENEMARKEN EN NOORWEGEN.

Académie Impériale des Sciences, te St. Petersburg.

Bibliothèque de l'Université Royale de Norvège, te Christiania.

Det kongelige danske geografiske Selskab, te Kopenhagen.

Société Impériale Russe de Géographie, te St. Petersburg.

DUITSCHLAND, OOSTENRIJK, ZWITSERLAND.

Anthropologische Gesellschaft, te Berlijn S. W., Königgrätzer Str. 120.
Bayer. Akademie der Wissenschaften, te München, Neuhäuserstr. 51.
Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, te Halle a. S., Wilhelmstr. 36-37.
Bibliothek der Deutschen Gesellschaft für Islamkunde, Berlin S. 42, Brandenburgstrasse 37.
Commerzbibliothek te Hamburg, Speersort.
Deutsche Kolonialgesellschaft, te Berlijn W., Schellingstr. 4.
Frankfurter Verein für Geographie und Statistik zu Frankfurt am Main, te Frankfort a/M., adres: Stadtbibliothek.
General-Verwaltung der Königlichen Museen, te Berlijn.
Geographische Gesellschaft te Bremen, Herderstr. 74.
Geographische Gesellschaft für Thüringen, te Jena.
Gesellschaft für Erdkunde, te Berlijn S. W., Wilhelmstr. 23.
Gesellschaft für Erdkunde, te Leipzig, Grassi-Museum.
Holland-Institut, te Frankfort a/M., Mertonstrasse 17-21, Zimmer 110.
Hydrographisches Amt der Admiralität, te Berlijn W. Matthäikirchstr. 9.
Kolonial-Institut te Hamburg.
Ethnographisches Museum te München, Hofgarten-Arkaden.
Königl. Gesellschaft der Wissenschaften, te Göttingen.
Orientalische Bibliographie, adres: Herren Reuther u. Reichard, te Berlijn W., Köthenerstr. 4.
Preussische Akademie der Wissenschaften, te Berlijn N. W. 7. Unter den Linden 38.
Rautenstrauch-Joest Museum te Keulen.
Redactie van de „Mitteilungen aus Justus Perthes, Geographische Anstalt," te Gotha.
Rheinische Missionsgesellschaft, te Barmen, Rudolfstr. 137—139.
Sächsisch-Thüringischer Verein für Erdkunde, te Halle a/d Saale.
Seminar für Orientalische Sprachen, te Berlijn 7, Dorotheenstrasse 7.
Universitäts-Bibliothek, Leipzig, Beethovenstrasse 6.
Städtisches Museum für Völkerkunde, te Leipzig.
Städtisches Völkermuseum, te Frankfort a/M. Grosse Eschenheimerstr. 26.
Verein für Erdkunde, te Dresden.
Württembergischer Verein für Handelsgeographie, te Stuttgart.
Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, Berlin W. 50, Ansbacherstrasse 6.

Akademie der Wissenschaften, te Weenen.
Anthropologische Gesellschaft, te Weenen I, Burgring 7.
Geographische Gesellschaft, te Weenen, VIII Friedrich Schmidtplatz 3, II. Stock.
National-Bibliothek te Weenen, Josefzplatz 1.
Naturhistorisches Hofmuseum, te Weenen, I. Burgring 7.
Redactie van „Anthropos" (P. W. Schmidt, S. V. D.) te St. Gabriel Mödling bij Weenen.

Geographische Gesellschaft (Bibliothecaris Dr. Th. Steck), te Bern.
Société Neuchâteloise de Géographie, te Neuchâtel.

ENGELAND, BRITSCH-INDIË, ACHTER-INDIË, CHINA, JAPAN, AUSTRALIË.

Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, te Londen W. C., 50 Great Russell Street.
Anthropological Society, te Bombay, 6 Apollo Street.
Archaeological Survey Department of India, te Simla.
Asiatic Society of Bengal, te Calcutta, 1 Park Street.
Calcutta University, Calcutta, Senate House.
Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, te Bombay.
Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society, te Colombo, Ceylon.
China Branch of the Royal Asiatic Society, te Shanghai.
Colonial Secretary Straits Settlements, te Singapore (2 exx.).
Dutch Burgher Union of Ceylon, te Colombo.
India Office, te Londen S. W., Whitehall.
London Library, te Londen S. W., St. James Square.
Madras Government Museum, te Madras.
Panjab Historical Society, Lahore (British India).
Perak State Museum, te Taiping, Fed. Malay States.
Royal Asiatic Society, te Londen W., London W 1, 74 Grosvenor Street.
Royal Colonial Institute, te Londen W. C., Northumberland Avenue.
Royal Geographical Society, te Londen, S.W., Kensington Gore 7.
School of Oriental Studies, London Institution (University of London), Finsbury Circus, London E. C. 2.
Scottish Geographical Society, te Edinburgh.
Serawak Museum te Koetjing (Serawak, Borneo).
Straits Branch of the Royal Asiatic Society, te Singapore.

Boekerij van de Universiteit te Stellenbosch (Zuid Afrika).

Siam Society, te Bangkok.
Vajirayan National Library te Bangkok.

Ecole française d'Extrême Orient, te Hanoi.
Société des Études Indo-Chinoises, te Saigon.

Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, te Tokyo, Kanda, Imagawakaji, Itchome nº 8.
Polynesian Society, te New Plymouth, Nieuw-Zeeland.
Royal Geographical Society of Australasia, te Brisbane, Queensland.
Tokyo Geographical Society, te Tokyo, Japan.

AMERIKA EN PHILIPPIJNEN.

American Academy of Arts and Sciences, 28 Newbury Street, Boston.
American Geographical Society, te New York, Broadway at 156th Street.
American Oriental Society, adres: Yale University Library, te New Haven (Connecticut).
American Philosophical Society, te Philadelphia, 104 South Fifth Street.
Bureau of American Ethnology, te Washington D. C.
Bureau of Insular Affairs, War Department, te Washington D. C.
Canadian Institute, te Toronto, 46 Richmondstreet East.
College of Agriculture, te Los Baños, bij Manila.
Ethnological Survey, Department of the Interior, te Manila.
Harvard College Library, Cambridge Massachusetts U. S. A. (Bijdragen adres: M. Nijhoff, den Haag, Lange Voorhout).
Johns Hopkins University Library, te Baltimore (Maryland).
Library of the Field Museum of Natural History, te Chicago.
The Neuberry Library, Chicago, Illinois.
Library of the United States Geological Survey, te Washington D. C.
Philippine Library and Museum, te Manila.
Redactie van „Boletin Comercial e Industrial", te Caracas, Venezuela Adres: Nederlandsch Consulaat te Caracas.
Smithsonian Institute, te Washington D. C.; adres: Bureau Scientifique Central Néerlandais, Bibliotheek der Technische Hoogeschool te Delft.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER KARO-BATAKSTAMMEN.

DOOR

J. H. NEUMANN.

Een onderzoek naar de herkomst en het stamverband van de Karo-Batakstammen, stelt ons voor allerlei moeilijkheden, die men oorspronkelijk niet vermoed zou hebben. Deze moeilijkheden vinden haar oorsprong in de bronnen waaruit wij onze kennis moeten putten, teneinde een inzicht te ontvangen omtrent het verband waarin de stammen onderling staan, en de herkomst der stammen. De bronnen die te onzer beschikking staan, zijn vooral de stamverhalen, verder de taal, en dan het verschil of de overeenkomst van gebruiken en zeden. Schrijver van deze regelen is zich zeer wel bewust van het moeilijke van zijn taak, maar daar tot heden nog niet geprobeerd is de uiteenloopende verhalen tot een eenheid te verwerken, gezien ook hoe men maar steeds op de oude voorstellingen voortbouwt, meende hij zijn langzamerhand verkregen opinie en beschouwing omtrent de geschiedenis van dit volk, niet achter te mogen houden. Laten anderen deze gegevens aanvullen en verbeteren.

I.

Meent men bij de gangbare voorstelling over het Karovolk een eenheid voor zich te hebben, bij dieper navorschen ontdekt men dat er zich een veelheid voordoet, die aanvankelijk verbijsterend werkt. Deelde men dit volk vroeger zoo rustig in in vijf stammen, thans blijkt dat, al moge de afstamming stellig tot een gemeenschappelijk stamland terug te brengen zijn, de weg tot de hedendaagsche bestaande verhoudingen niet volgens een eenvoudig plan is gegaan. Wij hebben hier te doen met een groote verscheidenheid van stammen, die van verschillende zijden het land zijn ingetrokken, vreedzaam of als veroveraars, maar die zich later door middel van het stichten van federaties (oeroeng)

tot een min of meer samenhangende eenheid verbonden hebben. Stammen als de Karo-karo, de Ginting, de Simbiring, die zich thans vrijwel als eenheid beschouwen, blijken bij nader onderzoek, ook weer te bestaan uit verschillende onderdeelen, welke later zich tot een eenheid verbonden hebben.

Bekend is het dat de Karo-bataks zich zelf beschouwen als te bestaan uit de vijf stammen (merga) Karo-karo, Ginting, Taringan, Simbiring en Peranginangin. Een verhaaltje vertelt ons, dat deze namen de namen zijn van vijf broeders, allen zonen van een vader, Nini Karo geheeten. Gaat men nu de stamverhalen na, dan komt men tot de conclusie, dat dit verhaaltje de zaak wel wat heel eenvoudig voorstelt en wel een zeer jonge verklaring moet zijn betreffende den toestand van de laatste jaren. Thans vindt men een uitgestrekt gebied door een volk bewoond, dat zich, afgezien van alle stamverschillen, tot de Karo-Bataks rekent, in tegenstelling met Pakpak- en Timoer- of Toba-Bataks. Geheel het samenstel van de Karo-Batakstammen is verbonden door één dialect, dat overal verstaan wordt en weinig afwijkingen onderling vertoont. De Karo's van Langkat, Deli, Serdang en de Hoogvlakte tot de Alaslanden toe, zijn verbonden met elkaar door één taal. Dit is wel een punt om even bij stil te staan, want een dialect dat zulk een groote oppervlakte als het ware bedekt, moet toch weer terugwijzen op een gemeenschappelijke herkomst van al deze verschillende stammen. En waar de afwijkingen van zulk een geringe beteekenis zijn, daar moeten wij aannemen dat of dit volk nog niet zoo lang geleden uit zijn stamland gekomen is, of dat er een groot verkeer bestaan heeft tusschen al de genoemde plaatsen. Immers die eenheid van taal zou zeker niet mogelijk zijn, zonder nauwe aanraking met elkaar. En in het vervolg zullen we dan ook zien, dat de beide genoemde mogelijkheden wel juist zullen zijn. De komst in het Karoland kan nog niet in een ver verleden liggen en aanraking tusschen de stammen onderling is er zeker ook veel geweest.

Een tweede vraag is die naar den naam der vijf stammen. Stellig moeten de vijf stammen verwant aan elkaar geweest zijn en de later er bij gekomenen hebben zich in het stamverband gevoegd. In de verhalen komt wel uit dat de echte Karo's en de Gintings reeds het land bezaten voordat de andere stammen hun intocht hielden.

Wat bewoog nu deze menschen hun stamland te verlaten en

naar de tegenwoordige Karolanden te trekken? Wij kunnen hierop geen antwoord geven, al zullen de hieronder volgende beschouwingen wellicht een weinig licht over deze zaak verspreiden.

Wij kunnen slechts veronderstellen, dat er een »trek» geweest is van de Pakpaklanden uit naar de Karolanden, dat deze trek nog zoo heel lang niet geleden heeft plaats gehad en dat deze trek niet voor alle stammen tegelijkertijd heeft plaats gehad.

II.

Toen de tegenwoordige bewoners het land binnenkwamen, waren toen de Hoogvlakte, en de doesoens van Deli, Serdang en Langkat door andere volken bewoond? — Het is natuurlijk dat deze vraag bij ons opkomt. Verschillende redenen dwingen er ons toe. Allereerst deze, dat men verschil maakt tusschen Kare-sekali, »de echte Karo» en de Karo-karo. De echte Karo, die zich met trots Karo-sekali noemt, dus niet behoort tot het allegaartje van de andere Karostammen, bewonen nog maar een dorp, en nog wel maar eene wijk van dat dorp, nl. Siberaja. Zij zijn de echte Karo en de anderen zijn Karo-karo, de bij de Karo-wonenden of de op de Karo-gelijkenden. De eerste vertaling lijkt mij de juiste, daar de menschen van de Goenoeng-goenoeng, het hooger gelegen gedeelte van de Hoogvlakte, waar thans de Karos wonen, kortweg Karo noemen. Zij spreken van i Karo als ze zeggen willen, waar iemand thuis behoort.

Wij kunnen dus aannemen dat het land aldaar, voordat de Karo-karo er woonden reeds Karo heette. Hoe ver zij er het land in beslag genomen hadden, weten we niet. Een verhaal, dat mij gewerd van Samosir, verhaalt, dat er in het landschap Oerat, kampong Sirait, een kleine Harostam woont. Deze stam is afkomstig van Karo, en is uit het Karoland naar Samosir getrokken. De stamvader had drie zonen, waarvan er een Radja Haro heette, die vanuit Tamba naar Asahan ging. Een andere zoon heette Moente Haro, wat ik vertaal met Moente uit het Karoland of de Karosche Moente. Bovendien had hij een slaaf si Tangkal taboe-taboe, dus een mensch (of een stam) die in hoorigheidsverhouding tot hen stond, maar die later door de broeders tot hun broeder verklaard werd; dus in den stam werd opgenomen. Verder vermeldt het verhaal een sterken buffel

waarvan later bij de Gintings nog meer zal vermeld worden.

Er schijnt dus werkelijk op de Karohoogvlakte een stam gewoond te hebben, die zich Karo noemde en die zoowel aan de taal, als aan de streek zijn naam gegeven heeft. Thans is deze stam nog maar beperkt tot een dorp, waarvan het grootste gedeelte bewoond wordt door Simbiring-stammen; hij heeft een zeker aanzien, wat wellicht een herinnering is aan betere tijden die hij gekend heeft. Wellicht dat het thans door de Karo-karo bewoonde gebied eens zijn rijk geweest is, geestelijk heeft het echter dan toch de overwinning behaald, doordat de binnendringende stammen zich naar hem noemden en zijn taal aannamen.

III

In Deli, Serdang, Langkat en verspreid over de Karohoogvlakte, vindt men steenen kamers, misschien grafkamers, waarvan de meest bekende wel de Batoe Kemang of Batoe Oemang van Doerintani (Simbahe) is. Wie zijn de makers van deze kamers geweest? De tegenwoordige bewoners stellig niet, zij schrijven ze toe aan de oemangs. En het is ook niet aan te nemen dat de wijze van begraven in steenen kamers verloren zou zijn gegaan; begrafenisgebruiken behooren mede tot de langst levende. Neen, de tegenwoordige bewoners hebben deze steenen kamers weer in de bosschen ontdekt. Maar van welk steenhouwend volk zijn ze dan afkomstig?

Ik ben geneigd de verhalen van de oemangs niet heelemaal naar het rijk der fantasie te verwijzen. Zeker, een verwijzing naar de dwergen en kabouters zou ons gemakkelijk uit het veld doen slaan, maar de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat men verhalen van de oemangs op een ander volk heeft overgebracht. Men verhaalt van de oemangs, dat zij menschen waren, alleen liepen zij met naar beneden gekromde teenen, zoodat de bovenzijde der teenen bij het loopen den grond raakte. (Zij liepen dus niet met achterwaarts gekeerde voeten). Dit zou ons aan een aapsoort of ander dier doen denken. Hoort men echter de verhalen van deze oemangs, dan krijgt men den indruk van een volk dat een zekere cultuur bezat. In Adjinembah, bij het Tobameer, woonde een oemang in het dorp, die gehuwd was met een dochter van den vorst. Deze oemang bezat een gouden lamp. Later trok hij het dorp uit en begaf zich met zijn vrouw naar den berg Boeatan. — De oemangs waren ook goede

bouwmeesters en konden in korten tijd huizen bouwen. Het waren toovenaars, die het overdag konden doen duister worden. Ze voerden onderling oorlog en roofden ook menschen. Beschouwt men nu den steen van Doerintani, dan ziet men aan de uitvoering en aan het ornament bij den ingang, dat kunstzin aan de bouwers niet ontbrak. Een der voorvaderen van de Ginting vond in zijn strik (om wild te vangen), een dochter van den radja oemang, die uit den hemel was gevallen, en huwde met haar.

Wie waren deze menschen, die men als oemangs betitelde? We weten het niet. Zijn zij de Karo-sekali geweest? Of waren zij er lang voor de Karo-sekali? Ook hierop weten wij geen antwoord. Ook een door mij gevonden koperen hamertje wijst op een cultuur, die zulke voorwerpen wist te hanteeren of te vervaardigen.

IV.

De hierboven gegeven algemeene beschouwingen meende ik te moeten laten voorafgaan, teneinde den lezer een draad in handen te geven aangaande de verdere bijdragen, zoodat men eenigszins den weg zou kunnen volgen in den doolhof van die stammen, en weten zou in welke richting ons onderzoek zich beweegt. Meer dan hierboven vermeld is, weten wij niet wat den stam der Karo-sekali aangaat, wij gaan dus maar dadelijk over tot de stammen der Karo-karo en wat hunne verhalen vertellen over hun geschiedenis. Wij bespreken dus allereerst de Karo-karo, «de op de Karo gelijkenden».

Het gebied dat de Karo-karostammen thans bewonen, wordt begrensd ten Oosten door het randgebergte dat de Hoogvlakte van Serdang scheidt. Ten Zuiden ongeveer door de Biangrivier (na zijn doorbraak in Langkat de Wampoerivier geheeten), ten Westen door den berg Sinaboen en ten Noorden strekt het zich uit tot in de laagvlakte van Deli en Serdang. Deze stammen noemen zich allen Karo-karo, en beschouwen zich als bloedverwant. Waar zij wonen, maken zij verschil tusschen eigenaars van den grond (si mada taneh) en de bijwoners, de geregeerden (ginemgem). Wij hebben hierin een criterium om de oorspronkelijke veroveraars of ontginners van den grond, van de later daarheen verhuisden te onderscheiden. Wanneer wij in het vervolg dus spreken van het gebied van den stam, dan

hebben wij dien stam op het oog, die de eigenaars van den grond genoemd worden. Andere stammen kunnen nooit rechten op grond daar bezitten, tenzij tijdelijk.

Wanneer wij iemand van een der vijf hoofdstammen naar zijn stam vragen, dan noemt hij eerst zijn hoofdstam, dus bij deze stam zegt hij dat hij een Karo-karo is. Vervolgens vraagt men bij elke begroeting: Welke Karo-karo ben je? Hij antwoordt dan met de sub-merga te noemen, bijv. Baroes. Wij weten dan, dat hij een Karo-karo Baroes is. Dus een Baroes'sche Karo-karo. Het is noodig deze onderafdeeling (sub-merga) te weten, want er zijn vele Karo-karos, en tevens blijkt hieruit, dat men onder elkaar ook niet onverschillig is voor deze sub-mergas. Toch beschouwen alle Karo-karos zich als bloedverwant, wat hieruit blijkt dat huwen onder elkaar verboden is. Men beschouwt dit als bloedschande. Dit laatste nu kan een bepaling van ouden datum, en de herinnering zijn aan een gemeenschappelijke afkomst, het kan ook het gevolg zijn van het te zamen wonen met de oorspronkelijke Karos, die zulk een huwelijk in den stam niet dulden wilden. Er zijn voorbeelden, dat de nood drong dit verbod te overtreden (Goeroesinga).

Meende ik vroeger dat de naam der hoofdmerga (merga si lima «de vijf stammen») voldoende was om een onderzoek in te stellen, al ras bleek, dat elke merga een samenstel van stammetjes was, en dat de namen der sub-merga van zeer veel belang waren voor het onderzoek. De naam der sub-merga geeft ons vaak een draad in handen om den uitgang uit het labyrinth te vinden. Wij zullen dus beginnen, zoover als taal en verhalen ons den weg wijzen, het een en ander te verhalen van de stammen die tot de Karo-karostam behooren, en vervolgens de vier andere stammen ook zoo behandelen.

V.

De Karo-karo.

Een van de Karo-karostammen noemt zich de Karo si noe Raja. Wij zullen dit vertalen met Rajasche Karo-karo. Zij beweren afkomstig te zijn van Katoe Osang in de Pakpaklanden. Thans zijn zij gevestigd in de Adji-dorpen van Soekapiring, in Boenoeraja en Singamanik. Allereerst hebben zij zich gevestigd in de Adjidorpen. Vandaar trokken de drie broeders eens op de

jacht en vervolgden een bamboerat (pedi). Zij kwamen toen in het landschap Goenoenggoenoeng en vonden het land zoo schoon dat zij zich daar vestigden in Rioeng en Singamanik. Later gingen zij zich nog verderop vestigen in Radja Berneh, maar daar zijn zij weer vertrokken of verdreven.[1])

Dat zich vestigen of veroveren van Singamanik zal wel een strooptocht geweest zijn. Singamanik zal wel reeds bestaan hebben,• want de naam behoort tot de submerga van den Ginting-stam. Singa en manik zijn beiden submerga van de Gintings en zullen wel eerst het land bezeten hebben, daar dit dorp in het gebied van de Gintings ligt. Ook de thans daar nog wonende Ginting-manikstam wordt als de schoonvader van de Rajas beschouwd. Het ligt voor de hand dat na de verovering van Singamanik door de Rajas, waarbij zij zich vermoedelijk de vrouwen der Gintings hebben toegeeigend, een vredesluiting volgde, waarbij de Ginting-manik later als schoonvader (kalimboeboe) erkend werd.

Van uit Singamanik moeten de Rajas het dorp Boenoeraja gesticht (of veroverd) hebben. De naam is onverklaarbaar in het Karosch, vandaar dat ik de gissing waag dat het Banoea Raja oorspronkelijk geweest zal zijn.

De bezetting van Singamanik moet ongeveer vijf geslachten geleden hebben plaats gehad, dus omstreeks het jaar 1770. Voor dien tijd woonden daar reeds de Gintings, en de Rajas woonden toen reeds in Soekapiring. Het schijnt dat de Rajas een krijgshaftige stam geweest zijn. Ik leid dit af uit nog twee namen waarmede zij zich benoemen, n.l. Kemit en Djoeng. Beide woorden zijn mij in het Karosch niet bekend, maar wel uit het Tobasch. Wij lezen in het woordenboek van Dr. Warneck manghomit »beherrschen, und zwar Leute, die aus eine anderen Gebiet gekommen sind«; djoeng zouden wij dan in verband mogen brengen met djoengdjoengan »der Hervorragendste, Anführer.« Ook de naam Raja duidt al grootheid aan.

Op de Hoogvlakte treft men Raja thans in de macht van de Karo-karo Pouba, ook in eenige kampongnamen aan. Raja een dorp niet ver van Berastagih gelegen, Boenoeraja dat we als banoea raja beschouwen en Siberaja een van de grootste kampongs van de Hoogvlakte.

[1]) De thans in die zijn dorpen wonenden noemen zich Karo-karo si noeadji.

Onwillekeurig denken we ook aan de Raja van Simeloengoen; nog in historische tijden was dat volk de schrik van het Batakland. De naam van toehan Rondahaim is ons door Westenberg overgeleverd als een machtig vorst. Maar veel helpt dit ons niet, daar in Pematang Raja thans een Gintingvorst regeert en als bewoners ook veel stammen opgegeven worden die we alleen onder de Gintingstammen kunnen rangschikken (Damoente, Manik, Seragih enz.). Wij bezitten ook geen gegevens dat wij zouden kunnen bewijzen dat zij uit Simeloengoen gekomen zouden zijn.

Wel is opvallend dat zij den adellijken titel van Sibajak niet gekend hebben en de tegenwoordige Sibajak van Boenoeraja heeft dien titel langs een omweg verkregen. De pengoeloe van Boenoeraja (pengoeloe = dorpshoofd) huwde met een gescheiden vrouw van den Sibajak van Baroes Djahe. Deze vrouw bracht een zoon mede, dus een Sibajak van geboorte. Toen hij groot was nam hij den stamnaam van zijn vader aan en behield tevens den titel Sibajak, aldus was er ook een Sibajak Karo-karo Boenoeraja ontstaan.

VI.

De Karo-karo Sitepoe.

Een van de meest volkrijke streken is de streek waar de Sitepoe zich gevestigd hebben. Hun gebied ligt om den berg Sinaboen heen, waar de groote dorpen Naman, Berastepoe enz. zich bevinden. De stamnaam Sitepoe geeft niet veel licht. «Het is een heester in jong bosch, die bij het ontginnen gespaard wordt, omdat men de bladeren, gekookt, eet. Blaoxylon longifolium Miqu. fam. Euphorbiaceae». (Opgave van den heer Lörzing ontvangen). Misschien ook dat de dorpsnaam verband houdt met een rijstsoort b e r a s t e p o e.

Volgens hunne opgaven zijn zij afkomstig van Toba(?) nl. van Sihotang. Het is merkwaardig, dat de Sembirings die in Perbesi wonen, en waar vroeger ook de Sitepoe gewoond hebben, ook opgeven van Sihotang te komen. Zij waren echter daar maar g i n e m g e m (bijwoners), geen eigenaars van den grond. Een aardige bijdrage over de afkomst van de Sembiringstammen Depari Berahmana en Moeham (welke te Perbesi wonen).

Het dorp Perbesi moet vroeger ook door de Sitepoe bewoond

zijn geweest, zij moeten het zelfs gesticht hebben. Maar de Perangin-angin Sibajang, ook wel Pintjawan geheeten, verdreven hen vandaar. Volgens de verhalen ging dat vreedzaam in het werk. De Sitepoe verhuisden naar Naman (Teran). Men maakte een verbond met elkaar en beschouwde elkaar voortaan als van één familie te zijn. Wederzijds mocht men geen huwelijken met elkaar aangaan, zelfs mocht men elkaars stamnaam overnemen. De Sitepoe namen van Perbesi een boompje mede, een gerat (een zekere manggasoort, Joustra) en plantten het te Naman. Daar moet de boom nog bekend zijn onder den naam Gerat Perbesi. Zij lieten ook cocospalmen achter, die den naam droegen van Tocalah Teran. Deze bestaan thans niet meer.

Indien dit verhaal waarheid bevat, dan heeft de inval van de Perangin-anginstam Sibajang nog geen 100 jaar geleden plaats gehad. De Sitepoe woonden toen reeds in Perbesi. Het is tevens een bewijs dat de Karo-karostammen steeds noordelijker getrokken zijn. Thans bewonen zij het land oostelijk van den Sinaboen gelegen in de richting van den Sibajak.

VII.

De Karo-karo Baroes.

Wanneer wij ons nu naar de oostelijke zijde van de Hoogvlakte begeven, dan komen wij in het gebied van de Karo-karo Baroes. Zij bewonen voornamelijk wat thans heet Si VII koeta.

Aan de komst van dezen stam is een persoon verbonden, die den naam droeg van Si-mbelang-tjoeping »Grootoor». Zijn ooren waren zoo lang, dat het eene hem als slaapmat diende en het andere hem als deken. Dus nogal kenbare teekenen. Hij komt uit Osang, evenals de Kajas. In een verhaal van de Gintings van Adjinembah komt hij voor als een groot helper in den nood.

De dochter van den vorst van Adjinembah, Si Beroe Goenggoenen geheeten, is gehuwd met een oemang. Deze oemang heeft een huis gebouwd voor den radja, van zeven roeang (14 gezinnen). Tegen den wensch van den oemang in, gaf de vorst toch een huisinwijdingsfeest (bengket roemah). Uit wraak liet de oemang het zeven dagen lang duister worden. Al dien tijd konden de gasten niet huiswaarts gaan en was hij verplicht hen te eten te geven. Zelfs de buffel si Langga laetoe moest eindelijk geslacht worden om aan toespijs te komen voor al die menschen.

Toen nu de vorst zat te peinzen, hoe hij verder nog moest voorzien in het eten voor zijn gasten, kwam iemand hem vertellen dat er buiten het dorp een onbehoorlijk mensch was (kalak soembangsoembang vertaal ik hier met onbehoorlijk, in den zin van anders dan anderen, vanwege zijn groote ooren). Deze mensch had in dagen niet gegeten. Of hij naar het dorp mocht komen? Hij zou den vorst misschien wel uit den nood helpen. Deze man was Grootoor.

Hij kwam naar het dorp, en hielp den vorst de duisternis verdrijven zoodat de gasten konden huiswaarts gaan. De oemang had het dus afgelegd tegen de tooverkunsten van Grootoor.

Na het feest vestigde Grootoor zich in de streek van het tegenwoordig Belagen in si VII Koeta, en leefde van de jacht. Telkens wilde de vorst van Adjinembah hem opzoeken, maar slechts door een list, door zijn hond te volgen, gelukte hem dit. Naderhand brachten zij elkaar over en weer bezoeken. Mede met zijn hulp werden de Gintingdorpen Dokan en Koeboe gesticht.

Grootoor trok steeds meer naar het Noorden en stichtte Baroes Djoeloe, een thans verdwenen kampong, vlak bij het tegenwoordige Baroesdjahe. En nog verder trok hij, de tegenwoordige doesoens van Deli in, en stichtte de kampong Simĕmĕ, dicht bij het tegenwoordige spoorwegstation Batoe. Vlak bij de kampong is nog onlangs een steenen bord opgegraven, een z.g. pinggan pasoe.

Toen hij rijk geworden was, trok hij naar Atjeh, om er een pangkat te halen. Hij huwde daar een Atjehsche vrouw en kreeg er een kind bij. Al de afstammelingen uit dit huwelijk zijn Mohammedaan geworden.

Uit zijn Bataksche vrouw kreeg hij een zoon en twee dochters. Deze zoon is Sibajak geworden van Baroesdjahĕ. De tegenwoordige Sibajak van Namo Soero (Deli) is zijn afstammeling in de negende generatie. Zijn naam was si Nangking en hij had zeven kinderen, waarom nu nog gesproken wordt van si VII Koeta, de zeven dorpen. De namen der afstammelingen worden opgegeven als volgt:

Djamboer lige, welker afstammelingen Sibajak werden. Regeeren in Namo Soero (Simĕmĕ is doesoen geworden van Namo Soero).

Roemah si beras. Zij werden pengoeloe. Regeeren in Biroebiroe, Oedjoeng sinembah en Namo Serit.

Roemah si gedang. Pengoeloe in Sinembah.

Baroes si nering. Pengoeloe Tandjoeng Ngoeda. Op de Hoogvlakte Serdang, Penampēn en Siberteng.

De twee meisjes werden uitgehuwelijkt aan den pengoeloe Rambé (Meroentestam), deze is dus anak beroe van de Baroes. En de tweede huwde met den pengoeloe van Namo Rindang, een Perangin-angin.

Men zegt dat die grootvader 230 jaar oud geworden is. Dat zal wel zoo verstaan moeten worden, dat het ongeveer zoo lang geleden is, dat hij het Karoland introk. Negen generaties van ongeveer 25 jaar brengt ons tot dit getal. Wij hebben hier een zekeren houvast door den persoon van Groetoer. Stellig mogen wij hem beschouwen als een aanvoerder, die met zijn Baroes-stam naar het Karoland getrokken is. Zij kenden den titel van Sibajak, daar de vorst van Baroesdjahe, zijn afstammeling, den Sibajaktitel voert. Stellen we de invasie der Baroes omstreeks 1700, dan zijn zij vóór de Rajas het land ingekomen, want bij de stichting van Boenoeraja wordt het bestaan der Baroes al verondersteld.

Of verder onderzoek naar den naam Djamboer ligē nog meer licht zal brengen? Een djamboer ligē is een speciale bouwwijze van een djamboer (vreemdelingen en jongezellenverblijf) voorzien van vier toerē (galerijtjes). Te Baroesdjahē en te Seeka (Ginting) staat zulk een djamboer.

Wie Groetoer geweest is zullen we wel niet meer te weten komen. Maar al zijn zijn ooren niet van zulke kolossale afmetingen geweest als het verhaal vermeldt, toch zal hij wel zulk een kenteeken gehad hebben, zoodat hij in de oogen der menschen een bijzonder gelukkig persoon was. Er bestaat thans nog een persoon met kolossale lippen, si kapal biber in de wandeling geheeten, tegen zulke personen wordt opgezien, vooral als zij dan nog andere capaciteiten bezitten. Van de Simpiring Kembaren beweert men dat alle vrouwen bijzonder kleine oorlellen hebben, wat men niet schoon vindt. Op vele tooverstaven en perminakans vindt men gesneden koppen met bijzonder lange oorlellen; achtte ik dit vroeger alleen een versiering, thans houd ik dit voor een bepaald schoonheids motief. Ook bij menschen van het eiland Samosir is het mij opgevallen welke kleine of bijna geen oorlellen zij hebben. Aan meer bevoegden hier een verder onderzoek in te stellen, of wij hier met een rassenkenmerk te doen hebben.

Groetoer is in elk geval aanvoerder geweest van de Baroes

en heeft si VII koeta en een groot deel van de benedenlanden bevolkt. Of hij dit land op anderen veroverd heeft, weten wij niet. Of hij werkelijk in Atjih geweest is of dat hij de kust-Maleiers er voor gehouden heeft, ook niet. Wel blijkt ons in de verhalen dat de Gintingstam reeds op de Hoogvlakte in Adjinembah woonde en oemangs waren er ook nog. Thans is de Sibajak van Baroesdjahē een viervorst, welken titel men aan Atjihschen invloed toeschrijft.

Aangaande de Karo-karo Lingga staat vast dat zij afkomstig zijn van Lingga Radja in het Pakpakland. Nog steeds onderhouden zij betrekkingen met hun dorp Pakpak. Bij hun komst in het land was alles nog bosch en moesten zij vooral van de jacht leven. Teran, Sarinembah en XII koeta bestonden reeds, zoodat zij wel tot de laatst aangekomenen behooren. Later kwam er zich nog een Sibajak uit Lingga Radja vestigen en ook een Sibajak Nodi, een streek aan de Laoe Renoen bij Laoe Baleng. Ook hier onderscheidt men een oeroeng pengoeloe en de oeroeng persilihi (Sibajaks). Tot de Sibajaks behooren Lingga, Soerbakti en Gadjah.

De heerschers in XII Koeta zijn de Karo-karo Poerba. Men schrijft hun herkomst toe aan weggeloopen slaven uit het rijkje Poerba. Het zijn dus waarschijnlijk Tarigens die zich Karo-karo zijn gaan noemen.

VIII.

De Gintingstammen.

Het gebied van de Gintingdorpen ligt in een terrein dat begrensd wordt door den berg Piso-piso en het Wilhelminagebergte ten zuiden en de Biangrivier ten noorden. Naar het westen toe komt het Karodorp Singamanik er in te liggen, benevens het Simbiringdorp Sarinembah. In het oosten grenst het aan het Tarigangebied van Nagasariboe.

Ook hier geldt wat wij van de Karo-karostammen gezegd hebben, de Ginting zijn geen eenheid, maar onderscheiden zich weer in afzonderlijke stammen. Zij voelen zich echter allen verwant en vandaar is huwelijk in den stam verboden, geen Ginting mag met een Ginting huwen. Hun taal is dezelfde als die van

de Karo-karo, dus het Karo-Bataksch, al zijn er enkele verschillen van geen beteekenis. Men onderscheidt drie voorname groepen in dezen stam, nl. de G. si ni Soeka, de G. Manik en de G. Moentē. De Soekasche Gintings onderscheiden zich weer in negen ondergroepen, vandaar ook hun naam Ginting, si siwah sada Ginting, de negen Gintings die een zijn. Indien het bij de Karo-karos reeds vermelde verhaal van ouden datum is, dan zijn de Moentē reeds lang in het land geweest, en rijst de vraag of wij hier weer niet hetzelfde geval hebben als in de Karo-streek, dat nl. een Gintingstam reeds lang dit gebied bewoond heeft en de andere stammen, die naar deze streek verhuisden, bij de Gintings zijn ingelijfd en aldus zich ook Gintings zijn gaan noemen, maar hun oorspronkelijke merga als sub-merga zijn blijven voeren. In het dorp Djoehar wonen Gintings, Perangin-angins en Tarigans bij elkaar, waarover later meer.

Uit de verhalen leeren wij, dat de Gintings langs twee wegen het land zijn binnengekomen. De Ginting Soeka geven op langs Laoe Lingga, dus over het Siboeatangebergte het land te zijn binnengekomen. Zij kwamen uit Tind in het Pakpakland. Van Laoe Lingga hebben zij zich via Soegihen oostwaarts naar Soeka en westwaarts naar Djoehar uitgebreid.

De Ginting Moentē moeten over het meer gekomen zijn, en via Tengging, Adjinembah zich naar Moentē en Keriahen begeven hebben. Zij zijn afkomstig van Kalasen in Pakpak, gingen eerst naar Samosir, naar Pangoeroeran, toen naar Tamba, vervolgens naar Paropo en daarna naar Tengging, Adjinembah of Adji si nembah geheeten, zooals reeds boven vermeld is. In de Pakpaklanden vermeldt Ypes een Radja Lela te Boetar van de merga Moentei.

Vanwaar de Ginting Manik het land binnenkwamen is mij nog niet duidelijk. In Simeloengoen (Siantar) is de Manik-stam met vele sub-mergas (volgens Tideman) een zeer belangrijke, die allen beweren van Samosir afkomstig te zijn. In de Pakpaklanden vermeldt Ypes dat de grond aan den linkeroever van de Tjinendang oorspronkelijk behoorde aan de merga Manik. En in het rijkje Binang noemt hij een merga Manik.

Aangaande de Ginting Soeka wordt vermeld, dat zij afkomstig zijn van Simbolon op Samosir. Vandaar trokken zij verder naar Kalasen en toen over het gebergte naar Soegihen, van Soegihen

naar Goeroe Benoea, hun tegenwoordig gebied. Te Goeroe Benoea werden de tien Gintings geboren. Zij waren elk in een vlies gehuld en geleken op een *goendoer* (soort komkommer, Benincasa cerifera Savi). De legendarische goeroe Pakpak, die daar voorbij kwam, wist de menschen te helpen en toen kwamen er negen jongens en een meisje te voorschijn. Deze negen zonen waren de stamvaders van de tegenwoordige Ginting Soeka en heetten: Soegihen, Goeroe Benoea, Seragih, Sapah, Babo, Garamata, Djawak, Goegoeng, Soeka. Een oude poestaka noemt de volgende namen: Babo, Goeroepatih, Soeka, Beras, Djadi, (of Adji) Dibata, Soegihen, Boekit, Garamata, Djertamboen. Babo was de jongste en Djertamboen de oudste. De vader van deze kinderen stichtte het dorp Soeka. De meeste zijn dorpsnamen in de Gintingstreek, behalve Seragih, Sapah en Garamata. Het meisje si Bembem geheeten ligt begraven op de markt Bem Bem.

De Sibajak van Soeka legde er vooral den nadruk op, dat Soeka en Goeroe Benoea broeders zijn.

Het dorp Kidoepen, waar Perangin-angin van Djoehar, Gintings van Adjisinembah en Sembiring Maléala wonen, heette vroeger Pertoempoean, omdat hier indertijd deze drie stammen samenkwamen.

In de verhalen van de Gintings komt vaak voor een groote buffel, *kerbo si langga loetoe* of *kerbo si nangga loetoe* geheeten. Ergens aan den berg Siboeaten moet men nog den pas aanwijzen waarlangs de buffel neerdaalde, het land inkwam.

In een verhaal wordt vermeld dat de zoon van den vorst van Adjinembah vergezeld van zes slaven, naar Raja (Simeloengoen) toog. De vorst aldaar was zijn *mama* (oom van moederszijde) en hij trouwde met zijn dochter en werd zoo vorst van Raja. Deze zoon heette Radja Sore en was een Ginting Moente. In het land der Tarigans werd dus een Ginting Moente de vorst. De reuzenbuffel moet te Raja in een rots veranderd zijn. In een ander verhaal, waar hij Radja Sori heet, wordt gezegd dat hij later naar Adjinembah terugkeerde en voor zijn vader een prachtig huis op den berg Pertjinahen (of Osar) bouwde. Door bij dit feest bij gebrek aan andere buffels ook de kerbo si langga loetoe te slachten, verdween het geluk van zijn huis. Adjinembah werd door Soeka overwonnen en staat sedert onder den Sibajak van Soeka.

Heeft deze buffel of buffels eenige beteekenis voor ons doel? De naam is uit het Karosch, voor zoover mij bekend, niet te verklaren, maar uit het Tobasch wel. M o r l a n g k a «loopen, gaan» en m a n g a l o e t o e i «vervolgen». Zijn het vechtbuffels geweest? Zijn zij in den oorlog gebruikt? Of waren het de Gintings die de buffels voor het eerst invoerden? Voor dit laatste is wel wat te zeggen. In de meer genoemde Ginking-poestaka (van Boeloeh Pantjoer) komt o. a. ook voor, dat er plotseling voor den Sibajak van Lajo Lingga, die gehuwd was met de hemelsche oemangdochter, dertig buffels van den berg Poedjan afkwamen. Vanwaar weet men niet. Bij de grondbewerking wordt toch in de Goenoeng-goenoeng veel meer van de ploeg gebruik gemaakt dan in de Karo-streek, waar men nog zeer veel de omwerking van den grond met lange stokken verricht (n g e n g k a l). Ook in Si lima senina, uit Si Antar afkomstig, doet men dit.

Nog een andere opmerking naar aanleiding van dit verhaal. Indien de vorst van Raja de mama was van Radja Sori, dan was zijn moeder stellig een Tarigan. Er is dus reeds in dien tijd een verband tusschen Tarigan en Ginting.

Door de Gintings van Adjinembah wordt ook een verklaring gegeven aangaande het ontstaan van het tandenvijlen. Wegens het voortdurend stelen van djagon (maïs), ging men er toe over de tanden van de slaven te vijlen. Daar men het mooi vond, vond het ook navolging bij de anderen.

Een andere merga Ginting, is die van S i n g a, wonende in het dorp van dien naam. Zij moeten verwant zijn aan de Moentē, Seragih en Manik, niet met die van Soeka.

Wanneer we een en ander nog eens aan ons voorbij laten gaan, dan krijgen we den indruk, dat de G. Soeka wel de jongste invasie geweest is, die ook Adjisinembah ten onder bracht. De naam Seragih is ook bekend als een groote stam in Simeloengoen. In een zendingsbericht, dat ik niet meer bij de hand heb, meen ik van een doodenfeest gelezen te hebben waarbij een soort godin Seragih op een wagen werd rondgereden. Misschien dat iemand daar nog nader bericht over weet te geven. Het moet toch wel iets beteekenen dat men in de verhalen telkens op een meisje stoot, vgl. het hieronder te vermelden bericht over het meisje van de S. Kembaren.

Over den verdwenen Gintingstam Pase, zal bij de Sibirings gehandeld worden.

Het is ook niet van belang ontbloot hier opmerkzaam te maken op de graven van meisjes die op enkele markten voorkomen. Mij zijn drie markten bekend waar een meisje begraven ligt. De verhalen zijn alle eensluidend, n.l. om de een of andere reden gaat het meisje dansen, totdat zij in den grond wegzinkt of zooals bij de markt Goenoeng Meriah in Kembaren het meisje wordt gedood. Deze verhalen gaan omtrent een oude markt bij Lingga, de markt Bembem en die in de Kembaren-strèek.

Onwillekeurig gaat men denken aan een menschenoffer dat er noodig was om een markt op te richten. Van de Toba-Bataks is mij zulks niet bekend, maar misschien is dit punt nooit onderzocht.

IX.

De Simbiringstammen.

Mbiring beteekent «zwart zijn», dus si mbiring beteekent «de zwarten». Van de andere stamnamen hebben wij geen juiste vertaling kunnen geven, alleen deze stamnaam geeft ons een woord aan de hand om eenigszins te denken aan een volk van zwarte menschen, zwarter dan de reeds aanwezige bewoners.

Nu moeten wij al dadelijk beginnen met te zeggen, dat ook deze stam ons geen eenheid toeschijnt te zijn, want al spreekt men van de merga si lima «de vijf stammen», toch zagen wij reeds, dat dit meer op een geworden toestand is toe te passen, dan op een oorspronkelijken. Ook bij de Simbirings is wel van het meeste belang de namen van de sub-merga's te bestudeeren, en deze waren het dan ook die den heer Joustra indertijd op het spoor brachten hun herkomst uit Britsch-Indië te verklaren. [1])

Al dadelijk valt het op, dat de Bataks zelf dadelijk twee groote groepen in de Simbirings onderscheiden, n.l. de Simbirings die hunne dooden begraven en verbranden en de Simbirings die de asch van hunne dooden laten afdrijven, resp. S. Kembaren en de S. Simombak. De eersten vormen een groote merga met een bepaalde streek (Boven Langkat en

[1]) M. Joustra. Doodenfeest der merga Sembiring in Tijdschr. Bat. Gen. dl. 45 (1902) blz. 541 e. v. en dl. 46 (1903) blz. 472 e. v.

Kern. Drawidische volksnamen op Sumatra. Bijdr. Kon. Instit. dl. 55 (1903) blz. 358 e. v.

M. Joustra. Sembiringsche doodenfeest. Bijdr. Kon. Instit. dl. 74 (1918) blz. 618. Zie ook het verslag van het tweede congres van het Oostersch Genootschap, 1922, blz. 42.

Liang Melas) als woonstreek, de laatsten hebben tal van submergas (Tjolia of Tjoelia, Depari, Pelawi, Moeham, Berahmana, Maleala, enz.) en bewonen het rijkje Sarinembah benevens verspreid in dorpen langs het stroomgebied van de Biang-rivier. De uitdrukking »hunne dooden laten afdrijven« moet beperkt worden, tot het volgende. Bij het feest of plechtigheid pekoealoeh geheeten, worden stukjes van de schedelbeenderen van van de in de laatste jaren overledenen, in kookpotten op kleine scheepjes gezet, en laat men alles de rivier afdrijven. Dit is in de ooren der bevolking het groote verschil tusschen de twee Simbiring afdeelingen. Een in het oog loopend groot verschil levert de woonplaats van deze twee deelen der S. op, nl. hunne woonplaatsen. De Kembaren bewonen een zeer groot oppervlak, alles bedekt met oerwoud, waarin verspreid hunne dorpen liggen. Men heeft minstens twee dagreizen noodig om van hun hoofdplaats, Sampe Radja tot aan Bohorok (Langkat) te komen. Maar de S. Simoembak wonen verspreid in het land, tusschen de andere stammen in. Hunne voornaamste plaatsen zijn aan de Biangrivier gelegen, die zij stellig gevolgd hebben van het Westen naar het Oosten, nl. Perbesi, Sarinembah, Soeroek, Pajoeng Berastepoe, Kaban Djahe, Siberaja, Adji Djahe en Koeboe Tjoelia. In de Doesoens van Deli en Serdang alleen een klein getal en bijna nergens als dorpshoofd.

Ook de Simbirings geven op uit de Pakpaklanden te komen. Naar de gegevens te oordeelen hebben zij zich van uit het stroomgebied van de Laoe Renoen langs twee wegen naar hun tegenwoordige woonplaatsen bewogen, nl. de S. Kembaren in de richting Laoe Baleng naar Sampe Radja (vandaar gaat nog heden de hoofdweg er heen) en over het gebergte langs het dorp Kidoepen. Hunne verspreiding naar de Alaslanden (en Gajoe) laten wij hier rusten. Een blik op de kaart toont ons ook hier weer dat deze weg de meest natuurlijke zal zijn geweest.

Ongetwijfeld worden de S. Kembaren door alle stammen als een oude, tot de Bataks behoorende, stam beschouwd. Die van de Boven-Bohorok, geven op dat zij oorspronkelijk S. Keloko geheeten hebben. Zij kwamen uit Perti, trokken vandaar naar Martogan (dicht bij Lingga Radja in Pakpak??), vandaar naar Koeta mbelin (bij Sampe Radja??) en vandaar naar de Bohorokstreek.

De naam Kembaran is van later datum, oorspronkelijk heetten zij Keloko. Bij dezen laatsten naam denken wij aan de merga Haloho die in Poerba aan het Tobameer woont. Al die stammen in die streek beweren immers ook uit Pakpak of van Samosir te komen. Keloko (van koko) beteekent in het Karosch «omringd, omheind». Deze stam zou dus «de omringden, de omheinden» geheeten hebben. Kwam dit omdat zij zich door adat of taal van de anderen onderscheidden? Wij denken hier aan het bij de andere Simbirings geoorloofde huwen in den stam. Later heetten zij de Kembaren; Hombar. T. «bij elkaar gelegen, buur»; Kembar. K. «een zijn met, in nauwe verbinding»; Kembarön. GAJ. ook «uithuwelijken» (verwijderen). Uit deze benaming zou men kunnen opmaken, dat zij op een gegeven oogenblik als buurstam zijn beschouwd geworden, in tegenstelling met andere Simbirings. Wij denken weer aan de huwelijksvoorschriften. Hebben zij hun isolement opgegeven en ook den adat ingevoerd dat huwelijk in den stam verboden was, dus zich aangepast aan de andere Batakstammen? Deze veronderstelling ligt voor de hand, want zij onderscheiden zich juist van de andere Simbirings doordat zij geen endogamie kennen en ook huwelijken met andere Simbirings niet geoorloofd geacht worden (met uitzonderingen). Door deze daad zouden zij als Bataks erkend zijn geworden en vandaar hun naam Kembaren, «buurstam». (De Tjoelia en de Dēpari die te Goeroe Kinajan wonen, mogen wel trouwen met Kembarens, om welke reden zal wellicht later duidelijk worden).

Bij het bovenstaande moet opgemerkt worden, dat de Simbirings zich zelven zeker den naam van «zwarten» niet gegeven zullen hebben: wij zullen het ons moeten voorstellen, dat het gegaan is als met de komst der Europeanen. Deze allen noemt men Belanda of orangpoetih, alhoewel zij zich weer onderscheiden in Hollanders, Duitschers, Engelschen enz. Langzamerhand neemt men zelf dien naam over. Zoo zal ook de naam Simbiring gegeven zijn aan al die vreemdelingen die het land binnentrokken. En de tegenwoordige Kembaren zijn dan wel van een ouden «trek». Is onze veronderstelling juist, dat de oorspronkelijke naam Keloko dezelfde is als de Haloho (Poerba)? Ypes vermeldt in Belegen (Pakpak) een Radja Lela, Tiar geheeten, merga Kalako (Kaloko??) en een Panglima, Poesama geheeten van de merga Poerba. Waar moeten wij het dorp Perti zoeken?

Tot den jongeren trek, en zeker den jongsten moeten wij den trek der Simbiring-stammen die zoo verschillende sub-mergas hebben, rekenen. In de sub-mergas (Berahmana, Dĕpari enz.) hebben wij een aanwijzing om hun stamland in Engelsch Indie te gaan zoeken. In elk geval wijzen hunne verhalen uit dat zij vanuit het Pakpakland naar het Karoland gekomen zijn. Tideman vermeldt een overlevering waarin gezegd wordt dat Si Singa Mangaradja zijn Atjihsche tjap ontving van een mythisch vorst, radja Oetih, die eertijds in Baros zetelde. Wij vermelden dit hier, omdat Atjih nog naderhand zal ter sprake komen. Wij zullen hier thans niet verder gaan dan aangaande hunne betrekking tot het Karoland. En dan moeten wij aannemen, dat de verschillende sub-mergas niet ineens als een groote golf over het land zijn gekomen, maar dat er telkens kleinere golven elkaar hebben opgevolgd. Dit blijkt als men plaatselijk onderzoekt naar de herkomst van de sub-mergas die hier en daar wonen. Wij komen dan tot de volgende plaatsbepalingen aangaande de sub-mergas.

Van Silahi-lahi (Tobameer) kwamen de Sinoelaki en de Tekang. (deze worden gerekend dicht bij de Kembaren te staan).
» Pandiangan (Pakpak) kwamen de Malēala.
» Poela Berhala? ook de Malēala.
» Paropo (Tobameer) kwamen de Kembaren.
» Sihotang (Toba?) kwamen de Berahmana, Dĕpari en Moeham
» » de Pelawi.
» » de Tjoelia.

Hoe de Simbirings in het land kwamen, vertelt het bekende verhaal van den Keling die den Sultan van Atjih bedroog door hem een gewitten olifant te laten zien. Toen het bedrog uitkwam vluchtte hij naar het Karoland. Hij vestigde zich in de kampong Keling, welker ligging men niet met zekerheid kan opgeven. Bij het overtrekken van de Riangrivier (Hondsrivier) welke sterk gezwollen was, redde hij zijn leven door zich aan de staart van zijn hond vast te houden en legde de belofte af, wanneer hij veilig aan de overzijde kwam, dat hij, noch zijne nakomelingen, ooit hondenvleesch zouden eten. Hij kwam gelukkig aan de overzijde en ontkwam aldus aan zijne vervolgers. Op bevel van den vorst van Atjih, moest hij gevangen genomen worden en gedood worden, zelfs zijn asch moest in de rivier gestrooid worden. Maar niemand in het Karoland durfde hem aan, want

hij was rijk en had voldoende wapens. Zij huwden onder elkaar en daarom besloten de Radja Karo te bevelen, dat hunne lijken de rivier moesten afgedreven worden; als men dit niet deed dan zouden de muizen de rijst opeten.

Het merkwaardige in dit verhaal is, dat wij twee redenen vinden waarom de Simbirings hunne dooden laten afdrijven. De eerste is afkomstig van den Sultan van Atjih, omdat de stamvader hem bedrogen heeft, en de tweede is een bevel van de Kalivorsten, omdat de door hen gepleegde »bloedschande« (huwelijk met stamgenooten) de rijst zal doen mislukken. Dat bevel van den sultan van Atjih zal wel overeenkomen met het bevel van Z.H. aan de Belandas om schoenen te moeten dragen, want hij wilde niet dat hun onreine voeten den Sumatrabodem zouden drukken. Om diezelfde reden behoeven wij ook niet aan te nemen, dat wij hier te doen hebben met een opgejaagden stam. Integendeel, zij waren rijk en voldoende, kan ook heiden zeer goed van wapens voorzien. Zij hebben als pantangen den hond. Waren het Mohammedanen? Het zal stellig wel dadelijk de andere stammen opgevallen zijn, dat de hond niet gegeten werd.

Dit verhaal betreft de Malëala. Na Keling verlaten te hebben, vestigde zijn zoon zich te Sinaboen (misschien Djinaboen? Thans heerschen daar de Per-angin-angin Soeka tendel).

Vermeldt dit verhaal, dat de Simbiring Malëala als vluchtelingen het land binnenkwamen, het verhaal van de verdwenen Gintingstam Pasē doet zien dat men ze ook het land binnenhaalde. Het is het oude spelletje dat we tot in de jongste tijden zien afgespeeld, dat men buitenlandsche hulp gaat inroepen om zich op zijn tegenstander te wreken. Zoo vermeldt het verhaal van den Sibajak van Koeta Boeloeh hoe hij de hulp inriep van den kedjoeroeën van Batoe mbelan en den Sultan van Deli, om eigen landgenooten te bevechten.

Dit verhaal laat ons den Gintingstam zien, de G. Pasē, die door gebrek aan mannelijke opvolgers dreigde uit te sterven. De inhoud moge hier beknopt volgen. — Het tegenwoordige dorp Sarinembah heette vroeger Pasē. Aldaar woonden de Ginting Pasē en G. Soeka. Ginting Pasē (voorgesteld door een eenige dochter) moest wijken voor de G. Soeka. (Weer een bewijs dat de Ginting Soeka stellig de laatste invasie der Gintings geweest is). Nu ging zij hulp halen bij de Simbirings. Deze Simbiring is rijk en kan betaalde voorvechters huren. Zij komt terug met

die hulp, slaat alle tegenstanders dood, bevecht zeven doesoendorpen die zich niet onderwerpen willen en het eindigt daarmede dat alle onderhoorige dorpen van het vroegere Pasē den Simbiringvorst erkennen als hun heer. De naam Pasē gaat verloren en heet voortaan het dorp Ari si nembah of Sarinembah. Het eenige meisje van den G. Pasē-stam is gehuwd met den Simbiringvorst. Thans is deze vorst ook een radja berempat, heeft dus een zeer belangrijke plaats in het Karoland ingenomen. Maar de Ginting Soeka hebben een zeer belangrijk stuk van hun gebied aan deze Simbiring moeten afstaan.

Ook hier weer is het een S. Malēala, evenals in het reeds genoemde verhaal. Voor de geschiedenis is het van belang op te merken, dat de K. K. Sinoe Raja reeds in het land waren, zij waren de anak-beroe-menteri van de Ginting Pasē. De anak-beroe van de G. Soeka waren K. K. si noe Kaban. Wij weten reeds dat de Rajasche K. K. te Singamanik woonden (vlak naast Sarinembah gelegen) en dat hun invasie ongeveer 150 jaar geleden moet hebben plaats gehad. Als daarna pas de Simbiring Malēala Sarinembah hebben ingenomen en de Gintings Pasē hebben uitgeroeid, dan moet dit na dien tijd geschied zijn.

De namen van plaatsen in dit verhaal vermeld geven weinig licht. De S. die met het Pasē-meisje trouwt, is een zoon van den pengoeloe van Djandi Melasang, welk dorp niet thuis te brengen is. Tenzij elders dan in het Karoland. En het mythische Berhala, waar de geesten-vorst-toovenaar Datoe Roebia gande [1]) woont, zullen we maar voor versiering van het verhaal houden. Wij kunnen alleen zeggen, dat de Malēala vermoedelijk reeds ergens zich gevestigd hadden, en door de Pasē te hulp geroepen, zich voorgoed in het Gintinggebied vestigden.

Een oogenblik moeten wij nog stilstaan bij den naam Sarinembah; op het eerste gezicht zouden we dezen naam willen ontleden als Sari en nembah; sari is een oud voorvoegsel, dat alleen nog in eigennamen voorkomt. Maar het verhaal meldt, dat het eigenlijk Ari si nembah moet zijn. Wij hebben nog zulk een dorpsnaam, nl. Adji si nembah of kortweg Adjinembah. In beide namen zit een woord dat in het oud-Javaansch »vorst« moet

[1]) Uit het verhaal van de Radja Bajan zou men kunnen vermoeden dat de woonplaats van dien god-toovenaar op het Boeaten gebergte lag, in de buurt van Lajo-Lingga.

beteekenen. *) A r i en A d j i. Op dit oogenblik is a r i niet meer bekend in het Karosch en a d j i alleen als een soort tooverpreparaat, dat vooral ongeneeslijke wonden veroorzaakt. Verder is er ook nog een sub-merga van de Simbiring die zich b o e n n e-a d j i noemt, wat ik naar analogie van Boenneraja wel verklaren wilde als Bannea Adji, het land der Adjis. Ari en Adji si nembah zou dan beteekenen »de vorst die zich onderwerpt«. Waar zullen we dit »land der Adjis« moeten zoeken? Het zij allen aanbevolen dit te onderzoeken, wellicht geeft dit weer een draad in handen. Het dorp Adjinembah, vlak bij den berg Kesar gelegen, is in handen van den G. stam en is later onderworpen door de G. Soeka. (Zie wat er gezegd is van den Gintingstam aldaar).

Dat de Simbiringstam jonger is dan de andere stammen zien we ook uit de verhalen betreffende de stranddorpen Paropo en Silahi-lahi. Beide dorpen moeten vroeger in handen zijn geweest van den Gintingstam, nl. de Moentē. Maar thans heerschen daar de S. Kembaren in Paropo en in Silahi-lahi heerschen de Simbiring Pajoeng, Depari en Pandia. We vragen alweer: staat Pandia in verband met Pandiangen (Pakpak)? Pandiangen wordt in het Karosch Pandiān en het volk zal dit dan aangezien hebben voor pandia en an.

In de Pakpaklanden vindt men ook een merga Oedjoeng Pajoeng en Pajoeng, ze wonen in de rijkjes Binang en Longkip. Indien dat dezelfde zijn als die van de andere stammen, nl. van de Pakpaklanden naar het Oosten, steeds volgende de Singkel-rivier en zijn bijrivieren.

Nog enkele kortere noties mogen hier een plaats vinden. De S. Depari, S. Moeham en de S. Berahmana wonen ook in het dorp Perbesi. Zij kwamen wat de eerste twee betreft uit Siberaja en wat de laatste betreft uit Kaban Djahe. In Perbesi hooren wij ook dat deze S. afkomstig zijn van Sihotang (Toba). Daar kwamen ook Karo-karos vandaan, maar de Karo-karos waren daar eigenaars van den grond en de Simbiring slechts ginengen. In Sihotang waren dus de Simbiring ook later gekomen dan de daar wonende Karo-karos.

In een verhaal over den Gueroe na bedon, wordt zonder zijn

*) Het O.-Jav. woord, dat de schrijver bedoelt, = kaji (Juynboll, Oudjav.-Ned.-woordenlijst, p. 650). [Redactie].

stamnaam te noemen van den grooten goeroe gezegd dat hij afkomstig was uit het dorp Peling-pelingen in Pakpak.

Nog een andere wijze waarop de Simbirings een plaats kregen in het Karoland vinden wij in een verhaal aangaande Soeka tepoe. Dit dorp, gelegen in een streek waar alleen Karo-karo grondeigenaars zijn, behoort aan den S.stam. Dit eigenaardige geval wordt op de volgende wijze verklaard. De pengoeloe van Deskati had geen kinderen. Nu kwam er een Simbiring Boenoe Adji welke hem behandelde, met dit gevolg dat hij een zoon kreeg. Uit dankbaarheid voor zijn genezing schonk de pengoeloe van Deskati aan den Simbiring Boenoe Adji een stuk land in eigendom en zocht ook een vrouw voor hem. Daarom hebben de Simbirings het dorp Soeka tepoe en zijn ook eigenaars van den grond.

Dit verhaal, dat ons alleszins geloofwaardig voorkomt, gezien dat men bij kinderloosheid alles doet om een zoon te krijgen, laat ons weer een weg zien hoe de S. in het land kwamen. Ook waar elders S. anak-beroe of kalimboeboe zijn van de hoofden die daar regeeren, is de reden meestal het huwelijk met een S. meisje of omgekeerd geweest. Het met elkaar huwen zal dan ook wel de oorzaak zijn geweest dat deze stam tot de vijf stammen gerekend geworden is, tenzij reeds in Pakpak de Simbirings verwant waren met de andere stammen, wat men wel zou vermoeden uit het medegedeelde van Perbesi.

De raadselachtige figuur van den telkens in de verhalen genoemde goeroe P a k p a k p i t o e s i d a l a n e n, is in een der verhalen een Simbiring. Hij verbindt met zijn toover- en medicijnkunst ook het smeden van goud en zilver. Om zich heen verzamelt hij leerlingen en is in hunne oogen de leermeester. De smeedkunst geeft hij op, want het goud wil niet meer smelten en het ijzer wil niet meer gloeiend worden. Nu gaat hij er op uit met zijn p e r m i n a k a n s i b a d a k n a b o l o n (oliepotje, denkelijk met een stop gesloten waarop een neushoorn afgebeeld is), zijn t o e n g k a t m a l e k a t (tooverstaf met een ruiterbeeld als knop), en zijn p o e s t a k a n a d j a t i (echte of oorspronkelijke tooverboeken). Deze drie dingen zijn in de verhalen drie attributen. Zijn metgezellen zijn van een anderen stam, zooals wij zien in het verhaal van Singa waar een perangin-angin zijn metgezel is. Merkwaardig is, dat de tooverkracht van zijn perminakan overwonnen wordt door die van een Simbi-

ringmeisje, dat haar oliepotje uit den mond van een Begandingslang heeft gehaald en waarmede ze zelfs een maaltijd kan te voorschijn tooveren. Let wel, dat het ook weer een Simbiringmeisje is, dat in het bezit gekomen is van een perminakan.

Alhoewel we niet te veel kunnen bouwen op zulk een verhaal moeten we toch enkele dingen naar voren brengen, mede in verband met wat we elders opmerkten. De tooverkunsten die men uithaalt met de perminakan en de toengkat malĕkat worden hier aan een Simbiring toegeschreven. Deze is bovendien leermeester in goud-, zilver- en ijzerbewerking. Hij bezit ook de poestaka na djati, die, in een door mij gehoord verhaal, van goud moet zijn geweest en in het bezit was van den god der middenwereld Toean Banoea Koling, «de Heer van het Klingenland». — Nog een andere opmerking betreft den tooverstaf. Er zijn er namelijk twee, de tongkat malĕkat, een gewone stok die als knop een ruiterbeeld (een enkele maal een olifantsbeeld) heeft, en de tongkat penaloean, die geheel besneden is en het verhaal van Si Donda ketakoetan moet voorstellen. Nu brengt men wel de t.malĕkat met den Goeroe Pakpak in verbinding, maar niet de t.penaloean. Daar mij geen verhaal bekend is aangaande den t.malĕkat (ook van den Sultan van Atjih zegt men dat hij als stok de tongkat malĕkat gebruikt), laat ik verder dit vraagstuk rusten, maar breng het toch onder de aandacht van allen die mogelijk zulk een verhaal bezitten.

In een verhaal dat in verband gebracht wordt met het graf van de Gajosche of Atjihsche voorvechters, dat dicht bij Lingga aan de Lahoe Rahoem ligt, komen enkele merkwaardige gezegden voor, die ik hier naar voren zal brengen, ofschoon het verhaal zelf allerlei dingen door elkaar haspelt. Allereerst wordt daar gezegd, dat de Simbirings de armsten waren onder de vijf stammen, want ze hadden weinig bouwgrond en weinig bosch. Maar onder hen waren vele slimmerikken. De verteller brengt dit in verband met hun kennis om onkwetsbaar te maken, ziekten te verwekken, en meer toovenijen. Verder vertelt hij, dat de Sultans van Atjih hun anak-beroe Perasi noemen en hen als zendelingen gebruiken tot in het Batakland toe.

Dan springt hij over op het bekende verhaal van den gewitten olifant, maar op een geheel andere wijze dan reeds vermeld is. De Simbirings besloten den Sultan van Atjih te bedriegen. Ze namen een grooten buffel en zes zakken met rijstemeel. Toen

voeren ze over het Tobameer naar Atjih. Daar gekomen, maakten zij den buffel geheel wit met rijstewatermeel en boden hem den Sultan van Atjih aan, onder den naam van »witte olifant». De Sultan was er mede in zijn schik en gaf hun eenige duizende guldens. Spoedig daarop vertrokken zij. Toen het bedrog ontdekt werd, liet de Sultan ze achterna jagen en men doodde er velen. Enkelen bleven echter leven, ze zwommen naar het land, waarbij zij zich aan de staarten van hunne honden vasthielden. Het verkregen geld verdween in het Tobameer en wegens de redding door de honden eten ze ook geen hondenvleesch.

Nu moesten de S. rijstvelden gaan aanleggen, maar de rijst droeg geen vrucht. Daarop plantten zij tjingkeroe en die droeg heel veel vrucht. De vruchten werden door hen opgeborgen in een rijstschuur. Nu gebeurde het eens dat er onopgemerkt een kind in de tjingkeroe viel. Daar de vruchten zeer glad zijn, zonk het kind er in weg, en stikte er in. Later vond men het lijk en begroef het, maar voortaan plantte men geen tjingkeroe meer. (In een ander verhaal is dit laatste gebeurd met een kind van de Tarigan Selangit, daarom planten de T. Selangit geen tjingkeroe meer).

De verhaler verbindt nu de komst van Perasi naar het Karoland aan het bedrog met dien buffel. Door hem beval de Sultan dat de S. voortaan niet begraven mochten worden, maar de asch van hun lijk moest men de rivier laten afdrijven.

Weer later zond de Sultan van Atjih drie zendelingen met de boodschap: Wat willen jullie liever: beheerscht worden door Simbiring dilah (de zwarttong) of door de si mbentar mata (wit-oogen)? De Bataks zeiden: door de wit-oogen (Europeanen). Toen zeiden die zendelingen: Dan wil Atjih jullui ook niet beheerschen — en gingen heen. Maar ze werden weggejaagd en een er van werd gedood terwijl hij sliep. Deze ligt te Laoe Rahoem begraven.

Het laatste stuk van het verhaal is nog van historischen tijd, want indien ik mij niet bedrieg, heeft de overleden Pa Melgah dien Gajoeschen panglima gedood. Maar dit daargelaten, ons treft den naam Perasi. De Bataksche verklaring van dit woord is Peratjih »de Atjih-man». Deze verklaring is mogelijk indien het via een Tobasch dialect in het Karosch gekomen is, immers de Toba-Bataks kunnen de tj niet uitspreken en maken er een s van. Maar het is thans nog een titel, dien de pengoeloe van

het dorpje Penoengkiren in de Doesoen van Deli draagt. Deze Perasi heeft krachtens zijn titel zitting in de rechtbank van de Boven-Doesoen van Deli en hij wordt beschouwd als de anak-beroe van de oeroeng XII koeta. Mij is niet bekend of er meer menschen bestaan met dien titel in het Karoland. Volgens ons verhaal was hij dus een zendeling van den Sultan van Atjih. Perasi staat dus naast Atjih en tegenover den Simbiringstam.

De vraag is nu echter of het niet een rudiment van een oude wijze van stambestuur geweest is. Ypes vermeldt dat in de Pakpaklanden een officieel aangesteld man, permangmang geheeten, als stamwichelaar voor het landbouwbedrijf dienst deed en tot de officieele personen in een dorp behoorde. Mangmang beteekent in het Karosch «formule», zooals de formule bij het afleggen van den eed, bij tooverijen enz. Hij is dus de man die de formules kent. Daarom ligt het voor de hand ook hier aan zoo iets te denken. In het Karosch kent men ook het woord rasi «lot, gesternte», ngogē rasin «iemands lot onderzoeken», la serasi «ergens niet gelukkig zijn». Mogelijk dat perasi de rol vervuld heeft van den permangmang en vroeger de officieele priester van den stam geweest is.

Een tweede opmerking geldt het vermelde over de armoede van de Simbirings, uit gebrek aan grond en bosch. Dit lijkt mij wel aannemelijk voor een vreemden binnengedrongen stam. Hier en daar zal dit ook wel het geval zijn geweest. We zagen immers reeds, dat men ook de Simbirings niet behoeft te beschouwen als een eenheid, maar dat de verschillende verhalen wel degelijk onderscheid maken tusschen de verschillende sub-merga's der Simbirings. Het is best mogelijk dat ze hier en daar zich genesteld hebben als bijwoners en eerst later, toen zij zich sterker voelden, met kracht van wapenen zich eigendomsrechten verworven hebben. De opmerking dat ze slim en knap waren in allerlei kunsten en tooverijen stemt wel overeen met de verhalen van den goeroe Pakpak pitoe si dalanen. Het waren dan eerst reizende toovenaars, smeden, enz. die van hun beroep moesten leven. Levende in het Pakpakland kwamen ze eerst af en toe naar het Karoland en door hun hoogere cultuur hadden zij een zeker overwicht over het Karo- en Gintingvolk. Of het verhaal van het planten van tjingkeroe eenige waarde heeft, daar ditzelfde ook van den Tariganstam verhaald wordt, laat ik rusten uit gebrek aan meer-

dere gegevens. Het kan zijn dat zij de tjingkeroe het eerst in het land geplant hebben.

Heel opmerkelijk is echter de hier vermelde tocht naar Atjih. Men vaart met een buffel over het Tobameer naar Atjih. En in plaats van de tocht over de Biangrivier aan de staart van een hond, staat hier het overzwemmen van het Tobameer op hun vlucht voor de Atjihers. Atjih was dus via het Tobameer te bereiken. Brengt men dit in verband met de boodschap van den Sultan van Atjih: door wie wilt gij overheerscht worden, door de »zwarte tong», of .... dan denken wij onwillekeurig aan Si Singamaharadja. Van hem werd immers beweerd dat hij een zwarte tong had en zijn woonplaats was bij Bakara bij het Tobameer. Was dus de Singamaharadja dezelfde als de Sultan van Atjih?

Het is best mogelijk dat dit het geval was. De Karo-Bataks hebben dan nimmer rechtstreeks te doen gehad met Atjih, maar met den Singamaharadja. Wat Tideman (pag. 30) zegt: »alle gegevens ... wijzen er op, dat deze vier vorsten als zoodanig de vertegenwoordigers van Si Singamaharadja, den bekenden priestervorst der Bataks, waren», geldt dan ook van het Karoland. De instelling van de radja berempat in het Karoland is dan terug te brengen tot dezen priestervorst en dat is dan veel meer en beter te begrijpen dan dat dit vanuit Atjih zelf zou hebben plaats gehad. Het Pakpakland is beter te bereiken vanuit de Karo-hoogvlakte dan Atjih. Indien de volksetymologie van den titel Perasi als zendeling van Atjih juist is, dan zouden het zendelingen van Singamangaradja geweest zijn.

Of de Simbiringstam in eenig verband te brengen zou zijn met de heerschappij van Singamangaradja blijkt uit niets. Integendeel blijkt, dat Atjih den Simbirings vijandig gezind was. Zij zijn dan waarschijnlijk langs de Singkelrivier het land binnengekomen toen de macht van Singamangaradja reeds gevestigd was en geen welkome immigranten geweest. Vandaar dat zij in de richting van het Karoland verdrongen zijn geworden.

X.

De Perangin-anginstam.

De afkomst der Perangin-anginstammen is ook in de verhalen aangewezen als zijnde uit de streek van de Laoe Renoen. Het dal dat thans bekend staat als de streek van Simbetek herbergt

nog Perangin-anginstammen. De dorpen Pinem en Laksa worden genoemd als de kampongs vanwaar de meesten naar de Goenoeng-goenoeng getrokken zijn. Een stam, de P. Bangoen moeten afkomstig zijn van Sigala (in Toba??): zij trokken eerst naar Siantar en vandaar naar de G. goenoeng, waar zij het dorp Bangoen moelia stichtten. Een ramp, volgens de beschrijving in het verhaal een aardbeving, deed het dorp ineenstorten en toen verspreidden zij zich en stichtten de dorpen Batoekarang Penampen, njanti Meriah, Nare Goenoeng, Tandjoeng, Pajoeng, en Koeta Galoeh. Zij vormen de perpoeng Si lima senina, «de vijf broeders». Dit is dus een trek geweest van het Oosten naar het Westen. Ypes vermeldt de merga Segala in de Pakpaklanden in Pasir belo.

Toch zijn de Bangoen in Bangoen moelia niet de eerste P. geweest, zij moeten daar al de P. Mano gevonden hebben, waarvan er nog een enkele familie moet leven.

De Perangin-angin, welke in Djoehar wonen, geven ook op afkomstig te zijn van Laksa, en de Pinem komen van het dorp Pinem. Dit laatste dorp moet vroeger onder de macht van Liren gestaan hebben.

Een stam van de P., de Sibajang, schijnt ook een groote rol gespeeld te hebben. Zij bewonen thans de dorpen Koeala, Goenoeng en Koeta Gerat. Ook hebben zij zich naar de Alaslanden uitgebreid en moeten in Oea Namboek wonen. Als de plaats waar zij vandaan komen noemen zij het dorp Toeba in Pakpak. (Ik heb op geen der beschikbare kaarten deze plaats kunnen vinden). Vandaar kwamen zij in Perbesi, waar toen de P. Pintjawan heerschten. Het verhaal meldt dat het een speler was die daar aankwam. Door een ongeluk doodde hij de vrouw van den vorst en kwam zoo in het blok. Dit heet Bajangen, en van daar dat zijne nakomelingen P. Sibajang heeten. Na, door zijn goed gedrag uit het blok losgemaakt te zijn geworden, huwde hij, en zijne nakomelingen waren zoo talrijk, dat zij eindelijk de P. Pintjawan wegjoegen en zelf heerschers in Perbesih werden. De P. Pintjawan of Pentjawan trokken naar Laoe Banban ten zuiden van Temboeroen. De Sibajangs maakten daarop een djamboer waaronder negen palen, onder elken paal een menschenhoofd. Die hoofden werden genomen (geroofd) uit Sarinembah, Koeta boeloeh, Djoehar en Lingga. Men kan ook zeggen dat die dorpen ze leverden, waartoe zeker slaven het leven lieten. Deze djamboer is tot heden toe nog de vereenigingsplaats van deze merga. De invasie der Sibajangs

schijnt dus nog van jongen datum te zijn, daar reeds de dorpen die de hoofden leverden, bestonden.

In het algemeen kan men zeggen dat de P. meer naar het Westen getrokken zijn en de streek van Koetaboeloeh, Laoe Baleng enz. bevolkt hebben. De naam Perangin-angin, door M. Joustra vertaald met «windhoekers», geeft niet veel houvast om eenige conclusie uit te trekken. Ik weet ook geen andere vertaling te geven.

Van de andere P. zijn ook nog te noemen de P. Soeka tendel, afkomstig van het dorp van dien naam en heerschende in Koeta Boeloeh. De P. noemen die streek daar Namoe adji of Namoe Hadji. Zij onderscheiden zich in de P. Pengoeloe en de P. Sibajak. (Dezelfde onderscheiding vindt men bij de K.K. sinoe Lingga.) De eerste zijn afkomstig van Siantar (Oostkust), de laatste van het dorp aan het Tobameer Silahi-lahi. Als uitwendig kenmerk hebben de Sibajak-stam-leden de oorlellen doorboord. Dit is een (algemeen?) gebruik op het eiland Samosir. De van Siantar komenden kennen dit niet. Ook is zeer opvallend dat de P. Sibajang en de P. Koetaboeloeh met elkaar huwen mogen. Ook is het aan deze stammen verboden witte (roode) buffels te eten.

Volgens hunne opgaven hebben de P. Koetaboeloeh indertijd van Siantar tot bij Bindjei (Bingei) gewoond. Zij waren als helden bekend, daar zij oorspronkelijk in Bingei de wangkah (?) gedood hebben. Dit moet een soort wild zwijn geweest zijn, dat menschen at. Een P. doodde het beest door in een boom te klimmen (een kajoe hadji of adji). Deze boom stond in een moeras waar de wangkah leefde en zich dagelijks aan dien boom schuurde. Naar dien boom hebben zij voortaan hun district genoemd Namoe adji.

Het bestaan van twee soorten P. naast elkaar, doet weer denken aan een overheersching, de voorname stam zijn de Sibajaks, de «rijken», de overwonnen stam zijn de pengoeloe, de dorpshoofden. Heel lang kan deze invasie nog niet geleden zijn, gezien het feit dat de Sibajak van Koeala ook een Perangin-angin is, en een oude inwoner van Perbesi wist nog dat dit dorp opgericht werd.

Een andere submerga is de P. si noe oerat. Het verhaal gaat, dat de stichter van deze merga een uitgestootene was, en zich vestigde in Kerenda. Deze eten wel den witten buffel.

Een andere submerga is de P. Katjinamboen, die mij op-

gegeven werd als wel de oudste submerga te zijn, daar men haar beschouwd als aan alle P. verwant.

XII.

De Tariganstammen.

De Tariganstammen bewonen de si V koeta en Nagasariboe en eenige dorpen tusschen de Gintings en Perangin-angins in de streek bij Djoehar, nl. de dorpen Kerilahen, Beteng, Koetambelin, Pergendangen, Koeta Galoeh en Djoehar.

Deze twee uit elkaar liggende streken wijzen, gesteund door de verhalen, op een tweetal wegen gevolgd op hun verhuizing naar de Karolanden. Ook hier blijkt het belang van de namen der submergas, daar zij ons een en ander kunnen laten zien.

De naam Tarigan is nog onverklaarbaar; men kan vermoeden dat het grondwoord t i g a n moet zijn, daar men af en toe den naam Tigan of Tigen aantreft, welken men niet verklaren kan.

De radjageslachten in Tjingkes en Bawang zijn T. Tambak en T. Gerneng, in Nagasariboe zijn het T. Gersang en Tambak. Deze landstreek sluit zich aan bij het gebied van Dolok en in Dolok Silau regeeren de T. Tambak. Tevens grenst dit gebied aan het rijkje Poerba, waar ook Tarigans wonen, nl. de merga Poerba, die volgens opgave van Tideman als sub-mergas hebben: Gersang, Tambak en Bawang, welke in het Karogebied als Tarigans gelden. De merga Poerba moeten we dus tot de Tarigans rekenen. In Poerba wordt ook een P o e r b a P a k p a k genoemd, tot welke merga de Toehan Poerba behoort. Dit Poerba moet gelegen hebben ergens in de Pakpaklanden. (Zie het vermelde van de K. K. Poerba). Daar er in Poerba ook een merga P. Tendang bestaat, denken wij dadelijk aan de opgave van Ypes, die in zijn Nota verhaalt: «Vroeger moeten aan de Tjinendang drie rijkjes gelegen hebben, Sabeak [1]) geheeten, nl. I. van de merga Angkat, II. van de merga Tendang, hoofdplaats Panisihan, bij Pakiraman, III. van de merga Boeala ara. Deze zijn later verdwenen.»

Hebben wij in Poerba de verdwenen merga Tendang weder? Dan bevestigt dit weer ons gevoelen voor alle stammen, dat de trek van West naar Oost is gegaan. Dit wordt bevestigd door

[1]) **Sabeak stellig het Kar. Simbiwak of Semboejak „van een ingewand; van een vader."**

de verhalen der Tarigans bij Djoehar, die alle vertellen dat de plaats van herkomst Toengtoe batoe geweest is. Een enkel dorp uitgezonderd, nl. Pergendangen, dat van Nagasariboe uit bevolkt is geworden.

Een belangrijke rol hebben de Tarigans niet in het Karoland gespeeld, behalve dan het verband dat er zijn moet tusschen dezen stam en de KK. Poerba. Wel komt de submerga Tjibero of Sibero ook voor in de Pakpaklanden in het rijkje Binang.

Heeft de Baroesstam zijn held Groot-oor, de Tariganstam heeft zijn held ook. Er zijn verhalen in omloop van een held van den stam Tarigan Kerandam toea. Zijn naam luidt in de verschillende verhalen si Noean kata, si Onan katana, si Nongon kata, si Ngenan kata. Welke de ware is valt niet uit te maken. Moederzijds was hij van de Katarenstam. Hij was afkomstig van Koeala (denkelijk in de Goenoeng-goenoeng gelegen). Door een oom uit Balesisi of Banoea sini bedreigd, vlucht hij en komt terecht bij een oom van hem in Padang Sambo. Hier trouwt hij met zijn nicht. Na een jaar gaat hij naar Soego en trouwt daar weer. Zijn vorige vrouw wil zich op hem wreken wegens zijn ontrouw en beoorloogt Soego. Weer moet hij vluchten en gaat naar Deli. Daar sticht hij het dorp Ale Deli. Na twee jaar vaart hij naar Sait en verovert die plaats. Hij verandert den naam in Siak.

Later zond hij een brief en een mes aan den Sibajak Sipoet. Misschien is dit Soengei Sipoet of Laoe Tjih, gelegen bij de tegenwoordige onderneming Bekalla in Deli. Deze Sibajak moet een voorvader zijn van den vroegeren Sibajak Pa Pelita van Kaban Djahe. Deze laatste was een K. K. Poerba, een Tarigan eigenlijk, als deze Poerbas van het rijkje Poerba afkomstig zijn. Er zou dus verband bestaan tusschen Tarigan en Siak. Ik meen mij te herinneren dat de Sibajak Pa Pelita ook beweerde familie te zijn van den Sultan van Siak.

Siak speelt ook een rol in een der redacties van het verhaal van si Poetri Idjo. Hier laat men de prinses geboren worden in de kampong Goenoeng Lintang (boven de onderneming Rimboen in Deli), gelegen langs de rivier Laoe Toetoengen. Op de eeroek Langkah had zij zich verschanst en daar de Sultan haar hebben wilde voer hij de Toentoengenrivier op om haar te halen.

Ook in Bindiei bij Batoe Merah moet een soort zand- of

aschveld liggen dat men met onzen held in verband brengt, nl. met si Noean kata.

De Tarigans van Nagasariboe noemen het dorp Lehoe als plaats van de herkomst van hun tegenwoordig radjageslacht. Dus ook weer Pakpak. Een Tarigan Sahing was nl. op de jacht verdwaald geraakt en kwam in de buurt van een dorp Naga terecht (er bestaat thans nog een dorpje Naga dicht bij Lajo Lingga). Daar het hem gelukte de vorstin te genezen en daar deze geen zoons had, huwde hij haar dochter en werd zoo hoofd van het dorp. De titel is daar Toehan en wijst dus heen naar Simeloengoen.

Deze Toehan behooren tot de Tarigan Sahing, welke naam ook weer wijst op twisten en strijd. Later scheidden zij zich in de T. Sahing die het handwerk van hun voorvader voortzetten, nl. de jacht, en de T. Idjoek, die zich op palmwijntappen en misschien ook wel op sagokloppen toelegden.

XIII.

Samenvatting.

Wanneer wij onze aanteekeningen uit de verschillende verhalen samenvatten, dan kunnen wij, behoudens latere ontdekkingen, thans tot het volgende beeld komen.

Op de Karohoogvlakte heeft in een niet nader te bepalen tijd een stam gewoond, die zich de Karo noemden (Tobasch Haro). Dit moet een belangrijke stam geweest zijn, waarvan een tak ook naar Samosir en naar Asahan is gegaan. Hoever echter het gebied van dien stam zich heeft uitgestrekt laat zich met onze gegevens niet bepalen. Thans is er nog een kleine rest overgebleven in het dorp Siberaja, welke zich ter onderscheiding van het mengelmoes van andere stammen die later binnengetrokken zijn, de Karo sekali noemt.

In dit Karogebied hebben invasies van verschillende andere stammen plaats gehad, allen min of meer verwant aan deze Karo. Volgens hunne stamverhalen zijn ze zonder uitzondering afkomstig van de Pakpaklanden. Deze stammen heeten Raja, Poerba, Baroes, Lingga en Sitepoe. Allen werden door de Karo sekali of door andere stammen niet voor echte Karo aangezien en noemden zich daarom Karo-karo (de op de Karo gelijkende,

of de on-eigenlijke Karo's. Deze invasies hebben 250 of 300 jaar geleden een aanvang genomen. Zij vestigden zich tot in de laagvlakte bij Deli Toea en Bindjei.

De Tarigan kwamen van Dolok en Simeloengoen het land in, maar ook van Lëboe uit het Pakpakgebied, en trokken naar Nagasariboe en Djoehar. Een Tarigan moet in de benedenlanden Alë, Deli (?) gesticht hebben en zelfs tot in Siak invloed geoefend hebben. •

De Gintings kwamen over Tengging en over het gebergte (Lajo Lingga) het land binnen. De tijd valt niet te bepalen, maar vermoedelijk eerder dan de andere Karo-karostammen. Ploeg en buffel hebben zij waarschijnlijk mede gebracht. Hun gebied moet belangrijk geweest zijn, de Simbirings hebben hen een heel stuk afgenomen.

De Perangin-angin volgden den weg Pinem, Lajo Lingga Zij trokken noordwaarts naar Koeta boeloeh en de westzijde van den Sinaboen. Ook trokken zij het gebergte over naar de laagvlakte tot bij Bindjei. Alleen de P. Batoekarang zijn van Siantar gekomen, maar geven toch op van de Pakpaklanden te komen.

De Simbirimg Kembaren volgden den weg naar Lau Baleng en over Samperadja (Liang Melas) naar Bohorok in Langkat. Verder ook naar de Alasstreek.

De jongste invasie is die der andere Simbiringstammen (Berahmana, Malĕala, Depari enz.) welke denzelfden weg genomen hebben, maar oostwaarts de Biangrivier stroomop gevolgd hebben naar Siberaja. Heel lang geleden kan dit nog niet geweest zijn, zooals we zagen uit het verhaal van Perbesi, misschien 100 tot 150 jaar.

Alles wijst dus voor de tegenwoordige bevolking op een herkomst van uit het stroomgebied van de Singkelrivier of andere rivieren aan de Westkust van Sumatra. Alleen heb ik geen spoor van de Karo Sekali, de echte Karo kunnen vinden in de mij bekende gegevens uit de Pakpaklanden. Waar deze van afkomstig zijn is mij volkomen duister.

Onwillekeurig komt de vraag op: wat bewoog deze stammen hun woonplaatsen te verlaten? Dit moet volgens de ons ten dienste staande gegevens zooals hier boven bleek omstreeks het jaar 1600 of 1650 geweest zijn. Wij wagen het hier enkele veronderstellingen uit te spreken, op grond van vermoedens gerezen bij het lezen van de stamverhalen.

Ook op de Westkust is de Hindoe-invloed gebleken. Als niet deskundige wijs ik met bescheidenheid op het vinden van een steen met Tamil-opschrift in het gebied van de Singkelrivier (de inhoud van dit schrift is mij onbekend) en verder op den Hindoe-invloed in het Menangkabausche. En uit de verhalen moeten de Simbirings in de Pakpaklanden gewoond hebben en vandaar uit naar het Tobameer (Silahi-lahi en Paropo) en de Karolanden getrokken zijn. Het is mogelijk dat deze Tamil-invasie de aldaar wonende stammen bewogen heeft dieper het binnenland in te trekken. Of dit gewelddadig heeft plaats gehad kunnen we niet zeggen. In het Karoland zien wij ze met geweld en met andere middelen, vooral aanhuwelijking, vasten voet krijgen. Zij maken nu eens den indruk van rijk en goed van wapens voorzien te zijn, dan weer zijn ze zwervende priesters en handwerkslieden, dan weer arm en toovenaars.

Belangrijk echter is het reeds genoemde verhaal dat zegt dat Atjih aan het Tobameer lag. Als »Zwarttong» (de Singamangaradja) voor den Radja Atjih is aangezien, dan wordt veel duidelijk dat over Atjih handelt. Dan zou er een strijd zijn geweest tusschen Atjih en de Simbirings, waarbij de Simbirings het hebben afgelegd en gevlucht zijn. Deze strijd werd dan gevoerd aan de Westkust, waarbij Singamangaradja de partij van Atjih vertegenwoordigde. Deze zou dan ook uit naam van Atjih de viervorsten (radja berempat) aangesteld hebben, zoo dat de bewering dat Atjih deze vorsten benoemd had langs een omweg toch waar zou zijn. Een bezwaar is er tegen deze stelling, nl. een van de viervorsten is een Simbiringvorst (Sarinembah). Dit is werkelijk een bezwaar, tenzij latere politiek medebracht om oude veeten te vergeten.

NASCHRIFT.

Toevallig hoorde ik eenigen tijd geleden den naam *Nagoer* noemen. Natuurlijk dat ik dadelijk aan het rijk Nagoer dacht dat indertijd op de Oostkust van Sumatra gelegen moet hebben. Zie Tideman, Simeloengoen, pag. 33 vvlg. Bij navraag hoorde ik het volgende verhaal.

«Het stuk land, dat Nagoer heet, ligt tusschen Singamanik en Bintang Meriah (Goenoeng-goenoeng van de Karo-Hoogvlakte), aan de Biang (Wampoe)-rivier. Het dorp is thans verdwenen, alleen het stuk grond noemt men nog Nagoer.

Het daar gebeurde luidt als volgt: «Die in het dorp regeerde was iemand van de Perangin-angin-Mano-stam. Het dorp was niet zwaar bevolkt. Het dorpshoofd kende de dertig dagen (was een heidensche priester dus, die de goede en kwade dagen wist). Nu heette een van de dorpsbewoners Matëboelan (doode of nieuwe maan). En dat is ook een van de namen der acht en twintig dagen van de maand.

Toen nu een kind van Matëboelan geboren werd, ging hij dadelijk naar het dorpshoofd, die aan de badplaats bezig was zich te baden, om hem te vragen op welken dag zijn kind geboren was. Hij zeide: «Wat voor een dag is het vandaag?» — Toen zeide het dorpshoofd: «Matëboelan». — De vrager schrok (want hij hoorde zijn eigen naam). Hij vroeg hem opnieuw en kreeg hetzelfde antwoord. Nu meende hij, dat het dorpshoofd hem wilde beleedigen. Daarom beleedigde hij hem terug met te zeggen: «Mate Mano, koega?» (zinspeling op Matëboelan, ongeveer te vertalen met: Hoe, als ik zeg Mate Mano? Hij noemt dus den stamnaam van het dorpshoofd).

Omdat hij aldus tot het dorpshoofd sprak, werd deze boos, ze kregen ruzie en hakten op elkaar in tot ze beiden dood waren. Daarom heet deze bron nog altijd de «bloedbron», omdat het bloed van deze beiden daar gevloeid heeft.

Na den dood van het dorpshoofd, verhuisden de bewoners

van Nagoer overal heen, omdat hun dorpshoofd uitgeroeid was (weggevaagd, hij scheen dus geen kinderen te hebben; of: de geheele Manostam was weggevaagd).

De Manostam is thans uit het Karo-Batakland verdwenen.»

Tot zoover mijn berichtgever.

Dit verhaal is daarom merkwaardig, omdat het een aanduiding kan zijn dat het rijk Nagoer zijn grenzen of machtssfeer veel verder uitgestrekt zou hebben dan tot Dolok Silo, Poerba, Raja en Panē. Nagoer kan hier geheerscht hebben, het kan ook daar een kolonie gehad hebben. Deze veronderstelling is niet zoo geheel gewaagd, omdat aan de overzijde der rivier ook een kolonie uit het Siantarsche gelegen moet hebben, n.l. Bangoen Moelia, welks inwoners na een aardbeving, zich in het tegenwoordige Batoekarang gevestigd hebben. Deze behooren ook tot de Perangin-angin en noemen zich naar het verwoeste dorp Bangoen. Zij behooren dus tot denzelfden Perangin-anginstam als de P. Mano.

Hoe de P. Mano verdwenen zijn zegt ons verhaal niet, maar er zijn wel meer stammen verdwenen, zooals ons het verhaal Beroe Ginting Pasē leert. En de nabijheid van de Simbiring-dorpen Sarinembah en Perbesi doet ons denken, dat de Simbirings daar misschien ook de hand in gehad hebben.

Raja, Februari 1926. J. H. NEUMANN.

MARINDINEESCHE VERWANTSCHAPS-BETREKKINGEN

DOOR

J. VAN DER KOLK.

Wanneer men de taal van een natuurvolk nog woord voor woord geheel uit den mond van dat volk moet afluisteren, opteekenen en ordenen, — zooals dit voor mij het geval was bij de Marindineezen van Nederlandsch Zuid-Nieuw Guinee, — dan blijkt het vaak dat er vormen bestaan die men tevergeefs in andere talen zoekt. Dit is zelfs het geval voor de spraakkunstige terminologie, b.v. om de vele modi (wijzen) van het Marindineesch werkwoord aan te duiden. Maar hetzelfde heeft men soms nog in erger mate om gewone nomina te vertalen. Men treft n.l. in sommige groepen van substantiva (als b.v. schelpen, visschen etc.) een rijkdom van termen en namen, die eigenlijk tegelijk een armoede aan abstractie en generaliseering beteekent. De natuurmensch benoemt individuen of groepen, en mist vaak de benamingen der «soorten», zoodat vertalen haast onmogelijk wordt.

Dit is ook het geval bij de Marindineesche verwantschapsnamen, die des te beter in de taal behouden bleven, wijl de familiebetrekkingen vaak niet door persoonsnamen (eigennamen) mogen worden vervangen; m. a. w. men noemt bloed- en aanverwanten meestal niet bij den eigennaam (soms is dit zelfs d o e r k e of p e m a l i), maar bij den familie-betrekkingsnaam, — zóó, dat het soms lijkt alsof alle Marindineezen «familie» van elkaar zijn, wijl ze elkaar bijna altijd onder een of anderen familiebetrekkingsnaam aanspreken (zooals bij ons: vader, broer, oom, neef, etc.). Vandaar verder ook weer de vele grammaticale vormen dier namen, naargelang enkelvoud of meervoud, bezitsvorm van 1ste, 2de en 3de persoon, vocatiefvorm, enz. Vele verwantschapsnamen immers hebben personaalvormen om den bezitter aan te duiden, b.v. n a v a i = mijn vader; h a v a i = uw vader; e v a i

= zijn vader; i v i n d = hun vaders, enz. Zoo heeft menige verwantschapsnaam drie bezitsvormen (naar gelang de bezitter 1e, 2e of 3e persoon is), en dat wel in 't enkelvoud en meervoud, en bovendien nog een vocatiefvorm. De vormen voor de diverse verwantschapsnamen en familiebetrekkingen zijn dus zeer talrijk, en in den beginne bijna niet te ontwarren, — waarbij nog komt, dat de familierelaties veel nauwkeuriger en uitgebreider worden aangeduid dan bij ons.

Door onderstaande lijsten wordt geprobeerd zoo duidelijk mogelijk al die vormen weer te geven, — eerst wat de voornaamste spraakkunstige vormen betreft, — dan wat de ingewikkelde familierelaties aangaat. Voor een juiste uitspraak der Marindineesche woorden zij opgemerkt, dat de klemtoon op de laatste lettergreep valt.

Grootvader:

enk. 1e pers.:	a m e i (mijn, onze grootvader)	mrv. 1e pers.:	n a z è (mijn, onze grootvaders)
» 2e pers.:	h a z a m (uw gr.)	» 2e pers.:	h a z è (uw grootvaders)
» 3e pers.:	i z a m (zijn, haar, hun gr.)	» 3e pers.:	i z è (zijn, haar, hun gr.'s)

vocatief: a m e i.

Grootmoeder:

enk. 1e pers.:	n a z o e	mrv. 1e pers.:	n a z è
» 2e pers.:	h a z o e	» 2e pers.:	h a z è
» 3e pers.:	o e z o e	» 3e pers.:	i z è

vocatief: a m e i.

Grootouders: i z è (ook: voorouders, voorvaderen).

Vader:

enk. 1e pers.:	n a v a i	mrv. 1e pers.:	n a v i n d
» 2e pers.:	h a v a i	» 2e pers.:	h a v i n d
» 3e pers.:	e v a i	» 3e pers.:	i v i n d

vocatief: h a z of h a i.

Moeder:

enk. 1e pers.:	n a v o e	mrv. 1e pers.:	n a v i - s a v
» 2e pers.:	h a v o e	» 2e pers.:	h a v i - s a v
» 3e pers.:	w ā h	» 3e pers.:	i v i - s a v

vocatief: â n of n ĕ. — Ouders: i v i n d.

Echtgenoot:

enk. 1e pers.:	nazam	mrv. 1e pers.:	nazoes
» 2e pers.:	hazam	» 2e pers.:	hazoes
» 3e pers.:	ezam	» 3e pers.:	izoes.

vocatief: nazam.

Echtgenoote:

enk. 1e pers.:	nazoem	mrv. 1e pers.:	nazoes
» 2e pers.:	hazoem	» 2e pers.:	hazoes
» 3e pers.:	oezoem	» 3e pers.:	izoes

vocatief: nazoem.

Zoon:

enk. 1e pers.:	zib [1])	mrv. 1e pers.:	
» 2e pers.:	of	» 2e pers.:	wananga
» 3e pers.:	wanangib	» 3e pers.:	

vocatief: wanangib.

Dochter:

enk. 1e pers.:	zoeb	mrv. 1e pers.:	
» 2e pers.:	of	» 2e pers.:	wananga
» 3e pers.:	wanangoeb	» 3e pers.:	

vocatief: wanangoeb.

Kleinzoon en *Kleindochter:*

enk. 1e pers.:	nazeb	mrv. 1e pers.:	nazè
» 2e pers.:	hazeb	» 2e pers.:	hazè
» 3e pers.:	izeb	» 3e pers.:	izè

vocatief: nazè, mrv. nazè.

Broeder:

enk. 1e pers.:		mrv. 1e pers.:	
» 2e pers.:	namek [1])	» 2e pers.:	namik
» 3e pers.:		» 3e pers.:	

vocatief: namek, mrv. namik.

Zuster:

enk. 1e pers.:		mrv. 1e pers.:	
» 2e pers.:	namoek [1])	» 2e pers.:	namoek
» 3e pers.:		» 3e pers.:	

vocatief: namoek, mrv. namik.

---

[1]) Wijl in deze woorden de possessief praefixen ontbreken, wordt de bezitsvorm uitgedrukt met behulp van het voorgevoegde bezittelijk voornaamwoord: nohan (mijn), wohan (uw), anep (zijn); nohan (onze), johan (uwe), anip (hun, haar).

N.B. Oudste broer: mahai-anem	Oudste zus: mahai-anoem
Middelste broer: in-anem	Middelste zus: in-anoem
Jongste broer: es-anem	Jongste zus: es-anoem

Neef en *Nicht:*

enk. 1e pers.:	onos	mrv. 1e pers.:	$onos^2$
» 2e pers.:	hanos	» 2e pers.:	$hanos^2$
» 3e pers.:	izanos	» 3e pers.:	$izanos^2$

vocatief: onos.

N.B. Onos wordt alléén gebruikt in de beteekenis van: kind van moeders broer of zus, en kind van vaders zus. — Alle andere beteekenissen van neef en nicht worden ànders vertaald (zie verderop).

Oom:

enk. 1e pers.:	nahok	mrv. 1e pers.:	$nahok^2$
» 2e pers.:	hahok	» 2e pers.:	$hahok^2$
» 3e pers.:	wahok	» 3e pers.:	$wahok^2$

vocatief: bab.

Tante:

enk. 1e pers.:	vavjak	mrv. 1e pers.:	bakāk
» 2e pers.:	havjak	» 2e pers.:	$havjak^2$
» 3e pers.:	evjak	» 3e pers.:	$evjak^2$

vocatief: kāk.

N.B. Nahok wordt alleen gebruikt in de beteekenis van: man van vaders zus, evenals voor ouderen broer van echtgenoot (zwager). Voor andere beteekenissen van «oom» zie verderop. — Zoo ook wordt vavjak alleen gebruikt voor tante in den zin van vaders zuster.

Schoonbroer (zwager):

I. Een man noemt den man van zijn jongere zuster: manda (voc.)

enk. 1^e pers.:	manda	mrv. 1^e pers.:	$manda^2$
» 2^e pers.:	hamanda	» 2^e pers.:	$hamanda^2$
» 3^e pers.:	zimanda	» 3^e pers.:	$zimanda^2$

II. Een vrouw noemt den man van haar jongere zuster: naba (voc.)

enk. 1e pers.: naba	mrv. 1e pers.: naba^2
» 2e pers.: hanaba	» 2e pers.: hanaba^2
» 3e pers.: zinaba	» 3e pers.: zinaba^2

III. Behuwd zwager, als de vrouwen gezusters zijn: nakom (voc.)

enk. 1e pers.: nakom	mrv. 1e pers.: nakom^2
» 2e pers.: hakom	» 2e pers.: hakom^2
» 3e pers.: zinakom	» 3e pers.: zinakom^2

N.B. Voor de verschillende benamingen van schoonzuster (zwagerin) alsmede voor de nog andere beteekenissen van schoonbroer (zwager) zie verderop bij de familierelaties.

Schoonvader

enk. 1e pers.: naknĕ	mrv. 1e pers.: nazaknĕ
» 2e pers.: haknĕ	» 2e pers.: hazaknĕ
» 3e pers.: ezaknĕ	» 3e pers.: ezaknĕ

vocatief: păp.

N.B. Dit heeft alleen de beteekenis van «schoonvader van een vrouw». — Voor «schoonvader van een man», alsmede voor de vertalingen van «schoonmoeder» zie verderop.

Schoonouders: (onderling)

enk. 1e pers.: napam	mrv. 1e pers.: napam^2
» 2e pers.: hapam	» 2e pers.: hapam^2
» 3e pers.: izpam	» 3e pers.: izpam^2

vocatief: pam.

Schoondochter:

enk. 1e pers.: niknĕ	mrv. 1e pers.: nikoend
» 2e pers.: hiknĕ	» 2e pers.: hizikoend
» 3e pers.: iziknĕ	» 3e pers.: izikoend

vocatief: niknĕ.

N.B. «Schoonzoon» wordt vertaald door naba, evenals «schoonbroer» (zie boven II).

Hiermede hebben we de voornaamste verbogen vormen van familiebetrekkingsnamen aangegeven. De vele onverbogen vormen vullen verder de lange lijst der diverse familiebetrekkingen aan, zoodat men bijna geen verwantschap-relatie kan uit-

denken, of men heeft er een apart woord voor, dat veelvuldig in den dagelijkschen omgang voorkomt. Men verbaast zich erg, hoe deze onontwikkelde menschen al die benamingen voor jongere en oudere, mannelijke en vrouwelijke bloed- en aanverwanten, zoo rap weten te gebruiken. Ik wil probeeren ze in een overzichtelijk lijstje te verzamelen, waarin dan de bovengenoemde verbogen vormen alleen in den bezitsvorm van den derden persoon zullen worden aangegeven, en voor de juiste vertaling vaak de Latijnsche benaming wordt toegevoegd. Vooraf zij nog opgemerkt, dat men als «kern» van de familiebetrekkingen neme het gezin: vader en moeder, zoon en dochter, broeder en zuster (evai, wāh; zib; zoeb; namek, namoek); waarbij men bedenke dat deze zes woorden vaak in zeer breeden zin worden genomen, b.v. namek is niet alleen broeder in de gewone beteekenis, maar ook: neef (kind van vaders broer), vriend, stamgenoot, totem-genoot, etc., en al de daaruit voortvloeiende verdere betrekkingen worden ook zoo opgevat, b.v. de vrouw van een «stamgenoot» (namek) heet ook «zwagerin» (naba) etc.

Voor de benamingen der verschillende relaties krijgen we dan het volgende. (Bezitsvormen der verbuigbare namen zie boven: hier wordt alleen vorm van 3de pers. en vocatiefvorm aangegeven).

Man (vir):	*Vrouw* (uxor):
ezam, voc. nazam	oezoem, voc. nazoem
Vader (pater):	*Moeder* (mater):
evai, voc. haz of hai	wāh, voc. ân of nē
Zoon (filius):	*Dochter* (filia):
zib, voc. wanangib	zoeb, voc. wanangoeb
Broeder (frater):	*Zuster* (soror):
namek, voc. namek	namoek, voc. namoek
oudere broeder: mahai-anem	oudere zuster: mahai-anoem
middelste broeder: in-anem	middelste zuster: in-anoem
jongere broeder: es-anem	jongere zuster: es-anoem
Grootvader (avus):	*Grootmoeder* (avia):
izam, voc. amei	oezoe, voc. amei
Kleinzoon (nepos):	*Kleindochter* (neptis):
izeb, voc. nazeb	izeb, voc. nazeb

Oom:

1. vaders broeder (patruus): evai, voc. haz
   - vaders oudste broer: mahai-evai
   - vaders middelste broer: in-evai
   - vaders jongste broer: es-evai
2. moeders broeder (avunculus): wahok, voc. bāb
3. man van vaders zuster (vir amitae): wahok, voc. bāb
4. man van moeders zuster (vir materterae): takev of evai, voc. hai

Tante:

1. moeders zuster (matertera): wāh, voc. ân
   - moeders oudste zus: mahai-wāh
   - moeders middelste zus: in-wāh
   - moeders jongste zus: es-wāh
2. vaders zuster (amita): evjak, voc. kāk
3. vrouw van moeders broer (avunculi uxor): wāh, voc. ân
4. vrouw van vaders ouderen broer (patrui sr. uxor): oezoe, voc. amei
5. vrouw van vaders jongeren broer (patrui jr. uxor): wāh, voc. ân

Neef:

1. zoon van vaders broer (frater patruelis): namek, voc. namek
   - oudste: mahai-anem
   - middelste: in-anem
   - jongste: es-anem
2. zoon van moeders broer (filius avunculi): izanos, voc. onos
3. zoon van vaders zuster (amitinus): izanos, voc. onos
4. zoon van moeders zuster (filius materterae): izanos, voc. onos
5. 'n man noemt den zoon van zijn broer (avunculinus): wanangib, voc. wanangib

Nicht:

1. dochter van vaders broer (soror patruelis): namoek, voc. namoek
   - oudste: mahai-anoem
   - middelste: in-anoem
   - jongste: es-anoem
2. dochter van moeders broer (filia avunculi): izanos, voc. onos
3. dochter van vaders zuster (amitina): izanos, voc. onos
4. dochter van moeders zuster (filia materterae): izanos, voc. onos
5. 'n man noemt de dochter van zijn broer (avunculina): wanangoeb, voc. wanangoeb

6. 'n man noemt den zoon van zijn zuster (consobrinus): oha-anem, voc. wanangib
7. 'n vrouw noemt den zoon van haar broer (filius fratris): izibi, voc. kēmbra
8. 'n vrouw noemt den zoon van haar zuster (sororius): wanangib, voc. wanangib
9. oudere neef van echtgenoot(e) (nepos sr.): mahai-rik, voc. namek
10. jongere neef van echtgenoot(e) (nepos jr.): es-rik, voc. namek

6. 'n man noemt de dochter van zijn zuster (consobrina): oha-anoem, voc. wanangoeb
7. 'n vrouw noemt de dochter van haar broer (filia fratris): izibi, voc. kēmbra
8. 'n vrouw noemt de dochter van haar zuster (sororia): wanangoeb, voc. wanangoeb
9. oudere nicht van echtgenoot(e) (neptis sr.): mahai-roek, voc. namoek
10. jongere nicht van echtgenoot(e) (neptis jr.): es-roek, voc. namoek

Schoonvader:

1. 'n vrouw noemt den vader van haar man (socer major): ezaknĕ, voc. pāp
2. 'n man noemt den vader van zijn vrouw (socer minor): zinaba, voc. naba

N.B. Schoonouders van den man: zinaba[1]
Schoonouders van de vrouw: esanè
Schoonouders onderling: izpam, voc. pam

Schoonmoeder:

1. 'n vrouw zegt tot de moeder van haar man (socrus major): evjak, voc. kāk
2. 'n man zegt tot de moeder van zijn vrouw (socrus minor): zinaba, voc. naba.

Schoonzoon:

dochters man (gener): zinaba, voc. naba

Schoondochter:

zoons vrouw (nurus): iziknĕ, voc. niknĕ

Schoonbroer (zwager):

1. 'n vrouw zegt tot ouderen broer van haar man (mansbroer: levir sr.): wahok, voc. nahok

Schoonzuster (zwagerin):

1. 'n vrouw zegt tot de oudere zuster van haar man (manszuster: glos sr.): esanè, voc. mahai-roek

2. 'n vrouw zegt tot jongeren broer van haar man (mansbroer: levir jr.):
wanangib, voc. wanangib
3. 'n man zegt tot ouderen broeder van zijn vrouw (vrouwsbroer: uxoris frater sr.):
zimănda, voc. manda
4. 'n man zegt tot jongeren broeder van zijn vrouw (vrouwsbroer: uxoris frater jr.):
savok, voc. wanangib
5. 'n man zegt tot den man van zijn oudere zuster (zustersman: vir sororis sr.):
zambit-evai, voc. mbit
6. 'n man zegt tot den man van zijn jongere zuster (zustersman: vir sororis jr.):
zimanda, voc. manda
7. 'n vrouw zegt tot den man van haar of 's mans oudere zuster (vir sororius sr.):
nasoe, voc. mahai-roek
8. 'n vrouw zegt tot den man van haar of 's mans jongere zuster (vir sororius jr.):
zinaba, voc. naba
9. behuwd zwager (als de vrouwen gezusters zijn: levir collateralis):
zinakom, voc. nakom

2. 'n vrouw zegt tot de jongere zuster van haar man (manszuster: glos jr.):
nakaroe, voc. es-roek
3. 'n man zegt tot de oudere zuster van zijn vrouw (vrouwszuster: uxoris soror sr.):
zinaba, voc. naba
4. 'n man zegt tot jongere zuster van zijn vrouw (vrouwszuster: uxoris soris jr.):
savok, voc. wanangoeb
5. 'n man zegt tot de vrouw van zijn ouderen broer (broersvrouw: uxor fratris sr.):
wāh, voc. ån
6. 'n man zegt tot de vrouw van zijn jongeren broer (broersvrouw: uxor fratris jr.):
esanè, voc. es-roek
7. 'n vrouw zegt tot de vrouw van haar of 's mans ouderen broer (uxor fratris sr.):
wāh, voc. ån
8. 'n vrouw zegt tot de vrouw van haar of 's mans jongeren broer (uxor fratiria jr.):
wāh, voc. ån
9. behuwd zwagerin (als de mannen gebroeders zijn (glos collateralis):
zinakom, voc. nakom

N.B. Om deze ingewikkelde benamingen voor schoonbroer en schoonzuster wat te vergemakkelijken, kan het volgende voorbeeld dienen: Stel dat Jan getrouwd is met Cor, en dat we hebben:

Jan's oudere broer Piet is getrouwd met Bertha
» jongere broer Frans » » » Cato
» oudere zuster Anna » » » Hendrik
» jongere zuster Maria » » » Frits.

Cor's oudere broer Antoon is getrouwd met Rica
» jongere broer Theo » » » Dora
» oudere zuster Lisa » » » Bertus
» jongere zuster Teresia » » » Jacobus

Schoonbroer is dan: 1. Piet ten opzichte van Cor. 2. Frans t. o. v. Cor. 3. Antoon t. o. v. Jan. 4. Theo t. o. v. Jan. 5. Hendrik t. o. v. Jan. 6. Frits t. o. v. Jan. 7. Bertus en Hendrik t. o. v. Cor. 8. Jacobus en Frits t. o. v. Cor. 9. Hendrik t. o. v. Frits en Bertus t. o. v. Jacobus.

Schoonzuster is dan: 1. Anna t. o. v. Cor. 2. Maria t. o. v. Cor. 3. Lisa t. o. v. Jan. 4. Teresia t. o. v. Jan. 5. Bertha t. o. v. Jan. 6. Cato t. o. v. Jan. 7. Bertha en Rica t. o. v. Cor. 8. Cato en Dora t. o. v. Cor. 9. Bertha t. o. v. Cato en Rica t. o. v. Dora.

Stiefvader (vitricus):
kisih-evai, voc. haz

Stiefzoon (privignus):
kisih-wanangib, voc. wanangib

Halfbroer (frater conjugalis):
kisih-namek, voc. namek

Pleegvader (pater adoptans): [1])
1. van een jongen:
binahor-evai of ketakob-evai, voc. haz
2. van een meisje:
jarang-evai, voc. haz.

N.B. Pleegouders van jongen:
binahor-ivind
Pleegouders van meisje:
jarang-ivind

Pleegzoon (filius adoptivus):
binahor, voc. wanangib

Stiefmoeder (noverca):
kisih-wāh, voc. nē

Stiefdochter (privigna):
kisih-wanangoeb, voc. wanangoeb

Halfzuster (soror conjugalis):
kisih-namoek, voc. namoek

Pleegmoeder (mater adoptans):
1. van een jongen:
binahor-wāh of ketakob-wāh, voc. nē
2. van een meisje:
jarang-wāh, voc. nē

Pleegdochter (filia adoptiva):
jarang, voc. wanangoeb

[1]) Het aannemen van anderstaanse kinderen is algemeen bij de Marindineezen, en behoort bij het ethnologisch verschijnsel dat men „fosterage" heeft genoemd.

Men zou hier verder voor de volledigheid nog enkele benamingen bij kunnen voegen, als:

Eerste man: mahai-ezam	Eerste vrouw: mahai-oezoem
Tweede man: es-ezam	Tweede vrouw: es-oezoem
Verloofde (jongen): soram	Verloofde (meisje): soram
Weduwnaar: boi-rik	Weduwe: boi-roek
Kindje (jongen): papis	Kindje (meisje): papoes
Jongen: patoer	Meisje: kivasom
Jongeling: ewati	Jonge meid: wahoekoe
Huwbaar jongeling: miakim	Huwbaar meisje: iwag
Man: amnangib	Vrouw: sav
Ongetrouwd man: moharik	Ongetrouwde vrouw: moharoek
Jonggehuwd man: noh-anem	Jonggehuwde vrouw: noh-anoem
Oude man: somb-anem	Oude vrouw: mes-iwag

Voor «kind» (in 't algemeen) heeft men: hon-a-hon (wichtje), narakam, seis (kleintje), nin (gestolen kind), isahis (de kleinen), etc. — Voor «makker» (ml. en vr.) heeft men izatom, waarvan de vocatief is ngeis. — Getrouwde lui heeten met een algemeenen naam: hizoes-ti. — De mannen: has-ti; de vrouwen: boeb-ti, nova-ti, awin-ti, etc.

Men ziet uit dit alles dat de familiebetrekkingen en andere relaties bij de Marindineezen zeer uitvoerig worden benoemd. Bizondere vermelding verdienen nog de vocatief-vormen mbit, manda, naba, nakom, pāp, niknē, pam, die «verplichtend» zijn voor de desbetreffende bloed- en aanverwanten: hun eigennaam noemen is doerkē (pemali).

Het kost heel wat inspanning om in de terminologie der Marindineesche maatschappij thuis te raken, en het zou wel interessant kunnen zijn om in verband daarmee het heerschend patriarchaat, de exogamie en het totemisme, die met al die benamingen nauw samenhangen, te bestudeeren; doch het geduld van de lezers is al genoeg op de proef gesteld!

SURINAAMSCHE VOLKSVERTELLINGEN.

DOOR

A. P. PENARD.[1]

I. Ba Anansi (Broer Spin) kreeg Datra Tigri (Dokter Tijger) mooi beet.

Eer tien tien, Eens, voor langen tijd, was de moeder van den koning ernstig ziek en de paleisdokter kon haar niet genezen. Zij nam gewillig de »leelijkste« drankjes in, maar verergerde bij den dag. Toen Zijne Majesteit dat merkte, verloor hij natuurlijk alle vertrouwen in den lijfarts en wilde de zieke door een bekwamen specialist laten onderzoeken. Hij maakte dit spoedig aan de meer ervaren geneeskundigen van zijn rijk bekend en velen boden hem hun diensten aan. 's Konings raadslieden ontrieden echter van hun kunde gebruik te maken, ja, de koning was verplicht hen heen te zenden als gepatenteerde moordenaars. Neen, hij mocht het leven van zijn innig geliefde moeder niet aan zulke lieden toevertrouwen.

De gruwelijke beschuldigingen tegen de beroemdste dokters van het land ingebracht, verwekten zulk een opschudding, dat deze geheele geschiedenis alom bekend raakte en zelfs Tata Tigri (Vader Tijger) in het bosch erover hoorde spreken. Hij kleedde zich in een zwart pakje, trok verlakte schoenen aan, zette een witten kurken helm op en ging naar het paleis. Daargekomen, diende hij zich zelf bij den koning aan als Datra Tigri. De koning vroeg zijn onderdanen om inlichtingen ook betreffende Datra Tigri, doch allen roemden zijn groote kunde uit vrees voor zijn sterke klauwen. Niet één durfde iets kwaads van hem vertellen. Zijne Majesteit gaf den grooten specialist dus verlof om de zieke vorstin te bezoeken en stelde hem vol vertrouwen aan haar voor. »hier hebt u Datra Tigri, lieve mama. Hij is onze meest be-

[1] Vgl. van denzelfden schrijver het XXtal vertellingen in deze Bijdragen dl. 80, blz. 325.

kwame inlandsche dokter, die in het bosch woont en vele geneeskrachtige kruiden kent. Hij is de eenige betrouwbare persoon, door wien gij u gerust kunt laten behandelen».

In 't eerst was de vorstin een beetje bang voor Datra Tigri, maar deze zeide: «vrees niet voor mij, Hooge Vrouwe. Ik ben geen God, maar zal mijn best doen u van alle pijn te verlossen. U behoeft mij niet voor mijn moeite te betalen. Ik zal u gratis uit den nood helpen.»

Getroffen door de woorden van Datra Tigri, stelde de oude dame zich moedig onder diens behandeling en verzocht hem vriendelijk haar afdoende te genezen. Datra Tigri wilde de vorstin meteen onderzoeken, doch niet in bijzijn van anderen. Hij kon niet ongestoord werken, als er iemand bij was. Neen, hij verlangde geen assistent. Hij verstond zijn vak uitstekend en had volstrekt geen hulp noodig.

Datra Tigri werd dus met zijn patiente alleen gelaten en sloot de deur van het vertrek, opdat niemand hem storen zou. Daarna sprong hij op het bed, sloeg de zieke dood, scheurde haar buik open en dronk haar bloed gretig op. Hij bedekte zijn slachtoffer met de dekens en sprong weer van het bed af. Toen bekeek hij zich in den spiegel, likte zijn bebloeden muil schoon en ging de kamer uit.

Nauwelijks had Datra Tigri de deur van het ziekenvertrek achter zich dichtgetrokken, of de koning trad op hem toe en vroeg ongeduldig: «hoe is 't afgeloopen, Datra? Heb je mijn moeder onderzocht? Zal zij in het leven blijven of kan je niets meer voor haar doen?»

Datra Tigri gevoelde zich niet geheel op zijn gemak, doch antwoordde uiterlijk kalm: «ik heb Uw moeder onderzocht, mijn koning, en haar tevens met succes behandeld. Zij heeft geen pijn meer en ligt onder de dekens in diepe rust. Probeer niet haar vóór het aanbreken van den dag te wekken, want dat zal U diep bedroeven.»

De koning dankte Datra Tigri hartelijk voor het redden van zijn moeders leven en verzekerde hem, dat de slapende niet gestoord zou worden. Tigri keerde voldaan naar zijn hol in 't bosch terug, terwijl Zijne Majesteit zich haastte om de autoriteiten met de bekendmaking van het gebeurde te belasten. Op hun bevel marcheerden de soldaten met fakkellicht langs de straten en stelden het volk in kennis van de genezing der

vorstin door den beroemden Datra Tigri. Deze heugelijke tijding verwekte overal zoo'n groote blijdschap, dat iedereen tot laat in den nacht lustig feest vierde.

Toen de dag aanbrak, luisterde de koning voortdurend aan de deur der gesloten kamer, maar hoorde er geen geluid, zelfs niet de ademhaling van zijn moeder. Dit verontrustte hem zeer, waarom hij wilde zien of zij heusch rustig sliep. Hij opende de deur heel zachtjes en trad het vertrek binnen op zijn teenen.

Verschrikt door eenige bloedvlekken aan de dekens, trok hij deze van 't bed af en ontdekte er het lijk van de verscheurde vorstin. Toen gilde hij het uit van verdriet, waarop al de huisgenooten toesnelden, onder welke ook de lijfarts. Deze constateerde, dat de vorstin door Datra Tigri vermoord was en liet met goedkeuring van den koning dadelijk de politie roepen. Verwittigd van het gebeurde, verscheen de geheele politiemacht, aangevoerd door den commissaris, in het paleis. Na een kort onderhoud met den koning, loofde de commissaris een som gelds uit als belooning voor dengene, die Datra Tigri gevangen nam, doch niemand wilde er zijn leven aan wagen.

Doch Ba Anansi vreesde Datra Tigri niet en zou hem aan den koning overleveren. Daarvoor had hij slechts twee flesschen sterken spiritus noodig, alsook een grooten jutezak. Nu stelde de koning niet veel vertrouwen in Anansi, maar daar hij geen andere voor die gewaagde onderneming kon vinden, maakte hij toch van diens aanbod gebruik. Anansi kreeg den zak met de twee flesschen spiritus en ging zonder dralen op de tijgervangst.

In het bosch gekomen schreeuwde Ba Anansi herhaaldelijk, zoo hard als hij kon: «Datra Tigri, O! Kom eens halen! Jou kwajongen, Ba Anansi brengt wat lekkers voor je!» Datra Tigri hoorde Ba Anansi's geroep en lustte dat lekkers graag. Hij wilde zijn schuilplaats echter niet zonder onderzoek aan Anansi verraden, want deze trachtte hem misschien in een valstrik te lokken. Na zich vergewist te hebben, dat het slimme ventje heusch alleen was, sprong hij plotseling te voorschijn en sprak: «hier ben ik, Ba Anansi! Geef mij het lekkers!»

Ba Anansi nam de flesschen spiritus uit den zak en overhandigde ze aan Tigri.

«Kijk eens, Datra Tigri», zeide hij, «welk lekkers ik bedoel. Ik moest hier voorbijgaan, waarom ik aan je dacht en deze twee groote flesschen sterken spiritus voor je kocht».

Nu hield Datra Tigiri veel van sterken spiritus en dankte Ba Anansi hartelijk voor diens lekkers. Hij bracht hem naar zijn hol, waar nog nooit iemand anders geweest was. In deze veilige woonplaats dronk Datra beide fleschen spiritus op de gezondheid van den milden gever leeg. Hij hoopte, dat Ba Anansi meer fleschen spiritus in den grooten zak voor hem brengen zou. Of diende de zak misschien voor wat anders?

Ba Anansi verklaarde, dat hij van alles en nog wat in den zak borg. Voor de aardigheid droegen hij en zijn vrienden elkander soms beurtelings in den zak. Hij wilde Datra Tigri gaarne wijzen, hoe prettig dat toeging. Datra Tigri kon hem eerst dragen, dan zou hij hetzelfde met Datra doen.

Datra Tigri had er niets tegen, dus kroop Ba Anansi in den zak. Daarna rende Tigri met den zak tusschen de tanden naar den zoom van het bosch en vervolgens naar zijn hol terug. Toen kwam Anansi uit den zak en wrong Tigri zich erin, die vroolijk geworden, luidruchtig lachte.

Nauwelijks was Datra Tigri in den zak of Ba Anansi haalde een naald en draad te voorschijn, met welke hij de opening daarvan begon dicht te naaien. Tigri wilde weten, wat Anansi uitvoerde, maar deze maakte hem wijs, dat hij even den gerafelden zak herstelde. Eindelijk was Ba Anansi klaar met den zak en sleepte Datra Tigri daarin naar 't paleis. Onderweg vroeg Tigri vaak, of Anansi den terugtocht reeds aanvaard had, waarop laatstgenoemde antwoordde dat hij zelfs niet aan den zoom van het bosch gekomen was. Op een bewoonde plaats echter rook Datra gekookt eten en gebood hem brullend naar de wildernis terug te keeren. Met Tigri's woede spottende, verhaastte Anansi zijn schreden en kwam weldra in 't paleis aan.

Ba Anansi legde zijn vracht voor de voeten des konings neer en sprak tot hem: «ik heb Datra Tigri in den zak gevangen, mijn koning, en hem hier voor u gebracht. Laat hem liever zoo in den zak doodslaan, doch niet kappen. Als hij er uit komt, zal niemand hem kunnen houden en zijn wij beiden verloren.» Toen vertelde Anansi aan al de omstanders, hoe hij er in geslaagd was Tigri te bemachtigen, en zij luisterden vol bewondering toe. De koning prees zijn list en gaf hem meteen de uitgeloofde premie. Ba Anansi nam dit in ontvangst, dankte Zijne Majesteit en vertrok.

Vreezende voor de diefachtigheid zijner kennissen, ging Ba

Anansi stilletjes naar het bosch en legde zich aldaar in een hollen boomstam ter ruste met 't hoofd op zijn schat. Den volgenden morgen vroeg zou hij een gedeelte van het geld bewaren tot later, maar het andere zonder uitstel gaan verbrassen in de stad.

Ondertusschen had de koning ook niet stil gezeten, doch zijn zonen gelast Datra Tigri zonder genade dood te slaan, hetgeen de prinsen zich geen tweemaal lieten zeggen. Allen grepen matta-tiki's (stampers van houten vijzels) en hamerden daarmee onmeedoogend op den zak. Met volle kracht kwamen de matta-tiki's op het lichaam van Tigri neer, waarom hij van pijn kreunde en dacht, dat zijn stervensuur geslagen had. Maar de driftige koning vergat zich zelf en kapte Datra Tigri met zijn zwaard in diens zitvlak. Onmiddellijk stak Tigri zijn stevige pooten door de snede in den zak, scheurde dezen geheel open en vluchtte weg.

Datra Tigri rende het bosch in, totdat hij moe werd. Om uit te rusten ging hij op den grond zitten, doch moest weer opstaan, want zijn verwond zitvlak deed hem verschrikkelijk veel pijn. Hij nam plaats op een gat in een hollen boomstam, zoodat zijn achterste niet in aanraking met den bodem kwam, dus als op den brii in de beste kamer. Toen lachte hij grimmig bij de gedachte, wat er met Ba Anansi gebeuren zou, als die bedrieger in zijn handen viel.

Toevallig zat Datra Tigri op den stam, in welken Ba Anansi zonder dit te weten lag. Deze kreeg het benauwd, waarom hij wilde voelen, wat het gat bedekte, en . . . betastte met zijn spitse vingertoppen Datra's gewonde plek. Denkende dat muskieten hem staken, sprong Datra Tigri op, sloeg naar de vermeende plagers, en zette zich hierna weder neer. Dit herhaalde zich verscheidene malen, totdat Tigri ten slotte op Anansi's vinger klopte, en diens persoon geheel uit het gat trok. Op 't zien van Ba Anansi brulde Datra Tigri: «hai, boi, hai! (ja, jongen, ja!) ik had niet gedacht, dat ik jou zoo gauw zou pakken! Je hebt mij bijna laten doodslaan, maar ik zal je secuur van kant maken. Je behoeft mij niet om genade te smeeken, want dat is onnoodig. Sterven moet je».

Ba Anansi wendde voor zich in zijn lot te schikken en zeide gelaten: «doe met mij wat je wil, Datra Tigri, wijl je daartoe het recht hebt. Ik verdien straf en zal mij niet ertegen ver-

zetten, ik verzoek je zelfs mij voorgoed te vernietigen. Men heeft mij reeds zoo dikwijls geslagen, vertrapt, doorstoken, gekapt en opgehangen. Zie eens die litteekens op mijn lichaam. Maar toch leef ik nog, dus vrees ik zulk een dood ook niet meer. Maak jij een groot vuur en werp mij erin. Dan moet ik verbranden en is de pret uit.»

Datra Tigri dacht, dat Ba Anansi ernstig meende wat hij zeide, en liet hem even los, om den brandstapel gereed te maken. Terwijl Datra daarmee bezig was, klauterde zijn gevangene ongemerkt in een nabijstaanden boom en lachte hem hartelijk uit. Bevend van woede, wilde hij tegen den stijlen stam opklimmen, doch viel achterover op den grond, waarom Ba Anansi nog harder lachte. De geweldenaar ging weer op zijn plaats zitten, waar hij de wacht houden zou, opdat die kwajongen niet aan den vuurdood zou ontkomen. Van vermoeienis echter viel hij in slaap, dus kon Anansi uit den boom klimmen en wegloopen.

Ba Anansi haastte zich naar de stad en vertelde den koning, wat er in het bosch geschied was. Daarop zei de koning, dat hij zich sedert de ontvluchting van Datra Tigri ook niet meer veilig achtte en bood hem weder een groote som gelds aan, om dien gevaarlijken moordenaar aan het gerecht over te leveren. Aanstonds voerde Anansi al de beschikbare politieagenten naar het bosch, waar zij den slapenden Datra verrasten en doodden. Toen marcheerden de agenten vroolijk naar de stad terug en brachten den gedooden moordenaar der vorstin voor hun koning. Ba Anansi bleef een weinig achter, om te zien of al zijn geld nog in den hollen stam was, en kwam kort na de politie in het paleis aan.

Den agenten gaf de koning een groot feest dat vele dagen achtereen duurde. Ba Anansi ontving het beloofde geld, waarmee hij een geruimen tijd feest vierde. Later haalde hij ook het geld in het bosch en trakteerde zich zelf daarmee op de fijnste spijzen en dranken, hetgeen hem lust gaf weer zulk een heldendaad te verrichten.

II. First-move, Get-middle en Done-already.

(Eerste beweging, Krijg midden en Reeds klaar).

Eer tien tien, Ba Anansi ontmoette Pa Tigri in het bosch en deelde hem mede, dat hij een kostgrond ging aanleggen. Behalve de noodige gereedschappen, had Tigri ook een goede

verversching bij zich, namelijk een kolossaal groote krabasi-godo (holle kalebas schaal) vol honig. Nu hield Ba Anansi veel van zoetigheid en kreeg grooten trek in den geurigen honig. Hij liep met Pa Tigri mede en bood dezen aan hem geheel belangeloos te helpen.

Neen, hij wou geen betaling van Pa Tigri hebben voor zijn moeite. Pa Tigri was zijn beste vriend en hij zou hem gratis bijstaan. Pa Tigri nam Ba Anansi's aanbod aan en hing vergenoegd de godo met honig aan den afgeknotten tak van een boom in de nabijheid der plek, waar zij samen zouden verbeiden. Hierna leende Tigri eenige gereedschappen aan Anansi en gaf hem verlof de godo van binnen uit te likken, als hij deze leeggedronken zou hebben. Anansi nam de werktuigen van Tigri en prees diens goedheid. Straks zou hij Pa Tigri zijn dankbaarheid toonen. Hij zou alles met zijn geheele hart voor hem doen.

Op het uitgekozen terrein hakte Pa Tigri er meteen op los. Ba Anansi daarentegen trok eerst zijn bovenkleeren langzaam uit en zocht toen naar den diksten boom, om dien voor Pa Tigri te vellen. Hij hield niet van dingen halfweg doen. Hij wou zwaar voor zijn goeden vriend werken.

Eensklaps schreeuwde Ba Anansi luidkeels: «ja!» alsof hij antwoordde op een geroep in de verte.

«Heeft iemand je geroepen Ba Anansi?» vroeg Pa Tigri, want hij had er niets van gehoord.

«Ja Pa Tigri;» gaf Ba Anansi ten antwoord. «Zie je, mijn tante moest een kind krijgen en wilde dat ik er een naam aan zou komen geven. Ik beloofde haar ook, dat ik het doen zou. Nu is ze stellig bevallen en laat mij roepen. Ze is een goede tante voor mij, dus mag ik haar niet te leur stellen. Maar vrees niet, ik ben dadelijk weer hier.»

Langs een omweg kwam Ba Anansi bij de godo vol honig en dronk een kwart hiervan op. Hij wou alles verorberen en de zware godo wegdragen, doch hiertoe was hij niet in staat. Daarna keerde hij schielijk tot Pa Tigri terug.

Pa Tigri was blij zijn helper zoo spoedig weer te zien en wou den naam van het daareven geboren kind weten. Daarop zeide Ba Anansi: «zijn naam is First move.» Tigri lachte om den aardigen naam en hervatte zijn werk.

Anansi echter beweerde, dat hij zijn bijl niet vinden kon

Ten einde den honig in zijn maag naar onder te werken, liep hij, naar 't gereedschap zoekende, een beetje rond en gaf tevens zijn voorgewenden wrevel lucht, opdat Pa Tigri niet achterdochtig worden zou. Waar kon dat vervloekte ding toch zijn? Waarschijnlijk had hij het met de linkerhand ergens gelegd en was het daarom niet te vinden.

Plotseling schreeuwde Ba Anansi even als te voren: «ja!» en deelde Pa Tigri op diens vraag, wat er te doen was, mede, dat hij bij 't kraambed zijner zuster geroepen werd door haar echtgenoot. Zij waren er beiden opgesteld, dat hij terstond een naam kwam geven aan hun kind. Hierna verwijderde Anansi zich met de belofte niet lang weg te zullen blijven.

Ba Anansi bereikte de g o d o met honig weder ongemerkt en dronk deze tot op de helft leeg. Toen kon hij niet meer van den inhoud naar binnen krijgen en spoedde zich naar Pa Tigri terug. Hij liet hem liever niet lang op zijn helper wachten.

Natuurlijk verlangde Pa Tigri te weten, hoe het jongste kind van Ba Anansi's zuster heette, en Anansi gaf hem de gewenschte inlichting: «het kind heet Get-middle». Tigri vond dezen naam zeer leuk. Hij verzocht Anansi om al de kleine Tigri's, die hij met zijn vrouw krijgen zou, juist zulke geschikte namen te komen geven en ging met zijn werk voort. Ba Anansi had zijn bijl terug gevonden, maar zocht nog steeds naar den diksten boom, hetgeen hij, ter opwekking van zijn eetlust, een geruimen tijd met veel drukte deed. Onderwijl sprak hij hardop tot zichzelf, dat dunne boomen vellen kinderwerk was. Hij was hier niet gekomen, om te spelen, doch om mannenwerk te doen.

Opeens schreeuwde Ba Anansi weer: «ja!» en bevredigde Pa Tigri's nieuwsgierigheid toen ook met een leugentje om bestwil. Zijn moeder had een kind gebaard en zijn broertje riep hem. Hij moest het kind nu een naam geven. Doch hij zou straks terugkomen.

Ba Anansi naderde de g o d o nogmaals ongezien en nu gelukte het hem al den honig daarin op te drinken. Hij likte de g o d o zelfs geheel schoon. Toen ging hij zijn kleeren, die op Tigri's grond lagen, aantrekken.

Pa Tigri vroeg Ba Anansi wederom hoe hij het pasgeboren kind van zijn moeder genoemd had, waarop de honigdief antwoordde: «ik noemde het kind Done-already». Ba Anansi moest hem toen vertellen, hoe hij aan al die mooie namen kwam.

Daar Tigri juist zijn verversching wilde gaan gebruiken, zeide Ba Anansi: «dat zal je wel spoedig weten, mijn geachte vriend». Zoodra Tigri uit het gezicht was, trok Anansi haastig zijn bovenkleeren aan en verliet de plaats.

Even later ontdekte Pa Tigri, dat de honig in zijn g o d o gestolen was, en nu begreep hij aanstonds, waar Ba Anansi die drie aardige namen vandaan had. Brullend van woede, snelde hij naar de opengekapte plek terug, om den schurk te verscheuren, maar deze had reeds het hazenpad gekozen. Tigri doorzocht het geheele bosch, doch kon hem nergens vinden. Anansi was naar de naast bij gelegen bewoonde plaats gevlucht en verborg zich daar in de post' oro (beslagruimte) van een huis. Uit vrees voor Pa Tigri bleef hij er wonen, om welke reden de spin tot van daag toe altijd nog in de p o s t ' o r o vertoeft.

III. Sa Akoeba's koorsoe-enframasi (Zus Akoeba's koorts-inflammatie).

Eer tien tien, Ba Anansi was met Sa Akoeba getrouwd, maar wilde haar niet onderhouden. Integendeel verklaarde hij ronduit: «je hebt beloofd mij te zullen gehoorzamen en ik gebied je nu in mijn behoeften te voorzien. Je geeft me alles wat ik noodig heb, of vertrekt op staanden voet. Ik ken genoeg goede vrouwen, die mij beter zullen behandelen, dan jij, als ze mij kunnen krijgen. Zij lusten mij als een warmen bol.»

Sa Akoeba wilde Ba Anansi niet ongehoorzaam zijn, doch kon haar veeleischenden man moeilijk alles geven, wat hij verlangde. De arme vrouw overwerkte zich veel te dikwijls en stortte haar hart ten slotte voor Mat Kakalakka (vriendin kakkerlak) uit. «Ik kan het waarlijk niet langer uithouden, Mat Kakalakka», sprak zij. «Zulk zwaar werk zal mij zeker dooden. Als je mij niet hielp, zou ik er al onder bezweken zijn. Ja, je bent een brave meid, doch ik mag niet te veel van je goedheid vergen. Ach, zeg mij toch, wat ik met Ba Anansi beginnen moet, anders sterf ik van vermoeienis of word stapel gek.»

Mat Kakalakka was een boezemvriendin van Sa Akoeba en woonde bij het echtpaar in. Zij stond Akoeba in alles bij, maar begreep dat zulk een leventje op den duur ondragelijk zou zijn. Daarom had zij reeds een middel uitgedacht, om er een eind aan te maken, en zeide: «ik stook liever geen ruzie tusschen jou en Ba Anansi, doch kan niet aanzien, dat die kerel jou zoo

afbeult. Wij zullen samen maken, dat hij zijn plicht als echtgenoot vervult, niet met geweld, maar met een listigen streek. Luister. Als Ba Anansi van nacht slaapt, neem je een beetje roucou en kleurt je lichaam daarmede rood. Dan ga je liggen bibberen, zuchten en kreunen. Dat is alles, wat je doen moet. De rest laat je aan mij over en alles zal in orde komen.»

Sa Akoeba vertrouwde Mat Kakalakka volkomen, doch wilde meer van het plan harer vriendin weten. Kakalakka deelde Akoeba daarop haarfijn mede, wat zij zou uitvoeren. Toen ging Kakalakka naar den dokter en stelde hem op de hoogte van de geheele zaak. De goede man had innig medelijden met Sa Akoeba en verzekerde haar vriendin van zijn medewerking, waarvoor Kakalakka hem, ook namens Akoeba hartelijk bedankte.

Toen Ba Anansi des nachts rustig sliep, stond Sa Akoeba stilletjes op en wreef haar lichaam met de roucou in. Hierna ging zij liggen bibberen, zoo: «brrr'» terwijl ze onophoudelijk hardop zuchtte: «hm!» en telkens zoo luid mogelijk kermde: «O o i! ik sterf!» Door dit alles gewekt, vroeg Ba Anansi knorrig aan zijn vrouw, wat haar mankeerde, doch zij antwoordde niet. Hij bemerkte spoedig haar roode kleur, die hem hevig verschrikte. Hij riep Mat Kakalakka wakker en smeekte haar om goeden raad. Kakalakka vond, dat Sa Akoeba ernstig ziek was, en zond hem met geveinsde ontsteltenis direkt naar den dokter. Ja, die arme vrouw had waarschijnlijk k o o r s o e - e n f r a m a s i. Hij moest niet dralen, want die roode kleur van zijn vrouw beteekende niets goeds, misschien zelfs haar dood. En Anansi ging gauw zijn huisdokter roepen, bij wien Kakalakka des morgens reeds geweest was.

Een half uurtje later kwam Ba Anansi met den dokter terug. Deze onderzocht Sa Akoeba en schudde bedenkelijk het hoofd. Door zwaar werk en slechte voeding had zij een vreeselijke besmettelijke koorts gekregen, van welke de roode gloed haar lichaam verteerde. Zij mocht zichzelf nooit meer vermoeien, anders stond hij niet voor haar leven in. Ba Anansi moest de zieke goed voeden en tevens wijn laten drinken. Als dat niet geschiedde, zou zij sterven en had hij schuld aan haar dood.

Ba Anansi vreesde zijn geweten met Sa Akoeba's dood te bezoedelen, doch kon de noodige spijzen en dranken niet bekostigen. Hij vroeg den dokter dus wat geld ter leen en zwoer hem het dubbele daarvan terug te zullen geven. De dokter

keek Anansi evenwel geringschattend aan, alsof deze een kraal zonder gat was, toonde hem zijn ledige zakken en verliet de woning. Daarna wendde Ba Anansi zich tot Mat Kakalakka en bad haar om hem uit zijn verlegenheid te redden. Doch Kakalakka had zelf geld noodig, dus kon zij hem ook niet helpen. Teneinde raad, drukte Anansi zijn hoed diep over het voorhoofd en ging de deur uit, zeggende, dat hij voor het aanbreken van den dag weer thuis zou zijn.

Na veel moeite gelukte het Ba Anansi eindelijk een winkel binnen te dringen, waar hij al 't geld, dat er in de lade was, ontvreemdde. Thuisgekomen, legde Anansi het geheele bedrag voor Kakalakka op tafel. Ze kon daarmee koopen, wat Sa Akoeba noodig had. Neen de arme vrouw mocht niet door zijn toedoen sterven.

Mat Kakalakka kocht van alles meer dan genoeg en kookte driemaal 's daags heerlijk eten. Sa Akoeba at de allerbesten kost en drank, zooveel wijn als zij maar lustte Mat Kakalakka vulde haar eigen buikje met een deel van de heerlijke spijzen en dranken, anders zou zij ongeschikt zijn voor ziekenverpleegster. Ba Anansi kreeg slechts de overschotjes der maaltijden, doch stelde zich daarmee volkomen tevreden. Hij zou het zichzelf nooit kunnen vergeven, als Sa Akoeba van gebrek omkwam, en haar geest zou hem geen oogenblik met rust laten,

Naarmate Ba Anansi's geld opraakte, werd Sa Akoeba beter. Zij kon reeds opstaan en eenig huiswerk verrichten. Ba Anansi was daarmee niet tevreden en overlaadde haar opnieuw met werk. Doch toen kreeg Akoeba weer die gevaarlijke binnenkoorts met den verteerenden rooden gloed, waarvoor hij zoo bang was. Hij stal ditmaal genoeg geld van een rijken bankier en gebruikte het voor Akoeba's gezondheid.

Zoo verviel Sa Akoeba in dien verschrikkelijken koortsachtigen toestand, iederen keer als Ba Anansi haar wilde afbeulen en stal hij telkens het geld voor de versterkende spijzen en dranken. Daardoor werd het politietoezicht zoo verscherpt, dat Anansi niet meer stelen kon en naar een eerlijk baantje zocht. Daar het onderhoud van zijn gezonde vrouw hem nu minder kostte, dan haar genezing van die levensgevaarlijke koorts, bleef hij aan 't werk en deed trouw zijn plicht als echtgenoot.

IV. Omoe Tigri's Tara-Poptji.
(Oom Tijgers Kleefpop).

Eer tien tien, Omoe Tigri bezat een groot rijstveld, waarin het rijpende produkt des nachts gestolen werd. Op raad van zijn buren, Ba Anansi en diens vrouw Sa Akoeba, hield hij er de wacht, of plaatste er vallen en stilletjes, maar kon de dieven niet pakken. Anansi en Akoeba hadden Tigri beloofd, dat zij met hun familie zijn rijst voor hem oogsten zouden, doch stelden het iederen dag uit. Omoe zag, dat er ten slotte geen korrel rijst zou overblijven en maakte daarom zelf een tara-poptji, waardoor de dieven gepakt of tenminste afgeschrikt moesten worden. Hij plantte namelijk een met tara (kleefstof) besmeerden paal midden in het rijstveld en hing er een met stokken opengehouden jas aan, zoodat het toestel in de duisternis precies op een man geleek. Vol bewondering keek hij naar zijn werk en wachtte geduldig af, wat er verder gebeuren zou. Hij zou gaarne Ba Anansi's opinie over de tara-poptji vernomen hebben, doch zijn vriend bezocht hem dien dag toevallig niet. Als dat ventje en zijn Akoeba morgen bij hem kwamen, dan waren de dieven misschien reeds gevangen.

Het was gelukkig voor Omoe Tigri, dat Ba Anansi en Sa Akoeba niets van zijn tara-poptji wisten want deze waren zelf de dieven. Met hun beiden gingen ze dien nacht ook wat rijst stelen en zagen er de tara-poptji staan. Zij waren zeker, dat Tigri er niet zonder hun voorkennis komen zou en hielden het toestel daarom voor een vreemden dief. Die mocht daar geen rijst komen stelen. Hij moest uit het rijstveld verdreven worden, of zou hun ongetwijfeld nadeel berokkenen.

Sa Akoeba stiet den dief tegen zijn borst en joeg hem als een hond weg. Maar de kleverige dief hield haar handen stevig vast zonder zich van daar te verwijderen. Zij beval den schelm driftig haar handen onmiddellijk los te laten en trachtte hem terzelfdertijd van zich af te schoppen, doch hij pakte haar voeten eveneens beet. Alzoo kon zij zich niet meer verroeren en riep angstig haar echtgenoot te hulp, die zijn zak reeds half met rijst gevuld had. Ba Anansi snelde meteen toe, om haar te bevrijden, maar de dief plakte hem ook aan zich vast. Geen raad meer wetende, barstten beiden in tranen los en smeekten hun vreemden collega om genade. Als hij hen vrijliet, zouden zij al Tigri's rijst voor hem stelen. Zij zouden hem levenslang dienen. Ja, ten allen tijde kon hij op hen

rekenen. Ze zouden hem nooit teleurstellen. Ach, hij moest hen niet langer gevangen houden! Maar de nacht verliep, zonder dat ze hun vrijheid terug kregen.

Bij het aanbreken van den dag kwam Omoe Tigri eens kijken, of de dieven al door zijn tara-poptji gevangen waren, en vond er Ba Anansi en Sa Akoeba werkelijk aan vastgeplakt. Op 't zien zijner twee kennissen bromde hij grimmig en vroeg hun, wat of dat beteekende. Beiden beweerden daarop, dat zij den dief voor hem hadden willen pakken, maar de half met rijst gevulden zak getuigde tegen hen. Zonder zich aan hun gevoelsuitdrukkingen te storen, nam hij zijn lederen buikriem en sloeg hen daarmee zoo verschrikkelijk, dat ze van de kleefpop afvielen. Ba Anansi kende Omoe Tigri en was blij er met een pak ransel afgekomen te zijn. Doch Sa Akoeba vreesde voor geen man ter wereld, dus kon zij zich zoo iets niet laten welgevallen. Zij schold Tigri uit voor al wat slecht was en hij liet haar begaan, tot zij met haar brutalen mond tegen zijn overleden moeder durfde uitvaren. Toen werd hij toornig en verscheurde haar zonder genade.

Sedert dien tijd had Omoe Tigri geen last meer van dieven in zijn veld en oogstte er de rijst heel vergenoegd met betaalde hulp. Ba Anansi trouwde een andere Akoeba, met wie hij even ongelukkig leefde als met de vorige.

V. Waarom Ba Anansi zoo bang voor Ba Dede (Broer Dood) is.

Eer tien tien, Ba Anansi ging diep in het bosch jagen en zag er Ba Dede voor een kamp zitten. De bekwame vanger droogde het vleesch der vele dieren, die hij met zijn vallen gevangen had, op een basbakotto (indiaanschen rooster). Hij nam geen notitie van Ba Anansi, die naderbij komende, sprak: „hoe gaat het toch, Ba Dede? Wat een massa vleesch heb je hier! Je bent gelukkiger geweest, dan ik. Ja, ik heb niets geschoten. Platzak moet ik thuis gaan, waar mijn hongerige familie op mij wacht. Sa Akoeba gaat boos op mij worden, als ik geen toespijs voor haar en de twaalf kinderen breng. Ik blijf liever met je slapen, dan haar met leege handen onder de oogen te komen. Je moest mij wat vleesch van je geven, man, al is 't niet veel.

Da Dede gaf Ba Anansi geen antwoord, waarom deze herhaalde malen vroeg, of hij niet een paar stukken gedroogd

vleesch mocht hebben. Toch bleef Dede zwijgen, hetgeen Anansi als diens toestemming beschouwde. Hij nam genoeg vleesch van de basbakotto en stopte het in zijn jachtzak. Na Ba Dede grantangi (grooten dank) gezegd te hebben, verliet hij het kamp en keerde naar huis terug.

Toen Ba Anansi thuis gekomen was, sprak hij tot zijn vrouw: «kijk eens in mijn jachtzak en je zult er wat mooi gedroogd vleesch in zien. Maak het lekker klaar voor ons beiden en de kinderen. Je behoeft er niet zuinig mee te zijn, want morgen krijg je veel meer van mij. Maar gauw, hoor!» En Akoeba bereidde een heerlijk vleeschmaal, dat ze met hun veertienen smakelijk opaten.

Den volgenden morgen begaf Ba Anansi zich met een kruiwagen naar het kamp, waar Ba Dede evenveel vleesch op de basbakotto droogde, als daags te voren. Anansi vroeg hem weer herhaaldelijk eenige stukken van dit vleesch, doch ontving ook nu geen antwoord. Haastig laadde hij bijna al het vleesch op zijn kruiwagen, dankte Ba Dede en keerde met zijn vracht huiswaarts. Sa Akoeba gebruikte slechts een gedeelte van het vleesch voor het avondmaal en bewaarde de rest, waaraan de geheele familie wel drie dagen lang genoeg had.

Zoo haalde Ba Anansi geregeld een kruiwagen vol vleesch bij Ba Dede, maar gaf er hem niets voor. Anansi gevoelde dat hij misbruik maakte van Dede's goedheid, en dit maakte hem zeer ongerust. Ba Dede liet hem nu stilletjes begaan, doch zou 't zich niet altijd laten welgevallen. Als zijn stille vriend maar niet kwaad werd en hem met dien dikken knots doodsloeg. Neen, dat zou nooit gebeuren. Ba Dede leefde daar zoo eenzaam en had zeker een vrouw noodig. Hij kon Dede zijn oudste dochter brengen, dan zou deze verplicht zijn hem levenslang vleesch te geven. Doch Sa Akoeba mocht de waarheid niet weten, want zij zou haar dochter nimmer aan Dede afstaan.

Ba Anansi vertelde Sa Akoeba, dat hij een goede werkplaats voor hun volwassen dochter gevonden had en dat deze het daar heerlijk zou hebben, omdat ze er slechts voor een heer zorgen moest. Akoeba had graag dat haar dochter bij een ongehuwden heer werkte, maar wilde toch weten, wie hij was. Anansi beloofde haar in kennis met hem te zullen brengen en kreeg terstond vergunning om de jonge maagd naar haar eerste werkplaats te geleiden.

In 't kamp gekomen, trad Ba Anansi naar voren en stelde zijn dochter aan Ba Dede voor, die geen woord sprak. Hij stond zwijgend toe, dat Anansi nog een kruiwagen met vleesch nam, doch keek zijn aanstaande vrouw niet eens aan. Het gulzige meisje bekommerde zich daar weinig om, want Ba Anansi had haar verzekerd, dat zij er geregeld volop vleesch te eten zou krijgen. Gedurende haar vaders afwezigheid liep ze evenwel in een van Dede's vallen en verloor het leven.

Den eerstvolgenden keer dat Ba Anansi om vleesch in het kamp kwam, bemerkte hij het lijk van zijn dochter op de b a s b a k o t t o. Toornig sneed hij een dikke k r a b a s i - w i p i e (kalebas zweep) en begon Ba Dede daarmee geducht af te ranselen. Toen vergrootte deze zichzelf en greep zijn zwaren knots, om hem te verpletteren. Op het zien daarvan, zette Ba Anansi het op een loopen, maar Dede ijlde hem verwoed achterna.

Ba Anansi snelde zijn woning binnen, maar Ba Dede volgde hem zoo dicht op de hielen, dat hij onmogelijk de deur achter zich kon sluiten. Vlug klom hij tegen den wand op, gevolgd door Sa Akoeba en de kinderen, die het gevaar hadden zien aankomen. Allen bereikten den nokbalk van het huis, welken zij vastgrepen om er doodelijk verschrikt aan te blijven hangen, totdat Ba Dede zich verwijderde. Beneden stond Dede met zijn knots in de vuist op hen te wachten en keek bijwijlen grijnzende naar boven.

Na een poosje snikte het jongste en zwakste kind: «tje (ach), papa help mij! mijn handen zijn zoo moe, dat zij den balk niet meer kunnen vasthouden. Mijn vingers glijden er reeds af. Dadelijk ga ik naar beneden vallen, dan zal Ba Dede mij vermoorden.» Maar Ba Anansi snauwde het toe: «Ba Dede kan je gerust vermoorden, want je at maar raak van het vleesch, dat ik thuis bracht, zonder zelfs te weten hoe ik eraan gekomen was.» Toen viel het stumpertje op den grond en werd door Ba Dede morsdood geslagen.

Zoo geraakten al de kinderen vermoeid, de zwakkere voor de sterkere en klaagde ieder snikkend zijn nood, op welk gejammer Ba Anansi telkens zijn bitse woorden herhaalde. Alnaar de kracht hen begaf, stortten de uitgeputte kleintjes neder en sloeg Ba Dede woedend het eene na het andere dood.

Daarna wendde Sa Akoeba zich, evenals haar kinderen, snikkend tot Ba Anansi, maar deze gaf haar ook ten antwoord, dat zij maar raak van het vleesch had gegeten, dat hij thuis bracht,

zonder zelfs te weten hoe hij er aan gekomen was. Zij viel vlak voor de voeten van Ba Dede neer, die haar met een geweldigen slag van zijn knots afmaakte.

Toen hing Ba Anansi alleen aan den balk, doch hij werd eveneens moe. Hij keek naar omlaag en zeide tot den bleeken Dede: «Mijn handen zijn reeds vermoeid, dus ga ik dadelijk vallen, gelijk mijn vrouw en kinderen. Maar ik verdien de zwaarste straf en wil die ook lijden. Neem wat asch uit het vat daar en zet het op den grond onder mij. Als ik erop neerkom, sterf ik secuur op een vreeselijke wijze en zal je voldaan zijn over je werk.

Ba Dede bestrooide de aangewezen plek met de asch, waarin Ba Anansi zoo tuimelde, dat er een massa van opstoof en Dede's oogen vulden. Geheel verblind wreef Dede zich de asch uit de brandende oogen, van welke gelegenheid Anansi gebruik maakte om naar de p o s t ' o r o te vluchten. Kort daarna opende Dede weer zijn oogen, maar kon Anansi niet doodslaan, wijl deze spoorloos verdwenen was. Deze zocht er hem een geruimen tijd lang vergeefs en ging toen zeer ontevreden naar zijn kamp in het bosch terug.

Om deze reden is Ba Anansi tot vandaag nog zoo bang voor Ba Dede, dat hij in de p o s t ' o r o woont en bij het minste onraad daar heen snelt, ten einde zich te verbergen.

VI. Hoe Ba Anansi aan zijn dun middellijf kwam.

E e r t i e n t i e n. Ba Anansi was de man van Sa Akoeba, bij wie hij vele kinderen had. Akoeba hield er een groote fokkerij van koeien, varkens, kalkoenen, eenden, kippen en duiven op na, maar slachtte deze uitsluitend bij feestelijke gelegenheden of voor zichzelf en de kinderen. Ba Anansi mocht in beide gevallen slechts de beentjes hebben, hetgeen hem natuurlijk niet beviel, waarom hij er vaak over klaagde. Sa Akoeba schold hem dan uit voor al wat lui was. Zij zeide, dat hij volstrekt geen recht op haar eigendom had, liever zijn mond moest houden en gaan werken. Aan dit leventje wilde Anansi spoedig een einde maken, en wijl hij het niet op een eerlijke manier kon doen, zou hij het daarom met een streek beproeven.

Op een avond wendde Ba Anansi voor in den slaap door een boozen geest bezield te zijn, die met een diep neus-geluid door zijn mond sprak, zoodat Sa Akoeba het duidelijk hoorde:

«ik ben de apoekoe (zwarte geest) van het schuimende termietennest in den hollen boomstomp, nabij den hoogen kankantri (vereerden boom). Iedereen op deze plaats behoort mij te dienen. Sa Akoeba moet dagelijks lekkere spijzen met het vleesch harer kweekjes bereiden en die in den hollen boomstomp voor mij zetten. Wanneer dit offer niet aan mij gebracht wordt, zal de heele familie hier krankzinnig sterven». De bijgeloovige Akoeba luisterde verschrikt naar die unheilspellende woorden en kon den geheelen nacht niet slapen.

Den volgenden morgen stond Ba Anansi vroeg op, om uit te gaan. Sa Akoeba vertelde hem, wat er in den afgeloopen nacht voorgevallen was, doch hij scheen er niets van te weten. Hij zeide, dat 't hem weinig kon schelen, wat zij met haar eigendom deed, en haastte zich naar het bosch. Met zijn houwer holde hij er den boomstump naast den vereerden kankantri uit als een kom. In den bodem van de holte boorde hij een gat loodrecht naar beneden en door den geheelen stomp heen. Onder deze opening nam hij plaats, haalde een flesch vol zeepwater uit zijn zak en wachtte daarmee op Sa Akoeba.

Kort nadat Ba Anansi zich in den boomstomp verborgen had, kwam Sa Akoeba eens kijken, of er zich waarlijk een apoekoe bevond. Ba Anansi vulde zijn mond met zeepsop en blies dit door het gat heen, zoodat het schuimend in de komvormige holte opborrelde. Dat schuim ziende, week Sa Akoeba ontsteld achteruit, waarna zij hardop tot zichzelf sprak: «ja, er is een apoekoe in dezen boomstomp en een kwaadaardige ook. Ik zal dezen geest geregeld lekkere vleeschspijzen brengen, opdat hij ons allen niet krankzinnig doet sterven. Neen, ik kan niet langer naar het schuim van den apoekoe kijken, want het maakt mij reeds akelig. Ik zal nu naar huis gaan, om God voor zijn goedheid te danken, want Hij deed mij zelf hooren, wat de geest bij monde van Ba Anansi zeide. Ik zou het anders niet gelooven en dan zouden ik en de mijnen verloren zijn.» Toen keerde zij naar huis terug, waar Ba Anansi wat later verscheen en in kennis gesteld werd met de aanwezigheid van den gevaarlijken apoekoe daarginder, om welken kantamasoe (termieten geest) hij zich niet bekommerde.

Het viel Sa Akoeba zwaar haar kweekjes voor den apoekoe te slachten, maar er was niets aan te doen. Zij moest hem, ter wille van zich zelf en de haren, met vleeschspijzen voeden en

deed het ook. Elken dag maakte zij een groote kom vol eten klaar en ledigde die in de holte van den boomstomp met de woorden: «zie je, mijn *tata* (vader), ik schenk je volgaarne dit voedsel, dus moet je mij geen kwaad doen en mijn familie met rust laten.» Het eten gleed door de kleine opening naar beneden, waar Ba Anansi telkens reeds verscholen zat en het met zijn mond of zijn handen opving. Op deze wijze at hij zooveel dat zijn buik er bijna van barstte. Aldus verminderden de kweekjes van Akoeba gestadig in aantal, terwijl zij en de kinderen vermagerden. Deze waren niet tevreden met hetgeen ze van hun moeder te eten kregen, namelijk bananen of rijst zonder toespijs. Zij murmureerden daarover eerst bij zichzelf en zeiden het tenslotte ronduit. Sedert dat hun vader van dien *apoekoe* gedroomd had, moesten zij hongerlijden, terwille van hun gezondheid. Misschien speelde papa zelf voor geest. Hij was nooit thuis als mama naar het bosch ging. Zij gaf hem bijna geen eten en toch werd hij in den laatsten tijd dik.

De woorden der kinderen stemden Sa Akoeba tot nadenken, waarom zij vermoedde, dat Ba Anansi haar bedroog. Maar zij durfde hem nog niet in den boomstomp zoeken en zon op een veiliger manier om achter de waarheid te komen. Zij kookte een grooten pot soep en goot den inhoud daarvan met behulp der kinderen onafgekoeld in den uitgeholden boomstomp, zeggende: «hier heb je voor 't laatst wat warme soep, mijn baas. Ik zal je geen eten meer kunnen brengen, want mijn voorraad is op.» Ba Anansi had zijn mond reeds aan de opening gebracht, dus kwam de brandend heete soep daarin terecht. Hij nam zijn mond met een pijnlijken kreet weer van de opening af waardoor de rest der soep op zijn hoofd viel en hem ook in 't gelaat hevig brandde. Dat was te veel voor Anansi, die luidkeels schreeuwde: «*wai*, Sa Akoeba! Je brandt me ooi! Help ooi!»

Op 't hooren der stem vreesde Sa Akoeba niet meer en haalde Ba Anansi uit zijn schuilplaats te voorschijn. Zij rammelde hem voor de oogen der kinderen dooreen, totdat zijn middellijf er dun van werd en hij naar de *post'oro* snelde, om er uit schaamte voor zijn misvormd lichaam, te blijven wonen.

Zoo kwam Ba Anansi aan zijn dun middellijf.

VII. Hoe Ba Sekrepatoe (Broer Schildpad) zooveel kappen in zijn rug kreeg.

Eer tien tien, Mat Tiengifowroe (Vriend Stinkvogel) zou zijn geboortedag achter de wolken vieren en noodigde al de vogels op 't luchtfeest uit. Anansi spon een lang stuk van zijn touw, welks uiteinde hij op den bepaalden dag door een betrouwbaren vogelvriend aan de wolkenmassa liet vastmaken. Hij klom langs het touw naar boven en verscheen op 't feest. Sekrepatoe nam veeren van de vogels, met welke hij gemakkelijk twee groote vleugels vormde en bijtijds naar 't feest vloog.

Toen 't feest ten einde liep, kreeg Ba Sekrepatoe ruzie met de vogels, waarom deze woedend hun veeren uit zijn valsche vleugels trokken, van welke er tenslotte geen meer overbleef. Hierna vlogen zij alle weg en lieten hem op een donkere wolk achter. Angstig keek hij rond en riep Ba Anansi te hulp, die gelukkig nog niet heengegaan was. «Ba Anansi oh! Die vogels hebben hun veeren terug genomen, dus bezit ik geen vleugels meer om te vliegen! Kun je me niet naar omlaag helpen. Ik zal je daarvoor levenslang dankbaar zijn en je te eeniger tijd weder een dienst bewijzen. Anansi wilde Ba Sekrepatoe gaarne helpen, maar deze moest hem beloven, dat hij voor zichzelf zou houden, wat zijn oogen ook zagen. Hij verklaarde, dat vele personen niet konden zien en zwijgen, wat hem geenszins beviel. Hij zou Ba Sekrepatoe straks naar beneden laten, doch wenschte niet begluurd te worden, terwijl dit geschiedde. Als Ba Sekrepatoe toch opkeek, zou het hem zeker berouwen.

Ba Sekrepatoe zwoer, dat hij zou gehoorzamen en zwijgen, waarna Ba Anansi op den rand van de wolk ging zitten en hem met zijn touw voorzichtig liet zakken. Een eindje lager gekomen keek de nieuwsgierige Sekrepatoe steelsgewijze naar omhoog en riep verbaasd uit: «na Ba Anansi gogo di paroe tetei so (brengt Broer Spins achterste zóó touw voort)?!»

Daarop vroeg Ba Anansi: «wat zeg je daar, Ba Sekrepatoe?» En Sekrepatoe antwoordde haastig: «niets Ba Anansi. Ik wenschte slechts, dat ik reeds veilig beneden was».

Hetzelfde vond op verschillende afstanden tusschen hemel en aarde plaats, totdat Ba Anansi duidelijk verstond, wat Ba Sekrepatoe uitgeroepen had. Toen werd hij woedend kwaad op Sekrepatoe, sneed zijn touw door en liet hem op den grond vallen. Sekrepatoe

kwam er met een geweldigen slag op zijn gladden rug terecht, waardoor hij zich vreeselijk kwetste en een tijd lang bewegenloos bleef liggen.

Zoo kreeg Ba Sekrepatoe al deze kappen in zijn rug, die er tot nu toe te zien zijn.

VIII. Wan gogo njamsi, wan beti.
(Een stoel jams, een beet).

Er tien tien. Er heerschte een groote hongersnood en alleen Ba Makka-sneki (Broer Makkaslang) had jams in zijn kostgrond. Nu hield hij veel van bijten, maar kon geen slachtoffers meer vinden. Hij wou iedereen gaarne een stoel jams geven, om hem slechts één beet te mogen toebrengen, doch niemand nam zijn jams aan. Hij liep overal rond uitroepende: «wan gogo njamsi, wan beti!» maar te vergeefs. Men wist, dat zijn beet doodelijk was, en ging hem uit den weg.

Doch Ba Anansi lustte de jams van Makka-sneki heel graag en zeide tot zijn vrouw: «Abeni, ik ga dien stoel jams nemen».

Daarop verklaarde Abeni ronduit: «ik wil niets met deze zaak te maken hebben, omdat je sterven zult, indien Ba Makka-sneki je bijt». Ba Anansi stoorde zich niet aan haar woorden en verzocht Makka-sneki vriendelijk de jams voor hem te brengen. Ba Makka-sneki mocht hem gerust bijten zoodra hij van de jams gegeten had.

Des morgens stond Ba Anansi zeer vroeg op en zette den geheelen stoel jams in een grooten pot water op vuur. Nauwelijks was hij daarmee klaar, of Ba Makka-sneki trad binnen en wilde hem bijten. Anansi ontstelde hevig en zeide: «kijk eens, Ba Makka-sneki, al je jams is daar nog ongekookt in den pot. Je moogt mij voorloopig niet bijten, omdat ik er zelfs geen stukje van geproefd heb. Blijf zoolang bij 't vuur zitten, anders vat je misschien kou. Je houdt van de warmte en kan er een beetje knikkebollen. Ik ga weer liggen slapen, tot de zon opkomt. Tegen dien tijd is de jams al zacht gekookt, die ik smakelijk zal komen opeten. Je kunt mij dan bijten, waar je wilt». Toen klom hij naar zijn zoldertje, terwijl Makka-sneki dicht bij 't vuur plaats nam.

Gelijk Ba Anansi verwacht had, begon Ba Makka-sneki dadelijk door de warmte van 't vuur te knikkebollen en viel spoedig in slaap. Dat ziende, nam Anansi een langen scherpen priem, dien hij bij wijze van een vork in den pot stak, uit welken hij zijn buik vol jams at, zonder den zolder te verlaten. Zijn vrouw

en kinderen aten op dezelfde wijze met hem mee, waarom er geen *jams* meer in den pot over bleef.

Toen de zon opkwam, ontwaakte Ba Makka-sneki, die zich geeuwend uitrekte. Terstond ging Ba Anansi naar beneden, keek in den pot en sprak schijnbaar ontstemd: «waarom behandel je mij zoo dan, Ba Makka-sneki? Je hebt al de *jams* in den pot gegeten en er niets voor mij gelaten. Strijdt niet tegen, man, want er was niemand anders hier, dan jij!» Maar Makka-sneki ontkende het feit bedreven te hebben met een wantrouwenden blik op zijn beschuldiger. Anansi was daarmee niet tevreden. Hij verlangde dat ze een eed voor elkander zouden afleggen, hetgeen Makka-sneki goed vond.

Ba Anansi haalde vlug een lang slagers-mes uit de keuken, liet zich den verkeerden kant daarvan door den dommen Ba Makka-sneki op de keel zetten en sprak: «ik zweer bij mijn leven, dat ik de *jams* in den pot niet genomen heb! Dit mes mag mijn hals afsnijden, als ik lieg. Makka-sneki trok den meineedige ook den botten rug van het lemmet met een forschen ruk over de keel, zonder hem natuurlijk in het minst te kwetsen, hetgeen evenwel als een overtuigend bewijs van zijn onschuld gold.

Ba Makka-sneki moest denzelfden eed doen onder het mes. Hij zwoer bij zijn leven, dat hij de *jams* in den pot niet genomen had en zeide, dat 't mes zijn hals mocht afsnijden, als hij loog. Ba Anansi haalde echter den scherpen snijrand van het lemmet over Makka-sneki's keel en sneed zoo diens hals geheel van den romp af. Hierna legde Anansi beslag op Makka-sneki's kostgrond in welken hij genoeg *jams* vond, om hem en de zijnen uit den hongersnood te helpen.

IX. Wat de holte in Ba Anansi's borst veroorzaakte.

Eer tien tien, Ba Anansi bezat twaalf *wrokobakroe's* (zwarte werkgeesten), die hem bij al zijn werk hielpen. Op deze wijze verdiende hij zonder moeite veel geld, zoodat zelfs zijn vrouw Sa Akoeba en zijn tien kinderen geen gebrek leden, maar een lekker leventje hadden. Men moest 't zien, om het te gelooven.

Op een middag had Ba Anansi weer met behulp van zijn *wrokobakroe's* een vaam hout gekapt en kwam hongerig thuis. Hij wilde zijn eten meteen hebben, doch Sa Akoeba had het nog niet gekookt en verzocht hem een beetje te wachten.

Dat ontstemde Anansi ten zeerste, die naar aanleiding daarvan zijn ontevredenheid over al haar tekortkomingen uitsprak. Akoeba liet zich niet ongestraft bekapittelen en vertelde hem op haar beurt eens flink de waarheid. Daardoor ontstond een hevige woordenwisseling, waarbij zij elkander de vuilste woorden toevoegden.

Ba Anansi en Sa Akoeba maakten zich zoo driftig, dat zij handgemeen werden. De kinderen trachtten hun moeder te helpen, maar Anansi dreef hen met klinkende oorvijgen terug. Nu dachten de wrokobakroe's, dat het toedienen der slagen tot de werkzaamheden van hun meester behoorde, en snelden hem te hulp. Zij rammelden eerst Sa Akoeba dood en hierna de kinderen.

Woedend op de al te gedienstige wrokobakroe's, wierp Ba Anansi het huisraad door elkaar, waarna hij met de vuisten tegen de wanden sloeg. Dit alles rekenden de wrokobakroe's als werk, dat zij op hun manier voor Anansi voltooiden. Zij vernielden het huisraad en haalden zijn woning neer, uit welke hij hals over kop snelde.

Buiten staande klopte Ba Anansi zich driftig op de borst, terwijl hij dreigend uitriep: «ik Anansi haanh![1]), ik Anansi haanh!» De wrokobakroe's hielden dit kloppen voor werk en kwamen hun aandeel ervan doen. Zij klopten Ba Anansi op de borst, tot hij er een diepe wonde kreeg. Toen liet Ba Anansi zich languit op den grond vallen en wendde volslagen levenloosheid voor. Op 't zien daarvan keerden de wrokobakroe's tot hun oorsprong terug, dus was Anansi voor goed van hen bevrijd.

Wanhopig door het geleden verlies, verliet Ba Anansi de plaats des onheils en ging in de post'oro wonen. Hij genas er zijn wonde, maar deze veroorzaakte de holte in zijn borst, die er nog steeds in voorkomt.

X. Het ontstaan van Mat Lantaarndragers[2]) (Vriend Lantaarnvliegs) eigenaardigste gewoonte.

Eer tien tien, Ba Anansi ging bij maneschijn alleen uit, maar werd op donkere avonden door Mat Lantaarndrager voorgelicht of bleef thuis. Mat Lantaarndrager kon bij te veel licht

[1]) Uitroep van bedreiging.

[2]) Met „lantaarndrager" wordt een soort lichtende kniptor bedoeld.

niet goed zien en liet zich op maneschijnavonden altijd door Ba Anansi geleiden. Zoo kwam 't, dat die twee steeds de beste vrienden ter wereld waren, in weerwil van hun verschillende levenswijzen.

Op een avond ging Ba Anansi op bezoek bij Mat Lantaarndrager, die juist van de vischvangst thuisgekomen was en een korfje vol visch voor 't avondmaal klaar maakte. Hij verzocht Anansi bij hem te blijven eten, welke uitnoodiging zijn Ba (Broer) aannam. Zij zetten zich dus aan tafel, waar Ba Anansi op een verwijtenden toon sprak: «je behandelt mij niet goed, Mat Lantaarndrager. Wij zijn oude vrienden en toch ga je geregeld visschen zonder mij mede te nemen. Je weet, dat ik reeds lang gebrek aan toespijs heb, doch wil mij niet eens een paar visschen laten vangen. Neen, dat is niet mooi van je.»

Mat Lantaarndrager zei daarop: «je moet mij niet kwalijk nemen, Ba Anansi, maar ik breng liever niemand naar 't vischgat.[1]) De oude negers zeggen: «mi boenhati na mi koti-neki (mijn goedhartigheid is mijn 'hals afsnijden')». Als je eenmaal weet, waar het vischgat is, dan ga je niet meer doen, wat ik je zeg, doch wat jij wilt en dan loopt het zeker mis. Ja, ik moet voorzichtig zijn, want iemands beste vriend is soms zijn grootste vijand.» Maar hij gaf ten slotte aan Anansi's bede gehoor en stemde er in toe hem over twee avonden uit visschen te brengen. Anansi behoefde geen grooten korf met zich mee te nemen, omdat zij toch niet lang in 't vischgat zouden blijven.

Op den bepaalden avond ging Ba Anansi met een groote krampa (sleepmand) en een kolossalen vischkorf beladen, Mat Lantaarndrager halverwege te gemoet, die hem op weg naar 't vischgat zou komen afhalen. Lantaarndrager wilde weten waarom Anansi toch zoo'n grooten korf meebracht, waarop Ba loog, dat hij geen kleineren bezat. Voorgelicht door zijn Matti (Vriend), volgde Anansi langzaam 't smalle pad, dat door het struikgewas naar het verafgelegen vischgat voerde.

Mat Lantaarndrager en Ba Anansi bereikten eindelijk de plaats hunner bestemming, waar beiden terstond in 't vischgat nederdaalden. Zij voelden er in de holen naar visschen, terwijl Anansi tevens zijn krampa gebruikte. Spoedig vulde Lantaarndrager

[1]) Vischgaten zijn de diepere plekken in de moerassen, welke in het droge seizoen niet droogloopen en waarin de boschvisschen zich verzamelen.

zijn korfje met visschen, waarna hij zich wilde verwijderen. Hij riep Anansi herhaaldelijk om weg te gaan, maar deze beweerde telkens, dat hij bijna geen visschen gevangen had. Ongeduldig zeide Lantaarndrager, dat de mama (moedergeest) van het vischgat verstoord op hen worden zou, als zij er nog langer vertoefden. Doch Anansi lachte om die gekheid en verklaarde ronduit, dat hij niet van daar vertrekken zou, eer zijn korf vol visschen was. Toen werd Lantaarndrager boos, hing zijn korfje visch aan den schouder en aanvaardde alleen den terugtocht.

Ba Anansi zou de plaats zonder Mat Lantaarndragers hulp niet kunnen verlaten in de duisternis, waarom hij er tot het aanbreken van den dag bleef visschen. Mat Lantaarndrager had hem niet gezegd, dat het vischgat aan Ba Sjin-Sjin (Broer Bedagruimtevlieg) toebehoorde, die niemand daarin wou toelaten, omdat hij er dagelijks zelf hengelde. Anansi schrok hevig, toen Sjin-Sjin plotseling verscheen en hem driftig vroeg: »hoe kom je hier in 't vischgat? Weet je niet, dat 't van mij is? Wie geeft je het recht mijn visschen te vangen? Wil je zien, dat ik je straf?«

Daarop antwoordde Ba Anansi: »Mat Lantaarndrager heeft mij hierheen gebracht, Ba Sjin-Sjin. Hij verzekerde mij, dat 't vischgat aan niemand toebehoorde en dat ik er vrij mocht visschen. Je moet mij niet straffen, want ik ben misleid geworden. De ware schuldige is Lantaarndrager, die hier om de twee vooravonden komt visschen. Je kunt er stilletjes de wacht houden en zult hem secuur op heeterdaad betrappen. Neem om Godswil niet al de visschen in beslag, die ik gevangen heb, doch laat mij de helft daarvan behouden. Ik heb een groote familie en wij hebben in lang geen stuk toespijs gegeten.« Sjin-Sjin zette ook de helft der visschen in zijn eigen korf en stond hem toe huiswaarts te keeren met de rest.

Niets kwaads vermoedende, ging Mat Lantaarndrager twee avonden later weer naar 't vischgat, waar Ba Sjin-Sjin uit 't struikgewas te voorschijn sprong en hem woedend aanviel. Sjin-Sjin ranselde den vischdief met een stok af, totdat diens rug er bijna van brak.

Lantaarndrager boog zijn lichaam herhaaldelijk achterover, zichzelf telkens krachtig uitrekkende, waardoor hij een eindje naar omhoog wipte en er ten slotte met uitgedoofde lichten doodstil bleef liggen. Zoodra het gevaar geweken was stond hij op en ging naar huis. Maar hij herhaalde zijn vreemdsoortige beweging

uit vrees voor een tweede pak slagen bij de minste aanraking, waarom die eindelijk zijn meest eigenaardige gewoonte werd.

XI. Hoe Ba Tigri's (Broer Tijgers) huid gevlekt werd.

Eer tien tien, Ba Anansi oefende het smidsberoep uit en kreeg veel meer werk van de blanken, dan de andere smeden. Men kon zich dat niet begrijpen, want hij was de grootste knoeier van allen. Niemand wist, dat hij door middel van een bakra-hopo (blanken-bekoring) zooveel werk bekwam en er dus nooit gebrek aan hebben zou. Hij behoefde slechts tegen het fleschje met de bakra hopo te zeggen: «kroemoetoekoe, mibatra, gi mi, san mi wani (kroemoetoekoe mijn flesch, geef mij wat ik wil)!» en de blanken stuurden hem onmiddellijk een massa karweitjes. Geheel bekoord, accepteerden zij met genoegen al het knoeiwerk van zijn hand. Het ging Ba Anansi zoo goed, dat de meeste mannen uit den omtrek speciaal bij hem wilden komen werken, maar hij vreesde zijn geheim te verraden en nam geen hunner in dienst.

Ook Ba Tigri hoorde van den voortvarenden smid Anansi spreken en kwam dezen verzoeken hem met het oog op de benarde tijden te leeren smeden. Anansi durfde Tigri zoo'n kleinigheid niet weigeren, doch achtte zich in diens bijzijn volstrekt niet veilig. Hij moest maken, dat de geweldenaar van diens voornemen afzag. Voorloopig sprak hij uiterst vriendelijk met hem. Hij wou Ba Tigri van harte gaarne leeren smeden. Zijn goedoe Ba (dierbare Broer) zou nog de beste smid ter wereld worden. Hij kon morgenochtend vroeg op het werk komen.

Den volgenden morgen verscheen Ba Tigri bijtijds in de smederij waar Ba Anansi terstond een stuk ijzer voor hem op 't aanbeeld legde, zeggende: «houd dit stuk ijzer stevig met beide handen vast en steek je voeten onder het aanbeeld, opdat het niet kan waggelen, als ik er op hamer.» Toen greep de smidsbaas vlug zijn grootsten moker en deed daarmee opzettelijk een geweldigen misslag. De zware moker verbrijzelde Tigri's handen, terwijl zijn voeten door 't aanbeeld platgedrukt werden. Brullend van pijn, viel hij op den grond, maar rees dadelijk weer overeind en hinkte naar huis. Ba Anansi dacht, dat zijn leerling voorgoed wegblijven zou, doch hij vergiste zich deerlijk.

Eenige weken later kwam Ba Tigri op zijn werkplaats, alsof

er niets gebeurd was. Hij had zijn gewonde handen en voeten genezen, maar ze waren in vier pooten met vier klauwen veranderd. Natuurlijk kon hij minder goed werken dan vroeger en de dingen niet zoo stevig meer vasthouden. Ba Anansi verzocht hem om een grooten pot vol gesmolten lood van uit de hoogte in een vorm op den grond te gieten. Tigri hief den zwaren pot omhoog, die echter aan zijn klauwen ontglipte, waardoor het gloeiende lood op hem viel en langs zijn lichaam naar beneden vloeide. Luid brullende, rolde hij zich over den koelen grond, tot de brandende pijn bedaard was. Toen stond hij op en verliet de smederij, om er nimmer terug te keeren. Thuis genas hij binnen korten tijd van zijn vreeselijke brandwonden, die evenwel vele litteekens op zijn huid achterlieten in den vorm van donkere vlekken.

Zoo werd Ba Tigri's huid gevlekt, gelijk deze thans nog is.

XII. Ba Anansi en de Boesi-Papa (Boschvader) met het gelaat aan zijn bovenkop.

Eer tien tien, Ba Anansi kwam, door het bosch loopende, toevallig in het kamp van een reusachtig grooten Boesi-papa, wiens aangezicht ter plaatse van zijn schedel was. Deze vreemdsoortige boschgeest keek voortdurend naar den heuvel, dus zag hij niet, wat er op de aarde om hem gebeurde. Ba Anansi bleef ongemerkt het avondmaal met Boesi-papa gebruiken, hetwelk uit een bos bananen en een vette kip bestond. Met grooten eetlust werkte Anansi zooveel voedsel naar binnen, dat de zonderlinge man slechts een halve portie kreeg. Deze moest zich hongerig ter ruste begeven, terwijl zijn dischgenoot met een vollen buik wegsloop.

Den volgenden avond maakte de Boesi-papa zoowat anderhalf bos bananen en twee kippen klaar maar at zijn behumst toch niet, want Ba Anansi smulde weer stilletjes mee en ditmaal in gezelschap van zijn gulzigsten zoon. Zoo vergrootte het bovennatuurlijke wezen zijn avondmaal geregeld, doch kwam Ba Anansi iederen keer met hem soupeeren en bracht telkens nog één zijner vraatzuchtige kinderen ten eten. Het aantal eters werd steeds grooter, dus leed Boesi-papa voortdurend honger. Hij vermoedde onraad en luisterde met toenemende aandacht naar elk geluid maar ontdekte de ongenoodigde gasten niet.

Ba Anansi geleidde ten slotte zijn vrouw Sa Jata aan tafel,

die met hem en de kinderen over het eten begon te kibbelen. Op het hooren daarvan keerde Beesi-papa zich om en greep zijn langen dikken stok. Verschrikt vluchtten Sa Jata en de kinderen naar alle richtingen, maar op het geluid afgaande, zwaaide hij snel den stok in het rond en sloeg hen zonder genade dood.

Ba Anansi had zich languit op den grond geworpen, waar hij doodstil bleef liggen. Toen het gevaar voorbij was, sprong hij op en verliet de plaats. Hij durfde niet naar zijn woning terugkeeren, want de heuvelschouwer zou er hem misschien zoeken. Geen huis meer hebbende, achtte Ba Anansi het onnoodig een ander te bouwen, waarom hij in de post'oro kroop, die hij tot heden nog bewoont.

XIII. Zoekoe Troli.
(Ruzie zoeken).

Eer tien tien, Mat Koni-koni (Vriend Agoeti) had nog nooit met iemand getwist en zou gaarne willen weten, wat men toch ruzie noemde. Al Koni-koni's kennissen beantwoordden zijn vraag om inlichting ontwijkend, behalve Ba Anansi. Deze zou Mat Koni-koni des morgens vroeg bij Ma Tigri (mamatje Tijgerin) brengen, waar hij gemakkelijk de hevigste ruzie kon stoken. Koni-koni moest hem bijtijds wakker maken, omdat Ma Tigri diep in 't bosch woonde en zich tegen zonsopgang ter ruste legde.

Lang voor het aanbreken van den dag stond Mat Koni-koni op en wekte Ba Anansi. Beiden begaven zich naar de woonplaats van Ma Tigri, wier kinderen er over den grond kropen. Ba Anansi nam een daarvan op en wenkte Mat Koni-koni om hetzelfde met het andere te doen. Toen sprak hij tot zijn vriend: «zoodra ik uitroep: kwiensi (druk)![1], dan drukken wij tegelijk de kleine tijgers in onze armen dood.» De ruziezoeker vond het goed en Ba Anansi gaf het sein. Hierbij wendde hij voor het tijgertje in zijn armen te verstikken, waardoor Mat Koni-koni misleid, er het andere werkelijk dood perste. Ter zelfder tijd verscheen Ma Tigri brullend aan den ingang van haar hol en vestigde een wantrouwenden blik op 't tweetal. Ba Anansi trad haar onmiddellijk met het levende kleintje tegemoet, zeggende: «ik passeerde zooeven hier, Ma Tigri, en hoorde je kind huilen. Daarom kwam ik binnen, om het een beetje voor je te sussen. Zie eens hoe rustig het is.» Ma Tigri nam haar jong uit zijn

handen, waarna ze zich tot Mat Koni-koni wendde. Deze keek angstig rond, want hij durfde het vermoorde kind niet aan de moeder teruggeven. Plotseling sprong hij zijwaarts, liet het lijkje op den grond vallen en snelde langs haar heen naar buiten.

De vluchtende Koni-koni bereikte veilig een dichtbegroeid plekje, waar hij vlug een gat groef en zich daarin verborg. Ma Tigri ontdekte spoedig zijn schuilplaats, maar kon er hem niet uithalen. Daar ging Mat Hagoe (Vriend Varken) voorbij, dien zij op aanraden van Ba Anansi te hulp riep. Mat Hagoe kende het delversberoep en begon het gat dadelijk wijder te maken. Terwijl hij hiermede bezig was, sloop Ba Anansi stilletjes weg en keerde even later met wat pepervruchten terug. Hij schoof Mat Hagoe ter zijde, plaatste zijn mond voor het gat en vroeg Mat Koni-koni, of dit diep genoeg was. Koni-koni antwoordde ontkennend, waarop Ba Anansi er de pepervruchten ongemerkt voor zijn beschermeling gooide en hem tevens iets toefluisterde.

Als Mat Hagoe weer eens in het gat keek, spoog Mat Koni-koni hem onverwacht een mondvol gekauwde peper in de oogen. Gillend van pijn, sprong Hagoe achterwaarts en liet de stukjes peper door Ma Tigri uit zijn oogen blazen. Deze kreeg zoodoende wat varkens oogwater in den mond, waarom zij watertandend sprak: «je oogwater is erg lekker, Mat Hagoe, dus zal je vleesch zeker overheerlijk zijn.» Hierop zeide Ba Anansi knipoogend: «wat je aanraakt, mamaatje, dat heb je reeds, doch wat in 't gat zit, is nog niet van jou.» Ma Tigri begreep dezen wenk en verscheurde Mat Hagoe met haar geweldige klauwen. Zij vrat bijna al Hagoe's vleesch op en gaf Ba Anansi slechts het resteerende voor zijn goeden raad. Toen snelde zij voldaan naar huis, om haar hongerig jong te zogen.

Nadat Ma Tigri heengegaan was, kon Mat Koni-koni gerust uit 't gat komen, maar vreesde zoo voor haar wraak, dat hij er levenslang bleef wonen en zwoer nooit weer ruzie met anderen te zullen zoeken. Daarom bewoont Koni-koni holen in den grond, waarheen hij voor de loerende Tigri's vlucht.

XIV. Tara Poptji.
(Kleefpop.)

Een tien tien, Ba Anansi wilde niet voor zijn dagelijksch brood werken, maar onderhield zich zelf, zijn vrouw Kwasita en drie kinderen met dieverij. Hij stal geregeld groote hoeveel-

heelen bananen in den gouvernements tuin, waarom bekwame politieagenten er voortdurend de wacht hielden. Doch zij konden den dief niet pakken omdat deze te slim voor hen was, hetgeen den gouverneur zeer verdroot. Hij liet heimelijk een met tara (kleefstof) besmeerden man of tarapoptji maken en dien in een afgelegen dicht begroeid hoekje van den tuin plaatsen. Daar zou de dief waarschijnlijk langs gaan en misschien ook in aanraking komen met het kleverige heerschap.

Als gewoonlijk, ging Ba Anansi tegen middernacht op den bananenroof in den gouvernementstuin, waar hij eensklaps voor de tarapoptji stond. Hij deinsde verschrikt achteruit, verward groetende: «dag meneer», waarop het levenlooze toestel natuurlijk niet kon antwoorden. Gerustgesteld, trad Ba Anansi weer nader en sloeg de tarapoptji met de hand op diens borst, vragende: «waarom antwoord je me niet?» Hierdoor kleefde zijn eene hand aan het ding vast, dat hij met de andere wilde wegduwen, gebiedende: «laat mijn hand los schurk?» Doch zijn vrije hand bleef er ook aan vast, hetgeen hem niet weinig ontstelde. Hij trachtte den vermeenden man eerst met den eenen en daarna met den anderen voet van zich af te schoppen, hem telkens dreigend gebiedende: «laat mij los, hoor, of ik roep den gouverneur. Instede van te gehoorzamen plakte de kleverige vent terstond beide voeten aan de zijnen vast, waarom Ba Anansi met zijn hoofd tegen diens buik stiet, dreigende: «als je mij niet los laat, zal ik je bij de politie aanklagen!» De tarapoptji pakte Anansi's hoofd beet, zoodat de schelm niet meer in staat was zich te verroeren. Deze smeekte zijn vanger om hem los te laten, maar de kleefpop bleef doof voor zijn beden en deed het niet.

Des morgens verscheen de politie ter plaatse en nam er Ba Anansi gevangen. De rechters veroordeelden den dief met goedkeuring van den gouverneur, om aan de galg te sterven, welk rechtvaardig vonnis voor zonsondergang voltrokken zou worden. Als een laatste gunst stond men toe, dat hij thuis afscheid zou nemen van zijn familie.

Ba Anansi vroeg zijn twee oudste kinderen beurtelings, hoe zij bij de terechtstelling van zijn persoon gingen huilen, waarop het antwoord van elk hunner klonk: «Papa Anansi voevoeroe bana gi oenoe na grammandjari (Papa Anansi heeft bananen voor ons gestolen in den gouvernements tuin.) Effe

dem kiri Anansi, soema de go voevoeroe bana gi oen moro (Als zij Anansi vermoorden wie zal dan meer bananen voor ons stelen)? Hij duwde hen gramstorig ter zijde, want zij bevestigden den diefstal met hun gejammer en bekrachtigden zoo het doodvonnis. Wrevelig zocht Anansi naar zijn jongsten zoon, die aan yaws (framboesia) leed en hem daarom minder dierbaar was. Hij schopte het knaapje uit een donkeren hoek te voorschijn en deed hem ook dezelfde vraag. De kleine yawslijder antwoordde, dat hij niet huilen, doch het volgende gebedje zingen zou:

«**Dem kiri Anansi, teh!**
(Zij doodden Anansi, teh!)
Da heeli kondre sa soengoe
(Het geheele land zal zinken).
Alla soema sa dede
(Alle menschen zullen sterven).
Gramman srefi sa krapeer toe
(De gouverneur zelf zal ook omkomen).
Anansi wawan sa tan
(Ba Anansi alleen zal blijven).»

Ba Anansi omhelsde het zieke jongske voor 't eerst van zijn leven en fluisterde verheugd: «jij bent een echte kleine Anansi. Jou moet ik hebben. Verberg je in den top van den grooten boom naast de galg en zing er herhaaldelijk je liedje, zoodra de strop om mijn hals gelegd is. Je zult er zeker mijn leven mee redden.» Hierna zeide hij al zijn familieleden vaarwel en werd door de politie naar het gouvernementsplein gevoerd, waar de terechtstelling zou plaats vinden.

Een groote menigte had zich om de galg verzameld, onder welke Ba Anansi stond, om wiens hals de gouverneur eigenhandig de strop legde. Nauwelijks was zulks geschied, of het bekende gezang weerklonk onheilspellend van den hoogen boomtop, alsof het uit den hemel kwam. Ba Anansi vestigde er de aandacht van de omstanders op, zeggende: «luister jelui naar het lied des Heeren!» En hij vertaalde het letterlijk voor den gouverneur. Allen schrokken hevig en de gouverneur schonk Anansi onmiddellijk gratie, die vroolijk naar huis ging.

Ba Anansi genas zijn zoontje van de yaws en behandelde het als zijn lieveling.

XV. Ba Anansi en de Eénbeenige Boesi-Mama (Boschmoeder).

Eer tien tien, Ba Anansi voerde niets uit en zijn vrouw Sa Akoeba kon hem onmogelijk onderhouden. Akoeba gaf den gulzigaard net genoeg te eten, om hem in leven te houden, want zij moest drie kinderen behoorlijk voeden. Hij had voortdurend honger en dit akelig gevoel maakte hem diep ongelukkig. Klagend liep hij in huis rond, maar Akoeba stoorde zich daaraan niet. Zij zeide, dat hij blij mocht wezen, met wat hij van haar kreeg. De meeste vrouwen zetten hun luie mannen eenvoudig op straat. Alleen werkzame lieden hadden recht op goed eten. Als hij niet tevreden was met haar, stond de deur voor hem open.

Op een morgen zat Ba Anansi onder een grooten kankantrie-boom in 't bosch te schreien van verdriet, toen hij een schel gefluit in de verte hoorde en een vreemdsoortig wezen met recht overeind staande haren zag aankomen. Het was de Boesi-Mama, die op één been ronddraaiende, als een tol, bliksemsnel naderde. In een oogwenk stond Boesi-Mama voor hem stil, waardoor het gefluit van den wind om haar lichaam ophield, terwijl de lange losse haren over haar gelaat vielen en het bedekte, als een sluier. Zij vroeg naar de oorzaak van zijn leed en hij stortte zijn hart voor haar uit. Diep getroffen, draaide Boesi-Mama langzaam voort en wenkte Anansi om haar te volgen. Zij geleidde hem naar een wonderbaren boom in den omtrek, waarvan de takken beladen waren met zakken vol eten en sprak: »je moogt dagelijks drie zakken eten van dezen boom afslaan. Daaraan heb je ruim genoeg, dus zal je geen honger meer lijden. Meer dan drie zakken moet je nooit van den boom trachten te nemen, anders geraken zijn produkten bij tooverslag op.« Toen verdween Boesi-Mama even snel, als zij verschenen was.

Ba Anansi nam drie kroisi-tiki's (werpstokken) onder den wonderboom zelf, met welke voorwerpen hij ook het bepaalde aantal zakken van dezen afsloeg. De eerste zak bevatte een smakelijk ontbijt, de tweede een lekker middagmaal en de derde heerlijk avondeten. Anansi droeg de drie zakken kost onder den arm naar huis, waar hij met veel lawaai binnentrad en alles voor zich op tafel plantste. Hij zou de lekkere spijzen opsmullen en zijn familie met genoegen de vuile borden laten schoonlikken. Maar het ging anders toe, dan Ba Anansi gedacht had. Zijn

vrouw en kinderen verslonden letterlijk het voedsel, waarvan hij slechts een klein beetje te eten kreeg.

Op dergelijke wijze aten Sa Akoeba en de kinderen telkens zooveel van de afgeslagen zakken eten, dat er bijna niets voor Ba Anansi overbleef, hetgeen hem zeer ontstemde. Hij bracht eindelijk geen voedsel meer thuis, doch at het onder den wonderboom op en maakte hen wijs, dat de voorraad daarvan geheel uitgeput was. Akoeba geloofde Anansi niet, want hij liet geregeld zijn bordje eten staan, en werd toch steeds dikker. Zij liet hem op een morgen stilletjes door de kinderen nagaan en deze zagen, hoe hij de zakken eten van den wonderboom afsloeg. Aanstonds sprongen allen te voorschijn, grepen de gevulde zakken snelden hiermee naar hun moeder. Ba Anansi zette de kinderen achterna, doch kon hen niet pakken. Dien dag leed hij ook honger, want Akoeba en de kinderen smulden weer al het eten op.

Met een groote mand op het hoofd vergezelde Sa Akoeba des ochtends vroeg haar kinderen naar den wonderboom. De kinderen sloegen er gemakkelijk drie zakken kost af, doch zij was met dit aantal niet tevreden en wilde meer hebben. Haar oudste zoon beproefde den boom te beklimmen, tengevolge waarvan deze meteen al zijn zakken wegtooverde, zelfs die reeds op den grond lagen. De gulzige vrouw en de kinderen verlieten onvoldaan het woud en ontmoetten Ba Anansi op weg daarheen. Hij begaf zich naar den wonderboom, om er zijn dagelijksch eten te zoeken, maar vond het niet en begreep terstond, wat er gebeurd was.

Ba Anansi ging onder den grooten *kankantrie* zitten weenen van teleurstelling. Boesi-Mama kwam weer vragen, wat er aan scheelde en hij vertelde haar ook alles en nog wat. Op 't hooren hiervan schudde zij bedenkelijk het hoofd, maar gaf hem toch een *njanjam-krabasi* (eetkalebas, of kalebas eetschaal), zeggende: «dit stuk kalebas is met *obia* (zwarte kunst) bewerkt en zal je driemaal 's daags spijzigen. Je behoeft het slechts te gebieden om je te geven wat je lust en je zult dat zeker krijgen. Doch je moet de kalebas na elk maal schoon wasschen, anders zul je er geen genot meer van hebben». Hierna ijlde Boesi-Mama fluitend weg, terwijl Anansi met de *obia*-kalebas huiswaarts keerde.

Ba Anansi kroop achter een groote kleerenkist in zijn woon-

kamer, om daar heimelijk van zijn njanjam-krabasi te genieten. Hij gelastte dit voorwerp op gedempten toon: »mi krabasi, gi mi wan sureti fouroe-soepoe (mijn kalebas, geef mij een lekkere kippensoep)!» En de obia-schaal vulde zich bliksemsnel met genoemd gerecht. Ba Anansi deed zich aan de geurige soep te goed, wiesch zijn kalebas schoon en verborg haar zorgvuldig onder de etenskast. Vervolgens wandelde hij ongemerkt de deur uit, vast besloten niets van dit alles aan anderen te vertellen.

Anansi's dochtertje vond er bij het bezemen de njanjam-krabasi, die ze voor haar moeder bracht; Sa Akoeba plaatste de kalabas zoolang op tafel, tot Ba Anansi thuis kwam. Hij maakte daarover een verbazende drukte en verborg zijn eigendom op een veiliger plaats. Dit wekte den argwaan van Sa Akoeba op, die haar kinderen beval om zijn gangen nauwkeurig te bespieden.

Toen de kinderen eens verstoppertje speelden, zat het jongste bespiedertje toevallig in de groote kleerenkist, waarachter Ba Anansi kwam ontbijten. De knaap kon duidelijk verstaan, wat deze er zijn njanjam-krabasi gebood en hem tevens zien eten. Zoodra Anansi zich vandaar verwijderd had, sprong hij uit de kist, om zijn moeder in kennis te stellen met het gebeurde. Sa Akoeba legde beslag op de obia-kalebas, die zij precies zoo toesprak als Ba Anansi. De tooverschaal bracht dan ook den verlangden kost voort dien Akoeba eerlijk met de kinderen deelde. Na den maaltijd echter eischte zij nog een portie eten van de ongewasschen kalebas, waardoor deze onmiddellijk alle tooverkracht verloor en niets meer vermocht voort te brengen.

Bij zijn terugkomst zag Anansi de bedorven kalebas op den vloer liggen, hetgeen hem zeer driftig maakte. Hij trapte het waardelooze ding stuk en verliet zijn woning.

Huilend van woede, nam Ba Anansi onder den grooten kankantrie plaats, maar Boesie-Mama sloeg er geen acht op. Ongeduldig wordend riep hij herhaaldelijk: »Boesi-Mama, Boesi-Mama, kom mij toch helpen!» Hierop kwam Boesi-Mama met woedend gefluit aan zetten. Zij zweepte Anansi met heur lange haren, tot hij van pijn flauw viel en spoedde zich weer tolsgewijs heen. Anansi herkreeg zijn bewijstzijn, doch wilde niets meer van zijn familie weten, door wier toedoen Boesi-Mama hem geslagen had. Hij verhuisde naar de post'oro, teneinde er voor altijd te blijven wonen.

XVI. Ba Anansi's loopje met Mat Sieksijoeroe (Vriend Zesuur, of Cicade).

Eer tien tien. Ba Anansi sliep bij nacht, maar Mat Sieksijoeroe bij dag, waarom de eene soupeerde, terwijl de andere ontbeet. Zoodra Sieksijoeroe wakker werd, ging hij eens zien, hoe het Anansi ging. Hij vond hem geregeld aan tafel met een avondmaal van boschvisch voor zich. Ongevraagd nam hij dan naast zijn goedoe Ba plaats en at met hem mêe.

Ba Anansi joeg Mat Sieksijoeroe liever niet weg, doch wilde zijn visch van hem terug hebben. Sieksijoeroe zou Anansi volgaarne de gewenschte schadevergoeding geven, maar wist niet, waar zooveel boschvisch vandaan te halen, omdat er zware regens vielen en 't bosch onder water stond. Ba Anansi besloot een loopje te nemen met dien ongemanierden luiaard en lichtte hem in, dat het nu juist tijd voor lowé-fisi (ontsnapte visschen) was, die uit de vischgaten gezwommen waren. Hij kende plaatsen, waar dergelijke visschen in grooten getale op den overstroomden grond voor het grijpen lagen. Mat Sieksijoeroe moest hem met zonsopgang daarheen vergezellen en zou er gemakkelijk een heeleboel verzamelen, eer het donker werd. Hij kon hem dan al zijn visschen teruggeven en toch genoeg voor zich zelf overhouden. Sieksijoeroe had er een hekel aan om den geheelen dag wakker te blijven, maar hield veel van visch en zou daarom met Anansi medegaan.

Als de dag aanbrak, vertrok Ba Anansi met zijn vischkorf van huis en ging Mat Sieksijoeroe afhalen. Hij bracht dezen diep in 't bosch en wees er hem slechts een klein vischje in een grooten plas water. Mat Sieksijoeroe was hierover zeer ontevreden en liet het duidelijk blijken. Ba Anansi verzekerde hem, dat het er daags te voren van visschen krioelde, die alle verdwenen waren. Mat Sieksijoeroe twijfelde eraan maar gaf den moed niet op.

Ba Anansi beloofde Mat Sieksijoeroe om hem naar een vischrijke plaats te brengen, instede waarvan hij langs een grooten omweg den terugtocht aanvaardde. Voortloopende, zag Sieksijoeroe vaak bekende voorwerpen, die verrieden dat zij langzaam den woudzoom naderden. Hij maakte er Ba Anansi telkens op attent, maar deze zong:

«pe mi waka kaba, mi no de waka moro
(waar ik al geloopen heb, loop ik niet meer)
ma pe mi de go, boen»
(maar waar ik ga, is goed).

Eindelijk bereikten zij weer den ingang van 't bosch, tot groote ergernis van Mat Sieksipoenoe, die begreep, dat Ba Anansi een loopje met hem genomen had. Hij zou zijn voet niet meer in Anansi's huis zetten, dus was deze bevrijd van zijn ongenoodigden gast.

XVII. Ba Anansi en de Tigri-Mama (Tijgermoeder).

Eer tien tien, Ba Anansi bevond zich op jacht in 't oerwoud en schoot er een grooten anamoen (tinamoe). Met dezen vogel huiswaarts keerende, ging hij toevallig langs een open plek, waar een groote hut stond. Daar woonde Tigri-mama, die bij 't vuur zat en een pot water kookte. Ba Anansi bemerkte, dat zij er vele varkens op na hield in een groot hok achter de hut, en wilde deze dieren van haar zien te krijgen. Aanstonds trad hij nader en groette met een kosie (kniebuiging): «dag Mamaatje!» Tigri-mama beantwoordde zijn groet vriendelijk: «dag mijn kind», terwijl ze met begeerige blikken naar de anamoen in zijn hand keek. Zulks ontging Anansi niet en hij verzocht haar eerbiedig: «Tangi, tangi Mamatje (dankje, dankje mamaatje), maak de anamoen voor mij klaar. Ik heb den vogel van morgen vroeg geschoten en woon zeer ver van hier. Zijn vleesch zal zeker bederven voordat ik 's avonds thuis kom.» Tigri-mama nam den anamoen, die ze in den pot met water deed.

Toen de anamoen op vuur stond, zeide Ba Anansi, dat hij straks zou komen eten en verwijderde zich. De leeperd wist, dat Tigri-mama graag anamoen-vleesch lustte, dus hoogst waarschijnlijk te veel van het zijne proeven zou, in geval hij lang genoeg op zich liet wachten. En werkelijk had Tigri-mama reeds de helft van zijn anamoen opgepeuzeld, toen hij hierom kwam vragen. De oude vrouw meende er recht op te hebben, want zij had den vogel klaar gemaakt. «Had ik je anamoen niet gekookt», sprak zij, «dan zou je er nooit een stuk van eten». Maar Ba Anansi beweerde, dat zij misbruik van vertrouwen gepleegd had. «Wat je gedaan hebt, moedroe (moedertje)», zeide hij, «staat gelijk aan diefstal. Je moet mij wekelijks een

varken geven als schadeloosstelling voor dien halven anamoen, anders laat ik je door de politie oppakken en wordt je gestraft.» Terwille van haar vrijheid, besloot Tigri-mama aan zijn eisch te voldoen en stopte meteen het eerste weekvarken in den vervoerzak. Ba Anansi nam den zak met het varken, dat hij op zijn rug wegdroeg.

Zoo ging Ba Anansi geregeld zijn weekvarken bij Tigri-mama halen tot deze er slechts één over had. Hem ook in 't bezit hiervan stellende, sprak zij: «ik heb je reeds al mijn varkens gegeven voor je stuk anamoen. Ik heb er geen meer en kan die van anderen niet voor je stelen. Wees dus tevreden en laat mij nu met rust.» Maar Ba Anansi schudde driftig het hoofd, zeggende: «je moet voor je vraatzucht boeten. Het kan me niet schelen, hoe je aan meer varkens komt, maar ik moet het mijne geregeld hebben, anders maak ik van mijn recht gebruik en laat je opsluiten.» Hierna vertrok Anansi met Tigri-mama's laatste varken op den rug.

Teneinde raad, maakte Tigri-mama reeds toebereidselen om te vluchten, toen haar geweldige zoon Ba Tigri uit de binnenlanden terug keerde. Zij stelde hem in kennis met het gebeurde, waarop hij toornig brulde: «je moet mij in den zak doen en zoo in 't varkenshok leggen. Ba Anansi zal niet weten, wie in den zak is, dus dezen eveneens naar huis dragen, waar ik te voorschijn spring en hem verscheur.» Tigri-mama keurde het plan goed en zou hem bij de volvoering hiervan behulpzaam zijn.

Op den bepaalden dag kreeg Ba Anansi weer zijn varken van Tigri-mama, dat hij ook in den zak op zijn rug huiswaarts droeg. Onderweg echter drongen Ba Tigri's scherpe nagels door den zak heen en krabden hem zeer gevoelig. Daar geen varken klauwen heeft, begreep hij meteen, dat Tigri voor genoemd dier speelde. Ba Anansi waagde het niet den geweldenaar op den weg te laten liggen, vreezende, dat die den versleten zak open zou scheuren en hem vermoorden. Maar hij durfde zijn vracht ook niet thuis brengen, want dat was even gevaarlijk. Besluiteloos stond hij stil en keek overal rond. Hij riep zijn buurman Koni-koni, die er voorbijging, en fluisterde hem in 't oor: «breng het varken in dezen zak naar huis, Mat Koni-koni, en slacht het voor mij. Je moogt er een geheelen achterbout van hebben. Ik ga eenige vrienden ten eten uitnoodigen en kom straks.» Koni-koni nam den zak en Anansi verwijderde zich.

Mat Koni-koni sleepte den zwaren zak naar Ba Anansi's woning, waar Ba Tigri er brullend uitsprong. Doodelijk ontsteld viel Koni-koni voor hem op de knieën en smeekte hem om zijn leven. «Ik heb je buiten mijn weten hierheen gebracht, Ba Tigri», verzekerde hij stellig, «want Ba Anansi maakte mij wijs, dat er een varken in den zak was. Je kunt hem gaan vragen, of het niet waar is. Hij is zeker weer in het naast bijgelegen vischgat aan het werk.» Op het hooren hiervan snelde Tigri er heen.

Onderwijl was Ba Anansi waarlijk in dat vischgat afgedaald, waar hij naar visschen rondtastte. Hij ontdekte spoedig een groot vischhol en stak er argeloos de hand in. Deze werd terstond door een onzichtbaar wezen gegrepen, dat hem naar zich toe trok. Ba Anansi beproefde vergeefs zijn hand los te rukken, waarom hij angstig vroeg: «wat voor mensch houdt er toch mijn hand vast?» Hierop ontving hij van het ding in het hol ten antwoord: «ik ben geen mensch». Toen vroeg Anansi verschrikt: «wat ben je dan?» waarop het antwoord luidde: «ik ben Adoe (Dienaar)». Dat verbaasde Anansi, die uitriep: «doe dan, opdat ik zie, wat je kunt doen!» Adoe slingerde hem van zich af, zoodat hij de lucht invloog en met zijn buik op het modderige boschpad terecht kwam. Ba Anansi stond ongedeerd op, waarna hij zich andermaal door Adoe naar omhoog liet werpen. Hij viel op dezelfde plaats neer en plantte er een scherp toegespitste staaf in den grond. Voldaan hierover, ging hij weer in 't vischgat en hervatte er zijn werk.

Terwijl Ba Anansi aan het visschen was, verscheen Ba Tigri in de verte, zeer kwaadaardig brullende. Tigri mama's zoon had zijn woede niet aan Mat Koni-koni gekoeld, maar kwam zich op den waren schuldige wreken. Ba Anansi pakte gauw wat visschen en wierp deze voor hem op 't droge. «Proef eens, Ba Tigri», sprak hij, «welke heerlijke visschen hier voor 't grijpen liggen». Nu was Ba Tigri dol op boschvisschen, dus kon hij de verleiding niet weerstaan en at die van Anansi smakelijk op. De lekkere visch stemde hem vriendelijk jegens den milden gever, die hem Adoe's verblijfplaats wees, met de woorden: «steek je hand in dit hol en je zult er een massa visschen vinden.»

Ba Tigri lustte meer visch, waarom hij te water sprong en de hand in het aangewezen hol stak. Adoe pakte er zijn hand beet en trok hem met geweld neer. Op Anansi's advies richtte Ba Tigri terstond de bestemde vragen tot het bovennatuurlijke

wezen, op welks antwoord: «ik ben Adoe», hij eveneens moest uitroepen: «Doe dan, opdat ik zie, wat je kunt doen!» Het gevolg hiervan was, dat Tigri door Adoe in de hoogte gesmeten werd en op Anansi's puntige staaf neerkwam. Ba Anansi nam Ba Tigri's doorboord lichaam van de staaf en vervoerde het naar huis. Die geheele week at hij tijger- in plaats van varkensvleesch.

Toen Tigri-mama hoorde wat Ba Tigri overkomen was, stierf zij van verdriet, dus kon Ba Anansi natuurlijk geen varkens meer van haar krijgen. Doch hij stelde Adoe geregeld te werk, die velen dieren op zijn staaf wierp en hem zoo een massa vleesch bezorgde.

XVIII. Ba Anansi's ondrowatra-pennitji's (Staven onder water).

Eer tien tien, Ba Anansi had een groot vischgat ontdekt, waarin hij dikwijls hengelde. Maar de visschen wilden er niet bijten, dus ving hij nooit veel. Op een middag keerde hij weer met een paar visschen in zijn korf huiswaarts en ontmoette onderweg Mat Bofroe (Vriend Tapir). Wetende, hoe deze met nekoe (vischvergif) te werk ging, sprak hij tot hem: «ik kom zoo van een vischgat, Mat Bofroe, waar er zeer veel visschen zijn. Zweer dat je eerlijk met mij deelen zult wat je daar vangt, en ik breng je er heen.» Bofroe zwoer het en Ba Anansi bracht hem op dienzelfden dag naar 't vischgat.

Zonder dralen sprong Mat Bofroe in 't zwarte water en deponeerde er eenige van zijn met nekoe beladen hoopjes. Hij troebelde het water met zijn pooten, tot het giftige afval er geheel in opgelost was. Hierdoor bedwelmd, kwamen de visschen aan de wateroppervlakte drijven, waar zij door Bofroe gepakt werden. De gulzigaard vrat al de visschen op, zonder Anansi zelfs iets van zijn aandeel te geven en verwijderde zich met een volle maag.

Nu kon Ba Anansi ook niet meer in 't vischgat hengelen, daar Bofroe er het water geregeld vergiftigde. Hij moest dien giftmenger dus uit den weg ruimen en zoo mogelijk op een voordeelige manier.

Ba Anansi wilde Ma Aboma (Mamaatje Worgslang) in de gelegenheid stellen Mat Bofroe te verworgen, voor welken grooten dienst hij slechts de helft van diens vleesch verlangde. Zij vond

het uitstekend en Anansi wees haar van welke plek Bofroe gewoonlijk in 't vischgat sprong. Ma Ahoma krenkelde haar bovenlijf om een boomtak, waar zij met neerhangenden staart op den dikzak wachtte. Toen deze naderbij gekomen was, pakte zij hem bij den staart beet, doch hij trok haar lichaam stuk en ging heen.

Mat Bofroe zocht een open plek uit, vanwaar hij voortaan in het vischgat springen zou. Maar Ba Anansi sloeg den vischroover nauwkeurig gade en bemerkte, waar deze neerplonsde. Daar plantte hij onder water eenige toegespitste staven in den bodem, zoodat Mat Bofroe er bij den eerst volgenden sprong met zijn volle zwaarte op de scherpe punten terecht kwam. Na veel moeite haalde Ba Anansi Bofroe's doorpriemd lichaam op 't droge en sleepte het naar zijn woning. Zij smulden allen daarvan, hetgeen ruim een week duurde. Middelerwijl was het water in 't vischgat reeds zuiver geworden, dus kon hij er weer hengelen.

XIX. Boekfen, Boekfen!

Eer tien tien, Ba Anansi en Mat Koni-koni waren kostgrondburen van Masra Hontiman (Meneer Jager). Anansi bezat een grondje aan de eene zijde van Hontimans grooten kostgrond en Koni-koni had er een aan den anderen kant. De grondjes produceerden niet veel en dienden meer om anderen in den waan te brengen, dat de eigenaars daarvan eerlijk hun dagelijksch brood verdienden. Hontiman wist, dat er in zijn kostgrond gestolen werd, maar dacht niet, dat Anansi en Koni-koni zoo iets zouden doen, want dezen beplantten hun eigen grondjes. Daarom probeerde hij vergeefs de dieven te pakken, die van hem zelf vernamen, welke pogingen hij daartoe in 't werk zou stellen.

Ba Anansi en Mat Koni-koni kenden elkanders kostgrond geheim, doch elk hunner meende, dat de andere niets van zijn misdrijf afwist. Nu vond Koni-koni, dat Anansi te veel van Hontiman stal en ten slotte diens verdenking niet alleen op zich zelf, maar ook op hem zou laten vallen. Aan Anansi's overmatig stelen moest dus een einde gemaakt worden en hij zou trachten het te doen.

Mat Koni-koni zag Anansi weer met een draagkorf in Hontimans kostgrond sluipen, terwijl hij er zelf aan 't stelen was. Hij deed eenige dwaze sprongen onder 't maken van een vreemd

geluid, zoo: «boekfen, boekfen». Hem voor een boozen geest aanziende, stal Ba Anansi niets, maar zette het op een loopen. Hetzelfde herhaalde zich verscheidene malen, tot Anansi, door honger gedreven, den boozen geest bespiedde en Koni-koni in dezen herkende.

Ba Anansi ging Masra Hontiman onmiddellijk vertellen, dat iemand bezig was zijn kostgrond leeg te plunderen. «Ik ging toevallig langs je kostgrond,» sprak hij, «en zag er den dief. Deze sprong in de hoogte, terwijl hij een raar geluid voortbracht, zoo: «boekfen, boekfen.» «Hij deed het zeker om mij bang te maken, opdat ik hem met rust zou laten.»

Hontiman nam zijn geweer en vergezelde Anansi naar den kostgrond.

Nabij zijn grond verschool Masra Hontiman zich achter een boom, terwijl Anansi voortsloop, alsof hij er wilde stelen. Op 't zien van Anansi sprong Mat Koni-koni weer de lucht in met dat akelige geluid, zoo: «boekfen, boekfen». Hontiman schoot den bangmaker met zijn geweer dood en trad vervolgens nader. Hij gaf Ba Anansi uit dankbaarheid de helft van Mat Koni-koni's vleesch, alsook diens draagkorf met 't gestolen goed.

Vanaf dien tijd stal Ba Anansi dagelijks nog grootere hoeveelheden kostgrond produkten van Hontiman, want deze vertrouwde hem blind en geloofde, dat anderen het deden.

XX. Boen no habi Tangi.
(Ondank is 's werelds loon).

Eer tien tien, Mat Tingi-fowroe hielp Ba Anansi gratis een dood dier naar zijn woning slepen, en Anansi verklaarde zich uit dankbaarheid tot wederdienst bereid. Eenigen tijd later werd Tingi-fowroe door een hevigen dorst gekweld, maar kon nergens water vinden, om dien te lesschen. Toevallig ging hij langs 't werkhuis van Ba Anansi, die er zich met vrouw en kinderen bevond. Mat Tingi-fowroe groette hem aan de deur en verzocht: «tangi, tangi Ba Anansi, geef me een beetje water te drinken.»

Ba Anansi had een kolossale kruik vol water, doch wilde niet, dat Tingi-fowroe met diens viezen bek uit zijn mok drinken zou en zeide: «ik heb geen water hier op mijn werkplaats, maar zal een mijner kinderen zenden, om het voor je te halen». Toen gebood hij met luider stem zijn jongste kind: «ga gauw een groote kan frisch regenwater thuis halen voor onzen weldoener

Mat Tingi-fowroe!» doch voegde er in het Kropina[1]) bij «on mok kaba (kom niet terug)». Het gehoorzame kind snelde weg, terwijl Tingi-fowroe, die geen Kropina kende, op zijn terugkomst bleef wachten.

Na een poos sprak Mat Tingi-fowroe zuchtend: ik ben vreeselijk dorstig, Ba Anansi. Waar blijft dat kind toch met het water?» Daarop antwoordde Ba Anansi: «dat weet ik zelf niet, Mat Tingi-fowroe. Maar ik zal een ander kind van mij naar hem laten zoeken.» En hij beval hardop een ander kind: «ga eens kijken, waar je broertje met 't water van Mat Tingi-fowroe zit!» Doch voegde er weer in 't Kropina bij: «on mok kaba!»

Zoo stuurde Ba Anansi al de overige kinderen weg, om voor den klagenden Mat Tingi-fowroe te gaan zien, waar de vorige met 't water bleven. Hij gelastte elk hunner tevens in 't Kropina: «on mok kaba» dus keerde er geen weder. Ook zijn vrouw, die hij met 't zelfde Kropina bevel uitzond, ter opsporing der kinderen, bleef weg.

Ten slotte zuchtte Mat Tingi-fowroe: «ik kan 't niet meer uithouden, Ba Anansi! Waar toeven je vrouw en kinderen zoo met 't water?» En Ba Anansi gaf hem ten antwoord: «Dat zal ik nu zien te weten te komen, Mat Tingi-fowroe.» Anansi sloot de deur van 't werkhuisje en verwijderde zich met de belofte, dat hij er 't water straks voor zijn goeden vriend brengen zou.

Mat Tingi-fowroe wachtte een heelen tijd op Ba Anansi en begreep eindelijk, dat hij door dezen voor den gek gehouden was. Stervend van dorst, wilde hij verderop water gaan zoeken, maar kwam onderweg om.

Ba Anansi vertelde het geval aan iedereen, want hij vond het zeer grappig. Sommigen lachten erom, doch de meesten zeiden «boen no habi tangi.» Alzoo ontstond dit Negerengelsch spreekwoord.

XXI. Konkroe nanga lei meki wisiman feni wroko.
(Konkelarij en leugen lieten den giftmenger werkvinden).

Een tien tien, Ba Anansi was wisiman, maar had niets te doen, omdat er overal vrede op aarde heerschte. Konkelarij en leugen konden Anansi spoedig een grooter praktijk bezorgen

[1]) Kropina beteekent een boeventaal, waarbij de woorden omgekeerd worden uitgesproken, bijv. on/mok/kaba i. p. v. no kom baka = kom niet terug.

en hij wist het: Daarmee zou hij vrienden tot vijanden maken, die hem ongetwijfeld werk in overvloed geven zouden.

Ba Anansi zocht Pa Tigri op en sprak tot hem: »luister, Pa Tigri, wat Mat Sekrepatoe doet. Hij vertelt zooveel leelijke dingen van je, o.a. dat je op je kracht pocht, maar een lafaard bent en zelfs niet met hem durft vechten. Je kunt me gelooven, man.» Hierop brulde Tigri driftig: »dat is een beetje te erg van Sekrepatoe! Ik zal dien kwajongen doodslaan wanneer ik hem tegen kom.»

Ba Anansi gaf Pa Tigri groot gelijk, doch bracht diens bedreiging direkt aan Sekrepatoe over. »Je moet goed oppassen met jezelf, hoor, Mat Sekrepatoe,» zeide hij, »want Pa Tigri gaat je doodslaan, als hij je ziet. Op 't hooren hiervan riep Mat Sekrepatoe verschrikt uit: »maar ik heb Pa Tigri niets gedaan! Ik weet heusch niet wat te beginnen. Misschien is hij reeds op weg hierheen!» Toen fluisterde Anansi: »maak je niet ongerust Sekrepatoe. Ik zal je een fleschje f e t i - o b i a (o b i a d.i. middel om te vechten) geven, dat je in staat stelt Pa Tigri gemakkelijk af te ranselen. Je houdt het in de hand verborgen en slaat het op zijn voorhoofd stuk. Dan zul je zelf zien, hoe goed het werkt. Ik ga Pa Tigri straks verwittigen, dat je bij 't aanbreken van den dag met hem wilt vechten onder den grooten cederboom dichtbij de kreek. Vrees niet.» Anansi haalde een fleschje vol met in k o e s o e w e (roucou) water geweekt brood uit zijn zak en overhandigde het aan Sekrepatoe. Hierna ging de ruziemaker naar Pa Tigri, dien hij mededeelde, waar, wanneer en hoe Sekrepatoe met hem wilde vechten.

Met zonsopgang verscheen Pa Tigri brullend onder den cederboom, waar Ba Anansi en Mat Sekrepatoe reeds op hem stonden te wachten. Anansi wees de vechters terstond hun plaats aan, die beiden onbevreesd innamen. Volgens de regels van 't gevecht zouden zij elkander beurtelings een vuistslag geven, tot een hunner er onder bezweek. Mat Sekrepatoe was kleiner dan Pa Tigri, en mocht hem derhalve eerst slaan. Hij hief de vuist met 't fleschje f e t i - o b i a erin op, zeggende: »Steek je kop meer naar voren, Pa Tigri, want ik wil dien met een slag verbrijzelen en mijn arm is een beetje kort. Tigri vreesde dien slag niet, dus deed hij gewillig, wat van hem verlangd werd. Toen sloeg Mat Sekrepatoe gauw het fleschje op zijn voorhoofd stuk, waardoor een gedeelte van 't f e t i - o b i a eraan bleef vastkleven, terwijl de rest op den grond viel.

Ba Anansi snelde dadelijk toe en wees op de roodgekleurde broodpap, uitroepende: «Zie eens hier, Pa Tigri, wat er gebeurd is. Mat Sekrepatoe heeft de hersenen uit je hoofd geslagen, man, dus behoef je niet meer te vechten. Houd je rustig hoor, want je zult spoedig sterven!» Doodelijk ontsteld keek Pa Tigri naar de roode massa en betastte zijn voorhoofd. Daar het hem volstrekt geen pijn deed, wilde hij zeker weten, of zijn einde nabij was.

Ba Anansi riep eenige kennissen, die er passeerden, o.a. Mat Koni-koni, Mat Pakira (Vriend Peccari), Omoe Bofroe (Oom Tapir) en Datra Dia (Dokter Hert), elk hunner tevens verzoekende Pa Tigri's hoofd voor hem te onderzoeken. Hij voegde er telkens bij: «Mat Sekrepatoe heeft de hersenen uit zijn hoofd geslagen, doch hij wil 't niet gelooven.» Nu hielden genoemde voorbijgangers niet van den geweldenaar, waarom zij terugschreeuwden: «Hoe eerder hij sterft, hoe beter!» en haastig hun weg vervolgden.

Mat Kesi-kesi (Vriend Aap) had niets tegen Pa Tigri en kwam kijken of diens wonde levensgevaarlijk was. Maar hij kon 't niet uitmaken, zoolang de haartjes aan elkander vastgeplakt waren. Hij sprak dus: «Kom je hoofd in de kreek schoonwasschen, Pa Tigri.» Gevolgd door Anansi en Sekrepatoe ging Pa Tigri met Mat Kesi-kesi naar de kreek. Kesi-kesi wiesch de roode broodpap met wat kreekwater van Tigri's voorhoofd af en ontdekte natuurlijk het bedrog. Wetende, dat Tigri geen Kropina verstond, zeide hij in deze dieventaal tot zijn goeden vriend Sekrepatoe: «Zoodra ik schreeuw 'water', moet je te water springen, anders ben je verloren.»

Plotseling greep Mat Kesi-kesi den laag neerhangenden tak van een nabij staanden boom, op welken hij vlug klauterde en het sein gaf. Mat Sekrepatoe sprong in de kreek, waarna Kesi-kesi luidkeels spotte: «weh Pa Tigri, weh, ze hebben je voor den gek gehouden! Wat je voor bloedige hersenen aangezien hebt, is niets anders dan wat brood in koesoewé water geweekt! Weh Pa Tigri, weh!» Intusschen was Ba Anansi in denzelfden boom geklommen als Kesi-kesi, en lachtte Tigri hartelijk uit. Deze keek van Kesi-kesi en Anansi in den boom naar Sekrepatoe in de kreek, doch kon geen van allen te pakken krijgen. Driftig brullende, keerde hij huiswaarts, maar zwoer zich op 't drietal te zullen wreken, vooral op Sekrepatoe.

Velen billijkten Pa Tigri's toorn, terwijl anderen zich openlijk

aan de zijde van Mat Sekrepatoe en diens vrienden schaarden, hetgeen een hevige ruzie teweeg bracht. Hierdoor ontstonden bittere vijanden, die geregeld wisi's (giftige middelen) bij Anansi bestelden, om elkander kwaad te doen, dus kreeg hij van dien tijd af volop werk.

XXII. Hoe Ba Anansi met Bas Tigri (Baas Tijger) afrekende.

Eer tien tien, Ba Anansi was Bas Tigri reeds lang een kleinigheid verschuldigd, maar wilde hem niet betalen. Hij hield zich voor zijn schuldeischer verborgen, of maakte hem wijs, dat hij niet bij kas was. Eindelijk drong Tigri gramstorig de woning van Anansi binnen, wien hij dreigend om zijn geld vroeg. Doch Anansi smeekte hem nog wat geduld te oefenen, hij zou het volle bedrag over eenige dagen kunnen komen halen.

Op den bepaalden dag kwam Bas Tigri veel vroeger aanzetten, dan Anansi verwacht had. Deze had geen geld, om hem te geven, en kon het huis ook niet ongemerkt verlaten. Gauw kroop hij in een groote krabasi-godo en liet het deksel achter zich dichtvallen. Onmiddellijk hierna brulde Bas Tigri buiten: «Is er niemand thuis?» Geen antwoord krijgende, stiet hij eenvoudig de deur open en trad binnen. Hij nam er de dichte godo, zeggende: «deze godo is juist zooveel waard, als ik van Ba Anansi hebben moet. Ik zal het ding inpalmen voor mijn geld.» En hij verwijderde zich met de godo waarin Ba Anansi na een poosje uitriep: «Bas Tigri oh! Je moeder verdrinkt en Ba Anansi tracht haar te redden!» Anansi's stem klonk er zeer gedempt, zoodat het Tigri toescheen alsof die heelemaal van de rivier kwam. Hij zette de godo op den grond en snelde daarheen. Toen kroop Anansi weer uit de godo en bracht deze vlug naar huis.

Bas Tigri bereikte de rivier en keek deze op en af. Er was geen drenkeling, noch redder aanwezig, dus liep hij weer naar de plaats terug, waar de godo door hem achter gelaten was. De godo lag er niet meer, waarom Tigri met leege handen huiswaarts moest keeren.

Ba Anansi bezocht Tigri in zijn woning en sprak: «ik ben je komen betalen, Bas Tigri, maar verlang eerst de godo terug, die je thuis nam gedurende mijn afwezigheid.» Hierop zeide Bas Tigri dat de godo zoek geraakt was. Ba Anansi behield het aan

Tigri verschuldigde geld en zijn verloren eigendom en rekende zoo met hem af.

XXIII. Man Bori
(Man is gekookt).

Eer tien tien, Ba Anansi sprak op zekeren dag tot zijn vrouw: «Sa Akosba ik heb niets te eten.» Zij snauwde hem toe: «dan zullen wij en de kinderen van honger sterven want ik bezit ook geen voedsel.» Hij verzekerde haar, dat zulks nooit gebeuren zou en ging de deur uit. Ba Anansi sloeg den weg naar 't bosch in en zag er Mat Koni-koni op een afstand voorbijgaan. Hij vroeg hem: «Mat Koni-koni, wil je niet een aardig spelletje van mij leeren?» Koni-koni wilde niets met den bedriegelijken Anansi te maken hebben, dus antwoordde hij zonder stil te staan: ik heb geen tijd daarvoor, Ba Anansi. Het eten is schaarsch in den kostgrond, en ik moet overal wat loopen zoeken om mijn buik te vullen.

Zoo vroeg Ba Anansi al de voetgangers, die hij ontmoette, o. a. Mat Hei (Vriend Pakka), Mat Piengo (Vriend Pingo), Mat Dia (Vriend Hert) en Mat Bofroe, of zij niet een aardig spelletje van hem wilden leeren, maar geen hunner gevoelde er lust toe. Allen wantrouwden Anansi, op wiens vraag zij, voortloopende, ten antwoord gaven, dat het geen tijd was voor spelen, doch om eten te zoeken. Slechts Mat Kesi-kesi naderde en zijn antwoord luidde: ja zeker Ba Anansi, ik wil je spelletje leeren. Maar zeg mij eerst, wat voor spel het is.

Ba Anansi deelde Mat Kesi-kesi mede: «mijn spelletje heet man bori. Ik leerde het van mijn besten vriend, die dezer dagen overleden is. Ik ben nu de eenige, die het spelletje kent, en moet dit aan een ander leeren vóór mijn dood, anders gaat het verloren.» Kesi-kesi vond, dat het jammer zou zijn van dat spelletje en vergezelde Ba Anansi direct naar diens woning, om er de eerste les van hem te nemen.

Thuis plaatste Ba Anansi, geholpen door zijn vrouw en kinderen, een grooten pot half vol water op vuur en wendde zich vervolgens tot Kesi-kesi. «Luister, Mat Kesi-kesi,» sprak hij «Ik begeef mij in den pot en je maakt dezen dicht. Voorts ga je op het deksel zitten, waar je bij tusschenpoozen vraagt: «man bori?» Als ik lang genoeg in den pot geweest ben, zal ik antwoorden: «man bori.» Dan verwisselen wij van plaats en

doe ik de vraag, die jij beantwoorden moet.» Hierna daalde Ba Anansi in den pot, dien hij ook door Mat Kesi-kesi liet toedekken.

Mat Kesi-kesi zette zich op 't deksel neer en vroeg verscheidene malen: «man bori?» Daarop riep Ba Anansi telkens uit: «fijn, heerlijk, overheerlijk!» tot het water warm werd. Toen antwoordde hij: «man bori.» Kesi-kesi sprong op den grond, liet Ba Anansi uit den pot en ging er zelf in.

Ba Anansi deed het deksel op den pot en beladde het met zware steenen. Op deze nam hij plaats, vragende: «man bori?» Hij behoefde zijn vraag niet te herhalen, want Mat Kesi-kesi kreeg het al gauw te warm en gaf ten antwoord: «man bori.» Instede van den pot voor hem te openen, sprak Ba Anansi spottend: nono man no bori, Mat Kesi-kesi, bika te wan man bori, hem tifi moes piri, hem tere moes kroroe (neen, man is niet gekookt, Mat Kesi-kesi want als een man gekookt is, moeten zijn tanden ontbloot zijn, moet zijn staart gekruld zijn).» Dit hoorende, trachtte Mat Kesi-kesi vergeefs het zwaar beladen deksel van den pot af te stooten, terwijl hij luidkeels begon te schreeuwen: «ja, ja, man bori, Ba Anansi, man bori!» Doch Ba Anansi hield vol, dat «te wan man bori, hem tifi moes piri, hem tere moes kroroe,» tot Kesi-kesi's stem zwakker werd en geheel wegstierf. Toen klom hij van den pot af, opende dezen en haalde er den gekookten Kesi-kesi uit met diens ontbloote tanden en gekrulden staart.

Ba Anansi gaf Kesi-kesi's lichaam aan Sa Akoeba, die het schoonmaakte en met wat vet braadde. Dien dag vulden Anansi en zijn familie hun buikjes met heerlijk bruin gebraden apenvleesch, dus stierven zij niet van honger.

Bij gekookte apen zijn de tanden ontbloot en is de staart gekruld.

XXIV. Hoe Ba Tigri en Mat Koni-koni in boschdieren veranderden en Krabieta (Zus geit) tot een huisdier gemaakt werd.

Eer tien tien. Er heerschte een schaarschte van levensmiddelen en Mat Koni-koni vroeg Sa Krabieta: «wil je niet wat eten met mij loopen zoeken?» Sa Krabieta antwoordde hem bevestigend, waarna zij er met twee groote zakken op uit gingen. Na een eindje geloopen te hebben, kwamen zij op een grasvlakte, waar een huisje stond, aan hetwelk een plank ontbrak. Het ge-

bouw behoorde aan Ba Tigri, die er voor de deur zat. Zij verzochten Tigri om bij hem te mogen blijven wonen, waarop hij sprak: «goed, maar jelui moeten mijn woning eerst van de ontbrekende plank voorzien.» Met behulp van Sa Krabieta zette Koni-koni vlug de plank voor 't huis, waarin beiden terstond hun intrek namen.

Ba Tigri en Mat Koni-koni zouden zich beurtelings op jacht begeven, terwijl Sa Krabieta thuis voor het eten zorgde of er ander werk deed. De geheele week ging Tigri jagen en doodde al Koni-koni's familieleden, eerst zijn neven en nichten, daarna zijn ooms en tantes, vervolgens zijn broers en zusters en ten slotte zijn vader en moeder. Mat Koni-koni at natuurlijk geen stuk toespijs en werd steeds droeviger. Toen Ba Tigri met Koni-koni's vermoorde ouders van de jacht thuis kwam, snelde deze naar buiten, waar hij in luid geween losbarstte. Ba Anansi ging er toevallig voorbij en vroeg hem deelnemend waarom hij zoo huilde. Daarop vertelde Koni-koni snikkend, wat er gebeurd was en Anansi sprak: «Treur niet langer, Mat Koni-koni. Ik zal je tegen betaling spoedig een Tigri obia (middel tegen tijgers) bezorgen, om je te wreken. Je besmeert er eenvoudig je achterlijf mee en keert dit dan toe aan de Tigri's. Als zij hierdoor niet onmiddellijk omkomen, behoef je er geen cent voor te geven. Ik ben geen bedrieger.» Hij verwijderde zich haastig, om het negerkunstmiddel te bereiden.

Ba Anansi bracht des ochtends het Tigri obia voor Mat Koni-koni, welk middel uit een roodbruinen zalf bestond. Koni-koni smeerde dit aan zijn achterlijf en ging eveneens een week lang iederen dag ter jacht. Het kunstmiddel werkte uitstekend, vermits al de Tigri's wien hij onverwacht zijn helder roodbruin gekleurd zitvlak toekeerde, morsdood neervielen. Op deze wijze doodde hij gemakkelijk Tigri's geheele familie en sleepte eindelijk ook diens ouders huiswaarts. Op het zien dezer lijken vluchtte Ba Tigri uit vrees voor den gevaarlijken Koni-koni naar 't bosch. Mat Koni-koni vervolgde hem in de wildernis, tot beiden er in boschdieren veranderden. Daar zij niet wederkeerden, legde Ba Anansi, voor hetgeen hij van Koni-koni te goed had, beslag op het huis met Sa Krabieta erin, die tot een huisdier gemaakt werd.

Koni-koni's achterlijf bezit nog steeds de helder roodbruine kleur, doch heeft alle tooverkracht verloren.

VERTALING VAN SARGA XII VAN HET OUDJAVAANSCHE RAMAYANA.

DOOR

DR. H. H. JUYNBOLL.[1]

Nadat de nacht verstreken was, ging de Maangod onder. Bijna zou de dag aanbreken, zoodat de lotussen (t a ñ j u n g) ontloken. De nachtlotussen (k u m u d a) hielden op, schoon te zijn en sloten zich, kwijnend en verflenst, om geen andere reden, dan omdat zij de schoonheid zagen van de bekoorlijke daglotussen (p a d m a) (1).

En de sterren gingen ook alle onder, terwijl zij den Maangod vergezelden naar het westen, als liefhebbende vrouwen, die haren echtgenoot volgen, overal waarheen hij gaat, zoo volgden zij de ondergaande maan (2).

Daar in Langkâ ontwaakten alle vrouwen, met loshangende haren, kwijnend, vermoeid van het minnespel. De Maangod vluchtte bevreesd weg en ontvlood beschaamd, omdat zijne schoonheid onderdeed voor die der vrouwen (3)[2]....

De meisjes waschten zich en versierden zich, inderdaad vriendelijk en liefelijk was haar blik. Zij tuiden zich en smeerden hare wenkbrauwen in met collyrium. Wat is toilet toch een nuttig hulpmiddel! (31).

Voortdurend was haar mond welriekend; zelfs zonder geparfumeerd te zijn[3] was hij altijd geurig. En opgeruimd parfumeerden zij zich den mond, verlegen en verheugd zich de handen wasschende (32).

Evenzoo versierden de jongelingen zich allen; hunne kleederen waren schoon van kleur en welriekend. Stralend en glanzend

[1]) Sarga XI is vertaald in deel 81, blz. 121—133, dezer Bijdragen.

[2]) De inhoud van vers 4—30 is zoo erotisch, dat eene vertaling hiervan onmogelijk is.

[3]) Binâsita van Skr. wāsita (geparfumeerd). Zie mijne O.Jav. Ned. Wdl. p. 525, s. v. wāsita. Het woord bāsita ontbreekt in deze beteekenis ook in van der Tuuk's Kawi-Bal. Wdb.

was hun gelaat, als een teeken, dat zij pas minnegenot gesmaakt hadden (33).

Allen blanketten zich, bekoorlijk en geurig, en hunne geliefden boden hunne liefelijkheid [1]) aan. Na zich versierd te hebben, waren zij blinkend en met bloemen getooid, zoodat zij waren als god Manmatha en Ratih (34).

De vrouwen zagen op de borst harer voortreffelijke minnaars de sporen er van, dat zij vroeger hunne geliefden gekrabd hadden. Ongerust dat zij vertoornd op haar zouden zijn, bogen zij voorover, doch haar hart was ontroerd en verliefd (35).

Evenzoo waren de jongelingen zeer beschaamd bij het zien van de sporen ervan, dat zij gebeten hadden in hare zachte en geurige wangen. Zij waren verheugd en hunne haren rezen te berge; dit was natuurlijk, omdat zij gestoeid hadden met hunne geliefden (36).

«O geliefde, wacht op mij, vermoeid en neerslachtig bij het zien van uwe schoonheid, terwijl gij u versiert. Gij zijt versierd en (uwe oogen) zijn met collyrium ingesmeerd, jongere zuster. Mijn hart smelt en is verbrijzeld, door u getroffen (37).

«Uwe fijne wenkbrauwen zijn uw boog en uwe oogen zijn zoo scherp als sporen, en uwe schoone ooghaaren [2]) zijn als de vederen (der pijlen) en het collyrium is te vergelijken met het vergif ervan (38).

«Teeder, glad en fijn is uw haarwrong, die is als de speer, die mijn hart wondt. Zoo zijn uwe ronde borsten als een werpschijf, mijn wankelend hart wordt daardoor getroffen (39).

«Uw oor is als de slangenstrik (Nāgapāça), zou ik denken; de juweelen, die ze versieren, die zijn als het ware zijn hoorn (kuif). Voortdurend straalt hun glans, dat is zijn vergif, waardoor ik verdelgd word (40).

«En uw middel is dun en slank; ik ben verbaasd, zusje, ziende hoe lenig [3]) het is. Als ik het zie, wordt mijn ge-

---

[1]) De Bal. vertaling geeft makawitta weer door mañadangang. Dr. van der Tuuk echter vat (Kawi-Bal. Wdb. III, pag. 537) makawitta op als eene afleiding van witta (bezitting). In de aangehaalde plaats bij van der Tuuk, s. v. witta leze men: makawitta voor mahawitta en manisnya voor mamunya.

[2]) Het woord hidöp ontbreekt in mijn Oudjav. woordenlijst en in mijn Kawi-Bal. Nederl. Glossarium op het O. Jav. Rāmāyaṇa.

[3]) De vertaling van jamböt door „lenig" is in overeenstemming met die van mămbăt en past hier, evenals in vers 44, beter dan die van „slap neerhangend" in mijn Oudjav. Woordenlijst, p. 204

moed meegesleept, kwijnend en bevreesd, word ik tevens afgemat (41).

«En uwe lippen, zusje, die wenken mijn hart. Hare glans is rood, als een schoone diamant, zeer stralend. Het is alsof men koraal ziet in uw lotus-gelaat. Uwe tanden, zusje, zijn smetteloos van glans (42).

«Uw neus is liefelijk, zeer scherp, zusje, aan den rand. Ik ben beschroomd, hem aan te raken, zusje, als ik u kus. Vroeger toen gij mij kustet, was er blanketsel op mijn borst. Ik trachtte achteruit te gaan, verlangend naar de scherpheid ervan (43).

«Uwe armen zijn slank, mijn hart wordt begeerig, als ik daarnaar kijk. Ik verlang er naar, omhelsd te worden, ziende hoe lenig die zijn. Als uw kleed zich hier wikkelt om mijn hals, is het duidelijk, dat ik gebonden u zal volgen overal waarheen gij gaat» (44).

Zoo waren de woorden van den jongeling, die hij sprak tot zijne geliefde. Breedsprakig en verliefd is de aard van iemand, die pas gehuwd is. Hij was niet langer beschaamd en ging hoe langer hoe dichter naast haar zitten, uit verlangen om te zien, hoe zijne vrouw zich tooide (45).

Vervolgens nadat de jonge vrouwen zich het gelaat gewasschen en zich versierd hadden, was het rijk Langkā als een breed meer. De gezichten der vrouwen waren als de lotussen erin, hare snel lonkende oogen waren te vergelijken met kussende bijen (46).

Als de hemel was het plein van de residentie, nadat het geveegd was, zwart, glanzend, breed, vlak en fijn was het zand ervan; de uitgestrooide bloemen waren als de sterren, met het verblijf van Anangga was het te vergelijken in bekoorlijkheid (47).

Alle rākṣasa's, die de gunstelingen waren van Daçāsya gingen zitten; allen waren vast in hun trouw, kenden de gezindheid van hunnen heer en waren standvastig; onwankelbaar dienden zij hem en trachtten hunne opwachting te maken; om den vorst tevreden te stellen in al wat hij deed, geen ander was hun streven (48).

Alle zitplaatsen van de rākṣasa's waren naar hun rang, volgens hunne zitplaatsen, zeer gehoorzaam aan de bevelen, gebogen, bevreesd, eerbiedig, geen was er, die weerstreefde. Zij begaven zich naar hunne zitplaatsen, naar behooren (49).

De quintessens van hunne deugden was dienstbaarheid, slechts hiernaar ging hun streven. Zij waren allen bedreven in beleid,

beraad en overleg; zij waren allen gelijk in kennis van de geschriften, zonder daarin te kort te komen. Om den vorst in alles wat hij deed tevreden te stellen, dat was hun doel (50).

Buitengewoon bedreven waren zij in alles, wat een geliefde dienaar behoort te doen, verdienende nagevolgd te worden door hen, die hunnen heer trouw zijn en liefhebben. Hetgeen af te keuren was in alle rākṣasa's was, dat zij altijd de aarde verwoestten, onmeedoogend (51).

Zij waren allen even brutaal, hardvechtig, begeerig naar winst en dom, verblind, verbijsterd en de wereld bedriegend, zij stoorden de menschen, die het pad der plicht betreden, valsch, arglistig, gemeen, zeer stomp, boos en slecht (52).

Het veroorzaken van leed aan andere menschen, dat was hun werk. Zij waren brooddronken, scherp en opgewekt, alsmede overmoedig; hunne ellebogen waren strak, als zij drukten, als een leeuw; zij keken wild rond, hun kinbaard was gekruld en hun snor was rossig (53).

Vervolgens gingen de voornaamste mantri's hunne opwachting maken. De oudste daar was de patih, die bekend was als Prahasta; hij was zeer standvastig en beroemd als een dappere held, beleidvol in tucht, ervaren in de handelingen der staatkunde (54).

Bij zijn komst maakten de scharen der dienaren gezamenlijk ting hunne opwachting. Zij waren allen schoon en ervaren in het gedrag, dat jegens een vorst betaamt. Fier en bedreven in gebaren, wenken en bewegingen; in alle deugden van een dienstbare waren zij niet onervaren (55).

De leiders [1]), die een rang hadden, waren ten getale van duizend hoofden, zij waren allen gekleed, aaneengesloten, ten getale van honderdduizenden, om niet te spreken van de achterhoede, hun aantal was ontelbaar, dreunend en elkaar verdringend langs den weg, als een stroom (56).

De zeer ruime audientiezaal die was te vergelijken met de zee. De zeer onvergelijkelijke poorten, die waren de klippen daarin. Allen, die hunne opwachting maakten en die daar buiten

---

[1]) Pangalih ontbreekt in mijn Oudjav. Ned. Woordenlijst en in mijn Kawi-Bal.-Nederl. Glossarium op het Oudjav. Rāmāyaṇa. De vertaling steunt op de Bal. glosse mangentĕrang in van der Tuuk's Kawi-Bal. Wdb. I, 267. Hij vertaalt deze plaats niet en scheidt de woorden verkeerd: sang apangalihn pangkat, terwijl men moet lezen: sang apangalih apangkat.

rustten, waren als het ware overstroomd door de rivier, die tot stilstand gebracht en afgedamd was (57).

De hofbeambten en hunne dienaren boden allen verschillende geschenken aan, die gereed werden gezet buiten de poort, ontelbaar in aantal. Laat er niet gesproken worden van de menschen, die verbaasd stonden te kijken; hetgeen verrassend was op aarde, dat werd door hen in menigte aangeboden (58).

Olifanten, zeer woest, vreeselijk en niet weinig wild, zeer geducht; ieder, die vooruit zou durven treden, zou door hen vertrapt worden. Deze nu werden aangeboden door machtige helden, onvergelijkelijk en volleerd in de olifantenkennis (59).

Er waren lieden ervaren in de paardenkennis en daarin uitblinkend en die bedreven waren in de kunst van het mennen van paarden. Er waren er, die renden zoo snel als een pijl of zoo snel als de gedachte. Deze nu, de voortreffelijkste der paarden, werden in grooten getale aangeboden (60).

Ook waren er helden, die wonderlijke, vreeselijke dieren aanboden, er waren rhinocerossen, groote slangen, leeuwen, beren en tijgers. Bij tientallen werden zij door hen geslagen zonder kooi. Alsof het schildpadden waren, werden leeuwen door hen aangeboden (61).

Er waren er, die terugkeerden, na den hemel doorkruist en Indra's hemel verwoest te hebben en die alles wat zich bevond in den tuin van god Indra hadden weggenomen. Zij nu kwamen allen met buit en boden vruchten aan, die smaakten als a m ṛ t a, bovenmenschelijk en zeer lekker (62).

Er waren er, die bloemen van koraalboomen kwamen aanbieden en de bladeren ervan, die nog teeder en jong waren, die hadden zij geplukt. De god was uitgeput en geheel op. Zij allen waren bevreesd en beschroomd als slakken; geen was er, die zich bewoog (63).

Vervolgens, nadat zij hunne geschenken aangeboden hadden, wachtten de helden allen. Daçāsya nu kwam naar buiten en ging zitten op een met juweelen versierden leeuwenzetel, van goud gemaakt en van paarlen waren de bloemen en velerlei de sieraden. Toch was hij zwart als een bliksemzwangere zwarte wolk (64).

Toen hij uit de raadzaal ging, weerklonken snel de groote trommen. Daarop trad de oude p a t i h en de legerbevelhebber binnen. Bij hun komst traden allen naar voren en bogen eerbiedig. Zij gingen zitten voor Rāwaṇa aan den rand van de raadzaal.

SARGA XIII.

Reeds waren alle p a t i h 's naar voren getreden, doch Wibhiṣaṇa was nog niet gekomen. Hij was verdiept in de vereering van god Çangkara, peinzende over het welzijn der geheele wereld (1).

Zijn geest was standvastig, in gepeins verzonken, onwankelbaar. Zijn blik was liefelijk, zacht, zoet en bekoorlijk. De onreinheid en de verblinding was uit zijn hart verdwenen; zijn r ā k ṣ a s a-aard was niet meer zichtbaar (2).

Na gebeden te hebben met een rein gemoed, was hij op het punt om te gaan, zonder zich in de richting te vergissen. Hij trad binnen bij zijne moeder, om zijne opwachting te maken; nooit vergat hij zijne moeder eerbied te betuigen (3).

Hij overdacht bestendig alle plichten van een kind; naar een edel gedrag streefde hij voortdurend. Dit was de reden, dat hij steeds zijn eerbied betuigde; navolgenswaardig voor anderen was zijne aanhankelijkheid jegens zijne moeder (4).

Toen zijne moeder hem zag, was zij verheugd in haar hart, ziende, dat haar zoon eerbiedig groette, alvorens zijne opwachting te maken. Zij trad naar voren en sprak tot Wibhiṣaṇa, het welzijn der aarde was het doel harer woorden (5):

‘Mijn zoon, o edele Wibhiṣaṇa, zie! Laat ik u mijn verdriet mededeelen. Mijn gemoed is altijd medelijdend en treurt, ziende dat de wereld verwoest en altijd gekweld wordt (6).

‘Uw oudere broeder Daçamukha is dwaas en dom, zeer onmeedoogend en niet vatbaar voor genegenheid. De geheele wereld wordt gekweld en uitgeput door hem. Zijn eigen macht is het, waarop hij steunt, niets anders (7).

‘Het is, alsof de geheele wereld door vergift getroffen is. Uw oudere broeder Rāwaṇa is als kwellend vergift. Doch maan gij hem aan, dat hij ophoude! Wees gij de nectar, die de geheele wereld levend maakt! (8).

‘Dit moet uw oudere broeder Rāwaṇa voorgehouden worden. De voortreffelijke telg van Raghu moet, naar mijne meening, eerbiedig behandeld worden. Zijne geliefde moet eveneens geëerbiedigd worden. Dit zij het geneesmiddel, waardoor de aarde bevredigd zal worden (9).

‘Daçānana kwelt alle goden. Zijn geest is als het vergif Kālakūṭa, doch de voortreffelijke telg van Raghu is als god Içwara. Stellig en zeker zal uw oudere broeder door hem gedood worden (10).

«Dit is de reden, dat mijn gemoed niet twijfelt, of Daçamukha door hem op het slagveld zal overwonnen worden, dat zijn rijk verwoest en vernietigd worden en zal verbranden. Dat is de reden, dat ook ik ongetwijfeld zal sterven (11).

«Ziehier den tuin die vroeger altijd geeerbiedigd werd; nu zijn zijne boomen vernield en omgevallen en de legeraanvoerders en militaire hoofden der rākṣasa's, die vroeger dapper en machtig wåren, zijn allen gedood (12).

«Maan dus uw misdadigen ouderen broeder aan, herinner hem aan het gedrag van een edel mensch, wend een middel aan, opdat hij niet weerstreve, tracht hem ernstig in de wetenschap te onderwijzen!» (13).

Zoo waren de woorden zijner moeder, die hem gelastte, (hem) te vermanen. Wibhīṣaṇa weerstreefde haar bevel niet, want hij was zelf reeds van plan, hem te vermanen, doch hij wachtte slechts op de woorden zijner moeder (14).

Bij de woorden zijner moeder was zijn gemoed verheugd; hoe langer hoe helderder werden zijne gedachten. Hij trad binnen om zijne opwachting te maken en betrad de buitengewoon schoone audientiezaal (15).

Bij zijn binnentreden zag hij zijn ouderen broeder zitten, gezeten op een gouden troon, te vergelijken met vuur. Zijn lichaam was glanzend zwart, als het ware de rook en zijn blik was trillend als vonken (16).

Uit genegenheid was het, dat hij hem aankeek, doch zijn uiterlijk en inborst en zijn blik waren geducht, niet anders dan dat van een vergiftige slang. Zijn gedrag boezemde hen, die hem zagen, schrik in (17).

Daarop trad Wibhīṣaṇa naar voren, eerbiedig gebogen zijnen ouderen broeder begroetend. Hij stond vriendelijk op en schoof hem een zetel toe, dicht bij zijn gouden zetel (18).

Toen Wibhīṣaṇa gezeten was in de vergadering, frisch en glanzend om te zien, sprak Daçānana verheugd tot den patih, met geregelde woorden (19):

«O gij allen, die krachtig zijt in den strijd, heldhaftig en onstuimig, onversaagd voortdringend in den strijd, onvergelijkelijk van kracht, beroemd in de geheele wereld als uitstekende helden, zoodat iedere vijand oogenblikkelijk door u vernietigd wordt! (20).

«Onbevlekt en rein is uw gemoed jegens uwen tegenstander.

Gij zijt ervaren in het beramen van middelen, rein van beleid, uitmuntend in wijsheid. Al wat gij vroeger besloten hebt, dat is gelukt (21).

«Doch ziet nu, hoe wij met den vijand moeten handelen. Rāma is reeds gekomen op den Mahendra. Hij is nu op het punt, de zee over te steken met zijne legerscharen, de apen (22).

«Vroeger is uw leger van dappere r ā k ṣ a s a 's, Tāṭaka, Wirāḍha en Dūṣana gesneuveld. Zij zijn gedood door Rāma in het woud, doch gij waart niet verbitterd wegens uw afkeer om te strijden (23).

«Bālī was mijn vriend, dien ik beschouwde als mijn eigen lichaam, door mij geliefd en mij genegen, niet gering. Hij nu is gedood door Raghu's telg, zonder dat dit gewroken is. Het is alsof gij machteloos zijt, naar ik meen, omdat gij erin berust (24).

«En Akṣa, mijn geliefde zoon, gij hebt vroeger toegelaten, dat hij stierf. En nu is mijne residentie geheel verbrand zonder dat er iets van overblijft, doch gij berust er in (25).

«Verregaande is de minachting van dien Rāma, naar mijne meening. Ik hoor, dat hij nu op het punt staat, om over te steken. Deelt mij mede, welke maatregelen wij op zee moeten nemen, wanneer hij hier komt, welke gedragslijn gevolgd moet worden» (26).

Zoo sprak Daçāsya tot den p a t i h. Alle helden standen op en hieven een krijgsgeschreeuw aan. Allen tegelijk namen zij de wapens op, helder blonken hunne zwaarden, k ṛ t ā l a 's en l ā n g g a l a 's (27).

Sommigen draaiden hunne verschrikkelijke stokken en knotsen in het rond. Anderen grepen hunne bijlen en bogen. Zij stonden op, schreeuwend als geduchte leeuwen, hun haast toonende, om den vijand te overwinnen (28).

Prahasta, vermaard in den strijd als een held, die was hun aanvoerder, schitterend in de vergadering. Zij beraadslaagden, vertrouwend dat zij den vijand zouden overwinnen. Luidklinkend sprak hij als een felle tijger (29):

«Zooals de vorst beveelt, wij verkeeren in moeielijke omstandigheden. Wat baat het, te beraadslagen over wat gewichtige gevolgen kan hebben. Uw vijand is zwak als rhabarber, naar mijne meening, weelderig [1]) en onervaren, evenals rhabarber (30).

[1]) Deze beteekenis, door v. d. Tuuk opgegeven, lijkt mij hier passender dan die van „glanzend" in mijn Oudjav. Woordenlijst. Vgl. ook mijn Glossarium, p. 76, s. v. u n g u r.

«De meening van den vorst nu is zeer verkeerd. Vroeger toen gij Indra beoorloogdet, waart gij niet ongerust. Er was geen beraadslaging alvorens te strijden, doch nu er een menschelijke vijand is, wordt daarop gelet (31).

«En het is, alsof de vorst de groote kracht der dappere rākṣasa's in den strijd niet ziet. Zelfs als de zon moest gedood worden, dan zouden wij de aarde in honderd stukken verbrijzelen (32).

«En als de maan moest gedood worden, dan zou een hoofd van u in staat zijn, haar te verzwelgen. Als gij dit wenschtet, zouden alle voortreffelijke vorsten door u ingeslikt en fijngekauwd kunnen worden (33).

«Doch wat uwe vijanden Rāma en Lakṣmaṇa aangaat en de apen, die zijn niet weinig dom. Zij zijn als samengebalde rijst, wanneer zij komen; op hen behoeft niet gelet te worden en zij zijn niet waard, dat over hen beraadslaagd wordt (34).

«De Kailāça werd vroeger in beweging gebracht en met gemak door den vorst in zijne linkerhand opgenomen, terwijl zelfs god Maheçwara en zijne gemalin zich bevonden op den top van den berg (35).

«Laat er niet gesproken worden over de kracht van den vorst, doch laat er over het geringere volk van de troepen der rākṣasa's gesproken worden. De aarde zou door hen omgekeerd worden, boven in den hemel en onder in den grond (36).

«En de bode van Raghu's telg, die lage aap, die den brand gesticht heeft, zelfs hij is niet machtig. Doch de reden, dat de rākṣasa's door hem overwonnen zijn, is dat het de aard is van machtigen, om achteloos te zijn (37).

«Daarom is raad nutteloos; wat baat het, om te beraadslagen, want hij die vroeger machtig was, is overwonnen; ten onrechte wordt getreurd over Rāma's komst» (38).

Zoo waren de woorden van de aanvoerders der rākṣasa's in de raadszaal, want hun geest was trotsch en pralend. Op zijn beurt sprak Wibhiṣaṇa, eerbiedig, met het doel om af te raden antwoordde hij (39):

«O gij helden allen, onderdanen van den vorst! Uwe woorden zijn gepast en niet verkeerd, want gij zijt het inderdaad, op wie de hoop gevestigd is, dat gij den vijand zult overwinnen en dat gij uw leven zult opofferen (40).

«De vorst hier vraagt om raad; het voor en tegen wordt over-

wegen door den koning. Laat dus uw antwoord een maatregel zijn, die kan bevredigen, nu echter neemt gij de wapens op (41).

»Het doel van beraadslagen is verstandig overleg te plegen, niet heldenmoed is het, waarop men steunt bij staatkundig beleid. Al wie een tehuis is in de woorden der geschriften, die wordt gelast, te spreken en verstandigen raad te geven (42).

»Het is te betreuren, dat Raghu's telg zal komen, want zijn beide was zeer machtig. Vraagt bij het verbranden, welke rākṣasa's weerstreefden hem toen? Geen held was beschaamd, allen zijn zij gesneuveld (43).

»Ik zou meenen, dat hij niet door den Slangenstrik gevangen is; door nalatigheid meent gij, dat hij ontsnapt is. Hij had zich zelf omwikkeld en gebonden; ten gevolge van zijn macht was hij overmoedig (44).

»Doch deze strik was werkelijk een voortreffelijk wapen, het toppunt van uw macht was hij, niet anders. En toch werd hij oogenblikkelijk gebroken, vernield en doorgesneden; niet door uwe nalatigheid is hij ontsnapt (45).

»Streeft naar beleid en volgt de wetenschappelijke voorschriften op, hebt geen minachting voor staatsbeleid, want alle macht is niet bestendig, veel eigenwaan van den geest doet daarvoor onder (46).

»Niet gering is het, dat men overwint in den strijd en niet iedereen is in het bezit van schoonheid. De standvastige, die doorkneed is in beleid, die is bestendig in dapperheid en schoonheid (47).

»En dit is de oorzaak van bestendige schoonheid, als men bedreven is in en overweegt de zes eigenschappen [1]. De deugden en gebreken ervan moet men kennen, dan zal men zien, dat het nuttig is, ze te volgen (48).

»Verbond en vijandschap, het uittrekken en het blijven zitten, het aankweeken van haat en wie tot bondgenoot moet genomen worden. Dit zijn de zes eigenschappen, die strekken tot beleid en die degene, die den vijand wil overwinnen in den strijd, moet kennen (49).

»Menschlievendheid is de hoogste wijze van beleid, de hulp der zes eigenschappen is de oorzaak der overwinning. Als er niemand is, die den vorst genegen is, dan zijn de zes eigenschappen tevergeefsch en doelloos (50).

---

[1] V. d. Tuuk, Kawi Bal. Wdb. III, [illegible], i. v. ṣaḍguṇa: sandhi, wigraha, yāna, āsana, dwaidhībhāwa en samçraya.

«Als de vorst gebrek heeft aan troepen en geldmiddelen, is het duidelijk, dat hij zal onderdoen voor den vijand in den strijd, want is er iemand, die hem genegen is, dan kan hij spoedig geld en troepen tot zich trekken (51).

«De zes verkeerde hartstochten, waarvan begeerte de eerste is, zijn niet verafgelegen vijanden. Dat is de reden, dat genegenheid niet aanwezig is. Omdat de vorst zich toelegt op de zes verkeerde hartstochten, wordt die (genegenheid) verwijderd en niet gekweekt in het hart (52).

«Hij beheerscht niet de vijanden, die in zijn lichaam zijn en hij streeft niet naar genegenheid en beleid. Hoevele geldmiddelen en troepen hij ook heeft, die zijn vijanden, als de tijd van den strijd komt (53).

«En hiernaar streve de vorst voortdurend, laat hij niet strijden, als dit geen voordeel brengt. Als men ziet, dat men groote winst zal behalen, toch zal men het niet verkrijgen, al slaagt men in den strijd (54).

«Niet alleen op strijd legge de vorst zich steeds toe, ook naar vriendschap zij zijn streven; want gene draagt niet zeker goede vruchten, zoodat men kan vermoeden, dat er kwaad uit kan voortkomen (55).

«Daarom moet men zijn tijd afwachten en de gesteldheid van het terrein leeren kennen, of het verkeerd is voor den vorst, te strijden of vriendschap te sluiten, nutteloos is het streven, op het oogenblik draagt het geen vrucht (56).

«Daarom moet degene, die wil overwinnen in den strijd, eerst de middelen overwegen, alle beleid zij er op gericht, een verbond te sluiten met den vijand. Dit worde overwogen door hem, die naar het goede streeft (57).

«Dat zij het doel van hem, die ervaren is in beleid: opdat zijne vijanden niet toenemen, tracht hij, zijne vrienden van hen afkeerig te maken. Als zij afkeerig zijn, zullen zij zeker tot hem komen (58).

«Nadat nu de vrienden zich van de vijanden afgewend hebben, moeten zij door hem zooveel mogelijk verwelkomd worden. Al hunne wenschen moeten ingewilligd worden, opdat zij genegen zijn en deel hun mede, hoe het gedrag van hun vijanden is (59).

«En het geheele geslacht van den vijand, dat moet men trachten te scheiden in den strijd, opdat zij gedurende den strijd

niet volgen; het is hun aard hulp te zoeken, niet in verkeerde richting (60).

‹Nadat nu de schaar zijner vijanden uiteengegaan is, dan besluite hij, te verlangen naar den strijd; niet snel moet hij te werk gaan in het beoorlogen van den vijand; de genegenheid van zijn bondgenoot, daaraan moet hij denken (61).

‹Van zijn macht en zijne toewijding stelle hij zich op de hoogte. Men moet opletten, dat hij niet ophoude te strijden en dat hij niet gezind is, naar een ander te gaan. Daarop moet hij letten bij de verzameling der troepen (62).

Als hij weet, dat de troepen zich verzameld hebben en dat hij over de versterkte plaatsen niet ongerust behoeft te zijn, volledig toegerust met wapens, geldmiddelen en strijdwagens, dan is het zeker, dat hij zal overwinnen in den strijd (63).

‹Als de vorst zwak is en niet in staat, om vooruit te trekken en de vijand niet in staat is, om te komen, dan drage hij zorg voor zijn rijk en blijve hij in zijn burcht en in de forten. Laten de dappere strijders, wapens en geldmiddelen worden verzameld (64).

‹Wanneer echter de vijand optrekt tegen den vorst, dan zoeke hij zijn toevlucht in alle forten. Dijken, bergen, diep water, ravijnen en moerassen en vele personen, die zijn de bewakers der forten (65).

‹Als echter zijn vijand zeer machtig is en zijne vrienden talrijk en zijn leger niet klein, dan zoeke hij zijne toevlucht bij een vriend, die hem genegen is, die zeer machtig is en in staat, om hem geluk te schenken (66).

‹Zoo zij de handelwijze van hem, die ervaren is in goed beleid, opdat hij succes in den strijd verwerve. Doch als men hem tracht te bedriegen, dan zij menschlievendheid de grondslag van zijn beleid (67).

‹Als er echter geen menschlievendheid in u is en gij op de geheele schaar uwer vrienden niet let, dan vluchten zij en houden op, te komen en betoonen geen eerbied, omdat zij verontrust zijn bij het zien van een verkeerd gedrag (68).

‹Wat is het, dat oprecht verlangd wordt, opdat men niet zal onderdoen in den strijd? Want alles wat niet in u is, dat bevindt zich vereenigd in Raghu's telg (69).

‹Hij is onbegrensd in zijne gedachten, want zijn macht munt

hij inderdaad uit. Deze Bāli, die zoo krachtig [1]) en machtig was, dien heeft toch Rāma zonder moeite gedood (70).

‹De apenvorst Sugriwa is door hem tot koning verheven. Deze nu zij uw oprechte vriend, geen ander. Groot is zijne aanhankelijkheid jegens Raghu's telg. Verdwenen is uw bondgenoot en uw geluk is afgenomen (71).

‹Uwe groote ascese is toch verdwenen, omdat niet weinige dappere rākṣasa's gesneuveld zijn. De tuin is vernield en ook Akṣa is gesneuveld. Uwe residentie is verwoest, verbrand, vernield en in asch gelegd (72).

‹En gij zult niet zegevieren over verafstaande vijanden, want gij doet onder voor uwe nabijzijnde vijanden. Hartstocht enz. zijn machtig en bestrijden u herhaaldelijk, doch gij weerstaat hen niet, kleinmoedig, zonder weerstand te bieden (74).

‹En al uwe familie is verblind; hun streven is afkeerig van de heilige schriften. Zij zijn niet bedreven in beleid, waardoor zij ook onderdoen [2]) zonder rekening te houden met de wereld zijn zij overmoedig (74).

‹Bāli, die uw vriend was, is gestorven, doch Sugriwa, die leeft nog. Uwe vijanden zijn talrijk en ervaren in beleid, waarom zij den voortreffelijken Rāma onderdanig zijn (75).

‹Uwe vrienden echter zijn niet passend, want zij zijn allen toornig en slecht gezind. Hij is treurig, omdat zijne geliefde hem ontnomen is en gij treurt, omdat uw leger door hem verslagen is (76).

‹Als diamant en ijzer beide hard zijn, dan zullen zij beide zwak bevonden worden, als zij elkaar ontmoeten. Zoo is het met u beiden, dat gij beiden smart gevoelt; als gij beiden bevriend waart, zoudt gij elkaar genegen zijn (77).

‹De toorn van Raghu's telg is als het vuur, dat vlamt door het leger der apen, dat als de wind te beschouwen is. Uw gemoedsrust is te vergelijken met het water, waardoor de toorn ophoudt, te vlammen in zijn hart (78).

‹En als gij optrekt met hem, dan weet ik, dat uw groot geluk zal terugkeeren, want hij is zeer machtig en bedreven in beleid en groot is ook zijne genegenheid jegens de wereld (79).

[1]) De woordspelling Bālī bali in den O. J. tekst gaat in de vertaling verloren.

[2]) Vermoedelijk moet men in den tekst: kalah lezen in plaats van kala. Als de laatste lezing juist is, zou de vertaling luiden: vanwege hunne slechtheid (snoodheid, boosheid).

‹Immers hij overtreft u in leger en geldmiddelen, waarop hij steunt. Bewijs hem dus eerbied en bestrijd hem niet, want in geval van nederlaag plukt gij geen vruchten daarvan, doch uwe geldmiddelen gaan te gronde en uw leger vermindert (80).

‹Als gij echter werkelijk overwint in den strijd is dat, omdat gij niet wenscht te strijden, want iemand, die onrust veroorzaakt, dien verlaat het geluk en het leed vereenigt zich in hem (81).

‹Zoo ziet men, als de vorst die daad verricht, dan zijn de uitgaven te betreuren en zelfs schandelijk voor hem. Groot is de belooning van een gelukkig uiteinde. Dit is het, waarnaar de vorst moet streven (82).

‹Wanneer gij echter wenscht strijd te voeren, dan zijn uwe uitgaven veel en de winst moeielijk te verkrijgen, en wat gij ten slotte verkrijgt (succes), dat is er niet. Daarom past het, dat gij eerbiedig uwe hulde betuigt (83).

‹Dat uwe kinderen, uwe vrienden en uwe troepen gesneuveld zijn, daarvan is alleen de macht van Rāma de oorzaak. Uw vriend Sugriwa is naar hem ontvloden. Het zal niet gebeuren, dat hij tot u terugkeert (84).

‹Daarom moet gij nederig uwe hulde betuigen; slechts een goed gedrag moet gij volgen, niets anders. Degene, die van nature goed is en wien geluk geschonken wordt, die vergeldt dit steeds aan den schenker (85).

‹En de dappere apen zijn standvastig; geen is er onder hen, die weder tot u zal komen. Groot is hunne genegenheid jegens den voortreffelijken telg van Raghu, zij beraadslagen allen, hoe zij ten strijde zullen trekken (86).

‹Als juweelen en goud en fijne gewaden worden gegeven aan de apen, die zouden niet geschikt zijn. [1]) Niet het kostbaarste der kostbaarheden moge tot hen komen, slechts vruchten is het waarop zij hopen, niets anders (87).

‹Wanneer gij echter meent, Anggada over te halen, noodig hem uit, hier te komen en zend hem goud en juweelen, maar toch zal het niet gebeuren, dat hij tot u komt, want hij is zeer braaf, standvastig en wijs (88).

‹En ik zie geen macht in de geheele wereld, die geschikt zou zijn voor u, om uw toevlucht in den strijd daarbij te zoeken.

[1]) Zoo meen ik deze plaats te moeten opvatten. Letterlijk staat er: juweelen, goud en fijne gewaden als geschenk voor de apen niet zal gaan dat (t a n p a r u y a).

Verhef u niet boven den voortreffelijken telg van Raghu, want zijns gelijke zult gij toch niet vinden (89).

«Tot alle goden behoort gij uw toevlucht te nemen, vroeger toch waart gij medelijdend jegens de wereld. Niemand is uw vriend en uw vijand is de geheele wereld. Waar zult gij bescherming zoeken bij iemand, die u genegen is? (90).

«Wanneer gij echter meent, bij god Içwara hulp te zoeken, hij zal toch geen genegenheid koesteren voor iemand, die overmoedig is, want zijn streven is gericht op het geluk van lieden van een goed gedrag; niet iedereen wordt door hem bemind (91).

«Dit Langkā is zeer ontoegankelijk en moeilijk te naderen, de diepe zee en bergen zijn hare borstwering. Hoewel [1]) dit zoo is, moet gij daarop niet vertrouwen; het is niet ontoegankelijk voor iemand, die trotsch gezind is (92).

«Gij zijt toegerust met wapens, geldmiddelen en wagens, doch het volk van Raghu's telg is ongewapend. Hoewel [1]) zij geen wapens hebben, is hunne uitrusting toch zoo, alsof zij wel gewapend waren (93).

«Iedereen houdt als wapen gereed, wanneer hij ten strijde trekt, een grooten boom of steenen, zoo groot als bergen. Als er geen bergen zijn en vlakke steenen, dan zijn zijne nagels en tanden hem gelijkelijk tot wapen (94).

«Zijne middelen zijn dus niet zwak, doch uw leger is, naar mijne meening, zwak. Daarom zij er niets anders, dan altijd naar het goede te streven [2]). Bewijs toch hulde aan heer Rāma! (95).

«Ik doe alsof ik zwijg (er in berust), u aanmanende, schrijf dit niet toe aan mijne wijsheid. De begeerte naar genot is nog niet verzadigd, dit is de reden van mijne domheid, waardoor ik mij gerechtigd acht, u te vermanen» (96).

Zoo luidde de waarschuwing van Wibhīṣaṇa, die getracht, dat aan Raghu's telg hulde zou bewezen worden. Daçanana was vertoornd in zijn hart, hij antwoordde niet, wrevelig jegens Wibhīṣaṇa.

[1]) Kabwat nikūn komt ook voor in Sarga VI, vers 135, waar prof. Kern het vertaalt met „hoezeer". Op deze beide plaatsen beteekent het echter blijkbaar „hoewel". De overgang van „hoezeer" tot „hoewel" is trouwens niet groot.

[2]) Deze vertaling van: lanā kēnā huwus is zeer twijfelachtig. Misschien is de bedoeling: „dan er een einde (huwus) aan te maken". In dat geval wordt echter kēnā niet vertaald.

DE CALON-ARANG

DOOR

R. Ng. POERBATJARAKA.

Inleiding.

Het verhaal «Calon-arang» wordt genoemd naar de weduwe Calon-arang van Girah, die in de eerste helft van het verhaal een groote rol speelt. Zij zou uit toorn een groote epidemie veroorzaakt hebben onder de regeering van Koning Erlanggha. Van hekserij beticht, werd zij vervolgens door Koning Erlanggha, met behulp van een heilige, Mpu Bharadah, uit den weg geruimd.

De tweede helft van het verhaal bevat een uitvoerig relaas van de bekende deeling van Java door denzelfden vorst ten behoeve van zijn twee zoons. Ook het, eveneens bekende, verhaal van het kluizenaar worden van Koning Erlanggha vindt men er uitvoerig in verteld. Daar het een en ander zal blijken uit het verhaal zelf, dat hier in tekst en vertaling wordt aangeboden, meenen wij ons tot het bovenstaande te kunnen beperken.

De volgende handschriften hebben wij geraadpleegd:

Cod. Or. 4562 (Catalogus Dr. H. H. Juynboll, II p. 301), een uitgeteekend MS op folio-papier. Het is betrekkelijk goed geschreven met Balineesche letters en blijkt geheel volledig te zijn. Om verschillende redenen kunnen wij constateeren, dat dit MS. een welhaast getrouw afschrift moet zijn van een ouder exemplaar, dat, naar wij gelooven, tevens de oorspronkelijke redactie bevatte.

Hoewel de taal in het algemeen genomen wel Oud-Javaansch is, komen er toch reeds typisch Middel-Javaansche, nu en dan zelfs Nieuw-Javaansche, woorden en vormen in voor. Trouwens, bij den tegenwoordigen stand van onze kennis van de Javaansche taal is het heel moeilijk om grenzen te trekken tusschen Oud-, Middel- en Nieuw-Javaansch.

De stijl van het verhaal is zeer eenvoudig, naief, soms zelfs kinderlijk, doch het is prettig leesbaar. Overbodige woorden en zinnen, zooals men er vindt in de hieronder te bespreken jongere bewerkingen, komen hier nog niet voor. Het verhaal is zeer beknopt, zonder dat daarbij aan de levendigheid te kort wordt gedaan. O.a. op grond hiervan gelooven wij, dat het een getrouwe weergave moet zijn van de oorspronkelijke redactie, ergo van de feiten zelf. Immers, als wij dit verhaal in zijn tegenwoordigen vorm als een uitbreiding van het origineel beschouwen, moet het origineel zelf nog beknopter dan ons MS geweest zijn, en dit kan o. i. het geval niet zijn; want een beknopter verhaal dan hetgeen wij nu voor ons hebben, zou nauwelijks een verhaal te noemen zijn; het zou een kroniek of een inhoudsopgave dan wel een verminkt verhaal zijn.

De andere handschriften, die wij geraadpleegd hebben, zijn cod. 5279 en cod. 5387 (Cat. Juynboll, II p. 300). Deze MSS. echter hooren bij elkaar, hetgeen reeds uit de beschrijving in genoemden Catalogus blijkt. Immers het eene bevat het begin en het andere het einde van hetzelfde verhaal. Ook de lontars zijn in beide gevallen 42 cM. lang. Het zou wel een groote toevalligheid zijn, indien verschillende lontar-MSS., die hetzelfde verhaal bevatten, precies even lang waren.

Bovendien, als men de MSS. zelf ziet, kan men reeds op een afstand van vijf meter zien, dat zij werkelijk bij elkaar behooren, doordat de lontars dezelfde kleur enz. hebben. Bekijkt men ze van naderbij, dan ziet men in een oogopslag, dat het schrift van een en dezelfde hand is. Wij zijn er dus geheel zeker van met twee helften van een en hetzelfde MS. te doen te hebben. Hoe de beide helften van elkaar zijn gemaakt, weten wij niet. Uit den Catalogus blijkt echter, dat beide uit de Lombok-collectie afkomstig zijn.

In geen van beide helften sluiten de lontars doorloopend aan elkaar aan. Zoo bestaat de helft in cod. 5387 uit de folios 1 (aan een kant beschreven), 2 en 8 tot en met 31. Cod. 5279 bevat de folios 4, 5, 6, 7 en 32 tot en met 52, waarvan folio 51 aan een kant met twee regels beschreven is, met een slotteeken, terwijl folio 52 geheel onbeschreven is gelaten. Zooals men ziet, ontbreekt folio 3 geheel. In den tekst worden het begin en het einde van dit ontbrekende folio aangeduid met sterretjes. Verder is folio 7 aan den rechterkant beschadigd, er ontbreken aan ieder

van de vier regels, waarmee de lontars beschreven zijn, gemiddeld 8 syllaben.

Ook folio 37 is aan den linkerkant stuk; er ontbreken aan iederen regel ca. 4 syllaben. Evenzoo is folio 47 aan den linkerkant defect; aan elk der drie bovenste regels ontbreken ca. 7 syllaben, terwijl er in den laatsten regel slechts één syllabe is weggevallen.

Dit MS. draagt, zooals men reeds in den Catalogus vermeld vindt, het jaartal 1462 Çaka. Het is dus een betrekkelijk oude redactie. Maar toch, als men ze vergelijkt met cod. 4562, ziet men dadelijk, dat dit lontar-MS. reeds eenige uitbreiding heeft ondergaan. Want hoewel de zinnen doorgaans parallel loopen met die van cod. 4562, vindt men in het lontar-MS. overbodige woorden, soms ook volzinnen, die men in de oudere redactie nog niet aantreft. Wij geven echter gaarne toe, dat deze overbodigheid nauwelijks opgevallen zou zijn, indien wij cod. 4562 niet gehad hadden. Nu echter vergelijking met een ongetwijfeld oudere redactie mogelijk is, wordt die overbodigheid soms tot hinderlijkheid, en hinderlijk is ze stellig in de volgende te bespreken redactie, die van cod. 4561. Van deze redactie heb ik door tusschenkomst van den heer Schwarz, oud-assistent resident van Bali, van diens Balineeschen brahmaan een exemplaar ter leen ontvangen. Hiervoor betuig ik zoowel den brahmaan als den heer Schwarz gaarne mijn dank.

Deze redactie nu bevat een zeer langdradig, vervelend verhaal en is niets anders dan een sterke uitbreiding van het hierboven besproken lontar-MS., dat op zijn beurt al, zooals reeds gezegd is, een uitbreiding is van de oudste redactie. Terwijl het lontar-MS. in vergelijking met het oude reeds langdradig genoeg is, is cod. 4561, de jongste redactie dus, een verhaal om er beu van te worden. Op het eerste gezicht maakt deze jongste bewerking een archaïstischen indruk, tevens dien van schijngeleerdheid. Er zijn nl. zinnen, soms heele passages, uit oudere wel bekende Kawi-werken in opgenomen. Zoo worden er b.v. voor de ontmoeting van Koning Erlanggha en Bharaḍah woorden uit de beschrijving van de ontmoeting van Kṛṣṇa en Nārada in het Bhomakāwya gebezigd. Aan Bharaḍah worden epitheta ornantia gegeven, die in de Bhārata-yuddha door Droṇa, Bhīṣma e.a. gevoerd worden. Groote historische onzin is verder, dat aan de beide zoons van Koning Erlanggha, die tot vorsten zouden worden

verheven, en die in de beide oudere redacties niet met name genoemd worden, de namen Jayabhaya en Jayasabha worden gegeven. De eerste van deze twee namen is zeer bekend. De tweede komt voor als naam van een Kadirischen koning, een tijdgenoot van Ken Angrok, en wel in den Nāgarakṛtāgama (zang 44, strophe 2). Ook worden naast elkander genoemd, bij het offer door Koning Erlanggha gegeven, bekende dichters van verschillende tijden, alsof zij tijdgenooten waren. Verder heeft het o. i. geen nut de andere onmogelijkheden van deze jonge bewerking op te sommen.

Tot dusver spraken wij steeds van een oudere en een jongere redactie. Eigenlijk is dat hier minder juist, want in werkelijkheid kunnen wij slechts spreken van één redactie, waarvan de jongere teksten uitbreidingen zijn. Zij zijn niet onafhankelijk van elkaar, maar loopen, behalve dan een gedeelte van het lontar-MS. en de oudste bewerking, ook niet parallel. De hier afgedrukte tekst berust weliswaar slechts op één MS., maar daar het ons meer te doen is om het verhaal dan om een critische tekstuitgave, hebben wij niet geaarzeld van dat ééne MS. een transcriptie en vertaling aan te bieden. Bovendien, wanneer wij moesten wachten tot er meer exemplaren van de oudste redactie zouden gevonden zijn, vreezen wij, dat het steeds bij wachten zou blijven.

Voor de transcriptie hebben wij dus de oudste bewerking min of meer getrouw gevolgd. De overtollige woorden en zinnen van het lontar-MS. hebben wij stilzwijgend weggelaten, terwijl wij de jongste bewerking geheel terzijde gelegd hebben. Deze laatste helpt ons bij de oplossing van moeilijke plaatsen, die er gelukkig weinig in voorkomen, in het geheel niet. Moeilijke woorden, soms ook woorden, die voor ons duidelijk genoeg zijn, doch blijkbaar den bewerker vreemd waren, worden in de jongste bewerking weggelaten, en het is niet overal duidelijk, welke woorden daarvoor in de plaats gekomen zijn.

Ook hebben wij afgezien van het geven van variae lectiones, omdat hetgeen in de oude bewerking onduidelijk was, in het lontar-MS. evenmin duidelijk geworden is. Wij hebben naar beste weten de waarschijnlijke lezing gekozen op grond van het verband, dat bijna nergens iets te wenschen overlaat. Wij hebben dat aangedurfd, omdat wij ons hier bezig houden met een Mal.-Polynesische taal. Anders zou het geval geweest zijn, als wij te doen hadden met één van de Indo-Germaansche talen,

bepaaldelijk het Sanskrit of het Pâli, waarin een letter of zelfs verschil in lengte van een klinker verschil in beteekenis kan geven. In het Javaansch daarentegen kan — om een voorbeeld te noemen — phrabu, phrabhu, prabu of wel het, volgens de Skt. orthographie, juiste prabhu niets anders dan koning beteekenen, terwijl rata zoowel wagen (Skt. ratha) als vlak (Mal. datar) beteekenen kan. In de Mal.-Polynesische talen speelt o. i. de klank van het woord de hoofdrol, en in de Indo-Germaansche talen de spelling. Dat het Oud-Javaansch in zijn klassieke stadium in dit opzicht eenigszins aan het Sanskrit doet denken, behoeft geen verwondering te baren, gezien de groote invloed, dien het Sanskrit op het Oud-Javaansch moet hebben uitgeoefend.

Op deze wijze komen wij vanzelf te spreken over de spelling van onze transcriptie. Het is inderdaad een moeilijke kwestie. In het Javaansch, hetzij Oud-, Middel- of Nieuw-Javaansch, is het gebruik van de aspirata en vooral van de drie s-en geheel in de war. Dat een uitgegeven Oud-Javaansche tekst in Javaansche of Latijnsche letters er, wat de spelling betreft, keurig uitziet, is een gevolg van de restauratie van den bewerker, waarbij met betrekking tot de aspirata en de drie s-en het gebruik in het Sanskrit zooveel mogelijk gevolgd wordt. Een ongerestaureerde weergave van een Javaanschen tekst zou o.i. geheel ongenietbaar, zelfs onleesbaar zijn. Als voorbeeld hiervan zouden wij kunnen noemen de uitgave van de Kuñjarakarṇa door Prof. Kern. De tekst van dit werk, die het oorspronkelijke handschrift weergeeft, is voor beginnenden geheel onbruikbaar en voor menschen, wier kennis van de Oud-Javaansche taal slechts matig is, nog niet genietbaar. Voor hen echter, die het zoover hebben gebracht, dat zij bij het lezen van corrupte woorden of zinnen de goede lezing in het geharrewar van letters kunnen onderscheiden, is het lezen van werken als de Kuñjarakarṇa en van handschriften in het algemeen inderdaad een genot, waarmee, althans voor mij, alle andere genietingen nauwelijks te vergelijken zijn. Met deze ervaring hebben wij daarom het ongenietbare van een ongerestaureerde uitgave genietbaar willen maken, door zooveel mogelijk uniformiteit in de spelling te brengen. Deze uniformiteit of regelmatigheid is tot op zekere hoogte o.i. noodzakelijk om de moeilijkheid, die door het feit, dat de Balineezen het verschil van de linguale ṭ en ḍ en de dentale t en d niet meer kennen, ontstaan is, geheel weg te nemen.

Hoe gaarne wij ook het verhaal van den taalkundigen-, historischen en Buddhistisch-ethnologischen kant zouden willen bespreken, ons ontbreekt voorloopig de tijd daartoe.

Verder mag niet onvermeld blijven, dat er van de Calon-arang nog vele jongere omwerkingen bestaan, alle in nieuw Balineesch en meestal in kidungvorm.

Ten slotte betuigen wij onzen dank aan het Kon. Instituut v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned. Indie, dat de uitgave van dit werk mogelijk heeft gemaakt.

Moge dit werk beschouwd worden als een materiaalvermeerdering voor de beoefening van de Oud-Javaansche taal.

Calonarang.

HOOFDSTUK I.

«Aum awighnam astu». Hana ta wuwusira sang mahātuwa umajarakĕn ri katatwanira sira çri mpu Bharaḍah ri sĕḍĕngira haneng açramanira ing kana Lĕmah-tulis. Tanpopama ri kaçaktīnira, makanguni denira angrasani dharmma. Telas sireng pangrasa, wruh pasuk-wĕtuning bhuwana kabeh; antyanta denira umulahakĕn kasutapanira.

Ya ta maputra pwa sira sasiki mangaran sang Wedawatī, kanya sĕḍĕng papangkas; antyanta hayunira.

Ki huwus mangkana apĕring pwa sira swaminira çri mpu Bharaḍah, reṇanira sang Wedawatī, ya ta paratra sira. Alara pwa ya manangis (sang) mangaran Wedawatī akusa ta ya ri cawangkang reṇanya, sambat-sambatnya mĕlasharṣa. «Uḍuh, indunghulun kita, sapa pwa ya asiheng hulun kasyasih».

Ya ta kinon usungĕn mareng sĕma ikang laywan, tunuṇĕn pwa ing sĕma; huwus pwa siddha mĕntas ta ya. Tan caritanĕn pwa ya.

Ya ta sang mpu Bharaḍah mamet swami muwah, ya tika manak sira sasiki laki-laki. Huwus pwa mangkana atuwa sakawayahnya tĕkaning bisa ta yābĕbĕd.

Ya ta çri mpu Bharaḍah mareng patapanira ri unggwanirapeningan kana mangaran ring Wiçyamuka, ing kana pwa sira umulahakĕn yajña, siniwi dening çiṣyanira makweh. Ndah hĕnĕngakĕna sakarĕng.

Sang Wedawatī ucapĕn. Ya teka ingalpan wuwus dening

kawalwanira, tandwageng wuyungira sang Wedawatī. Mañangis pwa ya tan kèneng pahyas, ya ta umara pwa sira ri çawanyendungnya, ri tunwaning reṇanira, haneng sēma ngkana. Tēka pwa ya ri hēbning wandira magĕng amunggih pwa sira kunapa çawaning mati sinengguh anĕluh, papat kwehning kunapa. Hana ta yānaknya milu tumutur, manusu pwa yānaknya ri çawanyendungnya, pinarĕbutan denikang semut gatĕl. Antyanta wĕlasira sang Wedawatī tumon i riya. Lumaku sirālon, kesah sangke rika, anuli mareng tunwani reṇanira. Malunggah pwa sira hĕbning kĕpuh, masambat ya ibunira: «Ibu, dulut mami çighra-çighra», mangkana lingnya sang Wedawatī. Tan lingĕn ta sang Wedawatī.

Caritanĕn çrī mpu Bharaḍah. Umantuk pwa sira sakeng mayajñabyasa, sakeng Wiçyamuka, malinggih pwa sira ring yasa pasewan. Umarĕk ta yestrinira, aturnya ngling ri wilangnya anaknya Wedawatī. Amupu sĕkar lawan arinyeka, ya tika * rinĕbutnya ikang sĕkar. Parĕng pwa ya paḍānangis, anuli pwa ya lungha; rinuruh ing kadang-kadangnya, tan katĕmu pwa ya.

Umujar ta sang muniwara: «Nghulun mangkw angulatanerya». Lès wiyang ta sang munīndra tumut angulati ri anaknira. Tĕka pwa ya ri tĕgal-tĕgal, hana ta rare angwan tinĕmunira; matakwan ta sang mahāmuni linganiralus: «Hih, rare angwan, wruh ta kita putringkw aran Wedawatī, hana ya rika tinĕmunta mwang adi paranya?»

Umajar ta rare angwan matur ing sang jatiwara: «Hanestri hajĕng antyanta rūpanira, manangis pwa ya masambat ibunika, yeka makuḍung-kuḍung angidul-ngulwan lakunira».

Menggal ta lampah sang marĕdu umiku itmajanira, çighra ḍatang pwa sira ri tunwani patninira. Tinĕmunira tampaking akuçanangis ring iringani tunwaning istrī. Umulat iwar kidul kulwan wetan sang munīndra, katon ta sang putrī manangis alunggguh ing watu mahalingan tambining kĕpuh. Mujar ta sang reṣi: «Uḍuh, anaking hulun, antyanta kakaruṇanta anaku, denta mareng çmaçana ngke, umara ri tunwaning reṇanta. Huwus, ibu, haywa mangkana, apan kramaning mahurip, pati wĕkasanika. Lah ta, ibu, pamulih, haywa sari, masku».

Umujar ta sang putrī: «Nghulun tumūta pĕjah juga ring reṇamami; malara tĕmĕn ajñananing hulun, tan saha mami maḍulureng ibungku».

Angling ta sang munīndra: «Ibu masku, iḍĕpĕn nghulun mangke kewala».

Anuli ta ya lumampah sang putrī kinen umulih, kasurupan sang hyang prabhangkara ta tĕkanireng Lĕmah-tulis; pinituturan ta ya saratri sang Wedawati de sang munindra, laku mareng kayogyan. Mamintuhu ta sang Wedawati ring ling sang mahāmuni.

Ri huwus pwa mangkana * awĕkasan datang pwa sang mahārĕṣi muwah mayajñabyasa mareng Wiçyamuka. Irika ta sira sang munīndra ingayap de çiṣyanira kabeh, ingatur-aturan pwa sire ngkana. Mawarah-warah sang muniçwara ring nitiyogya mareng çiṣyanira kabeh. Tan katakĕna sang munīndra.

Mwah caritakĕna sang Wedawati. Ingalpan wuwus de sang bibi kawalwan muwah; manangis pwa sang putrī, kepwan ri polahanira; mageng sungsutira. Ya ta sira mareng tunwaning reṇanira muwah. Tan lingĕn lakunireng hawan, çighra prapta ta yakuçeng tunwan manangis, lingnya masambat: «Indung-hulun, tinghali kasyasih-mami denta; anghing paminta-nghulun i ri kita, dudut mami çighra-çighra. Tan saha mami dumulureng kita, ibu», Mangkana panangisira sang Wedawati. Tan katakĕna sira.

Lingĕn ta sang reṣi. Datang pwa sira sakeng mayajña hayu, malinggih ta sireng patani sewan. Sinyangnira tanayanira: «U putri atmaja nghulun, para ngke kita, masku Wedawati, karwarinta». Nda tan hana mangling. Dadi umarĕk bibi kawalwanika makata, lingnya: «Pukulun sang jatiwara, ranak sang munindra wihang manih, marĕbut pwa ya teka arinyeka, nghulun manayuti tanpolih, kagyat pwa ya lungha. Rinuruh ing kadang-kadangnya, tan katĕmu pwa ya».

Umajar ta sang mahāreṣi: «Uduh, kalud ika mareng tunwaning reṇanya ngka». Nahan tumĕḍun sang munindra sakeng salu, umulatana ry anaknira, ḍatangeng pangĕlahan prayanira. Menggal laku sang jatiwara, saḍatangireng sĕma sang mahamuni, kolaran tanayanira. Nihan ling sang resi: «Uḍuh, tanayangku Wedawatī, masku mirahing hulun, lah ta, ibu, umantukeng açrama, nghulun iringakĕn kita». Tan sahur pwa sang Wedawati, kepwan ta sang mahaçanta tumon ri polahaning atmajanira. Malinggih ta sang mredu ri hĕbning kĕpuh, mawarah-warah ta sira nitiyogya ing sang putri. Masuwe pwa denira makata sang prawara ry atmajanira; ri wekasan mojar pwa sang Wedawatī: «Aturinghulun, sang jatiwara, malĕmĕh nghulun mantukeng açrama Lĕmah-tulis. Matiya ngke çmasana juga nghulun, tumutura ibuninghulun. Mami masilunglunga ri hĕbning kĕpuh. Sapĕjah-pĕjahamami, nghulun matiya ngkene juga».

Umajar pwa çrī Bharaḍah ing çiṣyanira, makon umusungeng patani-weçma, maka pangĕbanireng çmaçana. Dadi mangkana praya sang mrĕdu, gawenĕn açrama ikang sĕma tunwan. Mangratarata pwa ya lĕmah, bhumisuddhanen, madĕgakĕn patani patamwan, pakulem-kuleman, makadi bukur mwang lawang. Pager suru-suru jinajarira. Pate-pajetan: angçoka, andul, sumastri, kumuning, campaka, angsana, jring, bhunggapuṣpa, tan lingĕn kang sarwwa sekar rabol-atuwa: gambir, malaṭi, kuranta, wungawari, wungatal'i, cina, tĕlĕng, mayana. Gĕnĕp kang sarwwa sekar mwang sarwwa tari, paṇḍan-pamma. Sampun apageh tinghaling açrama, antyanta langĕnika. Enak tĕmbĕk sang Wedawati ri huwusning dady açrama ikang sĕma tunwaning rejanya; apageh pwa linggihnira çri munindra, haneng patapaniteng kana. Tan lingĕn ta sira sang mahāçanta.

HOOFDSTUK II.

Katakĕna pwa sang nātheng Daha. Inak denira amraboni, mahāçakrawati, lenḍuh ikang rat ring pamawanira. Mahārāja Erlanggyābhiṣekanira, antyanta buddhi hayu dahat.

Hana pwa ya rangḍa lingĕn, umunggw ing kana ng Girah, Calwanarang pwa ngaranya. Manak ta ya stri sasiki mangaran ratna Manggalī, listu-hayu rupanira. Masowe pwa tan hana wwang lumamare riya. Mwah wwang ing Girah, makanguni ing Daha, tan katakĕna deseng paminggir, paḍa tan hana wani lumamara irikanĕnak sang rangḍa, mangaran ratna Manggalī ing Girah. Apan karĕngö dening rat, yan hadyan ing Girah lakw agĕlĕh. Madoh wwang lumamareng sang Manggalī.

Samangkana umojar ta sang rangḍa: «Uḍuh, mapeki ta ya anakinghulun dumeh ya tan hana wwang lumamare riya, hayu pwa rupanya, paran denya tan hana tumakwani riya. Sĕngit juga hatimami denya. Nghulun mangke manggangsala pustaka-punakanghulun; yan mami huwus gumangsal ikang pustaka, nghulun umareka ing padanira paduka çri Bhagawati, nghulun amintānugraha ri tumpuraning wwang sanagara».

Ri huwusira gumangsal ikang çāstra, umara ta sireng çmaçana, aminta ta siranugrahawidhi ring paduka bhaṭari Bhagawati, iniring dening çiṣyanira kabeh. Kunang araning çiṣya: si Wökçirṣa, si Mahisawadana, si Lĕnḍĕ, si Guyang, si Larung, si Ganḍi. Ika ta kang umiring sang rangḍeng Girah, samy' angigel pwa yeng

çmaçana. Mijil ta paduka bhaṭari Durggā hañawan wadwanira kabeh, sami milu umigĕl.

Mangastuti ta mangaran Calwanarang ri paduka bhaṭari Bhagawati, umojar pwa bhaṭari: «Uḍuh, anaku kita Calwanarang, apa sadhyanta marĕkeng hulun, matangyan kita dinuluring para çisyanta kabeh paréng manĕmbah ing hulun?»

Umatur pwa sang rangḍa mangañjali: «Pukulun, atmajanira mahyun anĕḍa tumpuraning wwang sanagara, mangkana gatining hulun».

Mangling pwa bhaṭari: «Lah maweh ingong, nghing haywa pati tĕkeng tĕngah, haywa paty agĕng wuyungtānaku».

Mintahu pwa sang rangḍa, mamit mangañjali ta sireng bhaṭari Bhagawati. Sang Calwanarang iniring dening çiṣyanira kabeh umigĕl ta ngkaneng wawala sĕḍĕng tĕngah wengi. Muni tang kamanak, kangsi, paréng pwa ya sama umigĕl. Ri huwusnya mangigĕl, mulih ta yeng Girah paḍa wijah-wijah pwa ya tĕkeng weçmanya.

Tan suwe agering tikang wwang sadesa-desa, makweh pĕjahnya. Animpal-tinimpal. Tan lingĕn iking Calwanarang.

HOOFDSTUK III.

Wacananĕn çri nātheng Daha, tinangkil sireng wanguntur, çri mahārāja Erlanggya.

Umatur ta ken apatih, yen wadwanira makweh pĕjah, geringnya panas-tis. Magering sadina rong dina, paratra. Ikang katinghalan mangañjali, rangḍeng Girah, mangaran Calwanarang, umigĕl ngkaneng wawala tĕkaning çiṣyanira kabeh. Akweh wwang tumon iriya. Samangkana aturira ken apatih, samyak wwang ring panangkilan, samy aninggihakĕn yan tuhu mangkana kady ature ken apatih.

Mojar ta sang prabhu: «E, kawulaningong bretya, cidra pateni Calwanarang denta; haywa kita ḍawak, pakanḍi kita para bretya».

Kapwāmwit ta kawula-bretya manga-tuti jĕng sang prabhu: «Atĕḍa patik haji cumidraheng rangḍeng Girah». Lumampah ta kawula-bretya. Tan katakĕneng hawan, çighra prapteng Girah, cumunḍuk tang bretya ing weçmanikeng Calwanarang sĕḍĕng sirĕping wwang nidra, tan hana swabhawaning wwang matanghi. Tandwa sang bretya kumuḍeng keça sang rangḍa, lumiga kadganya umahyun tumuwĕkeng sang rangḍa; abwat pwa tangan sang

brĕtya, kagyat matanghi Calwanarang, mijil bahni sakeng mata, irung, tutuk mwang kupinganika, murub muntab gumesĕngi sang brĕtya. Paratra ikang brĕtya kalih siki. Waneh tikang madoh magĕlis palaywanikang brĕtya. Tan lingĕn lakunyeng hawan, çighra prapta pwa yeng kaḍatwan, umatur pwa sang brĕtya çeṣanikang paratra: «Pukulun, tanpa guṇa. Paratra kalih siki brĕtya paduka çri parameçwara dening dr̥ṣṭinira raṇḍeng Girah. Mijil bahni sakeng garbha muntab gumesĕngi brĕtya paduka bhaṭara».

Mojar pwa sang prabhu: «Kepwan si ngong yan mangkanāturta». Lĕs umantuk sang prabhu sakeng panangkilan. Tan kawacanaha sang carantha. Lingĕn sang raṇḍeng Girah. Magĕng awuwuh pwa wuyungnira dera kapareng brĕtya, tur ta wadwa sang prabhu. Mojar ta sang Calwanarang masyangeng çiṣyanya ma'ak mareng emasana; lagi pwa ya ginangsal ikang çastra. Ri huwusnya gumangsal ikang lĕpihan, iniring pwa ya dening çiṣyanira kabeh, tĕka pwa ye tambinging sĕma unggwan ri hĕbning kĕpuh winilĕting karamyan, rwanya marĕntĕp rumĕmbe tĕkeng kagyat i somika maradin. Irika ta raṇḍeng Girah malinggih pinarĕk dening çiṣyanira kabeh. Umajar pwa sira Lĕṇḍe umatur: «E, sang raṇḍa, punapa pukulun rehe kadi mangke ri duhani sang amawa-rat? Yan pwa inakaning lampah lĕheng umungsiya ulah rahayu, sumambaheng sang mahaṛṣi tumuduh akĕna swargga».

Dadi umojar pwa si Larung: «Apa kasangsayaninghulun ri duka sang prabhu? Balik ta binanget ikang ulah den tĕkeng tĕngah».

Samy aninggihakĕn ta sira kabeh sojarira Larung, tumurut ni Calwanarang, nĕhĕr mojar ta sira: «Ya dahat dentĕku, Larung. Lah unyakĕn kamanah hangsinta, lah ngwang paḍa umigĕla sasiki sowang, ndak tinghalanya ulahta siki-siki. Mĕne lamun tĕkeng karyya, lah parĕng kita umigĕla».

Saksana umigĕl pwa si Guyang, panggigĕlnya ḍumĕpa-ḍĕpa, angĕpyak, angeḍĕpĕk ahosyan karwa siñjang, matanya lumirik, panolihnya ngiwa-nĕngĕn.

Umigĕl ta si Larung; tandangnya kadi sang mong umahyun dumĕmaka, cakṣunyasĕmu mirah, mawulu-wulu ya. Mure rambutnya mangarĕp.

Umigĕl si Gaṇḍi; lumumpat-lumpat pwa desyangigĕl; umure keçanya mangiringan. Abang nayananyasĕmu manggaṛitri.

Mangigĕl si Lĕṇḍe, pangigĕlnya ngijig-ijig karwa kenya. Akṣinya dumilah kadi bahni meh murub. Umure romanya.

Mangigĕl si Wĕkçirṣa: mangunḍuk-unḍuk pwa ya denya umigĕl, lĕwih tĕlih; netranya dumĕling tan akĕḍĕp. Mure umiringan keçanya, mawuda-wuda ya.

Si Mahiṣawadana umigĕl ma-suku-tunggal; ya ta manungsang meleḍ-meleḍ liḍahnya; tanganya kady ahyun manggremusa.

Suka ta manahira sang Calwanarang ri huwusnya sami umigĕl. Adum sira bobohan yatanyan tĕkeng nagara. Amañcadesa denirādum: si Lĕṇḍe kidul, si Larung lor, si Guyang wetan, si Gaṇḍi kulwan. Calwanarang i tĕngah kalawan si Wĕkçirṣa mwang si Mahiṣawadana.

Huwus inikādum amañcadeça, umareng tĕngahing çmaçana sang Calwanarang, amanggih pwa ya çawaning kadadak ing tumpak kaliwon. Ya tikādĕgakĕna, ingikĕt pwa yeng kĕpuh, ya tika huripakĕna, binaywan-baywanya; si Wĕkçirṣa mangelekaken dreṣṭi mwang si Mahiṣawadana. Maluy ahurip tikang wangke, dadi mojar tikang çawa: «Syapa pwangkulun humuripakĕning hulun? Antyanta gunge hutanginghulun; tan wruh panahuraning hulun. Mami angawulaheng sira. Cinnculan pukulun sakeng witning kĕpuh, nghulun mangabhaktya mangarcana».

Mojar ta si Wĕkçirṣa: «Demu sangguh ko maweta mahurip? Mangko ko ndak prang ing baḍama gulumu». Sakṣaṇa pinrang gulunikeng baḍama, mesat tĕnggĕknikang byasu hinuripakĕnya. Mumbul ta rahnya, ya teka karamasakĕna kang rudira de sang Calwanarang, magimbal pwa keçanira dening rudira. Ususnira makasawit mwang kinakalungakĕnya. Lawayanya ingolah kinabasang kabeh, makacaruweng bhuta kabeh sahananing çmaçana, makanguni paduka bhaṭari Bhagawati adinikanang cinarwan.

Umijil ta sira bhaṭari sangkeng kahyanganira, nĕhĕr mojar ta sireng Calwanarang: «Uḍuh, anakmami Calwanarang, apa kalinganta mangaturi caru ing hulun, bhakti mangarcana? Atarima nghulun ri pangastutinta».

Umatur ta rangḍeng Girah: «Pwangkulun, sang amawa rat dukeng tanayanta: mami anĕḍa sih bhaṭari, suka paduka bhaṭari ri tumpuranikang wwang sanagara, depun tekeng tĕngah pisan».

Angling pwa bhaṭari: «Lah, suka ingong, Calwanarang, anghing pwa kita haywa pepeka».

Mamwit ta rangḍeng Girah mangastuti bhaṭari. Çighra lĕpas lampahira mangigĕl ta sireng catuspatha.

Magering bangĕt ikang sanagara; magering sawengi kalih wĕngi, panas-tis laranya, paratra ikang wwang. Çawa haneng setra tumpuk, lyan haneng tĕgal, lyan haneng lĕbuh, waneh lungkrah haneng weçmanya. Çrĕgala ambahang mamangan kunapa. Gagak humung asĕluran mamangan kunapa, paḍa pwa ya manucuk çawa. Lalĕr mĕngèng ing grĕha mangrĕng; pomahan suwung. Waneh wwangnya lungha mareng doh, mamet desa kang tan kamaranan umungsi. Ikang wwang agering tinanggung-tanggung, waneh hanungkĕmban anaknya mwang tinuntunaka mapuṇḍut puṇḍut pwa ya.

Mulat tang bhutānguwuh: «Haywa kita lungha, desanta huwus makrĕta, maryya agering kamaranan, wangsul ta kita mara ngke, mahurip ta kita». Ri huwusnya mangkana makweh paratreng hawan ikang wwang miyang apuṇḍut-puṇḍut. Ikang bhuta haneng pomahan suwung paḍa wijah-wijah nipiñcel-piñcel masiwo-siwo ya, lyan i lĕbuh mwang i marggāgung.

Si Mahiṣawadana umañjinging weçma mahawan ing kikis, magering tang wwang sagrĕha. Si Wokçirṇa mañjing ing paturwaning wwang, mahawan ing [illegible], angungkab ungkabi pangerĕt, maminta caru gĕtih mantah daging mantah. «Iki kaptining hulun; haywa ta masowe», lingnya. Tan katakĕna ikang pĕjah lyan magering mwang tingkahing bhuta.

HOOFDSTUK IV.

Lingĕn ta sang prabhu ring nagara, tinangkil ta sira woyeng manguntur, tan praṇa-suka, kepwan ri polahanira, deni wwang sanagara makweh palatra; lyan tekang magering makweh. Mojar ta sang prabhu mutus mundangeng sang dwija, sang rĕṣi, brahmaṇa çewa-sogata mwang para mpungku guruloka, kinonira samy angulah tinghal mwang mahoma denikang wwang sanagara makweh paratra kamaraṇan. Mahoma ta sira para guruloka kabeh mwang sang dwija mangaradhana sang hyang Agni, awatara saḍang tĕngah wĕngi. Umijil ta sang hyang Caturbhuja sangkeng sang hyang Agni, nĕher mojar ta sira: «Om, om, hana ta sira mangaran çri Bharaḍah umungwing açrama haneng çmaçana ing Lĕmah-tulis, siddha yogīçwara. Yeka rumuwateng nagaranta, humilangakĕn kalĕnghaning bhuwana. Kawaça denya anlarakĕn makalaṇḍuhanikang rat, dening çrī Bharaḍah.» Ri huwusnyā-

wacana, mokṣa namu-namu sira. Enak rumĕngĕ kabeh ta sang rĕṣi sakwehikang mahoma ri ling sang Caturbhuja.

Dadi umĕtu ng rahina sama matur ta ya ri sang prabhu ri sojar sang Caturbhuja. Tinangkil ta sang narendra, umojar ta sang mahādwija: «Pwangkulun sang prabhu, haneki Caturbhuja umijil sakeng sang hyang Agni, nĕher mawacana, yan sang çrī Bharadah rumuwata nagareng aji; «sang açrameng çmaçaneng Lĕmah-tulis, sira humilangakĕn halenghanikang rat»». Mangkana ling sang Caturbhuja».

Mamintuhu ta sang çrī narapati ri aturira çrī gurulaka kabeh, mandika ta sang prabhu, mutus umarekeng hyang muniçwara haneng çmaçana ngke: «E, kanuruhan, lampah pwa kita ng açrama ing çmaçaneng Lemah-tulis, umundangeng sang jatiwara çrī yogiçwara mpu Bharadah, ndak hwan rumuwateng nagara kamarajan; haywa ta kita tan menggal».

Amwit ta sang kanuruhan sumambahing çrī naranātha. Mahawan pwa sira syandana mwang kuda, magelis lampahikang kanuruhan. Kawĕngyan sireng hawan, lumaku juga ta siramajang lek. Kajinĕman ta ya, amrĕgil ta sireng hawan. Eñjang lumaku sang kanuruhan, çighra datĕng pwa sireng açrama. Tumurun ta ken kanuruhan sakeng sakaṭa, umañjing pwa sire gopuraning açrama, panggih sang munīndra haneng patapanira. Sumambhrama ta sang rĕṣi manapa sang atithi: «Lah, bahagya ta kita laki, katanwruhan pinaka nghulun i kita. Apa kunang prayanta matang yan jumĕngjug kiteng açrama?».

Sahurnikeng kanuruhan umatur i çrī muniçwara: «Pwangkulun, nghulun sakeng nagara Kaḍiri, pun kanuruhan ngaraning hulun. Kinon umarekeng lĕbu-talampakanira sang mahāçanta, umundangeng sang muniwara, inutus denira sang amawa-rat. Kunang praya sang mrĕdu yan pareng nagara, sira sang prabhu aminta kasihaneng sang mahāmuni, anĕḍa huripanikang rat i sang mrĕdu, sang yogiçwara ta rumuwata nagara, dening mugering kamarajan makweh parātra. Wontĕn rangḍeng Girah mangaran Calwanarang, yeka pinalĕh; manak teka stri mangaran Manggali, yeka pinintaning duka mangaran Calwanarang, i rehani tan hana lumamareng anaknira».

Mangling pwa sira sang jatiwara: «Nghulun, tan wihang mami; mangke hana çiṣyaning hulun sasiki den milweng kita, kanuruhan, mangaran mpu Bahula; ika ta lumamareng sang Manggali. Umatura kita sang kanuruhan ing sang amawa-rat, yan mpu Bahula lumama-

reng Manggali; sapamalakunya tukwan tĕkani de çri narendra. Mangkana pawĕkasing hulun; nghulun pwa kĕlĕm tumĕtĕpang mpu Bahula, yen huwus saharṣeng ratna Manggali».

Mamisinggih pwa sang kanuruhan, mojar mawah sang munîçwara, makĕn mabwata ikang bhoga, umiwweng sang kanuruhan. Tan masowe ḍatang ta ikang pupuṇḍutan: tok, sĕkul, ulam, tampo, brĕm, kilang iyan tekang srĕbat-bujur. Mabhojana ta sira kanuruhan sarowanguika kabeh, ramya samanginum tok, kilang. Akulĕm ta sireng açrama sawĕngi. Ĕñjing pwa ken kanuruhan amitĕng sang jatiwara; katuhur pwa sira mpu Bahula.

Tan katakĕneng hawan ken kanuruhan mwang mpu Bahula, çighra ḍatang pwa sireng kadatwan, kapanggih ta çri narapati tinangkil woyeng manguntur. Anuli ta sira mareng panangkilan ken kanuruhan mwang mpu Bahula, sumĕmbah pwa ken kanuruhan i jĕng sang nâtha. Nĕhĕr aturnyeng sang prabhu: «Pukulun, tan wontĕn katuhur çri munîçwara de patik aji, punika çiṣya, mangaran mpu Bahula, marĕkeng paduka çri naranâtha, kinon lumamareng pun Manggali. Manawi pinalampah denya tĕkon, sapamalampahing tukwan tinĕkanana ugi rĕke de paduka bhaṭara. Wĕkasira sang jatiwara, yan huwus saharṣa mpu Bahula kalawan ratna Manggali kĕlĕm, sumana ta sang mrĕdu lumawadeng mpu Bahula».

Mojar ta sang nâtha: «Mamintuhu nghulun ri aturta, kanuruhan. Lah, kon atĕrĕn denta mpu Bahula mareng Girah lumamareng si Manggali. Nghulun panangkaning tukwan».

Mangkana ling sang narendra, amwit ta sang mpu Bahula umareng Girah, iniring deni rowangira ken kanuruhan. Tan lingĕn pwa sireng hĕnu; çighra ḍatang ta sireng Girah, cumunduk ta sireng karangira Calwanarang. Malinggih ta mpu Bahuleng palangka pâtithen, kañcit umĕdal ta Calwanarang masambhrama sumapeng sang tamwi: «Om, om, bahagya kita laki sang pinakâtithining hulun. Sangkeng ĕndi pinakanghulun, muwah umahyuneng ĕndi rasanghulun? Katanwruhan nghulun sumapeng sang atithi".

Tumurun pwa sira mpu Bahula sakeng salĕ, mwang lungsur babasahan, nĕhĕr lingiralus: «Pukulun rika tan salah pasambhrama sanghulun mambagyakĕneng hulun. Lah asuruda pinakanghulun ri pambagenireng hulun. Dening hulun ḍatang amalampah kasudenana nghulun ri pinakanghulun». Umajar ta rangḍeng Girah: «Lah kaki, sumy alinggih karihin». Sumy alinggih ta sira

mpu Bahula kalawan sira randeng Girah. Mojar ta sira mpu Bahula: «Nghulun mahyun anĕda sukanira randeng Girah, aminta kasihsihana nghulun. Kapĕtining hulun lumamareng anak-pinakanghulun, mangaran Manggali. Sugyan tan wruha pinakanghulun ri panangkaning hulun, bhujangga nghulun sakeng Lĕmah-tulis; anak de çri mahāmuniçwareng Lĕmah-tulis, mpu Bahula puspataning hulun. Sang jatiwara makon lumamareng ratna Manggali. Tan salah pwangkulun, sira umawarangeng sang munīndra».

Dadi ginurawеng dalĕm hati de sang Calwanarang. Harṣa dahat pwa sira umantuwa mareng mpu Bahula, nguniweh wawarangeng sang muniçwara. Suka dahat rasani hatinira sang randeng Girah, mawacana ta sira: «Apa pwa tan sukaha mami, yan mpu Bahula lumamareng anakmami, makanguni pakonira sang munīndra. Anghing haywa tan tuhu kiteng ratna Manggali».

Angling pwa mpu Bahula: «Punapa ta pwangkulun ri dumeh tan tuhweng pun Manggali pun mpu Bahula. Anghing sawalanya jugeka. Makanguni, pukulun, dening tukwan, sapamalampah sang hulun, hulun tumĕkanana».

Mojar Calwanarang: «Niskarana gengikang tukwan, yan tuhuwa kewala kita, sapawehta nghulun tumanggap».

Sinrahakĕn pwa sĕdah panglarang, lyan sphatika sadhananing paweçma dera mpu Bahula, katanggapan dera Calwanarang.

HOOFDSTUK V.

Adawa yan katakĕna; siddhy apanggih ta sira mpu Bahula kalawan ratna Manggali, enak patĕmwanira asiiih-asih rahineng kulĕm.

Wacananĕn ta sang randeng Girah. Yan mangayunakĕn sore, gumangsal ikang lĕpihan. Huwusnya gumangsal ikang patra, umojar ta randeng Girah i sira mpu Bahula: «Lah, kaki samy alinggih karihin». Samy alinggih ta sira randeng Girah, dady angling sira randeng Girah: «Kariya, laki, rasun mareng çmaçana». Wiyang ta ya mareng çmasana; datĕngira sakeng çmasana awyatara madya ratri. Mangkana pwa ya sāri-sāri.

Umojar ta mpu Bahula ri sira sang Manggali: «Rari, kita anteninghulun, unapa karih sy andikanira bibi dumeh ya lungha lumakwa ring wĕngi juga, sandeha ngulun. Tumuta juga mami: maty ahuripa parĕnga nghulun ing andikanira bibi. Jateni ng

hulun, maskw indung, punapa karyya tèmĕn sy andikanira ibu yan sĕḍĕng mangkana. Sandeya dahat nghulun».

Umojar ta Manggali ing lakinira: «Kakaning hulun, mami pajare kita, sajati nghulun haywa wera. Tan wenang kakaning hulun milu-milw ing kana. Sy andikanira ibu laku anĕluh linakwakĕn, ya mamatining nagara tumpura. Ya teka nimittaning wwang makweh pĕjah, kunapa angĕbĕking tĕgal, mwang wĕçma grĕha makweh suwung. Mangkana prayanira ibu».

Mangling pwa sira mpu Bahula ing arinira: «Mas mirah rari pawitaning hulun, mahyun wruha kakanta ing lĕpihan ikang ginangsal denira ibu. Nda nghulun manggangsala».

Ya teka sĕḍĕngira wiyang Calwanarang, sinungakĕn ikang pustaka mareng sang kaka dyah sang Manggali. Aris winaca de sang mpu Bahula, nĕhĕr pinamwitakĕn kang pustaka, yan mahyun pintonakĕna ing sang mahāçanta. Lumampah ta sira mpu Bahula mareng Lĕmah-tulis. Tan warṇṇanĕn pwa ing hawan, çīghra ḍatang ta sireng açrama ngka, jumugjug ta sinamadheng sang jatiwara, kapanggih ta lingghiheng bukur sang munīndra, bagya! i ḍateng mpu Bahula mawa pustaka, manambaheng sang mrĕdu. Suka ta manah çrī yogīçwara tumon ri çiṣyanira ḍatang. Mangling pwa sira: «Om, om, tĕka pwa sira mpu Bahula, mamwa pustaka kiteng hulun, bilih pustakanikeng Calwanarang».

Umatur pwa mpu Bahula ing sang mahāçanta yan tuhu pustakeng Calwanarang. Ginangsal pwa ikang patra de sang mahamuni ulihaning çastra, panglaku dahat mareng kayogyan. Atyanteng hananya umareng kasiddhyan; tĕlas pwang agama pangiwaning pustaka: teka pweka mareng dudu linakwakĕn de sang Calwanarang, dady angiwa mareng gĕlĕh. Mojar ta sang muniçwara: «Pamulih kiteng Girah, mpu Bahula, mawa pustaka denta, kon simpĕnane si Manggali. Benjang enjang kaki, tumuturing kita. Kunang hawanammami ing desa kang kamantyan mwang ing sĕma, ing tĕgal; laku kita ḍihin».

Amwit angañjali umusapi jĕng sang munīndra sang mpu Bahula mantukeng Girah, makon sumimpĕn ikang patra ing sang Manggalī. Tan warṇṇanĕn ta mpu Bahula.

HOOFDSTUK VI.

Wacanan sang muniçwara. Eñjing ta sirālaku sakeng açrama, iniring pwa sira dening çiṣyanira katriṇi. Umenggal ta lampah

sang jatiwara Bharadah, tan wangçanen ing hena. Datang ta sireng desa kang kamaraṇan, marggaṇya samun dukutnyāngrĕmben. Amanggih pwa sira wwang mangdadyakĕn bahni, mahyun tumunuweng çawa. Dadi kalaran tikang çawa de sang yogiçwara, kinuça dening swaminya manangis, ikang kunapa rinurubaṇ pwa ya tayan pĕṭak. Mangling pwa sang jatiwara: «Uḍuh, kapiwelasan nghulun tumon ri kita manangis makuçeng laywane lakinta. Nghulun tinghalane». Ingungkaban pwa ikang laywan, dadi hana keketegnika. Kengkab ping rwa, hana ambĕkanika, awatara rwang sĕpah, dadi lungguh ikang huwus paratra, matur ing sang jatiwara: «Pukulun, mantyante gonge hutanging hulun ing paduka sang jiwatma, tan bisa nghulun sumahura hutanging hulun ing talampakanira sang mahāmuni». Mojar ta çrī Bharadah: «Niskaraṇa iku wuwusta, haywa mangkana. Lah, pakari kita ingke, nghulun lumampaha».

Lumampah pwa sang jiwatma, amanggih ta sira kunapa tigang siki majajar. Ikang rwa lagi wutuh, ikang sasiki huwus rusak. Siniratan pwa ya tirtha kang wutuh, siddha mahurip tekang çawa.

Sah ta sira sakerika umara sireng grĕha natarnikāsamun dukutnyāngremben. Umañjing pwa sireng weçma anĕmu wwang magĕring kalih siki huwus paratra. Kunang waneh ing tatangganya samy agĕring, ikang sasiki lagy angintih-intih, kang sasiki lagy akĕkĕtĕg. Siniratan pwa ya tirtha de sang muniçwara, siddha mahurip teka kabeh, sumingastuti ya mangarcana pwa yeng sang munīndra.

Mojar ta sang yogiçwara Bharadah makoneng çiṣyanira kalih siki umantukeng açrama, i rehanika masĕpi patapanireng çmaçana. Umantuk pwa çiṣya kalih siki, amwit ta sireng çrī muniçwara mangañjali. Magĕlis ta lampahikeng çiṣya, tan katakĕneng hawan.

Kawarṇṇana sang yogi Bharadah. Kesah ta sake rika sira angulul-angulwan laku sang jatiwara, mahawan pwa sireng setra tĕgal-tĕgal, dukutnya kakajar mwang pakis, waduri kaywanya. Çrĕgala amahulung mamangsa kunapa haneng sukĕt pakis. Wayasanya muny angalok-alok haneng tahĕn. Wus rawuh pwa sireng kana sang jiwatma Bharadah, umĕnĕng tang çwanāmbahung mwang gagak muni tumon ri sang mahāçanta datang. Sakweh anikang kahawan de sang mahāçanta, prapa yan lagi wutuha kewala, siddha mahurip tikang paratra satinghalira sang muniçwara.

Ngkaneng madyaning sĕma haneki strī manangis pwa ya

sa-iki mangalor-mangidul tan wruh ri palahanika. Kalaran pwa ya denya yan sang yogiçwara ḍatang, umara pwa ya mangastuti ing jĕng sang jatiwara. Nihan aturnyeng sang mredu: «Pukulun, anĕḍa kasihana nghulun de lĕbu-talampakanira sang muniçwara. Nghulun mahyun tumuture swamining hulun; malara juga pwa hatining hulun, sinung widhi ta pukulun depun katĕmweng lakining hulun».

Mangling pwa sang yogiçwara: «Tan kawaça yan mangkanaha: yan durung rusaka laywane ng lakinteku, bilih kita katĕmu malih. Rusak pwa ya huwus ikang laywan, tan katĕmwa kita muwah. Kapanggih kita, yan mahawan pati. Nghulun tumuduheng swarggane lakinta mwang kita. Mwah iki paranti sakeng hulun, tanggapi, haywa pepeka. Muwah warah mami iri kita kengĕ takĕna; kapanggih kiteng lakinta».

Sumambah tang strī tumanggapeng wacana sang mahāçanta. Tan lingĕn tekang strī.

HOOFDSTUK VII.

Lumampah ta sang jatiwara ring madyaning çmasana, kapanggih pwa ya si Wökçirṣa kalawan Mahiṣawadana, çiṣyanikang Calwanarang. Satinghalnya sang jatiwara ḍatang umarĕk ta yeng sang mahāçanta, kalih mangastuting jĕngnira, si Wökçirṣa mwang Mahiṣawadana.

Mojar ta sang çri Bharaḍah: «E, wong wong paran kita sumambaheng hulun, kalawan sapeki namanta; katanwrahan nguhun, jateni mami».

Umatur pwa ya si Wökçirṣa kalawan si Mahiṣawadana: «Pukulun, ature si Wökçirṣa mwah si Mahiṣawadana sumambaheng talampakanira. Kaçiṣya pinaka nghulun de sang ranḍeng Girah. Ngulun anĕḍa sihira sang mahāmuni, lukataning hulun».

Mangling pwa sang yogiçwara: «Tan kawaça pwa kita lukata ḍihin, yan tan Calwanarang lukata ḍihin. Pamangkat kiteng Calwanarang, majara kita, nghulun mahyun mawacana».

Amwit angañjali si Wökçirṣa tur anikĕl, mwang Mahiṣawadana.

Sang Calwanarang sĕḍang mangayapeng kahyangan ing çmasana, wahu mantuk paduka bhaṭari Bhagawati sakeng sapuccapan kalawan ranḍeng Girah. Mawĕkas bhaṭaringuni: «Eh, Calwanarang, haywa pepeka, meh surupanta», mangkana ling bhaṭari.

Sakṣaṇa ḍatang si Wökçirṣa mwang Mahiṣawadana umatur

ḍumuhun i sang Calwanarang: umunyaka yan sang yogiçwara Bharaḍah ḍatang. Mangling pwa Calwanarang: «E, kalinganya warang Bharaḍah pwa ya ḍatang, nghulun mangke sumapahe riya». Lumampah ta sang Calwanarang, rawuh pwa yeng ayunira sang mahā wawal, sumapeng sang jiwatma, sang raṇḍeng Girah, linguira. «Pwangkulun, bahagya sang jatiwara waranging hulun, sang yogiçwara Bharaḍah. Manĕḍa nghulun pituturaneng rahayu».

Mangling ta sang munīndra. «Lah, nghulun mawarahe ng nitiyogya, haywa ta kita pinahagĕng wuyungta, warang. Nghulun katakĕna ḍihin denta mati-mati janma lakw agĕleh, maweh kalengkaning bhumi, magawe dukaning rat mwang amamati sarat. Pira-pira denta anaḍahi mala patakaning rat. Akweh ika wwang magĕring. Kadalwan dentānmawa mala pataka, amatyani wwang sanagara. Tan kawaça kita lukata yan tan mahawan pati kalinganya. Iwa mangkana, yan durung wruh pasuk wĕtuning lumukat, masa kita lukata».

Mojar ta Calwanarang: «Kalinganyāgĕng dahat patakanami ing sarat; yan manglana lukaten nghulun, sang jatiwara, sihanta mawarangeng hulun».

Mawacana ta sang munindra: «Tan bisa nghulun lumukateng kita kadi mangke».

Mojar teki Calwanarang, krodha, magĕng dukanira raṇḍeng Girah: «Ndya dening hulun mawarangeng kita, yan kita tan wruh manglukateng hulun. Lĕmĕh pwa kita nginkateng hulun, lah pisan-pisan nghulun angemasana papa pataka. Ndak teluh kita rĕṣi Bharaḍah». Nehĕr umigĕl Calwanarang sumungsang umure keça, matanya lumirik, karanya tumuding i sang munindra: «Pĕjah si kita mangke dening hulun, yogiçwara Bharaḍah. Sugyan tan wruha kita, warang, iki groḍa mageng, nghulun tĕluhe, dĕlĕngen denta, mpu Bharaḍah». Sakṣaṇa rĕmĕk tikang wrĕkṣa groḍa deni sangĕt drĕṣṭinikeng Calwanarang.

Mangling pwa sang mahāmuni: «Lah, ni warang, tĕkaken manih panĕluhta den asangĕt, masa nghulun gawoka».

Nehĕr binangĕt denira tumĕluh, mijil tang bahni sakeng akṣi, ghraṇa, karṇṇa, tutuk, murub muntab ry angga sang jatiwara. Tan wighani pwa sang yogiçwara, enak denira rumegep huriping sarat. Mangling pwa sang mahā wawal: «Tan pĕjah nghulun denta tĕluh, ni warang, kakukud huripta dening hulun. Mogha kita mati yeng pangadĕganmu ika». Yateka paratra sang Calwanarang. Daḍi rumaṣa sang mahāmuni Bharaḍah: «Ujuh, durung

mami mawarahĕng kalĕpasan marĕng ni warang. Lah, wastu ni warang kita huripa manih». Ya teka mahurip Calwanarang; tumuli mangguman-uman iking Calwanarang, lingira: «Nghulun huwus paratra, apa pwa pukulun denta huripakĕn manih?»

Masama pwa sang munīndra: «Eh, warang, doning hulun humuripakĕneng kita muwah, durung hulun mawarah kiteng kalĕpasanta mwang tumuduheng swargganta, kalawan mahahilanganing wighnanta».

Mojar Calwanarang: «Uḍuh, kamahyangan si yan manghana wuwus sang yogīçwara, lumukateng hulun, nghulun sumambaheng lĕbu-talampakanira sang jatiwara, yan kita lumukateng hulun». Umuhun ta Calwanarang i jĕng sang munīndra, inuhutakĕn kalĕpasanira mwang tinuduhakĕn swargganya. Ri wusira winarahan de sang çri yogīçwara Bharadah, amwit sira Calwanarang mangastuti jĕng sang pinawara. Ling sang mahāmuni: «Lah, mĕntas kita lukat, ni warang». Paratra ta Calwanarang siddha lukat, tununĕn çawa sang rangḍeng Girah de sang jiwātma.

Kunang si Wōkçirṇa mwang Mahiṇṭawadana samy asarud hayu, amalaku winalonana de sang mahāmuni, i rehanika tan kawaça tumuta lukat sarĕng kalawan rangḍeng Girah. Sami winikwan ta kalih de sang munīçwara. Tan warṇṇanĕn sang Calwanarang.

HOOFDSTUK VIII.

Sang jiwātmaka marĕng Girah tumiliheng mpu Bahula, mapajara yan Calwanarang huwus paratra. Çighra ḍatang ta sira sang yogīçwara ing Girah, tumuṇḍuheng kabuyutaning wwang ing Girah.

Umarĕk ta sira mpu Bahula i sang jatiwara, atur sĕmbah anĕhun jĕng sang mahāmuni. Mangling pwa sang yogīçwara: «Om mpu Bahula, nghulun amĕheta ri kita, ni warang Calwanarang huwus paratra; siddha lukat dening hulun. Laku kiteng nagara matura çri narendra, yan Calwanarang huwus pĕjah. Si Wōkçirṇa mwang si Mahiṇṭawadana huwus asarud hayu, angawasi amarĕkeng hulun. Aturanta yan nghulun hana ngke».

Amwit angañjali ta mpu Bahula ri jĕng sang mahāmuni, lumampah ta sireng nagara. Tan katakĕna sireng hawan mpu Bahula, çighra ḍatang pwa sireng rājya, panggih çri narapati

tinangkil. Umatur mpu Bahula: «Pukulun, sahaturane mpu Bahula ing pada bhaṭara: pun Calwanarang sampun paratra de sang muniwara, pun Wökçirṣa mwang pun Mahiṣawadana sampun asurud hayu, angawaçi ing sang yogiçwara. Sang munindra mangke wuyeng Girah». Majar ta sang nātha: «E bahagya si yan manghana wuwusta mpu Bahula; eh apatih Dharmmamurtti, paḍa dandana syandana mwang iman kita, ingong marĕkeng sang mahāçanta, lawan yayiçwari milwa i ri ngong mareng Girah. Kita apatih mwang kanuruhan haywa pepeka denta umikwa ri ngong».

Tan anwas umimba sang prabhu Erlanggya mareng Girah, akrigan. Humung gumuruh swaraning gong gĕnḍing atarung, pangrikning kuda krĕbĕtning dhwaja. Lampahnikeng wadwa sĕsek, supĕnuh ikang hawan. Tan lingĕn laku sang nātha ring hĕnu, çighra pwa ya prapteng Girah; jumugjug kahananira sang yogi Bharadah, haneng kabuyutaning wong Girah. Sajatĕngireng kana mahardja Erlanggya sinaṇa de sang jiwātma. «Om, um, pwangkulun sang prabhu, bahagya yan ḍatangeng hulun. Sang prabhu, nghulun katakĕna ri pĕjahnikang Calwanarang. Si Wökçirṣa mwang si Mahiṣawadana huwus samāsurud hayu, milu ri umilageng hulun».

Mangling pwa çri naranātha: «Bahagya si pukulun yan pĕjah iking Calwanarang. Antyante tuṣṭa manahing hulun. Mur mangke kalĕngkaning bhuwana, gĕleh-gelĕhning sarat, karĕsĕsing jagat. Pira-pira hutanging hulun ing lĕbu-talampakanira sang yogiçwara; tan kĕna hulun sahur. Anghing hulun hĕlĕm sumahura ing lĕbu-talampakanira sang yogiçwara, dening tan sipi-sipi gĕnge hutanging hulun».

Mawacana pwa sang muniçwara: «E niskaraṇa wuwus sang prabhu ikang manghana. Durung tĕlas pwa dening hulun umuhutakĕn iking Calwanarang. Ri huwus pwa ya pĕjah, ya teka kahyuning hulun gawenĕn hayu muwah, ikang banaspati gĕlah-gĕlahiking Calwanarang. Dadyakĕna ḍangka iking Girah, prayaçcitanĕn».

Amintuhu ta sang narendra sotusira sang yogiçwara. Mangling muwah ta sang mahāçanta: «Sang prabhu umantuka juga karihin mareng rajya, nghulun lagy amrayaçcitta talĕtĕhiking Calwanarang. Yan nghulun huwus mrayaçcitta ikang Rabut-Girah, nghulun mareng rajya nagara, umikweng sang prabhu». Mojar ta sang prabhu Erlanggya: «Pukulun, amit raputu lĕbu-talam-

pakanira sang jatiwara umantuka karihin mareng kaḍatwan. Raputunira pun kanuruhan kantuneng riki, angiringeng lebu-talampakanira mareng rājya-nagara».

Tan awas mantuk ta sang prabhu. Tan warṇṇanening hawan, çighra ḍatang pwa sireng kaḍatwan.

HOOFDSTUK IX.

Lingĕn sang yogiçwara Bharaḍah haneng Girah amrayaçcitta Calwanarang. Beya pwa sakeng sang nātha; ken kanuruhan angaturani ri sang mahāmuni. Ri huwusira amrayaçcitta, siddhyengaranan Rabut-Giraḥ, pinaka kabuyutaning wong Girah.

Ri huwus sang mahāmuni karyyanira tan awas umilag pwa sira maḍampa syandana. Ken kanuruhan mahawan açwa, umikuweng sang jatiwara lakwa mareng nagara. Tan kantun sira mpu Bahula. Tan katakĕneng hawan, çighra ḍatang ta sireng nagara.

Umijil sang prabhu Erlanggya sakeng kaḍatwan, amapageng sang mahāmuni Bharaḍah, ing jaba-kuṭaniking mangunter. Humung swaraning gong gĕnḍing pereret tanpa parungwan.

Katon sang jatiwara de sang nātha, tumurun ta sang narendra sakeng sakaṭa, tumuly angiringakĕn sang mahāmuni mareng kaḍatwan. Linggihakĕn pwa sang muniçwareng patani danta, kunang sang nātha linggih waweng palipir. Mojar ta sang narendra matureng sang mahāçanta. «Pukulun sahature pun Erlanggya kahatureng lebu-talampakanira sang jatiwara. Mahyun nghulun umikuweng jĕng sang mahāmuni. Anuḍa sih sang jatiwara tumuta mataki taki sang hyang dharmma; asurud-hayuwa tuminggalakĕn buddhi mahala: ikang drĕmba, moha, lobha, krodha, matsaryya, trĕṣṇa, sungsut. Sadhaka gorawa pwa dening hulun. Huwus prabhu añakrawati nghulun, suka pradhana wahakawarahan, wayo sarwwa makweh. Kaptininghulun mangke wruha tingkahing kapatin mwang kang ungsinĕn, wruha iking papa-swargga».

Mangkana aturira mahārāja Erlanggya ing sang mahāmuni, mangling pwa çri mahā Bharaḍah. «Uḍuh rahayu dahat wuwus sang prabhu; antyanta yuktinikang sarat yan mangkana. Kita pwa rumĕgĕpeng sang hyang dharmma».

Mojar ta sang nātha muwah amatur tingkahing sasari. «Pukulun pira gĕngikang sasari katureng lebu-talampakanira punang pirak?

Winarah jugeki putunira ring çisya-madhyamottama ihang sasantun».

Mandika ta sang mrĕdu ing sang prabhu: «Niskaraṇa rĕko tingkahing beya. Yadyan tanpa beyaka yan ateguh tuhuwa kewalāguru, pada kalawan abeya. Ring abeya yan tan atĕguh tuhu ring sang guru, pada kalawan tanpa beya. Nghulun mangke waraheng beya. Ikang pirak sabhuwana ngaranya, pongkab sabda ngaranya. Baturing sasari gung 1600 kaniṣṭa; baturing sasari gung 4000 madya; baturing sasari gung 8000 uttama; baturing sasari gung 80000 uttamaning uttama ngaranya. Yeka gung-liting sasari. Iwa mangkana yan tan atĕguh tuhu denya magurwan-gurwan paḍa kalawan tanpa sasantun. Kang atĕguh tuhu juga maka sasari; bota tan bota, angel, nora udan nora panas, yan pangutusing guru, linakwan juga. Tan wĕnang manikĕlakĕn sapa-taduhing guru. Ya teka maka sasari. Uttama yan agung sasantun tur atĕguh tuhu mwang tanpa nikĕlakĕn tuduh; uttama dahat yan mangkana. Kita pwa sang prabhu yan pajenging karyya moyahharĕngan, sakahyun çri narapati juga doning sasari».

Mojar ta çrī narendra: «Ikang wwalung iwu pukulun kalakwan de ranak lebu-talampakanira, katureng çrī paduka munindra».

Mangling ta sang jatiwara: «Lah amangiḍĕpakĕn nghulun ri warana sang naranātha. Nghulun mawarah tingkahing puṣpa: seḍah pitu-likur ingapwan, wadahi ing sanggan linggany rukma, pucaki sotya mirah. Sĕkar-uranika kañcana mwang salaka luru, palu den anipis-gunting ika; wijanya mirah sahananya. Hana pwa sasar sasaranta atapa, satiba tibanta kinamulen ing rat mwang kinatonganing bhuwana jagat».

Amintuhu ta sang nātha ring sapawarah sang mahāmuni. Sakṣaṇa motus ta sira mangdandani puṣpa mwang sĕkar-ura, wija. Sampun pwa ya adan papajangan antyante langenika. Sang prabhu sampun malih siradus akajamas, kalih sira paramecwarinira. Sampun malih sangkĕp ikang saji-saji. Marĕk ta mahārāja Erlanggya ing sang mahāmuni Bharadah ngkaneng papajangan, tan sipi-sipi lalĕhnika. Kumutug kukusing asĕp-asĕp mwang dhupa-dipa. Humung tang tabĕh-tabĕhan mwang gong sangka pereret umuni.

Mangandika pwa sang jatiwara: «Eh para ngke kitanaku sang prabhu. Mangke kinon sang hulun angemani ri kita, kita ngong seḍepi basaja ing kene juganakinghulun. Ngong sĕḍepi kita Jatiningrat puṣpatanta».

Sumambah ta sang prabhu kalih paramecwarinira ri sang

yogi Bharadah. Ingisar ikang puṣpa ing sangku dinadaran pasthan kañcana. Kesar ping tiga ikang puṣpa, sinĕḍĕpan pwa sang prabhu kalih parameçwarinira de sang mahāçanta.

Nahan winarah-warah ta sira lwiring sang hyang dharmma. Tĕlas pwa denirāwarah, ya tika n umuhutakĕn ring nitiyogya rahaywanikang lampah linakwanira. Ikang atapeng rājya mwang atapeng giri-wana, lyan tingkahing caturaçrama, lwirnya: gṛhastana, wanaprastha, bhikṣuka, brahmacarika. Artinya: agṛhasthana ngaranya wiku arabi, anak-anak, aputu. Wanaprastha ngaranya, wiku adukuh tĕngahing alas gĕng; wana ngaraning alas, patra ngaraning gagodong mwang susukĕt: maryy amangan yan tan olihnya ngrĕnggut sukĕt-godong ngkaneng dukuhnya. Ikang bhikṣuka ngaranya ikang mahāpaṇḍita mukti, wĕnang mamatyani, wĕnang adrĕwya kawula sakalwira, mwang sakawonganing wwang maka huluna; mapatni, mangjajamaha, tan sikaraṇĕn de sang prabhu, apan huwus linggihanya mangkana. Brahmacari pwa ngaranya: hana çukla-brahmacari, hana tan-trĕṣṇa-brahmacari, hana sawala-brahmacari, hana brahmacari tĕmĕn. Çukla-brahmacari pwa ngaranya: anaking alĕbu-guntur durung wruh rasaning sĕkul ulam mwang rasaning salaki-sapatni durung wruh; ajar-ajar sangkan rare, yeka çukla-brahmacari ngaranya. Ikang tan-trĕṣṇa-brahmacari ngaranya: anĕmu warah hayu mwang rasa wasiki tur karasa denya, atinggal kaladin mwang atmaja, patni, tanpa karaṇa, anuly ajar-ajar; yeka tan-trĕṣṇa-brahmacari ngaranya. Sawala-brahmacari ngaranya: hawan atukar teka swaminya katitihan pwa ya merang, makanguni ingadu dening tuhanya tanpa ngĕnoh, merang pwa ya anuly ajar-ajar, sawala-brahmacari ika. Ikang brahmacari tĕmĕn pwa ngaranya, sarupa-rupaning wiku, yan wruh ring rasa kabeh mwang wruh pasuk-wĕtuning jagat, unggwanya, yeka brahmacari tĕmĕn ngaranya. Yeka linggih sang paṇḍita sowang-sowang.

Kalawan kitamaku sang prabhu, haywa kita tan umiring tingkahikang kuna-kuna, haywa ngurangi mwah nglĕwihi sita-sitanteng bhuwana; kang hana ing kuna den hana mangke, ikang nora ing kuna den nora ing mangke; ikang katĕmu-katĕmu den maksih denta humiring. Haywa tan gama-gamanta wekṣa. Hana Dewaçasana, Rājaçāsana, Rājaniti, Rajakapa-kapa, Manuçāsana, Reṣiçāsana, Adhigama, jĕnĕngakĕn ika kabeh. Inak pwa pamuktyanteng sarat mañakrawati kiteng bhumi Jawadi ngke, tapi tekeng nuṣāntara kawaça. Inak tumbĕhnikang sarat kabeh denta;

makanguni kita huwus watĕk sang hyang dharmma; wruh kramaning pati kalawan hurip; wruh ing swargga-naraka; waspada tĕkeng kahulihanta; wruh kita pasuk-wĕtuning rat kabeh; tan hana kasangsayanteng bhuwana. Engĕt-engĕt haywa lupa».

Matur pwa sang nātha ing sang munīndra: «Atĕḍa tanuja 'ebu-talampakanira sang mahāçanta ri pituwi sang yogīçwara, telas ta inuhutakĕn kabeh de sang muniwara. Antyante sih sang satwika ing ranak sang dharmmātma. Pajang mawingang wingang rasani hatining ranak sang waçcitta».

Huwus pwa mangkanāluwaran karyya sang bramila. Iniwĕ ta sang çramaṇerika, pinupungdutan telah, tan ilang takonakĕna; ingayap de sang nātha. Wus amlaku dumuntung sireng yaça-dan-tāmrègil sang mahāmuni.

Eñjing amwit ta sireng sunasira, mangdika pwa sira sang mahāwakya: «E sang prabhu, amwit ramantīnaku, kaki bramila, nghulun umantukeng açrama».

Matur pwa sang bramila: «Sanggih pukulun. Idan-talampakanira atoliheng açrama. Mangke ātmaja sang mahāmuni lagy angatur-aturi i jĕng sang jatiwara».

Mojar ta muwah sang nātha ri umutuseng apatih mwang ken kanuruhan, umiringeng sang mahāçanta, muliha mareng açrama; samy adandana syandana, aliman, kuda.

Ingaturan ta sang yogiçwara de sang prabhu yatra limang keṭi, tayan sekĕt panguḍĕg, hema lyan nawaratna sarwwa makweh; mwang kawula jaru-sawah satus, kebo lyan sapi-pagawe makweh, katureng sang mredu. Mangling pwa sang mahāmuni: «Atarima nghulun ri atur-aturta, sang prabhu. Hana pawekas mami i ri kita, haywa tan wilaseng kasyasih, makanguni ring sang paṇḍita haywa tan mule».

Atur sĕmbah ta sang narendra i sang mahāmuni, musapi jĕng talampakanira sang yogi Bharaḍah, ingĕnahakĕn ring wunwunan de sang nātha.

Mangling ta sira muwah sang jatiwara: «Lah kantuna anaking-hulun, haywa tan mengĕt sapawarahing hulun».

Lumampah ta sang yogiçwara munggweng sakaṭa, iniring dening apatih mwang kanuruhan, tumĕnggung. Tan katakĕneng hĕnu, çighra ḍatang pwa yeng açrama çmasana. Amwit mangastuti ing jĕngnira ken apatih mwang ken kanuruhan, tumĕnggung, samy atolih sireng kaḍatwan. Tan waruṇanĕn ken apatih

mwang ken kanuruhan, ken tumĕnggung sampun kesah sangkeng açrama.

Sang yogīçwara sira lingĕn. Sinungsung ta sira dening putrinira mangaran Wedawatī, pinapag ta sireng gopura. Suka ta manah sang yogīçwara, parĕng sira mantukeng açramanira.

HOOFDSTUK X.

Wuwusen polahira çrī narendra haneng nagaranira; suka wiryyakrĕta manahira. Inak ikang rat kabeh ri pangadĕgira; tuwi eweh tan hana. Kunang hawan ikang ngguwanya ahrit, pambegalan, ingenahan pwa ya wwang, dinadyakĕn desa. Hĕnu ikang katĕgalan tinanĕman gruḍa mwang wudhi jinajar-jajarnira. Akeh ikang wwang lumiwat hawan. Tan lingĕn pwa wong nuṣāntara, samy ahijĕp mangawula ring sang nātha. Sabrang: Palembang, Jambi, Malaka, Singapura, Patani, Pahang, Siyĕm, Cĕmpa, Cina, Koci, Keling, Tatar, Pego, ing Kĕḍah, Kuṭawaringin, Kute, Bangka, Suṇḍa, Madura, Kangayan, Makasar, Guran, Waṇḍan, Pelekè, Maluku, Bali, Timur, Dompo, Bima, Sambawa, Sasak, samangkana kwehikang nuṣāntara asrah upĕti marĕkeng sang prabhu, apuspata Jatiningrat, mahārāja Erlanggyābhiṣekanira. Brahmaṇa, bhujangga, rĕsi, samyanglinggihi çāsananira sowang-sowang. Inak pwa kabeh tĕkaning tanayanthani. Laṇḍuh ikang hudan, dadi ikang tahun, amurah kang sarwwa tinaḍah. Ikang wadwa samy atata, anut tingkahing alawas.

Hana ta putranira kalih siki, samy anom pĕkik ikang rupa. Sira ta jagadĕgakĕna prabhu. Anganti lagi kepwan prĕnahaningadĕg. Mahyun adĕgakĕneng nuṣāntara sasiki, sasiki mangadĕgeng Jawadīpa. Lagi sandeya daya sang prabhu. Apa karaṇanya mangkana? I rehanika putrānwam tan wruhing reh. Manawi kirang dana awasana tanpa wadwa ring wekasan. Marmaning tan sinung mangadĕga ring dah. Anghing kaptining sang nātha, mangadĕgeng Bantĕn sasiki, mwang ing Jawa sasiki. Apan Bali maparĕk paḍa kalawan maksiheng Jawa.

Angrambang ta sang narendra ing ken apatih, tumĕnggung, rangga, kanuruhan mwang ri mantrinira kabeh, mojar ta çrī narendra: »Kaptininghulun, apatih, hana kita mantrininghulun kabeh mwang kanuruhan sadaya; nghulun mangadĕgakĕna ratu putraning hulun ing Bali sasiki mwang ring Jawa sasiki. Angapa

denta ngrasani? Nghulun malih lagy aken amarĕk tumariyeng lĕbu-talampakanira guruninghulun».

Umatur pwa ken apatih mwang mantrinira kabeh, sami aninggihakĕn yan matura mareng sang yogiçwara. Mandika ta sang prabhu motuseng kanuruhan marĕkeng açrama. Amwit angañjali ken kanuruhan ing sang nātha, lumampah ta sira ken kanuruhan munggweng syandana. Lĕpas ta lampahikeng kanurahun; tan kawarṇṇeng hawan, çighra ḍatang pwa yeng açrama. Tumurun ta ken kanuruhan sakeng sakaṭa, umañjing ta sireng gopura, panggih ta sang mahāçanta sinewa dening çiṣyanira. Sumambrama sirānapeng sang kanuruhan: «Om, om, bahagya kita laki kanuruhan. Apeki karyyanteng hulun mareng açrama?»

Umatur ken kanuruhan: «Pun kanuruhan ingutus de ranak lĕbu-talampakanira pukulun, kinen tumariya sang yogiçwara, dening putra kalih siki mahyun adĕgakĕna ratu ring Bali sasiki, ratu ing Jawa sasiki. Mangkana patarya anak lĕbu-talampakanira ing sang mahāmuni. Sandika sang waçcitta tinurut de ranak sang dyaya».

Mangling ta sang wicakṣaṇa: «Kalinganĕ mangkana karya sang prabhu. Tan kawaça yan mangkana. Apan ikang i Bali tuhu tan hana ratunya ngadĕg mangke, anghing hana sira sang yogiçwara amunggwing açrameng Çilayuktidesa, kapreṇah tuwa dening hulun. Antyanta deni kaçaktinira, sira mahāmuni Kuturan pwapatanira. Nghulun mareng Bantĕn ḍihin marĕkeng sang mahāmuni ing Sukti, anĕḍaha nugraha sang mahāçanta. Kita pwa ken kanuruhan, pamulih mareng nagara, aturakĕneng sang prabhu sapakatareng hulun i kita. Yan rawuh nghulun sangkeng Bantĕn, anuli mareng nagara amarĕkeng anaking hulun umuhutakĕna saulihing hulun kata sakeng Bantĕn».

Amwit angañjali pwa ken kanuruhan, mantuk ta sireng nagara. Kesah ta sira sakeng açrama, tan katakĕna ikang kanuruhan.

HOOFDSTUK XI.

Waçanan sang mahāmuni Bharadah. Mawĕkas-wĕkas sireng putrinira sang Wedawati: «Eh putrininghulun, haywa ta kitage lĕpas ḍihin. Herĕn hulun ḍatang sakeng Bantĕn. Kalawan durung huwus lagi karyyani nghulun. Helĕm kita parĕng kalawan nghulun». Mamisinggih pwa ya sang putri.

Lumampah ta sang mahāçanta Bharaḍah mareng Bantĕn ḍatĕngeng açrama Sukti. Kunang desa kang kahawan sakeng açrameng çmasana ing Lĕmah-tulis: ri Watulanggi, ri Sangkan, Banasara, ring Japan, Paṇḍawa, Buhurmirah, kapering deseng Campaluk, ring Kaṇḍi-kawiri, Kuṭi-kuti, i rika ta sirāmregil. Eñjing lumampah ta sira kadungkap rang Kapulungan, ring Makara-mungkur, ring Bayalangu, Ujung-alang, Dawehan, Pabaveman, ring Tirah, ring Wunut, ring Talĕpa, We-pitih, mwang ing Genggen, Gahan, Pajarakan, ring Lesan, Sĕkar-rawi, ring Gaḍing mingĕr mangalor sang mahāmuni alaku, ring Momorong, Ujung-widara, ring Waru-waru, ring Daleman, Lĕmah-mirah, ring Turapas, Bañu-langu, Gunung-patawuran, sang hyang Dewara, Lagunḍi, Pabukuran, Alang-alang-dawa, Patukangan, ri Turayan, Karasikan, Balawan, Hijin, ring Blaran, ring Andelan, çighra datĕng sireng Sagara-rupĕk sang jatiwara Bharaḍah. Mangantyakĕn wwang manambangi. Tan hana kadiryya de sang mahāmuni; dadi hana rwanikang kalañcang ngkaneng kikisik, yeka ta kambangakĕna ing samudra, titihana denira sang mahāmuni Bharaḍah. Teka ngadeg ta sireng rwanikang kalañcang, mangetan laku sang yogiçwara anuju ing wanikang Kapurañcal. Ing kana ta sang yogiçwara Bharaḍah tumurun saking rwaning kalañcang, singidakĕna ikang rwaning kalañcang de sang mahāmuni. Lumampah ta sira mareng açrama Çilayukti. Tan warṇanan teka lampah sang mahāmuni, çighra pwa ya prapteng Suktidesa, alinggih ta sireng kana yaça patamwan.

Ya teka sang mahāmuni Kuturan sĕḍĕngnira mayoga. Masowe tan mijil sira sakeng dalĕm açrama, pijĕr angulahaken yoganira. Saranta bilala sang mahāçanta Bharaḍah mangantyakĕn ri kang patamwan; ya teka mangĕnangĕn toya sira, wangen gula sang mahā Kuturan ikang wwe. Maksih juga sira mangulahaken yoga, tan wikara. Ingangĕn-angĕn muwah sĕmut-gatĕl, kumambang ring toya angrebut, angebeki kaṇṭa sang jatiwara mpu Kuturan. Makṣih juga denira mayoga. Dadi ilang asat ikang er, kadi ingusap ikang semut-gatĕl. Sampun mulat ta sira yan hana ḍatĕngan palibhayanira sakeng Lĕmah-tulis, anghing sira lagy api tan wruh. Awasana masowe umĕdal pwa sira mareng patamwan sang yogiçwara mpu Kuturaṇ. Tumurun ta sira mpu Bharaḍah sakeng salĕ patamwan, binagyakĕn ta sira mpu Bharaḍah de sang mahāmuni Kuturan: «Om, om, bahagya laki pantĕnbhayaning hulun. Apeki karyyante nghulun, dingaryyan

ḍateng? Lah si palibhaya samy alinggih. Malawas kita tan tamweng hulun».

Manĕmbah ta sang çrī Bharaḍah anuly alinggih. Nĕhĕr aturireng çrī mpu Kuturan; lingnira sang Bharaḍah: «Asuruda nghulun ri pambage sang munindra. Muwah sadhya pantĕnbhaya sang mahāmuni marĕkeng sang yogiçwara, palibhayanira mahyun anĕḍa sukanira sang jatiwara, dening çiṣyaning pantĕnbhayanira, pukulun ratw ing Jawa, bhiṣeka mahārāja Erlanggya, apuṣpata Jatiningrat, maputra pwa ya kalih siki. Punika ta jagengadĕgakĕneriking Bali sawiji, sawiji malĕra haneng Jawadipa. Enak tumuli Bali muwang Jawa tunggala; mangkana kapti pantĕnbhaya lĕbu-talampakanira».

Mandika ta sang çrī munindra Kuturan: «Kalinganya mangkana pwa kahyunta para ngke, sobhaya. Tan paweh nghulun yan mangkanaha. Nggulun tan wruh rika umadĕgakĕna ratu ring ke Bali; ya riki apan hana jaga pakāwaniya, kaprĕṇah putu dening hulun. Yeka jagengadĕgakĕna ratw ing Bali».

Angling pwa çrī Bharaḍah muwah: «Pukulun, umatur juga manih palibhaya sang jatiwara ing lĕbu-talampakanira. Ikang nuṣantara kabeh ta pukulun, ikang bhumi agung-agung samy aeḍĕp mareng Jawa, sami asrah upĕti kabeh».

Mawacana sira çrī Kuturan: «Niskaraṇa ika kabeh asrah upeti eḍĕp mareng Jawa kabeh. Yan ing kene ng Bali tan paweh nghulun yan mangkana. Suka ingsun yan lurugĕn sabhumekĕna; lah sahntuk-antuking hulun lĕkasa. Yan nghulun huwus paratra, samana ta sakahyuning ratu Jawa areha iking Bali».

Nĕhĕr tumurun ta çrī Bharaḍah anuli mĕtu ing jabaning açrama. Ya tika ngĕrakĕn liṇḍu sira, tan sipi-sipi gengikang liṇḍu. Wrĕkṣa sĕmpal lyan tang rĕbah. Wwang haneng tĕpinikang wwe tiba kĕlĕlĕping toya. Patani wĕçma akweh rĕbah. Kagyat ta wwang sanagareng Bali, makon tumakwaneng sang mahā Sukti. Matur wwang utusan ing sang jatiwara: «Pukulun, punapa rĕke ajaripun punang liṇḍu, antyante bangĕt gungikang liṇḍu?»

Mandika ta sang çrī yogiçwara mpu Kuturan: «Haywa kita sangsaya, paḍa apageha juga kiteng nagara. Atithining hulun sakeng Jawa ambañcaneng mami; yeka mangĕnakĕn liṇḍu».

Amwit anambah ikang utusan sakeng kaḍatwan, lumaju umantuk, tan kacarita ika.

Lingĕn sang çrī Bharaḍah. Anuli kesah ta sira sakeng açrameng Çilayuktidesa, çighra prapta sireng Kapurañcak. Sakṣaṇa pinet-

nira rwanikang kalañcang, titihana mangke ing toya. Ya tika kalělěp tika rwanikang kalewih. Akaraṇa pwa sira muwah tumitih ikanang rwaning kalañcang, kalělěp ta sira muwah. Sandeya ta sira ri angganira sang mahā Bharadah, angling pwa sira: «Bhuh umapa karaṇaning hulun kayeki, kaya tan rawuheng Jawadipa muwah nghulun». Tanilwa mengět-ěngět sira ri twasira: «E durung amwit pwa nghulun ing unu ri sang yogiçwareng Sukti. Lah nghulun malwi amiteng sira». Lumampah ta çri Bharadah datangeng sang yogiçwara Kuturan. Çighra prapta pwa sireng açrama panggih çri mahāmuni Suktideça. Sumĕmbah ta sang çri Bharadah amwit: «Pukulun, amwit pantĕnbhaya lěbu talampakanira sang jatiwara».

Mangling ta sang yogiçwareng Sukti: «Lah pamangkat ta kitāntěninghulun, hayu lumastariya».

HOOFDSTUK XII.

Kesah ta sang mpu Bharadah sakeng açrama, lěpas lampahira çighra prapteng Kapurañcak. Tumitih ta sireng rwaning kalěwih, enak denira n umĕlag angulwan, datang ring Sagara-rupek; měntas ta sireng kana sang yogiçwara Bharadah. Tan lingěn ta reng henu lampah sang mahāmuni, çighra datang sireng nagara Daha; panggih ta sira atmajanira sang naranātha Erlanggya, sědeng tinangkil. Rawěh sang yogiçwara Bharadah mahawan gagana. Kagyat yan mangadeg ta sireng madyaning pahĕman, pinĕkul haryanira de mahārāja Erlanggya, ingenahaken ring ěmbun-ěmbunanira.

Mangakşama ta sira sang muniçwara: «Ujuh parantaninghulun, kita laki sang prabhu, tan pantuk den nghulun mareng Banten. Tan suka sira sang açrame ng Çilayukthideça, yan putra sang prabhu mangadĕgeng Banten sasiki. Běndu dahat sira tan paweh. Kaprěnah putunira jagengadĕgaken ratu. Mangke angaywani yaça-manira. Nghulun meh tan datengs ing Jawadipa malih. Tumitih nghulun ing rwaning kalañcang, kalelep».

Mangling pwa sang prabhu nĕhĕr mangañjali ing jěng sang waçcitta, umatureng katwangira: «Pukulun, sampun pati hulu lěbu-talampakanira, yan mangkana. Apan tan sipi-sipi Çaktinira sira sang yogiçwareng Bali. Yan kudwakěna awasana amigraheng angga. Punang ke tiking Jawa juga kang pinarwa». Mojar ta

sang nibrata: «U iya iku wuwusta prayaning hulun, sang bhupati: aranancng Janggala mwah Kadiri. Haywa mas-awe, dandani tumuli, mupung hulun lagi hana ngke; nghulun umantukeng dunungan dihin».

Iniringakĕn ta sira sang krçali mantuk mareng dunungan nira de çri narendra mareng paça-danta. Irika ta sirengaturan daharan de sang nayanātha. Tan kawacanaha sang mahā Bharadah.

Wacitanĕn sang nātha. Mijil ta sira muwah tumuduh magawaya pasadhi kalih siki, kalawan magawaya taratag unggwaning mangestrenana putranira, dera adĕgakĕna aghani kalih, makanguni ikang papajangan antyante lalĕhnika, ikang saka ingalĕsan palisir.

Tan warṇṇanĕn ikang sarwwa kañcana mwang nawa-ratna, mantyanta kabhina-bhina dahat. Ikang pasadhi ingadegakĕn wetan sasiki, kulwan sasiki. Ikang para gurwloka, sang brahmaṇa, bhujangga, sang rĕṣi sama cumadang sira kabeh jaga mangastwakena ing pangastren.

Sang putra, sampuning abhuṣaṇa, mijil ta sira ingestren kalih, sami munggah ta sireng papajangan. Pinasilih ta sireng kana. Winastwakĕn denira brahmaṇa, bhujangga, rĕṣi, denikang samy angadĕgaken ratu kalih. Humung swaraning gong, gĕṇḍing, pereret mwang tabĕh-tabĕhan kabeh muni.

Ri huwusira sama ingastwakĕn sami munggah ta sira ing singasananira sowang-sowang. Mantyante halĕpnira tininghalan. Ikang munggwing singasana wetan ingaranan prabhw ing Janggala, ikang munggw ing singasana kulwan ingaranan prabhu ing Kaḍiri.

Ri sampuning mangkana samy agawe kaḍatwan sira atingkah kalanganira sowang-sowang, ingaranan Janggala Kaḍiri. Dadi mangkana samy enak ta sira denira samy angadĕg ratu.

HOOFDSTUK XIII.

Ya teking wĕkasan umilĕpakĕn pinaraning nitinira sang nātheng Kaḍiri. Dady amangun yuddha. Linurugĕn sira rakanira sang nātheng Janggala, dera sang nātheng Kaḍiri. Adan pwa sira wajendra lumurugeng Janggala.

Kumĕnge ta sira sang nātheng Janggala yan sira linurug de sang nātheng Kaḍinten, manangkil sireng bhra ramanira, matur sireng sang nātha tuwa, nĕhĕr aturira: «Bhra rama haji, patik-haji linurug de ranak-haji ing Kaḍintĕn».

Mojar ta sang prabhu Erlanggya: «Hih angapeki kalinganya

mangkana. Haywa kitâge lumawan. Nghulun lagy angenkena mareng Kaḍiri. Pamulih juga kite Janggala ḍihin».

Amit pwa sang nātheng Janggala mantuk çīghra prapteng Janggala.

Sampun umintar totusan sang prabhu tuwa mareng Kaḍiri, sumayuteng nātheng Kaḍinten, sumapiheng yuddhanira. Tan inidĕp pwa ya deni sang nātheng Kaḍinten; lumurug jugeki ugranira mareng Janggala. Asrang ta swaraning tabĕh-tabĕhan mwah pereret lyan gong gĕnḍing humung ambarung tanpa parungwan awor lyan pangrikning açwa, liman merang krebetning tunggul. Lampahning kuda umiku sesĕk supĕnuh.

Sira sang ing Janggala mauh sampun adan rakṣa umapageng wajendra Kaḍiri. Sesĕk supĕnuh kwehning wadwanira. Humung swaraning tabĕh-tabĕhan. Dening sĕnjata n umilag, kadi guntur wahu ḍatang. Ikang cucuk sampun apagut, rame angiwangi linwangan. Tan katakĕneka.

Wacitanĕn prabhu Erlanggya. Matur ta sireng sang yogīçwara, makon sumapiheng yuddha. Lumampah ta sang mahāçanta, jumugjugeng sang nātheng Kaḍinten. Çīghra ḍatang pwa sireng kana, panggih ta sang nātheng Kaḍiri alungguh ing patani, tinangkil dening wadwanira. Umulat ta sira yan sira sang yogiçwara ḍatang, tumurun ta sang nātheng Kaḍiri, atur sĕmbah i sang muniçwara, nĕhĕr sumapeng sang kreta mambhagyakĕn.

Mandika ta sang nibrata: «Asuruda nghulun ri pambagenta, nātha putu. Dening hulun mara ngke sumapiheng yuddhanta. Nghulun umaraha amarwa ampihanikang Jawadipa ngkene. Iḍĕpen nghulun, putu. Yan sang nātha tan pangiḍĕpa sanghing hulun, ndak tibani kita upata, yan kita arĕbuteng sanakta muwah».

Mojar ta sang nātheng Kaḍinten: «punapa ta, pukulun, putu sang mahāmuni tan eḍĕpa sāndika sang mahāsatwika».

Mangling ta sang waçcitta: «kiteki, putu sang prabhu, kamayangan si yan huwus eḍĕp kita sawuwusinghulun. Pakari kita putu, nghulun mangkateng Janggala, sumapiheng yuddhanira aki putu nātheng Janggala. Nghulun manibakena supata ing nātheng Janggala».

Lumampah ta sang mahāçanta Bharaḍah mareng Janggala. Tan warṇṇanĕn ing hawan lahu sang nibrata. Çīghra pwa ya ḍatang ring sang bramtheng Janggala, panggih ta sira tinangkil dening wadwanira. Umulat pwa sira yan sang yogīçwara ḍatang, tumurun ta sang nātheng Janggala saking palinggihanira, tumuly

angaturaken sembah pangabakti ing sang waçaitta. Neher mangling ta sang çri bhupati Janggala: «Bahagya pukulun sang muniçwara, punapa sadhya lëbu-talampakanira, matangyan tëkeng putunira. Samy alinggih ta pukulun sang munīndra».

Saksana linggih ta sira sang yogīçwara, neher mawacana ta sang wiçaksana: «Sadhya mami mareng putuninghulun sang prabhu, nghulun sumapiheng yuddhanta. Ing uni nghulun sangkeng arinteng Kaḍintĕn sumapiheng yuddhanika. Nghulun amarumbha upĕtmta ing Jawadīpa ngkene tĕkaning tanayan-tani kabeh, iyan kang kahatureng ramanta anak ing haluu. Nghulun matutakĕna ri kita masanak. Iḍepèn nghulun, putu. Sama kita ndak tibani supata, yan kita bĕlaha manih. Haywa ta kita, aki putu, aḍĕpan ing wadul-wadulan pisuna. Haywa tan gaman-gamanta weksa, kita sang nātha putu».

Matur pwa sang nātheng Janggala: «E sang mahāmuni, punapeki, pukulun, putu lëbu-talampakanta tan umiḍĕpa ring andika lëbu-talampakanira sang muniçwara, apan umiḍĕpaken ring rahayu dahat, sang mrĕdu».

Sampunikang mangkana samy angunduraken wadwanira sowang-sowang sang nātheng Kaḍiri mwang sang nātheng Janggala. Dinum ikang deça kabeh de sang jiwatma mwang tekang tanayan tani kabeh. Sameling ta sire ng ampihanira sowang-sowang; sama krĕta ta sira kabeh.

HOOFDSTUK XIV.

Mantuk ta sang yogīçwara mareng nagaranira çri Erlanggya, panggih sang prabhu tinangkil. Umulat ta sang nātha yan sang mahāmuni ḍatang, tumurun ta sira umusapi jeng sang muniçwara, enahakeneng embunira. Mawacana ta sang muniçwara: «Huwus nghulun sumapiheng yuddhany anakta, neher nghulun adum deça kabeh. Paḍa eling ampihanya sowang-sowang; sama krĕta kabeh. Nghulun tibani upata yan silih corokana kang ampihan. Samy amituhu putrantānaku.

Mangke pwa kapitninghulun, prayajane ken apatih, patiheng Janggala, tosaning ken kanuruhanira patiheng Kaḍiri. Iku ta haywa arĕbuta; den abecik pwa denya anggagaḍing. Sama ndak tibani upata. Matangyan nghulun mangling mangkana, i rehane kang apatih mwang kanuruhanira samy ahyun asurud hayuwa, sama milw ing angkinghulun sang prabhu, tumaki-taki ing sang hyang dharmma».

Umatur ta sang nātheng katwangira: «Singgih dahat pukulun sama sang yogiçwara. Mangke ta pukulun pun apatih mwang pun kanuruhan mahyun umikuwa lampah sang satwika, sumurud hayuwa tumaki-taki sang hyang dharmma, amalampah ngrahéng uyah-arĕngan. Kunang kaptinipun anganggeya madhya, ikang sasari patang iwu kang katureng sang mahāmuni».

Mangling ta sang nibrata: «Ya dahat kaptineki ken apatih mwang ken kanuruhanira, dene mahyun tumuteng anakinghulun sang prabhu duka-nastapa. Lah dandani haywa suwe, nghulun mahyun mantukeng açrama".

Sakṣaṇa dinandanan tang sasari mwang puṣpa; sama sangkĕp tekang saji-saji. Sama atigasan ta sira ken apatih kalawan ken kanuruhan. Ri huwusnya sinĕḍĕpan winarah-warah pwa sira sang hyang dharmma.

Umatur sang nātheng katwangira: «Sampun karyya ken apatih mwang kanuruhan".

Mandika muwah sang mahāmuni: «Amwit ramanta, sang prabhu, nghulun muliheng açrama. Warah-warah denta ken apatih mwang ken kanuruhan».

Matur sĕmbah ta sang nātheng katwangira sarwi umusap talampakan suku sang mahāprajña ĕnahakĕna ring ĕmbun-ĕmbunanira de sang nātha Erlanggya.

N umilag pwa sang kuçali. Kunang sang apitih mwang sang kanuruhan mahyun umikuweng sang bhikṣuka, tan sinung de sang çantātma. Samy angaturakĕn sĕmbah pangabĕkti ta sira, sarwy angusap talampakaning haryi sang yati.

HOOFDSTUK XV.

Enak pwa laku sang satya. Tan wacikanĕn ing hawan, cighra ḍatang ta sira ring açramanira, panggih ta putrinira ngkana. Mojar ta sang Wedawatī: «E lĕbutalampakanika pweki ḍatang», tumurun ta sang Wedawatī sahātur sĕmbah.

Mandika ta sang krĕpaṇu: «Datang hulun ibu, malawas nghulun mahyun mantukeng açrama, durung huwus juga karyyaning hulun. Mangke ta huwus karyyaning hulun, matangnyan nghulun umantukeng açrama».

Mojar ta sang Wedawatī muwah: «Ing kapan pumika ta pukulun lĕbu-talampakanira moktaha?»

Mangling pwa sang satwika: «Kalinganya kitātmajaning hulun

ibu, agya kitāhyun lĕpasa. Lah mangke juga, nghulun lagy awĕ kaseng si Wökçirṣa».

Kagyat andĕkung mangastuti si Wökçirṣa kalawan si Mahiṣawadana, nĕhĕr aturnyeng sang munindra. «Lĕbuṭalampakanira pukulun mangguh ahyun moktaha. Pun Wökçirṣa mwang pun Mahiṣawadana mahyun lĕpas".

Mangling,ta sang jiwātma: «Tan kawaça kita Wökçirṣa, Mahiṣawadana, barĕnga lawan nghulun. Manih tĕlung tahun ekas pwa surupanta, paḍa kita panggiheng hulun hĕlĕm. Pakari juga kita ngke n dunung».

Ri huwusnirākon tan mangling ta sira: sakṣaṇa mokta pwa sang prayopaṇḍya parĕng kalawan putrinira, sang Wedawatī. Mokṣa namu-namu pwa sira kalih. Ri sampunira mokta sang dyaya Bharaḍah kalih putrinira sang Wedawatī, sama mur ta sira. Ya tekang açrameng çmaśana ingaranan pwa ing Murare ngaranya. Tan goṣṭinĕn yeka.

Wacitanĕn putranira sang wus mokta Bharaḍah, kang kantun sawiji mangke haneng Bhuh-tulis, sira mpu Yajñeçwara puputanira mangkeki. Sira ta mangalap sasining açrameng çmaśana mwang sawayo kabeh, lyan pustaka kabeh makādi ĕmas mwang nawaratna, pari, pisis kalawan kawula kabeh, mwang kĕbo-sapi. Ika ta ingalapnira mpu Yajñeçwara ginaweng Bhuhtulis. Ikang kinantunakĕn katuju sangune si Wökçirṣa mwang Mahiṣawadana atungguweng açrameng çmaṣana.

Matangyan açrama Uwih citra pinaka pangaskaran, apan tus-tumusira sang yogiçwara Bharaḍah, kabhujanggan anggĕt. Tustumus kang ing Rupit, çiṣya de sang mahāmuni Bharaḍah, matangyan ikang ing Rupit pinaka pangaskaran muwah.

Iti katatwanira, çrī mpu Bharaḍah duk haneng çmasaneng Lĕmah-tulis.

B. Iti katatwanira sira çrī mpu Bharaḍah duk hana ng çmaśaneng Lĕmahtulis. Samapta tĕlas sinurat ring sĕmādri camara, umahyun angilen angungkuli wwai agung, hana guwa ngka i çaka 1462, enz.

CALON-ARANG.

HOOFDSTUK I.

Aum, geen stoornis zij er.

Er is een verhaal van de ouden vertellende de lotgevallen van den eerwaarden heer Bharaḍah, toen deze in zijn kluizenarij te Lemah-tulis woonde. Zijn bovennatuurlijke kracht was weergaloos, vooral de wijze waarop hij den godsdienst onderwees. Hij was volledig in opvatting en het in- en uitgaan der geheele wereld kende hij; op buitengewone wijze oefende hij zijn goede ascese uit.

Hij had toen een dochter, genaamd Wedawati, van een leeftijd, waarop een klein meisje behagen gaat scheppen in mooie kleederen; buitengewoon was haar schoonheid.

Toen werd de vrouw van heer Bharaḍah, de moeder van Wedawati, ongesteld en stierf. Wedawati nu was bedroefd en weenend wentelde zij zich op het lijk van haar moeder, terwijl haar geklaag deernis wekkend was. «O, moeder, wie zal nu mij, ongelukkige, liefhebben?»

Toen liet men het lijk naar het kerkhof dragen om dáár te worden verbrand, en zoo werd zij (Wedawati's moeder) geheel verlost. Er worde van haar niet verder verteld.

Toen nam heer Bharaḍah weder een andere vrouw, en deze kreeg toen een kind, een jongetje. Het kindje groeide spoedig op en bereikte den leeftijd, waarop het zelf een kain kan aandoen.

Toen ging heer Bharaḍah naar de plaats, waar hij zijn ascese deed, genaamd Wiçyamukha, dáár nu bracht hij zijn offer, omringd door zijn talrijke leerlingen. Er worde van hem een oogenblik gezwegen.

Men vertelle over Wedawati. Zij werd in woorden te kort gedaan door haar stiefmoeder en zij werd daarboven zeer boos. Zij weende zonder aan haar kleeren te denken en ging vervolgens naar het lijk van haar moeder, (d. i.) naar de verbrandingsplaats van haar moeder dáár op het kerkhof. Onder een grooten waringin-boom gekomen, vond zij lijken van menschen, die verdacht waren anderen te hebben vermoord door middel van

toovérformulen: vier was het getal der lijken. Daarbij was een (nog in leven gebleven) kind, en dit kindje zat toen, door ontelbare jeukmieren gebeten, aan de borsten van het lijk van zijn moeder. Vol deernis zag Wedawatī dit aan.

Van die plaats weggaande, liep Wedawatī langzaam door en ging vervolgens naar de verbrandingsplaats van haar moeder. Toen ging zij zitten in de schaduw van een kĕpuh-boom. Terwijl zij zich achter de wortellijsten van dien kĕpuh-boom verschool, riep zij haar moeder weenend toe: «O, moeder, trek mij spoedig (naar u toe)», zoo waren de woorden van Wedawatī. Er worde van Wedawatī gezwegen.

Men vertelle over heer Bharadah. Toen hij teruggekeerd was van zijn offerhandelingen te Wiçyamuka, ging hij zitten in een gebouw, waar hij zich gewoonlijk vertoonde. Zijn vrouw naderde hem en vertelde, dat zijn dochter Wedawatī ongehoorzaam was geweest. Zij was met haar broer bloemen gaan plukken, en zij hadden toen om een bloem gevochten. Beiden hadden geweend en (Wedawatī) was toen weggegaan; zij was door de familie gezocht, doch niet gevonden.

De voortreffelijke heilige sprak: «Ik zal haar eens gaan zoeken», en zoo ging ook de heer der heiligen zijn dochter zoeken. Op het veld gekomen, vond hij herdersjongens; de groote heilige vroeg toen met zachte woorden: «Wel, herdersjongens, hebt gij mijn dochter genaamd Wedawatī gezien? Hebt gij haar soms ontmoet en waarheen is zij gegaan?»

De herdersjongens spraken tot den heilige: «Er was een buitengewoon schoon meisje, dat weende, terwijl zij haar moeder aanriep; zij liep met bedekt hoofd Zuid-Westwaarts».

Haastig liep de zachtmoedige zijn dochter achterna en kwam spoedig op de verbrandingsplaats zijner vrouw. Daar vond hij de sporen van iemand, die zich weenend rondgewenteld had in de nabijheid van de verbrandingsplaats van zijn echtgenoote. Naar alle kanten uitkijkende, zag hij, dat zijn dochter op een steen achter de wortellijsten van een kĕpuh-boom zat te weenen. Toen sprak de heilige: «Ach, mijn kindje, wat zijt gij ondeugend, dat je hierheen gaat, naar het kerkhof, naar de verbrandingsplaats van je moeder. Genoeg mijn lieve, wees niet aldus; het is immers regel, dat de levenden den dood vinden. Kom, mijn lieve, ga naar huis, draal niet, mijn schat».

Zijn dochter antwoordde: «Ik wil ook sterven met mijn moeder.

Wat doet mijn hart zeer! Moge ik niet van mijn moeder verwijderd worden en steeds met haar mee gaan».

De heilige sprak: «Mijn lieve schat, gehoorzaam mij nu toch».

Toen moest het meisje mee naar huis gaan. Bij de aankomst te Lĕmah-tulis was de Lichtmaker reeds onder; en den heelen nacht werd Wedawatī door den heilige onderwezen aangaande den weg tot het goede. Wedawatī gehoorzaamde wat de heilige zeide. Daarna kwam eindelijk weer de tijd, dat de heilige zijn offerhandeling moest doen te Wicyamuka. Daar werd de heilige omringd door alle zijn leerlingen, die hem allerlei vragen stelden. De heilige onderwees alle zijn leerlingen in den goeden wandel. Er worde niet gesproken van den heilige.

Wij vertellen over Wedawatī. Zij werd nogmaals in woorden te kort gedaan door haar stiefmoeder; het meisje weende en wist niet wat zij doen zou; zij werd uitermate boos. Toen ging zij wederom naar de verbrandingsplaats van haar moeder. Er worde niet verteld, hoe zij gegaan was; spoedig kwam zij daar aan en wentelde zich weenend rond op de verbrandingsplaats, terwijl zij klaagde: «O, moeder, zie eens mijn ongeluk, ik verzoek u, dat gij mij gauw (tot u) trekt. Laat ik niet gescheiden zijn, laat ik met u mee gaan, o moeder», zoo weende Wedawatī. Er worde van haar niet verteld.

Wij spreken over den heilige. Toen hij van zijn heilig offer teruggekeerd was, ging hij zitten in 't gebouw, waar hij zich gewoonlijk vertoonde. Daarop riep hij zijn dochter: «Wel, dochtertje, mijn kindje, kom eens hier, jij, mijn schat, met je buurtje», doch hij kreeg geen antwoord. Toen naderde de stiefmoeder hem en sprak in dezer voege: Mijnheer de heilige, uwe dochter is weer ondeugend geweest; zij vocht met haar broer, ik verbood haar; zij schrok en ging weg; zij is door de familie gezocht maar niet gevonden». De heilige sprak: «Ach, zij is zeker weer naar de verbrandingsplaats van haar moeder gegaan». De heilige steeg dus van de bank af en wilde naar het kerkhof gaan om zijn dochter te zoeken. Haastig liep de heilige voort; toen hij op het kerkhof aangekomen was, vond hij zijn dochter. De heilige sprak in dezer voege: «Ach, mijn dochter Wedawatī, mijn schat, mijn juweel, kom, ga terug naar de kluizenarij, mijn lieve; ik zal je vergezellen».

Toen Wedawatī hem geen antwoord gaf, wist de heilige op het zien van het gedrag van zijn dochter geen raad. Toen ging de

heilige in de schaduw van den kĕpuh-boom zitten en onderwees zijn dochter in den goeden wandel. Lang zat hij daar te vertellen aan zijn dochter en eindelijk sprak Wedawati: «Als ik het u mag zeggen, o heilige, ik wil niet terug gaan naar de kluizenarij te Lĕmah-tulis. Laat ik maar hier op dit kerkhof sterven om met mijn moeder mee te gaan. Ik wil tot mijn dood blijven in de schaduw van dezen kĕpuh-boom. Wat voor dood ik mocht sterven, laat mij toch hier dood gaan».

Toen sprak heer Bharadah tot zijn leerlingen bevelende een woninggebouw te dragen ter bescherming van haar op het kerkhof. Het plan van den zachtmoedige was om het kerkhof, de verbrandingsplaats, tot een kluizenarij te maken. Men begon toen de aarde effen te maken, den grond te 'reinigen' en een gastgebouw te zetten met legersteden, en vooral een offergebouw en een poort. De omheining was van suru-heesters in een rij geplant. De tuinplanten waren: açoka, andul, surastri, kumuning, campaka, asana, jĕring, nagasari; om niet te spreken van dwergplanten, zooals: gambir, malaţi, kuranta, wunga-wari, wunga-tali, pacar-cina, tĕlĕng, en mayana. Compleet waren alle bloemen en alle planten, alsook de tuinpapĕlan. Klaar was de inrichting van de kluizenarij, die buitengewoon bekoorlijk was. Gerust was het gemoed van Wedawati, toen het kerkhof, de verbrandingsplaats van haar moeder, een kluizenarij was geworden; en vast verbleef de groote heilige daar in zijn kluizenarij. Er wordt gezwegen van den heilige.

HOOFDSTUK II.

Wij spreken nu over den koning van Daha. Gerust regeerde hij als Cakrawartin; het land onder zijn regeering was in alles overvloedig. Zijn wijdingsnaam was Grootkoning Erlanggya, en hij was van buitengewoon goeden inborst.

Nu zal er gesproken worden over een weduwe, die te Girah woonde, Calwanarang genaamd. Zij had één dochter, Ratna Manggali genaamd, die zeer schoon was. Reeds in langen tijd was er niemand, die om haar hand gevraagd had. Noch de menschen van Girah noch die van Daha, laat staan die van de stranddistricten, durfden om de hand van de dochter van die weduwe genaamd Ratna Manggali van Girah, te vragen. Want het was algemeen bekend, dat het hoofd van Girah, Calwanarang, van slechten wandel was. Het was dus er verre van, dat men om

de hand van Manggali dorst vragen. Toen dacht de weduwe: «Ach, hoe komt het toch, dat er niemand is, die om de hand van mijn dochter vraagt, hoewel zij schoon van uiterlijk is, is er toch niemand, die haar vraagt. Mijn hart wordt hierdoor verbitterd. Ik zal nu mijn boek ter hand nemen, en als ik het boek al in de hand heb, dan ga ik mijn opwachting maken bij de voeten van de godin Bhagawati (Durggâ), ik zal haar gunst afsmeeken om de menschen van het heele land te mogen vernietigen».

Nadat zij het boek genomen had, ging zij, vergezeld van alle haar leerlingen, naar het kerkhof om de moordlotgunst van de godin Bhagawati af te smeeken. De namen van hare leerlingen waren: Wĕkçirṇa (Zwijnkoppige), Mahiṣawadana (Buffelkoppige), Lĕṇḍe, Guyang, Larung en Gaṇḍi. Zij waren het, die de weduwe van Girah vergezelden; allen gingen op het kerkhof dansen. Toen kwam godin Durggâ te voorschijn met al haar gevolg, dat mede ging dansen.

Calwanarang bracht haar hulde aan de godin Bhagawati, en de godin sprak: «Ach, mijn dochter, Calwanarang, wat is uw doel, dat gij bij mij komt, dat gij vergezeld van al uwe leerlingen hulde komt brengen aan mij?»

Toen sprak de weduwe onder het maken van een sĕmbah: «Mevrouw, uwe dochter vraagt u de vernietiging van de menschen van het heele land; dat is mijn doel».

De godin antwoordde: «Wel, ik sta het u wel toe, doch laat het niet al te ver tot het midden (der stad) komen. Wees niet al te boos, mijn dochter».

De weduwe gehoorzaamde dit en nam onder het maken van een sĕmbah afscheid van de godin Bhagawati. Toen ging Calwanarang met haar leerlingen dansen op een viersprong midden in den nacht. De kamanaks en de kangsi's luidden en zij dansten gezamenlijk. Nadat zij gedanst hadden, gingen zij, allen opgewonden, terug naar Girah en bereikten haar woning.

Niet lang daarna werden de menschen van ieder dorp ziek; talrijk waren de sterfgevallen. Zij, die de lijken hadden weggebracht, werden op hun beurt als lijken weggebracht. Er wordt niet verteld over Calwanarang.

HOOFDSTUK III.

Wij spreken over den koning van Daha, Grootkoning Erlanggya, terwijl hij in zijn gehoorzaal audientie gaf.

De rijksbestierder maakte toen rapport, dat er velen waren van de onderdanen, die stierven; hun ziekte was de koude koorts. Indien men een of twee dagen ziek was, dan stierf men. En degene, die gezien werd haar hulde te hebben gebracht (aan de godin Durggâ) was de weduwe van Girah, genaamd Calwanarang, die met al haar leerlingen op een viersprong ging dansen. Vele menschen hadden dit gezien.

Aldus waren de woorden van den rijksbestierder, de menschen op de audientie werden rumoerig; allen bevestigden, dat het werkelijk zoo was, zooals de rijksbestierder gezegd had.

De koning sprak: «Wel, mijn onderdanen, mijn soldaten, maakt Calwanarang dood, zonder haar eerst kennis ervan te hebben gegeven; gaat echter niet alleen, doch neemt andere soldaten mee».

De soldaten namen met een sĕmbah afscheid van de voeten van den vorst: «Uw dienaars nemen het op zich de weduwe van Girah te vermoorden», en zoo vertrokken de soldaten. Er wordt niet verteld, hoe zij gegaan waren; zij bereikten spoedig Girah en richtten zich naar het huis van Calwanarang op een tijd, dat de menschen rustig sliepen, niets gaf er blijk van dat er nog menschen wakker waren. Plotseling greep een soldaat de haren van de weduwe, en met zijn ontbloote dolk wilde hij haar doodsteken; doch hij voelde, dat zijn hand zwaar werd, en Calwanarang werd opgeschrikt wakker, terwijl uit haar oogen, neusgaten, mond en ooren vuur straalde, dat, vlammend en laaiend, den soldaat verteerde. Twee van de soldaten werden gedood; de anderen, die in de verte waren gebleven, maakten zich haastig uit de voeten. Er wordt niet van verteld, hoe zij vluchtten. Zij bereikten spoedig het hof, en de soldaten, de rest van de gesneuvelden, brachten rapport uit: «Heer, het doel is niet bereikt. Twee van Uwer Majesteits soldaten zijn gesneuveld door de blikken van de weduwe van Girah. Vuur straalde uit het binnenste van haar lichaam, en verteerde de soldaten van Uwe Majesteit».

De koning sprak: «Dan weet ik geen raad, als gij zooiets zegt»; fluks verliet de vorst de audientiezaal. Er wordt van den vorst niet verteld.

Wij spreken nu over de weduwe van Girah. Des te grooter was haar toorn, nu zij aangevallen was door soldaten, die bovendien dienaren waren van den koning. Toen riep Calwanarang

haar leerlingen om mee te gaan naar het kerkhof; het boek werd weder meegenomen. Nadat zij het boek genomen had, kwam zij, vergezeld van alle haar leerlingen, aan den kant van het kerkhof aan, op een plaats in de schaduw van een kĕpuhboom, die door klimop werd omstrengeld en waarvan de bladeren dicht en welig hingen tot op den grond onder den boom, welke grond schoon was. Dáar ging de weduwe van Girah zitten, omringd door alle haar leerlingen. Toen sprak Lĕṇḍĕ tot haar meesteres: «Wel, mevrouw de weduwe, wat zullen wij nu doen, nu de vorst toornig is geworden. Wij zouden ter wille van den goeden gang van zaken ons liever in veiligheid brengen door goed gedrag aan te nemen en ons overgeven aan een' grooten heilige, die ons de zaligheid kan aanwijzen».

Toen sprak Larung: «Wat kan de toorn van den vorst ons schelen? Integendeel, wij zullen onze handelingen verergeren, opdat het tot het midden (der stad) kome».

Allen keurden de woorden van Larung goed, Calwanarang ging er ook mee accoord, en sprak vervolgens: «Dat vind ik uitstekend, Larung. Kom! slaat op uwe kamanaks en kangsi's en laat ons één voor één dansen, ik zal iedere beweging opnemen. En straks, als het tijdstip van handelen zal zijn gekomen, moeten jelui gezamenlijk dansen».

Onmiddellijk ging Guyang dansen; zij danste met uitgestrekte armen, klapte met de handen, ging op den grond zitten, en draaide in de rondte met haar kain, hare oogen puilden uit en zij wendde het hoofd links en rechts.

Toen ging Larung dansen, hare bewegingen waren gelijk aan die van een' tijger, die een aanval wil doen; hare oogen waren roodachtig van kleur en zij was naakt. Heur haren hingen los naar voren.

Gaṇḍi danste, zij danste onder het maken van sprongen; heur haren hingen los zijwaarts. Rood waren haar oogen (rond) gelijk een gaṇitrivrucht.

Lĕṇḍĕ danste; zij danste op de teenen staande en maakte kleine sprongen met haar kain. Haar oogen glinsterden gelijk vuur, dat op het punt is te ontvlammen. Heur haren hingen los.

Wokçirṇa danste; zij danste voorover gebogen en keek onophoudelijk om; haar oogen waren opengesperd en onbewegelijk. Heur haren hingen los zijwaarts en zij was naakt.

Mahiṣawadana danste met de beenen aan elkaar; daarna liep

zij op de handen, terwijl zij haar tong trillend uitstak, met haar handen wilde zij als het ware grijpen.

Verheugd was het hart van Calwanarang, toen allen gedanst hadden. Toen gingen zij het werk verdeelen om te maken dat het tot de stad zou komen. Volgens de vijf hemelstreken verdeelden zij het: Lěṇḍě kreeg het Zuiden, Larung het Noorden, Guyang het Oosten, Gaṇḍi het Westen, Calwanarang het midden met Wökçirṣa en Mahiṣawadana.

Nadat zij het volgens de vijf hemelstreken verdeeld hadden, ging Calwanarang naar het midden van het kerkhof en vond er een versch lijk van iemand, die gestorven was op een Zaterdag Kliwon. Het werd overeind gezet, vast gebonden aan een kěpuh-boom, en weder levend gemaakt door er in te blazen; Wökçirṣa en Mahiṣawadana openden het de oogen. Het lijk kreeg het leven weder terug en sprak daarop: «Wie zijt gij, o mevrouw, die mij weder doet leven? Buitengewoon groot is mijn schuld (jegens u); ik zie geen kans om het u te vergelden. Ik zal maar uw slaaf worden. Maak mij los van den kěpuh-boom, mevrouw, ik wil blijk geven van mijn onderdanigheid door u eer te bewijzen».

Daarop sprak Wökçirṣa: «Denk je dat je langer zoudt leven? Nu snijd ik je je hals met een kapmes af». Onmiddellijk werd zijn hals met een kapmes afgesneden en het hoofd van het weder levend gemaakte lijk, viel er af. Het bloed spoot de lucht in, en met dit bloed wiesch Calwanarang zich de haren; heur haren kleefden door het bloed aan elkaar. De darmen droeg zij als upawita en als halssnoer. De heele romp werd bereid tot **kabasang** en als offer gebruikt aan alle geesten, die op het kerkhof verblijf hielden, in het bijzonder aan de godin Bhagawati, de voornaamste van hen, aan wie het offer gebracht werd.

De godin kwam toen uit haar tempel te voorschijn en sprak tot Calwanarang: «Ach, mijn dochter Calwanarang, wat is uw doel, dat gij mij offers aanbiedt en onderdanig hulde betoont? Ik dank u zeer voor uwe vereering».

De weduwe van Girah antwoordde: «Mevrouw, de koning is boos geworden op mij, ik verzoek uw goedvinden; moogt gij toestemming geven tot de vernietiging der menschen van het gansche land; laat het tot het midden (der stad) komen».

De godin sprak: «Wel, ik sta het u (wel) toe, doch wees op uwe hoede».

De weduwe van Girah nam afscheid, terwijl zij hulde bewees aan de godin. Spoedig ging zij weg en danste op een viersprong.

De epidemie in het land nam toe. Indien men één of twee dagen aan koude koorts had geleden, stierf men. Lijken lagen opgestapeld op de kerkhoven, op de velden en op de pleinen; enkelen ontbonden zich in de huizen. Huilend aten de honden krengen. De raven maakten onophoudelijk rumoerige geluiden onder het eten van lijken, die zij gezamenlijk oppikten. Vliegen gonsden brommend in de huizen; dorpen raakten leeg. Van andere (dorpen) gingen de menschen naar verre plaatsen, zoekende naar dorpen, die niet door de epidemie waren aangetast, om zich in veiligheid te brengen. De zieken werden gedragen, anderen droegen kinderen bij zich of wel leidden ze aan de hand, terwijl zij wat leeftocht in bundels mee namen.

De geesten zagen dit en riepen luide: «Gaat niet weg, uwe desa is reeds welvarend geworden; er heerscht geen ziekte, geen epidemie meer; komt terug hierheen en gij zult blijven leven». Daarop stierven vele van de menschen, die met bundels leeftocht liepen, op de wegen. De geesten in de leege dorpen waren opgewonden, maakten schertsend sprongen; anderen bevonden zich op de pleinen en de groote wegen.

Mahişawadana ging een huis binnen, dringende door een gat in de wand; de heele bevolking van het huis werd ziek. Wekçirşa ging de legerstede van een persoon binnen door de bedekking boven de binten te openen en vroeg om rauw bloed en rauw vleesch als offer: «Dat is het, waarnaar ik verlang, draal er niet meer», sprak zij. Er werde niet gesproken van de dooden, noch van de zieken of van het gedrag der geesten.

HOOFDSTUK IV.

Wij spreken over den koning in de stad, audientie gevende in de gehoorzaal. Hij was niet vroolijk, daar hij niet wist, wat hij doen moest aangaande de vele sterfgevallen onder de menschen in het gansche land; ook waren er vele zieken. De koning sprak toen bevelend dwija's, reşi's, brahmanen van de Çiwaietische en van de Buddhistische godsdienst en alle heeren leeraren van het land te ontbieden om gezamenlijk trachten het te weten te komen en offers te brengen naar aanleiding van de vele sterfgevallen onder de menschen van het gansche land, aange-

tast door de epidemie. Alle landleeraren en brahmanen brachten toen een offer om het heilige Vuur te vereeren, ongeveer midden in den nacht. De god Vierarmige kwam te voorschijn uit het heilige Vuur en sprak vervolgens: «Aum, aum, er is een persoon genaamd çri Bharaḍah, verblijf houdende in de kluizenarij op het kerkhof te Lĕmah-tulis, die een volmaakte heer der yogins is. Hij is het, die uw land van den ban zal redden en de plaag van de aarde zal doen verdwijnen. Hij, çri Bharaḍah, is in staat iets in het leven te roepen, dat de oorzaak zal zijn van de welvaart van het land». Nadat hij dit gezegd had, verdween hij gelijk damp. Alle rĕṣi's, die aan het offeren waren, hoorden deze woorden van den Vierarmigen (god) met gerustheid aan.

Toen de dag aangebroken was, gingen zij den vorst mededeeling doen omtrent de woorden van den Vierarmige. Toen de vorst audientie gaf, spraken de grootbrahmanen: «Heer koning, er was een Vierarmige, die te voorschijn kwam uit het heilige Vuur en sprak, dat çri Bharaḍah uw land zal redden: ««Hij, die verblijf houdt in de kluizenarij op het kerkhof van Lĕmah-tulis is het, die de kwaal van het land zal doen verdwijnen»». Aldus sprak de Vierarmige».

De vorst, die de woorden van alle landleeraren geloofde, sprak (tot den kanurahan) bevelende om naar den heiligen heer der yogins op het kerkhof te gaan: «Wel, kanuruhan, ga naar de kluizenarij op het kerkhof te Lĕmah-tulis om den heiligen heer der yogins, heer Bharaḍah, te ontbieden. Ik wil hem verzoeken het door de epidemie geteisterde land te redden. Ga toch vooral spoedig».

De kanuruhan nam onder het maken van een sĕmbah afscheid van den vorst. Per rijtuig en paarden gaande was de tocht van den kanuruhan snel. Hoewel hij gedurende zijn reis door den avond overvallen werd, zette hij toch zijn tocht voort in den maneschijn. Toen het hem te donker werd, ging hij aan den weg overnachten. 's Morgens brak de kanuruhan op en kwam spoedig in de kluizenarij aan. Toen de kanuruhan van zijn wagen afgestegen was, ging hij de poort van de kluizenarij binnen en vond den heilige in zijn kluizenarij. De heilige begroette den gast door naar zijn naam te vragen:

«Heil zij u, mijn beste; gij zijt me onbekend; wat toch is uw doel, dat gij in deze kluizenarij komt?»

De kanuruhan antwoordde den heilige: «Heer, ik ben ge-

komen van de stad Kaḍiri, mijn naam is Kanuruhan. Ik ben naar u toe gezonden om u te ontbieden. De koning heeft mij dat bevolen. De reden, waarom gij naar de stad ontboden wordt, is, dat de vorst uwe gunst verlangt te verkrijgen, dat hij u verzoekt leven aan het land te geven, dat gij het rijk, dat door ziekte en epidemie aangetast is, ten gevolge waarvan velen sterven, zult redden.

Er is te Girah een weduwe, genaamd Calwanarang; zij nu wordt gemeden. Zij heeft een dochter, genaamd Manggali; deze is de oorzaak van den toorn van bedoelde Calwanarang, doordat er niemand is, die om de hand van haar dochter vraagt».

De heilige sprak: «Ik ben (wat dat betreft) niet onwillig; ik heb echter een leerling, kanuruhan, genaamd heer Bahula; laat hij met u mee gaan. Hij is het, die om de hand van Manggali zal vragen. En gij, kanuruhan, zeg aan den vorst, dat heer Bahula de hand van Manggali zal vragen; en wat zij als koopsom mocht vragen, laat dan de vorst dat geven. Dat is het, wat ik u te zeggen heb. Later zal ik heer Bahula achterna gaan indien hij reeds in goede verhouding zal zijn met Manggali».

Toen de kanuruhan dit beaamde, sprak de heilige nogmaals bevelende eten klaar te maken om den kanuruhan te onthalen. Niet lang daarna kwamen de gerechten: palmwijn, rijst, toespijs, rum, rijstbrandewijn, suikerrietsap en budur-sorbet. Toen ging de kanuruhan met zijn geheele gevolg het maal gebruiken; het was zeer gezellig; men drunk palmwijn en suikerrietsap. De kanuruhan bleef een keer in de kluizenarij overnachten. Den volgenden morgen nam hij van den heilige afscheid met medeneming van heer Bahula.

Er worde niet van verteld hoe de kanuruhun en heer Bahula gingen, zij bereikten spoedig het hof en vonden den vorst audientie gevende in de gehoorzaal. Rechtstreeks gingen de kanuruhan en heer Badula de gehoorzaal binnen; de kanuruhan maakte toen een sĕmbah aan de voeten van den vorst. Daarop sprak hij tot den koning: «Heer, de heilige is niet met mij mee gekomen; alleen deze zijn leerling, genaamd heer Bahula, komt bij Uwe Majesteit, met de opdracht om de hand van Manggali te vragen. Indien door haar een koopsom wordt gevraagd, in welken vorm de koopsom ook moge zijn, worde deze aan haar door Uwe Majesteit gegeven. De heilige zeide dat hij dan, indien later heer Bahula reeds in goede

verhouding staat tot Manggali, een bezoek zal brengen aan heer Bahula».

De koning sprak: «Ik zal doen, wat gij zegt, kanuruhan. Nu dan, laat heer Bahula vergezeld worden, wanneer hij de hand van Manggali gaat vragen. De koopsom zal ik geven». Zoo sprak de vorst en heer Bahula nam afscheid om naar Girah te gaan, vergezeld van de lieden van den kanuruhan.

Er werd niet van gesproken, hoe hij gegaan was. Hij bereikte spoedig Girah en richtte zich naar het huis van Calwanarang. Toen heer Bahula in een gastengebouw zat, kwam Calwanarang toevallig buiten en begroette den gast door naar zijn naam te vragen: «Aum aum, heil zij u, mijn beste, die bij mij te gast komt. Waar komt gij vandaan en waar wilt gij heen? Daar gij mij onbekend zijt, vraag ik naar uw naam».

Heer Bahula steeg toen van de bank af en sprak vervolgens terwijl hij zijn overkleed af deed, beleefd: «Mevrouw, uwe begroeting en uw heilwensch zijn goed op hun plaats. Ik betuig u wel mijn dank daarvoor. Het doel van mijn komst is, dat ik door u aangenomen verlang te worden».

De weduwe van Girah sprak: «Kom, mijn beste, laten wij eerst gaan zitten».

Toen gingen heer Bahula en de weduwe van Girah zitten. Heer Bahula sprak: «Ik wil uwe toestemming vragen, ik verzoek uwe genegenheid. Mijn doel is u de hand van uwe dochter Manggalī te vragen. Indien gij niet weten mocht, waar ik vandaan kom: ik ben een geleerde afkomstig van Lĕmahtulis, een leerling van den grooten heilige uit Lĕmah-tulis; heer Bahula is mijn naam. Hij gelast mij de hand van Manggali te vragen. Het zou niet kwaad zijn, mevrouw, indien gij den heilige tot warang hadt».

Calwanarang stelde dit in haar hart ten zeerste op prijs. Zij zou buitengewoon blij zijn, als zij heer Bahula tot schoonzoon, en bovendien den heilige tot warang krijgen kon. Zeer verheugd was het hart van de weduwe van Girah, en zij sprak: «Waarom zou ik niet goedvinden, dat heer Bahula de hand van mijn dochter vraagt? Bovendien, het is het bevel van den heilige. Alleen verzoek ik u aan Ratna Manggalī trouw te zijn».

Heer Bahula antwoordde: «Mevrouw, waarom zou ik Manggali niet trouw zijn? Ik doe het uitsluitend uit openhartigheid. En bovendien, mevrouw, wat de koopsom betreft, ik zal u geven wat

ge vraagt». Calwanarang antwoordde: «Het doet er niets toe, hoe groot de koopsom moge zijn, als gij maar trouw zijt; ik zal wel aannemen, wat gij geeft».

Toen overhandigde Bahula sĕḍah panglarang en juweelen, die tot koopsom dienen moesten en Calwanarang nam ze aan.

HOOFDSTUK V.

Het zou te langdradig worden om (van de huwelijksvoltrekking e. a.) te vertellen; de ontmoeting van heer Bahula en Manggali had plaats gehad, en aangenaam was hun samenleving dag en nacht elkander liefhebbende.

Er worde gesproken over de weduwe van Girah. Toen het bijna avond geworden was, nam zij het boek ter hand. Nadat zij het boek ter hand genomen had, sprak de weduwe van Girah tot heer Bahula: «Kom, mijn beste, laten wij eens een poosje gaan zitten». Toen gingen heer Bahula en de weduwe van Girah zitten, waarop de weduwe sprak: «Blijf zitten, mijn beste, ik wil naar het kerkhof gaan», dus ging zij naar het kerkhof en kwam terug ongeveer te middernacht. Zoo deed zij iederen dag.

Heer Bahula sprak toen tot Manggali: «Mijn lieve, gij, mijn jongere zuster, wat voert moeder toch uit, dat zij iederen avond weggaat? Ik ben daarover ongerust. Ik zal toch meegaan, hetzij ik sterf hetzij blijf leven, ik wil mee gaan met moeder. Zeg mij de waarheid, mijn lieve schat, wat voert moeder toch in werkelijkheid uit gedurende dien tijd. Ik ben daarover zeer ongerust».

Manggali sprak tot haar echtgenoot: «Mijn broeder, ik zal het u vertellen, ik zal de waarheid zeggen, maar maak er geen geruchten van. Het past u niet daarin mee te doen. Moeder brengt het dooden van menschen door tooverformulen in de practijk, met het doel om het land te vernietigen. Dat is nu de oorzaak, dat er vele menschen sterven, dat de velden vol lijken zijn, en dat de huizen en woningen leeg raken. Dat is nu het doel van moeder».

Toen sprak heer Bahula tot zijn echtgenoote: «Mijn schat, mijn dierbare ziel, ik zou toch wel gaarne het boek, dat moeder in de hand had, willen zien; ik zal het eens in de hand nemen».

Op een keer toen Calwanarang afwezig was, werd het boek door vrouwe Manggali aan haren echtgenoot ter hand gesteld. Rustig werd het door heer Bahula gelezen, waarop hij (aan zijne vrouw) verlof vroeg om het aan heer Bharaḍah te mogen

laten zien. Daarop ging heer Bahula naar Lĕmah-tulis. Er worde niet verteld hoe hij gegaan was; spoedig bereikte hij de kluizenarij en ging rechtstreeks naar den heilige toe, dien hij vond zitten in de b u k u r, en die door zijn komst met een boek schrok, terwijl heer Bahula een sĕmbah voor hem maakte. Verheugd was het hart van den heilige, toen hij zijn leerling zag. Toen sprak hij: «Aum, aum, komt gij bij mij met een boek, Bahula? Het zal wel het boek van Calwanarang zijn».

Heer Bahula vertelde den heilige, dat het werkelijk 't boek van Calwanarang was. Toen nam de heilige het boek in de hand; de inhoud van het boek was: een handleiding tot den zeer goeden wandel. Het was buitengewoon goed, leidende tot de volmaaktheid; een volledig goede leer was de inhoud van het boek; en toch werd door Calwanarang iets verkeerds in praktijk gebracht, zoodanig, dat zij links ging naar het slechte. Toen zeide de heilige: «Ga terug naar Girah, Bahula, breng het boek mee en laat Manggali het opbergen. Morgen vroeg ga ik u achterna. En ik zal gaan langs de desa's, die door de epidemie zijn aangetast, langs kerkhoven en langs velden; gaat gij maar vooruit».

Heer Bahula nam toen onder het maken van een sĕmbah, terwijl hij de voeten van den heilige kuste, afscheid om naar Girah terug te gaan ten einde het boek door Manggali te laten opbergen. Er worde niet gesproken van Heer Bahula.

HOOFDSTUK VI.

Wij spreken over den heilige. Vroeg in den morgen vertrok hij uit zijn kluizenarij, vergezeld van drie zijner leerlingen. Snel was de tocht van heer Bharaḍah. Er worde niet verteld, hoe hij gegaan was. Hij bereikte de door de epidemie geteisterde desa's, waarvan de wegen eenzaam waren en waar het gras welig groeide. Daar vond hij iemand, die vuur aanlegde om een lijk te verbranden. Toen zag de heilige het lijk, dat door zijn echtgenoote, die weende, omarmd werd, en dat met wit goed bedekt was. Toen sprak de heilige: «Ach, aangedaan ben ik op het zien van u, die weenend het lijk van uw man omarmt. Laat mij hem even zien». Nauwelijks had men de bedekking van het lijk even opgetild of men zag toen de hartslagen ervan. Nogmaals werd het kleed opgetild en het begon adem te halen; en een poosje later ging degene die gestorven geweest was, zitten en sprak tot den heilige:

«Mijnheer, buitengewoon groot is mijn verplichting jegens u; ik ben niet in staat om mijn schuld aan uwe voeten af te betalen».

Heer Bharadjah antwoordde: «Ongegrond zijn uwe woorden, laat dat maar. Kom, blijf gij hier achter; ik ga verder».

De heilige ging verder en vond drie lijken naast elkaar liggen. Twee ervan waren nog ongeschonden, het derde was reeds ontbonden. De ongeschonden lijken werden met heilig water besprenkeld en kregen het leven weder terug.

Van daar ging de heilige naar een huis, waar het erf eenzaam was en het gras welig groeide. Toen hij het huis binnen gegaan was, vond hij twee zieke menschen, die reeds dood of stervende waren. Ook de buurlieden waren allen ziek; één ervan was zachtjes aan het snikken, van de anderen bleven slechts de hartslagen over. Toen allen door den heilige met heilig water waren besprenkeld, herkregen zij hun leven; zij maakten een sĕmbah, den heilige hulde brengende.

Toen gelastte heer Bharadjah zijn leerlingen naar huis te gaan, daar zijn kluizenarij op het kerkhof onbewaakt was. Twee leerlingen gingen terug, nadat zij onder het maken van een sĕmbah afscheid hadden genomen van den heilige. Snel liepen de leerlingen; er worde niet verteld hoe zij gingen.

Wij spreken over den heiligen Bharadjah. Van daar zette hij zijn tocht Zuid-Westwaarts voort langs kerkhoven en velden, begroeid met kajars en pakis, en met waduribomen. Honden huilden, terwijl zij zich in de pakisbosschen te goed deden aan lijken. Kraaien schreeuwden hartverscheurend in de boomen. Toen de heilige Bharadjah daar aangekomen was, hielden de honden en de kraaien op met huilen en schreeuwen op het zien van den aankomenden heilige. Lijken, die overal aan den weg lagen, waarlangs de heilige ging, kregen, indien zij nog ongeschonden waren gebleven, het leven geheel terug, zoodra de heilige er naar keek.

Midden op een kerkhof vond hij een weenende vrouw, die heen en weer liep zonder te weten wat zij doen moest. Toen zij den aankomenden heilige zag, ging zij op hem af en maakte een sembah aan de voeten van den heilige. «Mijnheer, ik verzoek u medelijden te hebben met mij. Ik wil met mijn echtgenoot meegaan, wat doet mijn hart toch zeer. Geef mij een middel, mijnheer, om mijn man te vinden».

De heilige antwoordde: «Zoo kan het niet; indien het lijk

van uw man nog niet ontbonden geweest was, zoudt ge hem misschien weder (levend) gevonden hebben. Nu het lijk reeds ontbonden is, zult gij hem niet terug krijgen. Gij zult hem wel vinden, doch alleen door middel van den dood. Ik zal u den hemel van uw man en dien van u zelf wijzen. Gij moet dit middel van mij zonder nalatigheid ontvangen; onthoud wat ik u zeg, dan zult ge, uw man wel vinden».

Met een sĕmbah aanvaardde de vrouw de woorden van den heilige. Er worde niet over haar verteld.

HOOFDSTUK VII.

Toen de heilige midden door een kerkhof liep, ontmoette hij Wökçirṣa en Mahiṣawadana, leerlingen van Calwanarang. Toen Wökçirṣa en Mahiṣawadana den heilige zagen aankomen, gingen zij naar hem toe en maakten beiden een sĕmbah vóór zijn voeten. Heer Bharaḍah sprak: «Wel, wat voor personen zijt gij, die een sĕmbah voor mij maakt, en hoe heet gij; gij zijt mij onbekend; zeg het mij naar waarheid».

Wökçirṣa en Mahiṣawadana antwoordden: «Mijnheer, gij hebt te doen met Wökçirṣa en Mahiṣawadana, die een sĕmbah maken voor uwe voeten. Wij zijn leerlingen van de weduwe van Girah. Wij verzoeken u uwe gunst, ons van zonde te willen bevrijden». De heilige sprak: «Gij kunt niet van zonde bevrijd worden vóór Calwanarang van zonde bevrijd is. Ga naar Calwanarang en zeg, dat ik haar spreken wil». Wökçirṣa en Mahiṣawadana namen met een sĕmbah afscheid onder een diepe buiging.

Calwanarang was bezig eer te bewijzen in den tempel van het kerkhof; de godin Bhagawati was juist weggegaan na een ontmoeting met de weduwe van Girah. De godin had gezegd: «Hé Calwanarang, pas op; uw ondergang is in aantocht»; dit waren de woorden van de godin geweest.

Onverwachts kwamen Wökçirṣa en Mahiṣawadana aan; zij zeiden onmiddellijk tot Calwanarang, dat de heilige Bharaḍah kwam. Calwanarang sprak: «Wel, werkelijk, komt mijn warang Bharaḍah? Dan zal ik hem begroeten». Calwanarang ging heen en toen zij bij den grooten heilige aangekomen was, begroette zij hem in dezer voege: «Mijnheer, heil zij den heilige, mijn warang, heer Bharaḍah, den meester der yogins. Ik verzoek u mij te onderrichten in het goede». De heilige antwoordde: «Wel,

ik zal u onderrichten in den goeden wandel; wees niet al te zeer boos, warang. Ik wil echter eerst spreken over het feit, dat gij vele menschen doodt door slechte handelingen te plegen, hetgeen een plaag voor het land is, droefheid in het land brengt, en de menschen vernietigt. Gij hebt groote misdaad en zonde begaan tegenover de wereld. Ontelbaar zijn de zieke menschen. Overmatig laadt gij zonde op u door het dooden van menschen in het gansche land. Inderdaad, gij kunt niet van zonde bevrijd worden zonder den dood als middel te gebruiken. En toch, indien het menschen geldt, die het in- en uitgaan van het bevrijden nog niet kennen, zult gij ook (door middel van den dood) niet van zonde bevrijd worden».

Calwanarang sprak: «Is mijn zonde inderdaad zoo groot tegenover het gansche land? Indien het zoo is, bevrijd mij dan, heilige; heb medelijden met mij, uwe warang».

De heilige antwoordde: «Ik kan u op deze wijze niet bevrijden».

Calwanarang werd woedend en sprak: «Waartoe dient het dan, dat ik u tot warang heb, indien gij mij niet van zonde kunt bevrijden? Nu gij mij niet van zonde wilt bevrijden, toe, laat het niet halfslachtig zijn; ik zal 't betalen met ongeluk en hel. Ik wil u door tooverformulen dooden, heilige Bharaḍah». Daarop danste Calwanarang op de handen staande, met los hangend haar terwijl hare oogen uitpuilden. (Na opgestaan te zijn) bedreigde zij den heilige. «Nu sneeft gij door mij, heilige Bharaḍah. Indien gij het niet gelooft, warang, kijk dan naar dezen grooten waringinboom, ik zal hem dooden, kijk maar, Bharaḍah». Oogenblikkelijk werd de waringinboom tot asch door den sterken aanblik van Calwanarang.

De heilige sprak: «Toe, warang, vermeerder de kracht van uw toovermiddel om te vermoorden, ik zal er wel niet verbaasd over zijn».

Daarop ging zij haar toovermiddel om te vermoorden met kracht toepassen; vuur kwam te voorschijn uit haar oogen, neus, ooren en mond, vlammend, laaiend op het lichaam van den heilige. Deze echter bleef ongedeerd. Rustig streefde hij naar het welzijn van de menschen. Toen sprak de heilige: «Ik sterf niet, warang, door uw toovermiddel; (integendeel) verdwijnt uw leven door mij. Het noodlot wil, dat gij op staanden voet sterft». Toen stierf Calwanarang. Daarop dacht de heilige Bharaḍah: «Ach, ik heb mijn warang nog niet verteld van de verlossing.

Kom, moge mijn warang het leven herkrijgen». Toen herleefde Calwanarang; zij was woedend en verweet hem: «Ik ben reeds gestorven; waartoe dient het, dat gij mij weder levend maakt?» De heilige antwoordde: «O, warang, de reden, dat ik u weder levend maak, is, dat ik u nog niet verteld heb van uwe verlossing, en ik heb u uw zaligheid en het middel om uw zonde te doen verdwijnen ook nog niet aangewezen».

Calwanarang sprak: «Ach, het zou zeer gelukkig zijn voor mij, als gij beloofdet mij van zonde te zullen verlossen, ik zal een sëmbah maken voor het stof uwer voeten, indien gij mij van zonde wilt bevrijden». Calwanarang maakte toen een sëmbah voor de voeten van den heilige; deze vertelde haar van haar verlossing en wees haar den hemel. Nadat Calwanarang onderricht was door den heiligen Bharadah, nam zij afscheid van den heilige. De heilige sprak: «Wel, bevrijd, verlost zijt gij van zonde, mijn warang». Toen stierf Calwanarang geheel van zonde verlost; haar lijk zou verbrand worden door den heilige.

Wat betreft Wökçirṣa en Mahiṣawadana, zij onderwierpen zich en verzochten door den heilige te worden ingewijd in het wikuschap, daar zij niet van zonde bevrijd konden worden tegelijk met de weduwe van Girah. Toen werden zij beiden door den heilige in het wikuschap ingewijd. Er wordt niet verteld van Calwanarang.

HOOFDSTUK VIII.

Toen ging de heilige naar Girah om heer Bahula op te zoeken, en mede te deelen dat Calwanarang reeds dood was. Spoedig kwam de heilige te Girah aan en richtte zich naar het heiligdom van de menschen van Girah. Heer Bahula ging naar den heilige toe, maakte een sëmbah en plaatste de voeten van den heilige op zijn kruin. De heilige sprak: «Aum, heer Bahula, ik zal u vertellen; mijn warang Calwanarang is al dood; zij is volmaakt verlost door mij. Ga nu naar de stad om Z. M. den vorst mede te deelen, dat Calwanarang al dood is. Wökçirṣa en Mahiṣawadana hebben zich reeds overgegeven en als leerlingen komen zij bij mij. Zeg dat ik hier ben».

Heer Bahula nam onder een sëmbah afscheid van den heilige en ging naar de stad. Er wordt niet van verteld hoe hij gegaan was; spoedig kwam hij in de hoofdstad aan; hij vond den koning terwijl deze audientie gaf. Heer Bahula sprak: «Heer,

de woorden van heer Bahula aan uwer Majesteits voeten. Calwanarang is reeds door den heilige gedood; Wökçirṣa en Mahiṣawadana hebben zich overgegeven en werden leerlingen van den heilige. De heilige zelf is nu te Girah».

De vorst antwoordde: «O, 't is gelukkig indien het is, zooals gij zegt, heer Bahula. Wel, rijksbestierder Dharmamurtti, maak wagens en olifanten klaar, ik wil mijn opwachting maken bij den heilige, en laat mijn gemalin ook met mij mee gaan naar Girah. Gij, rijksbestierder en kanuruhan, weest niet nalatig om mij te volgen».

Niet lang daarna kwam koning Erlanggya te voorschijn om naar Girah te gaan, niemand bleef achter. Weergalmend en bulderend was het geluid van gongs, gendings samengaande met het gehinnik van paarden en het gewapper der vlaggen. De onderdanen liepen dicht opeen, de weg was vol. Er worde niet gesproken van 's vorsten tocht langs den weg; spoedig kwam hij aan te Girah en richtte zich naar de plaats waar de heilige zich bevond, (nl.) in het heiligdom van de menschen van Girah. Bij zijn aankomst ter plaatse werd koning Erlanggya door den heilige begroet: «Aum, aum, heer de koning, 't is gelukkig dat gij bij mij komt. Ik deel u mede dat Calwanarang reeds dood is. Wökçirṣa en Mahiṣawadana onderwerpen zich, zij zijn overgeloopen naar en mee gegaan met mij».

De koning antwoordde: «'t Is gelukkig, heer, nu Calwanarang al dood is. Ik ben zeer verheugd. Weg is nu de plaag van het land, de slechtste der wereld, voor wie de menschen bevreesd zijn geweest. Groot is mijn verplichting jegens u, ik kan ze u niet vergelden. Echter ik zal ze u later wel vergelden, daar mijn verplichting buitengewoon groot is».

De heilige sprak: «Ach, het is niet noodig, dat de vorst dat zegt. Ik heb u echter nog niet alles verteld omtrent Calwanarang. Nu zij al dood is ben ik voornemens om den kwaden geest en de slechtheid van Calwanarang weder goed te maken. Ik wil een tempel maken hier in Girah voor de verzoening».

De vorst vond goed, wat de heilige hem zeide. Verder zeide de heilige: «Ga de koning maar eerst naar de stad terug; ik ben bezig een zoenoffer te maken voor de bezoedeling door Calwanarang. Zoodra ik klaar ben met het maken van het zoenoffer voor het heiligdom van Girah, dan ga ik naar de stad om u te volgen».

De koning Erlanggya antwoordde: »Heer, uw kleinzoon neemt afscheid om eerst naar het hof terug te gaan. Laat uw kleinzoon kanuruhan hier blijven om u naar de stad te vergezellen«. Niet lang daarna ging de koning terug. Er werde niet verteld hoe hij ging; spoedig bereikte hij zijn hof.

HOOFDSTUK IX.

Wij spreken over den heilige, die te Girah was om het zoenoffer voor Calwanarang te maken. De kosten waren voor den koning; de kanuruhan stond den heilige bij. Nadat men klaar was met het maken van het zoenoffer, werd het volmaakte (heiligdom) Rabut-girah genoemd als heiligdom van de menschen van Girah.

Toen de heilige klaar was met zijn werkzaamheden, vertrok hij niet lang daarna, rijdende in een wagen, vergezeld van den kanuruhan te paard, om naar de stad te gaan. Heer Bahula was niet achtergebleven. Er werde niet gesproken hoe hij ging; hij bereikte spoedig de hoofdstad.

Koning Erlanggya kwam uit zijn hof te voorschijn om den heiligen Bharaḍah tegemoet te komen buiten de ommuring van de manguntur. Weergalmend was het geluid van de gongs, gĕnḍings en trompetten; 't was oorverdoovend.

Zoodra de koning den heilige zag, steeg hij van zijn wagen af en vergezelde hem naar zijn hof. De heilige kreeg een plaats op een ivoren stoel, terwijl de koning dicht bij hem (op den grond?) zat. Toen sprak de koning tot den heilige: »Heer, de woorden van Erlanggya aan de voeten van den heilige. Ik verlang uwe voeten te volgen. Ik verzoek u uwe genegenheid om den heiligen Dharma mede te betrachten; ik wil mij (aan de voorschriften) ervan onderwerpen en slechte neigingen verlaten (zooals): bedrog, verwaandheid, hebzucht, toorn, nijd, gehechtheid en boosheid. Ik wil vroomheid en gehoorzaamheid jegens den leeraar als houvast nemen. Ik ben toch reeds een vorst Cakrawarttin (Alleenheerscher); ik geniet van mijn hoogheid, ... (?) en alle rijkdommen heb ik overvloedig. Mijn wensch is nu om den aard van den dood en de bestemming (der ziel) te weten, en om te verstaan wat hel en hemel zijn«.

Aldus sprak koning Erlanggya tot den heilige, en de groote Bharaḍah antwoordde: »O, het is zeer goed, wat de koning zegt;

het is buitengewoon passend voor de onderdanen, indien het zoo is. Gij wilt u dus nu wijden aan den heiligen Dharmma».

De koning vroeg verder omtrent den aard van de kosten voor de ceremoniën: «Heer, hoe groot moet de som zijn, die ik aan u geven moet voor de ceremoniën? Vertel mij eens omtrent de kosten van de laagste, middelmatige en hoogste ceremoniën?

De heilige sprak tot den vorst: «Het doet er toch niets toe, hoe de aard van de kosten is. Zelfs zonder kosten, als men maar standvastig en getrouw den leeraar gehoorzaamt, dan staat dit reeds gelijk aan het geven van kosten. Wat het geven van kosten betreft, indien men niet standvastig en getrouw den leeraar gehoorzaamt, dan is dit gelijk aan het niet geven van kosten. Ik zal nu echter omtrent de kosten vertellen. Wat men zilver «zoo groot als de wereld» noemt, dat is iets, dat dient om de woorden te openen. De bij de ceremoniën behoorende som groot 1000 is de laagste, de bij de ceremoniën behoorende som groot 4000 is de middelmatige; de bij de ceremoniën behoorende som groot 8000 is de hoogste, en de bij de ceremoniën behoorende som groot 80000 wordt de hoogste der hoogsten genoemd. Dat is nu de hoegrootheid der ceremoniën. Niettemin indien men zonder standvastigheid en getrouwheid kennis van een leeraar verlangt te krijgen, dan is dit gelijk aan niet geven van de som voor de ceremoniën. Alleen standvastigheid en trouw dienen tot kosten van de ceremoniën. Hetzij zwaar hetzij niet zwaar, moeilijk, zonder in acht te nemen of het regent of de zon schijnt, indien het het bevel van den leeraar geldt, dan moet men dit maar uitvoeren. Men mag in geen geval het bevel van den leeraar breken. Dit nu dient tot kosten van de ceremoniën. Des te beter is het, indien men een groote som voor de ceremoniën geeft en bovendien standvastig en trouw is en het bevel van den leeraar niet breekt; het is zeer best indien het zoo is.

En wat u aangaat, o koning, als gij een wiku wenscht te worden, dan kunt gij voor de ceremoniën wel geven zooals gij het goed vindt».

De koning antwoordde: «Ik zal die van achtduizend nemen, heer; die zal ik u aanbieden».

De heilige sprak: «Wel, ik zal de woorden van den koning eerbiedigen. Ik zal nu den aard van de ceremoniën vertellen.

sirih zevenentwintig met kalk, geplaatst in een schaal met een lingga van goud, waarvan de top een robijn is. De «strooibloemen» moeten van bladgoud en bladzilver zijn; dit moet zoo dun gehamerd worden, dat men het met een schaar kan knippen. De wija moet van robijn zijn, zooveel als er is. Mocht gij onder het doen van tapa verdwaald zijn, dan zult gij overal, waar gij terecht komt, door de menschen geeerd en door de wereld hooggeschat worden». De vorst gehoorzaamde alles wat de heilige zeide. Onmiddellijk beval hij de ceremonien en strooibloemen en wija klaar te maken.

Men maakte toen reeds een feestgebouw, dat buitengewoon bekoorlijk was. Ook de koning had zich, tegelijk met zijn gemalin, reeds gereinigd. Bovendien waren de benoodigdheden ook reeds voltallig. Toen kwam koning Erlanggya bij den grooten heilige in het feestgebouw van buitengemeene bekoorlijkheid. Dampend was de rook van de wierook, dhupa's en lampen. Rumoerig weerklonken de muziekinstrumenten, gongs, horens en klaroenen.

Toen sprak de heilige: «Wel, kom hier, gij, mijn zoon de koning. Nu ik door u verzocht ben om u in te wijden, zal ik u hier nu naar behooren inwijden, mijn zoon. Ik zal u met den naam van Jatiningrat inwijden.»

De koning maakte toen, tegelijk met zijn gemalin, een sembah voor den heiligen Bharadah. De bloem werd toen gedompeld(?) in een schelp, die op een gouden blad geplaatst was. Toen de bloem drie maal ingedompeld was geworden, werd de Koning, tegelijk met zijn gemalin, door den heilige ingewijd. Daarna deelde deze (den koning) den aard van den Dharmma mede. Nadat hij hem medegedeeld had, zette hij den nitiyogya (het goede beleid) uiteen, tot heil van den weg, dien de koning bewandelen moest, als volgt:

«Het doen van tapa in de stad en het doen van tapa op den berg of in het woud, benevens den aard van de vier levensstadia, te weten: grĕhastana, wanapastra, bhikṣuka en brahmacarika.

D. w. z.: Grĕhastana is, wat men noemt een wiku, die getrouwd is en kinderen en kleinkinderen heeft.

Wanapastra is een wiku, die midden in een groot woud woont; wana beteekent: woud, en patra beteekent: gebladerte en gras. (Zoo'n wiku) eet niets meer als hij van uit zijn hut geen gras of bladeren met zijn hand kan grijpen.

De bhikṣuka is een groote heilige, die geniet; hij mag (menschen)

dooden, hij mag slaven van allerlei soort of van allerlei landaard als bedienden er op na houden, hij mag vrouwen hebben en gemeenschap uitoefenen (met zijn slavinnen); de vorst mag daar geen opmerkingen van maken, omdat het eenmaal zijn recht is om zoiets te doen.

Wat men brahmacari noemt: er zijn reine-brahmacari's, er zijn ongehecht-brahmacari's, er zijn rusie-brahmacari's en er zijn gewone brahmacari's.

Wat men reine brahmacari noemt, is iemand die een zoon is van berguitbarstingszand, die de smaak van rijst en vleesch noch van het huwelijk kent, hij is van jongs af heilige geworden; dat is het, wat men reine-brahmacari noemt.

Wat men ongehecht-brahmacari noemt is iemand, die een zekere waarheid vindt, welke door hem begrepen is, waarna hij zijn maatschappelijk leven zoowel als zijne kinderen en gade zonder oorzaak vaarwel zegt en daarop heilige wordt, dat is een ongehecht-brahmacari.

Rusie-brahmacari is iemand die in oneenigheid is geraakt met zijn gade, waarbij hij het tegen zijn vrouw verliest en hierdoor verlegen wordt, dan wel iemand, die door zijn meester bevolen wordt om te vechten en hiermee geen succes krijgt en vervolgens uit verlegenheid het heilige leven omhelst; dat is een rusie-brahmacari.

Een gewone brahmacari is ieder heilige, die alle waarheden kent, en het in- en uitgaan van de wereld en haar (of: zijn eigen) plaats kent; dat is een gewone brahmacari. Dit is nu de plicht van de heiligen ieder op zichzelf.

En gij, mijn zoon de koning, volg in ieder geval de regeling van den ouden tijd. Verminder niet, maar vermeerder ook niet uwe verhouding tegenover de wereld, wat vroeger bestond moet nu ook bestaan; wat vroeger niet bestond moet nu ook niet bestaan. Alles wat vroeger geldig was, moet door u gehandhaafd worden. Handel niet zonder grond(?) Zooals Dewaçâsana, Râjaçâsana, Râjaniti, Râjakapa-kapa, Manuçâsana, Resiçâsana, Adhigama, die alle moet gij eerbiedigen. Gerust zult gij als Cakrawartin van de wereld genieten hier op Java enz. Zelfs de andere eilanden komen onder uwe macht. Het gemoed van alle menschen is door u tot rust gebracht; hoeveel te meer nu gij u den Dharmma reeds eigen hebt gemaakt; gij weet den aard van den dood en van het leven; gij weet wat hemel en hel

zijn, gij doorziet uwe bestemming, gij kent het in- en uitgaan van de heele wereld; er is niets meer in deze wereld, dat voor u twijfelachtig is. Onthoud dit en vergeet dit niet».

De vorst sprak tot den heilige: «Ik dank u zeer voor uwe leering, welke gij mij in haar geheel verteld hebt. Buitengewoon is de toegenegenheid van u jegens mij. Het inzicht van mijn hart is volkomen helder geworden».

Na dit alles werd toen het feest van den vorst geëindigd. De heilige werd er onthaald; men bracht voor hem allerlei spijzen, waaraan niets ontbrak. De heilige werd door den vorst vereerd. Toen het nacht geworden was, ging de heilige naar de ivoren kamer om te rusten. Den volgenden morgen nam hij afscheid van zijn zoon in dezer voege: «O, vorst, uw vader neemt afscheid, mijn zoon de koning, ik wil teruggaan naar de kluizenarij».

De koning antwoordde: «O zoo, heer, wil gij teruggaan naar de kluizenarij? Nu dan, ik zal u wat mee geven».

De koning sprak verder tot zijn patih en den kanuruhan beveelende om den heilige bij zijn terugreis naar de kluizenarij te vergezellen; beiden moesten wagens, olifanten en paarden gereed maken. Toen bood de koning den heilige geld aan groot vijfhonderd duizend, kleedingstukken vijftig stel, goud en kleinoodien vele in aantal, slaven ter bewerking van de sawahs honderd, vele werkkarbouwen en koeien; dit alles werd den heilige aangeboden.

De heilige sprak: «Ik dank u zeer voor uw geschenk, koning. Ik heb u nog wat te zeggen: heb medelijden met de ongelukkigen, in het bijzonder met de geestelijken, vereer hen».

De koning maakte voor den heilige een sĕmbah en plaatste Bharadahs voeten op zijn kruin. De heilige sprak nogmaals: «Wel mijn zoon, blijf achter en denk steeds aan hetgeen ik u gezegd heb". Toen brak de heilige op, rijdende in een wagen, vergezeld van den patih, den kanuruhan en van een tumĕnggung. Er wordt niet verteld hoe hij ging; hij kwam spoedig in zijn kluizenarij op het kerkhof aan. De patih, de kanuruhan en de tumĕnggung namen van den heilige afscheid om naar de stad terug te gaan. Er wordt niet gesproken van den patih, den kanuruhan en den tumĕnggung; zij waren van de kluizenarij weggegaan.

Wij spreken over den heilige. Hij werd afgehaald door zijn dochter genaamd Wedawati, die hem aan de poort tegemoet

kwam. Verheugd was het hart van den heilige; zij beiden gingen gezamenlijk de kluizenarij binnen.

HOOFDSTUK X.

Laten wij nu spreken over het doen en laten van koning (Erlanggya) in de stad. Verheugd was zijn hart, nadat hij zijn 'waardigheid' verkregen had. Gerust was iedereen gedurende zijn regeering; er waren bovendien geen moeilijkheden. Wat betreft gevaarlijke wegen, hinderlaagplaatsen der roovers, daar werden menschen geposteerd om er een desa van te maken. Onbeschaduwde wegen werden beplant met waringin- en prehboomen in rijen. Koel liepen de menschen langs de wegen. Er hoeft nauwelijks gezegd te worden, dat de bevolking van de andere eilanden als onderdanen den vorst gehoorzaamden. De overzeesche landen: Palembang, Jambi, Malaka, Singapura, Patani, Pahang, Siyêm, Cêmpa, Cina, Koci, Kêling, Tatar, Pego, Kêḍah, Kuṭawaringin, Kute, Bangka, Suṇḍa, Madura, Kangayan, Makasar, Goram, Waṇḍan, Peleke, Moloko, Bolo, Timur, Dompo, Bima, Sambawa, Sasak; dit is het aantal der overzeesche eilanden, die onderdanig tribuut betaalden aan den Koning, die Jatiningrat als geestelijk-wijdingsnaam en Grootkoning Erlanggya als vorstelijk-wijdingsnaam had.

Brahmanen, geleerden, en rêṣi's namen hunne respectievelijke plichten stipt in acht. Iedereen tot en met de desalieden toe was gerust. Er vielen vele regens, ieder jaar was de oogst overvloedig, alle mogelijke levensmiddelen waren goedkoop. De onderdanen waren ordelijk, en de oude gebruiken werden gevolgd.

Hij had twee zoons, die beiden jong en even schoon van uiterlijk waren. Zij waren bestemd om tot koning verheven te worden. Men ging echter niet gauw ertoe over, daar men de plaats, waar zij zouden regeeren, nog niet zeker wist. De een zou tot koning worden aangesteld op een van de buitenbezittingen, en de ander zou op het eiland Java regeeren. De koning verkeerde echter ten deze nog in dubio. Wat was de oorzaak daarvan? Omdat de jongste zoon geen kennis had van het regeeren. Mocht hij te weinig giften geven, dan zou hij ten langen leste door de onderdanen verlaten worden. Daarom wilde men hem niet in den vreemde tot koning aanstellen. De koning wilde slechts, dat de eene op Bantĕn (d. i. Bali) regeeren zou en de

andere op Java. Bali toch is zoo dicht bij; het was als ware hij nog op Java.

Toen vroeg de koning advies aan zijn patih, tumenggung, rangga, den kanuruhan en alle zijn mantri's in dezer voege: «O gij, mijn patih en gij, alle mijn mantri's en kanuruhan en anderen; ik ben van plan mijn zoons tot koning aan te stellen, de een op Bali en de ander op Java. Hoe denkt gij er over? Dienaangaande wil ik nog iemand sturen om advies te vragen aan mijn leeraar».

De patih en alle zijn mantri's antwoordden goedkeurend, dat men eerst den heilige raadpleegde. Toen beval de koning den kanuruhan om naar de kluizenarij te gaan. De kanuruhan nam onder het maken van een sembah afscheid van den vorst en brak vervolgens op, rijdende in een wagen. Snel ging de kanuruhan; er worde niet verteld van wat er onderweg gebeurde, spoedig bereikte hij de kluizenarij. Na van zijn wagen afgestegen en de poort binnengegaan te zijn, vond hij den heilige omringd door zijn leerlingen. Deze begroette den kanuruhan beleefd: «Aum, aum, heil zij u, mijn beste kanuruhan. Wat is uw doel, dat gij bij mij in de kluizenarij komt?»

De kanuruhan antwoordde: «Heer, ik ben door uw zoon gezonden om u te raadplegen, daar de beide zoons tot koning zullen worden aangesteld, een op Bali en een op Java. Hierom vroeg uw zoon uw advies. Wat de heilige zegt zal door uw zoon gevolgd worden».

De heilige sprak: «Werkelijk, wil de koning dat doen? Het zou niet gaan op die wijze. Immers, hoewel het waar is, dat er op Bali nu geen regeerend vorst is, daar bevindt zich echter een groote heilige in de kluizenarij van de desa Çila-yukti, die in verhouding ouder is dan ik. Hij is buitengewoon machtig en zijn naam is de heilige van Kuturan. Ik zal eerst naar Bali gaan om bij den heilige van Sukti te komen en zijn goedkeuring te vragen. Gij echter kanuruhan, ga eerst naar de stad terug om den koning mede te deelen, wat ik u gezegd heb. Als ik terug kom van Bali, dan ga ik door naar de stad om bij mijn zoon te komen en te vertellen wat voor bericht ik van Bali krijg».

De kanuruhan nam onder het maken van een sembah afscheid om naar de stad terug te gaan, en zoo verliet hij de kluizenarij. Er worde van hem niet verteld.

HOOFDSTUK XI.

Wij spreken nu over den heiligen Bharadah. Hij drukte zijn dochter Wedawatī op het hart: «Wel, mijn dochter, heb geen haast om heen te gaan. Wacht totdat ik van Bali teruggekomen ben. Bovendien ben ik met mijn werkzaamheden nog niet klaar. Later zult gij samen gaan met mij». Zijn dochter gehoorzaamde hem.

Toen brak de heilige Bharadah op om naar Bali, naar de kluizenarij van Sukti, te gaan. De desa's nu waarlangs hij van af zijn kluizenarij Lĕmah-tulis ging, waren: Watu-langgi, Sangkan, Banasara, Japan, Paṇḍawa, Bubur-mirah, bij de desa Campaluk, Kaṇḍi-kawiri, Kuṭi-kuṭi; hier ging hij overnachten. Den volgenden morgen ging hij verder en kwam aan te Kapulungan, Makara-mungkur, Bayalangu, Ujung-alang, Dawĕhan, Pabayĕman, Tirah, Wunut, Talĕpa, We-putih, en Genggong, Gahan, Pajarakan, Lesan, Sĕkarmwi, Gading; toen wendde de heilige zich Noordwaarts langs Momorong, Ujung-widara, Waru-waru, Dalĕman, Lĕmah-mirah, Turapas, Bañu-Langu, den berg Patawuran, de heilige Pas, Langundi, Pabukuran, Alang-alang-dawa, Patukangan, Turayan, Karasihan, Balawan, Hijin, Blaran, Andĕlan, en zoo kwam de heilige spoedig aan te Sagara-rupĕk (d.i. de enge Zee). Hier wachtte hij op een veerman, maar toevallig was er geen veerman. De heilige wist geen raad; toen zag hij een blad van een broodboom op het strand liggen en dit deed hij op de zee drijven om er mee te varen. Op het blad van den broodboom staande, zette hij koers Oostwaarts en richtte zich naar de desa genaamd Kapurañcak. Daar steeg de heilige Bharadah van het blad van den broodboom af, dit blad van den broodboom werd door den heilige ergens verstopt. Zoo ging hij door naar de kluizenarij van Çilayukti. Er wordt niet van den tocht van den heilige verteld, spoedig bereikte hij de desa Sukti, en hij ging in het gastengebouw zitten.

Te dien tijde was de heilige van Kuturan bezig zijn overpeinzing te doen. Lang kwam hij niet uit zijn kluizenarij te voorschijn, daar hij verdiept was in het doen van zijn overpeinzing. Ongeduldig(?) wachtte de heilige Bharadah in het gastengebouw; toen bande hij water, en dit water stond zoo hoog als de hals van den grooten Kuturan. Onwrikbaar deed deze nog steeds zijn overpeinzing. Toen werden daarna jeukmieren gebannd;

op het water drijvend beten en overstelpten zij gezamenlijk den hals van den heilige van Kuturan. Deze bleef nog steeds aan zijn overpeinzing. Daarop verdween het water, en het werd droog: de jeukmieren werden als het ware weggeveegd. Hij wist wel, dat er een gast, zijn collega van Lĕmahtulis, kwam, doch hij deed net alsof hij het niet wist. Na langen tijd kwam de heilige Kuturan eindelijk te voorschijn en ging naar het gastengebouw.

Terwijl heer Bharaḍah van de bank van het gastengebouw afsteeg werd hij door den heilige van Kuturan begroet: «Aum, aum, heil zij u, mijn beste collega. Wat is er van u dienst? Het lijkt me een bijzondere dag vandaag, dat gij komt. Kom, collega, laten wij eens gaan zitten. 't Is sedert lang dat wij elkaar niet gezien hebben».

Nadat heer Bharaḍah een sembah gemaakt had, ging hij vervolgens zitten. Daarop sprak hij tot den heer van Kuturan in dezer voege: «Ik betuig u mijn beleefden dank voor uwe begroeting. Het doel, waarvoor ik hier bij u kom, is, dat ik uw goedvinden verlang te krijgen en wel naar aanleiding hiervan, dat mijn leerling, de heer Vorst van Java, genaamd Grootkoning Erlanggya, met den geestelijk-wijdingsnaam Jatiningrat, twee zoons heeft. Een van deze twee nu zal worden bestemd om koning te worden hier op Bali, en de andere zal op Java blijven. Zoo zal in het vervolg Bali met Java met gerustheid vereenigd worden. Dat is mijn wensch».

Heer Kuturan antwoordde: «Is dat werkelijk het doel, waarvoor gij hier komt, collega? Op die wijze geef ik geen toestemming. Ik zie geen aanleiding om hem tot vorst te maken hier op Bali; immers, hier is iemand, een kleinzoon van mij, die bestemd is om koning te worden. Hij is het, die tot koning van Bali zal worden verheven».

Heer Bharaḍah vervolgde: «Heer, ik wil u toch nogmaals hierop wijzen, dat de andere eilanden, groote gebieden, alle onderdanig zijn aan Java en tribuut opbrengen».

Heer Kuturan sprak: «Dat kan mij niets schelen, dat zij allen tribuut betalen en onderdanig zijn aan Java. Wat Bali betreft ik laat het niet toe op die wijze. Ik vind wel goed, dat men (Bali met Java) vereenigt door oorlog; dan zal ik doen wat ik doen kan. Als ik reeds gestorven ben, dan kan de vorst van Java zijn gang gaan om Bali in bezit te nemen».

Heer Bharaḍah steeg daarop af en ging vervolgens de klui-

zenarij uit. Toen deed hij een aardbeving ontstaan, buitengewoon hevig was de aardbeving. Boomen braken hunne takken, anderen vielen omver. Menschen, die zich aan den kant van het water bevonden, vielen gedompeld erin. Vele gebouwen en huizen vielen omver. Alle menschen van heel Bali werden opgeschrikt; men liet toen bij den heiligen groote van Sukti informeeren. De bode sprak tot den heilige: «Heer, wat is dit toch voor een aardbeving; buitengewoon hevig is de aardbeving».

De heilige Kuturan sprak: «maak u maar niet ongerust, blijf maar kalm in de stad. Mijn gast van Java is het, die mij plaagt, hij nu doet deze aardbeving ontstaan». De bode, die van het hof gekomen was, nam met een sĕmbah afscheid om rechtstreeks terug te gaan; van hem worde niet verder verteld.

Wij spreken over heer Bharaḍah; direkt ging hij van de kluizenarij van de desa Çilayukti weg en kwam spoedig te Kapurañcak aan. Onmiddellijk nam hij het broodboomblad om er op het water mede te varen. Doch dit blad zakte in het water. Dit is de oorzaak, dat hij nogmaals op het blad trachtte te staan, doch hij zakte er weder mee. Toen verkeerde heer Bharaḍah met zichzelf in vertwijfeling, en dacht bij zich zelven: «He, hoe komt het toch, dat ik op deze wijze ben; het schijnt alsof ik het eiland Java nooit meer zal bereiken». Toen overdacht hij in zijn binnenste: «O, ik heb zooeven nog geen afscheid genomen van den heilige van Sukti. Kom, ik ga terug om afscheid van hem te nemen». Toen liep heer Bharaḍah om naar den heiligen Kuturan te gaan. Spoedig bereikte hij de kluizenarij en vond den heilige van de desa Sukti daar. Toen maakte heer Bharaḍah een sembah om afscheid te nemen: «Heer, ik neem afscheid van uwe voeten».

De heilige van Sukti antwoordde: «Wel, ga uw gang, mijn jongere broer, wees voorspoedig in uw reis».

HOOFDSTUK XII.

Toen verliet heer Baraḍah de kluizenarij en bereikte snel loopend spoedig Kapurañcak. Op het broodboomblad staande ging hij gerust Westwaarts en kwam aan te Segara-rupek; hier ging heer Bharaḍah aan wal. Er worde niet verteld van wat er gedurende de reis van den heilige gebeurde, spoedig bereikte hij de stad Daha, en vond zijn zoon, den koning Erlanggya, terwijl

deze audientie gaf. Heer Bharadah kwam door de lucht zwevend aan. Men schrok toen men hem zag staan midden in de vergadering. Zijn voeten werden door koning Erlanggya omvat en op 's konings kruin geplaatst.

De heilige sprak: «Ach mijn zoon, de koning, ik ben op Bali geweest, doch bereikte mijn doel niet. De heilige van Çilayukti vindt niet goed, dat een van uw zoons koning wordt op Bali. Hij werd zeer nijdig en laat het niet toe. Een kleinzoon van hem is bestemd om er koning te worden. Hij heeft zelfs zijn kracht met de mijne gemeten. Bijna kon ik Java niet weer bereiken. Op een broodboomblad zakte ik in het water».

De vorst sprak, terwijl hij een sëmbah voor de voeten van den heilige maakte: «Heer, zet het plan dan niet door, indien het zoo is. Want de bovennatuurlijke kracht van den heilige van Bali is buitengewoon. Indien gij er op aandringt, zal hij ons ten slotte vervloeken. Wij zullen Java splitsen».

De heilige sprak: «Ha! die woorden van u treffen mijn hart, koning; dan zal ik ze noemen Janggala en Kadiri. Draal niet, maak alles spoedig klaar, nu ik juist hier ben; ik zal eerst gaan rusten in mijn logeergebouw».

Toen werd de heilige door den koning naar het ivoren logeergebouw gebracht. Hier kreeg hij van den vorst allerlei spijzen. Er worde gezwegen van den grooten Bharadah.

Wij spreken over den vorst. Hij kwam weder te voorschijn bevelende twee troonzetels te maken, benevens een hal, waarin zijn zoons zouden worden gehuldigd, daar zij beiden tot koningen verheven moesten worden, mitsgaders tenten, die zeer bekoorlijk waren en waarvan de stijlen met kleurige doeken bekleed waren. Er behoeft nauwelijks gesproken te worden van allerlei goudenen juweelen voorwerpen, die buitengewoon bewonderenswaardig waren. De eene troonzetel werd in het Oosten gezet en de andere in het Westen. De landleeraren: brahmanen, geleerden en resi's maakten allen hun opwachting op de huldigingsplaats om te huldigen.

Nadat de prinsen zich gekleed hadden, kwamen zij beiden te voorschijn om gehuldigd te worden en zij bestegen de tenten. Ieder van beide kreeg dezelfde voorwerpen. Zij werden toen door de brahmanen, geleerden en resi's gehuldigd en door allen, die hen beide tot koning verhieven. Weergalmend was het geluid der gongs, gendings en klaroenen, en alle muziek-instrumenten speelden.

Nadat zij gehuldigd waren, bestegen zij hun respectievelijken leeuwentroon. Het was bekoorlijk om te zien. Hij die plaats nam op den Oostelijken leeuwenzetel werd koning van Janggala genoemd; hij die plaats nam op den Westelijken leeuwenzetel werd koning van Kadiri genoemd. Toen dit alles gebeurd was, maakten zij ieder voor zich een kraton en bouwden de ommuring ervan, (welke twee kratons) Janggala en Kadiri genoemd werden. Op deze wijze regeerden zij met voldoening als koningen.

HOOFDSTUK XIII.

Ten langen leste gaf de koning van Kadiri gehoor aan slechte laster in zijn beleid. Hij wilde oorlog voeren. Zijn broeder, de koning van Janggala, zou door hem, den koning van Kadiri, worden aangevallen. Toen maakte hij zijn leger strijdvaardig om Janggala aan te vallen. Toen de koning van Janggala vernam, dat hij door den koning van Kadiri zou worden aangevallen, ging hij zijn opwachting maken bij zijn verheven vader en sprak tot den ouden vorst in dezer voege: «Mijn verheven koninklijke vader, ik geef u kondschap, dat ik door uw zoon, den koning van Kadiri, word aangevallen».

Koning Erlanggya sprak: «Hé, wat is dat inderdaad voor een manier van doen. Maak niet haastig een tegenaanval; ik zal nog iemand sturen naar Kadiri. Ga maar eerst terug naar Janggala».

De koning van Janggala vroeg toen verlof om terug te gaan en bereikte spoedig Janggala.

De bode van den ouden vorst was reeds naar Kadiri vertrokken om den vorst van Kadiri tegen te houden en den strijd te doen ophouden. De vorst van Kadiri gehoorzaamde hem echter niet; hij was vast van plan om Janggala aan te vallen. Rumoerig was het geluid der muziekinstrumenten en dat der gongs, gendings, die weergalmden en door elkaar luidden, hetgeen oorverdooving veroorzaakte, daar het gecombineerd was met het gehinnik der paarden, (het gebrul) der olifanten en het gewapper der vlaggen. De ruiters liepen achteraan dicht opeen.

In Janggala had men bovendien reeds verdedigers opgesteld om het leger van Kadiri te gemoet te komen. Dicht opeen en groot was het aantal van de soldaten. Weergalmend was het

geluid der muziekinstrumenten. De oprukkende legermacht was gelijk aan neerstortende lava. De voorhoeden raakten reeds slaags; het was druk, men bracht elkander verliezen toe. Er worde niet verder verteld.

Wij spreken over koning Erlanggya. Hij zeide tot den heilige verzoekende den strijd te doen ophouden. De heilige vertrok om naar den vorst van Kadiri te gaan. Spoedig kwam hij daar en vond den koning van Kadiri zittende op zijn troon, omringd door zijn onderdanen. Toen deze zag, dat de heilige aankwam, steeg hij van zijn zetel af en maakte voor den heilige een sěmbah terwijl hij hem begroette. Daarop sprak de heilige. «Ik dank u zeer voor uw begroeting, mijn kleinzoon de koning. Het doel dat ik hier kom, is om uw strijd te doen ophouden. Ik zal u vertellen omtrent de verdeelingsgrens van dit eiland Java. Gehoorzaam mij, mijn kleinzoon. Indien de vorst mijn regeling niet wil eerbiedigen en indien gij nogmaals ruzie maakt met uw broeder, dan zal ik u een vloek opleggen».

De koning van Kadiri sprak: «waarom zou uw kleinzoon uwe woorden niet eerbiedigen, heer?»

De heilige zeide: «gij zijt gelukkig, mijn kleinzoon, de koning, als gij mijn woorden eerbiedigt. Blijf achter, mijn kleinzoon. Ik wil naar Janggala gaan om den strijd van mijn kleinzoon, den koning van Janggala, te doen ophouden. Ik zal vloek opleggen op den koning van Janggala».

Toen ging de heilige Bharadah naar Janggala. Er worde niet van den tocht van den heilige verteld. Hij kwam spoedig bij den vorst van Janggala aan, dien hij vond omringd door zijn onderdanen. Toen de koning van Janggala zag, dat de heilige aankwam, steeg hij van zijn zetel af en maakte vervolgens een eerbiedige sěmbah voor den heilige. Daarna sprak de koning van Janggala: «Heil zij u, heer de heilige; wat is uw doel dat gij bij uw kleinzoon komt? Laten wij eens gaan zitten, heer de heilige».

Onmiddelijk ging de heilige zitten en sprak vervolgens: «Mijn doel, dat ik bij mijn kleinzoon kom, is, om uw strijd te doen ophouden. Ik ben bij uw broeder, den vorst van Kadiri geweest om zijn strijd te doen ophouden. Ik zal de opbrengst en alle landlieden van dit eiland Java voor u verdeelen, behalve wat mijn zoon, uw vader toekomt. Ik wil u in een goede, broederlijke verhouding brengen (tot uw broeder). Gehoorzaam

mij, mijn kleinzoon; u zal ik een vloek opleggen indien gij weder tweedrachtig zijt. Geef nooit gehoor aan verklikkerij en laster, mijn beste kleinzoon. Pas uw goed inzicht steeds toe, mijn kleinzoon de koning».

De vorst van Janggala sprak: «O, heilige, waarom zou ik uw woorden niet gehoorzamen, heer, immers, gij wijst mij het zeer goede aan?»

Daarna deden de vorst van Kadiri en de vorst van Janggala hun respectievelijk leger terugtrekken. De landerijen en alle landslieden werden door den heilige verdeeld. Iedereen kende zijn eigen grens; allen waren welvarend.

HOOFDSTUK XIV.

Toen ging de heilige terug naar de stad van koning Erlanggya, waar hij den koning audientie gevend vond. Toen de vorst den heilige zag aankomen, steeg hij af en veegde de voeten van den heilige, welke hij op zijn kruin plaatste. De heilige sprak: «Ik heb den strijd van uw zoons reeds doen ophouden en daarna de landerijen verdeeld. Men weet nu ieders grens; alles gaat goed. Ik heb vloek opgelegd voor het geval, dat zij zich elkanders gebied mochten toeeigenen. Uw zoons gehoorzamen mij. Nu wil ik, dat de zoon van den patih rijksbestuurder wordt van Janggala, en de zoon van uw kanuruhan rijksbestuurder wordt van Kadiri. Dat is om ruzie te voorkomen; laten zij het goed regelen. Ik zal hun vloek opleggen. De aanleiding, dat ik dit zeg, is, omdat de patih en de kanuruhan het vrome leven willen omhelzen, den vorst te volgen om den Dharma te bestudeeren».

De vorst sprak tot zijn meester: «Het is zeer juist, heer, wat gij zegt. Nu willen de patih en de kanuruhan uw richting volgen om het vrome leven te omhelzen en den Dharma te bestudeeren, terwijl zij aalmoezen vragen aan zout- en houtskoolverkoopers. En zij verlangen de middelmatige te gebruiken, ceremoniekosten groot vier duizend zullen u aangeboden worden».

De heilige sprak: «Het plan van den patih en van den kanuruhan, dat zij mijn zoon, den vorst in uwe ontberingen verlangen te volgen, is zeer goed. Kom, maak dan alles klaar, draal niet, ik verlang terug te gaan naar de kluizenarij».

Spoedig werden de ceremonien klaar gemaakt met bloemen; de offeranden waren voltallig. De patih en de kanuruhan kleedden

zich toen met nieuwe kleeren. Nadat zij ingewijd waren werden zij onderwezen in den Dharmma.

De vorst sprak tot zijn meester: «Nu is het werk voor den patih en den kanuruhan klaar».

De heilige zeide nogmaals: «O, koning, uw vader vraagt verlof om naar de kluizenarij terug te gaan. Mogen de patih en de kanuruhan door u van het een en ander op de hoogte worden gesteld».

De vorst maakte toen een sĕmbah voor zijn meester, terwijl hij de voeten van den heilige afveegde, welke hij op zijn kruin plaatste. Toen vertrok de heilige. De patih en de kanuruhan wilden toen den heilige volgen, doch dit stond de heilige hun niet toe. Toen maakten zij een eerbiedige sembah, terwijl zij de voeten van den heilige afveegden.

Gerust ging toen de heilige in zijn tocht. Er worde niet verteld hoe hij gegaan was, spoedig kwam hij in zijn kluizenarij aan en vond er zijn dochter.

Wedawati riep: «Wel, mijn heer komt», daarop steeg zij af en maakte een sĕmbah.

De heilige sprak: «Nu kom ik, mijn lieve; ik ben sedert lang van plan geweest om terug te gaan naar de kluizenarij, doch ik kwam maar steeds niet klaar met mijn werkzaamheden. Nu ben ik klaar met mijn werk, vandaar dat ik terug kom in de kluizenarij».

Wedawatī sprak weder: «Wanneer toch gaat gij u verlossen, heer?»

De heilig sprak: «Verlangt gij werkelijk zoo spoedig mogelijk verlost te worden, mijn lieve schat? Wacht dan een oogenblik; ik wil nog een paar woorden achterlaten bij Wökçirṣa».

Wökçirṣa en Mahiṣawadana schrokken, maakten voorovergebogend een sembah en spraken vervolgens tot den heilige: «Wil mijnheer zich nu verlossen? Wökçirṣa en Mahiṣawadana verlangen mede verlost te worden».

De heilige sprak: «Gij, Wökçirṣa en Mahiṣawadana, kunt niet samengaan met ons. Eerst over drie jaar komt uw einde, en gij zult ons later vinden. Blijft gij dan hier achter om te wonen».

Nadat hij dit gezegd had, zweeg hij, en op hetzelfde oogenblik verloste de heilige zich tegelijk met zijn dochter Wedewati. Zij beiden verdwenen gelijk damp. Nadat de heilige Bharaḍah en zijn dochter verdwenen waren, gingen zij de lucht in.

De kluizenarij op het kerkhof werd toen genoemd: Murare. Er worde hiervan niet verteld.

Wij spreken over den zoon van den reeds verlosten Bharaḍah, den eene te Lemah-tulis achtergeblevene, wiens naam nu heer Yajñeçwara was. Hij nu nam de heele inhoud van de kluizenarij op het kerkhof in bezit, benevens alle bezittingen en alle boeken, in de eerste plaats goud en juweelen, rijst, geld en alle slaven en karbouwen en koeien. Dit alles werd door heer Yajñeçwara genomen en naar Bhuh-tulis gebracht. Wat hij achterliet was alleen, wat diende tot onderhoud van Wökcirṣa en Mahiṣawadana, die de kluizenarij op het kerkhof bewaakten.

Daarom dient de kluizenarij te Uwih-citra tot wijdingsplaats, daar er de afstammelingen van heer Bharaḍah wonen, de plaats dus van »warme« geleerden. Dit gaat neerdalend tot Rupit, waar een leerling van den heiligen Bharaḍah woont; daarom is Rupit eveneens de plaats om te wijden.

Aldus zijn de lotgevallen van heer Bharaḍah toen hij te Lemah-tulis leefde.

B heeft nog: Klaar geschreven op den Berg Sema, met het front naar het Westen aan een groote rivier; dáár is er een grot. Çaka 1462. enz.

NOTULEN

VAN DE BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

1925—1926.

BESTUURSVERGADERING
VAN 21 NOVEMBER 1925.

Aanwezig: alle leden van het Bestuur.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Als nieuwe leden worden aangenomen de heeren: E. W. Maurenbrecher, C. Monod de Froideville en J. B. Scheltema. Bedankt hebben de heeren: H. Brugman J. Ezn., Mr. P. A. F. Blom en M. C. Roos van Raadshoven. Bericht van adreswijziging is ingekomen van de leden: J. C. M. Warnsinck, H. L. Bekker, Ch. Palmer van den Broek, J. Kruyt en Mr. J. H. Abendanon.

Ter tafel wordt gebracht:

1°. eene uitnoodiging van het Bestuur van het Museum of Fine Arts te Boston tot bijwoning van de Memorial Exhibition of the work of John Singer Sargent op 3 Nov. t.v.;

Voor kennisgeving aangenomen:

2°. een brief dd. 31 October van den Heer E. L. K. Schmulling ter aanbieding van een drietal overdrukjes van zijn artikel in het Kol. Weekbl. 1 Oct. t.v. Leekengedachten over «de totstandbrenging van de verbinding tusschen Nederland en Indië door de lucht»;

A. v.

3°. een voorstel van den Voorzitter om den heer Henri Basset, Directeur van het Institut des Hautes Études Marocaines te Rabat het buitenlandsch-lidmaatschap aan te bieden;

Met volledige instemming aangenomen.

4°. een brief dd. 12 Nov. van de firma Martinus Nijhoff ter mededeeling dat deze tot zijn leedwezen heeft afgezien van zijn aanvankelijk voornemen om de Verzamelde Geschriften van

Wilken te herdrukken, in verband met door de firma Van Dorp gestelde onaannemelijke voorwaarden;

Besloten wordt ter zake nader overleg te plegen teneinde althans Wilken's meest actueele artikelen op adatrechtelijk gebied, welke in de Bijdragen van het Instituut zijn verschenen, herdrukt te krijgen;

5°. brief van Mr. J. C. Overvoorde, dd. 15 November, ten geleide van twee voorloopige beschrijvingen van het O. I. huis te Amsterdam en van het verdwenen W. I. huis te Rotterdam met bijbehoorende foto's enz., bij welk schrijven tevens het voorstel wordt gedaan om tot de uitgaaf van het voorgenomen werk te besluiten en daarvoor een crediet beschikbaar te stellen, verklarende Mr. Overvoorde zich bereid om het toezicht te houden op het wetenschappelijk en bouwkundig gedeelte, ter bewerking waarvan hij zich reeds de medewerking van eenige deskundigen heeft verzekerd, en voorts verzoekende om van de zijde van het Instituuts-bestuur iemand aan te wijzen, met wien nader overleg kan worden gepleegd.

Besloten wordt om, onder aanwijzing van den Secretaris voor het intermédiair, den Heer Overvoorde te antwoorden, dat, in aanmerking genomen het nog niet voltooid zijn van den tekst, met de afwerking waarvan allicht nog geruime tijd is gemoeid, het Bestuur zich wel is waar in beginsel bereid verklaart, tot de uitgaaf krachtig mede te werken, doch zich voorbehoudt dienaangaande eerst te beslissen, nadat de tekst volledig voor de pers gereed is gemaakt, en daarbij alle foto's en plattegronden, ook van de verdwenen gebouwen, v.z.v. die begeerd worden, bijeengebracht zullen zijn, wordende voor die persklaarmaking een crediet van hoogstens f 400.— toegestaan, tot goedmaking van mogelijke kosten van opmeting, onderzoek, fotogrammen enz. Het ligt voorts in de bedoeling om, wanneer het werk geheel gereed zal zijn, over de uitgaaf in overleg te treden met den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, met welke instelling deze arbeid oorspronkelijk is op touw gezet.

6°. eene dankbetuiging dd. 18 November, van het Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft voor de toegezonden Adatrechtbundels alsmede de sinds deel 76 verschenen Bijdragen van het Instituut, benevens eene aanbieding van het door die instelling uitgegeven werk: Sitte und Recht in Nordafrika.

Rondvraag.

De heer van Eerde legt over een voor het Instituut bestemd exemplaar van het door de Koninklijke Academie van Wetenschappen aan de Union Académique internationale voorgelegd plan om een Encyclopédie du droit international public et privé te doen ondernemen in den geest van het, echter op kleiner schaal opgezet Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie van Strupp en Hatschek;

Met belangstelling vernomen.

Prof. Krom brengt ter tafel een bundel, indertijd door hem uit het archief van het Instituut ontvangen, bevattende in aquarel uitgevoerde Reminiscences of the Dutch occupation of the island of Ceylon . . . by John Leonard Kalenberg Van Dort te Colombo (Ceylon) 1888?, samengesteld ten verzoeke van den toenmaligen Consul der Nederlanden P. Daendeliker, Esq. Na zich hierover in verbinding gesteld te hebben met Mr. Overvoorde, is Prof. Krom van meening, dat met de in beginsel reeds verkregen medewerking van dien oudheidkundige, wiens belangstelling uitermate was gewekt, zich zeer wel een interessante uitgaaf zou laten samenstellen, een werk waarmede evenwel uiteraard niet geringe kosten zouden gemoeid zijn;

Met het oog op de reeds aanhangige uitgaaf betreffende de Compagniesgebouwen in Nederland, komt het beter voor, deze Ceylon-uitgaaf te laten rusten, tot de andere arbeid voltooid zal zijn. Prof. Krom wordt nochtans tevens uitgenoodigd om zijn gedachten te laten gaan over een vastleggen van hetgeen aan forten, Compagnies-etablissementen enz. in Voor-Indië en Azië buiten Nederlandsch-Indië in beeld is gebracht en de medewerking daarvoor te winnen van Mr. Overvoorde, die vele van die historische monumenten van Oud-Holland's grootheid heeft bezocht en gefotografeerd.

Prof. van Ronkel verzoekt diligent te worden verklaard met betrekking tot zijn prae-advies over het Noemfoersch Woordenboek; Z. H. G. is nog eenige gegevens wachtende.

Prof. Colenbrander vraagt de aandacht voor een tweetal punten.

Het eerste betreft het voortzetten van het werk van Tiele-Heeres: Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlanders in

den Maleischen Archipel, waarvan het in 1895 verschenen derde deel de gebeurtenissen behandelt tot het jaar 1650. Z. H. G. zou eene voorzetting van dit archiefwerk zeer toejuichen, is echter tevens van meening, dat bij dien arbeid, waarmede jaren gemoeid zullen zijn, te besluiten zal zijn tot beperking der stof tot den Maleischen Archipel, omdat de opzet van het werk eenmaal aldus is geweest, terwijl verder daarbij volgens een vast plan zal behooren te worden gewerkt. Aangewezen acht hij het, dat door den persoon, die het denkbeeld der voortzetting heeft geopperd, aanraking wordt gezocht met de Commissie voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën, terwijl het Instituutsbestuur zich, zou behooren te blijven interesseeren voor die voortzetting en daarvoor den steun te verleenen, welke binnen het bereik zou liggen.

Wat aangaat de afsluiting der uitgaaf: Jan Pietersz. Coen met een zesde en laatste deel, schilderende diens leven, zoo hoopt Z. H. G., onder mededeeling dat aan die taak wordt gewerkt, binnen niet te langen tijd mededeelingen van bevredigender aard ter kennis van het Bestuur te kunnen brengen.

De Voorzitter zegt Prof. Colenbrander dank voor zijne, met betrekking tot het eerste punt, voorgebrachte beschouwingen, in den geest waarvan zal zijn te handelen, alsmede voor zijne Coen's voltooiing rakende mededeeling, welke met groote belangstelling is vernomen.

De Penningmeester legt de Ontwerp-begrooting over 1926 over en licht deze toe, in verband met het bepaalde bij art. 4 van het huishoudelijk reglement.

De Secretaris brengt ten slotte verslag uit over zijn informatie naar de briefwisseling van den Gouverneur-Generaal Mr. F. 's Jacob met den Minister van Koloniën Jhr. Mr. W. M. de Brauw ter Koninklijke Bibliotheek.

Deze belangwekkende correspondentie [gemerkt: Journaal 194, 76^B, 57] bevat 22 brieven van dien Landvoogd, geteekend tusschen 28 Aug. 1882 t/m 10 April 1883 (benevens 2 afschriften van tot den voorganger van Jhr. de Brauw, den Minister van Goltstein gerichte brieven), en verder 17 copieën van de door den Minister de Brauw in antwoord gezonden letteren, met een schrijven van P. F. Hubrecht ten geleide van een afschrift-brief Gouv. van Atjeh Pruijs van der Hoeven d.d. 21 Sept. 1882.

Het komt voor dat deze zeer vertrouwelijke, semi-officieele veertiendaagsche briefwisseling tusschen zoo hoog geplaatste, op Indië's lot zooveel invloed uitoefenende personen de aandacht van den toekomstigen geschiedschrijver van dat tijdvak ten zeerste verdient, maar dat dit tijdvak te dicht achter ons ligt dan dat, met het oog op nog levende personen, het raadzaam zou kunnen worden geacht deze correspondentie reeds nu uit te geven;

Dienovereenkomstig besloten.

Sedert de vorige opgave ontving de Bibliotheek geschenken van de Heeren: O. L. Helfrich, Dr. W. J. Beck, E. L. K. Schmulling, F. K. van Iterson, R. M. Noto Soeroto en het Algem. Syndicaat van Suikerfabrikanten.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING

VAN 19 DECEMBER 1925.

Tegenwoordig: de Heeren Van Vollenhoven (Voorzitter), Van Hasselt (Penningmeester), Krom, Van Ronkel, Helfrich IJzerman en De Roo de la Faille (Secretaris).

De Heeren Van Eerde, Kleintjes en Juynboll hadden kennis gegeven verhinderd te zijn deze vergadering bij te wonen.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Tot leden werden benoemd de Heeren J. Jonge Koerink en, H. H. Von Dewall. Bedankt hebben de Heeren Mr. J. M. Van Walsem en G. W. J. Kooij. Adresverandering vond plaats ten opzichte der leden J. L. W. R. Rhemrev, Dr. F. W. Stapel, Dr. G. J. W. Drewes en de Cultuurmij. Gesiekan en Magoewa c. a.

In behandeling komen:

1° een brief van de Boekhandel en Drukkerij v/h G. C. T. van Dorp en Co. te 's-Gravenhage d.d. 3 December, berichtende dat deze vennootschap besloten heeft tot den herdruk van een gedeelte van Wilken's werken, n.l. die welke op adatrechtelijk gebied van actueel belang zijn.

Voor kennisgeving aangenomen.

2° een brief d.d. 9 Dec. t. v. van den Heer Henri Basset, Directeur des Hautes Études Marocaines te Rabat, kennisgevende dat hij zijn benoeming tot Buitenlandsch lid gaarne aanvaardt.

A. v.

3° een brief van den 14ᵉ Dec. van de Bataafsche Petroleum Maatschappij ter mededeeling dat de Raad van Beheer heeft besloten de bijdrage ad f 500.— ten behoeve van het bibliotheekfonds ook voor het jaar 1926 te continueeren.

Voor deze milde gift is reeds dank betuigd.

4° de Ontwerp-begrooting voor 1926, loopende over een bedrag van inkomsten eenerzijds en van uitgaven anderzijds van f 36.265.

Prof. Krom vraagt inlichtingen in hoever daarbij gerekend is op de uitgaaf van den door den Heer Poerbatjaraka te publiceeren tekst van de Ardjoena Wiwaha. Besloten wordt om deze te verdeelen over eenige afleveringen van de Bijdragen en daarnevens een zeker aantal overdrukken in boekvorm aan te houden, ten einde deze afzonderlijk beschikbaar te stellen.

De ontwerp-begrooting wordt daarop onveranderd vastgesteld.

5° een ontwerp-circulaire ter aanbieding van het lidmaatschap aan personen en instellingen, welke daartoe zullen worden uitgenoodigd.

Conform.

6° het handschrift van de in 1909 door den heer B. H. Franssen Herderschee als civiel-gezaghebber samengestelde Nota over Midden (-Nederlandsch) Timor en de Berg-Timoreezen [Not. Mei 1910, Juni 1910, Nov. 1911, Sept. en Oct. 1918 en Sept. '19].

Besloten wordt om, in verband met de reeds bestaande en door het artikel van Dr. Albert Kruyt vermeerderde Timor-literatuur het nader gevoelen van Prof. J. C. van Eerde in te winnen.

Rondvraag.

Prof. Krom:

a. biedt ter opneming in de Bijdragen aan een door den Heer Poerbatjaraka gereedgemaakten tekst met vertaling van de Oud-javaansche Tjalon-arang;

om prae-advies in de handen der heeren Hazeu en Juynboll,

b. geeft in overleg met Prof. Snouck Hurgronje en den Heer Hazeu in overweging om den doctorandus in de Indon. Taal- en Letterkunde R. Goris bij de uitgaaf van zijn proefschrift de behulpzame hand te reiken;

in beginsel daartoe zich bereid verklarend, zal het Bestuur echter gaarne over dien arbeid het prae-advies nader vernemen van de Heeren Hazeu en Krom zoodra aan de verhandeling van den Heer Goris de laatste hand zal zijn gelegd;

Prof. v. Ronkel:

a. biedt voor de Handschriften-verzameling aan een exemplaar van den officieelen Maleischen tekst van de door de Kommissarissen Van Sevenhoven en Riesz uitgevaardigde Proclamatie van 25 October 1833 (zgn. Plakaat Pandjang, zie Bijdr. Kon. Inst. Serie 5 dl IV/1889 blz. 322 en T.N.I. 1873 II blz. 95). — een geschenk van den Controleur B. B. E. W. Maurenbrecher,

b. brengt ook namens Prof. Hazeu advies uit over het door den Heer F. W. F. van Hasselt samengestelde Noemfoorsch Woordenboek; hoewel met waardeering is kennis genomen van de belangrijke vermeerdering van den woordenschat (vergeleken bij den eersten druk van dit woordenboek), zoomede van de bijgevoegde woordenlijst Hollandsch-Noemfoorsch van den Heer Jens, zoo zijn prae-adviseurs van oordeel, dat wel is waar deze woordenlijsten van groot belang zijn voor de practijk, in de eerste plaats voor de betrokken zendingspost, maar dat zij aan taalwetenschappelijke eischen op bescheiden wijze voldoet, en dat, waar het Instituut in verband met andere nog loopende uitgaven de handen nog niet vrij heeft, het daarom voorkomt niet op den weg van het Instituut te liggen om zelf dit woordenboek uit te geven, maar dat het aanbeveling verdient om zich te bepalen tot steun, ingeval de uitgaaf zou worden ter hand genomen door andere, bijv. de samenwerkende Zendingsgenootschappen;

Conform besloten.

De Secretaris brengt ter sprake de quaestie van het auteursrecht met betrekking tot de in de Bijdragen dan wel als afzonderlijke werken verschenen artikelen en studiën, waarvan tot nog toe werd aangenomen, dat dit recht overeenkomstig de vigeerende Auteurswet bij het Kon. Instituut berust;

wordt besloten bij eenige redacties van voorname tijdschriften inlichting ter zake in te winnen.

Voor de bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren R. A. Prof. Dr. Hoesein Djajadiningrat, Dr. L. Onvlee, Prof. Dr. J. C. Kielstra, Dr. R. J. W. Reijs, G. Gonggrijp en den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van N. I.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING

VAN 16 JANUARI 1926.

Aanwezig: Mr. C. van Vollenhoven (Voorzitter), Prof. J. C. van Eerde (Onder-Voorzitter), Dr. N. J. Krom, Dr. Ph. S. van Ronkel, Dr. H. H. Juynboll, Mr. Ph. Kleintjes, en P. de Roo de la Faille (Secretaris).

De Heer Helfrich was wegens ziekte verhinderd de vergadering bij te wonen.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Als nieuw lid werd aangenomen J. R. Lette, Contr. B.B. m/v. Kennisgeving was ontvangen, dat de Hr. K. J. Staverman was overleden en van de H.H. A. Bakker, O. Collet, Jhr. van Kretschmer en R. A. Koesoemo Oetoyo, dat zij hun lidmaatschap wenschten te zien geëindigd. Bericht van adresverandering was ingekomen van de leden: E. H. B. Brascamp, F. A. Liefrinck, Dr. J. W. H. Ferguson, de Cultuurmij. Tjiomas en de Java-China-Japanlijn.

Ter tafel wordt gebracht:

1. een brief van den Heer Dr. C. Easton d.d. 8 Jan. en van Prof. Colenbrander d.d. 12 Jan. in antwoord op de vraag van het Bestuur van het Instituut in zake het al of niet blijven van het auteursrecht van in periodieke tijdschriften verschijnende artikelen bij de schrijvers daarvan, waaruit blijkt dat, waar inderdaad de schrijvers der artikelen het auteursrecht behouden, tenzij dit door hen uitdrukkelijk is afgestaan, in den regel zoodanige afstand niet geëischt te worden bedongen, zoodat de schrijvers volkomen vrij blijven deze artikelen ten eigen bate te doen herdrukken; slechts wordt wel eens bij een over verschillende afleveringen te verdeelen en daarna in boekvorm verschijnend werk met den auteur overeengekomen, dat de verschijning in boekvorm niet zal plaats grijpen dan zekeren tijd na de opneming van het laatste fragment in het betrokken periodiek.

Besloten wordt met betrekking tot de Bijdragen dezelfde gedragslijn voort te zetten en daarbij in navolging der andere tijdschriften uitdrukkelijk in elke aflevering onder de inhoudsopgaaf te doen drukken, dat overneming der artikelen slechts mag plaats vinden in overleg met den Redacteur-Secretaris, verder, inzonderheid met het oog op door het Instituut uit te geven afzonderlijke werken, ook als regel aan te nemen, dat het auteursrecht bij den opsteller blijft, echter indien in eenig voorkomend geval zou vallen te duchten, dat van dit overlaten gebruik zou worden gemaakt ten nadeele van het Instituut, alsdan eene voorziening te treffen.

2. een bericht van den Heer R. Goris d.d. 30 Dec. jl. in zake den vermoedelijken omvang en het door hem benoodigd aantal exemplaren van de door hem nog te voltooien verhandeling, voor welker publicatie de steun van het Instituut was gevraagd met de bedoeling om den gedrukten arbeid al dadelijk te bezigen als academisch proefschrift;

wordt besloten:

a. de H.H. Van Ronkel en Juynboll uit te noodigen om, zoodra het werk voltooid zal zijn, van raad te dienen, of dit voor publicatie door het Instituut in aanmerking komt; en

b. indien deze vraag bevestigend wordt beantwoord, den Secretaris met den schrijver in overleg te doen treden;

3. een brief van Z. Exc. den Minister van Kolonien, d.d. 7 Jan. 1926 4e Afd. n°. 36, ten geleide van het van Prof. Dr. N. J. Krom ontvangen MS. van zijn werk over de geschiedenis van Java in het Hindoe-tijdperk (Zie Not. 14 Juni 1920) met verzoek om te vernemen of — en zoo ja, onder welke voorwaarden — het Instituut genegen is om de uitgave van genoemd werk te verzorgen waarbij was aangeteekend, dat op de toezending t. z. t. van 20 exemplaren van dit werk aan het Departement van Koloniën prijs wordt gesteld;

wordt besloten Z. Exc. mede te deelen, dat het Instituut gaarne de uitgaaf van dit werk in 1000 exemplaren, gelijk in formaat, druk enz. aan Prof. Krom's Inleiding tot de Hindoe-Javaansche kunst, op zich zal nemen, indien het zich mag verzekerd houden de met deze uitgaaf gemoeide kosten, welke op ongeveer f 3.500.— worden geschat, vergoed te krijgen;

Rondvraag.

Prof. van Eerde geeft in overweging de in zijne handen gestelde memorie van den toenmaligen Luitenant-Civiel Gezaghebber B. H. Fransen Herderschee d.d. 18 Dec. 1909 over Midden Timor te laten rusten, vermits sedert zoowel in het Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap als in de Bijdragen van het Instituut tal van gegevens zijn gepubliceerd, welke de waarde van deze bescheiden in hoofdzaak opheffen; evenwel stelt Z. H. Gel. met betrekking tot de daarbij behoorende fotographische opnemingen van den Luitenant R. A. Kunst voor, om den Heer Franssen Herderschee uit te noodigen daarvoor een begeleidenden tekst te schrijven, ten einde deze alsdan in de Bijdragen te doen opnemen.

Conform besloten;

Vervolgens noodigt Z. H. Gel. het Bestuur uit om de a.s. Februari-vergadering te convoceeren in het gebouw der Afdeeling Volkenkunde van het Koninklijk Koloniaal Instituut te Amsterdam (Linnaeusstr. 2a), ten einde na afloop daarvan aldaar te worden rondgeleid;

Gaarne aangenomen;

Prof. Krom biedt ter opneming in de Bijdragen aan eenige Tekstverbeteringen van Nitisara IV.

Prof. Van Ronkel verzoekt Prof. Hazeu diligent te verklaren met betrekking tot de verhandeling van den Heer Poerbatjaraka over de Tjalon-arang;

Prof. Van Vollenhoven stelt voor den Minister van Koloniën uit te noodigen een herdruk te doen bevorderen van het in 1893/4 op last der Indische Regeering uitgegeven standaardwerk van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje »de Atjehers«, hetwelk sinds vele jaren reeds meer dan uitverkocht is. Z. H. G. denkt zich deze heruitgaaf als een onveranderden herdruk, alleen zou aan den auteur zijn te vragen of deze begeert daaraan een voorwoord toe te voegen.

Conform besloten.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren Mr. J. H. van Hasselt, Ir. E. P. Wellenstein, Prof. Dr. N. J. Krom, Dr. Samsi Sastrawidagda, E. L. K. Schmülling en Prof. Mr. Ph. Kleintjes.

Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 20 FEBRUARI 1926.

(*Gehouden te Amsterdam in het gebouw der Afd. Volkenkunde van het Kon. Kolon. Instituut*).

Aanwezig: Prof. J. C. van Eerde (Onder-Voorzitter), Mr. J. H. van Hasselt (Penningmeester), Dr. N. J. Krom, Dr. Ph. S. van Ronkel, Dr. H. H. Juynboll, O. L. Helfrich, en P. de Roo de la Faille (Secretaris).

Prof. Van Vollenhoven vertoefde in het buitenland, de Heeren IJzerman en Hazeu hadden bericht verhinderd te zijn, de Heeren Kleintjes en Colenbrander waren afwezig.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Bericht was ontvangen van het overlijden van Mr. J. H. Abendanon.

Bereid waren bevonden om als donateurs het lidmaatschap te aanvaarden: het administratiekantoor S. E. Ramondt en J. Dolleman (namens elf suikerfabrieken); de Algemeene Nederl.-Indische Electriciteitsmaatschappij, de Cultuur mij. Djoewiring; de Cultuur mij. Tjokro Toeloeng, de Cultuur mij. Mandjoeng en de Heer P. L. Dubourcq.

Tot leden werden benoemd: de firma Van Heekeren en Co., de N. V. Cultuur mij. Djelboek; de Handelmij. Deli-Atjeh; de N. V. In en Export mij., v.h. Plate en Van Heusde; de Moluksche Handels vennootschap; de Cultuurmij. Melangboeng; de N. V. Nederlandsch-Indisch Land-Syndicaat; de Nederl. Koloniale Petroleum-mij; de Ned.-Ind. Escompto-mij; de Internationale vereeniging voor de Rubber en andere Cultures; de Heeren J. E. F. de Kok, Dr. L. F. de Beaufort, T. P. Baart de la Faille en W. Labohm.

De Secretaris bericht, dat op initiatief van Dr. G. P. Rouffaer en door bemiddeling van H. M. Gezant te Madrid Mr. Th. B. Pleyte de Hertog van Alva drie kostbare werken aan het Kon. Instituut heeft geschonken, nl. (1). Autógrafos de Cristobal Colon y papeles de America. Los publica la Duquesa de Berwick y de Alba. Madrid 1892. — (2) Catálogo de las colecciones expuestas en las vitrinas del palacio de Liria. Le publica la Duquesa de Berwick y de Alba, Condesa de Siruela. Madrid 1898, en (3) Nuevos autógrafos de Cristóbal Colon y relaciones de Ultramar. Los publica la Duquesa de Berwick y de Alba. Madrid 1902.

Wordt besloten Z. Exc. den Hertog van Alva voor zijn geschenk en Mr. Th. B. Pleyte voor zijne welwillende tusschenkomst dank te zeggen.

Naar aanleiding van de omstandigheid, dat academische proefschriften op Indonesisch gebied de Koloniale Bibliotheek wel eens zijn ontgaan, wordt, in verband met door Prof. Krom ingewonnen inlichtingen, besloten den Directeur der Leidsche Universiteitsbibliotheek uit te noodigen de Koloniale Bibliotheek te willen doen plaatsen op de lijst der bestellingen, welke voor de ontvangst van een gratis-exemplaar van dgl. dissertaties in aanmerking komen.

Tevens worden de professoren-bestuursleden uitgenoodigd bij hunne promovendi aan te dringen op de [illegible] van een op Indisch gebied zich bewegend proefschrift.

Inzake het in bewerking zijnde boek over de Oost- en West-Indische Compagnies etablissementen bericht de Secretaris dat, volgens bekomen inlichtingen, de uitgave goed vordert, en besloten is om het werk uit te geven in kwarto-formaat met foto's op een schaal van 18 × 24 voor belangrijke, en van 13 × 18 voor minder interessante zaken.

Voor kennisgeving aangenomen.

De w^d Voorzitter geeft in overweging om voor eene bijdrage aan den feestbundel alsnog uit te noodigen de Heeren Van Nouhuys, B. Goslings en J. C. Lamster.

Conform.

Rondvraag:

De Heer Juynboll staat voor de Bijdragen af de vertaling van Sarga XII van de Ramayana.

Prof. Krom deelt mede, dat de dissertatie van den Heer Goris thans volledig door hem ontvangen is.

Op uitnoodiging van den Penningmeester worden uit het Bestuur tot leden der verificatie commissie aangewezen de Heeren Helfrich en de Roo de la Faille, terwijl de Heeren W. Ruinen en Dr. F. W. Stapel zullen worden aangezocht om op de a.s. algemeene vergadering verslag uit te brengen over het gevoerde beheer.

De Secretaris legt over een ontwerp-jaarverslag, hetwelk, na voorlezing wordt goedgekeurd.

Met het oog op de a.s. wisseling in het Bestuur worden vastgesteld de volgende candidaten-lijstjes:

1. Vacature—Prof. Dr. G. A. J. Hazeu:
   Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, Mr. J. H. Carpentier Alting, Jhr. J. C. van Reigersberg Versluijs;
2. Vacature—Prof. Dr. N. J. Krom:
   Mr. G. Vissering, A. W. F. Idenburg, W. C. Bonebakker,
3. Vacature—Mr. J. H. van Hasselt:

Mr. J. H. van Hasselt, G. J. A. van Berckel, J. S. C. Kasteleyn.

Voor de Bibliotheek zijn boekgeschenken ontvangen van de Heeren: Joh. F. Snelleman, E. L. K. Schmalling, Dr. Jan de Vries en J. L. van Hasselt.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de wd Voorzitter de vergadering.

ARJUNA-WIWAHA.

TEKST EN VERTALING.

DOOR

Dr. R. NG. POERBATJARAKA (LESYA).

INLEIDING.

Van het gedicht, dat hier, ter wille van hen, die minder gewend zijn aan de Javaansche letters, in getranscribeerden tekst met vertaling aangeboden wordt, heeft Dr. R. H. Th. Friederich reeds in 1850 een uitgave met Javaansche letters bezorgd in de Verhandelingen van het Bat. Gen. van Kunsten en Wetenschappen deel 23.

Naar aanleiding van Friederich's uitgave deelde Prof. Kern het een en ander omtrent het gedicht mede in zijn Kawi-studiën (1871), waarin de eerste twee zangen in transcriptie met vertaling en uitvoerige taalkundige aanteekeningen uitgegeven zijn.

Hoe belangrijk deze Kawi-studiën voor de geschiedenis der bestudeering van het Oud-Javaansch ook zijn, toch werden zij, toen men er toe overging om de Verspreide Geschriften van den Mahāguru onder deszelfs toezicht te verzamelen, niet opgenomen. En terecht, omdat Prof. Kern ingezien heeft dat dit werk niet meer mee kon gaan met den snellen voortgang van de bestudeering van Java's oude taal. Met eerbiediging van dit oordeel van den Mahāguru zullen wij de Kawi-studiën in onze bespreking ter inleiding tot het thans aangeboden werk daarom geheel ter zijde leggen.

Dit gedicht is naar uit de laatste strophe blijkt, het werk van een zekeren Mpu Kanwa, die een tijdgenoot moet zijn van den beroemden koning Erlanggha. De laatste toch wordt ook in dezelfde strophe genoemd als degene, die het gedicht «goedkeurt».

Daar wij met zekerheid weten, dat deze vorst in de eerste decaden van de elfde eeuw A. D. over Java heerschte, kunnen

wij gerust aannemen dat het gedicht ook omstreeks dien tijd moet zijn vervaardigd. Zelfs kunnen wij op grond van de mededeeling van den dichter, dat hij b i n g o e n g was geworden omdat hij dadelijk ten strijde moest optrekken om den koning te volgen (bhrāntāpan teher angharĕp samarakāryya mangiring ing aji), den tijd van vervaardiging nauwkeuriger bepalen: ca. in het midden of het begin van Erlanggha's regeering. Immers het is bekend, dat deze vorst in zijn oudere dagen heilige is geworden en dus, zooals men wel verwachten kan, geen oorlog meer voerde.

Het gedicht is derhalve, na het Oud-Javaansche Rāmāyaṇa, het oudste van de tot dusver mij bekende Oud-Jav. gedichten. Terwijl het Rāmāyaṇa, wat spelling en woordenschat betreft, veel overeenkomst vertoont met de z.g. Midden-Javaansche oorkonden van ca. 850 Çaka of eerder — in ieder geval niet jonger kan zijn dan 900 Çaka[1]) — komen taal en spelling van de Arjuna-wiwāha in vele opzichten overeen met de oorkonden, die door koning Erlanggha zijn uitgevaardigd. Zoowel in het gedicht als in de oorkonden meenen wij de hoogste vlucht, die het Oud-Javaansch ooit bereikt heeft, te mogen erkennen. Met betrekking tot ons gedicht geldt dit natuurlijk alleen voor de stukken, die zonder eenigen twijfel echt zijn. Want de Arjunawiwaha is, evenals alle andere Oud-Jav. gedichten, niet vrij van interpolaties en verknoeiingen van lateren tijd (zie beneden).

De bron, waaruit Kaṇwa zijn stof geput heeft, is zeer bekend en zelfs beroemd, nl. de episode van het Mahābhārata, waarin Arjuna zijn tapa op den Indrakila, een van de toppen van den Himālaya, doet.

Niet alleen op Java maar ook in het stamland, in Voor-Indie zelf, bestaan van deze episode enkele omwerkingen zoowel in epischen als in dramatischen vorm[2]).

Van de episode uit het Mahābhārata geeft Fr. Bopp een tekstuitgave met vertaling en aanteekeningen in zijn: «Ardschuna's Reise zu Indra's Himmel, nebst andere Episoden» enz.[3]), terwijl een vertaling van Bharawi's Kirātārjunīya gegeven is door Carl Cappeller[4]). Tot ons leedwezen moeten wij zeggen, dat wij de

---

[1]) Zie De datering van het Oud-Jav. Rāmāyaṇa in het Gedenkschrift van het Kon. Inst. (1926) p. 265—272.

[2]) Winternitz, Geschichte der Ind. Litteratur III p. 66 vlg. en p. 646.

[3]) Uitgegeven in Berlijn 1824.

[4]) The Harvard Oriental Series Volume 15.

drama-bewerking van dit verhaal nog niet onder de oogen hebben gehad.

Een vergelijking maken tusschen den oorspronkelijken Sanskrittekst en de Voor-Indische bewerkingen eenerzijds en de Oud-Javaansche anderzijds, wat op zichzelf zeker de moeite ruimschoots loonen zou, ligt geheel buiten dit kort bestek. Wij willen liever wat meer in de bijzonderheden van de Oud-Javaansche bewerking treden.

Wat de struktuur van de Arjuna-wiwāha betreft, hieromtrent kunnen wij gerust zeggen, dat de dichter in zijn poging tot het maken van een afgerond verhaal van dit fragment uit het groote epos volkomen geslaagd is. Want inderdaad de Arjuna-wiwāha is in alle opzichten ‚af'. Dit heeft de dichter hierdoor bereikt, dat hij het hoofdverhaal, de ascese van Arjuna en zijn strijd tegen Çiwa vermomd als jager, met andere episoden uit hetzelfde groote epos combineert. Zoo is b.v. het in het leven roepen van de nimfen, die belast zouden worden om Arjuna te verleiden, uit de legende van de twee reuzen, Sunda en Upasunda, genomen [1]. Iets dergelijks is het geval met het gevecht tegen de Niwātakawaca's, die in de Arjuna-wiwāha tot één reuzenkoning gemaakt zijn. Dit gevecht, dat in het Mahābhārata van de aankomst van Arjuna in Indra's hemel door vele hoofdstukken gescheiden is en verteld wordt door Arjuna zelf aan zijn broers, wordt in de Arjuna-wiwāha onmiddellijk geplaatst achter Arjuna's aankomst in den hemel, zoodanig dat er niet weinig aan levendigheid en natuurlijkheid gewonnen wordt.

Een andere afwijking van het oorspronkelijke valt hierin te constateeren, dat Arjuna na de overwinning wel van de nimfen geniet, terwijl hij daarentegen in het epos ervan afziet. Deze afwijking is blijkbaar hierdoor ontstaan, dat de dichter aan zijn werk een afgeronden vorm wilde geven; dus niet dat hij van het Sanskrit zoo weinig zou hebben gekend, dat hij dergelijke fouten maakte. Immers had hij het oorspronkelijke verhaal wel gevolgd door Arjuna het verzoek der nimfen te doen afslaan, hetgeen ten gevolge had, dat Arjuna door haar vervloekt werd tot een hermaphrodiet enz., dan zou hij het heele Wirāṭaparwa nog hebben moeten behandelen. Deed hij dit niet, dan zou zijn werk geen behoorlijke afsluiting hebben gekregen.

[1] Oud-Jav. Ādiparwwa p. 192 en vlgg.

Wij herhalen, de Arjuna-wiwāha vormt nu een afgerond verhaal. Hiernaar heeft de dichter opzettelijk gestreefd, omdat zijn hoofddoel blijkbaar dit geweest is, dat zijn gedicht zonder eenige wijziging direct als wayang-vertooning zou kunnen worden opgevoerd. Ook hierin is hij schitterend geslaagd. Bij een wayang-vertooning toch moet het hoofdthema het volgende zijn: de vrees van het goede voor de schijnbare of tijdelijke overwinning van het slechte; het goede zoekt zijn toevlucht bij een hoogere Macht; het goede trekt, bijgestaan door die hoogere Macht, tegen het slechte ten strijde; nederlaag van het slechte; zegepraal en herstel van het goede; besluit, uitgedrukt door het tañcĕp-kayon, d.i. de laatste handeling van den tooneelvertooner, bestaande in het plaatsen van den gunungan midden op den kĕlir (het scherm) als symbool van het «gerust leven». Beantwoordt een lakon niet aan dezen eisch, dan is zij mank. Leest men nu de Arjuna-wiwāha door, dan ziet men dat dit thema getrouw gevolgd wordt.

Hoewel wij omtrent den godsdienst, dien Kanwa kan hebben aangehangen, er een eigen opvatting op na houden — een opvatting, die wij voorloopig nog niet durven uit een zetten — kunnen de lezers ten dezen worden verwezen naar het voorloopig Verslag van het eiland Bali door Dr. Friederich [1]).

Hierboven is reeds met een enkel woord gezegd, dat de Arjuna-wiwāha niet van interpolaties en verknoeiingen vrij is. Wij maken hier opzettelijk onderscheid tusschen interpolaties en verknoeiingen, omdat in het eerste geval bepaald een overtelling iets is ingeschoven in een lateren tijd, hetgeen dus in de vertaling zonder eenige schade voor den loop van het verhaal kan worden achterwege gelaten, terwijl wij in het laatste geval wel degelijk te doen hebben met een stuk van het oorspronkelijke werk, dat echter door een latere hand vernield werd en daarna weder «opgebouwd» en vermengd met de woorden van den vernieler, gelijk een oude muur, die afgebroken en dan weer met nieuwe steenen tusschen de oude opgebouwd wordt. Het is dan, zooals begrijpelijk is, een heele toer, soms zelfs onmogelijk, om den oorspronkelijken samenhang van de oude steenen te herkennen. Niettemin hebben wij getracht de stukjes en brokjes [2]) die den loop van het verhaal eenigszins aanwijzen,

---

[1]) Verh. Bat. Gen. deel 23 p. 19.

[2]) Van zang XXX af.

uit te kiezen en te vertalen. In hoeverre wij hierin al dan niet geslaagd zijn, laten wij over aan het oordeel van deskundige lezers. Immers de geheele stukken, die duidelijk onecht of verknoeid zijn, te vertalen, is een onbegonnen werk, tenzij men zich wil tevreden stellen met raden en fantaseeren.

De stukken, die ongetwijfeld interpolaties zijn, worden in den tekst tusschen vierkante haakjes geplaatst en in de vertaling weggelaten. Wat deze laatste aangaat, hebben wij echter een enkele uitzondering gemaakt om het karakter van zoo'n geïnterpoleerd stuk duidelijk te maken. Wij hebben genomen het stuk, dat de verleiding van Arjuna voorstelt. Zooals uit de reliefs [1]) blijkt moet de inlassching van zulk een ietwat obsceen tafereel reeds vrij vroeg zijn geschied, in den tijd van Majapahit, of nog vroeger; en in den tekst dateert de interpolatie in ieder geval uit een tijd toen men de Oud-Javaansche metra nog goed kende [2]).

Terwijl echter in het gedicht zulk een episode van de nimfen zelf bij haar poging om Arjuna te verleiden wordt verhaald, wordt zij op de reliefs verschoven naar de panakawans.

Hoewel het hier niet de plaats is om de onechte gedeelten van Oud-Javaansche gedichten onderling te vergelijken, wenschen wij toch alvast onzen algemeenen indruk bij het lezen van die onechte plaatsen kenbaar te maken. Steeds vindt men in de geïnterpoleerde stukken van verschillende gedichten herhalingen van dezelfde woorden, ja zelfs van heele uitdrukkingen. Hiermee willen wij niet zeggen, dat die inlasschingen door één persoon zijn gemaakt, (hoewel wij daar eenigszins toe geneigd zijn), doch wel dat zij binnen een beperkten tijd zijn vervaardigd. En deze tijd kan o. i. niet een Balische zijn, omdat men in die onechte stukken te vergeefs zal zoeken naar eenig spoor van Balinisme. Dit stemt overeen met het feit, dat alle Mss. welke op Java zijn gevonden en dus geen afschriften van Balische exemplaren kunnen zijn, die onechte stukken ook bevatten.

---

[1]) Zie De Mintaraga-basreliefs aan de Oud-Javaansche bouwwerken door Dr. P. V. van Stein Callenfels in de Publicaties van den Oudheidkundigen Dienst van Ned.-Ind., Deel I (1925) p. 36 en vlgg.; de platen vindt men achter in dat werk.

Ook in Voor-Indie komt een Wiwāha-voorstelling een paar keeren voor (zie Archaeological Survey of India, South-Indian inscriptions vol. II p. [29] en Memoirs of the Archaeological Survey of India nº. 4 (The Arch. Remains and Excavations at Nagari by Prof. D. R. Bhandarkar plaat XXIII).

[2]) Tegenwoordig is de kennis van de Oud-Jav. metra geheel verdwenen.

Het lijkt ons niet overbodig reeds nu een enkel woord te zeggen over de kenmerken, die de onechtheid van die interpolaties duidelijk verraden. In deze Bijdr. dl. 80 p. 234 hebben wij als argument om aan te toonen dat zang LX van de Nāgara-Krětāgama onecht is, o. a. aangevoerd het veelvuldig voorkomen van de z.g. stamverdubbeling. Nemen wij nu zang II str. 8 van ons gedicht, dan vinden wij precies hetzelfde: duga-duga, ngalara-ngalara, harĕp-harĕp. Strophe 9: wulat-wulat. Zang III str. 1: hĕla-hĕla, umiras-hiras; str. 2: ngĕlih-ngĕlih, kĕtĕg-kĕtĕg, kurang-kurang, gisi-gisi, walang-walang. Men zie verder strophe 11 tot zang IV, en zang XIV str. 3 tot en met str. 7, waarin deze stamverdubbeling veelvuldig voorkomt.

Een ander kenmerk willen wij voor den dag halen. Zang II str. 7 begint met het woord hana; str. 8 idem; str. 9 met ikang wwang, wat in dit geval in beteekenis niet veel verschilt met hana.

Zang III str. 1 begint met rūpa; str. 2 idem; str. 3 met warṇṇa, wat een synoniem is van rūpa; str. 9 met wwantĕn = hana; str. 11 met len; str. 12 bezigt het woord waneh na de eerste woorden van het begin; str. 13 met tunggal = een = een ander = len of waneh; str. 14 met wwantĕn = hana; str. 15 is gelijk aan 12; str. 16 met anyat = len = waneh = een ander.

Zang IV str. 3 begint met hana; str. 4 met līla hana; str. 5 met len; str. 6 met sweccha hanan; str. 7 met wwantĕn. Men zie nog zang XXVIII str. 7 tot en met 12. En zoo verder. Op dezelfde wijze met hetzelfde hulpmiddel zouden, dunkt ons, alle onechte gedeelten van welk Oud-Javaansch gedicht ook, gemakkelijk herkend kunnen worden.

Verder zij men eraan herinnerd, dat er van de Arjuna-wiwāha ook Nieuw-Javaansche bewerkingen bestaan, een ervan vangt aan met de sĕkar Sĕmaradana, door J. F. C. Gericke uitgegeven in de Verhandelingen van het Bat. Gen. dl. 20. Dit geschrift is niet alleen onbruikbaar, maar zelfs geheel waardeloos.

De andere, die door Yasadipoera, den vervaardiger van de Rama en Bratayuda, zou zijn gemaakt, vangt aan met de sĕkar Dandang gula, en is meer bekend onder den naam van Wiwaha-pratitjaning budi amartani, met welke woorden het werk begint. Deze omwerking, die uitgegeven is door Palmer van den

Broek (Batavia 1868) is veel beter dan de door Gericke in de Verhandelingen gepubliceerde. Deze Nieuw-Javaansche bewerkingen zijn bij de Javanen meer bekend onder den naam van Mintaraga, een verhaspeling van witarāga, d.i. „hij, die zijn hartstochten heeft afgeschud", waarmee Partha gedurende zijn tapa betiteld wordt (in onzen tekst zang IV str. 7 laatste voet).

Daar wij, indien het ons gegeven zal zijn, op onze vertaling uitvoerige aanteekeningen hopen te doen volgen, moge ter inleiding tot ons gedicht met het bovenstaande worden volstaan. Ten slotte rest ons nog te vermelden, waarop onze tekst berust.

Ms. Bat. Gen. nº. 641, dat hier A genoemd wordt, is een volledig handschrift geschreven op een dun soort palmblad (nipah) met inkt. De lettervormen gelijken op die van het facsimile achter in de Kuñjarakarṇa uitgegeven door Prof. Kern [1]), dus West-Javaansch (niet te verwarren met Oud-Sundaasch). Dit Ms. draagt het jaartal 1256 Çaka, in welk jaar koning Hayamwuruk geboren werd. Op één folio na en wel de 30ste, die aan den rechter kant 6 c.M., bevattende ongeveer 12 syllaben, afgebroken is, mag dit Ms. goed bewaard gebleven worden genoemd. Het is afkomstig van een kabuyutan in de Preanger, van waar de Kuñjarakarṇa ook afkomstig is. Naar de spelling, welke niet erg zuiver is, en den vorm te oordeelen, schijnt het een zelfstandig Ms. te zijn. Ook hierin komen de onechte stukken reeds voor.

B is de uitgave van Friederich, die den grondslag van onzen tekst vormt. Merkwaardig is dat B,E (Bat. Gen. 500) G (846) H (961) I (428) J (578) K (595) L (652) en M (721) van een en hetzelfde Ms. gecopieerd schijnen te zijn, en zelfs zijn J en L voorzien van een interliniaire Balineesche vertaling evenals B. Behalve B, dat oorspronkelijk misschien ook met Bal. karakters geschreven was, zijn deze Mss. alle met nieuw-Balineesche letters geschreven op gewone lontar met een puntig voorwerp.

C (lontar no. 181) is een onvolledig Ms. Dit handschrift loopt tot zang XVI strophe 2, althans het laatste woord ervan is dat van zang XVI str. 1 laatste voet. Op deze folio is de helft

[1]) Verh. Kon. Akad. van Wetenschappen, A'dam, afd. Lett. Nieuwe reeks deel III nº. 3 (1901).

van het recto- en het heele verso-gedeelte onbeschreven, waarop iets anders volgt, dat niets te maken heeft met ons gedicht.

Aangezien dit Ms. zoo slecht gespeld en zoo moeilijk ingericht is, wordt het verder terzijde gelegd. De moeilijkheid ligt hierin, dat na iedere strophe, soms ook na twee strophen, een verklaring in het Nieuw-Javaansch wordt gegeven, die meestal niets op de bedoeling van den Kawi-tekst lijkt. Doch het is merkwaardig, dat de lettervormen, die blijkens de Javaansche verklaring jong moeten zijn, wel wat op het Siameesch schrift lijken, nl. met een kringetje op de pa, ha en ya.

Een soortgelijk exemplaar, op een soort van Europeesch papier geschreven, heb ik in eigendom met vroeg Solo'sch of Kartasura'sch schrift. Men mag m.i. wel aannemen, dat deze bewerking een zekere populariteit bij de Javanen heeft gehad. Want de bovengenoemde Nw.-Jav. bewerking, die door Gericke uitgegeven is, en naar de overlevering het werk zou zijn van Pakoeboewana III van Soerakarta, schijnt direct ontleend te zijn aan deze oudere.

Lontar 164, gemerkt met D, is een volledig Ms. geschreven op gewoon lontar en schijnt onafhankelijk te zijn van alle andere Mss. De lettervormen van dit Ms. kan men gerust middel-Balineesch noemen, aangezien de pa, sa en ya reeds den nieuwen vorm hebben aangenomen, terwijl de ha en andere letters nog den ouden vorm behouden. Ook de u (sukon), e (taling) en de wisarga beginnen hier den nieuwen vorm aan te nemen; de u heeft een ophaal, de e, hoewel nog niet zoo lang als de nieuwe, is reeds voorzien van een neerhaal, en de wisarga wordt aaneen geschreven i.p.v. twee puntjes boven elkander, gelijkende op een dubbele punt.

In dit Ms. is een betrekkelijk groot hiaat, dat vermeld wordt onder zang XXXV str. 4 (aan den voet van de bladzijde).

Ms. no. 220, hier als F, is eveneens een volledig handschrift geschreven met nagenoeg dezelfde karakters als D, doch minder cursief. De spelling is slecht en de afschrijver schijnt geen begrip meer te hebben van wat lange en korte klinkers in de maat beteekenen.

Van E, G, H, I, J, K, L en M valt niets bijzonders te zeggen, daar zij alle van hetzelfde Ms. gecopieerd zijn als B.

Vermeldingswaardig zijn echter G en H door hun goeden toestand. Niet alleen zijn beide buitengewoon keurig geschreven met nieuw Bal. letters, maar ook hebben zij doorgaans de goede

spelling, waardoor de meest aannemelijke lezing geleverd kan worden. Bovendien zijn deze beiden bijna overal metrisch zuiver (op een paar uitzonderingen na en afgezien van de onnoodige lange klinkers in gesloten lettergrepen).

Nog zij hier opgemerkt, dat van de onvolledige Mss. aan den voet van de bladzijde wordt vermeld tot waar zij loopen en waar zij aansluiten.

Behalve de bovengenoemde Bataviasche Mss. werden de Leidsche Mss. door ons, voor zoover noodig, ook nog geraadpleegd.

Cod. 4070 (Cat. Juynboll I p. 113) is een afschrift van A, no. 641 van de Bat. verzameling.

Cod. 1875, 1876 en 2205 (Cat. Vreede p. 391) zijn gelijkluidend met, en even keurig als G en H, terwijl 2205 dichter bij de uitgave van Friederich staat.

Cod. 846 en 961 (Cat. Juynboll p. 489) zijn de Bataviaasche Mss. met dezelfde nummers, die vroeger naar Leiden zijn verzonden om gecatalogiseerd te worden, doch die nu reeds weer terug zijn naar Batavia.

Verder zijn er nog twee Mss. cod. 1792 en 1857 (Cat. Vreede p. 2). Deze Javaansche handschriften zijn onbruikbaar. De tekst is zoo verknoeid, als wij dat gewoon zijn met de andere Kawi-handschriften, die in handen van een Javaan van ca. Raffles' tijd zijn gekomen.

Daar de vergelijking van de beste Leidsche Mss. weinig verschil in de lezing oplevert, hebben wij het niet noodig geacht dit telkens nogmaals te vermelden. Door deze overeenstemming wordt onze overtuiging, dat onze tekst min of meer de oorspronkelijke weergeeft, tot op zekere hoogte versterkt.

Als deze uitgave mag worden beschouwd als vermeerdering van het tot dusver betrekkelijk weinige materiaal voor de beoefening van het Oud-Javaansch, dan kan men zich verzekerd houden, dat de bewerker zich daarmee ruimschoots beloond zal gevoelen.

Dank zij bovenal het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indie, dat de uitgave van dit werk mogelijk heeft gemaakt.

TEKST.

ZANG I.

Awighnam astu.

De maat is Çārdūlawikrīḍita.

— — — | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | — — ⏑ | — — ⏑ | —

1. ambĕk sang paramārtha-paṇḍita huwus limpad sakeng çūnyatā,
tan sangkeng wiṣaya prayojananira lwir sanggraheng lokika,
siddhāning yaçawiryya donira sukāning rāt kiningkingnira,
santoṣāhelĕtan kĕlir sira sakeng sang hyang jagatkāraṇa.
2. uṣṇiṣangkwi lĕbūni pādukanirā sang mangkana lwirnira,
manggeh manggalaning miket kawijayan sang pārtha ring kahyangan,
sambaddhanya bhaṭāra çakra katekan durniti lāwan bhaya,
wwantĕn daitya madĕg niwātakawacākyāting jagat digjaya.
3. jĕngning meru kidul kuṭanya maharĕp sumyūha ng indrālaya,
mwang molih warawiryya tan pĕjaha dening dewa-yakṣāsura,
nghing yan mānuṣa çakti yatna juga ko nā ling bhaṭāreriya,
yekā nitya hinĕm watĕk rĕṣi kabeh ring swargga hārohara.
4. sang hyang çakra sumimpĕning naya kumon pĕhning rasālapkĕna,
an wwang çakti sahāyaning mĕjahanekāng çatru petĕn tĕkā,
sang pārtha pwa hañar karĕngwan atapā sādhyājayā ring raṇa,
yan polih wara hundangĕn lĕwu matewĕh ning krĕtānugraha.
5. wyarthekāng japa-mantra yan kasalimur dening rajah mwang tamah,
nghing yan langgĕng ikāng çiwa-smrĕti ḍatĕng çraddhā bhaṭāreçwara,
ambĕk nirwiṣayālilāng uwah-uwah lwirnyan sukādhyātmikā,
singhit mātra juga prabhedanika lāwan prih kayogiçwaran.
6. yangde sangçaya ri hyang indra tumahā sang pārtha tan dhārakā,

---

1. aum awighnam astu namasidi C, awignam masiwaha I; 1 ămtĕk B; 2 prayojjana E, prayojñana A, prayojñana C, prayojñana I, 3 çayaça M; kinira I; 4 santosahĕlĕtan klir A, santosahĕlĕtan kĕlwir C, santosa hĕlatan klir D; 5 usnisakwi AD, usnisakki of ᵉkwi C, usnisakwi K; 6 sapatha I; 8 kalawan A, 9 didaya C; 11 tawĕh H; 12 bhaṭareriyā E, bhaṭararirya C; 13 rohara A, harohara C; 14 sumpuhnirasālapkna A; 16 peto tkā B, 17 sadya A B C D E K M, 18 hundango B; 21 siwa smrti D, 22 bhaṭareryā A, 23 lilang huwa-huwa A D, lilanguwahuwa E H I K M, 24 ᵉywara B C D, 26 tekat = H, ent dāraka

hetunyān pagawe ta bañcana panone citta sang phalguṇa,
yan hīnā mara tan harĕp, harĕp ametmetāçrayā len sira,
yapwan tan kawĕnang binañcana marān manggĕh palinggihnira.

7. lakṣmining suraloka sāmpun ayaçāngreñcĕm tapa mwang brata,
akweh sang pinilih pitung siki tikāng antukning okir mulat,
rwekāng ādi tilottamā pamekasing kocap lawan suprabhā,
tapwan marmma tuhun lĕhĕng, lĕhĕnga sangke rūpa sang hyang ratih.

8. tambenyān liningir ketekin inamĕr de ning watĕk dewatā,
sampūrṇṇa pwa ya mapradakṣiṇa ta yāmūjāmidĕr pintiga,
hyang brāhmā dumadak catur-muka bhaṭārendrāmahākweh mata,
erang minggĕka kociwāmbekira yan kālanyan unggwing wuri.

9. yeka rakwa kinon hyang indra sĕḍĕng amwit kapwa yāmurṣita:
«aum putri silihĕngkwa rūmta sakarĕng wās-wās manah ny arjuna,
strinyekāng inucap manohara subhadra mwang si ratnolupuy,
tan sora pwa tĕkapnikā daçaguṇan rūpanya dentānaku.

10. yan tan poliha rūm sĕkarning asanānungsung rarabning rereb,
tan pangdeha raras liringni luruning lek lwir wulatning langit,
mwang yan kelikana ng gaḍung wahu mure mambō gĕlung kesisan,
tāntuk tebu huwus hayunta, kabalik hyang kāma yan mangkana».

11. ling hyang çakra nahan sinambahakĕn ing widyādharī mūr tĕhĕr,
wornyālon kadi mandamāruta yayan menggal ḍatĕng ring paran,
akweh tāpsari ceṭikā milu, tuhun kapwangiring doh kabeh,
ton tekāng wukir indrakīla maparö mangkin tumampak ta ya.

12. eñjing kālanikāṇ ḍatĕng wija-wijah wahwāḍarat ring henū,
osik camara ring gĕgĕr dara-daran lwirnyān panon apsarī,

15 A munggi; 16 yen rakwa..... sḍanngawiḥ kapwa mamursita C, tā murṣita B. D G. H. K M; 18 silihĕngka (corrupt) C; 20 histrine C istrinya D; 21 pwa — naku afgevallen A, C; 22 ya ta pilih haguṇg C, 23 C corrupt. wulating A B D H; 24 mambĕki C, mambĕk D; 26 eet hyang kāma; 28 ling — hakning afgevallen A, 32 maparĕk A; tumampā E G H K, 34 tekst = B; MSS. uṣik en ūsik; lwirnyapanonāº G.

maryangsyang pakat-maning kayu-manis sinwamnya manggeh miguh,
kalyānangtang i bāng nibāng susu lawan lambe marūmrūmana.

13. tinghalning wana-wrekṣa megha tinegĕt rāmyanya dening hima,
rĕm tan waspada saparā juga katon mār ng wang muwah yūhawūk,
sinwita ṣwa sekar-kuningnya dinĕlĕ kumbang humung tan katon,
dwīning mrāk rumarab kasampir i ragasning candanāpāyunan.

14. ābhāning patapān gihā watu putih linggan panungsung guyu,
tūt himbang magirang-girang winuhatan rāmyanya de sang ḍatĕng,
gĕngning prihnya kunĕng nimittaning unang meghārarĕm ng wang mulat,
angde kūng makuwung-kuwung langitikā truhtruh kasĕnwan rawi.

15. tunghāning parangan mangungkuli jurang pātāla tulyādalĕm,
er tambang malabuh jurang kapaleyo ngkāne lengisning paras,
resresnyan hana ring tawang pareng awū makrak tikāng sundari,
kaywan wruh mangungang katon welasarepnyālung sumambyāngawe.

Zang II.

De maat is een soort van Wikreti:

⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑.

1. ikāng wukir apakṣa pajaran abasma limut adaluwang kukap magōng,

---

1 mwang syang syang F; 2 manggah minggū A; 3 bang niku H; 5 go tanĕngĕr D, magun M; 7 rĕm tan waspada saparā juga girah girah winuhatan ramyanya de sang ḍateng I; 7 mūr ngwa A, mur wya D, mūr mwang E, mur ngwa K, wong ng wang B; 9 sinwam ta A D, sinwita B C H K M, sinyam ta F, tekst = G; dingnu B, dinlā kumba M, dinĕnglĕng K; sinwam ta po aka kurmbaṅ tan katon I; 11 dening mrak A; 12 Abhaning A, ambaning D, aban ring F; 13 mangungsung A, linggan panungsung H D E K M, lwirnya C, lwirnyan F, text = B; 13 text = A, MSS. tut of tut imbang; 15 gĕning A; 17 kasĕnyūn A, kasĕngkan B, kasĕngan H K; 20 malabuh gunung A; 21 mari tikāng sundari A; 23 sumambah ngawe D; 24 ikung B; abhasma A B C E F G H M; limutan C D F.

pĕtungnya tumakul mareng lwah añawuk bañu parĕng atĕkĕs macāmana,
kayunya paḍa kāyikān pasaji sarwwa phala tinĕmuning macangkrama,
atangkil adawa mure titir angañjali sulurika ring hañar ḍatĕng.

2. alas katemu sanggraheng tumuy an tinalaku jawuh i tanggaling ,kapat,
lirangnya linĕngis huwus makatirah ya ta dunungani tinghaling mara,
athā saji sĕkar-suhun kayu-sĕnō humaturakĕn awaknya sumpinga,
wungū mwang asanangruhun-ruh-makĕn sĕkar anaha pirāgan ing mulat.

3. ngĕlihning amaranggan̄ān laku hañar winuwuhani katoning āçrama,
atunggalan unang rumĕpaka sang arjuna wahu tĕka dutaning lara,
linud ri lĕngĕnging wanāntara katon inuluran i pakĕmbanging gaḍung,
rapuh ta juga rakwa mūrccita hatinya pinasukan i çaktining smara.

4. çila-çayana yan pangantyana hanārjuna-taru mangisapwakĕn riya,
tĕhĕr kinĕmulan sewn hana penednya ta kumang awĕḍakwĕḍak lumut,
samīpa hana poh rurū wruhing angel lwah asaji bañu tan madoh i sor,
ikang amara-kāminī paḍa kapengin umulati wilāça mangkana.

5. aratyyan akĕḍo-kedō kañka jongnya hana katikĕlan halis waneh,
dudū tang angudoda ring lwah angĕlih-ngĕlih asĕmu sumamijĕt wĕtis,
hanārahup alon tĕkapnya mañawuk bañu dudu gawayākukur gĕlung,
matanya dinĕlōnya ring bañu pinih tumuki-taki tĕkapnyan anglare.

---

1 cumakul A; 6 sanggrahū A D, sangrahi C F, sanggrahūn H; 8 liring B, lira E; [illegible] makatarah A; 10 [illegible] A; 12 [illegible] A B C D F I K M; 18 [illegible] B; 21 [illegible] B; [illegible] H, [illegible] A C D F; 31 anguḍoḍa A D F, angudodha B E G H, angudoda conj; 35 dingnu B.

6. alinggih agunem-gunem paḍa yathāsuka hana ta masamparan tangan,
mucap tĕkapaning mare sang inamernya ri hati mapa kālaning tĕkā,
sirĕm-sireming arkka pāyuni wuwusnya mamĕnangana tambwanging wulan,
anganti ta ya lālanāngucap-ucap [ketĕketĕga layan tĕkasiha.
7. haneki kajĕneknya kucapanikāng wwang ahayu lawan inggita mati,
asing minanising samānuṣa paḍa ta tuladana ri denya molāha,
marapwa tan asambhawān duluranya mata ya lĕkasing kadewatan,
ikāng hayu riniñci warṇṇa lawan ambĕk apuhara dudū winarṇṇana.
8. hanāhayu rakĕt ngaranya kurang ambĕk amanis agĕlon paweh lara,
tan endah aku ta pwa denya mawa rūmnya tiwasiki ya tanpa bhūṣaṇa,
kapantĕs ika warṇṇa campaka wulatnya duga-duga tĕke dalĕm hati,
umom yan aharĕp huwus ya tan akūnga lara-ngalara tan harĕp-harĕp.
9. ikāng wwang atulis wulat-wulat ahadyan arudita katon ḍatĕng rĕngu,
anaṇḍang anamun yayāhayu gĕlungnya makusuta yayā jugāraras,
aganggang anipis lĕwih susu kurang tĕngah apamulu ghora ta pwa ya,
titir mangaranging paḍak mara hayunya mĕtu saka ri tungtunging tanah.

Zang III.

De maat is jagaddhita.

[illegible]

1. rūpaguṇḍik awarṇṇa daṇḍa pamatan kadi calatĕhĕr anghemū guyu,

11 duluranya namaja F; 17 aku tanpa don ya mawa rum F; 21 umom yan i harĕp A; huwusnya tan akunga F; 23 wulat ahanyan G, 25 yayajuga gĕluñ A; 27 tekat = 11, gora cet; 28 ta pwa yas D, tan pwa ya F.

wruh tāngdohi wulat wruh inghela-hela wruh amahiwagakĕn raras hati,
enak ta pwa pamĕtnikāng hayu tĕkapnya wĕkasan ahangan tininghalan,
mughātĕn humiras-hiras rĕngatikang laṭi ri waja baçāngdelĕ mata.

2. rūpādyah pangawaknya mambĕt angĕlih-ngĕlih umulat alon liringnikā,
haywābhūṣaṇa tanpa don kete-keteg juga pahayun umunggu ring mata,
warṇṇa çyāma kurang-kurang guyu mahā ta gisi-gisi pinĕm amatyani,
sĕngning laṭi jugān walang-walang arĕs nghumulat awedi lunghiting waja.

3. warṇṇā kryan kadi mās tatur wahu sinangling agalak amanis tikung mata,
ambĕknyāku lĕwih ya ta pwa kalarāku ta kalara panarkaning mulat,
yekān rājasa yan kanĕmaca tulis mañaritakĕna rĕngwa ta pwaya,
idan ring ratri jugān kinon tĕhapi kungnya majarumana tambwanging wulan].

4. nāhan tanduk i goṣṭining surawadhu [pakaçacari tĕkapnya molaha],
lingsir pwa ng rawiraçmi hetuning adan inama tĕka paricārikānghyasi,
denyāngendahakĕn manis paḍa dudū sahayu-sahayu tanpa mingrwani,
lwir manggiṣṭa minging guladrawa haturnya kadi madhu huwus pinaṣṭika.

5. mangkat çaghra katon tikang wiwara rimya pinaka patapān sang arjuna,
ardhāhĕt harĕpanya tan tĕka tigang ḍĕpa dunungan ikang surānggaṇā,
wetan rakwa mukanya mangharĕpakĕn jurang angĕḍap ikang walikhaḍĕp.

1 wruhanghela [illegible] D, [illegible] F ontbreekt, 3 henak B G H M; 5 nughaten B G H, [illegible] mata D, 9 teket = A, sywa [illegible] B; aywa [illegible]; 11 warṇṇa [illegible] A, [illegible] F; 13 sĕnung B; awang umulat A, nggumulat B, [illegible] D F M, 15 sinangĕh B, 17 ta pwa malara A F, 19 mawa tulis A; 20 tinon A; 22 pakasang cari A; C corrupt; paka cari D paku çarauna F; 28 gulawangi A; 29 pinastika B G H K M;

kadyākon masukāwarah ri hana sang kinira-kira sĕḍĕng pakolihĕn.

6. iwir tanpa wwang ikang gihāheru pamūrṇitanira hana kuṇḍa nisprabhā,
tistis tan hana weryyaning sapu magātra wahu mĕtu dukutnikang natar,
sakwehning wiwudhanggana sĕjĕng awor unĕng, iriya lawan raras hati.
kāçaryyān pangungang katon kadi lingir kanaka kadi çaçāngka pūrṇṇama.

7. lpan sampunikāng anāçraya-samādhi tinĕmunira sang hane dalĕm,
lekan rakwa siran pasīmpunan angarccana kumĕñar ikāng prabhāngadĕg,
rūpanyān paçilā tĕher kamisapu ng tangan apatitis agra nāsika,
liṇa ng sūkṣma çarīra mari karĕngö praṇawa huwus apiṇḍa niskala.

8. mlān ambĕk nikang apsari kawĕnanga ta sira lĕkasananya bañcana,
hām-hām deni hayunya paracaya ri tan wenanganira kumĕl tumona ya,
tan wruh yan kadi tunjikang sasawi dening acala sukaning samāgama,
dening jñāna wiçeṣa yan pamatĕlu ng parama-suka luput linakṣaṇa.

9. [illegible] swanten sūkṣma lĕkasnikang sawiji rakwa mara marĕk anguswakĕn wuwus:
"rahiyan çri drupadātmajā pĕjah akāng maka tĕmahanikin mare kita,
mantuk ring surālaya tan tĕmu kitān aturakĕna gatinta sanmatan,
sangkeng swargga ta sang hulun mahal awak mami madulur anambahe kita.

10. lāwan toh sang apeku pamrihakĕnanta paran iku kinaryyaning tapa,
wwangsanakta huwus pĕjah pinaribhūta kinalahanikang suyodhana,

---

3 tan pa byang A; pamūsita A; 7 hunĕng cot, unĕng conj; 16 amiṇḍa niskala D, [illegible] niskala F, 24 [illegible] F, [illegible] D, [illegible] nahan ikang mareng kita F; 30 sanmata D F; 31 akweh wargga F; 35 kinahalanikang D. F.

nāhan wastunikang wuwus dinuluranya rĕngih inuparĕngga ring tangis,
ikānyāganti mareng wĕhang marah-arah wunga-wungani susunya yan tibā.

11. len tekāng mawĕḍak-wĕḍak hangĕt areh winaju-waju magātra ring wijang,
mwang siñjangnya mirir katon wiru-wirunya mangadĕg anusar-nusar susu,
līlānumpingakĕn sulak gaḍing adoh tika-tikani tĕkapnikāng gĕlung,
tinghalnyān guyu tan pajin kirabikang waja kadi hĕlaring madhubrata,

12. anwam pahyasikang waneh turung anūpura kumeñar ikang murit mirah,
kambangnyān panĕlat rikāng kasay aninggahi halis ahemuk tĕkeng kapö,
lĕnggang mātra kurugnya ring jaja magātra kadi pĕtĕ tĕkapnikāng susu,
olug ndān inukurnya denya matapih pareng umingisa yan sirir pisan.

13. tunggal sang magĕlung grĕt olĕm asĕkar-taji kumeñar ikang tutup gĕlung,
mekĕt ken mwang abāhurakṣamaṇi hira marakata sudarppa ring hayu.
hintĕn rūmnya manĕhanangĕhada-hada hulan i rawa senö-nya ring muka,
sumrāk kasturi ring wijang kanaka cūrṇṇa sakasagaritā nghulap-hulap.

14. wwantĕn lwir arining wulan kadi kadang ning atanu ring aweh rarashati
wāhw adyus makĕmul putih katitihan gĕlung akiris atōb hañar mure,

---

1 ujar dinuluranya D F; 3 marahara B; 5 len tekang muwdak haugĕtaugĕt areh D E, magatrani wijang D; 9 tika tika tkap A, tinika tika ring tkap D, tinika tika tkap F, ṭikaṭikani tkap G, ṭikaṭika tkap M; 13 sḍĕng anumpura A F, turung anadupura D, turung anutur mkarikang A; 15 panĕlat rikang kasaya ninggati B; panĕlat kasangsayakĕningati C, ningga-i D, panĕlat rikan banggana aninghali F; 17 pĕṭö A F E, pṭa C D; 19 parĕng umirira F; 23 añahuraksa B; 27 ring wajang B; sakasagarika A, sangkasangarika C, "ta D, sakaçagarika F; 29 lwir rari B D E F M.

pinghening waja pintigan kininangan gisi-gisi juga hingāning mirah,
mrik tang sapta kumā rikāng lenga-wanginya pinaka muka-wāçaning tapih.

15 tanngeh buddhinikāng waneh mara ri wingkinganira tumitih titih mahā,
nyasanyāngesesan waçāngarasakěn susu mahangět arūm kinumkuman,
dening harṣa kinulakěnya ri gulu tanganira těka kosaping těngah,
kenyārang kadi warṇṇaning hima tarangtangen angawara wimbaning wulan.

16. anyat malihangan pupā těhěr asangga wehang asiděhang-dělö mata,
manghathat karawang nikang ginakarāsikanira tinemunya ring mata,
tan wruh yan hinilan wulat ri wulating taruṇa nipuṇa ring smarāgama,
twasnya lwir pasěpan timah drawa katon ri mata těkapikāng smarānala.]

Zang IV.

De maat is Wasantatilaka.

— — ⏑ | — ⏑ ⏑ | ⏑ — — ⏑ | ⏑ ⏑̄ ⏑ | — ⏓

1. akweh těkapnya rumuwat brata paṇḍuputra,
langhā ng dinākara ginantyanikang çaçāngka,
tāmtām aninghali wilāçanikāng surastrī,
ūyut mahānuluhi lěs sumilib kameghan.

2. lwirnyān kědö mulati gātra sang āryya pārtha,
mingmang mamañcana kabañcana de ni kūngnya,
māryyānahāngidu-ngidung humirib laranya,
tunggal makangsi makěcap maměṭik-měṭik jöng.

3. wwantěn mañumbana puḍak ginuritnya pārtha,
ndān suswa-suswani kinolnya hanan liningling,
rakryan wědinta tan akun lěwu panghawista,
heman kitābapa «niragraha» māsku lingnya.

1 gisi-gisi A F; 5 sapta sumar D F; 7 hinangarasakěn A; 9 ring gulu A, ri gulu D. strophe 15 ontbreekt geheel in F; 15 manghakhat B. 19 tyasnya A F; Strophe 15 en 16 ontbreken in I. 21 Hier sluit L aan: 22 dewakara D; 30 nahan lineng ling D; 31 tan akūng A; 32 mehaman B.

4. [lilā hanāmaṭimaṭi wruh amet wilāça,
manglālanānghapiti rakwa tangan sang āryya,
edan mahān tukupakĕnya rike susunya,
kadyāngrĕngö wuluh aghāṣa hatinya mūrcca.
5. len tang mareng natar agoṣṭi mahāngiring doh,
denyā wisik-wisik awor guyu çabda mesi,
mañjing muwah manĕmu leçya muritnya kāri,
ngkāne kisapwanira rakwa wĕkasnya ngūni.
6. sweccā hanan tĕhĕr asanghulunan lĕkasnya,
mĕnggĕp kĕnĕp hinilagan kapitunggal angher,
kenken mingis kadi pacĕh tĕkaping kaçaktin,
wwantĕn katon idĕm-idĕm cala tan tinanggap.
7. ambĕk nikang kapitĕmĕn mangarang haneng heng,
çokāngure kadi mangāçraya ring çaçāngka,
«toh hyang wulan nda k aminang pwa raras lawan rūm,
ndā k syuh samādhinira sang wiku witarāga»].
8. nā lingnya, sang prawara phālguṇa niskalangka,
pañcendriyāwĕdi tumon wiṣayanya ngūni,
wruh mangrĕngö wruh umulat juga tan wikalpa,
māryyāngaweṣa ri hĕningnira saprahāra.
9. sangsipta sāmpun alĕh ambĕkikāng surastrī,
anghing tigang wĕngi lawasnya mawanti-wanti,
enak pwa dhīranira tan kawĕnang winighnan,
mantuk ta yāpapatĕhan hati mesi pārtha.
10. prāpta pwa yāsuma manĕmbah i sang hyang indra,
enak tĕkapnya mawarah gumĕlar kramanya,
sa-swargga harṣatara kapwa manādhukāra,
akweh mangañjali ri deçaning indrakīla.

ZANG V.

Çikhariṇi

⏑ ⏑ ⏑ | — — | - - - | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑

1. huwus manggĕh tāmbĕk surapati lawan dewata kabeh,
ṇḍĕngö wrĕtta çrī paṇḍutanaya mamanggih kasutapan,

1 mathi mathi E K, mĕṭi mĕṭi F, mati mati G L I, mati maṭi M; 2 °nā hapiti A, cet °nā ngapiti, ngamiti B, °nānghapiti conj. 3 hedan B; 9 tĕkapuya A; 17. prawala A; 20 huning nira saprahāra A, hninira sawrahara B, hnira saprahara D, sang pra° F. Hier eindigt Ms. K: 21 alĕ am° B G H; 25 prapla..... manĕmbah i B, manĕmba i G M; 30 angrĕngö A, ḍĕngöng E, ḍengör M.

yayā taṇḍasning daityapati juga kawwat hiḍĕpira,
tuhun tunggal sandeha talĕtĕhikāng harṣa kawĕkas.

2. kawairāgyan sang pārtha hawaçanikāng dhyāna wimala,
didin singhit ring mokṣaphala malupeng wāhyawibhawa,
luput pwekāng siddhya ya ta karaṇaning mahyun umara,
humāmpah lwir wrĕddharṣi lilu tumakul sampun amuḍa.

3. wawang praptāpan hyang kadi makahawan hyunnira tĕka,
kapanggih tekāng āçrama winuni dening jaladhara,
hudan pwekāng kalānggeges atha sirānginkin atĕkĕn,
manganti tunghāning wiwara mapi tan wruh makiḍukus.

4. asowe tan sinwāgatan api watuk lāgi maḍahĕm,
aparwāmbĕk sang pārtha linĕsunira ng yoga sakareng,
katon sang paṇḍyāweh ta sira sakapūjāning aṭithi,
matakwan ring sangkan parana sumahur sang muniwara.

5. nghulun mabhyāsātīrthagamana mahas ring giriwana,
anon teja nda ngke paraparahikāng lakṣaṇa katon,
pilih tīrtha pwekāng madhanuha ya tān paṇḍita tapa,
kṣamā tāntĕn tanpānglalarana samādhī kadi kita.

6. iku ng yogābhyāsātiçaya bapa hāṇḍeg ngwang umulat,
kaworan hingsākarmma kawaça laras kadga humaḍang,
panonan ryyambĕkning mangusira sukākaryya wibhawa,
namū heman yan tan makaputusa sang hyang kalĕpasĕn.

7. ikang ambĕk yan sampun amatĕh anūt ring bratatapa,
kĕnoh pĕnggongĕn singhitakĕna mareng uttamapada,
mangiṣṭi pwekāng wāhya-phala lumĕkas teka kasasar,
ndya doning janmātinggal amrĕta mahāngungsira wiṣa.

8. apan yan wāswāsĕnn idan-idan iking rāt putusana,
amet bhoga swarggādi katĕmu yayātah kasakitan,
angel dening pañcendriya sadigawe magha wulangun,
munggong tan wruh ryyawaknya wuta tekaping rāgawiṣaya.

9. hanānonton ringgit manangis asĕkĕl mūḍa hiḍĕpan,
huwus wruh towin yan walulang inukir molah angucap,

---

2 talutuh A F; 3 jñāna A, jana D F. 5 [illegible] B. 7 praptāparyyang C H, paryya F, payya D, tekst = A; 9 nggègĕs atisirānginkin (mogelijk) D, gègĕçatisira F, uggĕgĕsata sira cet, ᵒatha conj; 13 astiti A, atiti cet, conj atithi; 17 F corrupt, madanuha cet, tekst = L; 18 samādhi ng kadi E L; 21 yyāmbĕk B E G; 22 pwuman A; 23 amatitih anut F, apatĕh D, amagĕh B; 25 wahyahala A, wahwaçuka F; 30 yyawaknya A B E H; I slaat het einde van regel 16 tot en met regel 20 over.

haturning wang trĕṣṇeng wiṣaya malaha tar wwihikana.
ri tatwanyān māyā sahana-hananing bhāwa siluman».
10. ujar sang paṇḍyārūm kamuniwacanan bwat kawiratin,
sinambut de sang pārtha: «rahayu dahat ling muniwara,
kunang yan dharmma-kṣatriya yaça lawan wiryya linewih,
yayadwat ring gĕgwan makaputusa sang hyang kalĕpasĕn.
11. apan nora wwang tyāga ri dalĕm i heng yāwat ahurip,
ikāng nirbbāṇācintya pati patitisning wang irikā.
pangantyantyan tekāng suka-wibhawa lilāmĕng-amĕngan».
ujar sang pārthāngakṣama sinahuran de muniwara:

ZANG VI.

Een soort Aṣṭi; naam onbekend = Bhar. Yuddh. IV:
⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | – – – | – – ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏓.

1. «ya mariku bapa mewĕh ng ambĕk yāwat inuluran,
pinaka halanikāng rāt yan rāgopahrĕta juga,
sipi marika kaçaktinya ng pañcendriya linagan,
alah amarĕkita [1]) ndah sangsāranta katĕtĕhan.
2. tuha-buru tĕmahan mong çakteng satwa dahat ikā,
tuha-rawa wuhayekān dādyāning drĕḍa ring iwak,
sa-katilinganing ambĕk tan wyarthān dadi kapitūt,
taya mara ya katrĕṣṇan byaktekāng taya katĕmu».
3. nahan ujarira, ngĕsngĕr kālap twas nrĕpatanaya,
anĕmu kaparamārthan māwak, ring kṣaṇa humĕnĕng,
wĕkasan awungu tekāng ambĕk tan tuhu kapitūt,
atutur i pawĕkas sang çrī dwaipāyaṇa ri sira.
4. sahurira tan apañjang: «singgih çabda muniwara,
nghulun atiki katalyan dening bhakti lawan asih,
hana pinaka kakāngkwan çrī dharmmātmaja karĕngö,
sira ta pinatapākĕn mahyun digjayawijaya.
5. harĕp ayaça mahaywa ng rāt lāwan kaparahitan,
juga raputu maharṣi n pamrih-mrih mataki-taki,
ya tan anumata sanghyang tāde matya tan uliha».
nahan ujarira, yekān pendah rūpa muniwara,
6. waluy atĕmahan indrānambah sang nrĕpatanaya.
lungayanira sinambut de sang māsih atanaya,

1 tan wihikana A F D, ta wwihikana B; 6 yayan wwantĕn gĕgyĕn A, jayatwat ring gĕgwan B, yaya bwat ring gĕgwan F, ya yayat M; 11 dinuluran A F; 14 amarĕkin tan doh D, katĕtĕha E F G A.

[1]) Lees: amarek kita.

anaku bapa pahenak tinghaltāku surapati,
niyata sira bhaṭāra hyang rudrāsiha ri kita.

7. nghulun umutus ikāng strī prāptāmañcana ri kita
kawaça mariku ng ambĕk denta byakta krĕtawarā,
hana k awĕdi matangya nda k twas teng rasa kawikun,
taya tĕhĕr awirāgyā, tan polih ngwang apunagi.

8. kita mara laki manggĕh dening mānadhana tĕpĕt,
tulusakĕna tiku ng prih meh sang hyang hayu ḍatĕnga,
muliha ta kami mangkeṇ, ling hyang çakra tan asuwe,
ri huwusira sinambah antarlīṇa namu-namu.

9. ri wurinira matambĕh prih sang pārtha daçaguṇan,
kadi gatinikang uswan yan wahwākukus apanas,
manginak-inaka ta ng wang byaktā tanpa wijil apuy,
wahu lumaca-lacā ng don mangkin ng wang tan upir-upir.

Zang VII.

Sragdhara:

[illegible]

1. hyātitan sang haneng āçrama [illegible] angiwö dhyāna lāwan samādhi,
manggĕh tumbĕk bhaṭārendra musuhira tikin matta sampūrṇṇa wiryya,
sangkĕp sāmanta mantri saha bala balawan wallabhān kapwa bela,
mangkin lĕbhāmidi kahyangan angusik-usik [illegible] rakṣakanya.

2. akweh swargenadĕhnya ndan ininak-inakan dening opāya sandhi,
sāma mwang dāna hetunya n awĕlas atĕgĕg tan tĕke ng indraloka,
wruh yan popāya sang hyang surapati kapana ng dewa-daityān patūta,
hetunyān yatna ring nīti kabalasah ikāng cāra sūkṣmeng triloka.

3. wwantĕn wĕltiknikāng wrĕtta winarahakĕning cāra core pracāra,

---

5 anu cet, ana B, hanu C D, onduidelijk F; 7 l alaat regel 8—7 over. 14 [illegible] A G [illegible] F; 17 [illegible] A F, [illegible] D, 19 sang mantra mantri D.

an sang parthātapeng indra-giri pinimanging dewata yan pralabdha,
hetunyan kon ikāng daitya krtayaça dangū mrĕtyu matwang tumon ya,
mukekā sang tapamokana lumekas ikāng daitya momo si mūka.

4. tan warṇṇan lwirnya ring mārgga tĕka ta ya mahas wibhrameng indrakīla,
ndā tan panggih kinaryyanya n apuṭĕg apĕg ambĕknya dening kamūrkan,
‹syūhĕngkwiking gunung› lingnya dadi matĕmahan wök mahā krūra rūpa,
bhinna lwir kumbhakarṇṇāngrepa makabarubuh tang gunung guntur agra.

5. ambĕk sang pārtha molah kadi winarah ikāng dhyāna lāwan samādhi,
tĕkwan kolāhalekāng wiwara wahu rĕngat deni sowenya linḍu,
hetunyānglīla-līlāmijil amawa laras hru teke tangkulaknya,
tonton tekāng warāhāngrurah acala çilā çirṇṇa sinwabnya kabwang.

6. ‹yeki sākṣāt mahāwighna› hiḍĕpira pacĕh niçcayāngĕṭṭahāsa,
yatnādandan rukuh mwang kawaca mingĕt-ingĕt dadyaning daitya mūrka,
ardhādoh ndān anginya n tĕka mamusus ikāng wrekṣa rug tanpa çeṣa,
kālanyāngher tekanya nda tucapa ta ḍatĕng çri mahā nīlakaṇṭa.

7. ngūni n lampah tumūt siddha reṣi-gaṇa pareng lāwan iccāswabhāwa,
sangkeng kailāça yar ton halahayuning ulah lāwan ambĕknikāng rāt,
sang pārtha pwātasak yoganira sira tikin kinkinĕn ring swakāryya,

1 L heeft het stuk van dezen zang tot het woord dewata overgeslagen.
3 hetunyān ngkon B. E G H; matyē tumon ya A, matĕhang tumonya B I; 6 si murka A, murka D F M. 9 kinaryyanyan ayatkapgambĕg alle Mss. 11 wok magĕng D F; 13 bhinnang G, binang D. bhinang F, bhina A; kumbhakarṇa rūpa A L H; °ṇna rūpa B D M I. 14 agrah B E G H I L M; 21 ngĕṭṭahāsa A, ngĕttaḥāsa B. 25 arddhāḥ B; rut B; 29 icā G.

lawan [illegible] daitya [illegible] burwa-
burwan.

8\. [illegible] tekang [illegible] amawa [illegible] tuwang watek siddha-
sanggha,
sākṣāt kālap lĕkasning ratu maburu paran kāryya tan
siddhajāti,
sang pārthātah mulat lingnira «mawuwuh ikįīng çatru
makweh lumangkung»,
mangkin tekang [illegible] linĕpasan denikāng mrĕtyu-
jihwā.

Zang VIII.

Prahārṣiṇī:

— — — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ — | ⏓.

1\. sāmpunyan lumĕpas ikāng çarāngĕne pyah,
ndan sang hyang parĕng amanah parĕng tumampuh,
tunggal rakwa kaninikāng mahāwarāha,
hrū tunggal katĕmu siniddhikāra tunggal.

2\. sang pārthātha malapikāng panah matīya,
tan sandeha wulatirāpagĕh sinantwa,
sang hyang çangkara mawuwus «paran kitāri
hetunyān gaṇagaṇa sāhasāngalap hrū.

3\. nir tang walkala majaṭā hāneng wanādri,
hingsākarmma tan ahalĕp wiruddhaweça,
pakṣa pweku wiku lekasnirāgamanyu,
sangkĕp prāṇaharaṇa çastra pāpakarmma.

4\. anghing sang gurumu kapātakān tĕkapmu,
hāh dūrān hana daçaçīla kawruhamwa,
burwankwīki ng inalanganmu tan wruh ing rāt,
tan wring twang kuhaka sapatyanāwamāna».

5\. cĕb pĕng karṇṇa nrĕpatiputra de bhaṭāra,
krodhāngdagdha sahurirātĕrĕh tar agya,

1 lawan ḍurndanta B, durdyanta D, dardata F; 4 sangghya A D F; 7 lirang mawuwuh A, lingnira mawuwu i B E G H L M, mawuhuh I, ma [illegible] F; 9 [illegible] A D, [illegible] E L I, [illegible] G H M; 10 [illegible] B; 15 [illegible]; gaṇagaṇa B, [illegible] D, gaṇaga F gaṇganā I; 19 nir wwang A, nis wa D; 20 weṣa G; 23 kapātakā [illegible] A; 25 [illegible] A M, [illegible] tekst [illegible].

«āyay haywa kadalurung tĕkapmu mojar,
sugyan tan wruha ri si pārtha yatna-yatna,
6. singgih kātara ta k angas wiruddhaweṣa,
sang çrī rāma-paraçu darçanangku ring rāt,
ndah yekin kaparitahān hanāwamāna,
hetunyān pamawa laras silunglunganya.
7. nistanyan kaliwat ujarmu karṇṇaçūla,
yan mopakṣama ri lèbūni pādukangku,
tan dadyāku tĕhĕr awera dīrgharoṣa,
yan tan supraṇata katon pĕjahmu dengku».
8. ling sang phālguṇa tumĕke kirātarūpa,
sumyuk tang çarawara siddha-sanggha makrak,
kapwāngambuli mangasut mañakra mangduk,
tan kewran sira kumutug tikāng kadhīran.
9. hetunyān pamanahakĕn ta bāyubajra,
sātus tambana pawanāmangun çaria,
kabwang dhwāsta kahabalang musuh mirāwu,
sang hyang çangkara juga kāri nirwikāra.
10. ndah madwandwa ta sira kātarekatūla,
krūrākāra paḍa parĕng mapatrayuddha,
sang hyang sāhasa mamanah ring ardhacandra,
heman tan tĕka pinanah ring antarāla.
11. krodha hyang çiwa paramārtha denirāprang,
hetunyān pamanahakĕn çilādrikūṭa,
hrū wungkal sawukir amānuṣāngalimpung,
sang pārthānggĕtĕm angusap lĕmah tumĕngha.
12. hrū wailamba paḍa sĕnāha tan pramāda,
sewu kweknya mamuka loha saprasāda,
atyanta prakaṭa parĕng lĕpas mawantah,
guntur sakṣaṇa ri tĕngahnikāng raṇāngga.
13. kagyat hyang çiwa ri hilangnikāng çilādri,
sambut ng āyudha wara sāyakāgnirūpa,
pangdagdheng tripura huwus krĕtapradhāna,
ambĕk sang nrĕpasuta saprayatna denya.
14. hrū sambarttaka pamapagnirādhitāra,

3 kātara kangas A, takangĕs I, tarangas D; weça B; 6 F slaat strophe 5 en 6 over, 8 yan [illegible] G H. 12 [illegible] B, sanggahya A, sanggya F; 24 kuwa B, kutha L M; 27 [illegible] D, wailambapaḍasnaha F, wailĕm bana ḍasnaha A; pramāna B.

meghānunggul angadĕg ing raṇānggamadhya,
āngin mādres akilat angdĕmak hudanya,
dhwāstekāng apuy alilang parĕng winaça.

Zang IX.

Suwadanā

— — — | — ⏑ — | — ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — — | — ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑.

1 sang hyang rudratemen kruddhanira mayatakĕn pāçāyudha sira,
hrū māwak pangkalkāra mamuka bhujaga krūrāngamahamah,
ndan rangkĕp kāladaṇḍāstra pinaka dulurikāng praṇapraharaṇa,
sang pārthāngeṣṭahāsmalĕsa maha weçā langkapnira muwah.

2. praddhūta ng wainateyāstra pamapagira ring nāgākṛtiçara,
tĕmpuh ning kāladaṇḍāstratula kĕna parĕpĕk mĕṇḍĕk juga sira,
punggĕl tekāng laras karwa rukuhira remuk ratnanya sumirat,
kruddhān tan-lang masādhyāmupuha makagadā langkapnira tikĕl.

3. langgĕh sang hyang pareng rakwa parekira huwus tyaktāyudha sira,
kaṇwāsowe silih-banting matelur angiring cidrānĕmu sikĕp,
sang pārthāsor karĕnggĕt sira wahu katĕtĕh çighrānĕmu walĕs,
jöng sang hyang karwa kāṇun tĕkapira kasikĕp sampun kakawaça.

4. sinyasāmbĕknirangjamba kĕna hilangikāng jöng tan pajamuga,
samyak tang puṣpawarṣāmarengi jayajayastūngkāra karĕngö,
māyāmāyā jugāngañjali wĕkasan anon tejākara-kara,
sākṣāt deçāṇḍhanāngçwara tĕka hana ring padmāsanamaṇi.

5. çīghrāsembah ta sang pārthasuta nipuṇa ring dewopacaraṇa,
wruh ring tangeptaneṣṭa sira humarĕpaken hyang rudra tan adoh,
mudra mwang kūṭamantra smṛti wimala naban puṣpāñjalinira,
sampunyān manggĕhāsastuti ta sira rĕngön uccharaṇanira:

2 angdĕmat B; 9 riṅg raṇanggghākrĕti A; 17 mashur B; 18 tatĕtĕh B, gĕlungira katĕtĕh D; 22 kahilangikāng A; 24 Hier eindigt Ms. I; 26 maṇik A; 30 kūdamantra B, pūjāmantra F, kutamantra L, kuthamantra M; ma ontbreekt in alle Mss.; 31 waccāraṇanira B.

ZANG X.

Dhreti-soort:

— — — | ⏑ ⏑ — | — — ⏑ | ⏑ ⏑ — | — — — | — ⏑ ⏑ |

1. aum sembahning anātha tinghalana de tribhaçaraṇa,
wāhyādhyātmika sembahing hulun i jöngta tan hana waneh.
sang lwir agni saking tahen kadi miñak saking dadhi kita.
sang sākṣāt metu yan hana wwang amutĕr tutur pinahayu.
2. wyāpiwyāpaka sāriniug paramatatwa durlabha kita,
iccāntā ng hana-tanhanāganal-alit lawan hala-hayu,
utpatti sthiti liṇaning dadi kitāta kāraṇanika,
sang sangkan-paraning sarāt sakala-niṣkalātmaka kita.

ZANG XI.

Toṭaka.

⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ — |

1. çaçiwimba haneng ghaṭa mesi bañu,
ndan asing çuci nirmmala mesi wulan,
iwa mangkana rakwa kiteng kadadin,
ring angambĕki yoga kiteng sakala.
2. katĕmunta mareka si tan katĕmu,
kahiḍĕpta mareka si tan kahiḍĕp,
kawĕnangta mareka si tan kawĕnang,
paramārtha çiwatwa nirāwaraṇa».

ZANG XII.

Volgens Apte[1]) Nardaṭaka (Nag. Kret. overdruk p. 308: Narkuṭaka) Wṛt. sañc. 86: Rajani.

⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏓

1. stutinira tan tulus, sinahuran paramārtha çiwa:
«anaku huwus katon abhimatān katĕmunta kabeh,
hana panganugrahangkwa caduçakti winimba çara,
paçupati çastrakāstu pangaranya nihan wulati».
2. wuwusira sang hyang içwara mijil tang apuy ri tangan,
wawang açarira kātara mangiṇḍitakĕn warayang,
tinarima sang dhanañjaya tikāng çara sūkṣma tikā,
ng anala çarira sātmaka lawan warayang wĕkasan.

---

7 kitāta cet; 15 kawwang — kawwang B; 20 sāṣtra A G, çāstra B H M.

[1]) Metres with 17 syllabes in a quarter 2.

3. krĕtawara sang dhanañjaya manambah atipraṇata,
pinisalinan laras makuṭa tan hana kālah-alah,
winara-warah sireng aji dhanurdharaçāstra kabeh,
krĕtasamaya ng prayoga dadi sūkṣma bhaṭāra çiwa.
4. saha surasiddhacāraṇa parĕng kṣaṇa çūnya muwah,
rasa tan i rāt hiḍĕp nrĕpatiputra katonanira,
kadi masalin çarīra suka tanpa balik prihati,
satiru-tirun krĕtārtha sira deni kadhīranira.
5. hana mara janma tanpa pihutang brata yoga tapa,
angĕdul aminta wīryya sukaning widhi sāhasikā,
binalikakĕn purihnika lĕwih tinĕmunya lara,
sinakitaning rajah tamah inaṇḍĕhaning prihatin.
6. kadi hana pūrwwa karmma dinalih sang akaryya hayu,
ulah apagĕh magĕgwana rasāgama buddhi tĕpĕt,
ya juga sudhīra munggu ri manahnira sang nipuṇa,
karaṇanikāng sukābhyudaya niṣkala yan katĕmu.
7. syapa kari tan tĕmu ng hayu masādhana sarwwa hayu,
niyata katĕmwaning hala masādhana sarwwa hala,
tĕwas alisuh manangçaya purākrĕta tāpa tinūt,
sakaharĕpĕn kasiddha makadarçana paṇḍusuta,
8. atha ri huwusnirān tĕmu kinaryyanikāng hrĕdaya,
suka rumaras-raras hatinirān pakire muliha,
gumuṇita harṣacitta sang anungsunga yan ḍatĕnga,
angawaça mānuṣatwa nira rāga lulut sumaput.
9. ri sĕḍĕngirān samangkana hanāpsara wāhu ḍatĕng,
ahalĕp alihsikīnutus umiñjĕma supraṇata,
amawa kalambi kambala mapāduka ratnamaya,
tulis acĕlĕk surādhipa pasungnya ginangsalira.
10. «tulis i bapanta māsku ḍatĕngāmuharā sih agöng
ri kita, tulung pwa tāku katĕkan bhaya niçcaraṇa,
pĕjahanikāng niwātakawacāsura karyya mami,
ubhayahitātĕhĕr pamapasanta warāstra çara».
11. rasani tulis hyang indra panganugraha yogya dahat,
ndan asuma sang hinundang awĕlas ri kakārinira,
lanaring inaryyakĕn paḍani kūngning aninggalakĕn,
karaṇanirān hĕnĕng rudita çoka sumöng ri mata.

6 °putra ri bhawanira A; 9 pitutan B; 18 katĕmwaning ulaḥ D; 21 tĕmu saharaṇanikang A; 26 kalih wiji A; 28 tulis [illegible] A, aclang kura B; 30 niç-caraṇa B; 31 hilanganikang A; 35 lawani kungning A.

12. muwah awuwus tikā sang inutus «bapa kāsihana,
anĕlanga çakti kirttinira sang suranātha laki,
pahayun ikang surālaya layanya magōng biṣama,
kadi saphalanta saçrayanikān saphalān tulungĕn».

13. ya marika hetuning kapihĕnĕng kṣama tan wihanga,
laraning inambwakĕn kadi mawiryya lawan maguṇa,
maka dulaha ng hirip tuwi yayā tikā kerang-irang,
guṇani kadewatānira jugākrĕta krĕtya hĕlĕm.

14. paḍa mangalap kasor pangucaping paḍa wāgmimaya,
krama mangadĕg ta sang nrĕpatiputra sĕḍĕng tumihang,
tĕlas akalambi kambala mapāduka sādhananing
gaganacarāngiring ta sira sang rwa mawāstranira.

Zang XIII.

Indrawangça [1]):

— — ⏑ | — — ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ — |

1. mamwit narendrātmaja ring tapowana,
mānganñjali ryy agraning indraparwwata,
tan wismrĕtī sangkanikāng hayu n tĕka,
swābhāwa sang sajjana rakwa mangkana.

2. mangkat ḍatĕng tolih arūm wulatnira,
sīnambay ing cāmara sangka ring gĕgĕr,
pānawwanging mrāk panangisnikū ng alas,
erang tininggal masaput-saput hima.

3. lunghānglĕngit lampahirāngawetana,
lāwan sang airāwaṇa bajranāryyama,
tan waruṇanĕn deçanikāng katungkulan,
āpan lĕyĕp mukṣa sahīnganing mulat.

4. bhāwisyatī meh ḍatĕngeng surālaya,
grāhādi nakṣatra kabeh paḍākrama,
tejomayāpūrwwa kaḍatwan ing langit,
pāmuktyaning janma sudhīra subrata.

5. tārānggaṇāditya çaçāngkamaṇḍala,
ālit katonanya sakeng swamānuṣa,
āgōng iwāmangkana deni dohnikā,
kāton sakeng madhyapadānghulap-hulap.

---

2 kīrtti sira sang A; 4 saphala çayanta A, D corrupt; 11 sādhanani B; 17 sirān tolih A.

[1]) Apte: Metres with 12 Syllables in a quarter 1.

6. wintang lĕwih litnya lĕyĕp tininghalan,
rūhurnya sangke çaçiwimba kāraṇa,
sādohning āditya sakeng niçākara,
kādohnikāng bhūmi sakeng diwākara.
7. tingkahnikāng swargga lawan halĕpnika,
wātang nikālālana goṣṭyatūt hawan,
pājar sang airāwaṇa ring nrĕpātmaja,
kādi ng pangipyan tan i rāt hiḍĕpnira.
8. kāton tikāng indrapada prabhāswara,
wetan sakeng meru marĕp mangambara,
kūṭanya malwā gupuranya pāt maṇik,
kerangning āditya çaçāngka nityaça.
9. sāmar diwā-ratrinikāng surālaya,
dening prakāçātmaka sarwwa bhāswara,
anghing sĕkarning kumudājaring kulĕm,
mwang cakrawākān papasah lawan priya.
10. tanngeh angāçcaryya wiçeṣa wastunĕn,
tan warṇṇanĕn lwirnya tinon sang arjuna,
ḍātĕng sirādan makire manĕmbaha,
ginyākĕning cāmara kon umañjinga.

Zang XIV.

Een soort Krĕti.

⏑ ⏑ — | ⏑ — — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑[1]

1. kadi harṣaning tarulatāngĕlih angayam-ayam labuh kapat, sukaning sakendran i ḍatĕng nrĕpasuta kadi tambay ing hudan,
uguniweh tikāng surawadhū dumadak asĕmi kūngnya denira,
kĕtĕring patĕr paḍani wrĕtta nira lagi rinĕngwa-rĕngwakĕn.
2. ri sĕḍĕng niran tama sinanggraha ta sira tĕkaning apsari, amapag sakeng pangungangan maka pasaji manisnikāng mata,
hinuwusnya ring crĕmin ikāng liring aluru binangkitan guyu,
asĕgĕh manahnya tamuyan wĕnang asiliha ring smarāgama.

6 koṣṭi tut hawan A; 13 Hier eindigt Ms. L; 17 tangeh ikāçcaryya A.

[1]) Merkwaardig genoeg komt ieder voet overeen telkens met de eerste regel van strophe 101, 102, 103 en 104 van de Wrĕtasañcaya.

De Wṛĕtasañcaya is op deze plaats in de war.

3. [sura kanyakā sahananing katarah atiki tan handungungang,
kadi tanpa mātra turidanya linaca-lacaning hakānghyasi,
awingit-wingit sinuruyan dali-dalihana ringranging hati,
agĕlĕm ta yāñahinakĕn sahaja cala tinagwa-tagwakĕn.
4. hana tāpi tan wruh i datĕng nrĕpatanaya mahānghade-hade,
ndan aten tuminghali susunya mengĕwahi tapihnya tan lukar,
hana lālana nya ginawenyu madana hĕlaring madhubrata,
anasar tĕkapnya n agawe hinamĕr-amĕr alapdĕsan kuku.
5. mwang ikāng pitung siki rikāna kadalurung ulahnya ring gihā.
kataman hirang paḍa mapet silib acatu hanāgelar nita,
angikĕt sĕkartaji wanĕh titir anguwahi mugha tan tulus,
apa tan wurung rĕngĕ-rĕngĕn pati rĕngu-rĕngu yan hanang-ucap.
6. angĕnĕs wanĕh mapi turū mapi lara mapupuk wulan-wulan,
anganam wilāça ri hatinya ta kunĕng anung endahāraras,
ulahanya lāwan ujaranya hĕlĕm i sira sang hañar datĕng,
aturū mateki wĕkasan kadi-kadi mangipipi rakwa ya.
7. mangucap wanĕh sama-samitra mangĕnĕpan awarṇṇa gupita,
lalitā harĕp-harĕpan ahyas ajajar atawing-tawing crĕmin,
asalin ginoṣṭinika yan kadurugan agawe wulat dudū,
ahirit swaranya karĕngö tinuna-tuna tinungtungan halis.]
8. adawān kathakĕna raras-rarasi hati nikāng surānggaṇā,
sira sang dhanañjaya datĕng dumunung i kahanan surādhipa,
kahaḍang gumĕpita ng upaya gawayira lawan wrĕhaspati,
hana dewatā milu tuhun makĕḍika taya dumpi-dumpilan.
9. ararĕm sang arjuna sĕḍĕng prayata winuwusan surādhipa,
"çiwam astu çāçwata wĕkangku çaraṇaning anātha digjaya,
ta-çileng paṭarana sabhāgya ta kita bapa tan kagiṇḍala,
bapa kāryya-kāraṇa matanghulun i kita manunggunging bhaya,
10. iki hetuning hulun ahĕm pralayabhaya tuhun mapaḍgata.
hana daitya çakti si niwātakawaca sabhagĕng jagattraya,
kṣatakrĕtya tan pĕjaha dening asura rĕṣi dewa dānawa,
kunĕng antakanya laki mānuṣa juga pawĕkas hyang içwara.
11. karengö pwa wrĕtta mami miñjĕm i kita tumuluy prakāçita,
angutus ta yāsura wiçeṣa mĕjahana kiteng tapowana,

1 atiti A; 6 atön B; 11 katĕkan aran parĕng mamet silib acatur° A, parĕng amet D, adatu F; 18 mateni A; 20 atĕhĕr atawing° A; 29 paṭaraṇa B E G M, pataraṇa D F; 31 iti hetuning B M, ika E F; 33 krĕta kretya B D F G H M, kratakrĕtya E.

ya tikā warāha temahanya pinarĕnganira hyang içwara,
pakaleçya tang maburu ngūni sĕjĕngira nganugrahe kita.
12. nda huwus katon krĕtawaranta tekapika pakāçrayan mami,
tumihang ta rakwa ya çumirṇṇa sahana-hananing kadewatan,
alawas harĕp lumĕbura ng surapada madalem galaknikā,
kita teki rākṣaka haranaku pakayaça sang hulun kabeh».
13. na wuwus hyang indra sumahur nrĕpatanaya huwus krĕtāñ-
jali:
«apa yan tahan kari tekapning angutusa sa-ling surādhipa,
inanugrahan ngaraniki n winadal i liḍahing huwus wibhuh,
ring apan paniṣphala ng acamana rarabi lebuni jöng prabhū.
14. aparan tikāng ulaha yan mapa putusanikāng alapkĕna,
warahĕn patik surapati ndya ta wĕkasing upāya sadhana».
taña sang dhanañjaya pagĕhni manahira, kumon surādhipa
bhagawān wrĕha-pati marah sira ri putusikāng alapkĕna:
15. «laki kumwa pöhni naya sang wiwudhapati lawan watek reṣi,
alĕmeh tekāna niyata ng surapada ya wiçīrṇṇa kambaha,
anĕkāna ta pwa kita çatru parĕpĕkana tan tahĕntwasĕn,
warawīryya çaktini bapangku juga lagi hiner pakāçrayan.
16. mwang ikāng niwātakawacatiçaya nipuṇa çakti nitimān,
çatajarjjharikrĕta ta rakwa niyata juga yahurip muwah,
ri luput nikāng parama-çakti hana ta ya wĕkasnikang warah,
kahananya teki winiweka, wiphala ng alagānghawag-hawag.
17. hana tāpsari pinalakunya malawas i surendra tan kaweh,
kinirim waneh juga ya lāgi salahasa titir harĕp-harĕp,
rinasan katuhwan atikin, tan ika wĕnanga marwani ratiḥ,
ya tikā mangunggahana jatyanika gĕreme tanpa nangçaya.
18. palarĕn ta yājara hĕlĕm sigi-siginĕn ikāng anugraha,
makahingana ng kagamĕlatiki sang inarananta suprabhā,
usĕnā ta yāwaraha, yan pawaraha ng asurādhipe riya,
atĕhĕr ta yānghira salampah i kita ta-dulur harānaku.
19. anubhāra dĕnani bapangku wulatana sabhānikang musuh,
bhaya durgganing kuṭa lawan pagĕlarana delāha kawruhi,
ta-kalambi kambala ta-paduka ta-cĕlĕk adrĕçya-sādhana,
kami pārccayānaku kapāna kita hapa kasambya denikā.
20. ndan araryya-raryyana matānaku labuhana de sureçwara,

10 winadal D. 21 çatajarjjhari krĕta A, °jarjari° D, °jarjhari° F N N, °jarmari° F, °jarjhari° B; 23 kahananya teki D, [illegible] D, ngawangghawag B E H G M, hawaghhawag F. 26 katuhwana ta yan [illegible] A; 27 gĕre mĕtĕn A D F; 30 lan pawaraha usinĕn F A; 34 tawĕlĕk B.

hana tān pananggraha mami ng atithi juga bapangku tasyasih,
palarĕn watĕk resi kabeh malĕsa kita ring ambĕk uttama»,
pangucap wrĕhaspati sinĕmbahakĕnira sang āryya phalguna.

Zang XV.

Soort van Prakĕti

— — ⏑ | — ⏑ — | — — ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | — ⏑ ⏑ |

1. ndah tinamuy ta sang nrĕpatiputra ri wĕkasing anindya ṣaḍrasa,
tunggal ikāng turung ratiwilāça hinilanira tan wawang labuh,
prārthana yan huwus pĕjah ikāng asura sira mamuktya sanggama,
ring tad-anantara krama haturnira mamuhun i jĕng surādhipa.
2. rāmya parĕng manĕmbah angĕnoh sawawa kadi huwus samāgama,
«aum bapa çāçwatā ta kita kārwa sulabha mĕnangeng prayojana»,
ling suranātha, mangkat angadĕg sang adulura huwus ḍatĕng ri heng,
tanpa ngucap tuhun matanirā ta juga maharakĕn manahnira.
3. [sāmpun adan sirāpaduluran turida pisalining manobhawa,
ardha kamerangĕn tĕkapi lampahira hana dudūnikāng ulah,
deni pakon surādhipa lawan kadi sumariha mangkanā hĕlĕm,
hetunirān hĕnĕng pinaguñĕp-guñĕpakĕnikang apsarāpsari.]
4. ambaramārgga lĕlana tuhun hatinira paḍa kabwatan lulut,
mogha mahiryya-hiryyan anahā ng rumuhuna sakarĕng parĕng mulat,
sang nrĕpaputra mojar «ibu toh rumuhuna kita haywa tĕkĕmul,
nda k-pahawas larisni panepinta rinacanan i pinggiring tapih.
5. yan ruhuna nghulun rari katon kita bari bari lāgi tolihĕn,
yan parĕnga ng lumakwa kadi wehĕn aparĕka mĕne n panuntuna,
rāmya nikāng haneng wuri manambyakĕna kahulunan palar wruha,

---

1 atithi conj., mami atiti A, corrupt D, F, ⁸graha pamiresakĕn B E G H M; — kasyasih B. 3 Hier eindigt Ms. M; 19 sumariha A, sumariya D F. 21 kabwatan raras A F ⁸lulut E; 27 bibi katon kita barihina A, bibi — bari bari D, bari lagi kapwa tolihĕn F.

nyang suruhan mahāywa gĕlunganta mangayati lukarnya meh tibā».

6. [mepu jugān tumona mukaning puru-puru cala yan tininghalan,
tan hana doṣaning marengu rakwa yan ahalana raçmining guyu,
yan ri dalĕm ri heng wengi manganti peteng unĕnging anggĕgö smara,
tan dadi tan tikĕl juga halista kadi marahakĕn pĕhing hati».]

7. mangkana lingnira ndan api tan wruh ika sang i harĕp salah sahur,
«rakryan adoh ulih nrĕpatiputra lumaku huningan tikung hawan,
riñcinikāng surālaya matingkah anguliling meru-parwwata,
bhārata-warṣa-maṇḍala kidul, ndi kunĕng arah-arah ri hastina.

8. tan rumaras kari twasing anon ayap-ayapi sabhā sang anglare,
kūng nira sang patang siki kakārinira kalima sang patibrata».
«haywa hinopakĕn tangisikāng wwang abuhaya dudū sake sira».
lingnya sang arjunānahurakĕn çapatha juga sirāngdĕlö mata.

9. mangkana denirāmarekakĕn kira-kira tucapa ng katungkulan,
lwah ri lurah nikāng tuhina-parwwata mangapa kasor sakeng tasik,
ring mapasir mapaṇḍan akarang-liman asĕmu leyep tininghalan,
ring mamanuk manambay angadoh wruh anawanakĕn ambĕking mulat.

10. pinggirikāradin kadi lilit paṭa-paṭahanikang heniriya,
ramya çaneh-çaneh mawatu hantiga winasĕhaning pasang surud,
aṇḍul açoka bānasaka pālaça parigi hanā paḍe-puḍe,
wwadnya kadmukir hana kadmanamakĕn angasut çilātala.

11. çūnya tanora mānuṣa tĕke riya ya tan adhikāra-paṇḍita,
ughing sang anambi ring watu sumong wwang ika nipuṇa manghuwus-huwus,
brāhmaṇa tirthagocara pilih sang ataki-taki niṣparigraha,
sarwwa sukākĕmul hariṇacarmma madulur anusup lawan kidang.

12. konang-unang katon liman-alasnya tuhagaṇa masĕryyasewana,

3 epu A; 17 sake rika D; 20 tuwina parwwata B; 29 pālaça conj. A D F corrupt, B. sālaça, E sālangsa.

wwai sumirat sake tulalayanya n asidĕkung ulahnya yan pakŏm,
mwang hana satwa kasturi sĕḍĕng mangiḍĕmi sĕkaring gaḍung mure,
tinghalikāpĕje kumarĕping disahara kadi manghiḍĕp smrĕti.
13. nyāsa kadi ng pangipyan aparan kunang ika ring anādhikālasan,
caṇḍi çilananā ng cawiri piṇḍa manangisa mahĕmbi-hĕmbihan,
kālyan• açoka rambay anisih pariginika rinuntuhing nadi,
nyū gaḍing anglangut paḍa matĕb tumirisakĕn awaknya yan ruru.
14. tan hana kapwa kārwa lĕpihan mahas-ahas i rikang nadītaṭa,
mrāk juga mukti ramyani rĕmĕngnya wahu tĕka mangambwakĕn hudan,
wruh tumiling maninghali kilat lumari kadi carikning langit,
tan huningan sinaṇḍing i rabinya mangamĕr anisik sakeng wuri.

Zang XVI.

Akreti-soort

⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏓

1. hana mata pājaran wahu katon tinuduhakĕn ikāng walāntaga,
hana kadi lembu mangrĕpah i sornya pinutih apayung-payung wĕlu,
puru-puru tan katon atĕpi rangkangika tĕkapi sanghubing nadi,
asĕmu kadewatān malalayan magupura kadi mukṣa tolihĕn.
2. surawanitā mamañ:ana tĕhĕr lumaku kili çināpa sang rĕṣi,
asaji sĕkar mareng bañu dudū ng anĕtĕk asĕp i saṇḍinging durung
manis i matanya tan dadi kalingsira mapaga ri tinghaling tamuy,
hinilan açabda yan tĕhĕr anginggati halis irikāng tapowana.
3. lwahika mijil sake wukir-arak titir analaga tūsnya tūt lurah,
gumulaking agra jambangan angĕrtali mĕlĕk amangun-mangun himā,
teka ri pasir nikāng suranadi hiliraning asanksinang rurū,
suka hana jiwa-jiwa masibū mwang asisik amiwir-miwir hĕlar.
4. kawĕlas arĕp sĕkar sĕminikāng kayu paḍa turung angharas gĕlung,

5 De strophe-volgorde in B E G H is 10—12—11—13 in A C D F is die van de tekst, 7 rambayan asih E, rambatanasih — rinuntuhing nadi A, rambatan rinuntu-i D, rambatanisih — rinuntuhing gadung F; 8 nyuh B G H.

angayam-ayam kasumpinga tiling-tilingana tĕkaping kawiçwara,
teka mara sang dhanañjaya lawan kalulutira sĕḍĕng smarātura
inuhuhikāng kuwong sira ri araryyana kiniwat i lunggahing gaḍung.

5. atha haliwat sire rika katon tatarabani sabhānikāng musuh,
diwasa pitung tabĕh kĕñaring arkka sinidik i tibānikāng hudan,
angadla-hadāhawūk mider anūtakĕn angin i hiring nikāng langit,
hana lumarap manuknya samenur tinali-tali tinuntuning wulan.

6. i para-parahnikāng i maṇimāntaka-nagara kasinggahan hudan,
ya juga tinoliting dinakarinepuhi kanakabapra gopura,
akara-karā katinghalan ikang ḍawalagreha ri pŏhaning kuṭa,
dumaçaguṇa ng suralaya halĕpnya pinaka phalaning sedĕng jaya,

7. ri sumuping arkka tan hana pĕtĕng metu, tĕkapi pajang nikāng wulan,
makin aparö sayabni laku sang nrĕpatanaya lawan dulur nira,
«padahi paran tikibu gumuruh pilih angajarakĕn mahotsawa,
asura paḍāwĕrö wija-wijah sakuwu sakuwu kapwa ghūrṇita».

8. patañ narendraputra, sumahur sang ahaya «tuhu ling nrĕpātmaja,
niyata mamaṇḍi-maṇḍi tumĕkana wiwudhapati kapwa sanggraha,
amahayu sañjatāçramanikāng lĕbuh alap-alapan mabherawa,
tuhu mata yan pitung wengi hinernya lumuruga mareng kadewatān.

9. nrĕpasuta yan katon bhayaniki ng pangutusira surendra durgama,
aputĕk ares twasing pinatiwar sinurungakĕn anambaheng musuh,
syapa tan arĕngwa hewa mulate kagamela tekaping durātmaka,
ichenga juga ng pĕjah saka ri pĕpaning anahĕn irang lawan lara.

10. kuneng apa tan wineh tekapiikang widhi, winiletakĕn twasinghulun,
pinarikedo marambatana tan sakawaça kayuhĕn pakāçrayan,

7 siniṇḍik A; 12 himanimantaka A, ima-imantaka D, himanmāñ E, imannimataka F.

tewas angelih makanta ng angawe tawang ataya kedo ninisṭura[1].
wuwusikang apsarī tĕhĕr apet tangis angisĕk-isĕk gawe-gawe.

11. [1]rari mapa lingta merang i pakon surapati rinasan kasinggihan,
kunĕng i hanangku sākṣya mulate kita marĕk aparan kasangçayan,
si kagamela pwa dening asura ndya ta wĕdi palalunta kĕlakĕn,
ibu hiḍĕpĕn nghulun rari tĕkapta manisakĕn i heng tikung wulat.

12. saphala yaçanta yan wutaha dĕnya mawarah i rahasya ning hati,
kawĕnang ikāri yan kadi lĕkasta ring acala rikāna ring gihā[1],
wuwusira sang dhanañjaya tĕhĕr mahayu gĕlung i sang winodhanan,
tikĕli halisnya tan prihati-hetu saji-saji pinĕñciring guyu.

Zang XVII.

Praharṣiṇī.

— — — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ — | —

1. akweh goṣṭinira tangeha yan wiwākṣan,
leçyāpatti rasa paḍākĕkĕs wilāça,
lāwan tocapaning upāya sāmpun arpat,
ndah mangke ta sira tĕkerikāng parāna.
2. ring tāman ri wĕlahaning puri n pararyyan,
strī ngantah pura kahaḍang paḍāmajang lek,
len tang strī pakirimira hyang indra ngūni,
manglīlāmĕng-amĕng aneka dewakanyā.
3. wwantĕn rāmya racana çūnya kāwakanya,
ngkāneng kalpa-taru paran sang āryya pārtha,
ring rangkang sphaṭika dulurnirān panganti,
sākārāning ujar arūm karĕngwa dohnya.
4. [rūpanyān panguray atöb mĕlĕs gĕlungnya,
mwang kenkenya bhujagacarmma raktawarṇna,
gātranya pwa kadi tatūr hañar sinangling,
abhrā tang sphaṭikagrĕhāsinang rinĕngga.]
5. endah tang sphaṭikagrĕhāsalin prabhānya,

1 A corrupt, makatang inawak tawang F, tĕwas alisuh makantangan awak tawang D; 16 punĕñci ringgiṣa A, piniñci D, pinĕñcarang guyu B; 18 kocapaning — sampun adan A, kocapan D; 27 dĕnya A, donya D F.

akweh tāpsaraduhitā mulat wikalpa,
hetunyān para mangungang waneh hanāngling:
«indung toh syapa ta kitāri māsku» lingnya.
6. ndan dūrān nrĕpatanayān katona denya,
sarwweccān pacĕlĕk adrĕçya sūkṣmatatwa,
sang lĕng-lĕng ta juga tinonya dīna-cittā
lwir çākāngĕlih alangō mulat lumĕnghe.
7. āngrĕs twasnikang umulat marĕk tigang wwang,
strī ng kendrān iki pakirim hyang indra ngūni,
«nda k wāswās pwa kita kadi wruhāku» lingnya,
manggĕh niçcayani manahnikān tĕkāngling:
8. «māskwindung syapa dumulur kitān para ngke,
sākṣāt handaru mangĕnĕs hidĕpku rakryan,
çrīning kendran iki tĕkānurun mara ngke,
sādhyā sang prabhu kita suprabhāngku māsku.
9. sungsut detyapati subaddha ri hyang indra,
tan len hetunika ri tan kawehta ngūni,
mangkin kembuhan i ḍatĕng sang arjuna ngkā,
nāhan hetu sang asurādhipānĕkāna.
10. tan hārohara kari sang hyang indra mangko,
wrĕtteng swargga mapa warah kakanta māsku»,
nāhan lingnya saha tangis girang nimitta,
mojar sang kinasĕgĕhan malap manahnya.

Zang XVIII.

Dhrĕtisoort:

— — — | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ |.

1. «ḍā nohanku kakān kacunḍuk i kitān dunung kadi dine,
mangkeka pwa halĕpnikāng i maṇimantakāparimita,
ngūni ngwang mara yan wruhālĕwiha sangka ring surapada,
mangkin çīrṇṇa kĕta ng surālaya huwus hilang malaradan.
2. sambandhanya huwus katon sang asurādhipan lumuruga,
byakta bhraṣṭanikāng surālaya wiçīrṇṇa hentya kahala,
yekin kāraṇaning ḍateng humulu padapangkaja haji,
manglonloni kasewakan nghulun abhaktya tan kahañanga».
3. «wināng dyah pira harṣa sang prabhu rumĕngwa denta mawuwus,

2 wāra[illegible] [illegible] enz., deze lezing is ook mogelijk; 8 tyā[illegible]kangawā[illegible] A D F; 24 [illegible] A. het is mogelijk dat daar [illegible] heeft gestaan; 32 wwinang dyah A, wnang dyah D, wnan dyah pinaharṣa F.

lwir çrining madhumāsa-kāla tĕka ring hapit juga kita,
kingkingning treṇa-wrĕkṣa tulyani lulut sang oneng i kita,
indung mājara sanghulun dreḍha tumona garjjita haji».

4. rwekāng mājara kāri tunggal angucap lawan sang asumā,
prāptekāng mawarah satorasi ri sang niwātakawaca:
«sojar sang prabhu suprabhān wahu ḍatĕng sumĕmbah i haji,
mangke prāpta saheng surālaya haneng taman kasiharep.

5. hetunyān tĕka kūngnya ngūni hulune pananmata haji,
sang hyang çakra jugātĕngĕt, mahal awaknya teki wekasan,
apan byakta wiçīrṇṇaning surapadān tĕkap sang ahulun,
prajñāngloni kasewakan duga-dugālĕmĕh hahañangaṇ.

6. nāhan lingnya kinon marĕk-marĕka de niwātakawaca,
harṣānggañjar i raçmining guyu sirāmanis wulatira,
sang konengnira ngūni rakwa tĕka tanpa sangkan inucap,
tanpojar sakarĕng pijĕr mĕnĕb-ĕnĕb rarashatinira.

7. mojar «bhāgya jugāṇ ḍatĕng maṇikikāng surendrabhawana,
lakṣmining suraloka kagraha tĕkapku sāmpun angalih».
nāhan lingnya madan umangkata mareng taman mamapaga,
lunghānggopita denirān laku tanora kapriya tumūt.

8. sāmpun prāpta sireng tamān alas-alasnya tulya rahina
dening lek gumawang linūdan i kĕñar nikāng maṇimaya,
ring rangkang sphaṭikān dunung mulati gātra sang wahu ḍatĕng,
māmbĕt bhāwanirān panĕmbah angelih pinangkwakĕnira.

9. munggah munggwirikāng greha sphaṭika sang niwātakawaca,
sang konĕng kinisapwakĕn titir umingser epu mangesah,
lunghā tang paricārikā syapa kasangçayan tĕkapira,
mojar sang maṇimantakādhipa tehĕr makon lumihata:

10. «ndyah mangke pwa baliknikāng hredaya mār paranti rumaras,
rwa ng we ta pwa kakanta māsku kumetĕr halisku ri tengĕn,
akweh dūtanikāng sukāpuhara harṣa tan pajamuga,
ipyankwibu kaguntūran madhu balik pwa tan kita tekā.

11. lāwan tebu hiḍĕp-hiḍĕpku ri pananmatanta tan i rāt,
lwir sambegani lunggahing gaḍung angolakĕn kayu ragas,
truhning megha kunang hitānuruni catakāmĕlasarĕp.
sang hyang lek tumurun kamāsihĕn anon cucur kari kita».

---

8 tĕka ngūni kungnya A; 15 raras atinira A, raraanyatinira B E G H; 16 bhagya ta yan A; 25 munggah D; 29 pwa ranti D; 33 walik B E G H; tan tĕka kita D, tan kita ḍatang F; 36 ngungsira cataka A.

12. nahan lingnira sang niwatakawacācawuh mangarěki,
meh meh rājasa met pasambulihaning tapih juga sira,
sang sinwamning açoka kanglihan atākiput kasiharěp,
mejar ndān atěhěr mangañjali lěkasnirāngasih-asih.

ZANG XIX.

Triṣṭubh-soort:

— — — | ⏑ — — | — ⏑ ⏑ | - - .

1. «sojar sang prabhu haywa cinapalan,
sěmbahning çaraṇāgata ri haji,
yan yogyā wělining suraduhitā,
herěn ring rahinān kadi kawawa.
2. ndin lunghā rasaning gula hiněmu,
de sang nātha haris-harisěn atah,
göngnyārěmbha patik haji huluna,
sambegān saphalākěna rumuhun.
3. lakṣmī tulyaniking suraduhitā,
yan ring çakti mangāçraya ri haji,
sang nātha pwa ya siddhi krětawara,
accedyāmaraṇāṣṭaguṇa hana.
4. kīrttintāngawaçeng bhuwana kabeh,
sa-brahmāṇḍa huwus kahaliwatan,
ring wiṣṇwaṇḍa çiwāṇḍa paḍa kumöl,
tan hopěn tikang indrapada kawěs.
5. açcāryyātiçayanta mapa kuněng,
deningng indriyawigraha matapa,
yan sātus yuga yoga haji ginöng,
rudrānugraha tan sipi kawěnang».
6. «māskwindung warahangkwi kita harah,
unggwankwātapa tan sipi saphala,
lambungning himawān hana ta gihā,
pingpāt guntur atīta kaḍěḍětan.
7. rudrārādhana nirmmala satata,
sambega pwa bhaṭāra kawělasěn,
sāsing sādhya kasiddha pinalaku,
bhūh swarggādi pawehnira huluna.
8. mwang çaktingku rahasya wěkas iki.

5 ah sojar haji A D F, 9 hindra B, 22 dening indriya ont; 26 unggwankwi tapa B.

ring jihwāgra pawehnira saphala,
brāhmā wiṣṇu kawĕs ya kakawaça,
nghing rakryan wruha haywa ta wawahan».
9. nā lingnyān pawarah kadi kahuwan
dening pet siwi tan wruh ing ulaha,
syūh rĕmpū hrĕdayanya minanisan,
ngke rāgan sakalāmuhara hala.
10. ndan sang paṇḍusutāmiḍĕngĕrakĕn,
engĕt rakwa sire samayanira,
mōr ngkāneng gupurān tĕka mangadĕg,
guntur bhrāṣṭa huwus dinĕdĕlira.
11. mākrak tang sa-kaḍatwan awurahan,
akweh strī katibān ring umah ĕmās,
kagyat sang maṇimantaka-nrĕpati,
jātī wismrĕti gadgada mangadĕg.
12. sang konĕng sumalah sira sakarĕng,
mōr mĕngpōng pasalahnya wahu minge,
sang pārthāmapaging gaganatala.
ndah manggĕh kasilibnī musuhira

ZANG XX.

Jeloddhatagati

⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — |

1. sĕḍĕng mawurahan tikāng sanagara,
hanāwarah i sang niwātakawaca,
nda tan kahuningan tangisnika kabeh,
pijĕr kahĕnĕngan tikĕl halisira.
2. apan kahilangan maṇik hiḍĕpira,
anargha makahĕmbanan tanganira,
pinetnira huwus mĕsat namu-namu,
udhāni ta sirān kĕneng kirakira.
3. pamañcana bhaṭāra çakra niyata,
huwus manarawang katon tĕkapira,
kunĕng wĕtuni denirāwara-warah,
kasangçayanira nda tan karakĕtan.
4. wawang madĕg ikāng kamānawibhawan,
sa-parwwata sumeru munggu ri hati,

6 rĕmpuḥ B H G.

ḍateng sahananing mahāsurabala,
parĕng tumama ring kulĕm tan inatag.
5. huwus hibĕk ikāng pĕkĕn pasĕk agöng,
tĕkeng alun-alun kabeh paḍa sĕsĕk,
inastwakĕn ujar mahāsurapati,
dumona suranātha mangkata mĕne.
6. wanguṇḍahina detyanātha mijila,
ikāng bala sĕnaddha sāmpun arĕpat,
paḍāruh-aruhan humung wija-wijah,
mrĕdangga kala çangka ghūrṇṇitatara.
7. hanan kadi gĕlap salakṣa niyuta,
ikāng parĕng asinghanāda gumuruh,
kumĕl rasanikāng samasta bhuwana,
tĕkapni bala sang niwātakawaca.

Zang XXI.

Wasantatilaka

— — ⏑ | — ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏓

1. yan bwat niwātakawacāgul-agul pragalbha,
krodhe rikāng mangiku nīti mamet upāya,
tan sāma bheda dhana kewala daṇḍakarmma,
gōng ning parakrama jugenadu kaprawīran.
2. mantrinya pād ubhaya çuddhakula praçāsta,
krūdhākṣa duṣkrĕta wirakta karālawaktra,
wetbet hiraṇya-kasipuh kula kālakeya,
manggĕh krĕtārtha ginulang haluring raṇāngga.
3. nirbhita lāgi tinurun sura ring sumeru,
mangke pwa çakra sira sang pususĕn tĕkāna,
mwang mānuṣāçraya kaniṣṭa dumeh ya māna,
tan sangçayan tĕka rumampasa ng indraloka.
4. mangkat ta detyapati kātara mrĕtyurūpa,
sāmpun pratiṣṭha sira ring ratha hirabajra,
mātangga rākṣasa mangīr manisih wĕlangnya,
gumrit bĕlah sahananing prĕthiwī hinambah.
5. krūrāmire sira ri kūwaraning rathālwā,

8 sĕnāha A; 17 bhedha dhana A B G H, bheddha dana E, ddhana F; D slaat de geheele regel over; 24 juga sang winuwus A, juga sang pinuwĕn D. F, 27 mangkat sang A, mangke ta B E G H, mangkat pwa D, mretyu talya A D; 29 pangimmanisi wlangnya B, mangar tna° F.

dewāngganāngisapu jōng salayāngudoda,
anyat mañāmarani deni panasnikāng twas,
krodhānalālatulatūmĕtu ring matābāng.

6. ardhāsĕsĕk lakunikāng baladetya sangghya,
sangkīrṇṇa lakṣaçata rākṣasa rākṣakanya,
wyāghrāçwa singha hana garddabha wāhananya,
sarwwecca ng āyudha mijil ri puhun wulunya.

7. tĕngran mĕlĕk bhujagacarmma tĕke mukanya,
cūḍāmaṇinya bhukakuṇḍurika pradīpta,
sewu wwalungpuluh atiṇḍih anekawarṇṇa,
lwir wangkawāngibĕki rāt dhwaja detyarāja.

8. krūdhākṣa duṣkrĕta panĕṇḍas arampak agya,
sānak samāyudha samadhwaja-wāhananya,
sundopasunda-suta çūra mahāprabhāwa,
salwirning endah atibhīṣaṇa bhūṣaṇanya.

9. sakwehnikāng asura dānawa pangharĕpnya,
sangkĕp hanan gaganamārggа hanan padāti,
tĕngran gajājina wiçāla tĕke gaḍingnya,
lwir andhakāra kumĕlab lumarap kilatnya.

10. rwekāng tulakbalakanging laku sārabhūta,
kĕmbar sulakṣaṇa wirakta karālawaktra,
kapwāhawān asurajanma gajendrarūpa,
wruh ring gadāyudha paḍāmawa lori hīra.

11. sŏk çūradānawa mahāsurapādarākṣa,
ākāra sārwuda jurunya dudūng balanya,
tĕngranya singha sinasat kumĕlab wulunya,
kadyāluning jaladhi dening angin pracaṇḍa.

12. sakwehnikāng asura dānawa tan pradhāna,
tapwan pĕgat saka rikāng kuṭa pāt lawangnya,
kadyācalālaku-laku mwang alas jurangnya,
lwir sāgarātula-tular gumuruh sakāmbah.

13. ndā tan hanālas angadĕg paḍa bhasmibhūta,
āpan rĕbah tĕkapikāng anilapracaṇḍa,
syūh dening açwa rathacakra linūd inambah,
liṇḍū hudan saha gĕlap kumupak halisyus.

14. utpātaning sa-maṇimāntaka-rājya çīrṇṇa,
guntur tikāng acala tūt kiduling su-meru,

4 sangga B E, sanggya D F, sanggha G H; 9 bukakuṇḍur A F, buḥka° D;
18 gajah jinahisala F.

kolāhalān tinapaking baladetya sanggha,
swarggālilang sakahawan rinurah rinampak.

Zang XXII.

Sragdhara:

— — — | — ◡ — | — ◡ ◡ | ◡ ◡ ◡ | ◡ ◡ — | — ◡ — | — ◡ —.

1. ryyangkat sang daityarāja nda tucapa ta ḍateng paṇḍuputra pralabdha,
çīghrānĕmbah ri sang hyang surapati kahaḍang hŏmaning dewasanggha,
sangkĕp dening maningkah wara-warah apa tan waspadākweh matakwan,
tĕkwan dening manĕnggah jaya-jaya tĕkaping garjitāngeṭṭahāsa.
2. mojar sang pārtha n angkat ng asurapati pilih prāpta sangkĕp sĕnāddha:
«yatnā ta çrī surendrāparan ulaha lawan byūhaning manglagāna,
āpan tūt lambunging meru ng asurabala sok cīrṇṇa tang swargga kāmbah,
mundur kapwākukud byakta ḍatĕngа niyatāngaçraye jöng surendra».
3. «aum! putrāpan kitenanti mami huwus adan kapwāpakṣānĕkāna,
mangkat pwekāng musuh durgga ya tika pahayun byūhaning manglagāna,
sakāmbah denya konĕn makukuda sakarĕng kapwa rākṣan sahāyan,
ndan wāswāsen purihning mangulih ulih ika sinukāne wwang akweh.
4. ambĕkni ngwang mahāwīra tinĕkan anĕke rakwa tātan prabheda,
mangkin durgrahya tekāng mrĕga-pati tinĕkan yan panganti guhānya,
māti ng mong yan parāngdon graha, wuhaya pejah yan pareng wyāghradeça,
ng wang yan tan wiçwaseng deça lagi siga-sigun prāya tan wring bhayanya».

---

7 wāspadā B; waspaḍa cet.

5. ling sang hyang çakra citranggada sira sumahur yukti ling çrī surendra,
pöhning kāmandakekā kuněng ingět-ingětěn drěṣṭa sāmpun wināswās,
kālahning wang těkap sang kṣitisuta nguniweh denikāng meghanāda,
kagyat kewran dinon durbala kaparěpěkan rimbit akweh tinolih.
6. angkatning çatru mangko parěngana papagěn ring hawan çīghra-çīghra,
rwekāng lābhāwamanāparimita katulung sākidulning sumeru,
apan sāmpun madan sang surawara tumihang tan hanā tan sěnāha,
manggěh ngwang samprayuktālaha měnanga huwus misyanang dharmmayuddha.
7. ling sang citranggadānganggěhi ri surapati mwang watěk dewasanggha,
sāmanyopāya sāmpun pinapakira kabeh kapwa tātingkah agya,
rāhasyopāya sang pārtha juga sira huwus niçcaya mwang surendra
tan lokopāyaning çatru parengana bhaya kweh nikang cārasūkṣma.

Zang XXIII.

Ākretisoort

— — ⏑ | - ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | — — ⏑ | ⏑ — — | — ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | -

1. sang hyang surapati metu sangka ring kuṭa lawan surabala gumuruh,
erāwaṇa gajapati rěngga r unggunira ratna kadi gunung apuy,
bairayudha marěk i sirāpayung garuḍa-roma kadi jaladhara,
sakṣād aruṇa ring udayādri wimbani dhanuhnira makara-kara.
2. siddharṣigaṇa paḍa sumungsung ing gagana ghūrṇṇita majaya-jaya,
lumrang surakusuma lawan hudan kṣaṇika tanpa jalada tumibā,
akweh wihaganira çarirakampa çubhamanggalani lakunira,
wuntu ng bhuwana těkapikang mrědangga kala bheri murawa kumisik.

3 pöhning kamandaka B, pēh nikāng manda keka A.

3. widyādhara samarādhurandharāsura katiṇḍih asulam i harĕp,
lakṣāpapan apasatīhan pinaṇḍita mapiṇḍa pira-pirang iwu,
dewangsukataruka surat-surat dinadda ratna rinawisan ĕmas,
tĕngrān ika kadi jaladanghemū ikadan agöng matĕpi-tĕpi kilat.

4. citranggada ri harĕpirāhawan ratha maṇik marakata sagala,
piṇḍārwuda pamajanirāmapuh pada widagdha mamawa krĕtala,
tĕngrānya pada-pada mirah dalagdag adawā tĕhĕr awajagalah,
digdāha kahiḍĕpanikān gumandha kanakadrawa maka bharaṇa.

5. ngkāne wuri surapati citrasena saha bhūṣaṇa mamawa laras,
munggwing sphaṭika-ratha rinĕngga bhāswara tĕkapni wĕḍi-hanira bāng
malyāla coriganira kadgaṇing bala kilatnya pinutĕr ahulap,
sātus wwalu kadi çiwa çuddha ring gagana tĕngranika katulajĕg.

6. jyeṣṭātmaja surapati sang jayānta ratha phaṣṭika kahananira,
sampun matĕguh mabhimantra matwasa sakeng wĕsi waraṇi makas,
pinghe dhwaja nira suradārucarmma hulu lañcang amuka-muka mās,
sumrāk tĕhĕr anawanakĕn sugandha mṛĕganābhi panĕpak i riya.

7. rotāpsaragaṇa macaping-caping mamawa tomara pamajanira,
anyat tang apalaga manguṇḍa coli çiwapatra hana ri takurang,
kapwā rukuh awaju sinimbaranya masawit sekar aruh-aruhan,
mĕttājĕnu-jĕnu mawĕḍah wĕḍak kanakacūrṇa kawigaran awū.

8. sang paṇḍusuta panĕkasing lumampah ahawan sakaṭa maṇi-maya,
sang mātali ngaranira sārasārathi manojawani lakunira,
pinghe dhwajanira kadi sarwwawarṇṇa tĕkaping dhanah angadahada,
sönguning makuṭa kawaca sanghkawaçaliwĕrañ juga ri harĕpira.

9. gandharwwataruṇa ri harĕp dhanurdhara padātinira sangang iwu,
len tang maliman alimunan dudū ng makuda sarwuda mamawa tuhuk.

———

1 [illegible] B; 3 [illegible]; 7 piṇḍārwuda B, piṇḍa yawarṇa A; 16 [illegible] B D G H [illegible] A E; [illegible] F; 21 [illegible] volgorde in A is 1 2 3 6 4 5 7 enz.; 24 tang aphalaga A, apalaga D, apalaga .... rā E; ri tangkulak F, amalaga B.

lumrā dhwajanira hĕlaring wināna kadi megha marĕking aruṇa,
kākaṇḍa kadi liḍahing antakāngaladalad mamalaku bhuwana.
10. sang citraratha pinaka bāhudaṇḍa pinatih surapati marĕka,
mang dewata sapinasuk ing surālaya tumūt ri wuri nrĕpasuta,
nānāwidha pagĕlari sañjatanya kadi rĕm kadi kilat awilĕt,
lwir parwwataçikara tinolihing rawi hanan kadi jaladhi pasang.
11. lwirnyān gaganacara melĕk saking kuṭa makin sumahab aḍarata,
mingsor mangusir i sukuning su-meru kadi sāgara mangawang-awang,
sarsök prakaṭa kadi langit rebah saha nawagraha makapuratuk,
lwir andaru sangangiwu candra bhāskara paḍĕm ri laku surapati.
12. lwir sapta bhuwana wahu warttamāna ri panrĕṭṭinira paçupati,
kapwākrama tumitah awaknya ring sajuru kātara-tara sumaput,
sāsing kahawan atĕmahan lĕbū tĕkaping açwa ratha gajapati,
lwah lungka tĕmahan arata tĕgal tĕmahaning wukir alas inidĕk.

ZANG XXIV.

Wikretisoort

— ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏓

1. prāpta ri lambungikang giri-rāja kidul suranātha senāddha sanggraha,
āpan awās pangapusni musuhnira tĕt gĕgĕring gigiring gunung midĕr,
sāk sira sang kahawan kabalālaradan kapapag tĕkaping surāpsara,
çeṣanikāng tinawan pinangan hinañang tĕkaping bala daitya rākṣasa.
2. tan dwa tĕkālad-alad maṇimantakaraja manalyani sāhasānguṣi,
tanpa tuhan waragang waragang kalawan panĕngĕrnya tatanpa sañjata,
kagyat anon magĕlar makukud ta ya mangkin atambĕh atimbun akrama,
byūha suradhipa katara sök makaranana yeka dumehnya kaṇḍĕga.

3 kakaṇḍa B E G H. 22 [illegible], sāk [illegible] 27 °waragang waragang panĕngĕrnya katon juga tanpa sañjata A. °waragang waragang ulkang tanpa ngĕn juga tanpa sañjata D. °waragang waragang kalawan panĕngĕr junga tanpa sañjata E.

3. de suranātha madan sira sura çatra huwus pinakāngganing gĕlar,
mukya tĕmĕn nrĕpaputra dhanañjaya pangharĕping sura ring raṇānggana,
citrarathādhika mitranirapārĕking ratha sāra n umunggu ring liman,
mwang sura sanggha gajāçwarathanya padāti samūha wilangnya sārwuda.
4. tĕkwan ikāng giri durgga tegal palagan marata hinapitnikāng jurang,
çuska kurang bañu pĕng wadarā hawaning lewu guntur atap tikāng watu,
pringga jurangnya kakilyan i ryyanirān humaḍang humarĕp rikāng musuh,
ngkāna ta sangkananing mamĕgat-mĕgat i pratisāra hanāngrĕpeng sukĕt.

ZANG XXV.

Çardulawikridita

— — — | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | — — ⏑ | — — ⏑ | ⏑

1. sang citranggada citrasena panihung kānan panganti ng gĕgĕr,
munggwing keri ta sang jayāntaka sumār mākrĕp kahañjur mahā,
sākṣād dhastanikāng gĕlar hangun-angun mahyun rumĕsha ng musuh,
manggĕh bynhanirāpagĕh mawunuhan tanpokihan durggama.
2. sampunyān marĕpāt katon ta sahabing daityāḍarat ghūrṇita,
pakraknyān paḍa garjjitāngamah-amah sākṣat gĕlap sāyuta,
gritning syandana panghriking kuda liman lawan krĕbĕtning dhwaja,
wāgyutpāta kilat sake patakising ḍang-ḍragra tanpāntara.
3. sār sĕk sañjata wāh mahāsura tasik muntab titahnyān wutah,
liṇḍū ng rāt gumiwang mahītala bĕlah sangsāra kadyāyunan,
mrĕm ng āditya lĕbū ḍĕḍĕt parusawĕtāwor alisyus mĕlĕk,
sang hyang meru rubuh tasik mawurahan brahmāṇḍa kānḍĕg rĕngat.

9 kinapit nikang gĕgĕr A D E F. 15 angkaja sangka' B D E G H; 18 keri ka sang B D E F G H. 20 sakṣat hastinikang A, sakṣat hasta D, ⁰hasti F; 22 tanpokilan A.

4. prang bwat detya mamāh gunung parĕng amūk durnīti tan wring bhaya,
gutgūtĕn sumĕgut paḍānggragut apan krodhālawas gong galak,
prangning çūrasura pwa sūra paḍa tāwantah matĕmwing tĕngah,
lwir guntur mapagut matambĕh i harĕp norānggucap mundura.
5. hūngning bheri mrĕdangga māri karĕngö dening papan pākrĕpuk,
āngres kākrĕciking tewek ketugikāng kontāngene sāmaja,
lāwan deni pangohaning mamĕkasi prāṇānguhuh kātara,
mwang pahyāning amök ika kretĕbikāng wāhwāpulih mombakan.
6. wyartha ng jantra panah galah kasĕsĕkan tanpa prayogākahet,
anghing kadga gadāngĕne silih arug ring tomara mwang tuhuk,
anyat mānahut angdĕdĕl paḍa silih bandhālupeng sañjata,
akweh māti silih tekĕk patehikāng pātrĕm lawan kris pamök.
7. kapwālwang saka sewu sārwuda dudūng mātangga lāwan kuda,
rūgning rĕnggarathān pabĕntur asilih tiṇḍih rĕmĕk bhīṣaṇa,
aprang ring kunapādri ta pwa wekasan sang wīra singhāḍapur,
mĕntas ring rudhirārṇṇawārurĕk arok hyun hyun wijah ghūrṇ-ṇita.
8. sang siddharṣi haneng langit harĕp anontonātakut tālayu,
kapwāmrĕm matukup kapö kapĕlengĕn trāsanglayang miṇ-ḍuhur,
āpan lwir sinanga ng langit ri dilahing sarwwāstra muntab murub,
awrĕg ring rawilokamaṇḍala hilang tis-tis tikāng bhāskara.
9. lwirnyān mangkana saprahāra kapahung tekāng watĕk rākṣasa,
tan wruh yan sinesĕb kagĕm pinĕgatan sangkeng gegĕr durbala,
sang citranggaḍa citrasena tumitih mwang sang jayāntāngusi,
yekān pāwrĕg i wuntat awri wulangun tān wring laganyan winor.
10. abyūran kakasut waneh paḍa ta yāmūk wūk mangungsi kiwul,
tĕkwan pwāsalĕsĕk mangunduri jurang wāhwāpulih kedĕkan,

---

[8] papan kakrĕpuk A, papak pakrĕpuk B; 11 pamĕkasing B E G H; 18 patih-ikang A F, patinikang D; 21 takut hālayu B E G H; 34 wuntatanwring B.

anyat teka ring antarāla pinanah rĕmpūh tibāgĕnturan,
de sang pārtha lawan surendra tumitih sangke harĕp sāhasa.

11. pat mantrinira sang niwātakawaca rwehāng kapökan parĕng,
sangkirṇṇa ng bala daitya mukya kawĕnang kendit lĕwih sāyuta,
kālanyān sinĕsĕb paḍālap-alapan sang wira widyādhara,
kagyat durbala binwatan pinulihan dening wakĕk rākṣasa.

12. sakwehning kahalāwaluy ri tĕka sang daityādhirājāpulih,
muntab krodhaniran kahenti pinusus sakwehnikāng pang-harĕp,
hetunyān tĕka mangdĕmak kadi ta sanghārāgni sākṣāt murub,
sökning rākṣasa bhāma sāk sakapapag sañcūrṇṇa bhasmi-krĕta.

Zang XXVI.

Naam en soort?

⏑ ⏑ ⏑ | – – – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ ⏑ – – | ⏑ – – | ⏑ – – ⏑ | – – ⏑ – |
⏑ – – | – –

1. kahala ng amara de sang asurapati māti matip atitihan inidĕk inamah-amah,
ikang apuliha tanpa nĕmu hawan anōr i galahika nĕtĕr ⏑ ⏑ ⏑ anĕsĕrakĕn [1]),
yama rika rasa rākṣasa tĕka mamulir hulu hangun-angun anĕkĕk anĕpak anĕpah,
anarawata ng asañjata saka ri puhun wulu saka ri mata çara muçala masulam.

2. gaja ratha kuda ḍūli rĕmĕk inadu durbala kagiri-giri kadi giri pamugari,
surabala gila pinrang inadĕgan arĕs rinamĕs asasaran ala-radan alulunan,
gĕlarira surarāja makaramuka çīrṇṇa panihungira rumuhun alahasa tura,
asidĕkung apulih ta nrĕpasuta tulak-balakang ikang amala-kang amalaku ng asih.

---

12 rākṣasa bāla A. °bama D. rākṣasa bab mangsĕḥ F. 14 matitiha ya ta pinidĕg A. matitip atip inĕdĕk D, Corrupt F. 17 anĕsĕhakĕn A.

[1]) Drie sijlaben te kort; in te vullen met: anĕsĕk.

Zang XXVII.

Jagaddhita.

− − − | ⏑ ⏑ − | ⏑ − ⏑ | ⏑ ⏑ − | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | − ⏑ − | ⏑ −

1. sang hyang pāçupatāstramantra rinĕgĕp nrĕpasuta masamādhi sakṣaṇa,
rĕp māwak tikang agni rākṣasaçarira pitung ayuta kapwa sāyudha,
maryyak mālun alumba ring gagana pūrṇṇa mĕtu saka ri tungtunging panah,
krūrākāra tĕkāngasut gumĕsĕngikang asura saha bhrĕtya wāhana.

2. siddhi çrī maṇimantakādhipa manusmaraṇa wara bhaṭāra bherawa,
accedyāmaraṇāngjĕlag ri tĕngahing hawu ri hilangikāng balāsura,
dhyāyī rĕp mĕtu tang balāsura muwah saka ri tutuk apūrwwa bhiṣaṇā,
iccānantara kātarāpulih amuk dumaçaguṇa halĕpnikāng hilang.

3. ping pat ping lima yan minangkana muwah kagiri-giri muwah triwikrama,
ngkā sang hyang tripurāntakāgniçara panglĕpasira ya muwah triwikrama,
ndah ngkā yan pinasang rahasyaning upāya tĕkapira sang āryya phalguṇa,
sūkṣmajñānaning antaçāpa katuturnira ri wĕkasikāng anugraha.

4. ngĕs-ngösĕn surasanggha māwrĕg alayū tĕkap i paramaçaktining musuh,
sang pārthāta mahātumūt katawurag sira pinaka pamuntating murud,
lwir kewran matawan-tawan tiki tinūt inujungan inirup sināhasan,
dening rākṣasa pangharĕp mamanah anghudani muçala cakra tomara.

5. yekān garjjita sang niwātakawacānudingi kiwa manguṇḍa tomara,
‹hāh hāh mānuṣa dibya ko n wĕnang amangpang aku sakalalokikāntaka.

6 tambangi panah A. 25 paramasiddhi A. 27 mundur A. 35 sakalalokika° B.

akwiki ng makadrĕwya ng aṇḍabhuwanāku maka hulunikāng jagattraya,
panglampū nya silunglungamwa muliheng nirayapada› nahan wuwusnira.

6. ndan sang paṇḍusutāsuwe sira huwus tumihangakĕn ikāng çarottama,
nārācāstra çarirabandhana ngaranya saha japa samādhi dewatā,
tĕmpuhning waratomare sira maharhapit i ya mapi kantĕping ratha,
makrak sang maṇimantakādhipa tĕkāngamah-amah atĕhĕr mangadwakĕn.

7. kālanyān kasilib kabañcana mĕngā babahanikang anugrahe sira,
tan wyarthān pinanah sĕsĕk çarawarāstra tutukira kalĕnggaking ratha,
ambĕk niççaya sāwalepa magawe lupa larapanikāng pati n tĕkā,
byatitan tĕka ng antaçapa ya tinūtni pangawaçanikang anityatā.

Zang XXVIII.

Rucira.

⏑ – ⏑ | – ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ – | ⏑ – – ⏑ | ⏓

1. huwus pĕjah sang asuranātha ring raṇa,
linūd ing agniçara sabhrĕtya wāhana,
kadi pwa kālayawana ḍūli sakṣaṇa,
çināpa denira mucukuṇḍa-tāpasa.

2. rĕrĕb kuwung-kuwung awilĕt ring ambara,
anila nīlajalada manghĕmū hudan,
rawi prabhā kalanganirānisih katon,
wiçeṣa cihna sang adhikāra yan pĕjah.

3. ikāng surāpsara mati len hanāsakit,
sinanggraheng amrĕta tĕkap surādhipa,
yathārtha nā sang amara tan tulus pĕjah,
muwah sulakṣaṇa saha bhrĕtya wāhana.

4. mulih ta sang surapati tan wĕnang kinas,
ikāng sukāsama-sama söngnya ring muka,
mulih mangarwani ratha sang dhanañjaya,
jĕnĕk mucap kramani tĕkapnirālaga.

---

19 E slaat een stuk van strophe 1 vers 2 t. e. m. strophe 2 v. 2 over; 28 sahamara A B.

5. marĕk tikāng surabalasanggha ring ratha,
mawĕtwa-wĕtwan ulah ujar kasewakan,
paḍomucap kramani lĕkasnirālaga,
balik tikā sang aguṇakāya tañ jĕwah.

6. byatīta sang muliha sĕḍĕng haneng hawan,
aneka tang jayaphala rājabhūṣaṇa,
wiçeṣawāhana hana ratnakanyakā,
sapānghaḍāpan ulihing angdhwajāhrĕta.

7. [kunĕng pwa sang mabuhaya yeki warṇṇanĕn,
ikāng sĕnĕng kadi hiliran paḍānghaḍā,
anekawrĕtta paḍa rinĕngwa-rĕngwakĕn,
swabhāwa nāgata pinarabyakĕn hañang.

8. hanāngarang matĕlasanāngarang hulĕs,
mangö hanan lĕsu pangisinya tanpa don,
huwusnya sanggraha katĕkan panas bharan,
lĕhĕng ta kanya pabuhayangku ring natar.

9. haneki parccaya ri hasihnikāng sĕnĕng,
tumohi gōngni kahulunanya ring priya,
wungan bhawahni wuwusikā mĕngĕn-mĕngĕn,
wĕnang karī bañu hañang anglĕbur tasik.

10. haneki gōng lara lĕwihing putĕk hati,
pilih titir pinaçapathākĕn ing tilam,
rare turung wruhi purihikāng karāsikan,
wĕnang lĕñok ngwang i sĕḍĕnging pasanggaman.

11. hanākire wulat amanis panungsunga,
ikāng wuyung saputana raçmining guyu,
harĕp tuminghalana jalunya pet siwi,
malah priyambadanika lingnya mangkana.

12. dudū tikāmahayu wĕḍaknya gopita,
mungup katon ri hati luput sakeng tapih,
lĕkas mahāpi lara sinanggraheng hulĕs,
pinet ikāng ubhaya hita tan kapanggiha.]

13. tangeh kawarṇṇani laraning surānggaṇā,
wiyoganing wahu pinarabyakĕn hañang,
ḍatĕng ta sang surapati kapwa ghūrṇṇita,
tĕkapnikāng tabĕ-tabĕhan tĕkeng langit.

---

4 tan wuah A G; 8 pasang hadapan ulihing A, sapanghaḍang hapanuling D sapanghaḍapan ulihing E F. 14 pangurenya A ma° D patapinya F. 19 bhawāni wuwusika G. 23 purikikang B.

ZANG XXIX.

Atidhrĕti-soort.

1. atha sāmpunirān tĕka suka-sukaning jaya tan wuwusĕn,
hana pāwana nandanawana katĕkānira pāṇḍusuta,
ndah aneka ta pangharіwuwuni manahnira sarwwa rasa,
paripūrṇṇa daçendriyanira tumĕke wiṣayanya kabeh.
2. ginawe ng abhiṣekaphala ta sira ratwa ring indrapada,
praṇidhāna surendra manĕlanga pitung wĕngi rakwa sira,
satilĕm wĕngining surapada rahinanya satanggal ika,
ya matangnya pitung wulana sira n amanggiha çūraphala.
3. çubhakāla ḍatĕng krama mĕtu suranātha rikang pasabhān,
inatag rĕṣi siddha-suragaṇa paḍāgĕlaring watangan,
walining suraloka humaḍang atatā ginĕlarnya kabeh,
aparan ta kasangçayanira sang anĕmwakĕnāṣṭaguṇa.
4. tĕka taryya dhanañjaya sinaji ring āsana singha maṇi,
makuṭādi sabhūṣaṇanira surarāja sinaṇḍangira,
makawastra limungsunganira sang ananta huwus dinala,
maṇinīla pamarṇṇa çaçarudhira dinrawa mār araras.
5. surarāja lawan yama baruṇa kuwera marĕk marĕpat,
barĕbĕt kala çangka murawa gumuruh stuti dewagaṇa,
angadĕg ta wasiṣṭa sira pinaka nāyaka sapta-rĕṣi,
saha çānti mangastwakĕna jaya-jayāmreta dewamaya.
6. bañuning çatatīrtha pinupulakĕning ghaṭa hīra pitu,
rasa piṇḍa rasāyana sakala wajadrawa sapta ghaṭa,
amrĕtāntuking anglwangi çaçadhara pūrṇṇa pitung kalaça,
salikur maṇikumbha saha widhi samāhita pangdyusira.
7. hana ta pras anārgha kagiri-giri gōngnya halĕpnya ḍateng,
sphaṭikānarawang pinahad udadhimanthana tungkubikā,
sahaneng hariloka çiwapada pitāmahaloka tĕka,
pinakesinikāng paramarasa sama mwang ⏑ antyapana [1]).
8. alawān wuwusĕn kramaning angabhiṣeka ri paṇḍusuta,
ri huwusnira mangkana hana grĕha sanggraha sang winarang,
kalĕwihnya sakeng smarabhawana ratimaya sōk i riya,
i rikā ta sirān dinunungakĕn umantuka mābab-abab.

6 mangĕlanga B; 8 phala in B desunt. 11 waliring A; 12 aparanā°. 22 rasapiṇḍarasā° A, 26 pinahada A; 28 mwang anantyapada A. 32 umangkaka A. dinunlurakĕn D.

[1]) Een korte lettergroep te kort; A heeft anantyapada, wellicht te lezen: anindyapana.

9. asalah sira bhūṣaṇa tĕlas arĕpat masalin wĕḍihan,
hana megha rinaṇḍining aruṇa çināpa parāgyanira,
angure kadi rājasa niram alawas juga rūpanira.
katĕkā sihaning mata waja jaja bhūṣaṇa jāti sadā.
10. i surambyanikāng pawarangan i rikā ta sirān paçila.
grĕha rāmya pitung siki midĕr upacāra paḍātiçaya,
hana sarwwa maṇik wangunanika hanādhika puṣpamaya.
pawirāmanikāng paḍa piniḍuḍuking smara ring çayana.

ZANG XXX.

Krĕti-soort.

⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑

1. wara menakā sira kinon surapati marĕke dhanañjaya.
sira katwanging surawadhū pinituhu tĕkaping sakahyangan,
tuwi tan waneh tuha-tuhānggehira maka kulāryya phalguṇa.
sira tāngucap kadi lumālana siwuhĕn i sang dhanañjaya:
2. «laki, hantuṣākĕna ta gañjaraning amenanging raṇānggana.
pratuhun pamañcananiking kapitu bapa tĕkap nrĕpātmaja.
hayu cakrawarttining arūm pinaka guru manis kinatwangan,
ring ulah waged paḍa huwus mayaça paḍa tĕlas makabwatan.
3. nya ta suprabhā nita-nita n lihati maka lawan tilottamā,
tĕkaping maminta parihe ring awahiri ḍatĕng tatan humung,
amenang hiḍĕpnikang alah makin araras arumpukan gaḍung.
papagĕn liringnya laki menggĕp anguwahi gĕlungnya tan lukar.
4. nya waneh drĕḍhāmaca wilāpa hana wahu huwus madarpaṇa,
gumĕlung-gĕlung kaka-kakānya sinuru-suruyanya ring tangan,
hana manggupit ruditagita manam-anama hastakoçala,
kadi hintĕn esi dinĕlö t-inget-ingĕtakĕning pasanggaman.
5. wĕkasing wĕkas tiki kabeh nda ta k amihĕri tāku ring waneh,
laku ta t-ruhun tumama ring tilam aku mutuseka ngaywana»,
iti mangkanojarira sang winuwusan atiking salah sahur,
angucap waneh kadi nirāgraha tuhun umasuk mareng jinĕm,
6. wara suprabhā sira kinon mamungarana rikāng samangkana,
phalaning huwus mapihutang priya parĕng umasuk mareng jinĕm,
alwas patūtnira lawan padulurira ri kāla ring hĕnu,
rasa tanpa panggila kinol rĕngu-rĕngunira tan tĕkeng hati.

3 alawan B. 8 pajĕm piḍuḍuking B. Geen aanduiding dat een nieuwe zang begint A. 13 bapa A. 18 awangiri A. 23 B corrupt. 25 ambihĕranku A. ta mihĕri masku D.

7. arĕpah sang arjuna marek-marek angusapi gatra pet siwi,
anĕpak tangan sang anulak wahu-wahu kinayuh tĕngahnira,
asaput-saput susu pareng rwa karika tinahānikāng ulah,
alĕmĕh katona tumukup kĕte-kĕtegira mār sumamburat.
8. mawuwus ta sang nrĕpatiputra mijil upasikāng karāsikan,
«ibu tāsyasih mapa manista n alarisa halista yan lihat,
awaneh rĕnguntā yat amĕm waja huwus atasak mirahnikā,
laraning hulun hinĕnĕngan kadi mangucap-ucap lawan tulis.
9. mapa dening ahyas ibu ngūni karaṇaning anemwakĕn hayu,
mangunĕng galuh karika nitya karamasing anŏbakĕn gĕlung,
apupur mĕnur mawida kĕmbang asana karikā dyahing hulun.
athawāsusur tĕbu kita dyah ari tuhagaṇāpĕpĕh madhu».
10. sira sang minangkana kahĕnti hatinira tuhun mapet siwi,
angĕlih-ngĕlih maka sahur pangesahira lawan rĕngihnira,
katĕmu pwa muṣṭini tapihnira lukar irikān tiniṇḍihan,
mata mesi manmatha tininghalakĕn i mata tan lumismata.
11. ri huwusnirān kawawa mukṣa hatinira mangunḍĕnging dagan,
anangis tumungkul umusap haringĕtira matūt grĕting tĕngah,
asaput hulĕs juga sirāgila tĕkapi mĕlĕsnikāng tapih,
mwang ikāng pupū kadi kukū gaḍing amaya-mayā tĕkeng wĕtis.
12. nrĕpaputra mātyakĕn awaknira ring ulah arūm priyambada,
tĕka ping rwa pintiga sirenubhaya hañar atūt ulahnira,
wuluh angharas tĕbu papanggihira paḍa rināmyaning manis,
angĕnoh wawang matĕmu ros matĕmu wuku sĕlih dĕlō mata.
13. udah aneka lālana pararyyanira sa-sumukāna ng indriya,
hana yan wijil sumĕla ng ahyas ajajar atitih-titih pupū,
angatag narendrasuta mañjinga ñamu-ñamur ing rasādhika,
getihing kukap kadi tĕgĕl mamutani kadi hampasing madhu.
14. krama kāla meh tĕka ta nalikanira matutur ta suprabha,
tumurun mareng bañu teher mulih amirah ikāng matāpeḍe,
akĕdō-kĕdō lakunirāmiru-miru tĕpining tapih lukar
tumiling-tiling mulat i sur masĕmu rĕngu paran kunang katon.

6 manista tānalarsalista B G H. manistitānalarasalis ta E. mapa manista nalarsa halista D. 8 lawan takol B E G H D F. 13 ngwang ari A. 14 mapet raras A. 17 van fol. 30 van Hs. A is een stukje van de rechterkant afgebroken. 24 sirenubhayan añar B E G H. 27 pararyyanānira sumukāna B E G H. 33 hier begint Ms. J.

ZANG XXXI.

Jagaddhita.

— | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — — — | ⏑ ⏑

1. gandharwwī surakanyakā mawa mrĕdangga tatapan angiring swarāwatī,
wīnā rāwaṇa hastakoçala manganti hana ta sinameniring kidung,
ambĕning tigasan angutkaṭa sĕkar jĕnu wangining asĕp nirantara,
ambĕk sang winarang kawör kawa-kawā titir angipi mareng smarālaya.
2. sakwehning wara cetikāmawa manahnya ri talinga paḍānawing kabeh,
wangwang mātra ri kapriyambadanirān winarang amaji padmaning hati,
hetunyān pakukur gĕlung pati pĕkul-pĕkul itiki hanan sinikwakĕn,
len tang bhrānta kĕdö silih kisapu mārĕk-arĕkana kĕmulkĕmul hulĕs.
3. kagyat yan wĕtu suprabhā garawalan taya dumulurakĕn wijilnira,
āpan ring satilĕm prasiddha sakulem sira kapitu magantyagantyana,
rwā ngwe rwā ng wĕngi wastuning limawĕlas wĕngi pinapitu nālikānikā,
nā hetunya n ulih pilih karakĕtan nda tucapa sira sang silihnira.
4. mangkat ratna tilottamā tumama tan magigu dahat apan huwus tama,
sang kocap titir anglĕbur brata huwus krĕtayaça matuheng pamañcanan,
ndān anwam kadi hantĕlū kinulitan pumulunira payodharāṭĕnĕng,
yāwat madyusa ring suralayanadī takari muwaha ratna kanyakā.
5. sang menā manamākĕn ojar i sang āryya -bapa pahalawö tikung manah,

3 hastakomala A. 29 hantelun kinulitan B E G H J.

haywānĕnggah angel parārtha purihing kadi kita gumegö smarāgama»,
nā lingnyān pangucap mulih. tucapa sang kawekas inadu caṇḍi ring tilam,
kadyāprang marĕpat huwus tinĕbahan galah aḍeḍes atunggalan raras.

6. mojar sang nrĕpaputra «rakryan apa yan hinarĕpakĕn umungkurāngdyahi,
petpetĕn ngwang i rāmya-rāmyani wuwusta pamasa-masa ngūni ring gihā,
mangke sarwwa manikwakĕn tangan alah nghulun ibu tĕkaping prabañcana,
ambĕkni ngwang ares madadyana tanah kawadi larani wuryyaning kukū.

7. dyah yak mātya helĕm hules temahanangkwa sasiringa maran sinanmata,
nohan ngwang parĕkĕn kasungkĕmananing mapi lara matukĕl-tukĕl hati,
anggoning prihatin kunĕng kĕmulaning mijil angenes i tambwanging wulan,
rakryan rāmyaniking mamuktya sukaning siniku-siku mangolakĕn tĕngah».

8. nāhan çabdaniramanis kadi kire mangĕtĕrakĕn i nalaning hati,
sang sinwi kinisapwakĕñ juga tangeh kawĕnanga makiput-kiput tapih,
tan sangkeng wĕdi kapryaning tahu tuhun hana keparitahānikāng ulah,
bwat mampĕh lĕkasing priyambada sukānginak-inak ika yan huwus wineh.

9. sangsiptan ri huwusniran kawawa meh waça ring ulah aweh yathā suka,
manggĕh pritinikang ulah kadi pucang luwak atĕmu lawan sĕrĕh wangi,
ampĕhning mawisik-wisik muni salonira saha kisiking hules hañar,
höhöh mātra lawan rĕngih paḍa rinĕngwakĕn ikang anawing silih gupi.

3 mulih ta sira sang A. 13 ambek nikwangarĕs D. kawadhi A. ka'hadi B. katadi F. 30 meh basa A.

Zang XXXII.

Akrĕti-soort.

— — ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑

1. akweh kĕtĕ-kĕtĕgira sang nrepātmaja lumālana suraduhitā,
ramyāngiling-ilingi mananghulun tinarimāngudang-udanga susu.
eñjuh mangisapu tĕhĕr angharas pipi gĕlung lukar inajumira,
ojar sira tĕhĕr atalĕh-talĕh telas aweh sĕpah amasa-masa.

2. «dyah sang kadi raras i hayunta denta magawe ngrĕs i nalaning hati,
tajyāmisani kari paras-parasta halis olih anganini ng akūng,
lakṣmini mataning angarang hayunta pinakāmĕngamĕngan inamĕr,
kadyānĕngĕr asahasahan huwus matemu dening umulat i kita.

3. tan samwas ing amuhara kūng waneh grĕti gulunta kadi tinulisan,
āngrĕs tapaki tali-talinta deni pangucalnya kalayu manĕḍĕng,
rakryan humĕnĕnga si kitāri tungtungi halista juga sumahura,
hyang çrī karika humaliwat hade wangini kenta karika kasirir.

4. «aum sang nrepasuta paja dening ojar amaweng langit angalihakĕn,
nā manghudani rawa sirān priyambadaning onĕng alawas angarang,
mangke ta karika subhaganta sang paḍa lawan sĕpahing ahañutan,
kadyāsana k aruhun akĕmbang ing katiga tan sipi pinarĕbutan.

5. tan wehĕn angucapa maranghuwus pejah aninghali ratibhawana,
sangsāra ng umulati matanta tibra laraning kaparĕk angucapa,
rakryan sipi kari huyanging kumolakĕn unĕngnya manangisi wulan,
māmbĕk kari gĕlunging akūng rinangkĕpan awak ri kita ya t-angure».

6. nāhan pangucapira tĕhĕr yathāsuka masanḍing anaḍah i yawa,
sāsing parama rasa bhinukti sariniug anindya rasa paḍa hana,
byātita gatinira ḍateng ta nālikanikāng samaya pinapitu,
mantuk ta sira wara tilottamā dinuluring kaka çata wanitā.

8 kadyāmisani A. 24 yan wehĕn A.

ZANG XXXIII.

Wikrĕti-soort.

⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑

1. rare rasiki sang gumanti winuruk ring atanu winarah ring inggita,
suwĕngnya maṇimāya pahyasana sang mangarĕki karikā sinanggraha,
ikāng laku kadīngĕring liman aringnya sawawa lawan ambĕting tĕngah,
miguh-miguh alon hanan kadi kinangsyan i patakisikāng kale susun.

2. wangun-wangunaning smarāmuhara kingking umahing agawe raras hati,
pawehnya lara rāga watwanika wāhu mapatiga susunya komala,
lawang-lawangikāng manah kadi tan eweh asuhunana kapriyambadan,
wĕlahni pangawaknya çoka maya panghrĕti manisi matanya yan lihat.

3. ya teka tinamākĕn epu ta kari ng tinarima maka pangkwana ng tĕngah,
mijil pwa wara menakāgigu mĕhah tiki kinisapu mingsĕring tilam,
katon pwa haringĕtnya mogha kadi hira rinĕmĕk i sĕlānikāng susu,
wawang marahakĕn huyangni hrĕdayanya duga-duga ri sang nrĕpātmaja.

4. maçabda ta sang āryya smāsku pakapuṇya manisi pamatanta toh lihat,
ri denya kinĕnan sipat ri pagawenya turida titir anglare hati,
pipinta pinatiknikāng bhramara kotuka lumĕwihi gandhaning puḍak,
tapihta tinĕngĕt dahat kadi tapih tĕlas inapi pangaṇḍutan wulan».

5. wuwus nrĕpati putra mangkana kasĕngkwan angĕn-angĕnirārdha sāhasa,
tan ora kusumālume harasĕn ing bhramara sacanirān parigraha,

34 çaca B E H J corrupt F.

ikāng kadi rare pinōhan anulak jaja kangĕlihan anggĕtĕl tangan,
karĕsnya sĕḍĕngan hañar tinipasan paḍa nisiri tikāng samangkana.

6. mijil ta ya sinungsunging kaka paḍāwĕlas asĕmu pacĕh paḍāwuwus,
«aringku kadi pāngrĕngihning anapak watu ridang amatĕmwakĕn halis,
ikāng lara hitāwasāna palalun pwa ta bibi tarahup-rahub kabeh,
kadi wwang angagĕm wĕlad dinudutan mata laranika māsku kōlakĕn».

7. nahan wuwusikāng kakāngatĕrakĕn masuka muwah arĕs ta sang kinon,
katon mara manis-manisni waja sang priya kadi masirat-sirat madhu,
kumōl ta juga yan pininta kasihan wruh angiringi patangkising kale,
mĕne paḍa mĕne wuwus paḍa wuwus ringa-ringani wuwus nya tan humung.

Zang XXXIV.

Çikhariṇi

⏑ — — | — — — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ | ⏑ —

1. katuhwan ndi ngwang tan gila tĕkapikāng duhka tamuyan,
karĕs rĕs lwirnyānon kadi danganani̇ng krisning awawang,
hanan mrĕm manglampū tuhun angĕsĕsan māri manulak,
apan wahwamanggih rasa huwa-huwā tanpa kĕcapan.

2. lalu ng sĕngkĕr mantuk ta rasiki kakātingkah angiring,
ikāng rūpāngdewī çuci kadi langit tanpa jalada,
kadi çrining sandhyān paka kĕmul ikāng raṇḍi tinulis
wĕtis kengis gātranya kadi tapaking wintang angalih.

3. tangeh yadyan warṇṇan saka sasiki dening mamaranga,
tiga lwir sang kekĕt rara tuha rare byakta ringulah,
byatitan sāmpun sang kapitu sapaniwyan silih-asih,
pradhāna strī len tang tumama tama tapwan kaharana.

---

1 anggitĕl A; 3 hañar tinisiyan B, mimangkana A, 25 lungha ta A, 32 kapwa kabaranan F.

4. ri kālanyan mangkā suka wibhawa tan pāngĕn-angĕnan,
kapanggih de sang pārtha siwuhen ata twasnira kĕdö,
tĕkap sang kāring āçrama mapa kunĕng lwirnira mĕne,
iwĕhning janma wwang kalapakat i lambung wwang ahurip.
5. ya hetunyan lĕngleng mangĕnes umareng nandana-wana,
hana nyāsa bwat madhyapada manawang pājar-ajaran,
mahandong lungsir mogha kadi guyuning pangkti mangungang,
mapaṇḍāpaṇḍañ cāmara kadi kukus māsana mabĕt.
6. apan mogha warsih sira tĕkapikang swarggaracaṇa,
kadi lwirning bhūmi pracalan awaking mānuṣapada,
samangka tang teja prawala pakĕkĕsning surapada,
matangnyān sarwwābhrā maṇimaya duḍung kañcanamaya.
7. tan āçcaryyānon kalpataru parijātāparimita,
kĕdö dening kingking twangira n ayayah lāwan akaka,
tumolih kāsyāsih sang angarĕp-arĕp kāri ring alas,
matangnyān panglampū dalihana ngikĕt bhāsa rudita.
8. rinekākĕn munggwing wulĕtan aradin warṇṇa cacahan,
tinĕnghā-tĕnghā lālana paraning ambĕk mabayangan,
huwus tunggal-tunggal ta juga kawĕkas tan hinuwusan,
rinĕngwan tinghal swang lagi winaluyan dening amaca.

Zang XXXV.

Jagaddhita:

— — — | ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ — | ⏑ ⏑.

1. syak matibu hĕlĕm patĕr tĕmahanangkwa mamarĕngana tambwanging wulan,
rakryan sāmpun atĕmwa lāwan ika sang panuluyan apa dāya lalwakĕn,
yan kālanta haneng tilam tilingi tāku t-alinga panangisku rĕngwakĕn,
nda k ton lĕngganga ta pwa denta mamĕkul mamituturi wilāçaning hulun.
2. yan peten huriping hulun pahadĕlĕn ring asana karuhun sĕkar sapang,

---

4 kakalapakang lambung F, lambwang A. 6 paḍa B 9 mapaṇḍan paṇḍan A E G H. hangsana B. 11 prawala wak A. 29 matutur i sawilāpaning hulun A, lĕnggangi ta pwa.... matutus i sawilangya F. mamituhu ri E.

bhrāntangkwibu katona ring manuk adoh mangĕḍap-ĕḍap
i lambunging wukir,
lĕnglĕnku n wulating wulan karahinan katuturana ya k
āngrĕngö kuwong»,
nāhan hinganirāngikĕt kasuwayan minget-inget ikang antya
menakā.

3. ndan sang ratna tilottamānuturakĕn mangĕnĕs i wuri tan
kinawruhan,
bhrāntambĕk nira deni tan tulus ikāng kakawin apĕga tan
wĕnang kumöl,
hetunyān pangidung sapāda rasa bhāṣa mutusi palupuy
dhanañjaya,
«yekā satya ngaranya ring kadi kitāniwi kawi wĕkasing
patibrata».

4. nāhan tantya tilottamāwing-awingan taru wara tĕhĕr ang-
hĕmū guyu,
sang pārthāta lĕlĕh manolih «aparan tiki manulusakĕn
wicakṣaṇa»,
nāhan lingnira sang maliṇḍungan atanggyat angupiki pacĕh
nrĕpātmaja,
harṣāweh pakapūhananglawani rāga hana kadi mulat ka-
sangçaya.

5. akweh lālana sang nrĕpātmaja mijil ta sira tĕhĕr atuntunan
tangan,
tanngeh yan caritan wilāçanira ring saka sasiki ginanti
denira,
sangsiptān upalakṣaṇākĕna huwus tĕka ta sira pitung wulan
gĕnĕp,
hetunyān pamuhun ta mantuka ri jöng surapati mararem
krĕtañjali.

6. mojar «sājña bhaṭāra mantuka maneh surapati manaḍah
warāmrĕta»,
«aum, aum putra katon twanging makaka lāwan ayayah
ika tan kagiṇḍala,
tan doṣan pasayut mamikita purihning anahura hutang
sasambhawa,

---

15 'lingalingan E; 19 angumik A, angusapi pacĕh F 21 pakapūhaka B E G H J, pakapuwana F; D slaat einde regel 1 van zang XXXIII tot en met strophe 4 zang XXXV geheel over.

rapwan rāmya winarṇṇanānikang anāgatakawi wijayanta don mami.

7. lwambektānaku haywa ta ng wang asalin manah i tĕkanikāng anugraha,
kadyāmbĕkta rikān sĕḍĕng tapa jugāmbĕka tan alupa ring samāhita,
sang yogiçwara towi sang tumĕnu ng aṣṭaguṇa kajĕnĕkan pwa ring sukā,
yan tāmtāmana ng indriyā puhara mūḍapatita niyatā bakal muwah.

8. akweh caṇḍi rĕbah katona tĕkaping waringin athawa bodhi hambulu,
litnyālāyanikāna yan pipilaneka dawutana kapāna yan hana,
hinganyan watunĕn tikāng mada wimoha tumuwuh i manahta sapwani,
yan tāmtāmana wiṣṭi yan pangawaçanya bhasa mamuhara ng parakrama».

9. nāhan linguira sang hyang indra mangadĕg urĕpatanaya huwus sinangraha
de sang mātali munggahing ratha sasañjatanira tumihang sinimpĕnam,
mangkat mangkin angindriyāpan atiwega saka ri larining samiraṇa,
byātitan laku sang dhanañjaya tangisning alara kari yeki warṇṇanĕn.

10. sakweh sang mangarang wimūrccita huwus paḍa kapihutangan karāsikan,
mūkṣāmbeknya tumūtakĕn larinikāng ratha paḍa lĕyĕp angdĕlö tawang,
hisning luh tikĕling halis pinaka pahyasika katiga lungsuring tapih,
sambatnye hati ring puḍak paḍa katon hana mĕtu tinatanya ring tĕtö.

11. «hah sang mās maṇiking hulun sĕnĕng apangkwa kita yak angadĕg rinūpaka,
sang metmet i manisku keñjuh apuyur-puyur agĕlĕm amahwamahwani,

5 tat alupa A; 16 wimowa B; 37 teñjuh A, mawwamawwani A.

sang wruh ring gitaning hulun ya k angĕlih-ngĕlih apilara
tan ginocara,
lunghā pwa ng sahajamĕnĕr-mĕnĕrakĕn pupur i rahi manam-
byakĕn pipi.

12. lunghā pwa huwuseka tān aringa cumbana tĕlas ahurup-hurup
hurip,
ndi ng wang meta karāsikanta winisik-wisikakĕn ing akalihan
hulĕs,
tolih sākni gĕlungku tan sinuruyanta jariji tumibeng salang-
salang,
nda k hāt hāt rageting hulun ri susu denta mituturana king-
kinging hulun.

13. ndī kukwanta ta kumbarah salahasangku kalĕngawangi yan
tibāng talung,
nda k waswās mukaning hulun mapi turū mamuni guyu
sinanghulun tĕhĕr,
mwang yan hewa minge syapā tika mamet aparan i liringing
hulun priya,
tan treṣṇanta mangaryyakĕn syapa tikamupih-upiha halisku
yan tikĕl.

14. ring janmantara yan kalangkyanga kitāku jalada mangurambateng wukir,
nda k waswās panangista t-ung-ira rĕmĕngku lihatana sakeng
tahĕn ragas,
yan meh prāpta sumambĕra nghulun alindungana ta ku ri
hōbning er tali,
binuktinta pwa risisku denta ri surupning aruṇa malĕsāku
nistura.

15. yan pangjanma kiteng gaḍung hulun adadyana lirang i
sarenikāng jurang,
byakteki n ta mangola yan wulāta ring pupus aputih apan
hañar mĕkar,
lunglungta ngalayan harep harĕp añumbana humabĕta tāku
kānginan,
rapwan wruh ri sĕkĕlning ahyun añuluh-ñuluha mapuharāng-
gagap tawang.]

---

7 nda A; 13 tan umbarah A; 15 muta B; 19 mupiwupita B; 23 panangisku B; 25 [illegible] A, [illegible] F; 27 malĕ-saku A D, malsaku F, mangĕnĕsku B; 29 byatte kĕta A.

Zanc XXXVI.

Atidhrēti-soort

— — — | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ — | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ — | ⏑

1. nā sambatnikang apsarī waluyanā ta gati nrēpasuta,
cuṇḍuk ring wadarī-tapowana kakārinira paḍa lìana,
sākṣāt wāh suka rāmya rakwa kadi megha manuruni tasik,
sangsiptan ri huwusnikāng samaya digwijaya gatinira.
2. sampun kekētaning kathārjuna-wiwāha pangarananike,
sākṣāt tambayira mpu kaṇwa tumatāmetu-mētu kakawin,
bhrāntapan tēhēr angharep samarakaryya mangiringing aji,
çrī airlanggha namostu sang panikēlan tanah anganumata.

ityarjuna-wiwāha samāpta.

A heeft nog als slot:

iti harjunawiwaha samāsta tlasampun sinurāt ri sang hyang maṇḍala katyagan ri gugur de sang aparab guguron, antusaknā kurang lēwihning akṣara cedanika sambungana kaprajñan de sang amaca. hantuking asisinahu wara diwaça ma-wa-ço ning prang bhakat kahuwasan sang hyang pustaka.

iti çaka 1256.

B: iti harjjuna wiwaha ngaranya.

D: ityarjunawiwaha tlas katulad ring subadrapati haywa kinangsuran de sang .... juja napih,

F: itih harjunar wiwaha samapta tlasinarat ring jēngira sang hyang ngarddhi giri pamrihan imbang byabya parabhing bhatur waṇa kaça panĕgehan patēmon. parantusakna hayya ning sang hyang sastra hantuking asisinahu tan patuting tata wraga çacaṇanya di patuta dene sang ngadrebe reke pukuinn .... hanggēpoka lawan aninggul sawang pragalba hawēk nuju prana hado-

3 nuruni B; 5 airlanggbya B E H G J, airlangga F, corrupt D.

haparek hing tulisnya bunar pating çolengkrah hatinggal wit prabhase bhasa agĕnghalit ta purungguning akṣara çrigintingĕn hanmut gatĕl .... tengah hakweh parastra — o — rehhipun sa pukulun wang nganem sang manulis kapuraha denipun sang ngadrebwe punika lamĕlning ngulun sake pukulun kapuraha denya sangng makeken muwah sang ngamaceng kurang wuwuhi lwih sudanĕn sang makeken haywa puji mangka çraya — hamatuta tmaning ngakṣara sang manulara rehanye mahiḍepe hmangga mara hakung hapungung prapañca bhudi hanut larinekang kariyin anging tan keku tan wruh ring japamantra darma haji tan wruh ri canda prana çandine milu mihanut padamle sang çeda karihin — o — hage kumawiha nging tan kekukalangan manah wiyang hang ..... narob tan surud hanggungahangih çadina hanggung nendra kalangun paraṇḍenya sumpun tan kapura mangko denira sang makeken malihata taṇḍakaṇ — o — o — itih kekenan ..... dening awoning sastra kadi cinakar dening mañurarat ika tanpa mantra su ..... buring sasamanya diwasaning awusaning nganulad — wulan kaça duk awisan ing dina bu, pa, ma, wu, du, panujonya .... — rākanya
içakala çiki gopura marutanin wong içakala koci .... i-matra — gopura — manca — bumi (1593) parabh sang manular sakebon — aum çri, çri, çri swaraswatiya namaswaha — aum çri, çri, çri gaṇapatiya namah swahah — aum çrī, çri, çri tajĕm pramanĕm çidir astu ya namah swahah — ula — paralung sang anulis soma — itih kokona ne ...... —.

E: aum a i namaçwāya « . » itih ārjjuṇa wiwāha samaptā tlas lingningkita sinurat ring diṇna ca, pwa, wara gumrĕg thithi, panglong ping 16 çaçi ka 8.

H: ityarjjuna-wiwāha samāpta i çaka wārçaning lokā 1718 (?) ring we, bu, wa, wara langkir tithi tang ping 13 çaçih ka 2. irika puput sinurāt de sang ngapaṇanggah wiryyamuka.

G: ityārjjuna — wiwaha samapta i caka 1673 puput sinurāt ring dinā ça, wa, madang-iya, çaçih ka 10 çukla paksa ring dwitya hasṭa rudhira panca hastaka, ndan santuṣākna wirūpaning aksara. Iwir tampaking hrĕkata nginanda ring hni, mwang kurang lĕwihnya thĕr paratrayang pan hulthing wrĕdāntya wiguṇa.

VERTALING.

Zang I.

1. De geest van den waren Wijze heeft zich verheven boven (het geloof aan) het Nietzijn. Niet terwille van de zinnelijkheid is het, dat hij in deze wereld zich bevindt. De volmaaktheid van roem en macht is zijn streven, het geluk der wereld is zijn taak. Tevreden voelt hij zich (niettemin) door een scherm gescheiden van den god, die de oorzaak is van deze wereld.
2. Mijn hoofddoek zij aan het stof van de sloffen van den zoodanige.

Dit is een gepaste gelukwensch bij de beschrijving van Pārtha's zegepralen in den hemel.

De aanleiding was, dat god Indra bloot stond aan slechte behandeling en gevaar. Er was een reuzenkoning, Niwātakawatja genaamd, in de wereld bekend als overwinnaar.

3. Op den Zuidelijken voet van den Meroe stond zijn burcht, en hij wilde het godenverblijf vernietigen. Bovendien had hij de grootste gunst erlangd om niet gedood te kunnen worden door goden, yakṣa's en asoera's. «Alleen als er een machtig mensch is, wees dan op uw hoede» zoo sprak (echter) de (hoogste) God tot hem. Dit nu werd steeds in overweging genomen door alle ṛṣi's, die in den hemel ongerust waren geworden.
4. God Çakra (Indra) leidde de vergadering en liet de kern van de beraadslaging voorleggen, dat men nl. zijn toevlucht moest zoeken bij een machtig persoon, die ontboden zou worden om te komen, om den vijand te kunnen dooden.

Een nieuw bericht was in omloop, dat Pārtha ascese deed om in den strijd overwinnaar te zijn. Indien hij de gunst (Gods) erlangd had, zou hij ontboden worden; zeer moeilijk is het echter om die gunst te verkrijgen.

5. Vruchteloos zijn de djapa's en mantra's, wanneer men (nog) gehinderd wordt door hartstocht en verblinding. Alleen

wanneer men onafgebroken aan Çiwa denkt, dan zal deze Heer der goden met genoegen komen; men moet nl. zich vrij maken van de voorwerpen der zinnen en zoo rein houden als voorheen (voor de geboorte); men moet zich innerlijk gelukkig voelen. Dit (streven) verschilt echter slechts in neiging met dat om het »jogiçwaraschap» deelachtig te worden.

6. Dit nu veroorzaakte den twijfel van god Indra, denkende dat Pārtha het niet zou volhouden. Daarom maakte hij verleidingen om het hart van Pārtha te zien. Wanneer hij (Pārtha) (hiertegen) onmachtig werd, wilde Indra hem niet nemen; dan wilde hij zijn toevlucht zoeken bij een ander. Wanneer hij echter niet verleid kon worden, dan zou het een teeken zijn van zijn vastheid op zijn zitplaats (d. i. standvastigheid in zijn streven).

7. Er waren in den hemel schoone vrouwen, die zich reeds beroemd hadden gemaakt door het vernietigen van tapa's en brata's. Er waren er velen, doch er werden slechts zeven gekozen, die men verkregen had door tot leven gebracht beeldhouwwerk. Twee van haar waren de voornaamsten: Tilottamā, het eindpunt van het gesprek, en Soeprabhā. Nog niet fijn genoeg was de godin Ratih; zij overtroffen zelfs haar in schoonheid.

8. Toen zij pas gebeeldhouwd waren, werden zij bereids geliefkoosd door de goden. Nadat zij voltooid waren, gingen zij ter vereering met haar rechter zijde naar hen toegekeerd, driemaal om de goden heen. God Brahmā werd plotseling vierhoofdig en god Indra veeloogig. Zij waren verlegen om om te kijken, wat hen niet passen zou, op het oogenblik dat (de vrouwen) zich achter hen bevonden.

9. Zij nu, terwijl zij eerbiedig hulde betoonden, werden door god Indra gezonden: «O mijn kinderen, mag ik uw liefelijkheid voor een oogenblik leenen? Bekijkt nauwkeurig het hart van Ardjoena. Gij behoeft niet onder te doen voor zijn vrouwen, de beroemde, hartbekorende Soebhadrā en het juweel Oeloepoej; gij moet haar tienmaal in schoonheid overtreffen, o mijn kinderen.

10. Hoe kunnen de asana-bloemen, die den regenval tegemoet komen, geen bekoorlijkheid krijgen? Veroorzaken de stralen der heldere maan, gelijk der hemelen oog, geen aangenaamheid?

En zouden de gadoeng-bloemen, terwijl zij zich los laten hangen en den geur spreiden van een bewaaiden haarwrong, niet geliefkoosd worden? Aldus mijn lieve, verkrijgt gij uw schoonheid en god Kāma zal op die wijze van meening veranderen».

11. Zoo sprak god Çakra, de nimfen maakten dàarop een sĕmbah en (vertrokken) spoedig door de lucht zwevend. Zij streken langzaam neer gelijk een zachte wind en toch kwamen zij spoedig tot hare bestemming. Er waren veel nimfenbedienden medegegaan, doch zij allen volgden haar enkel in de verte. Zij (de voorname nimfen) kregen den berg Indrakīla in het oog en deze werd hoe langer hoe duidelijker.

12. Het was in den morgen toen zij daar kwamen, en zij gingen al spelend te voet langs het pad. De tjāmaraboomen bewogen zich op de hellingen, (alsof zij) beleefd groetten bij het zien van de nimfen. De kajoemanis-boomen, wier (prachtig roode) jonge bladeren zich sierlijk bewogen, riepen haar als het ware luide toe om in liefelijkheid en in (mooi) rood te wedijveren met hare borsten en hare lippen.

13. De gesteldheid van de bekoorlijke woudboomen werd echter verborgen door de wolken; 't was nevelig, men kon nauwelijks zien; alleen wat dichtbij was, was te zien, ging men echter weg dan werd het weer beneveld. De sĕkarkoeningboomen droegen juist jonge bladeren; de bijen, die men trachtte te zien, gonsden, doch zij waren onzichtbaar. De pauwen pronkten, breidden de vleugels uit tegenover elkaar staande op den dooden stam van een tjandanaboom.

14. De opening van de grot als «patapan» was van witte steenen, gelijkende (op iemand), die lachend ter begroeting nadert. Vroolijk keken de komenden naar de bekoorlijkheden langs de hellingen. Door haar moeilijke taak echter waren zij bedroefd, zoodat zij ter neer geslagen er uit zagen. De hemel met zijn regenboog, ontstaan doordat de regen beschenen werd door de zon, veroorzaakte gemoedsaandoening.

15. De steile hellingen van de rotsen hingen boven de ravijnen, die zoo diep waren als de hel. De watervalletjes stortten zich in de diepte en gleden dàar op de gladde steenen.

De glazemakers zweefden in de lucht; de soendari's[1]) maakten gezamenlijk een krassend geluid. De boomen konden (uit de verte de nimfen) zien; zij toonden hunne toegenegenheid, door (de takken) uit te steken, haar naar zich toe wenkend.

Zang II.

1. De berg zag er uit als een heilige met de wolken als kleed en een grooten broodvruchtboom als muts. De bamboe's bogen zich naar de rivier, raakten gezamenlijk het water (met de kruinen) aan, (gelijkende op hen, die) het gezicht en den mond wasschen (vóór het gebed). De boomen groeiden welig, zetten verschillende vruchten klaar, bestemd voor de reizigers. Dun en lang hingen de luchtwortels, die voortdurend hulde betoonden aan de nieuwe gasten.
2. In het bosch vond men een pasanggrahan voor de reizigers, die gedurende het gaan door de regens in de eerste dagen van de maand Kapat mochten worden overvallen. De zijden waren reeds schoon gemaakt en beplant met katirah-bloemen, die de aandacht van de bezoekers trokken. De kajoetedja-boomen zetten bloemen klaar voor den haarwrong en deze boden zich aan om gedragen te worden als soemping. De woengoe- en de asana-boomen wedijverden om het eerst bloemen te dragen en verbeeldden zich geliefd te worden door de toeschouwers.
3. De vermoeienis van de nimfen bij deze nieuwe reis werd vermeerderd door het zien van de kluizenarij. Zij koesterden allen dezelfde gedachte, Ardjoena (in het hart) beschrijvende; en juist kwam de bode van de Liefde vergezeld van de bekoorlijkheden van het bosch, ontrold door de bloeiende gadoengs. En daarom waren zij bedrukt en gedachteloos doordrongen door de macht van de Liefde.
4. Er was een ardjoena-boom aan den voet waarvan een platte steen lag, waarop zij gingen rusten, deze steen was bedekt met de (gevallen) jonge bladeren en zag er mooi uit met zijn mos als smeersel. Daarnaast vond men afgevallen mangga's, die wisten dat (de nimfen) vermoeid waren; een rivier niet ver van daar beneden zette het water klaar. De nimfen keken met graagte naar zulke bekoorlijkheden.

[1]) Nw. Jav. kindjĕng-tangis.

5. Zij gingen daar rusten met de voeten stootend; onder haar waren er die met elkaar ruzie kregen; een harer bewoog de voeten in het water; (een ander) was vermoeid en masseerde liefelijk de kuiten. Dan wiesch (een van haar) zich het gezicht; langzaam schepte zij het water; een ander weer maakte heur haarwrong in orde. Zij spiegelden zich, naar de oogen kijkend, in het water om zich te oefenen hoe zij (Ardjoena) zouden (liefde)ziek maken.

6. Zij zaten daar te babbelen en vermaakten zich naar hartelust, wreven elkaar met de handen. Zij spraken over het gaan naar hem, die in heur harten werd geliefkoosd, en op welken tijd zij zouden komen. «Bij zonsondergang» was het besluit van haar gesprek, «op het oogenblik dat de maan begint te schijnen». Zij gingen nu spelend, babbelend wachten, ...

Wat hierop volgt tot en met Zang III strophe 3 is onecht.

Zang III.

4. Aldus was de uitslag van het gesprek der godinnen .... Het werd namiddag, daarom gingen zij zich aankleeden, er kwamen bedienden, die haar toilet moesten maken. Zij maakten haar zoo verschillend schoon, ieder naar haar schoonheid. Er waren er dus geen twee aan elkaar gelijk. Gelijk manggistan in stroop gelegd of wel gelijk geextraheerde honig (was haar liefelijkheid).

5. Zij vertrokken spoedig en kregen den bekoorlijken ingang (van de grot), waarin Ardjoena zijn tapa deed, in het oog. De godinnen hielden halt tamelijk dicht, zelfs minder dan drie vademen, vóór het front van de grot. De opening met het front naar het Oosten had een ravijn voor zich; de walikadepbladeren bewogen zich glinsterend alsof zij haar gelastten naar binnen te gaan, zeggende dat degene, van wien zij zich meester wilden maken, juist daar was, geschikt om overmeesterd te worden.

6. Het was alsof in de grot geen mensch zich bevond; de offerbloemen waren verwelkt; men vond er een offeroventje zonder glans; 't was heel stil, men zag daar niet de sporen van een bezem, terwijl het gras op het erf nauwelijks begon te groeien.

Alle de godinnen dachten met aangenaam gevoel in 't hart aan hem (Pārtha). Verbaasd waren zij bij het naar binnen kijken (naar Pārtha), die op een gouden beeld of wel op een volle maan geleek.

7. Immers de steunlooze (onafhankelijke of ongebonden) samādhi was reeds bereikt door dengene, die zich daar binnen bevond. Reeds maanden lang immers hield hij zich bezig met het vereeren Gods, en daarom zag men dáár zijn glans staan. Hij zat met gekruiste beenen met de handen in den schoot en richtte zijn oogen naar de punt van zijn neus. Hij had zich opgelost in het aetherische, hij hoorde niets meer en was rein gelijk het Niet.

8. Nu, de nimfen dachten, dat zij zich van hem meester konden maken door hare verleidingen. Zij rekenden op hare schoonheid en waren er zeker van, dat hij bij het zien van haar zich niet terug zou kunnen trekken. Zij wisten echter niet dat het genot bij de samenkomst door de volmaakte bespiegeling, die de hoogste vreugde verdrievoudigt, — hetgeen niet vatbaar maakt voor verleidingen, — overtroffen wordt gelijk een sawi [1]) (in hoogte) door een berg.

Wat hierop volgt tot Zang IV (8 strophen) is onecht.

Zang IV.

1. Op verschillende manieren wilden zij de tapa van Paṇḍoe's zoon (Pārtha) vernietigen.

De zon ging onder en de maan begon op haar beurt te schijnen. Met graagte keek zij (de maan) naar de gesteldheid van de nimfen. Helder scheen zij, doch plots verschool zij zich in de wolken,

2. gelijk (de nimfen) die smachtend verlangden het lichaam van prins Pārtha te aanschouwen [2]). In plaats van te verleiden werden zij juist verleid door hare liefde (op hem). Zij hadden geen verbeelding meer (integendeel) zij maakten liedjes zinspelende op hare (liefdes)krankheid. Een van haar ging fluiten, klepte met de lippen, de teenen knakkend.

3. Een ander liefkoosde een poeḍakbloem en bezong ze als Pārtha. Zij deed ze aan de borsten, omarmde ze en sprak

[1]) Tak van een klapperboom op de sawah geplant.

[2]) Namelijk door de grot binnen te gaan.

ze toe: «Mijn lieve [1]) gij zijt bang dat gij niet (als kind) aangenomen wordt; gij vergt (trouwens ook) te veel. En jammer is 't dat gij een vader hebt die zegt: «ik neem het niet aan», o mijn lieve».

4. Een ander ging .... en vond daar genot; zij speelde met de handen van Pārtha en kneep ze. Zij werd dan krankzinnig door zijn handen op haar borsten te brengen. Gelijk bij het hooren van tegen elkaar gewreven bamboestukken verdween haar hart (door de aanraking).

5. Een paar van haar ging naar buiten en voerde daar in de verte een gesprek. Zij gingen elkander lachend toefluisteren met beteekenisvolle woorden. Dan gingen zij weer naar binnen, veinzende haar zakdoek te hebben vergeten, die zooeven dáár op zijn schoot lag.

6. Vol vertrouwen legden zij het hoofd (op zijn schoot) neer. Om hem rustig te maken gingen de anderen weg en een bleef achter. De kain werd geopend, en *het* zag er uit alsof *het* lachte door zijn macht; dan zag *het* er uit alsof *het* de lippen samendrukte, boos geworden omdat *het* niet aangenomen werd.

7. De buiten blijvenden dachten met smart, dat het verwezenlijkt zou zijn. Zij lieten bedroefd heur haren los hangen en schenen hulp te willen vragen aan de maan: «O maan, leen ons toch uwe schoonheid en liefelijkheid. Wij willen de samādhi van den wikoe (kluizenaar), die de hartstochten ter zijde heeft gelegd, vernietigen».

8. Aldus zeiden zij, maar de voortreffelijke Phalgoeṇa (Pārtha) bleef vlekkeloos. Zijn vijf zintuigen waren bang om naar hunne vroegere voorwerpen te kijken. Zij hoorden wel, zij zagen wel, doch niet weifelend; zij bezoedelden zijn reinheid niet meer, (zelfs niet) voor een oogenblik.

9. Om kort te gaan, de godinnen waren reeds moedeloos van harte. Slechts gedurende drie nachten hadden zij onafgebroken getracht om hem te verleiden. Rustig was echter zijn onverstoorbare standvastigheid. Zij gingen daarop gezamenlijk naar huis met Pārtha in het hart.

10. Toen zij aangekomen waren, maakten zij bekoorlijk een sèmbah voor god Indra. Op aangename wijze vertelden zij,

[1]) Hier wordt de poedjakbloem voorgesteld als een kindje van Pārtha.

terwijl zij het gebeurde uiteenzetten. De geheele hemel was des te meer verheugd, en allen prezen Ardjoena. Er waren er velen, die hun hulde brachten in de richting van den Indrakila.

Zang V.

1. Reeds vast was het gemoed van Soerapati en alle (andere) goden bij het hooren, dat Pāṇḍoe's zoon een goede tapa erlangd had; het was alsof het hoofd van den reuzenkoning hun werd aangeboden. Er bleef echter een twijfel over, die de vlek van hun vreugde vormde.

2. Namelijk: de verzaking van Pārtha ten gevolge van de kracht zijner vlekkelooze overpeinzing. Indien hij zou overhellen tot de vrucht van de verlossing en vergat wat wereldsche macht was, dan zou Indra zijn doel missen; en daarom wilde hij zelf komen. Hij ging vermomd als een oude heilige, zwak, voorover gebogen en was reeds naakt.

3. Hij kwam spoedig aan, daar hij een god was, als ware hij gekomen door middel van zijn gedachte. Hij vond de kluizenarij omhuld door de wolken. Het was toen in den regentijd; fel was de koude; hij kromp ineen leunende op een wandelstok, en wachtende aan de opening van de grot deed hij juist alsof hij zich (van het aanwezigzijn van Pārtha) niet bewust was, en trok zijn ledematen terug.

4. Lang werd hij niet begroet, hij veinsde te hoesten en ook te kuchen. Het gemoed van Pārtha werd in tweeën verdeeld en deze staakte voor een oogenblik zijn mijmering. Toen hij den heilige zag, gaf hij hem een begroeting gepast voor een gast. Hij vroeg naar afkomst en bestemming, en de voortreffelijke heilige antwoordde:

5. »Ik leg mij er op toe om heilige plaatsen te bezoeken en dwaal door berg en bosch rond. Ik zag een glans en hier is de richting waar het goede teeken (door mij) is gezien. Waar een heilige plaats voorzien is van een glans, daar is ook een heilige die zijn tapa doet. Vergeef mij, jongere broeder, moge ik de samādhi van iemand als gij niet bezoedelen.

6. Uwe joga-oefening, mijn beste, is zooals ik zie, zeer gestremd. Zij gaat samen met een doodende handeling door het bij de hand zijn van harnas, boog en zwaard. Dit is een teeken van iemand die vreugde en machtige zaken

najaagt. Ach, het is jammer indien gij het niet richt tot de heilige Verlossing.

7. Indien uw gemoed reeds met vastheid de brata en de tapa volgt, zou het beter geweest zijn als gij dit met alle kracht richttet tot de beste sferen. Beoogt gij daarentegen de wereldsche vruchten, dan begint gij op het dwaalspoor te geraken. Hoe zou men de amreta (levenswater) verlaten om te komen tot vergif?

8. Immers indien men er goed over denkt, dan is de wereld (niets anders dan) dwaasheden; zoo zou men in het kort kunnen zeggen. Men zoekt naar genietingen, hemel enz. maar men vindt als het ware kwelling. Het is heel moeilijk met de vijf zintuigen; men wordt hierdoor gekweld en men wordt vanzelf bedroefd. Men kent zich zelf niet (meer), blind geworden door hartstocht en genietingen.

9. (Het is te vergelijken met iemand), die naar de wajang kijkt en erg weent. Dat is nu een bekrompen inzicht. Men weet toch wel, dat zij uitgesneden leer is, dat men in beweging brengt en een gesprek doet voeren. Dat is nu een voorbeeld van iemand, die gehecht is aan zijn genietingen; dus des te meer onkundig. In werkelijkheid is alles, wat er in de wereld is, geheimzinnige goochelarij».

10. Zoo sprak de heilige vriendelijk met woorden gepast voor een heilige, wijzende op het beste. Pārtha antwoordde: •'t Is juist wat de heilige zegt. Echter wat aangaat de plicht van een ksatrija is roem en heldhaftigheid boven alles. Indien men dit goed vasthoudt, dan richt men dit van zelf tot de heilige Verlossing (dan bereikt men van zelf de heilige Verlossing).

11. Er is immers geen mensch, die het zoowel innerlijk als uiterlijk verzaakt zoolang hij nog leeft. Het Nirwāṇa, de ondenkbare dood, is het doel van de menschen om er heen te gaan. De dood is het toch, die verwacht wordt, terwijl men een lekker leven leidt, spelend, zich vermakend». Dit waren de vergevende woorden van Pārtha; daarop antwoordde de heilige:

ZANG VI.

1. «Dat is juist het gevaarlijke, mijn beste, indien gij uwe denkbeelden den vrijen teugel laat vieren. Gij wordt de

slechtste van deze wereld als gij enkel uwe hartstochten voedt. Buitengewoon groot is immers de kracht der vijf zintuigen, wanneer gij ze volgt (lett. helpt). Zij naderen u des te dichter en gij krijgt daardoor een opeenstapeling van ellende.

2. Een jagersbaas wordt een tijger omdat hij al te gaarne wild eet. Een visschersbaas een krokodil ten gevolge van zijn gehechtheid aan visschen. Alles, waarop gij uwe denkbeelden richt, daartoe zult gij ongetwijfeld meegesleurd worden. Indien gij het «niet» lief hebt, stellig zult gij het «niet» vinden».

3. Aldus sprak (de heilige); rrts, rrts, getroffen werd het hart van den prins. Hij vond daar een tastbare waarheid; hij bleef voor een oogenblik zwijgen. Eindelijk kwam hij tot de overtuiging, dat hij niet werkelijk medegeleurd werd. Hij herinnerde zich aan wat Çri Dwaipâjana hem gezegd had.

4. Hij antwoordde heel kort: «'t Is juist wat de heilige zegt. Ik ben echter gebonden door eerbied en liefde. Ik heb immers een ouderen broer, den beroemden Dharmma's zoon. Voor hem verricht ik nu een tapa, omdat hij verlangt naar de heerschappij over de vier hemelstreken.

5. Hij wil roem verwerven door de wereld te herstellen en het welzijn van anderen (te verzekeren). Dat alleen wordt door uw kleinzoon nagestreefd door middel van deze tapa. Indien de God dit niet gunt, welnu, dan ga ik liever dood zonder naar huis te gaan». Aldus sprak hij, daarop nam de heilige een andere gedaante aan.

6. Hij kreeg zijn gedaante van Indra weer terug, en de prins maakte voor hem een sĕmbah, terwijl zijn handen werden gevat door hem, (Indra), die zijn zoon liefhad. «Mijn zoon, wees gerust, kijk me aan; ik ben Soerapati. Stellig zal de Heer, God Roedra, je beminnen.

7. Ik heb de vrouwen gezonden om je op een dwaalspoor te brengen; daar jij je zintuigen beheerscht hebt, zul jij zeker de gunst Gods erlangen. Ik ben echter hiervoor bang geweest, de gedachte koesterende, dat jij je aan het wikoeschap vast hieldt en door gingt met (de wereld) te verzaken. In dat geval had ik mijn doel niet kunnen bereiken.

8. En nu jij, o mijn beste, vast bent met het te baat nemen van dit volmaakte middel, ga dan voort met je streven,

de God des Geluks komt bijna. Nu ga ik naar huis». Aldus sprak Çakra; niet lang nadat hem hulde betoond werd verdween hij gelijk damp.

9. Daarna werd Pārtha's streven vermeerderd of vertienvoudigd, als ware het wrijfhout op het oogenblik dat het rook geeft en warm wordt. Gaat men daarbij op zijn gemak te werk, dan ontstaat er zeker geen vuur; op het punt dat men iets gedaan tracht te krijgen, mag men in geen geval nalatig zijn.

Zang VII.

1. Er wordt niet verteld van hem, die verblijf hield in de kluizenarij, zich overgevende aan bespiegeling en mijmering.

Vast was het voornemen van Indra's vijand, die overmoedig en volmaakt machtig was, compleet met al zijn vazallen, ministers en het machtige leger benevens de generaals, die bereid waren om (voor den koning) te sterven. Zij werden des te begeeriger om den hemel te vernietigen en alles in beroering te brengen; talrijk, overtalrijk waren hunne wachters.

2. Vele hemel(verblijven) werden door hen verwoest; maar zij werden rustiger gemaakt door listige overeenkomsten, met sāma en giften. Daarom hadden zij medelijden en voelden zich teruggehouden, (zoodat zij) niet tot den hemel van Indra gekomen waren. Zij wisten echter wel, dat dit een list van Indra was. Hoe zouden de goden het goed kunnen vinden met de daemonen! Daarom waren zij voorzichtig met hun handelwijze; verspreid waren hunne spionnen ongemerkt door de drie werelden.

3. Er lekte iets van het bericht uit, medegedeeld door een diefachtigen spion, dat Pārtha een tapa verrichtte op den Indragiri, en ontboden zou worden door de goden in geval hij erin geslaagd was. Daarom zond (de reuzenkoning) een reus, die reeds roemrijke daden verricht had en wien de «dood» met eerbied aanzag, erop uit om tegen den asceet amok te maken en het hoofd af te slaan; de verwaande reus si-Moerkha aanvaardde toen (de opdracht).

4. Er wordt niet verteld hoe hij ging, hij kwam aan (waar hij wezen moest) en doorkruiste den Indrakila in alle richtingen, maar vond zijn doel niet. Hij werd bingoeng, verbijsterd en verduisterd van gemoed door zijn woede. «Ik zal dezen

berg verbrijzelen," zeide hij en hij werd daarop een zeer groot en geweldig zwijn, angstwekkend gelijk de liggende Koembhakarṇṇa. De berg raakte daardoor in opschudding en barstte aan den top uit.

5. Pārtha kwam tot bewustzijn alsof hij op de hoogte werd gebracht door zijn bespiegeling en mijmering. Bovendien werd ?le opening van de grot in vreeselijke beweging gebracht, zoodat ze op dat oogenblik berstte door de onophoudelijke aardbeving. Daarom ging hij (Pārtha) even naar buiten kijken met zijn boog, pijl en pijlkoker. Toen zag hij het zwijn, bezig met den berg te vernielen, rotsen te stooten, die vergruizeld in de lucht vlogen.

6. «Dit is waarlijk een groote hindernis» dacht hij glimlachend en trotsch van zekerheid. Voorzichtig zette hij zijn helm op en trok zijn harnas aan, daarbij bevroedende, dat het een metamorphose was van een woesten daemon. Hij bevond zich tamelijk ver. De storm brak los en blies de boomen geheel en al omver.

Er wordt verteld dat, terwijl Pārtha de komst (van het zwijn) afwachtte, de verhevene, Groote Blauwhalzige (Çiwa) aankwam.

7. Hij was rondgaande vergezeld van de scharen siddha's en resi's tegelijk met (hen, die) tevreden van aard waren, van uit den Kailāça-berg om de slechte en goede handelingen benevens het gemoed van de wereld te controleeren. Nu de joga van Pārtha rijp was, moest Hij (Çiwa) zelf ook voor hem zorgen. En wegens de ontembaarheid van den reus wilde hij tegelijk (met Pārtha den reus met een pijl treffen) door zich voor te doen als een jager.

8. Hij hield het zwijn in het oog met zijn boog in de hand in gezelschap van de volmaakte siddha- en reṣi-scharen. Hij nam geheel en al de gedaante aan van een op de jacht gaanden koning. Hoe zou Hij (op deze wijze) zijn doel niet geheel bereikt hebben?

Toen Pārtha hen zag dacht hij: «Komen er nog meer vijanden bij, die daar zooveel voorbij loopen?»

Het zwijn naderde aanvallend al dichter bij en werd geschoten met de «tong des doods».

ZANG VIII.

1. Toen de pijl van den boog gevlogen was trof hij den buik. Tegelijkertijd loste de Heer een pijl, die eveneens trof, op een en dezelfde wond van het groote zwijn; ook vond men daar de pijlen vereenigd tot één betooverd.

2. Pārtha, die het gedood had, nam daarop den pijl. Zonder wankelende blikken en onverwrikt werd hij toegesproken door God Çangkara (Çiwa) in dezer voege: «Wel, hoe kom je er bij, vriend, dat jij zoo haastig en onversaagd den pijl neemt?»

3. Doelloos is het dragen van boomschors en haarvlechten in het bosch en op de bergen. Dat is een doodende, slechte, wreede handeling. Wil jij daarmee laten zien, dat jij de voorschriften van den wikoe volgt, met je complete stel levensberoovers en wapens? Dat is zonde!

4. Zelfs je leeraar valt ter helle door jou. 't Is er verre van dat jij iets van de «tien geboden» afweet. Dit wild, dat jij je wilt toeëigenen, is van mij; jij, die niet weet wat de wereld is, ook niet wat beleefdheid is, dwaas, den dood waard, en onbeschoft».

5. Ssst ssst suisde het den prins in de ooren door de woorden van den god. Zijn woede ontvlamde en hij antwoordde duidelijk en langzaam. «Ai, ai, wees niet onbeteugeld jij met je woorden; ken je soms Pārtha nog niet? Pas goed op hoor!

6. Het is waar, dat ik woest en wreed eruit zie. Çri Rāma met den bijl is mijn voorbeeld in de wereld. Nu, dit is dan om te voorkomen, dat men hem (of mij) mocht beleedigen; daarom «het brengen van een pijl» is mijn vaste voornemen.

7. Waarlijk overschrijden je woorden de grens en ze klinken onaangenaam in de ooren. Als jij vergiffenis vraagt aan het stof mijner sloffen, dan word ik niet verder boos en niet langer toornig; maar als jij geen sembah maakt dan wordt je beslist door mij gedood».

8. Aldus sprak Phalgoeṇa tot hem, die de gedaante had van een jager.

De pijlen van de scharen siddha's, die een strijdkreet aanhieven, goolden (gelijk regen). Deze vielen gezamenlijk

aan, sloten hem in, discussen werpend en stekend, doch Pārtha werd hierdoor niet in de war gebracht, zijn dapperheid schitterde.

9. Daarop schoot hij een orkaan-pijl af. Honderd van deze wind-pijlen kregen nu een zichtbare gedaante. Geslingerd, weg, weggevaagd waren de vijanden, die vreesden. Alleen god Çangkara bleef ongedeerd achter.

10. Nu gingen zij beiden ongehinderd met elkaar duelleeren. Zij waren verwoed en vochten met pijlen. De Heer schoot haastig een halve-maan-pijl af; jammer, deze bereikte zijn doel niet omdat hij (door Ardjoena) in de lucht getroffen werd.

11. De Paramārtha Çiwa werd woedend in zijn gevecht; daarom loste hij een steen-berg-top-pijl, een steenen pijl zoo groot als een berg en ongeloofelijk lang. Pārtha werd grimmig, raakte de aarde even aan en keek naar boven;

12. dan kwamen er ploegijzer-pijlen onmetelijk te voorschijn; er waren er duizend, voorzien van een ijzeren spits zoo groot als een toren. Zeer geweldig vlogen zij tegelijk en kwamen in botsing (met de vijandelijke pijlen). Er ontstond oogenblikkelijk een berguitbarsting midden in den strijd.

13. Çiwa schrok door de vernieling van zijn steen-berg-pijl. Hij nam een voortreffelijk wapen, zijn reeds beroemde, voornaamste pijl in den vorm van vuur, waarmee hij de «drie steden» verbrand had.

De prins werd hierdoor des te behoedzamer (van gedachte).

14. Hij weerde hem af met nog een voornamer wereld-vernielingspijl, in den vorm van wolken-kolommen, die hoog rechtop in het midden van het strijdkamp stonden. De wind blies hevig; met bliksemstralen gudste de regen neer. Weg was het vuur, op, vernietigd.

Zang IX.

1. De god Roedra werd waarlijk woedend en schoot dan een strikwapen af, een pijl in den vorm van een ketting met een slangenkop, grimmig den bek opensperrend. En voor de tweede maal met een slagtand-des-tijds-pijl als metgezel van den levensontnemer (den eersten pijl).

Pārtha werd toornig en schoot nogmaals met zijn ronde (d. i. sterk gebogen) boog

2. een geweldigen garoeḍa-pijl af, dien hij den pijl in den vorm van een slang te gemoet deed gaan.

De neerkomende Kâla-damṣṭra, die geen tegenstander had, trof hem (Ardjoena) en deze liet zich slechts in elkaar zakken. Zijn boog werd getroffen en brak; zijn helm verbrijzeld, terwijl de diamanten eruit spatten. Woedend viel hij aan en wilde met zijn gebroken boog als knots slaan.

3. De god was zeer opgewonden; zij naderden elkaar en hadden de wapenen reeds neergelegd. Lang waren zij aan het worstelen en onafgebroken bedachten zij een list. De god kreeg houvast; Pârtha, het onderspit delvend, werd gegrepen; toen hij zich onder bevond, vond hij spoedig (gelegenheid om zich te) wreken; de beide voeten van den God werden door hem gegrepen en reeds gevat.

4. Toen hij hem wilde neer smijten, waren de voeten spoorloos verdwenen.

Een bloemenregen stortte neer vergezeld van plechtige «bravo, bravo»-toejuichingen, die men hoorde. De God vertoonde zich nauwelijks als een lichtende verschijning; Pârtha bracht hem hulde en daarna zag hij een heel duidelijken glans. De Heer Ardhanari kwam geheel en al te voorschijn op een juweelen lotustroon.

5. Paṇḍoe's zoon, die bedreven was in het vereeren Gods, maakte dadelijk een sembah. Hij wist in het kort te huldigen en richtte zijn gezicht van nabij op den God Roedra. Met bepaalde handhoudingen en het vlekkeloos prevelen van Koeṭa-gebedsformulieren, bracht hij zijn bloemenhulde. Hierna maakte hij een gebed; zijn gebed worde gehoord.

ZANG X.

1. «Aum, de hulde van den hulpelooze worde opgemerkt door de Toevlucht der drie werelden. Uiterlijk en innerlijk is uws dienaars hulde aan uwe voeten en niet anders. Gelijk het vuur uit het hout, gelijk boter uit de melk zijt Gij, die als het ware te voorschijn komt, wanneer er menschen zijn die spreken over het goede.

2. Alles doordringend, de kern van de hoogste waarheid, die moeilijk te bereiken is, zijt Gij. Gij die verblijf houdt zoowel in het zijn als in het niet-zijn, in het groote als in het kleine, in het slechte als in het reine. Het onstaan, het

bestaan en het vergaan van het heelal zijt Gij, en tevens de oorzaak ervan. De afkomst en de bestemming van de wereld, de ziel van het zijn en het niet-zijn zijt Gij.

ZANG XI.

1. Gelijk een maneschijf ten aanzien van potten met water; immers, van welke dit (water) rein is, daarin vindt men de maan. Evenzoo zijt Gij ten aanzien der schepselen. Gij openbaart u in dengene, die opgaat in den Heer.
2. Gij zijt gevonden door hem, die U niet vindt, Gij zijt gezien door hem, die U niet ziet; Gij zijt gevat door hem, die U niet vat; Gij zijt het hoogste geluk zonder den minsten sluier.»

ZANG XII.

1. Nog niet geëindigd was zijn gebed of Paramârtha Çiwa antwoordde: «Mijn zoon, het is duidelijk dat je al je doel bereikt hebt. Er is nu een gunst van mij, de kern van de macht in den vorm van een pijl. Paçoepati zoo zij de naam van het wapen; hier, kijk eens aan».
2. Aldus zeide de Goddelijke Heer; er kwam toen vuur te voorschijn uit zijn hand. Daarop nam hij een tastbaar lichaam aan met een pijl onder den arm. Deze geheime pijl werd door Dhanandjaja ontvangen, welke den vorm had van vuur, en ten slotte één was geworden met zijn eigen pijl
3. Toen Dhanandjaja de gunst (Gods) verworven had, maakte hij een zeer beleefden sembah. Bovendien kreeg hij een anderen boog en een helm zonder het minste gebrek. Hij werd onderricht in alle boeken der wapenkunde. Toen de afspraak van het verbond gesloten was, verdween daarop de God Çiwa,
4. met de goden en de van wandel volmaakten, die oogenblikkelijk weder onzichtbaar werden. Het was alsof de prins het gevoel had zich niet in deze wereld te bevinden; alsof hij een ander lichaam aangenomen had, zoo verheugd was hij zonder weder te vervallen in smart.

Men neme hem, die door zijn standvastigheid zijn doel bereikt heeft, als voorbeeld.

5. Wanneer er echter een sterveling, zonder eerst brata, joga en tapa te hebben verricht, met koppigheid macht vraagt, en het Noodlot met geweld dwingt om ze te geven, dan wordt zijn streven omgezet en hij ondervindt juist groote ellende, gekweld door zijn hartstocht en verblinding, en aangetast door smart.

6. Het wordt door dengene, die naar het goede streeft, aangenomen alsof er bestaat «een vroegere handeling». Vastheid in handelwijze, de kern van de leerboeken als houvast hebbend, een gezond verstand en standvastigheid worden alleen gevonden in het hart van een kundige; daarom vindt deze de vreugde van zijn geluk in het innerlijke.

7. Wie toch vindt niet het goede, die alles, wat goed is als middel te baat genomen heeft? Zeker wordt het slechte gevonden door hem, die alles, wat slecht is als middel te baat genomen heeft. Het is alleen om moe te worden wanneer men niet aan een «vroegere handeling» gelooft en toch tapa verricht. Men krijgt alles, wat men verlangt als men maar den zoon van Paṇḍoe als voorbeeld neemt.

8. Zoodra Pārtha gevonden had, wat hij in zijn hart gekoesterd had, dacht hij verheugd en met aangenaam gevoel in het hart om naar huis te gaan. Hij dacht reeds aan de vreugde van hen, die hem tegemoet zouden komen als hij aankwam. Zijn menschelijke (eigenschappen) maakten zich van hem meester, en hij werd omhuld door liefde en gehechtheid.

9. Op dat oogenblik kwamen juist twee schoone, zeer vriendelijke apsara's (halfgoden), gezonden om hem te ontbieden. Zij brachten een wollen jas, en een paar sloffen van edelgesteente mee en een korten brief gegeven door Indra, welke ontvangen werd (door Pārtha).

10. «De brief van je vader, mijn beste, moge terecht komen en groote toegenegenheid veroorzaken (van je zijde). Help ons toch, die zonder bondgenoot overkomen worden door gevaar. Het dooden van den daemon Niwātakawatja is onze zaak. Dit is verbonden met een voorwaarde, nl. dat hij door jou uit den weg zou worden geruimd met je voortreffelijken pijl».

11. Aldus was de inhoud van het schrijven van Indra, dat (te vergelijken was met) een zeer gepaste gunst. Bleek van

gezicht werd nu de gemepene door zijn medelijden met zijn oudere- en jongere broeders. Het verdriet van de achtergeblevenen is immers gelijk aan de smart van de achterlatenden. Daarom bleef hij stil, weenend, bedroefd met zijn oogen vol tranen.

12. Daarop zeiden de gezondenen: »Mijn beste, heb toch medelijden. Moge de koning der goden (Indra) uw macht en roem leenen, o mijn beste. Bescherm den hemel tegen zijn zeer gevaarlijken ondergang. Het zou u heel goed passen indien gij de bondgenoot werdt van de hulpbehoevenden«.

13. Dit was nu de oorzaak waarom hij zweeg, eer bewees en niet ongewillig werd.

— Dat is de moeilijkheid (van hem.) die geprezen (?) wordt als te zijn: dapper en deugdzaam. Men zet er het leven bij op het spel, maar toch ondervindt men soms schande. (Daarom) laat men het verder zoo goed en zoo kwaad als het gaat geheel over aan de beschikking van het Noodlot.—

14. (Aldus) was het onderhoud van de welbespraakten (Pārtha en de halfgoden), die in beleefdheid wedijverden.

Daarop stond de prins op om zich klaar te maken. Hij trok bereids zijn wollen jas aan, benevens zijn schoeisel, dat als middel diende om in de lucht te kunnen gaan. De beide (halfgoden) vergezelden hem, zijn wapenen dragend.

Zang XIII.

1. De prins nam afscheid van het kluizenaarswoud en bracht hulde aan den top van den berg Indrakīla. Hij vergat niet de plaats, waar hij het geluk deelachtig geworden was. Zoo is immers de aard van een goed mensch.

2. Onder het gaan wendde hij zich met zijn liefelijke blikken om. Hij werd begroet door de tjamara-boomen vanuit de bergruggen. Het geschreeuw van de pauwen was (als 't ware) het geween van het bosch, verlegen geworden omdat het verlaten werd; daarom hulde het zich in de wolken.

3. Hij ging heen in Oostelijke richting met de edele Airawaṇa en Badjrana [1]) Er wordt niet verteld van de landschappen waarover zij zweefden, omdat het zoo vaag was, nauwelijks zichtbaar voorzoover het gezichtsvermogen kon reiken.

---

[1]) Zoo heetten de halfgoden.

4. Zij kwamen bijna tot den hemel; de graha's enz. en al de sterren waren daar al tegader. Uit ongelooflijken glans bestond het hof in den hemel, de genietplaats van menschen van zeer vrome heldhaftigheid.

5. De sterren-, de zon- en de maanbollen zien er klein uit van uit de menschelijke wereld, doch zij zijn inderdaad groot; alleen omdat zij zoo ver zijn. Daarom zijn zij van deze wereld niet duidelijk zichtbaar.

6. De sterren lijken uitermate klein en onduidelijk omdat zij zich ver boven de maan bevinden. De afstand tusschen de zon en de maan is gelijk aan de afstand tusschen de aarde en de zon.

7. De gesteldheid van de pracht van den hemel vormde het onderwerp van het schertsend gesprek onderweg, dat verteld werd door Airāwaṇa aan den prins, die de gedachte had alsof het in den droom of wel niet in deze wereld was.

8. Het Indra-verblijf zag er schitterend uit; het lag ten Oosten van den Meroe met het front naar de lucht (d.i. naar alle kanten). De ringmuur was groot met vier poorten van edelgesteenten; hierdoor waren de zon en de maan steeds beschaamd.

9. Niet te onderscheiden waren de dagen van de nachten in den hemel door de glinsterende voorwerpen, die alle steeds licht gaven. Slechts de nacht-lotusbloemen waarschuwden, dat het nacht was, en de Tjakrawāka's, wanneer zij zich van hun wijfjes gescheiden hielden.

10. Eindeloos is het indien men bewonderen wil de pracht in zijn geheel. Er worde niet verteld van hetgeen Ardjoena zag.

Hij kwam aan en maakte zich klaar om hulde te betuigen. Indra waarschuwde hem met zijn vliegenwaaier om spoediger te gaan en gelastte hem binnen te komen.

ZANG XIV.

1. Gelijk de vreugde van de verwelkte planten en klimops, die naar de regens van de maand Kapat snakken, was de vreugde van het gansche Indra-verblijf door de komst van den prins gelijk de eerste regens. Hoeveel te meer de nimfen; oogenblikkelijk begon haar liefde te ontspruiten. Gelijk het gebulder van den donder was het gerucht (van zijn komst), waarnaar zij luisterden.

2. Op het oogenblik, dat hij binnen kwam, werd hij te gemoet gegaan door de godinnen. Zij verlieten den uitkijk om hem af te halen met haar liefelijke oogen als begroetingsgeschenk. Haar heldere blikken hadden zij reeds vervolmaakt in den spiegel, en nog verscherpt met een glimlach. Zij waren van harte bereid om te onthalen, om te mogen helpen in de uitoefening van de liefdesvoorschriften.

Wat hierop volgt t/m strophe 7 is onecht.

8. Het zou te langdradig zijn wanneer er verteld werd van de vreugde van het hart der godinnen.

Dhanandjaja kwam aan en richtte zich naar de plaats van den koning der goden. Deze was bezig zijn listige plannen met Wrĕhaspati te bespreken. Er waren ook andere goden bij, doch slechts weinigen, zonder de minderen.

9. Nederig was Ardjoena toen hij, een sembah makend, toegesproken werd door den godenkoning:

«Heil zij je, wees gerust, mijn zoon, de zegevierende toevlucht van den hulpelooze. Ga eens op de mat zitten. Wees gelukkig mijn beste, en moge je niets ontbreken. Ter wille van een (gewichtige) zaak is het, mijn zoon, dat ik het je moeilijk maak.

10. Dit is nu waarom ik een vergadering beleg, door vrees voor ondergang en het vervallen in het ongeluk.

Er is een machtige daemon, Niwātakawatja genaamd, voorspoedig in de drie werelden. Hij heeft zijn doel bereikt om niet gedood te kunnen worden door asoera's, rĕṣi's, dewa's en dānawa's. Echter, mijn beste, hij kan, volgens de woorden van den Heer, alleen gedood worden door een mensch.

11. Toen men het bericht hoorde, dat ik je om hulp zou vragen, hetgeen spoedig algemeen bekend werd, zond hij een machtigen reus erop uit om je in het kluizenaarsbosch te dooden. Dat was degene, die ten slotte een zwijn is geworden, dat (door jou gedood is) tegelijk door den Heer, die zich voordeed als een jager, in der tijd toen Hij je een gunst gaf.

12. Nu, het is duidelijk dat je zijn gunst erlangd hebt; naar aanleiding hiervan moet je dan mijn bondgenoot worden. (De reus) is immers gereed om alles wat in den hemel is te vernietigen. Sedert lang wil hij het godenverblijf ver-

woesten; hij is uitermate vergramd. Wees daarom onze beschermer, o mijn zoon, moogt ge worden ons aller roem».

13. Aldus sprak Indra, de prins antwoordde, nadat hij een sĕmbah gemaakt had: «Hoe moet ik opnemen, wat gij mij opdraagt, gelijk gij het gezegd hebt. Ik word inderdaad met gunst begiftigd, dat (mijn naam) genoemd wordt door de tong van een Machtige. Hoe zou dan het wasschen van het gezicht met het stof uwer voeten, o machtige, vruchteloos zijn?

14. Wat moet er nu gedaan worden, en wat is de uitslag van de beraadslagingen? Deel uw dienaar mede, wat het resultaat is van het beramen van de list». Aldus vroeg Dhanandjaja tot houvast van zijn hart. De Koning der goden gelastte toen den eerwaarden Wrĕhaspati om te vertellen, wat de uitslag van de beraadslagingen was.

15. «Mijn beste, vast is het plan van den koning der goden en alle resi's. Wij willen niet hebben dat de vijanden hier komen. Zeker zal het godenverblijf door hen vertrapt en vernietigd worden. Ga maar op den vijand af en val hem ongeduldig aan. Wij hebben alleen op uw groote heldhaftigheid en macht als toevlucht gewacht.

16. Echter is Niwātakawatja zeer kundig, machtig en beleidvol. Immers al treft men hem honderd keer, dan krijgt hij zijn leven toch weer terug. Om nu zijn bovennatuurlijke macht te doen mislukken bestaat er nl. een rest van het geheim. Men moet nu trachten te weten te komen, waar dit zich bevindt. (Want) het zou doelloos zijn als men blindelings ging vechten.

17. Er is nl. een nimf, die sedert lang door hem aan Indra gevraagd wordt, doch niet is gegeven. Hij heeft een ander gekregen, maar daarmee is hij nog niet tevreden, en nog steeds verlangt hij naar haar; in zekeren zin heeft hij ook gelijk, want, is zij niet een evenbeeld van Rati? Zij nu moet zich hem ten huwelijk aanbieden; hij zal het wel zonder achterdocht heel aangenaam vinden.

18. Verder moet dan gezorgd worden, dat hij later het geheim zal vertellen, en getracht moet worden te weten te komen wat zijn gunst (Gods) is. En als grens (van de spionage mag hij niet verder gaan dan) haar, die ge zult noemen: Soeprabhā, (van buiten) aan te raken. Spoedig moet gij ons vertellen wanneer de reuzenkoning dit aan haar verteld heeft.

Welnu, zij moet dan u volgen en ga samen met haar, o mijn zoon.

19. En de bijplicht van mijn zoon is om te zien hoe het vijandelijk verblijf er uit ziet. Het gevaar en de onbereikbaarheid van de vesting, en hoe ons leger gesteld zal moeten worden, moet gij weten.

Draag deze wollen jas, en dit schoeisel, en gebruik oogzwartsel als middel om onzichtbaar te worden. Wij zijn er zeker van, mijn zoon, hoe zoudt gij daardoor gevaar kunnen loopen?

20. Maar ga nu eerst wat rusten, mijn zoon, de koning der goden zal u een ontbijt geven. Wij hebben reeds wat voor de gasten klaar gemaakt; wees daarom zoo vriendelijk. De hoop van de rĕṣi's is, dat gij hun met een goed hart zult vergelden».

Aldus sprak Wrĕhaspati, de edele Phālgoena maakte daarvoor een sĕmbah.

Zang XV.

1. Zoo werd de prins onthaald met de voornaamste van de onberispelijke zes smaken. Een ding was er echter nog niet, en dit was het liefdesgenot, dat hem verboden werd [niet] eerder te genieten. Eerst, als de reuzenkoning gedood was, zooals er gewenscht werd, dan mocht hij pas van de samenkomst genieten.

Niet lang daarna was (Ardjoena) klaar met zijn woorden om afscheid te nemen van de voeten van den koning der goden.

2. Vroolijk maakten zij (Ardjoena en Soeprabhā) gezamenlijk een sĕmbah, en het paste zoo mooi afsof zij zich reeds vereenigd hadden.

«O mijn beste, weest gerust gij beiden, moogt gij het doel met gemak bereiken» aldus sprak de koning der goden. Zij spraken niet doch hun oogen alleen verrieden hun hart.

Strophe 3 is onecht.

4. Zij zweefden schertsend door de lucht, terwijl hun hart echter belast was met liefde. Zij spoorden elkaar aan om vóórop te gaan, en voor een oogenblik keken zij elkander aan. De prins sprak: «Mijn lieve, ga toch voorop en draag het kleed niet zoo om het lijf. Ik wil uw fijn middel, dat versierd is met de zoom van uw kain, gade slaan.

5. Indien ik voorop ga, mijn lieve, dan heb ik nog om te kijken om u te zien. Als wij samen gaan dan is het juist alsof ik nu al u mag naderen, en u onder den arm leiden. Het voordeel dat ik achteraan loop is dit, dat ik tevens de rol kan spelen van een bediende, die ziet wanneer er gelast wordt om uw haarwrong in orde te maken als deze los begint te worden en bijna hangt».

Strophe 6 is onecht.

7. Aldus sprak hij, maar zij die (toch) vooraan ging loopen deed juist alsof zij hem niet verstond, en gaf een ander antwoord: «Mijn edele, de prins heeft heel ver geloopen, kijk eens naar den weg. De afdeelingen van den hemel scharen zich om den berg Meroe heen. Het uitgestrekte land der Bhārata's ligt in het Zuiden; waar is echter de richting van (de stad) Hastina?

8. Voelt men soms zich niet getroffen in het hart, bij het kijken naar het complex paleizen van zijn kweller? (Bovendien door het denken aan) de smart van zijn vier oudere- en jongere broeders met als vijfde de trouwe (Dropadī)?»

«Stoor u toch niet aan het geween van een persoon, die de geliefde verlangt terug te zien, een persoon anders dan gij zelf», zoo was het antwoord van Ardjoena alleen om dit niet schuldig te zijn, terwijl hij haar in de oogen keek.

9. Aldus gingen zij nu hun plannen voortzetten.

Nu worde er verteld van het landschap waarover zij zweefden. Waarom zou een meer in een dal van den Sneeuwberg onder doen voor een zee, wat betreft het strand, de pandanplanten, de olifantrotsen, die vrij bekoorlijk zijn om te zien; en wat betreft de vogels, die, uit de verte wenkend, de aandacht van den toeschouwer weten te boeien?

10. De oever ervan is glad; gelijk verf (op een schilderij) is de schikking van het zand dáár. Verschillende bekoorlijkheden zijn er (zooals) de witte ei-steenen, die gewasschen worden door eb en vloed. Er zijn o.a. andoelbloemen, açoka's, palaça's met terrassen (aan den voet) en poeḍe-poeḍebloemen, wier wortels als het ware geboetseerd of wel gebreid worden, een grooten steen omvattend.

11. Het is eenzaam, geen enkel mensch bereikt die plaats of hij moet een voorname heilige zijn.

Alleen menschen, die verblijf houden in de opening onder

een grooten steen, zijn bedreven in het een einde geven (aan hun zinnen). De brahmanen, die zich in heilige plaatsen bevinden, of wel zij, die naar het goddelijke streven, zijn er niet bij te halen. Zij zijn steeds tevreden met hun kleed van gazellen-vel, ronddwalende in het bosch met de kidangs.

12. Liefelijk zien er de wilde olifanten uit, die bedreven zijn in het hulde brengen aan de zon. Het water komt spuitend uit den slurf en zij zitten daar met gekromde pooten in 't water. En er is een civetkat, die, terwijl zij zich onder een los hangende gadoengbloem verschuilt, knipoogt naar de zon alsof zij bezig is een gebed te doen.

13. Er is (verder) een gebouw gelijk dat in den droom. Maar waartoe dient dit toch voor de boschbewoners (de heiligen, die geen huizen noodig hebben)?

Een tjandi met zijn beschadigde ornamenten is daar als het ware zachtjes aan het weenen. Daarnaast staat een welig groeiende açokaboom, waarvan de voetommuring, waartegen een rivier stroomt, door deze neergestort is. De hooge ivoorklapperboomen dragen welig vruchten....

14. Niemand met een boek (d. i. geen enkel dichter) gaat naar den oever van deze rivier om zich te vermeien. Slechts de pauwen genieten van de bekoorlijkheden van de wolken, die zoo juist opgekomen zijn als voorbode van den regen. Handig heffen zij den kop omhoog om naar de flikkerende bliksemstralen, gelijk batikpatronen in den hemel, te kijken. Zij storen er zich niet aan, dat hun wijfjes zich naast hen bevinden en hen van achteren liefkoozen door de veertjes te pikken.

ZANG XVI.

1. Er is een kluizenarij zichtbaar gekenmerkt door een wimpel. Men ziet daar iets gelijk een liggende stier met een wit voetstuk en een ronde pajoeng. Niet duidelijk zichtbaar is het dak van het paviljoen door de damp van de rivier. (De kluizenarij) ziet er uit als een godenverblijf met haar ommuring en poorten, die als het ware verdwijnen wanneer men er naar omkijkt.

2. Er zijn nimfen die een heilige verleid hebben en daarna, door deze vervloekt, kili's (nonnen) zijn geworden. Zij offeren bloemen naar een beek of wel zij zetten vuur aan

in de nabijheid van een schuur. De liefelijkheid van haar oogen zal (zich) niet verminderen bij het in contact komen met de blikken van den reiziger. Hoewel zij daar in het kluizenaarsbosch niet mogen spreken, knikken zij toch met haar wenkbrauwen.

3. Water komt onafgebroken te voorschijn uit een heuvel en vormt daar een meer met een afwatering door de ravijnen. Donderend is de waterval, die dampend wolken maakt. Het is afkomstig van de hemelsche rivier, door welke de asana bloemen bekoorlijk afdrijven. Men vindt daar djiwa-djiwa-vogels, die zich vroolijk gaan baden, de veertjes pikken en de vleugels uitbreiden.

4. Medelijden opwekkend zijn de bloemen en spruitjes der boomen, die nog nooit in aanraking zijn geweest met den haarwrong. Zij verlangen als soemping gedragen te worden of het onderwerp te mogen zijn (in 't gedicht) van groote dichters.

Toen Dhanandjaja daar met zijn geliefde, die liefdekoorts had, aankwam, werd hij geroepen door de beo's en gewenkt door een gaḍoengspruit om even te rusten.

5. Toen hij daar voorbij was, zag hij het complex gebouwen van den vijand. Het was te zeven uur; de stralen der zon werden gestremd door den vallenden regen. Deze stond gelijk strepen, dof van kleur en door den wind gebogen aan den horizon. De vogels vlogen gelijk geregen jasmijnen vast gebonden aan de maan.

6. Op de plaats waar de stad Maṇimāntaka lag, daar viel juist de regen. Evenwel keek de zon er even naar om (en richtte de stralen) naar de gouden wallen en poorten. Er waren veel witte gebouwen in het midden van de stad te zien, die den luister van den hemel tienmaal overtroffen als vrucht van de in bloei zijnde zegepralen.

7. Bij zonsondergang kwam geen duisternis te voorschijn door de stralen der maan.

Des te dichter zweefden de prins en zijne metgezellin. «Wat voor een muziek is het, o mijn lieve, die zoo rumoerig geluid geeft? Het zal wel een teeken zijn van een groot feest. De reuzen zijn allemaal trotsch; zij gaan zich met luidruchtig geluid vermaken in afzonderlijke gebouwen».

8. Aldus vroeg de prins, de schoone antwoordde: «Gij hebt gelijk prins, het zal wel zeker zijn dat zij zich voorbereiden

om alles klaar te maken en den godenkoning aan te vallen. Zij gaan de wapenen repareeren en maken op de aloun-aloun geweldige manoeuvres(?). Immers zij hebben alleen zeven dagen te wachten om den hemel te beoorlogen.

9. O prins, de opdracht van den godenkoning is stellig gevaarvol en moeilijk. Verbijsterd en angstig is het gemoed van degene (mij), die in den steek wordt gelaten en gedwongen is om een sĕmbah te maken voor den vijand. Wie zou, dit gehoord hebbende, niet met leede oogen kijken bij het zien, dat ik gevat word door de booswichten? Ik wil daarom liever den dood dan de zonde van iemand die schande en smart verdraagt.

10. Maar dit vergunt het noodlot mij niet, (integendeel) dit wordt juist gewonden om mijn hart, door de aansporing om te klimmen langs dingen die niet met de handen te bereiken zijn, nl. dat ik (de goden) moet helpen. Het is ten slotte alleen om moe te worden om met de handen naar de lucht te wenken, welke niets is, als men ze toch tracht met geweld (naar zich toe te trekken)». Aldus zeide de nimf, die daarop een zacht geween ging veinzen.

11. «Mijn lieve, waarom zoudt gij toch verlegen worden door de bevelen van den godenkoning? Het is juist goed zou ik zeggen; en mijn aanwezigheid nu zal wel getuige zijn dat ik u zie bij het opwachting maken (bij den reuzenkoning). Waarom zoudt gij er nog aan twijfelen, zelfs als gij aangeraakt wordt door den reus, waarom zoudt gij nog daarvoor bang zijn? Doe het maar, wees maar gerust; gehoorzaam mij, mijn lieve, en maak dat uw blikken uiterlijk zoo schoon zijn, o mijn zusje.

12. Uw verdienstelijkheid zal vrucht dragen, indien (zijn mond) overvloeit, dat hij het geheim van zijn hart vertelt. Gij zult hem wel krijgen, mijn lieve, als gij maar doet zooals gij op den berg daar in de grot deedt». Aldus sprak Dhanandjaja, daarop maakte hij den haarwrong van haar, tot wie hij insprak, in orde. Zij werd boos maar niet door toorn, (integendeel) zij was zeer ingenomen; haar glimlach verried het.

ZANG XVII.

1. Zij spraken over verschillende onderwerpen; doch het zou doelloos zijn, wanneer deze vermeld werden.

Door het schijnbare ongeluk [1]) hielden zij zich stil in hun doen en laten (?) en wat betreft de list, zij hadden reeds een afspraak gemaakt. Nu kwamen zij aan waar zij wezen moesten.

2. Zij gingen rusten in den tuin aan den kant van den harem. De vrouwen in den harem waren bezig zich te vermaken in den maneschijn. En vrouwen, geschenk van Indra, vroeger, gingen zich vermeien en speelden (met) verschillende godenmeisjes.

3. Er was een bekoorlijk versierd gebouw (?) dat er eenzaam uit zag; daarheen ging Pārtha, naar den kalpa-boom. Zijn metgezellin ging zitten in een kristallen paviljoen, dat (van hem) zoo ver verwijderd was, dat een liefelijk gesprek nog te hooren was.

De vierde strophe van deze zang is onecht.

5. Het kristallen paviljoen was met zijn afwisselenden glans zeer mooi. Er waren veel godenmeisjes, die met onzekerheid (naar haar) keken. Daarom gingen zij haar naderen om haar te bekijken; een (van haar) sprak haar toe: «Mijn lieve, wie zijt gij toch, mijn zuster, mijn juweel», aldus waren hare woorden.

6. Doch het was er verre van, dat de prins door haar gezien werd. Hij was zeer gerust met zijn onzichtbaar makende oogzwartsel. Alleen de in smart verzonkene, die verdrietig van harte was, werd door haar gezien; het was alsof zij bedroefd, slap, vermoeid, doch met liefelijke blikken, was.

7. Aangedaan werd het gemoed van de toeschouwsters; en drie van haar (kwamen) dichter bij; zij waren vrouwen uit den hemel, vroeger, geschenk van Indra. «Als wij ons niet vergissen zijt gij ons bekend», aldus zeiden zij, en toen zij er zeker van waren, spraken zij verder.

8. «Mijn schat, mijn lieve, wie vergezelt u dat gij hier komt? Gij zijt, zouden wij denken, als het ware een verdwaalde andaroe, de geluksgodin van den hemel, die, neergedaald, hier komt. Gij zijt het doel van den Koning, o mijn Soeprabhā, mijn goud.

9. Daarom is de reuzenkoning vertoornd op god Indra. Niets anders is de oorzaak dan dat gij indertijd niet afgestaan werdt. (Zijn toorn) wordt vermeerderd door de komst van Ardjoena

[1]) d. i. omdat zij hun zending voor een ongeluk hielden waren zij bedrukt.

dáár. Daarom zal de reuzenkoning den hemel overrompelen.
10. Is god Indra nu dan niet verontrust geworden? Hoe gaat het in den hemel? Vertel het uwe zusters eens, mijn goud», aldus zeiden zij en weenden ten teeken van haar blijdschap. De begroete antwoordde, heur hart veroverend.

ZANG XVIII.

1. «O, ik ben gelukkig, zuster, dat ik u op deze plaats ontmoet alsof het voorbeschikt was. Wat is Maṇimāntaka toch buitengewoon schoon. Had ik eerder geweten dat het den hemel overtreft, dan zou ik al vroeger gekomen zijn. De hemel mist nu des te meer zijn bekoorlijkheid doordat de glans geheel verdwenen is,
2. omdat het al duidelijk is, dat de reuzenkoning (hem) zal beoorlogen. Zeker zal de hemel verwoest worden, vernietigd, weggevaagd, vertrapt. Dit is de oorzaak waarom ik hier kom om de lotusvoeten van den koning op het hoofd te dragen; bij wijze van een voorloopige in diensttreding is het, dat ik hulde betuig, om niet geroofd te worden».
3. «Ach, ach, mijn edele, wat zal de koning blij zijn bij het hooren van hetgeen gij zegt. Inderdaad gij zijt als het ware de luister van den honigtijd, die in de maand Hapit komt. De liefdesmart van hem, die op u verliefd is, is dan te vergelijken met het verdriet van de (verdorde) boomen en struiken. Mijn lieve, ik zal het den koning berichten; hij zal zeker verheugd zijn als hij (u) ziet».
4. Twee van haar gingen den koning bericht geven; een was achter gebleven en voerde een gesprek met de lenige. De berichtsgeefsters kwamen aan en vertelden Niwātakawatja ronduit: «Met uw verlof, o koning, Soeprabhā is juist gekomen om hulde te betuigen aan uwe Majesteit. Nu is zij, gekomen uit den hemel, och arme, in den tuin.
5. De oorzaak dat zij komt is, omdat zij vroeger zeer genegen was om uwe dienares te worden toen uwe Maj. uwe toegenegenheid toonde. Doch god Çakra hield het tegen, maar eindelijk is zij toch gevlucht. Want het is duidelijk dat het hemelverblijf door uwe Maj. vernietigd zal worden. Zij is nu verstandig om bij voorbaat uit openhartigheid in dienst te treden, omdat zij het niet hebben wil dat men haar rooven zal».

6. Aldus zeiden zij, zij werden door Niwātakawatja bevolen om dichter bij te komen. Verheugd beloonde deze haar met de glans van zijn lach, terwijl zijn gelaat bloosde. Immers zij, op wie hij sedert lang verliefd was, was onverwachts en ongedacht gekomen. Hij hield zich voor een oogenblik stil; lang genoot hij van het gelukkig gevoel in zijn binnenste.
7. Toen sprak hij: «Het is gelukkig dat het juweel van het verblijf des godenkonings gekomen is. De geluksgodin van den hemel is door mij gevat; zij verplaatst zich reeds (naar mij)». Aldus zeide hij en hij maakte zich klaar om te vertrekken naar den tuin om haar te gemoet te komen. (Vervolgens) ging hij stilletjes heen vergezeld van geen enkelen bediende.
8. Toen kwam hij aan in den tuin met zijn boschjes; het was zoo licht als de dag van wege de heldere maan, vermeerderd door de stralen van de edelgesteenten. Hij richtte zich naar het kristallen paviljoen en zag de gestalte van de juist aangekomene. Deze maakte met de behoorlijkste en bevalligste beweging een sĕmbah en zij werd dan op zijn schoot geplaatst,
9. nadat Niwātakawatja plaats genomen had in het kristallen huis. Zijn geliefde bewoog zich zuchtende, klagende, heen en weer op zijn schoot. De dienaressen waren weggegaan; voor wie zou hij dan nog verlegen zijn? Daarop sprak de koning van Maṇimāntaka, haar gelastende om hem aan te kijken:
10. «Mijn edele, dit is nu de uitslag hiervan, dat mijn hart trilt en onafgebroken (aangenaam) geroerd is. Twee dagen achtereen immers, o mijn goud, trilt uws broeders rechterwenkbrauw. Veel zijn de voorboden van het geluk, die ongeloofelijke vreugde veroorzaken.

En ik heb een droom gehad, mijn lieve, waarin ik overstelpt werd met honig. Het zou ongerijmd geweest zijn indien gij niet gekomen waart.
11. Bovendien, mijn lieve, door uwe toegenegenheid voel ik mij niet in deze wereld. Gelijk de vreugde van een gaḍoengspruit zich kronkelende om een dooden stam (is de mijne). Zijt gij soms der wolken druppels, die neervallen voor de erbarmelijk klagende koekoeks? Gij zijt zeker de neergedaalde maan, die meedelijden heeft bij het zien van de tjoetjoers».
12. Aldus sprak Niwātakawatja, die onkuisch werd om haar te

kussen. Bijna kon hij zich niet bedwingen en trachtte hij voortdurend de spleet van haar onderkleed te vinden. Zij, die op de jonge bladeren van den açokaboom geleek, verzette zich met moeite, ach arme. Daarop sprak zij met een sĕmbah en smeekende gebaren.

Zang XIX.

1. «Met uw verlof, o koning, moge niet kwalijk genomen worden de sembah van haar, die bij Uwe Maj. haar toevlucht zoekt. Ik geloof, dat het billijk zou zijn, indien men een koopsom aan een godenmeisje gaf.

   U zal wel in staat zijn om tot den volgenden morgen te wachten.

2. Hoe kan de smaak van een suikerklont in den mond weg gaan? Moge de koning wat geduldig zijn.

   Het hoofddoel van uwer Majesteits dienares is om bij U in dienst te gaan. U vinde dit goed en late dit eerst vrucht dragen.

3. Een godenmeisje is te vergelijken met de geluksgodin, — wat macht betreft — die bij uwe Maj. haar bescherming zoekt.

   Nu, uwe Maj. heeft bereids de gunst (gods) erlangd, (Vandaar) dat uwe Maj. onkwetsbaar, onsterfelijk en van de acht deugden voorzien is.

4. Uw macht tuchtigt alle werelden. Zij is reeds over de grenzen van den ganschen Brahmā-hemel. De heele Wiṣṇoe-hemel en Çiwa-hemel trekken zich terug; laat staan de Indrahemel; (deze laatste is) verschrikt.

5. Wat is toch uw wonderbaarlijke kracht, die uwe Maj. verkregen heeft door de bedwinging van de vijf zintuigen? Ik geloof, dat uwe strenge boetedoening honderd Joega's heeft geduurd, dat gij onbegrensde gunst van Roedra deelachtig zijt geworden».

6. «O mijn lieve, ik zal je eens vertellen. Ik heb een buitengewoon vruchtdragende ascese gehad. Op de helling van den Himawan vindt men een grot, die omhuld was geworden door vier geweldige uitbarstingen.

7. Daar bracht ik mijn onafgebroken, vlekkelooze vereering aan Roedra. De god werd gunstig gestemd en had medelijden. Toen verlangde ik van hem, dat ik alles, wat ik wilde,

gedaan kon krijgen. Onder andere heeft hij mij de heerschappij over de aarde en den hemel gegeven.

8. En de plaats van mijn bovennatuurlijke macht is zeer verborgen: op de punt van de tong; dit is zijn gepaste gunst. Brahmā en Wiṣṇoe zijn afgeschrikt en zijn in mijn macht geraakt. Mijn edele alleen wete dit, niemand anders».

9. Aldus vertelde hij haar en hij voelde (daarna) alsof hij iets verloren had. Door zijn streven om geliefd te worden wist hij niet wat hij deed. Zijn hart was verbrijzeld en vergruisd door hare liefelijke woorden. Hier ziet men, dat hartstocht oogenblikkelijk ongeluk veroorzaakt!

10. Nu, Paṇḍoe's zoon stond daar te luisteren. Hij herinnerde zich aan zijn afspraak. Hij vloog naar de poort en ging er op staan. Deze stortte ineen nadat hij ze met zijn voet gestooten had.

11. De heele kraton gilde en was in rep en roer. Er waren vele vrouwen, die bedolven werden onder gouden huizen. De koning van Maṇimāntaka schrok. Hoogmoedig van aard zijnde stond hij opgewonden op.

12. Hij zette zijn geliefde voor een oogenblik neer. Zijn geliefde verwijderde zich en vloog weg zoo snel zij kon. Pārtha kwam haar in het luchtruim te gemoet; het was vast, dat zijn vijand bedrogen werd.

Zang XX.

1. Toen de gansche stad in rep en roer was, ging men Niwātakawatja bericht brengen; doch hij stoorde zich niet aan het geween van allen; hij hield zich geheel stil met zijn gefronste wenkbrauwen.

2. Immers hij was zijn juweel kwijt, — zoo dacht hij — dat onschatbaar was en gevat was in zijn armen. Hij ging haar zoeken, maar zij was reeds weg gelijk damp. Hij wist toen, dat hij er in geloopen was.

3. Dit was zeker een list van god Çakra. Hij wist dit reeds met zekerheid. En toch bij het uiten van zijn woorden zag men niet het minst van zijn huivering.

4. Spoedig werd zijn hoogmoed opgewekt. Hij voelde zijn hart zoo groot als de soe-Meroe.

Het groote reuzenleger kwam toen in zijn geheel in dien nacht bijeen zonder bevolen te worden.

5. De pasar was reeds prop-vol, tot den aloon-aloon toe stond

men dicht naast elkaar. Het bevel van den reuzenkoning werd gehoorzaamd nu te vertrekken om den godenkoning te beoorlogen.

6. Den volgenden morgen zou de daemonenkoning te voorschijn komen. Het leger maakte zich klaar en kwam reeds samen. Het was een heel gedrang, gedruisch en gedartel. De gamèlans, pauken en trompetten weerklonken zeer rumoerig.

7. Gelijk het geluid van tienduizend millioen bliksemslagen was hun gezamenlijk, dreunend leeuwengebrul. Het was alsof de werelden zich terug trokken, uit vrees voor het leger van Niwâtakawatja.

Zang XXI.

1. De in zijn handeling dappere, moedige Niwâtakawatja werd vertoornd op hen, die de politiek braken en list aanwendden. Geen goede verstandhouding, noch het zaaien van tweedracht onder den vijand, ook niet oorlogschatting (werden door hem toegepast) doch alleen oorlog. Hij wilde zijn groote kracht en heldhaftigheid meten.

2. Vier waren zijn trouwe ministers, van vermaarde, zuivere familie: Kroedhâkṣa Doeskréta, Wirakta en Karalawaktra, allen afstammelingen van Hiraṇyakasipoeh en familie van Kâlakeja. Zij waren vast volleerd in de studie der bijzonderheden van den strijd.

3. Onversaagd hadden zij de goden eens uit den soe-Meroe verjaagd. En nu wilden zij Indra met zijn bondgenoot, die enkel een nietig mensch was, verpletteren en overrompelen; daarom waren zij hoogmoedig. Ongetwijfeld zouden zij gekomen zijn om het verblijf van Indra te verwoesten.

4. De reuzenkoning vertrok geweldig gelijk de «dood». Hij plaatste zich bereids in een wagen van diamantstaal, getrokken door reuzen-olifanten, wier kleur wit was op de eene helft van het lichaam. Zijn wagen piepte en alle gronden waarover hij reed werden gespleten.

5. Woedend zat hij aan de zijde van de bank in den grooten wagen. Een godenjonkvrouw droeg zijn eenen voet op den schoot, terwijl hij met den andere schommelde. Een andere (godenjonkvrouw) bewaaide hem (om te verkoelen) wegens de warmte van zijn hart. Zijn woedevuur vlamde en straalde rood door zijne oogen.

6. De opmarsch van het verzamelde reuzenleger was eenigszins gestremd. Verstrooid, honderd tienduizenden waren de reuzensoldaten (in getal). Panters, paarden, leeuwen alsook ezels, waren hunne rijdieren. Alle mogelijke wapenen kwamen te voorschijn uit de haren huns lichaams.

7. Het was vol van vlaggen van slangenvel met den kop. De schitterende kopjuweelen vormden de boekakoendoer's, duizend tachtig in getal, opgestapeld van allerlei kleur. Gelijk een regenboog, die de wereld vulde, was de banier van den reuzenkoning.

8. Kroedhâkṣa en Doeskrêta waren de aanvoerders, beiden even ongeduldig. Zij waren broeders en hadden dezelfde wapens, vlaggen en rijdieren. Zij waren zoons van Soeṇḍa en Oepasoeṇḍa, de zeer machtige helden. Alles wat geweldig was en groote schrik aanjoeg, was hun kleeding.

9. Alle reuzen hadden als bevelhebbers de telg van Danoe. Het was voltallig; eenigen gingen door de lucht, anderen te voet. Een groote vlag van olifantsvel met de slagtanden was gelijk aan een donkere wolk met schitterende bliksemstralen.

10. Twee (reuzen) vormden de achterhoede van den opmarsch als steun. Zij, genaamd Wirakta en Karalawaktra, hadden beide even schoon uiterlijk. Als rijdier hadden zij olifanten, die incarnaties van reuzen waren. Zij waren kundig in den strijd met de knots en hadden een diamanten lori in de hand.

11. Het was vol van daemonenhelden en voorname reuzensoldaten. Ongeveer een arwoeda waren de hoofdofficieren, behalve soldaten, wier vaandels gemaakt waren van gevilde leeuwen met schitterende haren. Door den orkaan getroffen waren deze gelijk aan de golven der zee.

12. Alle reuzen en daemonen, welke niet voornaam waren, kwamen nog onophoudelijk te voorschijn uit den burcht, die vier poorten had. Het was gelijk aan een wandelende berg met zijn bosch en ravijnen, of wel gelijk aan een zich verplaatsende zee; bulderend was het, waar men langs kwam.

13. Welnu, er was geen bosch met staande boomen; alles werd vernield. Want deze vielen omver door den woesten orkaan, en vergruisd door de paarden en wielen van wagens, die er over heen liepen. Er ontstond aardbeving, regen met knetterende bliksemslagen en storm.

14. Dit was het voorteeken, dat het heele rijk Maṇimāntaka vernietigd zou worden. De bergen ten Zuiden van den soe-Meroe barstten uit, aan het wankelen gebracht door de opmarsch van de scharen van het reuzenleger. Alle godenverblijven, waarlangs men ging, werden verwoest en met de aarde gelijk gemaakt.

Zang XXII.

1. Terwijl de reuzenkoning vertrok, wordt er nu gesproken van de komst van Paṇḍoe's zoon, die zijn doel bereikt had. Hij maakte een sëmbah voor den godenkoning; de scharen goden hielden toen juist een vergadering. Hij gaf volledig verslag; maar het was niet duidelijk (hoorbaar), doordat er zoo velen waren die hem een vraag deden; alsook door het geroep van hen, die verheugd en opgewonden waren door hun overtuiging van de zegepraal.
2. Pārtha zeide, dat de reuzenvorst vertrokken was; hem, die volledig uitgerust was, kon men ieder oogenblik verwachten. De godenkoning nam toen in acht wat men doen moest en wat voor slagorde men nemen moest om zich te verdedigen. Want de heele helling van den Meroe was vol van reuzensoldaten; alle hemelverblijven, waar zij langs gingen werden vernield. Men trok zich terug, ruimde alles op (wetende dat de reuzenkoning) stellig zou komen, en ging toevlucht zoeken bij de voeten van den godenkoning.
3. (Indra sprak toen): »O mijn zoon, wij wachten slechts op u, wij zijn gereed en allen zijn van plan om op te trekken. Nu de vijand vertrokken is, moeten onze versterkingen bewaakt en de slagorde ter verdediging (geregeld worden). Waar de vijand langs gaat, moet men het spoedig opruimen; men worde beschermd en bijgestaan. Bij de uitvoering van deze handeling worde echter gezorgd voor alles, wat de massa aangenaam kan zijn.
4. Immers het gemoed van een groot held is, hetzij aangevallen of aanvallend, hetzelfde. Des te onaantastbaarder is de leeuw, indien men hem aanvalt terwijl hij in zijn grot zich bevindt. De tijger sneeft als hij een krokodil komt aanvallen; de krokodil sterft als hij naar de plaats van een tijger gaat. Indien men niet vertrouwd is met de streek en bovendien

niet zeker is van zijn tocht, dan kan men de gevaren ervan niet weten».

5. Zoo sprak god Çakra. Tjitranggada antwoordde: «het is zeer juist wat de godenkoning zegt. Men moet de kern van de Kamandaka in acht nemen, zoo dat het duidelijk wordt gezien. Onze nederlaag door den zoon van de Aarde (Bhauma) alsook die door Meghanāda (Indradjit, zoon van Rāwaṇa) van vroeger was hieraan toe te schrijven, dat wij opgeschrikt en radeloos werden door hun plotselinge komst en wij weerloos werden aangevallen zoodat wij in een moeilijkheid waren geraakt door aan vele dingen te denken.

6. Nu de vijand vertrokken is, moet gij ook tegelijker tijd optrekken en hem zoo spoedig mogelijk onderweg tegemoet komen. Tweeledig is het voordeel hiervan: groote moed (onder de onzen) en alles wat ten zuiden van den Meroe zich bevindt wordt gered. Want de voorname goden zijn reeds klaar voor den strijd; niemand is niet gereed. Wij zullen met standvastigheid vechten, hetzij dat wij nederlaag lijden of overwinning behalen. Wij vervullen daarmee onze strijdplicht».

7. Zoo sprak Tjitranggada; de godenkoning en de scharen van goden keurden het goed. Allen werden bereids op de hoogte gesteld omtrent de openbare gedragslijn en zij richtten zich spoedig ernaar in. De geheime gedraglijn namen alleen Pārtha en de godenkoning, die er reeds zeker van waren. De oneerlijke gedragslijn van den vijand, zijn hinderlagen en zijn menigte van spionnen moest men nadoen.

Zang XXIII.

1. Daverend kwam de godenkoning met het godenleger uit zijn burcht te voorschijn. Hij zat op zijn koningsolifant Erawaṇa, met versiering van goud, een vuurberg gelijk. Zijn wapen, de wadjra, had hij bij zich, en hij had een zonnescherm van de vederen van Garoeḍa gemaakt, gelijk een wolk. Evenals de zon op den berg van den zonsopgang was zijn schijfvormige stralenrijke glans.

2. Scharen siddha's en rēṣi's kwamen hem in de lucht te gemoet, terwijl zij dreunend den zegepraalwensch uitspraken. Er vielen plotseling overal goddelijke bloemen en regen zonder wolken. Vele goede voorteekenen o. a. lichaamstril-

lingen, die zijn tocht gunstig voorspelden, deden zich voor. De wereld werd gevuld met (het) oorverdoovend (geluid van de) gamĕlans, trommen, pauken en kĕṇṭongans.

3. Widyadharasoldaten en piekeniers vooraan, elkaar verdringend en de ruimte vullend, hieven een strijdkreet aan. Tien duizenden stonden met schilden in het gelid; de kundigen waren duizenden in getal. De vaandels gemaakt van den goddelijken zijdeboom, voorzien van een figuur van een wilden olifant, met franjes van goud, waren gelijk aan een wolk, die zware regens droeg met bliksemstralen als randen.

4. Tjitranggada bevond zich vóór hem (Indra) rijdende in een wagen versierd met bloemen van juweel en smaragd. Een arwoeda in getal waren de goed uitgeruste officieren, allen bedreven in het hanteeren van het zwaard. Hun vaandels waren allemaal rood van kleur, verbazend lang en met punten van staal. Met gedreven goud als gewicht zagen ze eruit gelijk hemelbrand.

5. Dáár, achter den godenkoning, bevond zich Tjitrasena met zijn kleedij en een boog in de hand, rijdende in een versierden juweelen wagen, schitterend door het roode behang. Zijn degen was van malyalametaal; de glinsteringen van de gezwaaide zwaarden der soldaten waren verblindend. Honderd en acht was het aantal van hun vlaggen overal in de lucht verspreid gelijk helder kwikzilver [1]).

6. De oudste zoon van Indra, genaamd Djajanta, bevond zich in een juweelen wagen. Door tooverformulieren werd hij reeds onkwetsbaar en harder dan hard magneet gemaakt. Zijn vaandel, van de bast van den godenboom vervaardigd, was wit van kleur met een halve maan als top, en met teekeningen van goud. Het verspreidde overal aangename geur, doordat het bevochtigd was geworden met civet.

7. Scharen van godensoldaten hadden allen hoeden op; de officieren hadden een spies bij zich. Eenige van de soldaten staken hun tjoli's en zwaarden in de lucht, anderen droegen die aan den schouder. Zij hadden helmen op, droegen wambuizen met franjes, en hadden bloemenkransen over den schouder; het was een gedrang van belang. Men werd

[1]) Of: gelijk (het aantal van de namen van) den reinen Çiwa.

dol, gebruikte zalf en boreh van goudpoeder; men schreeuwde van opgewondenheid.

8. Paṇḍoe's zoon vormde de achterhoede rijdende in een wagen van edelgesteente gemaakt. Mâtali was de naam van zijn krachtigen wagenmenner, die zoo snel reed gelijk de gedachte. Wit was zijn vaandel, dat de kleur van het zonnespectrum aannam door de terugkaatsing van de staande glans (in de lucht als goed voorteeken). De stralen van zijn helm en harnas waren gelijk aan meteoren, die vóór hem heen en weer vlogen.

9. Jonge gandharwa's, die boogschutters waren, bevonden zich vóór hem; zijn voetvolk was negenduizend in getal. Er krioelden bovendien van olifantenrijders en ruiters een arwoeda in aantal, met dolken. Verspreid waren hun vaandels van veeren van Wimâna gemaakt, gelijk wolken, die de zon naderden. Gespleten waren zij gelijk de tong des «doods», die onder een fladderende beweging de wereld verlangde te verorberen.

10. Tjitraratha als opperbevelhebber werd door den godenkoning bevolen om dicht bij (Ardjoena) te blijven. Ook alle goden uit de geheele godenwereld liepen mee achter den prins. Veelvormig was de aard hunner wapenen; eenige geleken op wolken, andere op de kronkelende bliksemstralen. Het was te vergelijken met bergtoppen, die 's avonds nog door de zon werden beschenen of wel met den vloed der zee.

11. De opmarsch ging toen door de lucht onafgebroken uit den burcht. Het werd hoe langer hoe drukker, men zou toen op de aarde gaan marcheeren, neerdalend koers richtende naar den voet van den soe-Meroe; het was gelijk aan een vliegende zee, benauwend en daverend alsof de hemel neerstortte met de lichtgevende negen graha's, die op negenduizend meteoren geleken; de maan en de zon verduisterden zich bij de opmarsch van den godenkoning.

12. Het was gelijk aan het ontstaan der zeven werelden toen deze pas door Paçoepati werden geschapen. Volgens den regel ging men toen zich groepsgewijze inrichten; het was geweldig en overstelpend. Alles, waarover men ging, werd stof door de paarden, wagens en koningsolifanten. Ravijnen en rotsen werden effen, bergen en bosschen werden open vlakten doordat men er overheen trapte.

ZANG XXIV.

1. Bij de aankomst op de zuidelijke helling van den koning der bergen richtte de godenkoning zich in om (alles) gereed te houden. Want men zag duidelijk de lichten van den vijand overal langs de bergruggen. De vluchtelingen liepen verwilderd in drommen om zich te redden en ontmoetten de goden en apsara's. Zij waren de rest van de door de reuzen- en daemonen-soldaten gevangen genomenen, verslondenen en geroofden.
2. Plotseling kwamen de vóórloopers van den vorst van Maṇimāntaka opdagen, die de goden wreedaardig aanvielen en vastbonden. Zij hadden geen aanvoerders, het waren slechts «losse» soldaten vergezeld van hun gidsen zonder wapenen. Bij 't zien hiervan werd men opgeschrikt; men trachtte zich te verdedigen en alles op te ruimen, doch er kwamen hoe langer hoe meer reuzen, die het terrein langzamerhand vulden. De slagorde van den godenkoning was toen de geweldig compacte kreeftekop; dit was de oorzaak, dat de reuzen tot stilstand werden gebracht.
3. Deze was door den godenkoning zelf geordend; hij vormde het krachtige lichaam hiervan. Als de degelijke snuit was prins Dhanandjaja, en hij vormde zóó de voorhoede der goden in den strijd. Tjitraratha, zijn voorname vriend, bevond zich rijdende op een olifant dicht bij zijn krachtigen wagen. En de scharen goden, hun olifanten, paarden en voetvolk waren in zijn geheel een arwoeda in aantal.
4. Bovendien had men bergen als vesting en het oorlogsterrein was vlak, liggende tusschen twee ravijnen. Het was dor met weinig water, geheel en al zandvlakte, de weg van stof afkomstig van berguitbarstingen; de steenen waren droog. Ontoegankelijk was het ravijn, dat ten westen lag van de plaats, waar men ging rusten en zich regelen om den vijand op te wachten. Daar was de plaats van waaruit men ter verdediging hinderlagen stelde; eenigen verscholen zich in de struiken.

ZANG XXV.

1. Tjitranggada en Tjitrasena vormden den rechter vleugel, zich bevindende op een bergrug. Aan den linkerkant bevond zich Djajantaka (met zijn leger) overstelpend en dicht op een,

eenigszins vooruitstekend, gelijk de hand van de slagorde, die stoutmoedig den vijand wilde grijpen. Inderdaad, zijn slagorde was vast, levensgevaarlijk, ondoordringbaar en onaantastbaar.

2. Toen men reeds ordelijk geschaard stond, zag men de drommen van daverend oprukkende vijanden. Hun dreigende geschreeuw door hun overmoed was gelijk aan een ajoeta donderslagen. Het gepiep van wagens, het gĕhinnik van paarden, (het gebrul) der olifanten, het gefladder der vlaggen, het vallen der vonken en stralen veroorzaakt door het tegenelkaarkomen van zwaardpunten, waren onophoudelijk.

3. Verspreid, overstelpend waren de wapens gelijk overstrooming; voorname daemonen waren in hun handelwijze als het ware kokende zee, die omgekanteld werd. Er ontstond aardbeving, de aarde wankelde, spleet, in opschudding gebracht gelijk een schommel. De zon scheen niet, stof veroorzaakte duisternis terwijl sterke storm met wervelwind woedde. De heilige Meroe stortte neer, de zee raakte in beroering, de aardbol werd tot stilstaan gebracht en berstte.

4. Zwaar was de strijd der reuzen gelijk stortvloed; zij vochten gezamenlijk verwoed en verward en kenden geen gevaar. Razend schoten zij (op den vijand) toe, rukten verblind gezamenlijk aan, omdat zij reeds lang vertoornd waren; vandaar hun vreeselijke woestheid. De strijd van de godenhelden nu was krachtig; in het midden van het strijdkamp elkaar ontmoetende raakte men slaags. Het was te vergelijken met twee uitbarstende bergen, die tegen elkaar in botsing kwamen; men ging steeds voorwaarts, niemand sprak van achteruitgaan.

5. Het geluid van de pauken en gamĕlans was niet meer hoorbaar door het geknak en gekraak. Men werd verschrikt door het gerinkel der zwaarden en het gerammel der spiezen, die olifanten troffen, en door het gehuil van hen, die hun laatsten adem zouden uitblazen onder een jammerlijk geschreeuw; ook door het gejuich van hen, die hun tegenstanders het hoofd afhieuwen of wel door het gedruisch dergenen die, de golven gelijk, ter hulp toe schoten.

6. Doelloos waren de werpschijven, pijlen en lange pieken; hiervoor was geen ruimte genoeg; daarom werden zij niet gebruikt, zelfs hinderlijk. Slechts zwaarden en knotsen troffen, men stak elkaar met degens en korte pieken; anderen beten

en schopten elkaar, bonden elkaar vast, hun wapens vergetende. Velen sneuvelden door elkaar te wurgen; dolken en krissen waarmee men hoofden afhieuw, braken.

7. Men verminderde elkaar met duizenden, ajoeta's, ongeteld nog de paarden en olifanten. De wagens kwamen tegen elkaar in botsing, stortten neer, opgestapeld in vreeselijk verpletterden toestand. De leeuwhelden vochten ten slotte in groepen op bergen van lijken. Zij staken een zee van bloed over, verward doorelkaar, haastig, dartelend en rumoerig.

8. Siddha's en rēṣi's in de lucht wenschten (de strijders) te zien, doch zij waren bang en liepen weg. Zij sloten hun oogen dicht, stopten hun ooren toe; verdoofd en bevreesd vlogen zij de hoogte in. Want het was alsof de hemel geroosterd werd door het vuur van allerlei wapenen, dat laaide en vlamde. De kreits, waar de zon zich bevond, werd in beroering gebracht; de lichtmaker zelf verschool zich en werd koel.

9. Zóó was het, gepaard gaande met storm; de reuzen werden vernietigd. Zij wisten niet, dat zij in de pan gehakt, overmeesterd en verwoed aangevallen werden van uit de bergruggen. Tjitranggada en Tjitrasena overrompelden (den vijand) en Djajantaka zette hem na. Daarom werden de achtergelederen (van den vijand) in een paniek gebracht; men kende geen genade, men zag zijn tegenstander niet; het was een warboel.

10. De reuzen werden op de vlucht gejaagd, omsingeld, eenigen vochten verwoed en trachtten een tegenaanval te maken. Bovendien werden zij in het nauw gebracht, daar zij achter zich een ravijn hadden; degenen, die bezig waren zich te verdedigen, werden met pijlen beschoten en vielen onder een bulderend geluid vergruisd op den grond neer. Toen vielen Pārtha en de godenkoning met kracht van voren aan.

11. Van de vier ministers van Niwātakawatja werden er twee tegelijk het hoofd afgeslagen. Ontelbaar waren de voorname daemonensoldaten, die gedood of gevangengenomen werden; er waren er meer dan een ajoeta. Gedurende den tijd dat de daemonen door de widyadharahelden, valken gelijk, in de pan werden gehakt, werden dezen opgeschrikt, in de war gebracht, door een zwaarderen tegenaanval aller reuzen.

12. Alle reuzen, die gevlucht waren, gingen terug, toen zij zagen dat de reuzenkoning een tegenaanval deed. Zijn woede

laaide; alles wat voor hem stond ging vergruisd weg, doordat hij plotseling kwam aanvallen vlammend gelijk het wereld-verdelgingsvuur. Door de algemeene woede der reuzen werden alle tegenstanders vernietigd en tot asch gemaakt.

Zang. XXVI.

1. De goden werden door den reuzenkoning tot wanorde gebracht; de dicht aan elkaar en opgestapeld liggende gesneuvelden werden vertrapt en veracht. (De reuzen), die een tegenaanval wilden doen, konden nauwelijks vooruit gaan; zij staken hun lange pieken naar voren en zóó duwden zij de anderen met kracht op zijde. Het was alsof de reuzen Jama waren, die hoofden, gedraaid, kwam afrukken, stoutmoedig wurgde, sloeg en kauwde. Onafgebroken kwamen uit de haren huns lichaams te voorschijn wapenen en uit hun oogen overstelpende pijlen en knotsen.

2. Olifanten en wagens, paarden werden, tegenelkaar gebotst, tot stof vergruisd, machteloos; het was verschrikkelijk alsof men een berg als hamer bezigde. De godensoldaten werden verschrikt daar zij, gesneden en vertrapt, vreeselijk tot moes werden gemaakt. Zij vloden ordeloos naar alle kanten. De kreeftekop-slagorde van den godenkoning werd vernietigd; het eerst raakten de vleugels ervan in koortsachtige droefenis. Toen wendde de prins, die de achterhoede vormde, zich zijwaarts om degenen, die achterwaarts gingen en hulp vroegen, te beschermen.

Zang XXVII.

1. De heilige spreuk om het wapen van Çiwa te voorschijn te doen komen werd door den prins te baat genomen, terwijl hij voor een oogenblik overpeinsde. Plotseling kwam vuur te voorschijn in den vorm van reuzen, zeven ajoeta in getal, allen met wapens. Golvend gelijk de branding der zee, in de hoogte springend, kwamen zij uit de punt van (Pärtha's) pijl. Vreeselijk verwoed kwamen zij omsingelen en verteerden de daemonen met soldaten en wagens.

2. Toen bande de koning van Maṇimāntaka met volmaaktheid de gunst van god Bhairawa. Onkwetsbaar en ondoodbaar stond hij onbedekt midden op de asch der vernietigde reuzensoldaten (die door den reuzenvuurpijl van Pārtha ver-

teerd waren). Hij overpeinsde en plotseling kwamen weder reuzensoldaten van ongekende vreeselijkheid uit zijn mond te voorschijn; regelmatig, onafgebroken en geweldig maakten dezen een tegenaanval, welke tienmaal doeltreffender was dan die van de verdwenenen.

3. Zoo ging het vier- vijfmaal herhaald, even schrikwekkend en even krachtig. Toen werd de heilige vuurpijl, waarmee de «drie steden» vernietigd waren geworden, door hem (den reuzenkoning) gelost met grooter kracht. Ook toen werd de geheime gedragslijn door prins Phalgoeṇa te baat genomen. De geheime kennis betreffende het eindigen van de gunst (gods aan den reuzenkoning) werd door Pārtha in zijn gedachte gehouden ter beeindiging van deze gunst.

4. Griezelig werden de scharen goden, die ordeloos vluchtten door de bovennatuurlijke kracht des vijands. Zelfs Pārtha werd medegesleurd; hij was de laatste van de vluchtenden. Het was alsof hij geen raad meer wist; hij trachtte stand te houden, doch hij werd steeds vervolgd, tot achteruitgaan genoodzaakt, omsingeld en aangevallen door de voorhoede der reuzensoldaten, die hem met knotsen, discussen en werpspiezen beregenden.

5. Toen werd Niwātakawatja overmoedig; terwijl hij een werpspies in de hoogte slingerde wees hij dreigend (den prins) met zijn linkerhand: «Foei, foei, gij mensch; zijt gij goddelijk, dat gij het waagt tegen mij, den vernietiger der geheele wereld, op te komen? Ik ben toch de eigenaar van dezen aardbol, ik ben de heer der drie werelden. Berust erin, zie hier je weg om ter helle terug te gaan». Zoo sprak hij.

6. Paṇḍoe's zoon had echter reeds geruimen tijd zijn (boog met) voortreffelijken pijl gespannen — een ijzeren pijl genaamd lichaamsbinder — terwijl hij overpeinzend een gebed aan de goden prevelde. De val van de voorname werpspies op hem (Pārtha) was klemmend(?) en hij deed juist alsof hij in zijn wagen neerzakte. Toen kwam de vorst van Maṇimāntaka hem schreeuwend uitschelden en viel hem daarna aan.

7. Toen hij zich door deze list vergiste, opende zich de opening van zijn goddelijke gunst. Niet vruchteloos werd hij met pijlen getroffen, zijn mond werd gevuld met voortreffelijke pijlen en hij zakte in zijn wagen achterover neer. Een trotsche inborst met minachting veroorzaakt het vergeten

en dit laatste is het voorteeken van de komst van het ongeluk! Kortom, het einde van zijn gunst was gekomen, welke bovendien onder de macht stond van de «onbestendigheid».

ZANG XXVIII.

1. Nadat de reuzenkoning in den strijd gesneuveld was, werd hij met zijn leger en voertuigen nogmaals getroffen met een vuurpijl, gelijk Kalajawana, die in een oogenblik vernietigd was geworden door den vloek van den asceet Moetjoekoenda.
2. Toen viel motregen en glans schitterde in de lucht, (zachte) wind waaide, donkere wolken waren zwanger van regen, er deed zich een halve cirkel om den glans der zon voor. Dit zijn allemaal teekenen van den dood van een roemrijke.
3. Goden en apsara's, die gesneuveld of gewond waren, werden door den godenkoning besprenkeld met levenswater. (Gezond) gelijk voorheen kregen de goden dus hun leven terug. Bovendien zagen zij er ongedeerd uit met hun soldaten en voertuigen.
4. Toen ging de godenkoning, tegen wien men niet met geweld kon opkomen, huiswaarts. Blijdschap straalde uit ieders gezicht. Dhanandjaja ging ook terug in één wagen (met Indra). Zij spraken gezellig over de wijze, waarop zij vochten.
5. Scharen van godensoldaten naderden den wagen en lieten door daden en woorden hun onderdanigheid zien. Zij vertelden op welke wijze zij zich in den strijd gedroegen; tegenovergesteld waren de werkelijke braven, die niet veel praatten.
6. Er wordt niet verteld van de huiswaartskeerenden toen zij onderweg waren. Verschillend was de buit bij hun zegepraal: koninklijke dracht, prachtige karossen en diamantschoone maagden.

. . . .

(Wat hierop volgt t/m strophe 12 is onecht).

13. Het zou te langdradig worden om te vertellen over het verdriet der godinnen, die achtergebleven waren .... [1]).

Bij de komst van den godenkoning was het overal rumoerig door de muziek in den hemel.

[1]) De laatste 10 sylaben van voet 2 van deze strophe worden ook niet vertaald.

ZANG XXIX.

1. Zoo was men terug gekomen; er wordt niet verteld over de feestelijkheden van de overwinning. Toen ging Paṇḍoe's zoon zijn intrek nemen in een heilig bosch genaamd Nandana. Welnu, hier ging hij zijn hart op verschillende wijzen troosten met allerlei genietingen. Volledigljk genoten zijn tien zintuigen van hunne gebieden onderscheidenlijk.

2. Men maakte daarna een koninklijke wijding om hem tot koning van Indra's hemel te verheffen. Dit was de gunst van den godenkoning, dat Pārtha hem voor zeven dagen mocht vervangen. De nacht van den hemel duurde echter een halve maand en de dag ook een halve maand. Daarom mocht hij voor zeven maanden vreugde ondervinden.

3. Op een gunstigen dag kwam de godenkoning naar gewoonte te voorschijn in zijn vergaderzaal. Rĕṣi's, siddha's en scharen van goden werden bevolen om een vergadering te houden in de staatsiehal. De priester van de godenwereld had alles ingericht en alles stond klaar. Wat voor moeilijkheden heeft degene, die de acht deugden reeds bereikt heeft?

4. Toen kwam de edele Dhanandjaja aan en kreeg een plaats op een leeuwenzetel van juweel. De kroon en andere sieraden die hij droeg, waren die van den godenkoning. Als kleed droeg hij het afgevallen vel van Anata, hetwelk reeds voorzien was van patronen, die bekoorlijk er uitzagen met kleuren van blauw edelgesteente en gesmolten hazenbloed.

5. De godenkoning, Jama, Wareeṇa en Koewera zaten gezamenlijk dicht bij hem. Rumoerig klonken de pauken, horens, kĕṇṭongans en de dreunende lofzangen der godenscharen. Toen stond Waçiṣṭa, die optrad als leider van de zeven rĕṣi's, op en sprak de formulieren uit om (Pārtha) te wijden en te zegenen met het goddelijke levenswater.

6—7 is ook onecht doch vertaald om te laten zien hoe gewrongen het is.

6. [Dit bestond uit water van honderd heilige badplaatsen, dat dooréén vermengd werd in zeven diamanten vazen. Heerlijke koeken, heerlijke dingen wekten alle het watertanden; en zeven vazen levenswater, dat men van de volle maan verkregen had, zaten in zeven kommen. Eenentwintig

juweelen kommen met de ceremonieele benoodigdheden werden gebezigd om (Pārtha) te baden.

7. Er kwam toen een wonderlijk groote, onschatbare offerstellage, waarvan de bedekking van kristal was en doorzichtig gebeeldhouwd voorstellende het «karnen van de zee». Alles, wat men in Hari's hemel, Çiwa's hemel en Brahmā's hemel vond, kwam als inhoud van de uitstekende smakelijkheden en heerlijke dranken].

8. Het zou te langdradig worden als men spreekt over de wijze waarop Paṇḍoe's zoon gewijd werd. Toen het aldus gebeurd was, moest de gevierde zijn intrek nemen in een gebouw, dat den hemel des Liefdegods overtrof, doordat het vol was van alle mogelijke genietingen. Daarheen werd hij gebracht om te verblijven en te rusten.

9. Hij legde zijn sieraden neer en maakte zich klaar in een ander kleed. Hij droeg nu als dodot een door de zon beschenen wolk, die (tot kleed) betooverd was geworden. Zijn haren liet hij los hangen, gelijkende op een donkeren wolk; zijn uiterlijk was fijn . . . . [1]).

10. Hij zat dáár in de voorgalerij van het verblijf des bruidegoms. Dit bestond uit zeven gebouwen, een kring vormend, waarvan de versieringen even wonderlijk waren. Onder deze versieringen waren er die van edelgesteente of van bloemen waren gemaakt. Het was een lusthof van de uitverkorenen van den God der liefde, in de slaapstede.

Zang XXX.

1. De voortreffelijke Menakā werd door den godenkoning bevolen om naar Dhanandjaja te gaan. Zij was het hoofd van de godinnen, aan wie het geheele godenverblijf gehoorzaamde. Bovendien was er niemand anders die als leidster, als bedienster van Phalgoeṇa zou optreden. Zij sprak toen tot Dhanandjaja alsof zij op hem verliefd was en hem liefkoosde:

2. «Mijn beste, moogt gij u tevreden stellen met het loon voor uwe zegepraal in den strijd. Moge voor den prins verwezenlijkt worden, mijn beste, de verleidingen door de zeven (hemelnimfen).

[1]) Deze laatste voet is zeer moeilijk in het goede verband te brengen; de zin is trouwens niet verstaanbaar.

Srophe 6 voet 1 en 4:

Toen werd de schoone Soeprabhâ bevolen om daartoe (den prins) bij te staan. Het was alsof zij bij de omarming geen kuren meer had; haar toorn was niet ernstig.

Strophe 13 voet 1:

Welnâ, op verschillende wijzen brachten zij den tijd door terwijl zij zich schertsend aan hun genoegens overgaven.

Strophe 14 voet 2—3—4:

De tijd verwijlde; toen haar beurt bijna om was herinnerde Soeprabhâ zich hieraan. Zij daalde neer naar de plaats waar water was, en ging vervolgens naar huis met haar roode, flikkerende oogen. Vol haast liep zij terwijl zij de rand van haar losgeraakte kleed in orde maakte.

Zang XXXI.

Laatste stuk van strophe 3:

Nu wordt er verteld van haar die aan de beurt kwam.

4. Het juweel Tilottamâ ging naar binnen; zij aarzelde niet zoo zeer, daar zij er reeds in bedreven was. Zij was het, die beroemd was geworden door zich verdienstelijk te hebben gemaakt in het steeds doen mislukken van asceses; zij was het hoofd in de verleidingswerken. Maar zij was jong; haar lichaamskleur was gelijk aan een embryo-ei en haar borsten waren sterk gespannen. Telkens als zij zich gebaad had in de hemel-rivier, dan werd zij weer een juweelen maagd.

5. Menâ, die haar binnenleidde, sprak tot den prins: »Mijn beste, wees opgeruimd van hart, denkt niet aan de vermoeienis; iemand die de leer van Kâma vasthoudt evenals gij, streeft ernaar het een ander aangenaam te maken«. Na dit gezegd te hebben ging zij weer terug. Nu wordt er verteld van hen, die achter gebleven waren om te vechten . . . . in de legersteê. Het was gelijk aan een gevecht . . . . . enz.

Zang XXXII.

6. Nadat zij (Ardjoena en Tilottamâ) aldus gesproken hadden, gingen zij naar hartelust naast elkander zitten om buiten iets te gebruiken. Zij aten van alles, dat van buitengewoon heerlijken smaak was, daar het fijnste van wat onberispelijk

van smaak was, aanwezig was. Kortom, de tijd die in zeven termijnen (ieder voor een hemelnimf) verdeeld werd, was om. De voortreffelijke Tilottamā ging toen naar huis vergezeld van honderd vriendinnen.

Zang XXXV.

5. Veelsoortig was het vermaak van den prins; toen ging hij naar buiten (steeds met zijn geliefde) onder den arm.

Het zou eindeloos zijn om één voor één te vertellen over de afwisselende vermaken, die door hem werden genoten. Kortom, men stelle zich nu voor, dat hij de volle zeven maanden reeds achter den rug had. Daarom vroeg hij aan de voeten van den godenkoning verlof om terug te gaan, terwijl hij eerbiedig een sĕmbah maakte.

6. Hij sprak: «Met uw verlof o god, uw dienaar vraagt uwe heilvolle toestemming om terug te mogen gaan». «Ach, ach, mijn zoon» (antwoordde Indra) «duidelijk is uwe verknochtheid aan uw broeder en aan uw moeder; daarom zal ik u ook niet vasthouden. Moge het niet ten kwade worden gerekend, dat ik u heb aangehouden. 't Is alleen om mij van mijn verplichting zooveel mogelijk te kwijten. Mijn doel is om te maken, dat uwe overwinning bekoorlijk zal worden beschreven door de toekomstige dichters.

7. Wees ruim van opvatting, mijn zoon, bij de komst van het geluk mag men niet van gedachte veranderen. Uwe gedachte zij steeds gelijk aan die toen gij uw tapa deedt, zonder het welzijn van anderen te vergeten. Zelfs de heer der jogins, die de acht-eigenschappen [1]) heeft bereikt, doch te veel van vermaak houdt, vervalt, indien hij zijn zinnen verwent, in domheid en hij zou weer van voren afaan moeten beginnen.

8. Er zijn, zooals bekend is, vele tempels, die neergestort zijn door de waringin- of bodhi dan wel hambulu-boom (alle ficussoorten). Had men schoongemaakt, en hem uit zijn plaats getrokken toen hij nog klein was, hoe kan hij nu bestaan? Evenzoo moet gij uw trotsch en verblindheid, die in uw hart groeien, wieden en schoonmaken. Wanneer gij ze door laat groeien, stellig zal hun kracht in staat zijn om de (god-

---

[1]) aṣṭa-guṇa.

delijke) kracht (die in den mensch zich bevindt) te vernietigen ».

9. Aldus sprak god Indra; de prins stond op, hij was klaar om te vertrekken. Door Mātali werd hij in den wagen geleid met zijn wapenen, die gereed doch verborgen waren. Hij ging hoe langer hoe sneller gelijk de gedachte; want het was sneller dan de loop van den wind. Er wordt niet verteld van de reis van Dhanandjaja, wij vertellen nu over het weenen van hen, die bedroefd achtergebleven waren.

10. Allen, die (op hem) verliefd waren, raakten buiten zichzelf; want zij hadden reeds genoten van de samenkomst. Weg was hun gedachte, die den loop van den wagen volgde; zij keken (n.l.) met verbijstering naar de lucht. Het biggelen der tranen, het gefronst staan der wenkbrauwen, en als derde het los gaan van de kain, waren de versiering (van dit schouwspel). Hun geklaag in het hart werd zichtbaar op poedjak-bloemen, of wel uitte zich gerangschikt in een lied.

11. Ach, mijn goud, mijn juweel .... enz.

Zang XXXVI.

1. Aldus was het geklaag van de hemelnimfen; wij gaan nu terug tot de lotgevallen van den prins. Hij kwam aan in de woudkluizenarij (genaamd) Wadari, waar zijn broers en jongere broers zich bevonden. Het was werkelijk een overstrooming van vreugde; immers het was gelijk aan een wolk, die (als regen) tot de zee was neergedaald. Kortom, daarna maakten zij een afspraak met het doel de overwinning over de vijf hemelstreken (te verwerenlijken).

2. Voleindigd is de beschrijving van het verhaal, waarvan Ardjoena-wiwāha de naam is. Dit is werkelijk de eerste keer, dat heer Kanwa een gedicht rangschikt en het openbaar maakt. Hij is echter onrustig van gemoed daar hij den Vorst ten strijde wil vergezellen. Vereering zij Z. M. Airlanggha, die het rijk dubbel zoo groot heeft gemaakt en die dit werk goed keurt.

Einde van de Ardjoena-wiwāha.

LIJST DER EIGENNAMEN IN DE ARJUNA-WIWAHA

Daar in de groote Oud-Javaansch-Nederlandsche Woordenlijst van Dr. H. H. Juynboll de eigennamen der in de Oud-Javaansche geschriften voorkomende personen e. a. niet zijn opgenomen, kan deze lijst der eigennamen zeker niet overbodig zijn.

Bij de verklaring achter de eigennamen geven wij niet alleen een toelichting wie of wat zij zijn, doch wij trachten ook een aanwijzing te geven van hun rol in de andere werken dan ons gedicht zelf, voorzoover wij die werken bezitten. Op deze wijze hopen wij een leiddraad te kunnen geven aan hen, die de Oud-Javaansche taal als hun studieobject wenschen te kiezen.

De dik gedrukte cijfers duiden de zangen aan, de dun gedrukte de strophen. Terwijl de eigennamen en andere Jav. woorden in de vertaling gespeld zijn volgens de gewone, Nederlandsche uitspraak der letters, volgen wij in deze lijst, evenals in den tekst, den gangbaren regel van het transcribeeren van Oud-Jav. woorden.

Airāwaṇa, **13**: 3, 7, naam van den gandharwa, die Arjuna afhaalt om hem naar den hemel te ontbieden. II, **23**: 1, naam van den olifant, rijdier van Indra. Met dezen zelfden olifant hebben de goden in de Smaradahana zang XXVIII getracht, Umā, in haar zwangerschap te doen schrikken ten einde een zoon ter wereld te brengen met olifantskop (Gaṇeça). Door dezen god met den olifantskop wordt verder de vijand, koning Nilarudraka met de zijnen verdelgd.

Ananta, **29**: 4, naam van de wereldslang, die den aardbol op zijn kop draagt.

Antaka, **23**: 9, (letterlijk: einde), de god van den dood.

Ardhanarīçwara, **9**: 4. Een vorm van Çiwa vereenigd met zijn gade, Umā, tot één lichaam, half man half vrouw. Bij beelden vormt de linkerhelft van het lichaam in den regel de vrouwelijke helft met ontwikkelde borst. Op p. 1 van het Oud-Jav. Adiparwa vindt men een zinspeling op dezen vorm van Çiwa als volgt: Sang hyang Çangkara atah karaṇanyān hana lāwan bhaṭāri dehārdha, d. i. God Çang-

kara (Çiwa), die in een lichaam met de godin vereenigd is, is toch de oorzaak, dat (deze wereld) bestaat.

Arjuna, **1**: 9; **2**: 3; **3**: 5; **13**: 10; **14**: 9; **15**: 8; **30**: 7. Hij is de middelste van de vijf Pāṇḍawa's en tevens de held van ons gedicht. In de nieuwe lakon heet hij daarom Pamade (verbastering van Pamadhya) d. i. Middelste. In werkelijkheid is hij de zoon van Indra. Dit feit en zijn geboorte vindt men vermeld in het Oud-Jav. Adiparwa p. 121. Gedurende zijn verblijf in het rijk Wirāṭa vermomt hij zich als een eunuch, kedi, en noemt zich Wrehannala (Wirāṭaparwa p. 11). Zijn naam Kĕṇḍiwratnala in de 23 Wayang-Verhalen van Te Mechelen p. 151 is een verbastering van kedi Wrehannala. In de groote strijd, de Bhārata-Yuddha, voert hij een tweegevecht tegen Karṇa, waarbij de laatste het aflegt (Bhārata-Yuddha zang XXXI). Zijn dood wordt in de Drie Boeken van het Oud-Jav. Mahābhārata p. 85 vermeld.

Arjuna-wiwāha, **36**: 2. De naam van ons gedicht beteekenende «bruiloft van Arjuna». Zie inleiding.

Atanu, **3**: 14; **33**: 1. Letterlijk «zonder lichaam» naam van Kāma, den god der liefde. Die naam is hierdoor ontstaan, dat na zijn verbranding door Çiwa's vuur, hij lichaamloos is geworden; doch hij krijgt vervolgens van Çiwa de harten der schepselen als verblijfplaats, waarin hij de liefde dier schepselen aan het vlammen brengt (Smaradahana zang XII strophe 11—12, XIX strophe 14).

Bajrana, **13**: 3, naam van den gandharwa, die Arjuna afhaalt om hem naar den hemel te ontbieden.

Baruṇa, **29**: 5, naam van den god van de zee. Hij is tevens de beheerscher van het Westen. Op tempels wordt hij daarom geplaatst met het front naar het Westen. Hij is ook lid van de acht goden, die den koning tot voorbeeld strekken (Aṣṭabrata, Oud-Jav. Rāmāyaṇa p. 278). Uit de zee te voorschijn komend stelt hij Rāma voor den dam naar Langka aan te leggen in plaats van de zee droog te maken (Rāmāyaṇa p. 169). In gezelschap met dezelfde goden als op de plaats in de Arjuna-wiwāha bovengenoemd trekt hij in de Smaradahana zang XXXII op tegen den reuzenkoning Nilarudraka. De beschrijving van zijn leger is hier zeer mooi.

Bhairawa, **27**: 2, een vreesaanjagende vorm van Çiwa, waarvan men de beschrijving vindt in de Smaradahana zang VIII.

Bhāratawarṣa, **15**: 7, naam van het Gangesl-Indus-stroomgebied, als land der Bhārata's.

Bhaṭāra, **1**: 3; **8**: 5; **19**: 7. hier *de* god, Çiwa.

Brahmā, **1**: 8, **19**: 8, naam van het vierhoofdige lid van de Trimūrti. Op Prambanan staat hij als hoofdbeeld in den Zuidelijken hoofdtempel.

Brahmāṇḍa, **19**: 4; **25**: 3. letterlijk: «het ei van Brahmā» d. i. de aardbol.

Çakra, **1**: 2, 4, 11; **6**: 8; **18**: 5; **20**: 3; **21**: 3; **22**: 5, naam van Indra, de koning der goden. In de Buddhistische litteratuur is Indra meer bekend onder den naam Çakra (Sanskrit) Sakka (Pāli). Hij is tevens beheerscher van het Oosten en lid van de Aṣṭabrata-goden.

Çangkara, **8**: 2, 9, naam van Çiwa.

Citranggada, **22**: 5, 7; **23**: 4; **25**: 1, 9, naam van een gandharwa.

Citraratha, **23**: 10; **24**: 3, als boven. Hij is volgens ons gedicht en volgens het Adiparwa een boezemvriend van Arjuna. In het laatste werk heet hij echter Wicitraratha. Eerst droeg hij den naam van Anggaraparṇa, doch verwisselt deze met Wicitraratha (Adiparwa p. 155 en vlgg.).

Citrasena, **23**: 5; **25**: 1, 9, als boven.

Çiwa, **8**: 11, 13; **12**: 1, 3; **23**: 5(?), het eerste lid van de Trimūrti, tevens de hoogste god van het Javaansche Hinduïsme. Op Prambanan is hij het hoofd van het heele complex, en staat daarom in het hoofdvertrek van den grootsten tempel.

Çiwaṇḍa, **19**: 4, de wereld van Çiwa; vergl. Brahmāṇḍa.

Çiwapada **19**: 7, de hemel van Çiwa.

Çiwa-smreti, **1**: 5, naam van een gebed speciaal voor Çiwa bestemd.

Çrī, **32**: 3, godin van het geluk, gemalin van Wiṣṇu. Bij de tegenwoordige Javanen is zij de godin van rijstcultuur (J. Kats T. B. G. LVII p. 177—199).

Daçaçila, **8**: 4, de Tien Geboden der Buddhisten, te weten: 1 geen levend wezen te deren, 2 waarheidsliefde, 3 niet stelen, 4 kuischheid, 5 versmading van weelde en geschenken, 6 reinheid, 7 genoegzaamheid, 8 strengheid in levenswijze, 9 studie, 10 godsdienstigheid, (Kern Buddhisme I p. 424).

Dhanañjaya, **12**: 3, **14**: 8, 14; **16**: 4, 12; **24**: 3, **28**: 4; **29**: 4; **30**: 1; **35**: 3, 9, naam van Arjuna.

Dharmatmaja, **6**: 4, zoon van Dharma, den god der gerechtig-

heid; naam van Yudhiṣṭhira, den oudste van de vijf Pāṇḍawa's. Zijn geboorte in Adiparwa p. 120. Gedurende het verblijf in Wirāṭa noemt hij zich Kangka met het predicaat dwija, brahmaan (Wirāṭaparwa p. 10). Deze naam is in de lakon verbasterd tot Wijakangka; ook is hij in de lakon niet een gewoon brahmaan, maar tevens hoofd van de markt (taṇḍa) (23-Wayangverhalen p. 146).

Als wapen heeft hij een boek (kropak) (Bhār-Yuddh. IX, 9) genaamd Kalimahoṣadha d. i. Groote middel tegen het Kali-tijdperk (Bhār-Yuddh. XLII, 5). De naam van zijn wapen wordt door de Javanen verklaard met: »Kalimah sahadat«, de geloofsbelijdenis van den Islām. Hierdoor wordt hij beschouwd als de eenige Mohammedaan van het heele Wayang-stel. Hij sterft niet, doch gaat met zijn stoffelijk lichaam den hemel in als belooning voor zijn rechtvaardigheid (Drie Boeken p. 88 vlgg.).

Drupadātmajā, **3**: 9, dochter van koning Drupada; naam van Draupadi, de gemeenschappelijke echtgenoote van de Pāṇḍawa's (Adip. p. 181). Bij het dobbelspel wordt zij door Duççasana bij het haar gegrepen; zij legt de gelofte af zich het haar nooit weer te kappen voordat zij het zal hebben gereinigd (kramas) met het bloed der Kurawa's (Bhar-Yuddh. IX, 8). Gedurende haar verblijf in Wirāṭa is zij in dienst bij de koningin van dit rijk als parfumeriemaakster genaamd Sairindri, (Wirāṭaparwa p. 12). Zij zou de hoofdoorzaak zijn van den Bhārata-oorlog. (Dr. Drewes: Drie Javaansche Guru's p. 162). Haar dood in Drie boeken p. 83.

Duskrĕta, **21**: 2, 8, naam van een reus, minister van Niwātakawaca.

Dwaipāyana, **6**: 3, naam van Wyasa, zoon van Paraçara bij Durgandhini, later Sayojanagandhi (Adip. p. 63). Bij het uitsterven van het Kuru-geslacht wordt hij door zijn moeder verzocht, kinderen te verwekken bij de weduwen van den gestorven Kuruvorst ten einde het geslacht niet te doen uitsterven (ibid. M. p. 101). In moeilijke tijden komt hij uit het onzichtbare bij de Pāṇḍawa's te voorschijn om raad te geven (Adip. p. 153, Bhār. Yuddh. LI, 6).

Erlanggha, **36**: 2, een Oost-Javaansche koning, de patroon van onzen dichter (zie verder Inleiding tot de Hindoe-Jav. Kunst I[2] p. 64 vlgg.).

Garuḍa, **23**, 1, een mythische vogel, kind van Winatā. Zijn ontstaan Adip. p. 30 en 36; rijdier van Wiṣṇu geworden ibid. p. 44.

Girirāja, **24**: 1, koning der bergen, Himālaya.

Hapit, **18**: 3, naam van een tijd van twee maanden, waarin heel weinig regen valt. (Zie Brandes »De maand Hapit» T. B. G. dl. 41 p. 19). Tegenwoordig wordt de naam Hapit gegeven aan de maanden Sawal-Dulka'idah, zijnde tusschen — ingesloten — door de Grĕbĕgs Poewasa en Bĕsar. In deze twee hapitmaanden mag geen huwelijk worden gesloten.

Hariloka, **29**: 7, de hemel van Hari-Wiṣṇu.

Hastina, **15**: 7, de hoofdstad der Kuruvorsten (dicht bij de tegenwoordige Benares).

Hayu, **6**: 8, Geluk, als aanduiding van Çiwa.

Himawān, **19**: 6, rijk aan sneeuw, naam van den Himālaya.

Hiraṇyakasipuh, **21**: 2, naam van een reus door Wiṣṇu als Narasimha, Manleeuw, gedood, (Rāmāyaṇa p. 161).

Içwara, in de samenstelling Bhaṭāreçwara, **1**: 5; **12**: 2; **14**: 10, 11, de groote heer, aanduiding van Çiwa.

Indra, passim, koning der goden; zie Çakra.

Indragiri, **7**: 3, de berg van Indra, Himālaya.

Indrakīla, **1**: 11; **4**: 10; **7**: 4, naam van den berg, waar Arjuna zijn ascese doet.

Indrālaya, **1**: 3, verblijf van Indra, de hemel.

Indraloka, **7**: 2; **21**: 3, als boven.

Indrapada, **13**: 8; **19**: 4, als boven.

Indraparwata, **13**: 1, de berg van Indra, Himālaya.

Jagatkāraṇa **1**: 1, naam van Çiwa.

Jayanta, **23**: 6; **25**: 1, oudste zoon van Indra. In de Kuñjarakarṇa schijnt hij Pūrṇawijaya te heeten (p. 69).

Kailāça, **7**: 8, naam van een berg, den Indischen Olympus, het verblijf van Çiwa.

Kālakeya, **21**: 2, naam van een reuzengeslacht, door de goden verdelgd nadat Agastya de zee, waarin de Kālakeya's hun toevlucht zochten, heeft leeg gedronken, (Māh. Bhār. III 105).

Kālayawana, **27**: 1, naam van een reuzenkoning door den heilige, genaamd Mucukuṇḍa, gedood. Deze episode is op Panataran afgebeeld als begin van het verhaal Krĕṣṇāyana (zie T. B. G. dl. 57 p. 227).

Kāma, **1**: 10, de god der liefde; vergl. Atanu.

Kanwa, **36**: 2, naam van den dichter van ons verhaal, tijdgenoot van koning Erlanggha.

Karalawaktra, **21**: 2, 10, naam van een reus, minister van Niwātakawaca.

Kendran, **14**: 1; **17**: 7, 8, het gebied van Indra, hemel.

Kiraṭarūpa, **8**: 8, hij die de gedaante van een jager heeft aangenomen, Çiwa.

Krudhakṣa, **21**: 2, 8, naam van een reus, minister van Niwātakawaca.

Kṣitisuta, **22**: 5, naam van een reuzenkoning, die den hemel heeft overrompeld. Hij is meer bekend onder den naam van Bhauma, den zoon der Aarde met Wiṣṇu en is de held van het Bhaumakawya.

Kumbhakarṇa, **7**: 4, met wien het everzwijn wordt vergeleken, is de jongere broeder van Rāwaṇa, koning van Langka. Bij het uitspreken van zijn wensch om van den hoogsten god een bovennatuurlijke kracht te krijgen, verspreekt hij zich omdat Saraswatī plaats genomen heeft op zijn tong als list der goden. Hij vraagt daarom maar steeds te mogen slapen (Arjuna-wijaya II strophe 3). In het Rāmāyaṇa is dan ook het slapen zijn hoofdbezigheid (Rām. p. 161 en 247). Hij voert een tweegevecht tegen Sugriwa (p. 256). Door verminking van het eene lidmaat na het andere sneuvelt hij (p. 259).

Kuṭamantra, **9**: 5, naam van een gebed nu nog op Bali bekend.

Kuwera, **29**: 5, de god van den rijkdom tevens heerscher van het Noorden. (Vergl. Baruṇa).

Lakṣmi, **1**: 7; **32**: 2. de godin der schoonheid en geluk.

Madana, **14**: 4, naam van Kāma.

Madhumāsa, **28**: 3, honigtijd, Lente.

Maṇimāntaka, **16**: 6; **18**: 1, **21**: 14, letterlijk: «rijk aan edelgesteenten», naam van de stad van Niwātakawaca.

Maṇimantakādhipa, **18**: 9; **27**: 2, 6, koning van Maṇimantaka.

Manmatha, **30**: 10, naam van Kāma.

Manobhawa, **15**: 3, letterlijk: «de uit het hart ontstane», naam van Kāma.

Mātali, **23**: 8, naam van den wagenmenner van Indra.

Meghanāda, **22**: 5, naam van Indrajit, den oudsten zoon van Rāwaṇa, koning van Langka. Hij strijdt en sneuvelt tegen Lakṣmana (Rām. p. 268).

Menā, **31**: 5. (zie Menakā).

Menakā, **30**: 1; **33**: 3, hoofd der hemelnimfen. In het Adiparwa p. 67 is zij de moeder van Çakuntalā.

Meru of su-Meru. **1**: 3; **13**: 8; **15**: 7 e. a., naam van den Indischen Olimpus, vereenzelvigd met één van de toppen van den Hīmalaya (vergel. Kailāça).

Mrĕtyu, **7**: 3; **21**: 4, de god des doods.

Mucukuṇḍa, **28**: 1, naam van een heilige, die Kālayawana door middel van vuur uit zijn wijsvinger doodt. Vergel. Kālayawaṇa.

Mūka, **7**: 3, naam van den reus, die door Niwātakawaca gezonden wordt en de gedaante van een everzwijn aanneemt om Arjuna te dooden.

Nandana, **29**: 1; **34**: 5, naam van den lusthof van Indra.

Naracāstra, **27**: 6, naam van een wapen (pijl).

Nilakaṇṭha, **7**: 6, Blauwhalzige, naam van Çiwa. Çiwa slurpt n.l. het vergif Kālakuṭa, dat ontstaan is bij het karnen van de zee, op en zijn hals wordt door de kracht van het gif verbrand. Hierdoor krijgt hij een blauwe plek op zijn hals. (Jacobi Māh. Bhār. p. 5. In het Oud-Jav. Adiparwa komt dit verhaal niet voor (p. 32—33), doch wel in de Tantupanggĕlaran p. 64).

Nirayapada, **27**: 5, de onderwereld, hel.

Nirbaṇa, **3**: 11, het Nirwaṇa, de zaligste toestand na den dood volgens de voorstelling der Buddhisten.

Niwātakawaca passim, lett. «hij, die een ondoordringbaar harnas draagt», naam van den reuzenkoning, die in het verhaal de hoofdrol speelt.

Paçupatāstramantra, **27**: 1, gebed behoorende bij het wapen Paçupata (Vrgl. Paçupatiçāstraka).

Paçupati, **23**: 12 lett. Vee-heer, naam van Çiwa.

Paçupatiçāstraka, **12**: 1, naam van den vuurpijl, die door Çiwa aan Arjuna als gunst wordt gegeven.

Paṇḍuputra, **4**: 1; **22**: 1, Paṇḍu's zoon, Arjuna.

Paṇḍusuta, **9**: 5; **12**: 7; **19**: 10; **23**: 8; **29**: 1, 8, als boven.

Paṇḍutanaya, **5**: 1, Paṇḍu's telg, als boven.

Paṇḍya, **5**: 4, 10, lett. geleerde; dit is geen eigennaam, maar de Javanen beschouwen het als naam van Indra gedurende zijn vermomming als heilige: sang Padya.

Pārtha passim, zoon van Prĕthā, naam van Arjuna; Prĕthā is een naam van Kuntī.

Pāṭāla, **1**: 15, naam van de Indische hel.

Phālguṇa, **1**: 6; **4**: 8; **8**: 8; **27**: 3; **30**: 1, naam van Arjuna.

Pitamahāloka, **29**: 7, de hemel van Brahmā.

Rāmaparaçu, **8**: 6, Rāma met den bijl. Hij heeft uit wraak voor den dood van zijn vader de 21 koningen van Voor-Indie gedood (Adip. p. 3); leeraar van Droṇa (ibid p. 127): door Rāma overwonnen (Rām. p. 15—16).

Ratibhawana, **32**: 5, de hemel van Rati, godin der liefde, gemalin van Kāma (zie Ratih).

Ratih, **1**: 7; **14**: 17, naam van de godin der liefde, gemalin van Kāma.

Rudra, **6**: 6; **9**: 1; **19**: 5, 7, naam van Çiwa.

Smara, **2**: 3; **15**: 6; **29**: 10; **32**: 2, naam van Kāma.

Smarabhawana, **29**: 1, hemel van Kāma.

Smarāgama, **3**: 16; **14**: 2, **31**: 5, leer van Kāma, voorschriften van de uitoefening der liefde.

Smarālaya, **30**: 1, verblijf van Kāma.

Smarānala, **3**: 6, vuur van Kāma, vuur der liefde.

Subhadra, **1**: 9, echtgenoote van Arjuna, moeder van Abhimanyu, zij is de jongere zuster van Kreṣṇa, door Arjuna geschaakt (Adip. p. 202).

Sunda, **21**: 8, naam van een reus, die in een broederstrijd om een hemelnimf tegelijk met zijn broer gedood is (Adip. p. 192 en vlgg.).

Suprabhā, **1**: 7; **14**: 18; **17**: 8; **18**: 4; **30**: 3, 6, 14; **31**: 3, naam van een hemelnimf, die gezonden wordt om Arjuna te verleiden. Daarna wordt zij met Arjuna naar Maṇimāntaka gezonden om Niwātakawaca er in te doen loopen.

Surādhipa, passim, koning der goden, naam van Indra.

Surālaya, **12**: 12; **13**: 4, 9, **15**: 7; **16**: 6; **18**: 1, 2, 4, verblijf der goden, hemel.

Suraloka, **3**: 9; **18**: 7, als boven.

Suranadī, **15**: 3, rivier der goden.

Suranātha, **12**: 12; **15**: 2; **20**: 5; **24**: 1, 3; **29**: 3, koning der goden, Indra.

Surapada, **14**: 12, 15; **18**: 1, 5; **29**: 2; **34**: 6, verblijf der goden, hemel.

Surapati, passim, koning der goden, Indra.

Surarāja, **26**: 2; **29**: 5, als boven.

Sureçwara, **14**: 20, heer der goden, als boven.

Surendra, passim als boven.

Surendrabhawana, **18**: 7, verblijf van Indra.

Suyodhana, **3**: 10, naam van den koning der Kuru's. Zijn geboorte (Adip. p. 114); in een tweegevecht met de knots tegen Bhīma sneuvelt hij (Bhār, Yuddh. XLVIII).

Swarga, passim, zwerk, hemel.

Tilottamā, **1**: 7; **30**: 3; **31**: 4; **32**: 6; **35**: 3, naam van een hemelnimf, die gezonden wordt om Arjuna te verleiden, (Jav. Wilutama). Haar wonderbaarlijke ontstaan in de Arjuna-wiwāha is niet origineel. Zooals reeds in de inleiding is gezegd, is zij in het leven geroepen om Sunda en Upasunda uit den weg te ruimen. Volgens Adip. p. 194 is haar ontstaan als volgt: Brahmā sprak tot Wiçwakarmā: «Mijn zoon Wiçwakarmā, maak een vrouw van buitengewone schoonheid, die de begeerte kan opwekken van de beide reuzen (Sunda en Upasunda), hetgeen de oorzaak zal zijn van hun dood».

Aldus sprak Brahmā. Wiçwakarmā spande zich in, en verzamelde de essence van alle dingen. Uit honderd soorten olie nam hij ze, die hij prepareerde. Ten slotte is zij een juweelen vrouw geworden genaamd Tilottamā, d. i. uitstekende olie..... omdat zij gemaakt is van olie na olie. Tilottamā werd gezonden naar de plaats van de reuzen. Zij maakte een sĕmbah en ging met haar rechterzijde toegekeerd om Brahmā heen (als teeken van vereering)..... Deze verwonderde zich over de schoonheid van Tilottamā, en verviervoudigde zijn gezicht, naar het Noorden, Zuiden, Westen en Oosten gericht, opdat hij geen moeite zou hebben om om te kijken bij het rond gaan van Tilottamā. Evenzoo werd Indra door dat gezicht bekoord en hij verduizendvoudigde zijn oogen. En toch had hij het bij het zien niet genoeg».

Trilokaçaraṇa, **10**: 1, Toevlucht der drie werelden, naam van Çiwa.

Tripura, **8**: 13, naam van een reus, die door Çiwa met zijn vuurpijl gedood is of de «drie steden», die door Çiwa verwoest is.

Tripurāntakāgni, **27**: 3, het vuur, waarmee Çiwa den reus Tripura doodt.

Tuhinaparwata, **15**: 9, de Sneeuwberg, Himālaya.

Udayagiri, **23**: 1, de berg der zonsopgang, een mythisch berg.

Ulupuy, **1**: 9, een nāgaprinses, echtgenoote van Arjuna, Adip. p 198, Drie Boeken p. 55, moeder van Irawan (Bhār. Yuddh. XVIII 10). Jav. Ulupi.

Upasunda (zie Sunda).

Waçiṣṭa, **29**: 5, hoofd van de zeven zieners.

Wadari, **26**: 1, naam van een kluizenaars-woud, waar de andere vier Pāṇḍawa's op Arjuna wachten.

Wainateyāstra, **9**: 2, Garuḍapijl.

Widhi, **12**: 5; **16**: 10, het Noodlot.

Wimāna, **23**: 9, hier als naam van Garuḍa.

Wirakta, **21**: 2, 10, naam van een reus, minister van Niwātakawaca.

Wiṣṇu, **19**: 8, nam van een lid van de Trimūrti.

Wiṣṇwanda, **19**: 4, de wereld van Wiṣṇu.

Witarāga, **4**: 7, lett. »hij, die zijn hartstochten heeft afgeschud«. Dit is geen eigennaam, doch slechts een beschrijving van Arjuna gedurende zijn tapa. Maar in het Nieuw-Javaansch is het een eigennaam geworden van Arjuna als boeteling, Mintaraga, waarnaar de Nw.-Jav. bewerking van ons gedicht meestal dan ook genoemd wordt.

Wiwudhapati, **14**: 15; **16**: 8, koning der goden, naam van Indra.

Wrěhaspati, **14**: 8, 14, 20, naam van een goddelijken ziener, priester der goden (Adip. p. 73, Smar. I 15).

Yama, **26**: 1; **29**: 5, naam van den god des doods of der gerechtigheid; de beheerscher van het Zuiden.

DE SAMENSTELLING VAN „BEZOARSTEENEN".

DOOR

J. C. VAN EERDE.

De batoe moestika of goeliga, die in sommige dieren en plantendeelen worden aangetroffen, doen in den geheelen Indischen Archipel dienst als fetis, zij brengen den drager geluk, gezondheid, rijkdom, liefde, winst, eer, wenden onheil van hem af [1]), en dienen als medicijn of als tegengif [2]).

Wat de in sommige cocosvruchten aangetroffen «cocospaarls» betreft, heeft Dr. F. W. T. Hunger onlangs gerapporteerd (Wis- en Natuurkundige afd. Kon. Academie van Wetenschappen, Verslag in Deel XXXII N°. 3 blz. 315), dat men daarin heeft te zien een nauwelijks in wording gekomen haustorium, dat zich onder inwerking van het aanwezige cocoswater met kalkzouten heeft geïncrusteerd, «ofschoon het nog steeds onverklaarbaar is, dat de cocospaarl bijna geheel uit calcium-carbonaat [3]) bestaat, terwijl noch het cocosvleesch, noch het cocoswater koolzure kalk bevat.»

Toen in 1923 de jubileumstentoonstelling werd gehouden in het nieuwe museum van het Koninklijk Koloniaal Instituut, was men zoo gelukkig den Kapitein der Inf. O.-I. Leger H. A. H. Henriquez Pimentel, die gedurende verscheiden jaren belast was geweest met het bestuur in Apo-Kajan (Centraal Borneo), bereid te vinden zijne belangrijke etnographische verzameling uit die streken in te zenden ter tentoonstelling.

Tot die verzameling behoorden ook eenige bezoarsteenen uit Centraal-Borneo, zooals die daar door de Poenans worden ver-

[1]) Wilken, Verspreide geschriften III (1912), blz. 154.

[2]) Alb. C. Kruyt, Het Animisme in den Indischen Archipel (1906), blz. 201 en J. J. Kreemer, Volksheelkunde enz. in B. K. I. (1915) dl. 70 blz. 88 vlg.

[3]) Zie ook W. W. Skeat, Malay Magic (1900) p. 196, 197.

zameld uit de ingewanden van een bepaalde grijze slingeraap (Kenj. banget), weshalve deze steenen daar batoe banget worden genoemd. Volgens de mededeeling van den heer Pimentel (zie Verslagen der Ethnologenbijeenkomsten te Amsterdam 1921—1924, Amsterdam 1924, blz. 61) beschouwen de Dajaks van Apo-Kajan deze steenen als handelsartikel. Men neemt ze mede op handelstochten en verkoopt ze op de kustplaatsen tegen hoogen prijs aan de Chineezen. «Deze gebruiken ze als geneesmiddel en vooral de ouderen onder hen zijn er verzot op, daar zij vermeenen, dat het een probaat middel is tegen impotentie.»

De heer Pimentel had de goedheid een dezer bezoarsteenen, die zwartgroen van kleur was en min of meer het uiterlijk had van een olijf zonder pit, voor een chemisch onderzoek te bestemmen. Deze steen werd gekliefd en de helft daarvan aangeboden aan Prof. Dr. A. Smits, directeur van het Laboratorium voor Algemeene en Anorganische Chemie der Universiteit van Amsterdam, die zoo goed was een chemisch onderzoek toe te zeggen. De heer A. A. Bos verrichtte dat onderzoek en bracht het volgende rapport uit, dat dus een inzicht geeft in de organische samenstelling van zulk een bezoarsteen. De heer Bos verdient dank voor zijn onderzoek en Prof. Smits voor zijn bemoeienis ter zake en voor de door hem verleende vergunning het rapport te publiceeren.

Ziehier het resultaat van het onderzoek:

«Deze steen behoorde waarschijnlijk op de uiterlijke eigenschappen afgaande tot de darmsteenen. De kern bestond uit vezelachtige producten, waarom zich laag-gewijs een olijfkleurige, wasglansvertoonende, massa had afgezet, die telkens dikkere lagen vertoonde van een donkerbruine substantie. De geheele steen was zuiver organisch.

Behandeling van het poeder der steen met verschillende indifferente oplosmiddelen, had weinig resultaat. In water losten geen aantoonbare hoeveelheden op. Door koken met alkohol verkrijgt men een oplossing, die bij indampen of afkoelen een gekristalliseerde massa geeft. Deze massa is bij ongeveer 200° te smelten en geeft bij verder verhitten aromatische dampen af.

Het geeft met alkalien en $BaCl_2$, zouten, die beide oplosbaar zijn in water. Deze verbinding vertoont de Pettenkofensche reactie op galzuren (zie later) zeer goed. Deze verbinding in 1879

door Giorgio Roster [1]) in Oostersche Bezoarsteenen is onderzocht o. a. in die van Antilopa Dorcas, draagt den naam Lithofellinzuur en heeft tot formule $C_{20} H_{36} O_4$. Dit zuur was bij de kleine hoeveelheden stof, die mij ter beschikking stonden niet in gezuiverde toestand te bereiden, zoodat het draaiingsvermogen waarvoor Roster opgeeft $\alpha_D = + 13,76°$, in alkoh. oplossing, niet kon bepaald worden.

Toch kon wel geconstateerd worden, dat dit zuur één der belangrijkste der aanwezige stoffen was.

In aether, chloroform, petroleumaether losten geen hoeveelheden op die chemisch of mikroscopisch aan te toonen waren.

Datgene, wat niet oploste in alkohol, behandeld met loog of $Na_2 CO_3$ in oplossing, gaf een donkerbruin gekleurde oplossing, die met zuren weer ontkleurd werd. Deze vloeistof gaf na vermenging met één druppel suikeroplossing (of furfuroloplossing) en voorzichtig schenken hiervan op sterk $H_2 SO_4$, na eenigen tijd een roode ring op de scheidingsvlakte (Pettenkofensche Reactie). Deze reactie wijst op galzuren.

Galluszuur wordt aan de lucht in alkalische oplossing donkerbruin (evenals pyrogallol), reduceert Ag zouten en geeft met ijzerchloride een Blauwzwarte kleur. Deze reacties traden ook nu op.

De reactie van Gmelin (de oplossing met een weinig rookend, HNO_3 bevattend HNO_3 gegoten gaf verschillende ringen, die rood en groen waren, dit zijn oxydatieproducten van Bilirubine) werd zeer goed verkregen. Wijst op galkleurstoffen.

De reactie van Huppert op deze stoffen is als volgt: Men voegt $BaCl_2$ toe daarna sodaoplossing, mechanisch slaan de galkleurstoffen neer, dit neerslag afgefiltreerd en verwarmd met eenige cc's alcohol + eenige druppels sterk HCl + een of twee druppels verdunde $FeCl_3$ oplossing geeft donkergroene kleur. Ook deze reactie gaf goede resultaten. De aangetoonde stoffen (galzuren en galkleurstoffen) wijzen op galsteenen, maar cholesterine, dat hier meestal een bestanddeel van is, kon niet aangetoond worden.

Cholzuur was ook niet aanwezig.

Eiwitreacties hadden geen direct resultaat. Bij een poging om stikstof aan te toonen volgens Will en Varentopp werd geen

[1]) Gazz. Chim. It. t. 9, 364. Jhrber. Fortschritte Thierchem. '79, 241.

NH_3 ontwikkeling verkregen, dus geen N. aanwezig, doch wel een sterke phenolreuk, aan het lakmoespapier waargenomen. Dit kunnen dus phenolzwavelzure esters geweest zijn, die ook in de urine voorkomen als afbraakproducten van eiwitten. De rest, die niet oplosbaar was in alkalien, bestond uit cellulose. Daar haren ook dikwijls in het darmkanaal voorkomen is de stof nog onderzocht op tyrosine en cystine, doch zonder resultaat.

Ook geen uhaten aan te toonen evenmin als xanthine.

Hoogst waarschijnlijk kwam nog eenig benzoehars in de stof voor, toch was dit niet geheel positief met PCl_5 aan te toonen.

Naar ruwe berekening bestaat de stof uit 70—80 % galachtige bestanddeelen.

Resumeerende bestaat deze bezoarsteen dus uit stoffen van plantaardigen oorsprong.

De hoofdbestanddeelen hiervan zijn galkleurstoffen en galzuren, waaronder het lithofellinzuur (ongeveer 70—80 %). De rest bevatte als hoofdbestanddeel cellulose en een phenolachtige verbinding.

De waarschijnlijkheid, dat de steen een galsteen is, is dus niet groot wegens het volkomen gemis aan cholesterine.»

TEKSTVERBETERINGEN VAN NITISARA IV.

DOOR

DR N. J. KROM.

In zijn uitstekende dissertatie over »Drie Javaansche Goeroe's« (Leiden 1925) drukt Dr. G. W. J. Drewes eenige strofen uit den vierden zang van de Nitisara af, dat »op voorbeeldig slechte wijze uitgegeven« gedicht, waarvan hij in het voorbijgaan eenige corrupties stilzwijgend verbetert (bl. 160—162). Een paar verdere emendatie-voorstellen mogen hier een plaats vinden.

De versmaat, in casu de welbekende jagaddhita, kan ons in menig geval den weg wijzen. Dat geldt van kleinigheden, bijvoorbeeld om in 11 : 3 en 12 : 1, waar een syllabe aan het slot blijkt te mankeeren, wibhāga tot wibhāgawān, en nāgapuṣpa tot nāgapuṣpaka aan te vullen, maar ook in kwesties van iets meer ingrijpenden aard.

Menggung tang rat bhuwanāndhakāra, »de aarde schudt en is in duisternis gehuld«, begint strofe 8. Daarin is een lettergreep te veel, en tevens is het woord voor »aarde« dubbel (rat en bhuwana). Schrap rat, en de zaak is in orde. Wat ingewikkelder is de aanvang van strofe 15. Ring stri sangka ning wirodha ring asit, enz. vertaald met: »Wat betreft de vrouwen, die oorzaak waren van strijd, vroeger,« enz. Inderdaad, dat moet het natuurlijk beteekenen, maar eigenlijk staat het er niet precies en bovendien is dat »wat betreft« geen mooi begin. Als men het doet verdwijnen, en vervolgens het woord voor »oorzaak« de hem toekomende rol in den zin doet vervullen, krijgt men meteen een onberispelijk vers: Stri sang kāraṇa ning wirodha ring asit, enz. Ring, dat ook het beginwoord van den volgenden versregel is, kan van daar ten onrechte in den eersten regel zijn gedrongen.

Een aardig voorbeeld van haplographie geeft 8 : 3 en 4.

Çūdra sampay i weçya māwalepa ri sira naranāthānindita
rāja sampay i sang dwija sirālĕmĕh angulahakĕn çiwārccana.

Vert.: «De çūdra's verachten de weçya's en verliezen alle respect voor den onberispelijken vorst. De vorsten verachten de brahmanen, en dezen zijn onwillig den eeredienst voor Çiwa te verrichten.»

In beide regels komen twee lettergrepen te kort, en ook de zin klopt niet, want men verwacht, dat er ook iets slechts van de weçya's zal worden gezegd. De oplossing ligt echter voor de hand:

çūdra sampay i weçya, weçya mawaleṇa ri sira naranāthānindita [1])

rāja sampay i sang dwija, dwija sirālemeh angulahakĕn çiwārccana.

D. i.: «De çūdra's verachten de weçya's, de weçya's verliezen alle respect voor den onberispelijken vorst, de vorsten verachten de brahmanen, en de brahmanen zijn onwillig om den Çiwa-dienst te verrichten.»

Ten slotte nog het begin van 11.

Wwang mahyun santri kawehan ing dana daridra kĕrpana dumadak dhaneçwara. Vert.: «De menschen willen santri zijn om de gaven deelachtig te worden, en zoo worden arme drommels rijk.» Dat hier iets niet in orde is, is duidelijk; niet alleen is er een lange lettergreep te veel aan het begin, maar ook is een constructie van **mahyun** met als object hetgeen men wenscht te *worden* zonderling, en ten slotte zou men gaarne in verband met wat nog volgt een tegenstelling tusschen de beide deelen van den versregel hebben. Door te doen wat voor de maat het eenvoudigst is, nl. **wwang** te schrappen en dus te lezen «Santri's zijn begeerig om gaven deelachtig te worden» enz. komt men er niet, alleen al omdat **santri** geen Oud-Javaansch is. De fout zal dus bij dit woord moeten liggen, en neemt men nu in aanmerking, dat **mahyun** met **ri** kan worden geconstrueerd, dan komt men tot de oplossing: **wwang mahyun ri kawehan ing dana** enz. Onzes inziens moet dit begeerig zijn naar het schenken van gaven actief worden opgevat, d.w.z. bedoeld zijn de vrijgevigen. In overeenstemming met deze geheele passage over de verkeerde

[1]) Eigenlijk moet men metri causa lezen **naranātha nindita**, den gesmaden vorst. Wat den zin betreft, komt dat goed uit, maar **anindita** is een zoo gewoon epitheton voor vorsten, dat het zeer wel ook hier gedachteloos gebezigd kan zijn.

wereld is des dichters klacht, dat vrijgevigen arm worden, doch gierigaards — aldus zal k e r p a n a gelijk ook doorgaans in het Sanskrit vertaald moeten worden — rijk. Het merkwaardige van het geval is, dat de santri's, die niets met de zaak te maken hebben, door een afschrijver of verbeteraar in den tekst zijn gebracht, klaarblijkelijk omdat hij den zin daarvan niet begreep, en hij in zijn omgeving de voorbeelden had van santri's, die inderdaad begeerig waren naar milddadigheid, maar dan naar het ondergaan daarvan.

MUZIEKMAKEN IN DEN MANESCHIJN.

DOOR

DR. N. J. KROM.

Onder de vele merkwaardige berichten, die de Chineesche Mohammedaan Ma Hoean ons geeft over de zeden en gewoonten van Java in het begin der vijftiende eeuw [1]), is er een, dat betrekking heeft op een vermaak, hetwelk den bovenstaanden naam draagt. Het luidt in de vertaling van Groeneveldt [2]) aldus:

«On every fifteenth and sixteenth day of the month, when the moon is full and the night is clear, the native women form themselves into troops of 20 or 30, one woman being the head of them all, and so they go arm in arm to walk in the moonshine; the headwoman sings one line of a native song and the others afterwards fall in together; they go to the houses of their relations and of rich and high people, where they are rewarded with copper cash and such things. This is called making music in the moonshine.»

Het is ons niet bekend, of dit bericht wel eens de bijzondere aandacht heeft getrokken, maar in elk geval lijkt het niet overbodig er op te wijzen, dat het gebruik nog heden ten dage in slechts weinig gewijzigden vorm voorkomt op een plaats, waar men het niet dadelijk zou zoeken, de binnenlanden van Borneo. In het aardige boekje van den controleur J. Jongejans vinden wij naar aanleiding van diens bezoek aan het vrijwel onbekende Lepo Mauet, in het Noordelijkste deel der Zuider- en Oosterafdeeling aan den bovenloop van de Bahau, het volgende [3]):

«Een specialiteit van het Lepo Mauetgebied is de toedan of rondedans met zang voor jonge meisjes, dit geschiedt alleen

[1]) Zijn reis viel in 1413—1415, het werk is opgesteld vermoedelijk tusschen 1425—1432.

[2]) Notes on the Malay Archipelago and Malacca. Verh. Bat. Gen. 39 (1876) p. 53.

[3]) Uit Dajakland (1922) p. 218.

bij maanlicht. Daartoe vormen op een plek een 10 of 12, of hoeveel meisjes mee willen doen, een kring, en loopen in cadans, elkaar bij de hand houdend en de armen rhythmisch op de maat van den zang opheffend en neerzwaaiend, in het rond. Een hunner bezingt daarbij in korte strofen den een of anderen nationalen held, terwijl de anderen daarbij het refrein meezingen. Behalve echter de dooden, worden ook de levenden bezongen en hun deugden opgesomd, zooals de hoofden of de een of ander, die zich op snel- of handelstocht zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Tijdens het dansen der meisjes zitten de jongelui in de voorgalerij of buiten om haar heen te luisteren, de zangeres aanmoedigend met hun uitroepen of door het meezingen van het refrein. Het slot is, dat na afloop van de toedan de jongelui zich ieder uit deze meisjes degene kiest, die hem 't meest bekoort en haar met zich voert naar een der z.g. vrijhuisjes, loemboeng of oema kalò geheeten, kleine vierkante huisjes op ongeveer vier meter hooge palen, alwaar de minnende paartjes den nacht doorbrengen.»

Zooals men ziet, is het essentieele, de maneschijn, het elkander vasthouden, het zingen door één persoon met een refrein van allen te zamen, hetzelfde. Het aardige slot van het feest op Borneo was in het geciviliseerde Java der vijftiende eeuw natuurlijk niet meer mogelijk, en dus vervangen door het meer practische en prozaische centen ophalen.

ALGEMEENE VERGADERING

VAN 19 MAART 1926.

Aanwezig de Heeren Van Eerde (Onder-Voorzitter), J. H. van Hasselt (Penningmeester), de Roo de la Faille (Secretaris) en de Bestuursleden IJzerman, Kleintjes, Van Ronkel, benevens het Eerelid Dr. C. Snouck Hurgronje en de gewone leden Damsté, Stapel en W. van Gelder.

De w^d.-Voorzitter opent de vergadering, heet de aanwezigen welkom en verzoekt den Secretaris het Jaarverslag over 1925 voor te lezen.

Geen der aanwezigen wenscht naar aanleiding van dit verslag eene opmerking te maken.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester is, op verzoek van het Bestuur, nagezien door de leden W. Ruinen en Dr. F. W. Stapel. Mede namens den Heer Ruinen verklaart Dr. Stapel de administratie in orde te hebben bevonden, zoodat zij voorstellen den Penningmeester decharge te verleenen en dank te zeggen voor de zorg, aan de financiën van het Instituut gewijd.

Aldus geschiedt, waarna de w^d.-Voorzitter, namens de Vergadering, de Heeren Stapel en Ruinen voor de genomen moeite bedankt.

Aan de orde is de verkiezing van drie bestuursleden ter vervanging van de drie periodiek aftredende Heeren Hazeu, Krom en Van Hasselt.

De Heeren Damsté en Stapel worden uitgenoodigd als stemopnemers te fungeeren.

De uitslag is dat met groote meerderheid zijn gekozen de Heeren Dr. C. Snouck Hurgronje, Mr. G. Vissering en Mr. J. H. van Hasselt, waarvan de eerste en laatste verklaren de benoeming te aanvaarden, terwijl Mr. Vissering, die zich bereid verklaard heeft eventueel zitting te nemen, alsnog zal worden uitgenoodigd.

Aan de Heeren stemopnemers betuigt de Voorzitter zijn dank.

Nadat van de uitnoodiging des Voorzitters tot het stellen van vragen of maken van opmerkingen geen gebruik is gemaakt, sluit de w^d^-Voorzitter de vergadering.

JAARVERSLAG OVER 1925.

Bestuur.

Het Bestuur bestond in het afgeloopen jaar uit de Heeren: Prof. Mr. C. van Vollenhoven, Voorzitter, Prof. J. C. van Eerde, Oud-Voorzitter, Mr. J. H. van Hasselt, Penningmeester, P. de Roo de la Faille, Secretaris, en de Leden: Prof. Dr. N. J. Krom, Prof. Dr. G. A. J. Hazeu, Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel, Dr. H. H. Juynboll, O. L. Helfrich, Prof. Mr. Ph. Kleintjes, Prof. Dr. H. T. Colenbrander en Dr. J. W. IJzerman.

Ingevolge art. 8 van het Reglement zijn aan de beurt van aftreden de Heeren van Hasselt, Krom en Hazeu, van wie eerstgenoemde herkiesbaar is.

In Indië bleef het Instituut den gewaardeerden steun ondervinden der Commissarissen Gediking en Rinkes, terwijl de Heer Fr. Oudschans Dentz te Paramaribo welwillend zijn diensten beschikbaar stelde.

De Adjunct-Secretaris W. C. Muller behartigde als steeds de dagelijksche zorg in het gebouw van het Instituut en genoot algemeen waardeering om zijne hulpvaardigheid.

Ledental.

Behalve onze Beschermvrouwe Hare Majesteit de Koningin, telde het Instituut op 1 Januari j.l.:

6 eereleden,
22 buitenlandsche leden,
1 correspondeerend lid,
90 leden-donateurs (vorig jaar 93),
374 gewone leden en contribueerende instellingen (vorig jaar 404), en
170 instellingen, waarmede wij door ruiling van uitgaven in verbinding staan.

Werkzaamheden.

In den loop van het verslagjaar verscheen deel 81 van de Bijdragen, benevens een door den Adjunct-Secretaris samengestelde, op aanvraag gratis verkrijgbare Inhoudsopgave der deelen 51 (1900) tot en met 80 (1924) met Alphabetisch Register. Van de Adatrecht-commissie zijn ter perse de deelen XXIV en XXV. Inzake de uitgaaf van Dr. J. Elshout: Ethnographische Bijdrage over de in Boven-Koetei gevestigde Kĕnja-Dajaks is het wachten op een door den in Indië vertoevenden auteur te bewerken Register, betrekking hebbende zoowel op het thans verschijnend werk als op diens daaraan voorafgegane doctorale dissertatie.

Met betrekking tot de overige onder handen werken: Prof. Kern's Verspreide Geschriften, de Bouwkundige Beschrijving van den Barabadur, en de Levensbeschrijving van Jan Pietersz. Coen is eenige stilstand ingetreden, doch verwacht mag worden, dat binnenkort deze vertraging zal worden ingehaald. Met vrij groote zekerheid kan voorts in dit jaar tegemoet worden gezien de sinds 1907 sleepend gebleven beschrijving van de hier te lande nog aanwezige gebouwen der voormalige Oost- en West Indische Compagnien, waarvan de oudheid- en bouwkundige beschrijving was ter hand genomen in samenwerking met den Ned.-Oudheidkundigen Bond. Thans wordt aan dit werk de laatste hand gelegd door Mr. Dr. J. C. Overvoorde in overleg met verschillende deskundigen.

Met groote ingenomenheid is voorts het bericht ontvangen, dat Prof. Dr. N. J. Krom de op initiatief van het Instituut ondernomen Geschiedenis van Java in het Hindoe-tijdperk (tot ongeveer 1500 na Chr.) heeft voltooid, zoodat weldra de uitgaaf daarvan mag worden tegemoet gezien.

Aangenaam was het het Bestuur tevens bij Z. Exc. den Minister van Kolonien de uitgaaf te mogen aanbevelen van een door de Firma Nijhoff te ondernemen afzonderlijken afdruk van een deel van den Engelschen tekst van de Barabadur monografie, terwijl het ten slotte zijne, met succes bekroonde bemoeienis verleende in zake den herdruk door de Firma G. C. T. van Dorp van die geschriften van wijlen Prof. Wilken, welke op adatrechtelijk gebied liggen en voor de studie van onmiddellijk belang zijn.

Wat de Koloniale Bibliotheek betreft.

Persklaar wordt gemaakt een tweede systematische Supplement-Catalogus, waarin verwerkt worden de aanwinsten gedurende de jaren 1914 tot en met 1925. Sedert eenige maanden is voorts overgegaan tot een dadelijke vastlegging der nieuw inkomende werken op »slips»'s, waarvan één exemplaar, gebundeld beschikbaar is in de leeszaal.

De Handschriften-verzameling is thans geinventariseerd. Van de Maleische H. S. is in deel 60 der Bijdragen (1908) een Catalogus opgenomen, welke is samengesteld door Dr. Ph. S. van Ronkel; van de Javaansche, Balineesche en Madoereesche H. S. door Dr. H. H. Juynboll in deel 69 der Bijdragen van 1914. Eenige buiten die rubrieken vallende varia, zoomede de titels van enkele, naderhand binnen gekomen Maleische en andere handschriften zijn vermeld wat de vroegere betreft, in een, indertijd door wijlen Dr. Brandes aangelegd register, en v. z. v. de latere aangaat op slips, berustende in de kamer van den Secretaris. Een dgl. slip-verzameling is voorts aanwezig met betrekking tot een groot aantal Hollandsche stukken: archivalia, ethnografische nota's, historische gegevens enz., ten getale van 471 nummers, betrekking hebbende op allerlei deelen in den Archipel uit alle tijden. Men stelt zich voor mettertijd die bescheiden nader in enkele catagorieen te rangschikken.

Ten slotte verdient vermelding dat met behulp van den Heer W. C. van Gelder de verzameling der historische en andere photographien van het Instituut is ter hand genomen, zoodat een behoorlijke raadpleging en bezichtiging van die niet onbelangrijke lichtdrukken, te voren een ongeordende collectie, mogelijk zal zijn.

Gebouw.

Het gebouw verkeert in bevredigenden staat.

Bibliotheek.

De boekerij breidde zich door geschenken (w. o. verschillende zeldzame oude werken) ruiling en aankoop weder belangrijk uit. Van de leeszaal wordt geregeld gebruik gemaakt.

Geldelijke toestand.

Ter versterking van de Instituutsfinancien wordt thans een

beroep gedaan op verschillende instellingen en personen, met Ned. Indie in verband staande. De uitslag daarvan kan nog niet worden medegedeeld.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 MAART 1926.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje, IJzerman, Van Hasselt, Van Eerde, Kleintjes, Van Ronkel en De Roo de la Faille.

De Heeren Colenbrander, Juynboll en Helfrich zonden bericht van verhindering; Mr. C. van Vollenhoven vertoefde nog in het buitenland.

Op uitnoodiging van den Heer Van Eerde worden bij acclamatie tot Voorzitter, Onder-Voorzitter en Penningmeester benoemd de Heeren Snouck Hurgronje, Van Vollenhoven en Van Hasselt.

De notulen der bestuursvergadering van 20 Februari jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Tot lid donateur wordt benoemd de Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in Gewapend Beton te 's-Gravenhage; tot gewone leden de Heeren J. W. de Stoppelaar, P. van Romburgh, L. C. Westenenk, de Dames Mej. E. Camerling en M. W. M. Avelingh, zoomede: de Conferentie van Zendelingen in Deli.

Van veranderd adres zonden bericht Mr. A. A. Gaymans, Mr. F. D. E. van Ossenbruggen, R. A. Kern, C. Monod de Froideville en G. U. van Renesse van Duivenbode.

Ter tafel worden gebracht:

1°. eene mededeeling van de Nederl. Handelmij. d.d. 3 Maart 1926, houdende voortzetting van de bijdrage-1926 ad f 500.—. Hiervoor was reeds dank betuigd;

2°. eene dankbetuiging van het Buitenlandsch lid Renward Brandstetter te Luzern in zake de toegezonden publicaties van het Instituut.

Voor kennisgeving aangenomen.

3°. een brief van Z. Exc. den Minister van Koloniën dd. 1 Maart 1926 4e Afd. N°. 17, waarbij wordt medegedeeld dat Z. Exc. bereid is om te bevorderen dat de kosten, gemoeid met de uitgaaf van het werk van Prof. Dr. N. J. Krom over de geschiedenis van Java in het Hindoe-tijdperk, aan het Instituut zullen worden vergoed tot een bedrag van ten hoogste f 3500.—.

Naar aanleiding van deze mededeeling zal alsnu tot het drukken zijn over te gaan op de met de firma Smits overlegde wijze, zooveel mogelijk in formaat enz. overeenkomende met Prof. Krom's Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst.

4°. een brief van Z. Exc. den Minister van Koloniën dd. 3 Maart 1926 4e Afd. N°. 36, waarbij Z. Exc. verklaart in beginsel wel in te stemmen met het dezerzijdsch gedaan voorstel om een onveranderden herdruk te doen verschijnen van het in de negentiger jaren van Regeeringswege uitgegeven werk »De Atjehers« van Dr. C. Snouck Hurgronje; dat Z. Exc. echter meent te weten, dat zich in het archief van de Algemeene Secretarie te Buitenzorg nog bevinden een vrij belangrijk aantal exemplaren van evengenoemd werk, welke e. q. eerst in den handel behooren te worden gebracht, alvorens er van een herdruk sprake kan zijn; en dat ter zake thans overleg wordt gepleegd met den Gouverneur-Generaal van Ned. Indie, na afloop waarvan omtrent deze aangelegenheid nader bericht zal worden.

Met belangstelling wordt de uitslag tegemoet gezien.

5°. een mededeeling van den Bibliothecaris van de Rijksuniversiteit te Leiden dd. 3 Maart jl. N°. 66, inhoudende dat ons verzoek betreffende toezending van dissertaties over Indologische onderwerpen met een gunstig advies is ter hand gesteld aan den Rector Magnificus.

Voor kennisgeving aangenomen.

Rondvraag.

Dr. Van Ronkel, ook namens Dr. Juynboll advies uitbrengend over de publicatie in de »Bijdragen« van hetgeen de Heer

R. Goris bestemd heeft om tot proefschrift te dienen, deelt mede dat prae-adviseurs tot hun leedwezen van oordeel zijn dat het H. S. zich voor die opneming niet eigent, naar aanleiding waarvan wordt besloten het H. S. den schrijver aan te bieden.

Vervolgens brengt Prof. Van Ronkel te berde de vraag of het Instituut bereid zou zijn eenige Atjehsche hikajat's, door den Heer Dainsté aan te bieden, het licht te doen zien. In overweging wordt gegeven om de Hikajat Raboee Toee van Teungkoe Habib Moehamad en de Hikajat Tamlikha van eene inleiding en inhoudsopgaaf te doen voorzien en daarna in te zenden.

De Secretaris legt over een van den Heer Lekkerkerker ontvangen verhandeling over Bali van 1800—1840 ter opneming in de Bijdragen. De Heeren Van Eerde en Helfrich worden uitgenoodigd van prae-advies te dienen.

In de 2e plaats stelt hij voor om in de «Bijdragen» te doen verschijnen de tekst-uitgaaf van de Tjalon-Arang, door den Heer Poerbatjaraka bewerkt. Dr. Juynboll, wien met Prof. Hazeu deze arbeid ter beoordeeling was gegeven, heeft medegedeeld de uitgaaf daarvan door het Instituut gewenscht te achten nadat eenige aangegeven tekstverbeteringen zullen zijn aangebracht, en de noten in margine zullen zijn geschrapt. Dr. Juynboll gaf de voorkeur aan een uitgaaf als afzonderlijk werk, doch met den Secretaris wordt ingestemd, dat geen bezwaar is tegen opneming in de «Bijdragen».

Aan denzelfden brief van Dr. Juynboll wordt ontleend, dat van den Heer Poerbatjaraka almede is ontvangen een handschrift, bevattende de vertaling van zang I—XVII van het Bhāratayuddha. Geadviseerd wordt, dat deze zangen aanstonds kunnen worden gepubliceerd, doch besloten wordt om de voltooiing der overige zangen af te wachten, en daarna den volledigen tekst het licht te doen zien.

In de laatste plaats is van Dr. Juynboll bericht ontvangen in zake de tekstuitgaaf en vertaling van den Arjuna-wiwāha, eveneens van de hand van den Heer Poerbatjakara. Deze kan z. i. door het Instituut worden uitgegeven na eenige correcties. Besloten wordt den Heer Poerbatjaraka uit te noodigen zich ter zake in verbinding te stellen met de Heeren Juynboll en Krom, en om vervolgens, na terugontvangst van het H.S. inlichtingen in te winnen omtrent de kosten bij afzonderlijke uitgaaf.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren J. W. van Nouhuys, Prof. J. A. Loeber, Pr. J. J. Visser, Mr. J. H. van Hasselt, O. L. Helferich, R. M. Noto Soeroto, F. H. Liefrinck en Prof. Mr. C. van Vollenhoven. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 1 MEI 1926.

Aanwezig de Heeren Snouck Hurgronje, Voorzitter, Van Vollenhoven, Onder-Voorzitter, Van Hasselt, Penningmeester, Van Eerde, Van Ronkel, Juynboll, Helfrich, Kleintjes, Colenbrander, IJzerman en De Roo de la Faille, Secretaris.

De Heer Vissering had kennis doen geven tot zijn leedwezen verhinderd te zijn.

De Voorzitter opent de vergadering, brengt in herinnering dat heden vóór 25 jaren de tegenwoordige Adjunct-Secretaris bij het Koninklijk Instituut werd aangesteld als Beambte, en verzoekt met het oog op deze herdenking den Heer W. C. Muller binnen te leiden. Niet gaarne, aldus spreekt de Voorzitter vervolgens dezen toe, zou het Bestuur dezen dag voorbij willen laten gaan, waarop U den dag viert, waarop U vóór 25 jaren Uw betrekking bij het Instituut aanvaardde en waarin U met zooveel succes, gewaardeerd door allen, die met U in aanraking kwamen, werkzaam zijt geweest. Als zichtbaar blijk van die waardeering heeft het Bestuur besloten U een geschenk aan te bieden, waarvan het gemeend heeft de keuze aan U zelf te moeten overlaten, te welker einde U hierbij een enveloppe wordt overhandigd. Nog vele jaren van een werkzaam aandeel in den Instituutsarbeid worden U hiernevens toegewenscht.

De Heer Muller betuigde den Voorzitter hierop zijn dank voor diens waardeerende woorden, als ook het Bestuur voor het op hoogen prijs gesteld geschenk en de steeds ondervonden welwillendheid, en sprak de hoop uit nog geruimen tijd het voorrecht te hebben voor het Instituut werkzaam te kunnen zijn, hetgeen hem immer een aangename plicht was geweest.

Nadat de Heer Muller de Bestuurskamer had verlaten, werden de notulen der Algemeene en die van de daarbij aansluitende Bestuursvergadering van 19 Maart jl. gelezen en goedgekeurd.

Tot lid werd vervolgens benoemd de N. V. Suikerfabriek Tjoekir te Soerabaja. Bericht was ontvangen van het overlijden van Mr. W. Sonneveld. Van verandering van adres was kennis gegeven door de Heeren Fred. Oudschans Dentz, Dr. H. Kraemer, F. A. Liefrinck, C. C. Berg, Dr. N. Adriani, S. J. Esser en Dr. G. H. van der Kolff.

Op verzoek van den Secretaris wordt deze gemachtigd alvast te doen overgaan tot het laten drukken van het H.S. van Prof. N. J. Krom over de Geschiedenis van Java in het Hindoetijdperk.

Besloten wordt om de Arjuna-wiwāha, tekst en vertaling bewerkt door R. Ng. Poerbatjaraka in de «Bijdragen» te doen opnemen.

Binnengekomen is een brief van den Heer L. A. Mills, April 21, Magdalena College, Oxford, ter aanbieding van een exemplaar van diens «British Malaya, 1824—1867», geschreven ter verkrijging van den graad van Doctor of Philosophy te Oxford en uitgegeven door de Malayan Branch of the Royal Asiatic Society, met verzoek om eene aankondiging van dit werk in de «Bijdragen» van het Instituut.

Nadat Prof. Colenbrander zich daartoe heeft bereid verklaard, wordt besloten den Heer Mills daarvan te doen kennis geven, onder bijvoeging dat een dergelijk verzoek eenigszins ongewoon is, wijl in de «Bijdragen» geen rubriek voor dat doel is bestemd.

Overgelegd wordt een brief van den Boekhandel en Drukkerij G. C. T. van Dorp en C° te 's-Gravenhage dd. 29 April t. v.,

waarbij wordt aangeboden een present-exemplaar van het door dien uitgever bezorgd werkje: Opstellen over Adatrecht van Prof. G. A. van Wilken, verzameld door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. Hiervoor is reeds dank betuigd.

Voor de «Bijdragen» is ontvangen een door den heer J. W. J. Wellan samengestelde bijdrage over «Onze eerste vestiging in Djambi», waarvan de opneming wordt aanbevolen door de Heeren Colenbrander en Helfrich. Dienovereenkomstig wordt besloten.

Op verzoek van den Secretaris wordt aan Prof. N. J. Krom te Leiden een present-exemplaar gezonden van de Instituutsuitgaaf: Jan Pietersz. Coen. Bescheiden, omtrent zijn bedrijf in Indie, verzameld door Dr. H. T. Colenbrander, dl. I t/m V.

Van den Heer Otto Tauern, Freiburg i. Br. is een verzoek ontvangen tot terugverkrijging van diens handschrift over de dialecten van Seran. .

Dat dit H. S. echter reeds in 1919 is teruggezonden, blijkt nader uit een in het archief van het Instituut berustend bericht van ontvangst met het poststempel 20/IX 1919.

De Voorzitter stelt vervolgens voor den prijs van de welhaast verschijnende Adatrechtbundels 25 en 26 te bepalen op f 6.— per deel. Dienovereenkomstig wordt besloten.

Rondvraag.

Prof. Van Vollenhoven stelt voor om, nu bij Ind. St. 1925 No. 577 o.m. de bij het Kon. besluit van 5 Juni 1855 No. 65 goedgekeurde Instructie van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie is vervallen, den Minister van Kolonien te verzoeken van dit historisch document het geheim karakter op te heffen en een exemplaar daarvan alsmede van de daarin gekomen wijzigingen, te mogen ontvangen met de machtiging om t. g. t. dit document te publiceeren.

Conform.

In de 2e plaats deelt Prof. Van Vollenhoven mede, dat hij een tweetal geschriften heeft ontvangen, één van den Controleur B. B. Coolhaas, thans te Semarang, over de onderafdeeling

Batjan, en één van den Heer Verschoor van Nisse over Begraven op Soemba.

Tot het uitbrengen van prae-advies worden aangezocht in het eerste geval de H. H. Van Vollenhoven en Helfrich, in het andere de H. H. Van Vollenhoven en Van Eerde.

Ten slotte verzoekt Prof. Van Vollenhoven te mogen vernemen, hoe het staat met het voortzetten van Prof. Heeres' Corpus Diplomaticum. Na eenige gedachtenwisseling wordt Prof. Van Vollenhoven uitgenoodigd zichzelf ter zake in verbinding te stellen met Prof. Mr. J. E. Heeres.

De Heeren Helfrich en Van Eerde, prae-advies uitbrengend over het opstel van den Heer Lekkerkerker ‹Bali van 1800—1846›, bevelen de opneming daarvan in de ‹Bijdragen› aan.

Conform besloten.

Voor de Koloniale Bibliotheek zijn boekgeschenken ontvangen van den Heeren P. C. Hoynck van Papendrecht en de Directie van ‹Le Monde Nouveau›.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BALI 1800—1814.

DOOR

C. LEKKERKERKER.
ARCHIVARIS VAN HET BALI-INSTITUUT.

BRONNEN.

Bij het trekken der hoofdlijnen van Bali's geschiedenis zijn de meest hinderlijke leemten de twee eeuwen vóór de eerste komst der Hollanders op Bali (1597) en de eerste 15 jaren der 19de eeuw.

Het eerste tijdvak omspant de ruimte tusschen de oppermacht van Madjapahit over Bali en de aanwezigheid van een Balischen heerscher met echt Balische namen en titels, den veldwinnenden islam in het verre Oosten van Java bestrijdend. De zeer uiteenloopende tradities der Javanen en Baliërs omtrent deze groote verandering in Bali's politieken toestand laten niet toe een historischen kern daarin te onderkennen.

De tweede leemte kunnen wij grootendeels aanvullen als vrucht van een onderzoek naar onuitgegeven stukken betreffende Bali en onderhoorige landen (Balambangan, Lombok) in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage en in de Library van het India Office te Londen.

Voor ons huidig doel komen vier stukken voornamelijk in aanmerking, n.l.:

A. Uit het Algemeen Rijksarchief n°. 149 der stukken afkomstig van Nicolaus Engelhard: B e s c h r ij v i n g v a n B a l i e n B a n j o e w a n g i d o o r d e n c o m m a n d a n t t e B a n j o e w a n g i J. C. v a n W i k k e r m a n. 1805. [1])

Deze zeer uitvoerige nota is waarschijnlijk geschreven op aan-

[1]) Zie over Johan Cesar van Wikkerman en hetgeen aan zijn nota is ontleend voor de geschiedenis van Balambangan: Lekkerkerker, Balambangan. Indische Gids, Dec. 1923, p. 1030—1067 en Encycl. van N.I., 2e uitg. Aanv. en Verb. p. 219—227. Blijkens V. d. Chijs' Inventaris p. 219, 231, was Van Wikkerman 1808—'09 te Makassar.

sporing van Engelhard, die in 1803 Banjoewangi bezocht als Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostkust, tijdens zijn tweede mandaat als zoodanig.

B. Uit denzelfden Engelhard-bundel nº. 148: Advies over het aanbod van den Balischen vorst Goesti Carang Assam om de Compagnie op zekere voorwaarden als leenheer te erkennen.

Dit afschrift is ongedateerd. Er is op aangeteekend: «Laatst 18de eeuw». Doch uit den inhoud, bezien in het licht der andere stukken, blijkt dat het ook omstreeks 1805 moet zijn geschreven. Als onderteekening dient een paraaf, waaruit we slechts herkennen: Van . . . . . . Misschien is de schrijver J. A. van Middelkoop, die in 1809 en 1810 landdrost was van Java's Oosthoek en vóór en tijdens het Engelsche tusschenbestuur resident van Tegal. Van hem zijn in de Mackenzie Collections ook een aantal stukken, alle op Java's Oosten betrekking hebbend. Dat het opschrift nog spreekt van «de Compagnie» is geen aanwijzing, dat het vóór de finale liquidatie van dit lichaam is geschreven. Ook andere officieele stukken van na 1800 spreken nog van de Compagnie.

C. Uit de Mackenzie Collection, Private, in de Library van het India Office, Deel 82, 3, p.p. 35—54: Bali, speciaal p.p. 37—48: «Soorabaya, 26 June 1805. Letter from Intje Boeang to F. J. Rothenbuhler, Senior Merchant & Commander over the East Point of Java.»

Dit rapport is vermoedelijk van het Maleisch in het Hollandsch en daarna door de zorgen van het Comité voor het onderzoek van Java en zijn bestuur in het Engelsch vertaald. Raffles benoemde op 21 Januari 1812 in dit Comité kolonel Colin Mackenzie als president, Rothenbuhler, J. Knops en P. H. van Lawick van Pabst als leden. Het Hollandsche origineel berust in 's Lands Archief te Batavia (Inventaris Van der Chijs, p. 182).

Eene slechts een weinig afwijkende vertaling van dit rapport komt voor in Mackenzie Coll. Class XIV, 7, k.

D. Uit dezelfde Private Collection: Nº. 82, 5, p. 7—86. Notices on Bali, by Mr. Knops. 1812.

Dit stuk is vermoedelijk uit het Fransch vertaald. De historische en ethnografische waarde van dit breedsprakige schrijven is niet groot, maar er komen enkele nog niet van elders bekende volkenkundige bijzonderheden in voor.

Verder zijn in dit opstel nog mededeelingen uit andere stukken

uit de Mackenzie-collecties verwerkt. De raadpleging van deze geweldige hoeveelheid materiaal is mogelijk gemaakt door Mr. C. O. Blagden's voortreffelijken Catalogue of Manuscripts .... Vol. I. The Mackenzie Collections, Part. I. Oxford, Univ. Press. 1916.[1])

Boeleleng en Karangasem in het begin der 19de eeuw.

In Boelèleng heerschte de dynastie der Boelèlengsche vorsten, met den naam Pandji achter hun titels. De eerste Pandji regeerde blijkens de Dagh-Registers zeker reeds in 1664; hij was de nationale held der Boelèlengers onder den naam Goesti Pandji Sakti en had de Ksatriya-stedehouders van den Dèwa Agoeng van Kloengkoeng uit Boelèleng naar Zuid-Bali verdreven.

De traditie omtrent dezen stichter van het Boelèlengsche rijk, waarvan verschillende lezingen bekend zijn, toont trekken van overeenkomst met die van Ken Angrok (Râjasa), den legendarischen stichter van het rijk Tumapel, uit het eerste deel van Brandes' Pararaton, en staat blijkbaar ook onder den invloed van de Pandji-romans. De vierde uit de rij dezer woelige heeren overleed ongeveer 1780 en werd opgevolgd door Goesti Made Djlantik. Onder diens bestuur ontstond een heftige strijd tusschen den legitiemen vorst en eenige familieleden, onder aan-

[1]) De overige stukken over Bali en Lombok, voorzoover niet reeds van Nederlandsche zijde gepubliceerd, zijn van geringe waarde. Private Coll., N° 14, 2, p. 10. Peter Bauer's mededeeling, Maart 1811, „The Island Baly is in alliance with the Dutch Company" is onjuist; noch in 1805, noch onder Daendels is het tot een tractaat met een der Balische rijken gekomen. N° 14, 15, b. p. 215—262. Report and Journal of the Proceedings of Lieut' Colonel Mackenzie.... October 1811 to June 1813. Mackenzie bepleit op p. 215 de vestiging van een vlootstation in Straat Bali tegen de zeeroovers. Hij verwacht voor Bali sterke bevolkingstoeneming door de afschaffing der slavernij; vriendschappelijken omgang met en bevrediging van de door die afschaffing benadeelde hoofden; meer werklieden op Java; terugkeer der vroeger naar Bali gevluchte Balambanganners; invoer van het op Java zoo welkome Balische vee, en „protection — rather than autority" van de Britsche regeering over de vorsten van Bali. — N°. 79, 1, Memorie van Hartingh 26 Oct. 1761, reeds gepubliceerd bij De Jonge, Opkomst X. Het engelsch te Batavia. V. d. Chys, Inventaris 156. — N°. 79, 2, 3. Twee zeer belangrijke stukken over Semarang voor bovengemeld Java-Comité, door Mr Johan Knops, 1812. De Chineezen van Semarang voerden op Bali veel uit, o.a. „For a Barrel of Gunpowder one can get a pretty female Slave there". De invoer uit Bali te Semarang bestond uit slaven en buffelhuiden. — N°. 82, 11, p. 167—171. Sketches relating to the Range of Islands connected with the East Coast of Java, by Capt. William Colebrooke. Eene compilatie van allerlei inlandsche inlichtingen

voering van G. Made Singaradja alias Njoman Penaroengan, een zoon van 's vorsten broer. Een scheuring van het rijk, met poeri's te Boelèleng (G. M. Djlantik) en Sangkèt (Nj. Penaroengan) was het gevolg.

De vorst van Karangasem Goesti Gdé Karangasem, na zijn dood in 1806 als Déwata Tohpati aangeduid, maakte van de twisten in Boelèleng gebruik om zich van dit land meester te maken. Na voorafgaande intrigues riep Njoman Penaroengan den beheerscher van Karangasem te hulp. Goesti Made Djlantik vluchtte met de zijnen naar Marga in Tabanan en overleed daar omstreeks 1814. Njoman Penaroengan werd kort daarna eveneens gedwongen tot vlucht (of deportatie?) naar Lombok. Boelèleng werd formeel bij Karangasem ingelijfd; de vorst van Karangasem stelde enkele nieuwe poenggawa's aan, liet andere in hun functie, en droeg het toezicht op deze functionarissen op aan een verren bloedverwant, Goesti Njoman Djlantik, als patih, met zetel te Boengkoelan. Dit gebeurde in 1804.

Onze bronnen van 1805 spreken dus van den tijd dat er geen vorstendom Boelèleng bestond en de beheerscher van Karangasem het toppunt van zijn macht had bereikt. Wikkerman noemt onder de Balische rijken dan ook Boelèleng niet; de vorst van Karangasem heet bij hem Goesti Moera Aleet (G. Ngoerah Alit). Mr. Knops noemt hem Gusty Moerra Karem Assem; Entjik Boeang, zonder twijfel de beste berichtgever, Goesti Gde Ngoerah, waarbij »ngoerah« eenvoudig den regeerenden vorst aanwijst.

Karangasem streeft naar de alleenheerschappij op Bali.

Deze vorst van Karangasem en Boelèleng had natuurlijk den naijver en de vrees der overige vorsten van Bali opgewekt — en voor die vrees was reden. De vorsten zouden den Karangasemmer stellig hebben aangevallen, ware het niet, dat de Déwa Agoeng van Kloengkoeng weigerde mee te doen. Deze stond nl. geheel onder den invloed van zijne eerste vrouw, die eene zuster was van den Karangasemschen heerscher. De Déwa Agoeng had eene tweede vrouw uit de familie der vorsten van Badoeng gehuwd, doch de eerste vrouw had deze uit jalouzie laten ombrengen, zonder dat Déwa Poetra daar iets tegen durfde te doen. Daarom wilden vooral de Badoengers tegen Karangasem

optrekken. Nog een reden dat het niet tot vechten was gekomen, lag hierin dat er toen juist pokken heerschten op Bali »en dan is het geen gewoonte te vechten».

Onder deze dreigende gevaren wendde G. G. Ngoerah Karangasem zich tot den commandant Wikkerman te Banjoewangi met den voorslag geheel Bali aan de Regeering aan te bieden, mits hij het in leen zou terug ontvangen als alleenheerscher van het eiland. Hij moet daarbij zeer ver gaande toezeggingen hebben gedaan. Wikkerman deelde via zijn directen chef F. J. Rothenbuhler, Opperkoopman en Commandant van Java's Oosthoek te Soerabaja, dit voorstel mede aan den Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostkust Engelhard te Semarang en zoo kwam de zaak bij de Regeering ta Batavia. Een dezer instanties laat den Karangasemschen vorst weten, dat hij dan maar een duidelijk en welomschreven verzoek moet richten tot de Regeering en gezanten en brieven zenden.

In die brieven was hij echter lang zoo pertinent niet als in zijn beweringen tegen Wikkerman. Het schijnt, dat hij wel gaarne met behulp van de Nederlandsche Regeering alleenheerscher van Bali wilde worden, maar anderzijds zat hij in angst, dat zijn stappen bekend zouden worden bij de andere Balische vorsten en deze hem dan allen tegelijk op het lijf zouden vallen.

De gedachte om zich met behulp van de Compagnie eene machtspositie te verzekeren was in zijne familie niet vreemd: de vorige vorsten van Lombok en Karangasem hadden dezelfde gedachte gehad, speelden de Engelschen tegen de Hollanders uit, terwijl de Compagnie van eene dergelijke politiek niet afkeerig was geweest, in de hoop de Engelsche onderkruipers langs dien weg kwijt te raken [1]. 's Vorsten voorganger had nog in 1786 en 1789 aanzienlijke gezantschappen naar Batavia gezonden.

Een Balische Mohammedaansche poenggawa.

Uit de keuze van den gezant, dien G. G. Ngoerah Karangasem naar Batavia zond, spreekt schrander overleg. Hij had daartoe een familielid aangewezen, wiens verwantschap tot den regeerenden

[1] Zie Dr. W. G. C. Bijvanck, Onze betrekkingen tot Lombok. Gids, 1894, IV, p. 134—157, p. 299—357, en 1895, II, p. 141—177. Het eerste stuk eindigt met 1776, het tweede begint met 1843. Dit beduidt niet, dat er tusschen die jaren geen betrekkingen van de Compagnie tot Lombok hebben bestaan.

vorst wij nog niet juist kunnen vaststellen, en met wien deze niet wist wat te beginnen, nl. Imam Wazir Ktoet Toeban, zooals de naam aanduidt een Mohammedaan. Hij is dezelfde man, van wien Crawfurd verhaalt [1]), dat hij een prins was van Karangasem, die op Soembawa tot den Islam was bekeerd en deswege was verbannen en rondzwierf. Na een tocht naar Mekka kwam deze om bij een schipbreuk op de kust van Ceylon. De Mohammedanen vereeren hem als een martelaar.

Van deze merkwaardige figuur is weinig bekend. Dat hij op Soembawa tot den Islam was overgegaan is niet zoo heel verwonderlijk. In de tweede helft der 18e eeuw en later nog wel, toen de Karangasemsche veroveraars van Sasak in de eerste plaats streefden naar bevestiging hunner positie in dit Mohammedaansche land, huwden zij om politieke redenen bij voorkeur met dochters van de Sasaksche hoofden. Uit talrijke berichten blijkt, dat de Bali-Lomboksche vorsten nu en dan gunstig gestemd waren jegens de Mohammedanen, zelfs met den Islam coquetteerden. Ktoet Toeban's moeder was vermoedelijk ook eene Sasaksche. Dat hij in zijn jonge jaren veel op Soembawa heeft vertoefd is almede niet vreemd. Nog in 1764 en '65 deden de Baliers van Lombok een inval op Soembawa en hadden zij daar allerlei verwikkelingen, waarin de Sasakker Sjantombong of Datoe Sophin Goenoeng, verwant aan het vorstengeslacht van Soembawa, gunsteling van den vorst van Karangasem, zijn niet opgehelderde rol speelde. (Bijvanck, l.c. p. 149).

Door de keuze van Imam Wazir Ktoet Toeban tot gezant te Batavia was G.G. Ngoerah Karangasem dezen in Karangasem wat hinderlijken bloedverwant kwijt. Tegenover de andere Balische vorsten, die vóór alles onkundig moesten blijven van zijn gewaagden stap, kon hij deze afvaardiging doen voorkomen als eene verbanning van den renegaat; elke andere afvaardiging van een Balischen groote zou natuurlijk gegronden argwaan hebben verwekt.

Entjik Boeang zegt tot tweemaal toe, dat Imam Wazir Ktoet Toeban des vorsten vertegenwoordiger was te Boelelèng, daar dus den rang van poenggawa bekleedde. Dit zal misschien zoo zijn op te vatten, dat Ktoet Toeban op de havenplaats Pabean Boelèleng met zekere positie was bekleed en het eigenlijke be-

[1]) History of the Indian Archipelago, Edinburgh 1820, II, en Asiatick Researches, vol. XIII, Calcutta 1820, p. 148.

stuurswerk werd verricht door 's vorsten vertrouwensman, de patih Goesti Njoman Djlantik in het naburige Boengkoelan.

Door deze geheimhouding van de ware beteekenis van Ktoet Toeban's vertrek naar Batavia — die ten slotte niet tot succes leidde — wordt verklaarbaar, waarom Van Bloemen Waanders en Van Eck 50 à 60 jaar later niets van dezen zwerver, die niet meer te Boeleleng is terug geweest, hebben vernomen en hij alleen in mystieke herinnering bij de Bali-Islam bleef voortleven.

Maar, zooals gezegd, Ktoet Toeban kwam niet met een positief aanbod van het leenheerschap over geheel Bali te Batavia.

Daarom werd besloten — zooals in dien tijd in dergelijke gevallen steeds de gewoonte was — een vertrouwd aanzienlijk Inlander op verkenning uit te zenden, onder den schijn van gewoon voor handelsdoeleinden te reizen. Rothenbuhler koos daarvoor Entjik Boeang, vermoedelijk een Maleisch of Palèmbangsch handelaar te Soerabaja of te Banjoewangi, aan wiens rapport wij in hoofdzaak de kennis dezer feiten te danken hebben.

Entjik Boeang op Bali.

Entjik Boeang gaf te Karangasem zijn brief van de Regeering aan den vorst en herhaalde mondeling de vriendschapsbetuiging. Hij kon den vorst ook de mededeeling brengen, dat diens agent Imam Wazir Ktoet Toeban zwaar ziek lag te Batavia. Na eenig nadenken antwoordde G.G. Noegah Karangasem daarop: »Laat Ktoet Toeban maar heelemaal doodgaan te Batavia«. Hij koesterde ernstig wantrouwen tegen zijn agent, omdat deze zoo lang was weggebleven. Entjik Boeang kwam er herhaaldelijk op terug, dat de vorst in zijn brieven niet had geschreven wat hij aan den Commandant te Banjoewangi had gezegd over zijn wensch om zich onder de Compagnie te stellen. Maar deze bleef doof aan dat oor, gaf geen positief antwoord en drong er slechts op aan alles stipt geheim te houden, om niet van den troon te worden gestooten.

Entjik Boeang's reis had dus in dit opzicht geen doel getroffen, maar hij had nog enkele andere zaken te onderzoeken, in de eerste plaats of er op Bali afstammelingen waren van Pangeran Wilis, die een gevaar konden opleveren voor 's Compagnie's gezag en dat van de Regentenfamilie in Banjoewangi. Deze Wilis, een halfbroer van den in 1764 te Seseh in Mengoei op last van den vorst van dat land gedooden laatsten vorst van

Balambangan. Mangkoeningrat, was in 1768 het hoofd geweest van een zeer gevaarlijken opstand tegen de Compagnie [1]), die door zijn neef, den Mengwischen vorst, was gesteund. Hij had op romantische wijze aan de ballingschap weten te ontsnappen, was weer op Bali terecht gekomen en daar overleden. Zijn zoon Mas Anom was overleden te Kloengkoeng; diens zoon Mas Doeweeh te Boeléleng. Mas Doeweek had nog twee broers en eene zuster nagelaten; het verblijf van een dier broers, Mas Alit, was onbekend; de andere, Mas Kome, was met zijne zuster Mas Ajoe Roenten naar Banjoewangi teruggekeerd, waar zij in behoeftige omstandigheden en dus volstrekt ongevaarlijk leefden.

De verdere politieke opdrachten aan Entjik Boeang, oude kwestietjes met Bali betreffend, waren zonder belang. Wij willen alleen nog iets mededeelen uit zijn rapport over den toenmaligen toestand op Bali wat van elders niet bekend was.

Entjik Boeang noemt de plaatsen waar hij hoofden aantrof als poenggawa's en perbekel's in het vereenigde Boeléleng en Karangasem; hij geeft het aantal strijdbaren op, dat elk hunner in tijd van oorlog op de been moest brengen, en de belasting, waaraan elk gezin was onderworpen. Zooals men weet had elk hoofd een aantal gezinnen, soms ver verspreid wonend, onder zich, en geen omgrensd territoriaal gebied. Wij geven deze aantallen strijders en de gezinstaxen in verkorten vorm en de bezochte plaatsen van West naar Oost.

Patemon, onder Goesti Njoman Kadjang; 400 man; per gezin 1 pikoel rijst en 10 »dubbeltjes« in baar geld. De in- en uitvoerrechten brachten per jaar ongeveer 320 Spaansche dollars op, die voor het grootste deel aan den vorst moesten worden afgedragen. Knops noemt als hoofd Ida Joman Kadjam en zal in zooverre wel juister zijn, dat hier is bedoeld de Brahmaansche poenggawa Ida Njoman Kadjang te Bandjar, hoofd van het geheele Westelijke district, die met zijn opvolgers een belangrijke rol speelden in de latere geschiedenis van Boeléleng.

Boeléleng, onder Imam Wazir Ktoet Toeban, in gezantschap te Batavia; 7000 man; schatting per gezin als boven; opbrengst der sjabanderij (in- en uitvoerrechten) 600 Sp. d.

Sangsit, onder Goesti Enlangan; 1200 man; schatting per

[1]) Zie Lekkerkerker, Balambangan, Ind. Gids, Dec. 1923, p. 1030 v.v., aldaar p. 1047 v.v.; Encycl. v. N.I. 2e uitg. Aanv. en Verb., Balambangan, p. 222 v.v.

gezin als boven; sjabandarij 320 Sp. d. (nabij Boengkoelan, standplaats van den patih G. Njoman Djlantik).

Koeboe-kelod, onder een pembekel, 1200 man.

Bondalem, onder G. Gdé Kloengkoeng; 2000 man. Omdat deze streek onvruchtbaar was (geen sawahs bezat) had de kleine man per jaar slechts eenige kati's katoen te leveren.

Liran (de oude naam voor Tédjakoela), onder een pembekel.

Panoektoekan (het hs. heeft: Dannetoekan) onder G. Gdé Sangkan; 2000 man.

Tot zoover de Boelélengsche kust. Bij het herstel van het rijk Boeléleng in 1806 of 1807 bleven Bondalem, Liran en Panoektoekan, het latere district Tédjakoela, onder Karangasem; genoemde G. Gdé Kloengkoeng speelde de groote rol bij de verdrijving van den lateren vorst van Karangasem in 1827, waarna de streek weer aan Boeléleng kwam. De bevolking van Koeboe-kelod, Liran, Panoektoekan en de drie volgende Karangasemsche districten betaalde aan schatting per gezin en per jaar 10 dubbeltjes, benevens katoen en olie (klapperolie) naar verhouding van ieders productie.

Wij komen nu aan de kust van het eigenlijke Karangasem:

Batoe Ringgit (iets ten O. van Tianjar, bekend om de onvruchtbaarheid van de streek); onder een pembekel; 700 man.

Djembeloek (het hs. heeft Djemlok, het is de havenplaats Ahmed, nabij Tjoelik, N.W. van het Seraja-geb.; de nabij zijnde kaap heet Tandjoeng Djembeloek) onder Dewa Gdé Batoer; 1000 man.

Padang onder Goesti Alit, 2000 man. Dit is de kleine baai van dien naam, het Couterawas van Houtman's schepelingen in Febr. 1597 en in de Balische traditie de verblijfplaats van Mpoe Koetoeran [1]).

Geheel Karangasem wordt gezegd 30.000 man op de been te kunnen brengen; Wikkerman geeft op 60,000 man, maar deze rekent Boeléleng er bij, wat Entjik Boerang vermoedelijk niet heeft bedoeld.

De Goesti van Selat, in het Westen van Karangasem en van het O. deel gescheiden door een bergrug, schijnt nog in 1805 zijne van ouder tijden bekende betrekkelijke zelfstandigheid te hebben bezeten.

---

[1]) Zie: C. Lekkerkerker, Balische plaatsnamen in de Nâgarakṛtâgama. Gedenkschrift Kon. Inst. v. d. T., L. en V. v. N. I. 1926, p. 196.

De andere rijkjes op Bali in 1805.

Van de andere rijkjes op Bali vernemen wij enkele bijzonderheden, die niet alle zonder meer zijn te aanvaarden. Het uitgestrekte Tabanan, dat 30.000 man in het veld kan brengen, zou in 1805 niet als zelfstandig rijk hebben bestaan, maar deels aan den vorst van Karangasem en Boelèlèng, deels aan den voornaamsten vorst van Badoeng hebben behoord. Over het Karangasemsche deel zou Goesti Gdé Ngoerah Pandji als hoofd staan. Ook Knops noemt Goesti Ngoerah Pandji als vorst van Tabanan. Wikkerman daarentegen spreekt van het rijk Tabanan onder Goesti Alit Pandji, dat 100.000 man zou kunnen lichten. Van de geschiedenis van Tabanan vóór 1805 staat zoo goed als alleen vast, dat er een aantal poenggawa's waren en dat van een centrale macht in dien tijd tenauwernood iets blijkt.

Verder weet men, dat G. Ngoerah Madé Pametjoetan, de domineerende figuur onder de Badoengsche grooten, dien men wel als stichter van het rijk Badoeng zou kunnen beschouwen, omstreeks 1800 zich onafhankelijk maakte van Mengoei en in een bloedigen strijd Djembrana veroverde. Een zeer smal kuststrookje van Mengoei en de geheele breedte van Tabanan liggen tusschen Badoeng en Djembrana. Ten slotte is het bekend, dat de vorstenhuizen van Badoeng en Tabanan zich in de 19de eeuw nauw verbonden gevoelden. Men kan thans nog slechts als eene gissing opperen, dat Pametjoetan in het Zuiden van Tabanan zeker overwicht uitoefende door tusschenkomst van verwanten, waarvan er een de stamvader der bij ons bekende vorsten van Tabanan werd. Nog in 1899 werd in belangrijke zaken doorgaans ook het gevoelen ingewonnen van de bestuurders van Badoeng, aan wie de Tabanansche vorstelijke personen verwant zijn[1]. Wat het Noorden van Tabanan aangaat kan Entjik Boeang te Boelèlèng de voorstelling hebben verkregen, dat de in 1804 gevluchte G. Madé Djlantik van Boelèlèng, uit het huis Pandji, daar te Marga als stedehouder van den machtigen Goesti Gde van Karangasem en Boelèlèng eene positie bekleedde. Hij geeft zelfs op, dat de laatste per gezin een pikoel rijst en 10 dubbeltjes per jaar hief.

[1] Schwartz en Liefrinck. Dagverhaal van eene reis enz. Tijds. Bat. Genootschap XLIII, 1901, p. 132—158, ald. p. 138.

Wat het landschap betreft, dat in 1908 als Bangli onder het Gouvernement kwam, en dat onder een Ksatriya-familie (Dewa's) stond, vernemen wij van Entjik Boeang, dat Bangli, het Noordelijke deel, geheel, en het Zuidelijke deel Taman-Bali (welke deelen eerst later tezamen het vorstendom Bangli vormden en naar het schijnt door verwante families werden bestuurd) voor de helft onder Karangasem stond, terwijl de andere helft aan Mengoei behoorde. Hiermee bedoelt hij dus het district Pajangan. Wikkerman noemt alleen Taman Bali voor het geheel en zegt eveneens, dat dit toen onder Karangasem stond.

Volgens Entjik Boeang kon de Karangasemsche helft van Taman Bali 1200, Bangli 2200 man ten oorlog voeren en was de belasting 10 »dubbeltjes« per gezin. Als besturende hoofden noemt hij voor Taman Bali in 1805 Déwa ...., voor Bangli Ida Wajan Dangin; Wikkerman in 1805 Déwa Ngoerah Pametjoetan; Knops in 1812 Déwa Gdé Rai.

Voor Kloengkoeng onder Déwa Agoeng Poetra luiden de opgaven bij Entjik Boeang 40.000 man en 2 dollar gezinstaxe; bij Wikkerman 30.000 strijders. Over Kloengkoeng volgen beneden nog eenige mededeelingen.

Van Gianjar zegt alleen Wikkerman (blijkbaar meer de traditie dan de werkelijkheid volgend) dat het onder den Déwa Agoeng van Kloengkoeng stond; verder dat het 35.000 man op de been kon brengen. Entjik Boeang stelt dit op 30.000. Beiden noemen Déwa Manggis als vorst; Knops in 1812 Déwa Depang(?).

Van de drievorsten van Badoeng noemt Entjik Boeang alleen G. Ngoerah Kesiman, Wikkerman alleen G. Ng. Pametjoetan als vorst. Beiden hebben gelijk; de eerste was door zijn krachtig karakter, de tweede volgens successierecht de primus. Knops noemt alle drie de vorsten, den derden als G. Kaléran. Boeang en Wikkerman geven beide 30.000 als het getal strijdbaren aan. Volgens Boeang was vorst Kasiman zeer bemind. Zijn onderdanen waren vrij van alle belastingen en moesten alleen enkele heerendiensten verrichten en in oorlogstijd op eigen kosten uitkomen. Ook werden geen in- en uitvoerrechten geheven. De vorsten genoten trouwens ruime inkomsten uit de vele rijstvelden, die zij in eigendom bezaten.

Natuurlijk spreken al onze berichtgevers over den slavenuitvoer, die reeds in 1805 voor geheel Bali alleen uit Badoeng geschiedde, waar de handelaars van Batavia en Java ze kwamen koopen.

Knops verhaalt dat een Balier op de volgende wijzen tot slavernij kon vervallen: 1° als straf, opgelegd door den vorst, 2° als een veroordeelde de opgelegde boete niet kon betalen; 3° als een ter dood veroordeelde zijn leven kocht (buy their souls); de koopprijs voor het leven was 100, 150 à 200 dollars en de kooper werd als dood beschouwd, waarna vrienden of verwanten hem clandestien het land uit hielpen; 4° op enkele plaatsen (spacieering van ons) door het naasten door den vorst van onbeheerde nalatenschappen, w. o. vrouwen en vrouwelijke kinderen. Verder werden wel eens krijgsgevangenen en geroofden en bij hooge uitzonderingen kinderen verkocht. Voor speel- en opiumschulden verkochten Baliers soms zich zelf. De slavenhalers richtten toko's op als depot's of huurden daarvoor een huis op de pasar. De prijs voor een jong, knap meisje was destijds 60—80 dollars, voor een jongen van 11 à 15 jaar 30—40 dollars, voor «big boys» 12 à 15, voor «women above age» 20 à 25 dollars. Op Oost-Java wilde men geen Balische slaven hebben, omdat deze zoo licht deserteerden. De Chineezen van Batavia wilden daarentegen geen andere, behalve enkele Niassers.

Colebrooke verhaalt in zijn boven aangeduide nota (Pr C. 82, 14), die ten opzichte van de Baliers sterk romantisch is gekleurd, een staaltje van fierheid eener Balische slavin, die in hare huishouding eene geëerde positie innam en meende reeds wettelijk vrij te zijn, tot het tegendeel haar bleek. Zij weigerde een haar geschonken fraai kleed aan te trekken, zeggende: «Als het gewaad der vrijheid het eenige is, wat mij van de vrijheid wordt geschonken, wil ik voortaan slechts datgene dragen, dat de slavernij aanwijst, waartoe ik ben veroordeeld.»

Als stedehouder van Badoeng in Djembrana noemt Boeang Goesti Rachie; Knops spreekt van Ida Wayang Tankas en Goesti Wayang Passian of Pattian(?) als hoofden in 1812. Wikkerman noemt het landschap niet, omdat het toen aan Badoeng behoorde. Het trekt de opmerkzaamheid, dat geen onzer berichtgevers van 1805 nog spreekt van den kapitein Mandar Patimi, die in 1808 met al zijn dappere Boegineezen en Mandareezen te Loloan omkwam in zijn heldenstrijd tegen de overmacht van den radja van het herstelde Boeléléng. Zijn machtspositie in Djembrana moet dus veel korter hebben geduurd dan de tot heden bekende bronnen aangaven.

Boeang spreekt over de stoutheid van den laatsten zelfstandigen

vorst van Djembrana, die zelfs eene expeditie tegen Banjoewangi had durven ondernemen. Daarmee doelt hij op de samenzwering van 1797, op touw gezet door Mas Sekar, bedoelend de Hollanders uit te moorden en Balisch gezag in Balambangan te herstellen [1]). Het vermoeden dat de Goesti van Djembrana deze zaak op touw had gezet is dus voor Entjik Boeang een feit. Djembrana kon 5000 man lichten.

Nadat Mengoei in 1764 Balambangan aan de Compagnie had moeten laten en dit ook door de latere intrigues en uitgelokte opstanden niet terug kon krijgen, taande zijn macht. Het land was arm; belasting werd niet betaald; de Goesti Agoeng bezat veel eigen grond. Wikkerman noemt den Goesti Agoeng Cacarran, Knops noemt diens grootmoeder Goesti Ajoe Okka als mederegentes. Het aantal krijgers kon volgens Wikkerman en Boeang 40.000 bedragen.

Wikkerman voelt er wel voor Bali onder de Compagnie te brengen. De Baliers zijn «uiterst superstitieus, dom en kleinhaertig, niet onderneement, in hunne manieren en omgang zeer onbeschaeft en onbeschaemt, daarentegen getrouw aan hunnen vorst of heer, schoon zij nog zoo mishandeld worden — en het is voor het overige wel met hen om te gaan». Ze worden voor «zeer schaedelijk en gevaerlijk uitgekreeden», maar «dit is laster van verdachte vreemdelingen, canaljes, die de vorsten geschenken toestehen, welke meest door de hoofden in den zak worden gestoken. Deze Chineezen, Boegineezen enz. stellen ook de Compagnie bij de vorsten in een slecht daglicht . . . . » Vorsten en volk zouden zijn te regeeren door geringe wegen en middelen. Die vreemde handelaars op de kustplaatsen doen het meest in «smokkelwaar bij de Comp. als Weyfjes Nooten, Foeley, Nagelen en Apphioen — dit laatste artikel zegt men, word over de twee Duyzent Kasten alle Jaeren aangebragt; de voornaamste smokkelplaats is Boleleng, dog de anderen geven weynig na.» Op Boeléleng zijn soms 500 à 600 Makassaren, Boegineezen en Mandareezen bij elkaar; er worden «schoone geweerroozen en andere schietgeweeren als rantakkas of kleine Canonen in menigte vervaerdigt en de schoonste Engelsche slooten van Bancaulue en Poloe Pienang aldaer aangebracht, ook zegt men dat tegenswoordig Baleyers ten handel naer gem. Engelsche plaetzen vaeren.» Bali zal, zoo lang het onder Balische heerschappij

[1]) Balambangan, Ind. Gids, Dec. 1923, p. 1062.

blijft, »voor 's Comp^e^ bezettinge altoos schadelijk blijven«, en te meer omdat die Boegineezen enz. »veel tot de wapenoefeningen der Baliers bijdragen.»

Van Noessa Balie (Penida) zegt W., dat er 1000 Balische gezinnen wonen; per jaar brengt het 21 picol vogelnestjes voort, doch niet van de beste soort. Men betaalt er te Batavia tegenwoordig 2000 Rds. in Papieren van Credit de Pikoel voor. Er wordt ook katoen en bergrijst geplant.

Knops weidt uit over de runderen van Bali, die voor Java van groot nut kunnen worden. Een kalf kost op Bali 15 à 30 stuivers; een vaars (upgrown heifer) 3 à 4 roepieen. In gezouten toestand of als dengdeng zou het vleesch een handelsartikel kunnen worden, evenals de huiden, omdat de Baliers geen rundvleesch eten.

Ethnografische bijzonderheden.

Knops deelt enkele volkenkundige bijzonderheden mee, die elders niet vermeld zijn. Onder de pelgrimsoorden noemt hij »Gelie Manok (de Gilimanoekbaai, met eilandjes er in, aan Bali's Westpunt). There is built there a new Pyramide 5 or 6 years ago in one perfect Legieum (?), surrounded by some Idols or figures of the Religion Dyn or of Bade, this is the particular place of the Prince of Buleleng, of the Mantries or Chiefs of Jambra, Kesimon (? of Patemon?) & Sasse (? Sasak?)«, die daar om huwelijksvruchtbaarheid komen vragen. De Boelelengsche vorsten trekken er heen met een gevolg van meer dan 1000 man, blijven er 5 à 10 dagen in speciaal voor hen opgerichte pondok's.

Uit Knops' beschrijving van Semarang (Pr. Coll. 79, 2) blijkt weer hoeveel Balisch bloed er moet zitten onder de Chineesche peranakan's van Java. »If however a Chinese marries out of his Nation he prefers the Balinese, partly because they are not Mahometan & that they consequently eat Pork, a favorite meat for the Chinese & because they believe that the Balinese (I do not know by what reason) spring from a Chinese Colony.»

De Baliers waren ook meer geschikt voor landbouwarbeid: «The Balinese besides are more fit for the Culture of lands than any other Nation from whom the slaves are taken-they can resist fatigue in the Sun and Rain better & have more patience. The Bouginese & Macassarese do better for Service

in the House & generally for light servitude. The former suit the low people, for whom the slaves ought to work, the latter for persons in good condition who do not require so much service from them. For this reason as well as for others the Chinese prefer the Bali slaves.»

In zijn „Notices (Pr. C. 82, 5) beschrijft hij de volgende ceremonie om kinderzegen te erlangen: De priester neemt water en vermengt dit met speeksel. Daarna heft hij den beker ten hemel en laat hem dalen ter aarde, spreekt dan de belezing over het water uit en laat dit door de vrouw opdrinken, waarna hij haar nog zachtkens op het hoofd blaast. Hiermee is de plechtigheid voltooid.

Als er een sterfgeval is geweest worden er voor een man kleine modellen van krissen of pieken, voor eene vrouw van oorcylinders, gordels of andere sieraden vervaardigd, van goud, zilver, hout of klei, en in een pot of zilveren vaas bij de woning neergezet. Op den dag Kliwon worden deze voorwerpjes bestreken met borèh, versierd met festoenen en bewierookt.

Kliwon-Woensdag is de dag, dat de priesters eene openbare godsdienstoefening houden in de tempels. Steenen beelden heeten bij Knops «tauwlang's» (taoelan) en worden alleen voor de vereering van Dewa Ratoe beofferd met wierook, borèh en bloemen.

Van hem is ook de verzekering, dat in zijn tijd bij de lijkverbrandings-processie nog een groep mannen behoorde, die pijltjes uit blaaspijpen (de «spatten» van Houtman's schepelingen op het Bali van 1597) wegbliezen; dat alleen kinderlooze concubines bij vorstelijke lijkverbrandingen hun heer in den dood volgden, en dat de doodstraf, staande op den zwaarsten vorm van kasteschending (asoe poendoeng), soms werd afgekocht door betaling «van de prijs van het hoofd», ten bedrage van 100 à 200 dollars, ten voordeele van «the Great Temple» en dat de schuldigen dan als dooden werden beschouwd en verbannen van het eiland of als slaven verkocht.

Nog deelt Knops mee, dat de gemeene man, die een vorst of aanzienlijke aanraakt of doodt, zelfs al ware deze een vijand, die in den oorlog zijn eigen vorst bestrijdt, gedood wordt door zijn eigen vorst, zulks met verwijzing naar het analogon van dit geval, verhaald in II Samuel, I.

Eene nadere bevestiging uit andere bron vereischt ook Knops' mededeeling omtrent een godsoordeel, dat in dezen vorm zou

hebben bestaan: «If it happens however that the two Princes at war have a wish to fight between themselves, they send a defiance as we may say. If it is accepted, they construct in the one & the other Army a Scaffold high enough to admit of a Man armed with a Pike, which are commonly 12 feet in length. It is on these elevated stages that the Kings of both sides place themselves & shoot arrows at each other, the distance however is far enough so that they cannot reach each other, if however it happens by a strong blow that the wounded King takes flight, the other is allowed to be the conqueror of the whole army, the confusion produced by it, as well as the fear it occasions is excessive as well as its consequence because the superstitious people believe that this is a sign of Heaven because they strike easily to the Party of which the King is triumphant to run away from the other & to make without much pain of resistancy a quantity of Prisoners who fall to the lot of the Conqueror who usually sells them for Slaves».

Kloengkoeng.

Uit Knops' Notices kunnen we nog de slechts uit Inlandsche bronnen bekende geschiedenis van den tijdens Entjik Boeang's reis heerschenden Déwa Agoeng Poetra van Kloengkoeng afronden en aanvullen.

Herinnerd zij dat Bali's oppervorst in 1597 zetelde te Gelgel; daarvóór, volgens Inlandsche traditie, te Samparangan (Samplangan) nabij het tegenwoordige Gianjar. De Goesti Agoeng Meroeti van Karangasem kwam (waarschijnlijk in 1651), toen de regeerende Déwa Agoeng te Gèlgèl overleed, in opstand tegen diens beide jeugdige zoons Déwa Agoeng Majoen en D. A. Djambé. Deze vonden een toevlucht in de poeri te Sidemen (West-Karangasem). G. Agoeng Menoeti wist zich geruimen tijd als heerscher te Gèlgèl te handhaven [1]. Toen de beide Déwa's Agoeng volwassen waren rukten zij tegen den

[1] Deze rebel is waarschijnlijk de „Conninck ofte gebieder van de Zuytsyde van het eylandt, genaemt Gusty Agon.... gebieder over Gilgil ende omleggende plaetsen", die in 1665 en '66 een bondgenootschap zocht met de Compagnie, evenals Goesti Pandji van Boelèlèng en „Radja Tiou uit de negorije Balongh", die alle hun geusurpeerde macht met Compagnieshulp wilden bevestigen. Zie Daghregister 1665 p. 240, 281; ib. 1666 p. 22, 139, 147, 148, 161, 207; ib. 1667 p. 305; 1668 p. 50.

overweldiger op; deze werd verslagen en gedood nabij de poera Klotok. Dewa Agoeng Djambé stichtte zich een nieuwe poeri te Kloengkoeng; zijn broer kreeg Tampaksiring en Blahbatoeh in Gianjar (vóór 1700).

Een afstammeling en opvolger van dezen D. A. Djambé was de tijdens Entjik Boeang's reis heerschende Dewa Agoeng Poetra. Diens vader was idioot; zijne moeder was indertijd in zwangeren staat gevlucht naar Besan (bij Dawan, ten O. van Kloengkoeng), toen onder Karangasem behoorend. Toen het kind geboren was ontvoerde de radja van Karangasem dit, voedde het op en maakte het tot zijn schoonzoon. Na het overlijden van zijn idioten vader keerde de zoon als D. A. Poetra naar zijn land terug, liet zich een poera bouwen te Koesamba (kustplaats O. van Kloengkoeng), waarbij hij nog eenige grensdésa's van zijn schoon- en pleegvader ontving en regeerde, zooals wij reeds weten, onder den beheerschenden invloed van zijne vrouw en zijn schoonvader, na 1800 van zijn zwager, de vorsten van Karangasem.

Deze zwager overleed na Boeang's reis, zooals wij reeds weten, te Tohpati (dewata Tohpati), ten W. van de hoofdplaats Karangasem, in 1806. Dit overlijden was voor den Goesti van Njalian, gouverneur van Bangli — volgens Koops genaamd Dewa Moera Pamatoetang, residing at Tamang Bali — de aanleiding om te trachten zich van de heerschappij over Kloengkoeng te verzekeren. Deze heer van Taman Bali had reeds een vijand in »Dewa Deopang« van Gianjar, zoodat er een oorlog ontstond tusschen Kloengkoeng en Gianjar eener- en Taman Bali anderzijds.

Een leger van 5000 man trok tegen Taman Bali op, doch moest terugtrekken. De Goesti van Njalian had een brug, waarover de Dewa Agoeng met zijn gevolg moest trekken, zóó laten inrichten, dat de uiteinden slecht gestut waren. De vorst, in zijn palankijn vooruit gedragen, werd slachtoffer van deze list; de brug stortte in en velen vonden den dood door den val in het ravijn en de wapens der vijanden. Vele volgelingen lieten zich vrijwillig met hun heer dooden. Deze gebeurtenis had plaats te Blahpané, waarschijnlijk in 1809. De vorst van Gianjar zette den strijd voort en wist zelfs Njalian bij zijn rijk te voegen, welks eerzuchtige poenggawa niet meer ten tooneele verschijnt.

De gedoode vorst liet een zoon na van 9 jaar, uit eene concubine geboren. Bij de Karangasemsche prinses schijnt hij geen

kinderen te hebben gehad. Volgens Knops was in 1812 omtrent de successie nog niet beslist. De jonge Dewa Gdé Rai vertoefde te Kloengkoeng, waarheen bij zijn optreden als vorst de regeering weer werd teruggebracht. Natuurlijk werd van Karangasemsche zijde gestreefd om de vorstin-weduwe als regentes te doen heerschen. Maar Karangasem's macht was geknot en de jonge kroonpretendent had veel aanhang onder de Balische grooten, waarbij de Badoengsche vorsten natuurlijk als hoofden der anti-Karangasempartij optraden. Men liet inmiddels het lijk van den overleden vorst onverbrand liggen om tijd te winnen; zoolang met de ziel van den doode niet was afgerekend werd de zoon vanzelve gerekend in zijns vaders naam te regeeren.

Men weet, dat deze zoon inderdaad vorst is geworden en in 1849 overleed, in hetzelfde jaar waarin Kloengkoeng werd bedreigd op de 3e Bali-expeditie en Generaal Michiels overleed te Koesamba aan bekomen wonden. Na hem zijn er nog twee Dewa's Agoeng geweest; de eerste dezer overleed in 1903. Bij de bevestiging van zijn zoon en opvolger op 12 December 1903 werd deze eenvoudig genoemd Soesoehoenan van Kloengkoeng en liet men dus voor het eerst de fictie varen van den »Soesoehoenan van Bali en Lombok«. Ook werden bij de verbranding van den overledene overeenkomstig het verbod van het Gouvernement geen weduwen meer verbrand. De laatste vorst kwam om bij de poepoetan van 1908, waarna Kloengkoeng onder Gouvernementsbestuur kwam.

Entjik Boeang op Lombok.

Entjik Boeang toog ook naar Lombok, waar het in 1805 betrekkelijk rustig was.

De onderhandelingen van den vaandrig (later resident) Alexander Lecerff (Alieris Sakender) met de Karangasemsche-Lomboksche vorsten waren in 1778 geëindigd, zonder veel practische resultaten te leveren [1]). Zij waren geleid door tusschenkomst van den Gouverneur van Makassar, omdat onze aanrakingen met Lombok waren begonnen van Soembawa uit, dat eens op de Oostkust van het eiland gezag oefende.

Maar sedert waren de onderhandelingen voortgezet via Soerabaja en Semarang, omdat Lombok reeds lang eene onderhoorig-

[1]) Bijvanck, Le; Cool, Lombok-expeditie, Batavia—'s-Grav. 1896, p. 224 v.v.

heid was van het Balische Karangasem. De Compagnie had daarbij ten doel de Engelschen uit de Lombroksche havens te houden; de vorsten toonden zich alleen schijnbaar gewillig en Compagniesgezind als zij steun zochten tegen een rivaal en hun positie wilden versterken. Zoodoende was er op Lombok altijd een groep vóór, een andere tegen de Compagnie.

Maar in 1805 was daarvan weinig te bemerken. Entjik Boeang vond er den volgenden toestand:

De voornaamste vorst op Lombok was Goesti Ngoerah Madé, door Wikkerman Goesti Doewoeran genoemd, zetelend te Tandjoengkarang, ten Z. van de tegenwoordige hoofdhaven Ampenan. Deze was een oudere broer van den ons bekenden G. Gdé Ngoerah van Karangasem op Bali; hij had het moederland aan zijn jongeren broer gelaten, maar in zijn naam de toevoeging Karangasem behouden. Volgens Wikkerman leefden deze broers niet in goede verstandhouding. Vóór hun vaders dood was een oom — vaders broer — van de jonge vorsten, Goesti Mataram genaamd naar zijn woonplaats, stedehouder op Lombok geweest. Deze had na het optreden der jonge vorsten dit Mataram voor zich als leen behouden. Verder hadden andere familieleden ook eenige »districten«, zullen we maar zeggen, verkregen en ten slotte waren er nog enkele Sasaksche hoofden, die van vroeger datum in het bezit van eenige desa's waren gelaten. Het gebied van den voornaamsten vorst G. Ng. Madé was dus niet zoo groot als dat van G. Wajan Tegeh was geweest, die in Juli 1775, twee maanden na zijn van Karangasem, was overleden. Na zijns vaders dood had G. Ng. Madé zelfs gevaar geloopen geheel terzijde te worden geschoven door zijn jongeren broer, G. Ktoet Karangasem, die Pagesangan als leen had gekregen en door de Balisch-Karangasemsche partij onder beider oom G. Djlantik gesteund werd. Maar Ktoet wilde zijn gebrekkigen oudsten broer niet slecht behandelen en stelde zich tevreden met Pagesangan; bovendien had Karangasem-Bali in het eigen land de handen vol genoeg — twisten met Gianjar, ongenoegen met de Compagnie wegens het verleenen van asyl te Padang aan haar fellen vijand Raden Hadji, de gewezen eerste regent van Tegal — en waren de onderhandelingen van de Compagnie met Lombok in 1778 toch geëindigd zonder resultaat.

G. Ng. Madé Karangasem, de hoofdvorst, was zeer zwak en

een zijner beenen was geheel misvormd en veel korter dan het andere, zoodat hij steeds moest liggen.

Entjik Boeang vond dus op Lombok:

1. Den hoofdvorst G. Ng. Made Karangasem, te Tandjoengkarang, met 20.000 weerbare mannen onder zich; elk grondgebruikend gezin had 2 dollars per jaar te betalen. Als zijn désa's of districten worden genoemd:

   Abor-Abor(?), 3 uur gaans van het strand, onder pembekel Wajan Tom; 400 man.

   Bangkal Tengah(?), een dagreis van de kust, onder een pembekel; 300 man. (Wellicht Bengkel, ten Z.O. van Tjakranegara.)

   Koendang(?), een dagreis van de kust, onder een pembekel; 500 man.

   Tandjoeng Bagie(?), ligging niet aangeduid, onder pembekel Njoman Gdé; 400 man. (Misschien Montong Bagik, boven Geroeng, aan de Pennedjak—Dedakan—Bakongrivier, die zich in de baai Laboehan Tring stort?).

   Teloek Dalem (op de N.W.kust, het complex om de tegenwoordige bestuursvestiging Tandjoeng), onder een pembekel; 300 man.

   Teloek Koembal (ten Z.W. daarvan, Pawenang enz.), onder Goesti Nengah Soebagan; 1000 man.

   Ampenan, onder een pembekel, 2000 man.

   Padang Reak (even ver ten Z. van Tandjoengkarang als Ampenan ten N. daarvan); 600 man.

   Pidjoet (de havenplaats aan de baai van Pidjoe, thans door Tandjoengloear overvleugeld, Z. deel der Oostkust?), onder een pembekel, 6000 man.

   Pengentap (eene kleine Bodha-vestiging aan de gelijknamige baai, W. deel der Zuidkust); 300 man.

   Panodja, 2 uur gaans van de kust (Penoedjak, aan de gelijknamige rivier, Z.W. van Praja); 200 man.

   Sadjang, 3 uur van de kust(?); 500 man.

   Soekarara, een uur verder van de kust; 1000 man.

   Paria, 3 uur gaans van de kust (Praja), 1000 man.

   Batoe Gilang, een uur van de kust(?), 1000 man.

   Lebok Pekan, een uur van de kust(?) 600 man.

2. Goesti Mataram, te Mataram, oom en voormalig voogd van den hoofdvorst, („is master of the Province of this name, which

is situated a little inland and kept in good order, the Prince acknowledges in the fullest sense the supreme authority of his Nephew & lives with him in good correspondence». Wij weten dat dit later anders werd en deze dynastie na den oorlog van 1838 meester werd van geheel Lombok [1]). De Goesti van Mataram had 4000 weerbare mannen onder zich en bovendien de volgende streken:

Lombok (havenplaatsje aan de gelijknamige baai, N. deel der Oostkust), onder een Boegineeschen pembekel; 40 man.

Soegian (Soengian, N.O. kustgebied, aan de gelijknamige straat), onder een Boegineeschen pembekel; 50 man.

Laboeadji (Laboehanhadji aan de Oostkust, thans voornaamste haven aldaar; 60 man.

Ganting (?), sterkte onbekend.

Pringa Baya (Pringgabaja, bij de Oostkust, ten Z. van Lombok), onder den pembekel Raden Mandapa ('n Sasakker dus); 220 man.

Pringa Joerang (?), ook twee uur van het strand; 60 man.

Kambang Karang (?), idem; 40 man.

Poespa Sela (?), 3 uur landinwaarts, 40 man.

Padasan Agoeng (?), 1 uur van de kust, 30 man.

Rendang Bajor (?), idem; 45 man.

Doekoe Sarie (?), idem; 50 man.

3. Pagesangan, onder Goesti Bagoes; 2000 man. Deze zeer volkrijke désa sluit ten N. aan bij Mataram, ten W. bij Tandjoengkarang, waar toen nog de hoofdvorst woonde.

4. Pagoetan, onder Goesti Wajan Djlantik; 800 man. Pagoetan is een groote desa ten Z. van den grooten weg, die van Tandjoengkarang over Pagesangan naar Tjakranegara voert.

Van de vroegere Sasaksche vorstenhuizen waren er nog drie personen, die zekere onafhankelijkheid bezaten, n.l.:

5. Goesti Njoman Rai, hoofd van Kediri, ten Z.O. van Mataram, op den weg naar Praja. Van hem verhaalt Boeang, dat hij van vaderszijde van het oude Sasaksche huis en van moederszijde van Balische afkomst was. Blijkens zijn naam was hij in de Balische gemeenschap opgenomen, maar wij kunnen niet verklaren hoe hij dan Goesti werd, een titel, die wel gewoon

[1]) C. Lekkerkerker. Het voorspel van de vestiging van de Ned. macht op Bali en Lombok. Bijdragen 79, 9923, p. 198—322; aldaar III, p. 255 v.v.

»Heer» beteekent, maar op Bali het praedicaat voor de leden der Waigya-kaste is geworden. Bijvanck, l. c. p. 137, ontleende aan zijn stukken, dat zelfs Goesti Wajan Tegeh (Lanang Poetih), stedehouder van Lombok tot zijn dood in 1775, een Sasakker tot vader had en alleen door zijne moeder tot een Balisch geslacht behoorde. Waren de moeders dier mannen van vorstelijke familie, dan zouden deze, door zich aan een Sasakker, een Çudra of minder, te geven »asoe poendoeng» hebben gepleegd, de zwaarste vorm van kasteschending, waarop de doodstraf stond. En juist de Lombioksche Baliers spott'en niet met kasteschending, althans volgens berichten uit later tijd. Het is ook niet denkbaar, dat een kind uit zulk een schuldige verbintenis eene positie van aanzien zou kunnen verwerven. Heeft men de eene of andere fictie aangewend om zulk een om politieke redenen gewenscht huwelijk mogelijk te maken? Of eene geforceerde, fictive adoptie? En zelfs al ware die Balische stammoeder eene Çudra-vrouw geweest en de Sasaksche stamvader een vorstenzoon, hoe kwamen dan de nakomelingen aan den Goesti-titel? In elk geval ziet men hier weer hoe de Balische grooten zich boven de wetten van den godsdienst stelden als hun dit doelmatig voorkwam.

Kediri kon 400 weerbare mannen leveren.

Tijdens Entjik Boeang op Lombok vertoefde kwam aan de gedeeltelijke onafhankelijkheid van dit staatje een einde. Wegens rebelli werd G. Njoman Rai door den hoofdvorst aangevallen en totaal verslagen; G. Njoman Rai kwam daarbij om het leven.

6. Kopang (Midden-Lombok, aan den Noordelijken weg), 400 man; onder Raden Tjakra uit het oude Sasaksche huis. De hoofdvorst wantrouwde ook dezen sterk en stond niemand toe het gebied Kopang te betreden.

7. Sookara (Sakra, O. Lombok, Z. W. van de tegenwoordige hoofdplaats Selong); 400 man; onder Datoek Padjinge.

De Sasaks koesterden volgens Boeang een onoverwinnelijken haat jegens de Baliers, ten eerste omdat zij Mohammedanen waren, ten andere omdat zij hard werden behandeld. Het zou dus, naar hij meent, der Compagnie gemakkelijk vallen Lombok te veroveren.

De rijstuitvoer van Lombok was destijds reeds meer dan 1000 kojan per jaar, doch uitvoer mocht alleen geschieden met toestemming van de vorsten. Volgens Wikkerman had

Lombok ook een belangrijke cultuur en uitvoer van katoen en leverde het een weinig vogelnestjes, «en men zegt, dat op gem. Eyland ook Kiantene [tjendana, sandelhout] hout Bosschen zullen gevonden worden».

Afloop der onderhandelingen.

Het advies, boven onder B. behandeld, is te breedsprakig en te weinig belangrijk om hier te worden ontleed. Het komt hierop neer: Het aanbod van den vorst van Karangasem is dezen ernst. Het is niet wenschelijk voor ons, dat er op Bali een machtig vorst zij in plaats van vele kleine, onderling verdeelde vorsten. Java kan hierin ten voorbeeld strekken. Wij moeten den vorst van Karangasem dus eer tegenwerken in zijn streven naar de alleenheerschappij. Wij kunnen echter deze gelegenheid aangrijpen om een beslissenden invloed op de Balische zaken te verkrijgen. Daartoe moeten wij met de thans heerschende verdeeldheid op Bali ons voordeel doen en daar zóó opereeren, dat er twee of hoogstens drie heerschers zijn, die in macht tegen elkaar opwegen, en als leenmannen onder de Compagnie staan. Zoodra de andere vorsten op Bali van den stap van Karangasem hooren zullen zij met dergelijke aanbiedingen komen. Aan de zorgen en verdrietelijkheden, die Bali ons oplevert, moet een eind komen, en wij moeten er heerschen omdat dit eiland zoo sterk de begeerlijkheid van andere mogendheden prikkelt — vooral omdat het zoo dicht bij Java ligt. De Goesti van Karangasem dient dus vooreerst in het onzekere te worden gelaten; de voornaamsten onder zijn weerpartij dienen te worden uitgelokt tot het doen van gelijke stappen; men krijgt dan tevens meer kennis van de Balische verhoudingen en kan te juister tijd op de juiste wijze handelen.

Het schijnt dat de reis van Entjik Boeang op dit advies volgde en dat inderdaad de vorst van Karangasem «vooreerst in het onzekere is gelaten». Die onzekerheid zal wel geduurd hebben tot zijn dood in het volgende jaar (1806). Spoedig taande daarop ook de macht van Karangasem.

Boelèlèng werd in 1806 of '07 weer een afzonderlijk rijk, onder een Karangasemschen prins, waarmee daar het Karangasemsche huis aan de Regeering kwam. Deze Gde`Karang was de man, die in 1805 Djembrana veroverde, in 1814 den aanval

op Banjoewangi liet ondernemen, waarvoor hij bij Crawfurd's expeditie de schuld zoo listig op zijn jongeren broeder wist te schuiven, en die in 1818 in Djembrana werd vermoord, een maand nadat onze Commissaris Van den Broek daar was geweest.

Daarop volgde de regeering van den beestelijken Anak Agoeng Pahang, in 1827 te Karangasem vermoord, tijdgenoot van den even beruchten Goesti Tjanang in Karangasem (1806—1827), die naar Lombok moest vluchten.

De verdere aanrakingen van de Regeering met Bali zijn bekend uit ons boven geciteerd opstel in dit tijdschrift en de daar genoemde bronnen.

ONZE EERSTE VESTIGING IN DJAMBI.

NAAR OORSPRONKELIJKE STUKKEN.

DOOR

J. W. J. WELLAN.

(Met een schetskaart).

«Omme met de minste commotie ende een stillen trom ditto pangoran [nl. van Bantam] tot redenen te brenghen», schreef J. P. Coen den 22sten October van het jaar 1615 uit Bantam naar Patria, [1] «off allenskens sijn quaet tractement t'ontvlieden ende peper te soecken, hebben wy met de joncke van eenen Simsuan een goede partye cleeden ende den coopman Abraham Sterck met drye andere Duytsen na Jamby gesonden, vermits aldaar soo grooten menichte van peper, als in Bantam te becomen is». Uit de resolutie van 27 Junij 1615 [2] blijkt echter, dat het gebrek aan contanten en de verwachting van een minder goeden peperoogst te Bantam mede aanleiding zijn geweest den Opperkoopman Sterck, den Onderkoopman Jan Meynertsz. en den Assistent Hendrick Jansz. met deze opdracht te belasten.

Bovenvermelde Simsuan [3], een Chineesch groothandelaar te Bantam, die ook met de Oost Indische Compagnie zaken deed, heeft zijn aan ons verleende hulp zwaar moeten boeten. Hij had nl. van Arja Manggala, rijksbestierder van Bantam (bovenbedoelde «pangoran van Bantam») vergunning gekregen een vaartuig naar Djambi te zenden, «maer so haest verstont dat daarmede Hollanders waren gegaen, wel wetende, waartoe sulcx tendeerde, heeft hij ditto Simsuan datelijcken in een hondenkott, daer d'aldermisdadichste geset worden, aen hals en beenen doen

---

[1] Dr. H. T. Colenbrander: Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië, I, p. 116—117, 's-Gravenhage, 1919.

[2] Colenbrander III, 343.

[3] Zie over dezen Simsuan, Dr. J. W. IJzerman in: Cornelis Buysero te Bantam, 1616—1618, 's Gravenhage 1923, 8°, p. 231—233.

sluyten ende sijn huys (daer wij een goede partye goederen inne hebben) met wyven ende kinderen aangeslagen. Nyettegenstaende wel weet hoe grooten somme ons schuldich is, ende hoe seere daermede geïnteresseert waren, heeft hij hem twee maenden gevangen gehouden ende ten lesten na veel moyten, door ons gedaen, gerelascheert. Soude denselven ongetwijfelt al langhe gedoot hebben, 't en ware, dat U.E. macht ontsaeche»[1]).

Op welken datum Sterck van Bantam uitzeilde, is niet bekend. Meestal werd toen een dergelijke resolutie slechts enkele dagen voor het vertrek genomen, maar in dit geval zal van deze gewoonte wel zijn afgeweken, want Sterck arriveerde eerst den 15den September — na een lange reis, zooals hij zelf zegt, — te Djambi.

Hoewel het hem uiteraard bekend was, dat Coen op het vinkentouw zat te vernemen of de onderneming al dan niet kans van slagen had, liet Sterck maar niets van zich hooren, waarom Coen, toen eene den 8sten September 1615 gedateerde herinneringsmissive evenmin succes had, den 28sten October d.a.v. besloot hem den Opperkoopman Andries Soury na te zenden, met opdracht zich onverwijld naar Djambi te begeven, en daar naar bevind van zaken te handelen.

Blijkens de uitvoerige aan Soury medegegeven instructie[2]) mocht de spoed, die hij te betrachten had, hem echter geen aanleiding geven te verzuimen zoo nauwkeurig mogelijk aanteekening te houden van de ondervindingen gedurende zijn reis naar Djambi opgedaan, terwijl hem voorts werd opgedragen de voor de navigatie noodige opnemingen a.a. te doen verrichten. Eenmaal te Djambi aangekomen behoorde hij verder na te gaan op welke wijze de handel daar gedreven werd, eene studie te maken van den aard van het Djambineesche volk, en in het kort, alle gegevens te verzamelen, die nuttig en noodig konden blijken te zijn voor 's Compagnie's belangen. Bovendien gaf de instructie hem de volmacht al naar de omstandigheden dit eischten, het personeel in zijn geheel, of enkele leden daarvan te ontslaan, anderen in hun plaats aan te stellen, dan wel zelf het opperkoopmanschap te Djambi te aanvaarden.

Intusschen had Sterck bovenbedoelden brief, den 8sten September per *Aeolus* uit Bantam naar Djambi verzonden, den 16den

[1]) Colenbrander, I, 117.
[2]) Colenbrander, II, 16.

October d.a.v. ontvangen, maar hij wachtte nog tot den 4[den] November eer hij dat schrijven beantwoordde, zoodat het eerste bericht over Djambi Coen bereikte nadat Soury reeds daarheen vertrokken was.

Dit rapport[1]), aan boord van de *Aeolus* — «liggende in zee buijten de revier van Jambi», en niet, zooals te verwachten was, in de loge ter hoofdplaats geschreven — ternauwernood twee bladzijden schrift beslaande — werd door Coen blijkbaar toch belangrijk genoeg geacht om met een begeleidend schrijven naar Holland te worden gezonden. De daarop betrekking hebbende zinsnede in zijn brief van 14 Januari 1616 luidt:

«Hoe goeden aparentie datter in Jambi is om menichte van peper te becomen, als van gelt ende lichte, vlackgaende jachten, groot tusschen 30, 50, a 100 lasten, van U.E. worden versien, connen de heeren aen medegaende missive van Abraham Sterck vernemen. Dagelicx sijn wy een pertye peper ende breeder bescheet van daer verwachtende, hetwelcke de heeren t'sijnner tijt oock geworden sal».[2])

Belangrijker voor ons is de mededeeling, dat Sterck den **15[den] September 1615** Djambi bereikte, en onverwijld een aanvang maakte met het bouwen van eene loge aldaar, waarmede nu, authentiek, de datum is vastgelegd, waarop wij voor het eerst vasten voet in Djambi kregen, want zelfs P. A. Tiele in «De Europeers in den Maleischen Archipel»[3]), Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge in «De opkomst van het Nederlandsch Gezag over Java»[4]), en nog anderen, w. o. de schrijvers over Djambi in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indie — oude en nieuwe uitgave[5]) — geven daarvan foutieve, en van elkaar afwijkende data.[6])

Hoe beknopt dit eerste rapport over Djambi verder ook moge zijn, voor ons levert het nog altijd wel materiaal op om, zij het ook globaal, eenigszins op de hoogte te geraken van de Djambische toestanden in het jaar 1615.

Zoo worden wij daarin o.a. ingelicht over den aard van den Djambier ter hoofdplaats, over wien Sterck niet al te goed te

[1]) Bijlage I hierachter.
[2]) Colenbrander I, 172.
[3]) Bijdr. Kon. Inst., 5[e] Volgrks., I, (1886), p. 353.
[4]) 's-Gravenhage—Amsterdam, dl. I (IV), (1869), p. XL.
[5]) Oude uitgave dl. I, p. 453, Nieuwe uitgave, dl. I, p. 610.
[6]) Tiele spreekt van Juni 1615, de anderen noemen het jaar 1616.

spreken is, want hij moest immers zijne loge vlug doen aftimmeren, ten einde 's Compagnie's goederen tegen brand en diefstal te beveiligen. De Minangkabawers, die de schoonste peper in in groote quantiteit uit de bovenlanden aanbrachten, beoordeelde hij gunstiger. Hij bejammerde het alleen, dat het nog zoo lang moest duren, eer zij «afkwamen».

Zijne inlichtingen over de navigatie bepaalden zich slechts tot de mededeeling, dat de Djambi-rivier zeer diep was, maar de zandbanken voor hare monding, jachten van het type der *Aeolus*, verhinderden over den drempel te komen, waarom hij in overweging gaf slechts vaartuigen van hoogstens 40 tot 60 last daarheen te zenden.

Terloops vertelt hij nog, dat de *Aeolus* op haar reis van Bantam naar Djambi «en passant» Indragiri had aangedaan, en daar met den «Coninck» een verdrag gesloten, waarbij voor de Compagnie — met uitsluiting van alle andere Europeesche naties — de alleenhandel in peper bedongen was.

De komst der Engelschen in Djambi behandelt hij als een zaak van zoo weinig gewicht, dat hij het zelfs niet eens de moeite waard acht den datum daarvan vast te leggen. Hun was immers, zoo schrijft hij, door den invloed die de brief van den Koning van Djohor — op onze instigatie — aan den Vorst van Djambi geschreven, op dezen had uitgeoefend, zoomede door hetgeen hij, Sterck, te dien opzichte te Djambi had verricht, geweigerd zich aan wal te vestigen, zoodat het hun enkel vergund was handel te drijven, «à la Portugaise», waaronder destijds verstaan werd, dat zij zoo nu en dan daarheen eens een schip mochten zenden, om tegen hooge prijzen de peper op te koopen, die dan toevallig aanwezig was.

Gelukkig hebben zij zelf echter dien datum genoteerd. Blijkens de Engelsche bronnen vertrokken nl. den 11den September van het jaar 1615 de Engelsche kooplieden, Rich. Westby, John Tucker en Wm. Vernon met het jacht *the Attendant* en de pinas *the Assistent* van Bantam om den 27sten d. a. v. de monding der Koeala te bereiken. Hier aangekomen gelukte het hun niet, zelfs met behulp van een Javaanschen loods, over den drempel te komen, zoodat zij genoodzaakt waren *the Attendant*

[1]) Dit jacht, metende 40 lasten, werd den 4den April 1618 door ons „omtrent Banda" veroverd en *Vliegende Bode* genoemd (Colenbrander ibid, I (1919), p. 864.

daar achter te laten, en het verdere gedeelte van de reis door *the Assistant* alleen te laten afleggen. Deze »pinnace« vertok den 30sten September, maar zag na zes dagen hard ploeteren geen kans verder tegen den stroom op te werken, waarom besloten werd den »purser«, Robert Johnson, en den tolk, John Smith, met de sloep voor hulp naar de hoofdplaats Djambi te zenden. Den 9den October kwamen zij daar aan, en den 12den waren zij weer bij *the Assistant* terug, medebrengende 14 Chineezen, een prauw en een lang rotantouw om de boot op te halen. Met deze hulp gelukte het hen den 21sten daaropvolgende de hoofdplaats Djambi te bereiken.

Later vernamen zij van een Hollander, Cornelis Prince geheeten, dat de Djambi-rivier nog een anderen ingang had, nl. de Koeala Nioer, die gewoonlijk door de Portugeesche en andere groote jonken genomen werd. Met gebruikmaking van deze inlichting, en door voorlichting van een Inlandschen loods gelukte het Richard Hounsell, Commandant van *the Attendant* het juiste vaarwater te vinden, en met heel veel moeite — door tegenstroom en tegenwind — dit jacht tot halfweg de hoofdplaats te brengen.

Volgens hen was het alleen in de maanden Juli en Augustus, en soms ook nog in September mogelijk met vaartuigen van 300 ton die stad te bereiken.[1])

Sterck eindigde zijn brief met eenige aanwijzingen over de handelsartikelen, die in Djambi het meest gewild waren, en vermeldde ten slotte welke prijs de peper daar deed.

Wij mogen het een geluk achten, dat Coen op het goede denkbeeld is gekomen om den »bekwamen« opperkoopman Soury, Sterck na te zenden, want door zijn 19 pagina's (folio) groot rapport [2]) zijn wij een document rijk geworden, dat belangrijke gegevens bevat over den politieken en economischen toestand van Djambi tijdens onze eerste aanrakingen met dat landschap.

---

[1]) Journal of voyage from Bantam by the Attendant and Assistant to the mouth of the Jambi river and to the town of Jambi. W. Foster, Letters received by the East India Company from its Servants in the East, Vol. III 1615, London (1899), p. 160—169. Zie ook p. 199—265, en verder N. Sainsbury, Calendar of State Papers, East Indies, China and Japan, 1513—1616, London, 1862, p. 427, 430, 437, 438, 450 en 457.

[2]) Bijlage II, hierachter.

Soury vangt dan zijn brief aan met de mededeeling, dat hij «naer vele contrarie winde ende stroomen» eerst den 22sten November voor de Koeala Nioer arriveerde, waaruit valt op te maken, dat hij een kleine maand over de reis heeft gedaan. Onderweg was hij, door gebrek aan water, nog genoodzaakt geweest, «de reviere van Palimbangh» 1½ mijl ver binnen te loopen.

Volgens zijne beschrijving had deze breede rivier moerassige, met kreupelhout bedekte, oevers, en lag er niet ver van de monding een eilandje van ½ mijl lengte. Vermoedelijk is hij dus de Ajer Soensang opgevaren tot ongeveer het eiland Pajoeng. Aangezien hij geen melding maakt van de aanwezigheid van een in de buurt daarvan gelegen dorp, moet ondersteld worden, dat de doesoen Soensang toen nog niet bestond.

Cornelis Corneliszn., de schipper van de *Halve Maen*, waarmede Soury de reis naar Djambi maakte, moet in zijn scheepsjournaal uitvoerig aanteekening hebben gehouden van de «course, droochte ende andre rescontre», zoomede van de namen der verschillende uitmondingen der Moesi-rivier, maar helaas werd dit journaal in het Rijksarchief niet aangetroffen, zoodat wij in hoofdzaak moeten volstaan met hetgeen Soury daarover in zijn rapport vermeldt.[1])

[1]) P. van den Broeck geeft in zijn boek, Vijf verscheyde Journalen, enz. 't Amsterdam, Gillis Joosten Saeghman, [± [illegible]] de navolgende beschrijving van de rivier: „Daer van daen (nl. van Straet Singapore) liepen wij na de Revier Jamby / alwaer d'Heer Andries Soury / wegens de Compagnie / Peper handelde; en naer dat wy een party packen Kust-Kleeden daer gelost hadden / zijn wy na Jacatra vertrocken. De Revier van Jamby leyt op de hooghte van 30 minuten / benoorden de Linie / op Sumatra / is wel 25 mijlen de Revier (die sterck afloopt) op te varen / eer men in de Logie komt / alwaer de Peper tegen 6 en een half Real van achte 't picol (zijnde 120 pont) doen ter tijt gekocht wiert [d.w.z. begin November 1618]; deze plaets heeft voor desen 1100 lasten gegeven / maar en geeft nu boven de 500 niet / komt al meest met Canoos uyt het Geberghte de Revier af".

De Zeemansgids voor den O. I. A., Dl. II, 2e druk, 's Gravenhage, (1921), geeft op de pg. [illegible] t/m [illegible] eene beschrijving van dit gedeelte van de kust en van de Djambi-rivier, waaraan wij het navolgende ontleenen: „De kust langs Djambi is laag en tot diep het land in moerassig. De bodem bestaat uit modder bij de monden der Nioer echter ook uit zand. Voor de scheepvaart zijn de Koeala's Nioer en Berbak de belangrijkste vaarwaters. Schepen van uit zee, bestemd naar de [illegible] zeem. [illegible] opwaarts gelegen hoofdplaats Djambi, kunnen slechts gebruik maken van het [illegible] vaarwater naar de Koeala Nioer, daar de Koeala Berbak hoewel een korteren weg naar zee opleverende dan de Koeala Nioer, aan den noord nabij de Berhala eilanden, droogvallende banken heeft. De minste diepte in de geul naar de Koeala Nioer bedraagt

Aan de monding der Palembang-rivier ontmoette Soury den Gouverneur Jasper Janss. met het schip «den Neptunus ende chaloupe Cleen Enckhuysen» en op zijn verdere reis van Palembang naar Djambi vele inlandsche vaartuigen, waaronder een jonk van den «Coninck van Cambodja», zoomede omtrent het eiland Berhala, de van Djambi komende, *Aeolus*.

Van de Djambi-rivier [Batang Hari] vinden wij eene beschrijving in de door Coen aan de «E. Opperkoopluyden ende schippers van de schip Galiasse ende Bergerboot, gaende van hier [d.w.z. van Batavia] na Djambi, 20 Mei 1616» gegeven, luidende:

«De revier van Jambi heeft diversche incomsten off is tot verscheyden plaetsen in zee loopende, daervan 2 aderen bequaem geacht worden omme met schepen inne te varen, namentlijk Qualanior ende Qualaring [Berbah]. Van dese hebben noch geen rechte kennisse, maer door Qualanior is de Halve Maen ende het Engelsche schip binnen gecomen, ende is dese incompste gelegen op de hoochte van 40 minuten by suyde den aequinoctiael, Z.W. ende N.O. van 't eylant Lingen. In de mondt van dese riviere loopt een kille, 40 schreden breet, ende met hooch water 3 vadem diep, slijckgront met sandt gemengt. De Stadt Jamby is ontrent 25 mylen opwaerts gelegen».[1])

Vermoedelijk heeft hij die gegevens uit het scheepsjournaal van Cornelis Cornelisz. getrokken. Soury althans geeft eene gelijkluidende lezing, en voegt er bovendien aan toe, dat hij met zijn jacht op ongeveer 3 mijl van de kust op een zandbank heeft vastgezeten, met nog geen 2 voet water onder de kiel, zoodat hij vreesde, dat zijn schip zou «bersten». Maar «gelijck als een dinck dickwijls op sijn alder onaengesienste is, de hulpe

bij laagwater 5 voet, de grond bestaat daar ter plaatse uit hard zand. Ongeveer 8 zeemijl van den mond ligt Moeara Sabak, de eenige belangrijke nederzetting aan de Koeala Nioer. Van Moeara Sabak tot Simpang Toea is zij smal en bochtig en heeft verscheidene ondiepe plaatsen, doch in de vaargeul niet minder dan 10 voet (30 d.M.) water, de grond bestaat veelal uit klei of vaste modder. Bij de splitsing der Batang Hari in Koeala Nioer en Koeala Berbak ligt de kampong Simpang Toea. Van daar af tot de 10 zeemijl bovenstrooms die plaats gelegen doesoen Moeara Kompe [Koempih] Ilir is de Batang Hari breed, recht en gemakkelijk te bevaren. Boven Moeara Kompe Ilir wordt zij bochtig, doch levert voor de stoomvaart weinig bezwaren op; de banken bestaan meest uit zand en steken ver van de hoeken af.

De laagste waterstanden komen voor in Juni tot September, de hoogste in December tot April."

[1]) Colenbrander, II, p. 121, Zie ook Foster, ibid. — De Zeemansgids.

Godts, dan alder naeste is», zoo was zijn schip op het juiste oogenblik weer vlot geraakt.

Na alzoo de ondiepten voor de Koeala Nioer te zijn gepasseerd, maakte zijn schip weer voldoende water, maar nu begon eigenlijk pas het moeilijkste gedeelte van de reis, nl. om tegen den sterken stroom op te tornen.

In den regentijd, loopende van September tot en met Februari van het jaar, was het destijds zoo goed als ondoenlijk met een vaartuig van de grootte van de *Halve Maen* de hoofdplaats Djambi te bereiken. Het gunstige jaargetijde hiervoor bepaalde zich van de maanden Mei tot ultimo Juli of ten hoogste tot half Augustus, in welken tijd de vloed tot voor Djambi kwam, en de schepen dan maar 8 dagen noodig hadden om van den mond tot de hoofdplaats te komen.

Hij gaf er daarom de voorkeur aan de *Halve Maen* voorloopig te laten waar zij lag, en zich met een uit eene naburig dorp (welk ?) gehuurde prauw naar Djambi te laten roeien.

Alvorens deze reis te aanvaarden had hij echter nog eene ontmoeting met een van Djambi komend, met peper geladen, Portugeesch fregat. Volgens het gebruik van die dagen, wilde Soury den Portugees verbeurd verklaren, maar het Hoofd van een nabij gelegen doesoen deelde hem mede, dat de Vorst van Djambi verboden had den Portugees in de Djambi-rivier lastig te vallen, en hoewel deze vertegenwoordiger van het gezag geen schriftelijk bewijs kon overleggen om zijne woorden te staven, oordeelde Soury het toch maar beter hem voorloopig met rust te laten, Cornelis Cornelisz. de opdracht achterlatende dezen buit niet te laten ontsnappen.

Op zijn reis per prauw naar de hoofdplaats, die zes etmalen duurde, ontmoette hij halfweg een Engelsch schip (vermoedelijk *The Attendant*), dat de strijd tegen den fellen stroom had opgegeven.

Eindelijk te Djambi aangekomen was zijn eerste werk te onderzoeken of inderdaad Portugeesche vaartuigen in de rivier met rust moesten worden gelaten. Zijne voortvarendheid vond evenwel zulk een koel onthaal, de Vorst bleek zóó weinig gezag over zijne onderdanen te hebben, en de Portugees te Djambi zóó in de gratie te staan, dat hij, na vernomen te hebben, «hoe de aep ontsnapt was» —, waarmede hij bedoelde, dat het den Portugees toch gelukt was 's nachts heimelijk de plaats te poetsen

— dat hij het maar beter vond deze zaak te laten rusten. Trouwens er was daar voor hem nog werk genoeg aan den winkel, want hoewel Sterck nog slechts twee maanden te Djambi verbleef, had hij toch reeds kans gezien in dat korte tijdsverloop de zaken geheel in de war te sturen.

Zoo was er dan in de eerste plaats de kwestie van de vestiging der Engelschen aldaar.

Hoeveel moeite hadden wij niet gedaan hen van daar te weren? Hadden wij er zelfs niet een grooten brief voor geschreven naar den Vorst van Djohor, met uitnoodiging al zijn invloed aan te wenden om zijn collega te Djambi te bewegen onder geen voorwendsel de Engelschen te vergunnen in zijn rijk vasten voet aan wal te krijgen, en hadden wij ons zelfs niet ontzien in dien brief de Engelschen uit te maken voor alles wat leelijk was? Had die Vorst, die zooveel invloed in Djambi bezat, niet aan al onze verlangens voldaan? En wat was nu het succes? Dat bij aankomst van Soury te Djambi, de Engelschen niet alleen een stuk grond hadden gekregen om er een loge op te bouwen, maar dat zij er evenveel vrijheden genoten als wij. En aan wien was dat allemaal te wijten? Aan Sterck, die nota bene als »frère compagnon» met die menschen was omgegaan, en die, door zijn onpolitiek optreden, de machthebbenden in Djambi tegen ons in het harnas had gejaagd.

Sterck had zich nl. de ongenade van een der Djambische Grooten op den hals gehaald door aan een ander een pak kleeden te verkoopen, dat hij aan dezen, »Quechille Japon» geheeten [1]), beloofd had. Deze Orangkaya, eertijds onzen vriend, was sedert naar de Engelschen overgeloopen, en zat ons nu op alle manieren dwars. Het was dan ook voornamelijk aan zijn invloed op den »Coninck» van Djambi te wijten, dat sedert dien de Engelschen met de onzen »over een cam werden geschooren». Soury voegt hier zeer wijsgeerig aan toe, dat uit deze geschiedenis de les te putten valt, »dat dingen die men dickwils licht ofte niet en acht groote schade voor de compaignie» kunnen opleveren.

Soury kon echter niet ontkennen, dat de geschenken der Engelschen in den vorm van »roers», waarmede zij de Djambische heerschers gelukkig maakten, ook hun gewicht in de schaal hadden geworpen.

---

[1]) Foster noemt hem „Cay Chilly, a China slave", p. 167.

Onze concurrenten wisten wel, dat zij door ons toedoen in den aanvang van hun verblijf aldaar zooveel moeilijkheden te overwinnen hadden gehad, hunne brieven zijn er vol van. Zoo staat o.a. in hun reisjournaal van 11 September tot 25 October 1615 [1]) daarover aangeteekend: «Audience with the King, presents given to him [2]); he was willing to grant the English free liberty trade, but would not grant any land to bild a house upon, having heard evel of the English nation from the Hollanders and Portugals, enz.,» en verder «The English reported to be a rude and ungoverned nation, given to drunkeness and abusing of women, quareling, fighting, and such like. The Hollanders imagined to be the authors of all this mischief, as afterwards appeared they were», en om onze woorden waar te maken, moesten zij reeds den 31sten October van dat jaar rapporteeren [3]) «Complaints of a disorderly fellow, Robt. Burguess [4]), when very drunk, running after Java women, fighting and wrangling with the Chinas, and making un uproar in the ship, that all the town wondered at us».

Blijkbaar had dit geval echter niet veel indruk op den Vorst van Djambi gemaakt, en bleek hij gevoeliger voor de geschenken waarmede de Engelschen hem overlaadden, want ten slotte bereikten zij, zooals gezegd, hun doel toch. Maar nu begonnen zij ook het blaadje om te keeren, en lieten niet na, ons, waar mogelijk, een hak te zetten.

Zoo hadden zij o.a. den «Jongen Coninck» wijs gemaakt, dat het ons doel was den Inlandschen Bestuurders met geweld hun land te ontnemen, dat wij lang niet zulk een degelijk volk waren als wel scheen, en ten slotte, dat wij een «vuijl volcxken waere sonder coninck», enz. Zoodra Soury dit ter oore kwam, liet hij zich bij den Vorst aandienen om deze de vragen te stellen, of het geen «coninckx werk» was zulk een macht van schepen in Indië te hebben als wij bezaten? En wie nu eigenlijk Radja Laut of Koning ter zee was, de Engelschen of de Hollanders?

Bij deze onbeduidende bisbilles bleef het echter niet. De zaak werd ernstiger, toen zij de Chineesche opvarenden van Simsuan's Jonk tegen ons begonnen op te zetten, en daardoor onzen handel

[1]) Sainsbury, ibid, p. 427. Zie ook p. 435 en 457.
[2]) Waaronder „a damasced piece", Foster p. 167.
[3]) Sainsbury, ibid., p. 439.
[4]) Of „Burgess", Foster, p. 204—205.

bedreigden. Deze menschen waren nl., na Sterck naar Djambi te hebben overgevoerd, met hun vaartuig daar blijven liggen. In plaats van peper op te koopen in ruil van de goederen, die Simsuan hun daarvoor had medegegeven, hadden zij daarmede goede sier geslagen, vrouwen gekocht, gedobbeld en gedronken naar hartelust. Dat leventje beviel hun zóó, dat zij er niet meer aan dachten naar Bantam terug te keeren. Toen Soury nu een voorraad peper wilde laten afvoeren naar de *Halve Maen*, die nog altijd in de Koeala Nioer te wachten lag, werden hem allerlei moeilijkheden in den weg gelegd. Zijn verzoek om verscheping werd alleen toegestaan onder voorwaarde, dat hij zijn schip tot vóór de hoofdplaats zou brengen. Welke argumenten Soury tegen dezen buitensporigen en onbillijken eisch aanvoerde, »het was voor een doode Mans deur geklopt«. Hij was dus wel verplicht den Schipper last te geven den moeilijken en gevaarvollen tocht van de Koeala Nioer naar de hoofdplaats te aanvaarden. Moeilijk was deze, omdat het schip tegen den sterken stroom moest worden »opgewonden«, hetgeen beduidde, dat men genoodzaakt was telkenmale door de bemanning van het schip een tros te laten uitbrengen, waarvan het eene uiteinde aan een op een afstand van een paar honderd meter bovenstrooms gelegen boom of eenig ander vast punt, en het andere aan de spil van boord verbonden, om deze spil moest worden opgewonden, totdat het schip den boom a. a. bereikt had, waarna het spelletje opnieuw kon beginnen.

Dat een dergelijke wijze van tegen den stroom op te werken een zee van tijd kostte, laat zich begrijpen. De Engelschen, die hij later ontmoette, en die met dezelfde moeilijkheden hadden te kampen gehad, zeiden hem, schertsender wijze, dat ze in denzelfden tijd een reis naar Europa hadden kunnen maken.

Bovendien was deze manier van »varen« niet geheel en al zonder gevaar, want als de tros los schoot, het touw knapte, of de boom zich begaf, — zooals den Engelschen reeds was overkomen — bestond er kans, dat het vaartuig door den sterken stroom, met geweld tegen den wal geworpen, allerlei averij zou krijgen.

Daar de Vorst van Djambi echter niet tot andere gedachten te brengen was, zond Soury om spoed achter de zaak te zetten zijn schipper eenige Chineesche koelies te hulp. Na 22 dagen ploeteren waren zij echter nog slechts halfweg gekomen, juist

waar het Engelsche schip *the Attendant* lag. Aangezien zij nu nog het moeilijkste gedeelte voor den boeg hadden, droeg Soury den schipper op te blijven waar hij was, en besloot de peper, thans zonder de vereischte vergunning, met Simsuans jonk af te voeren. De Chineesche opvarenden van de jonk weigerden echter dat vaartuig af te staan, waarop Soury den schipper met eenige matrozen naar Djambi ontbood, hun gelastte de Chineezen van boord te verwijderen, en de touwen los te maken of door te kappen. Dit doortastend optreden gaf onder die Chineezen eene heele consternatie. Luid schreeuwende begaven zij zich — daartoe aangezet door de Engelschen — naar den «coninck» om zich te beklagen, o.a. bewerende, dat het hun jonk was. Soury wist evenwel zijn zaak zoo goed te bepleiten, dat hij in het gelijk werd gesteld, en eindelijk ook de Chineezen toegaven. Nu bestond er — zoo schreef hij naar Bantam — ten minste kans, dat Simsuan zijn jonk terug kreeg, want zijne goederen was hij onherroepelijk verloren, maar «het is beter een halff eij als eenen ilen dop».

Sterck had echter nog heel wat meer op zijn geweten, dan de onverstandige manier, waarop hij tegen de Engelschen en de Djambische Grooten was opgetreden. Daar was dan in de eerste plaats zijne administratie, die geheel en al in de war was. Boeken had hij niet aangehouden of zoo slordig, dat Soury het maar beter vond deze naar Bantam op te zenden, teneinde daar te laten uitzoeken hoe de zaken eigenlijk stonden. Sterck had verder nog groote sommen in voorschot gegeven op te leveren product, zonder daarvan aanteekening te houden. Zelfs de namen der debiteuren waren hem niet bekend.

Toen hij Sterck op al deze fouten opmerkzaam maakte, begon deze grof te worden en Soury uit te schelden. De Engelschen die dit allemaal hoorden steunden Sterck en «stoockten hunne tanden met den twist», waarop Soury korte metten maakte, Sterck uit zijne betrekking ontsloeg en zelf het Opperkoopmanschap te Djambi aanvaardde.

Onwillekeurig komt de vraag op, wie was toch die Sterck, die door Coen met zoo'n delicate opdracht belast werd? Betrekkelijk weinig weten we van hem af. Het is alleen bekend, dat hij in 1613 «onder de vlagge van den Commandeur Jasper van Surck» als opperkoopman naar Indie uitgevaren, in het voorjaar van 1615 Opperkoopman te Macassar was, welke plaats hij

verliet uit vrees voor de Spanjaarden, die daar met een groote macht verschenen. Zijn eenige verdienste bij deze aangelegenheid was geweest, dat hij alle goederen van de Compagnie van daar had mede genomen [1]).

Soury beschuldigde hem van dronkenschap, en zond hem met de *Halve Maen* naar Bantam terug. Daar aangekomen bleek het Coen onmogelijk dienstzaken met hem te behandelen »vermits hij [Sterck] niet wel dispoot is, ende tot noch toe de camer gehouden heeft, ende dat door een Jambische koorts ende sinckinge in d' ooge, maer achte dat het voornamelijck geschiet ter cause van oude gebreecken ende melancolique nature daer lange mede gequelt is geweest«, zoo schreef Coen eenigen tijd later aan Soury [2]). Hij verbleef 7 maanden te Bantam zonder iets uit te voeren »hem verexcuseerende op sijne indispositie, dit nochenschijnlijck voor 't eerst niet en schijnt te sullen beteren, alsoo bespeuren, het veeleer eene franesyse off lunatijck humeur is, dan de sieckte die hem is houdende, alsoo Godtloff eet ende drinckt neffens een gesonden ende echter sijne camer is houdende sonder daaruit te comen schouwende 't geselschap van alle menschen, derhalve is goetgevonden ende geresolveert, omme de Compagnie sooveel als doenlijck van onnutte personen te ontlasten, dat denzelven met dit jacht 't Hert naar huys sal worden gesonden voor ondercoopman, genietende desselfs gagie«, zoo luidt de resolutie van 16 September 1616 [3]). Hoeveel die gagie bedroeg wordt er niet bij aangeteekend, maar daar andere opperkooplieden f 100.— 's maands verdienden, en de Onderkooplieden f 50.—, zullen dit ook wel de bedragen zijn geweest, die de eerste vertegenwoordiger van het Hollandsche gezag in Djambi als zoodanig, en later als wachtgelder op zijn terugreis naar Holland zijn toegekend. [4])

Soury meende evenmin den onderkoopman Jan Meynertsz. te mogen handhaven, want ook op zijn gedrag viel het noodige aan te merken. Zoo had hij o. a. aan den »Jongen Coninck« wijs gemaakt, dat alle schepen, die naar Djambi kwamen aan

[1]) Colenbrander, ibid, I, p. 121.

[2]) Colenbrander, ibid, II, (1920), p. 87—88.

[3]) Colenbrander, ibid, III (1921), p. 368—369.

[4]) Volgens de Kroniek Hist. Gen. Utrecht, 27e Jrg., 1871, 6e J., II, (1872), p. 616, „wonnen de Coopluy [in 1622] op Jamby ter maent f 72, de Ondercoopluy 36, d'assisten f 20".

zijn vader toebehoorden, en de goederen, die zij bevatten, van hem en van Sterck waren. Verder had hij dien Vorst beloofd hem met de volgende bootgelegenheid een stuk geschut ten geschenke te geven, onder voorwaarde . . . . , dat de Coninck hem een van zijne vrouwen afstond.

Soury had nu weer heel veel moeite dien Vorst aan het verstand te brengen, dat hem allerlei leugens op den mouw waren gespeld. Deze bleef er op staan, dat hij het hem toegezegde kanon kreeg. Door hem een van 's Compagnie's roers te schenken, en te zorgen, dat de vrouw weer in zijn harem terugkeerde, werd deze zaak gesust.

In Jan Meinertsz. plaats werd door Soury benoemd de onderkoopman Samuel Gruwel, Assistent op de *Aeolus*. Zijn gagie bedroeg f 50. 's maands.

Na aldus onder het personeel schoon schip te hebben gemaakt, kon hij zich eens gaan wijden aan zijne andere opdrachten, waaronder de bestudeering van land en volk.

Behalve hetgeen hij reeds over de delta der Batang Hari (de Djambi-rivier) had medegedeeld, vertelt hij nog, dat het land nabij de hoofdplaats zoo laag was, dat het jaarlijks in den regentijd onderliep, hetgeen de reden was, dat daar geen peper kon groeien, en daar was het toch maar om te doen. Die peper werd uit de binnenlanden aangevoerd door de in het gebergte wonende Minangkabauers, die onafhankelijk waren van de Vorsten van Djambi. Dit rijk veroorloofde zich n.l. destijds de weelde er *twee* Vorsten op na te houden, te weten: vader en zoon.

De eerste, de »Oude Coninck« (de Panembahan Kota Baroe), en de tweede »de Jonge Coninck« (Pangeran Keda of Gedeh, de latere Soeltan Abdoel Kahar), bestuurden samen het rijk, dat echter niet onder hen verdeeld was. Zij lagen meestentijds met elkaar overhoop, welke oneenigheid zoover ging, dat zij elkaar soms in twee of drie maanden niet spraken.

Uit welke middelen zij hunne inkomsten putten, laat Soury onvermeld; enkel voelde hij aan den lijve, dat zij 10 pCt. uitvoerrechten hieven. Het grootste deel daarvan, nl. dat, geheven van de Hollanders, Engelschen en Chineezen, kwam den Ouden Koning ten goede, en het kleinste van de Javanen, Maleiers, enz. den Jongen Koning. Deze, naar het oordeel van den Jongen Koning onbillijke, regeling, was een der oorzaken van hunne verwijdering.

Evenmin vertelt Soury tot hoever hun rijk zich uitstrekte.

Enkel blijkt uit zijn schrijven, dat de eilandengroep Berhala daar *wèl*, en het door de Minangkabauers bewoonde gebied daar *niet* toe behoorde.

Op gezag van den reeds genoemden Gouverneur Jaspar Jansen, schrijft hij:

«Poulor Ferelle, op sijn moors geheeten Poulou Berhalla, dat soude verneme onder wiens gebiet t selffde staet, soo veel als hebbe conne verstaen, staet onder desen coninck, is woest ende onbewoont ende soo vuil geboomte, heeft eenige sandt ende vers water in hem selve, achte niet over een mijl in de ronte heeft, leijt 5 a 6 mijlen van de revier van Kualanior, t schijnt van vere een bequame plaets te wesen, de diepte hebbe niet recht connen vernemen, seggen heel clippich te wesen, aan de noort sijde, enz.» [1])

Later, in 1643, ging zijn broeder Pieter Soury, als Commissaris naar Djambi om er met den toenmaligen Vorst een schriftelijk contract te sluiten, waarvan het eerste artikel luidt:

«Dat alle de gene die in Jambij comen om hun coophandell te drijven, vermogen geen Nederlanders deselve te verbieden, als Siammers, Chineesen, Maccassaren, Borneers, Javanen offte eenige andere natie van wadt conditie mogen wesen, met offte sonder passen, wanneer om de oost om de [binnen] Eijer Hintean [Ajer Itam] noordwest toe [tot] aende revier Tonkal ende voor Jambijs rheede is gehouden geweest, enz.» In Sourij's journaal staat: «ende voor Jambijs bhaar binnen Poulo Vereille sijn, 't welck in voorige tijden altijt voor Sijne Maijt rheede is gehouden geweest». [2])

Hieruit valt op te maken, dat hun gebied zich langs de zee uitstrekte van de rivier Ajer Itam tot aan de rivier Toengkal.

Hoever hun macht tot in het binnenland reikte valt niet met zekerheid te bepalen. Waarschijnlijk ressorteerde Toengkal [3]) en

[1]) Zie verder over „Het eiland Bèrhàla bij Djambi", J. W. J. Wellan in Tijdschrift Kon. Ned. Aardr. Gen., 2de Serie, dl. XLII, (1925), Afl. 6, p. 847—861. Als aanvulling op dat artikel kan nog dienen, dat op een door den Oud-Resident van Djambi, de Heer O. L. Helfrich, ter inzage verstrekten stamboom van de Vorsten van Djambi staat aangeteekend, dat zich op P. Bèrhàla het graf van Datoek Padoeka Bèrhàla moet bevinden.

[2]) Zie Mr. J. E. Heeres, Bouwstoffen, III, (1895), p. 163.

[3]) Vroeger schijnt Toengkal tot Djohor behoord te hebben, althans in 1630 maakte de Sultan van dat rijk daar aanspraak op. Dr. P. A. Tiele, Bouwstoffen, II, 1890, p. XXVIII. Zie daarover ook O. L. Helfrich, „De Adel van Bèngkoelen en Djambi", in Adatrechtbundel XXII, Gemengd, 's-Gravenhage 1923, p. 338 en 339.

Moeara Tembesi[1]) tot Djambi, zeer zeker Koeamang, Tensgouw[?]en Cotte[2]), welke landschappen hulde kwamen betuigen aan den Vorst van Djambi, en Djoedjoehan, dat zich in 1640 van Djambi wilde afscheuren[3]). Maar, als wij Soury moeten gelooven, had die macht — hoewel de rechtspraak over de inheemsche bevolking en alle vreemdelingen, onder wie ook de Europeanen, bij hen berustte — over het algemeen niet veel te beduiden. Het waren voornamelijk de Orang Kaya, die de lakens uitdeelden, waarom het aanbeveling verdiende deze te vriend te houden.

Welke bevoegdheden deze Rijksgrooten eigenlijk bezaten, of welke zij zich hadden aangematigd, laat Soury in het midden, evenals hij vergeet te vertellen, of zij nog andere bronnen van inkomsten genoten dan die welke zij uit den handel trokken. Uit Artikel 13 van evenbedoeld contract van 6 Juli 1643[4]) blijkt echter dat de Vorst hun naar oud, door de Palembangers ingesteld, gebruik, apanages had toegekend aan «cleene rivieren ende boven gelegen spruijten», welke streken slechts met hunne toestemming bereisd mochten worden. Tusschen de regels door valt hier te lezen, dat deze vergunningen niet voor niets werden verleend, zoodat hoe langer wij daar verbleven, en hoe veelvuldiger onze tochten naar de binnenlanden werden om de daar wonende achterstallige debiteuren tot betaling aan te manen, hoe beter deze bron begon te vloeien. In Soury's tijd deden deze Orang Kaya hun naam echter geen eer aan, want hij rekent ze tot den «beroijden adel».

Trouwens de geheele bevolking bleek zeer arm te zijn, en of het nu kwam door den «berooiden staat» waarin zij verkeerde, dan wel, dat het in haar aard lag, Soury kwalificeert alle Djambiers als dieven en brandstichters. Sterck, vóór hem, was dezelfde meening toegedaan, en de Engelschen oordeelden al niet zachter. In hun Journal of the voyage from Bantam to Djambi «[5]) schrijven

[1]) Zie J. W. Boers in Tijdschrift voor Neêrlands Indië, 2e Jrg., I, (1840), p. 377—378 en 380.

[2]) Mr. Heeres, Bouwstoffen, III, (1895, p. 115). In 1637 verbleef er reeds een Hollandsch Onderkoopman te Koeamang, zie Dagh-Register, 1637, p. 119. Cotte, vermoedelijk „de XII Kotta's".

[3]) Dagh Register, 1640—'41, p. 190.

[4]) Heeres, ibid, p. 165—166.

[5]) Sainsbury, ibid, p. 427.

zij: «[The King] bid us beware of his people, if they are taken in the act of thieving, liberty is given to punish them even to taken away there lives». Volgens Soury waren de Engelschen toch bestolen geworden, en toen de «coninck tselffer verstondt datter omsaten lachten, ende seyde dat hij haer gewaerschoudt hadde, dat sijn landt vol dieven was (waer van ick achte hem thooft te wesen)». Elders schrijft hij, dat de dieven zoo »abondant» zijn, dat «het geen eerlijck man en is (wel verstaende van de orangkays) die er geen dieven en houtt». Dit zouden dan de «stille inkomsten» van die hoogwaardigheidsbekleeders zijn.

Waar alle getuigenissen gelijkluidend zijn, zullen we dus wel moeten gelooven, dat er destijds nog het een en ander aan het eerlijkheidsgevoel van den Djambier ontbrak. Drie eeuwen geleden viel er echter op het gedrag van de Hollanders, die daar het pionierswerk voor ons verrichtten, ook nog wel wat aan te merken, waarom wij hem zijne zonden maar niet al te zwaar zullen aanrekenen [1]).

Uit die onzekerheid voor de veiligheid van 's Compagnie's goederen putte Soury zijne motieven om de door zijn voorganger in de loge opgerichte houten barakken door steenen te laten vervangen, waarvoor hij materiaal uit Bantam ontbood [2]). Het terrein waarover zij de beschikking hadden gekregen om er een loge te bouwen oordeelde hij wat de uitgestrektheid betrof groot genoeg. Het was nl. 60 treden lang en 35 treden breed, dus ongeveer 40 bij 25 meter, maar «de bebouwinghe hier gevonden» droegen zijne goedkeuring niet weg. Er bevond zich een uit tijdelijke materialen samengestelde woning op palen, vermits in den regentijd de plaats dikwijls een vadem (1¾ M.) diep onder water stond, en een «hok» waarin omtrent 60 pikol peper geborgen kon worden. Het geheel was omringd door een pager van bamboe en dunne staken. Die pager alleen had volgens mondelinge inlichtingen van Sterck al bij de honderd pikol ge-

[1]) In het Moederland was de toestand al niet veel beter. Volgens Dr. G. D. J. Schotel: Het maatschappelijk leven onzer vaderen in de zeventiende eeuw (2e druk, uitgegeven door Prof. Dr. H. C. Rogge, Leiden, 8o, z. j.), „tastte het volk, ja zelfs de burgerstand niet slechts in een nacht van onkunde en bijgeloof rond, maar zooals [dominee] Simonides en honderd anderen in zijn geest getuigden, spartelde [het] in eene poele van zedelijk verderf rond", p. 9.

[2]) Den 26/5—1616 meldt Coen, dat er een partij steenen, 500 planken en eenige stijlen naar Djambi werden gezonden voor het bouwen van een „gedong"; Colenbrander, ibid II, p. 120.

kost. Wat voor pikols dat waren vertelt hij niet. Pikols rijst? Of pikols peper? Of wat anders? Wij behoeven er ons niet in te verdiepen, want de verantwoordingsstukken waren er óf nooit geweest, óf in het ongerede geraakt, zoodat het wel altijd een raadsel zal blijven, wat onze eerste vestiging in Djambi gekost heeft.

De loge der Engelschen, die ze juist bezig waren te bouwen toen Soury daar aankwam, zat veel steviger in elkaar, en had veel minder gekost dan de onze. Zoo was de omheining — door ijzeren staven versterkt — hen slechts op 12½ picol komen te staan. Het lag evenwel in hun voornemen er een groot steenen huis te bouwen, waarvoor zij insgelijks steenen van Bantam hadden opgevraagd. Blijkbaar wist men toen nog niet, dat er in de nabijheid van de hoofdplaats goede klei voor het bakken van metselsteenen te vinden was. In 1636 waren de Engelschen in dit opzicht slimmer geworden, want in dat jaar kochten zij eene steenbakkerij van den Vorst van Djambi [1]).

Waar die loges ergens op de hoofdplaats gelegen hebben is niet bekend, enkel weten wij, dat ze dicht bij elkaar stonden, want de Engelschen konden het twistgesprek tusschen Sterck en Soury hooren. Veel valt er te zeggen voor de doesoen Solok, gelegen op den rechteroever van de Batang Hari, bovenstrooms de heuvel Tanah Pilih [2]), waar de Vorst van Djambi zijn verblijf had [3]), want nergens wordt er melding gemaakt van het oversteken van de rivier als de Engelschen of de Hollanders den »coninck« kwamen bezoeken, zoodat het niet te gewaagd is te onderstellen, dat zij aan denzelfden kant huisden als die Vorst. Verder is het bekend, dat er in Solok oude Hindoe overblijfselen zijn gevonden, waarvan een het jaartal 1064 A.D. draagt [4]), zoomede, dat zich daar de oude raads-gerechts-zaal

[1]) Dagh-Register, ibid, 16 Maart 1636, p. 43—44.

[2]) „Tanah Pilih strekt zich uit aan den rechteroever der Batang Hari. Zij wordt ten oosten afgebakend door de Soengei Asam en ten westen door een denkbeeldige lijn op honderd meters afstand van de benteng getrokken. Hoever de zuidelijke grens van den rivieroever verwijderd is, kan niet worden aangegeven". Bijblad I. Tijdschrift Aardr. Gen. II. Berichten ontleend aan de rapporten enz. der Sumatra-Expeditie, 1879, p. 86. Zie ook de kaart hier bij.

[3]) Ibid. p. 86: „De Benteng [van de Hollanders] is gelegen waar de voormalige kraton des Sultans stond. Zij ligt op ongeveer 50 voet boven de zee" enz.

[4]) G. P. Rouffaer: Was Malaka Emporium vóór 1400 A.D. genaamd Malajoer? enz., Bijdr. Kon. Inst., Dl. 77, (1921), p. 14—15.

Djambi in 1877.
Batang Hari

bevond [1]), waaruit de conclusie getrokken mag worden, dat die doesoen er in 1615 al (nog) bestond. In alle gevallen waren de loges niet op hoog terrein gelegen, want dat was ingenomen door de Vorstelijke verblijfplaatsen, terwijl het etablissement der Hollanders bij hoogwater onderliep.

Tegen eene ligging benedenstrooms den heuvel Tanah Pilih, dus op de plaats van de tegenwoordige doesoen Magatsari, pleit de in 1630 tusschen den toenmaligen Opperkoopman te Djambi en den Vorst aangegane overeenkomst, waarbij laatstgenoemde aan de Hollanders hulp beloofde tegen eene invasie van Portugeezen, onder voorwaarde, dat wij in den vervolge onze schepen niet meer vóór de loge zouden laten ankeren, maar benedenstrooms de heuvel Tanah Pilih [2]).

Hoe het zij, in 1636 brandde de Hollandsche loge af, en hoewel in hetzelfde jaar er weer een nieuwe werd gebouwd, blijft het de vraag of deze weer op hetzelfde terrein werd opgetrokken als die van 1615 [3]).

Soury's plannen om de houten barakken door steenen gebouwen te vervangen — hetgeen wijst op het voornemen om er eene permanente vestiging te stichten — moeten zeker in een later stadium zijn gerijpt, want in den aanvang van zijn verblijf aldaar zag hij weinig toekomst in den handel. Men moest toen opkoopen wat er zoo te hooi en te gras werd aangeboden, hetgeen niet veel te beteekenen had. De Djambiers toch bezaten slechts 50 tot 60 prauwen, waarmede zij zich gewoonlijk tweemaal s'jaars naar de bovenlanden begaven om de peper op te koopen, die zij op de hoofdplaats ter markt brachten. Daarbij had hij behalve met de Orang Kaya's, die als tusschenpersonen optraden, nog rekening te houden met andere concurrenten, nl. de Engelschen, Portugeezen, Chineezen, Javanen, Maleiers, enz. Voor hen allen was er niet voldoende, ten gevolge waarvan de prijzen

---

[1]) Dr. C. J. Neeb: Het een en ander over Hindoe oudheden in het Djambische. Tijdschrift Bat. Gen. XLV, (1902), p. 121.

[2]) M. Mac Leod: De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw. I. Gids 25e Jrg., II, (1903), p. 1258, en J. W. J. Wellan: Twee aristocraten in het begin van de 17e eeuw. (Eene épisode uit de geschiedenis van Djambi), I. Gids, 1 April 1926, XLVIII, No. 4. p. 330.

[3]) Daghregister, ibid. 1631—1634, p. 6—7 en 1636—1638, p. [illegible]. Bij een inval der Portugeezen in 1617 ontstond er ook brand in onze loge, bij welke gelegenheid al Soury's papieren verbrandden (Colenbrander, ibid. II. (1920), p. 307.

steeds stegen. Bovendien was het verderfelijke voorschotten systeem hier zóó ingeburgerd, dat ook hij verplicht was credieten te verleenen, wilde hij niet geheel achter het net visschen. Dit bezorgde hem — en na hem, zijne opvolgers — menig schade postje, vooral daar de Hollanders niet in staat waren, zooals de Inlanders onder elkaar, dergelijke zaakjes tot een goed einde te brengen.

De Hollanders kochten er in den aanvang van hun verblijf aldaar alleen peper (de Engelschen ook stofgoud), die zij ruilden tegen diverse kleedjes, kannetjes, zout, ijzeren messen, enz.[1]) Rijst was er niet gewild, althans maakte er geen goede prijzen, waaruit wellicht te concludeeren valt, dat destijds Djambi voldoende rijst voor eigen consumptie opbracht.

Na zich in de toestanden beter ingewerkt te hebben sloeg zijne opinie over den handel geheel om, en kreeg hij zelfs groote verwachtingen van Djambi als peper produceerend land. Het bleek hem toen, dat, wat er tot dusver ter markt was gebracht, niet haalde bij wat er in gewone omstandigheden werd afgevoerd. De «boeren», waaronder hij verstond de Minangkabauers, die de peper verplantten, waren nu al twee jaren met elkaar in oorlog, «om een beuselinghe die niet en meriteert verhaelt te worden». De door den Vorst van Djambi naar hen afgevaardigde vredestichters hadden geen succes, totdat eindelijk het bericht kwam, dat de vete was bijgelegd, en zij over 1½ maand zouden «afkomen». Mocht dit gebeuren, dan kon men wel op een aanvoer van 20.000 picol peper rekenen, want zij zakten gemeenlijk met een 100 tot 150 tal vaartuigen, elk gemiddeld 150 picol inhoudende, de rivieren van Djambi en Indragiri af. Daarom adviseerde hij ook om tijdig te zorgen voor een vertegenwoordiger der Compagnie te Indragiri.

Hij heeft er nog een oogenblik over gedacht Sterck met die post te belasten, maar bij nader inzien vond hij zijne tekortkomingen toch van dien aard, dat hij het beter oordeelde den Koopman Hendrick Bruijssens van de *Aeolus* hiertoe voor te dragen.

Soury's verwachtingen hebben zich niet beschaamd, want nog langen tijd na dien is hetzelfde Djambi, dat nu het grootste contingent bevolkingsrubber uitvoert, de kurk geweest, waar in 's Compagnie's tijd de peperhandel op dreef.

[1]) Later dienden ook o.a. „Hollantse brillen" als ruilobject Colenbrander, ibid, II, (1920), p. 250.

Voor een goed deel dankte de Compagnie dit aan Sterck's opvolger, Andries Soury, die drie jaren achtereen te Djambi verbleef. Hoe oud hij was, toen hij deze verantwoordelijke post bekleedde, is niet bekend, zelfs is nog onzeker waar hij geboren werd, want bij zijne benoeming tot vroedschap van Rotterdam wordt *Rotterdam*, en bij zijn huwelijk *Delft* als zijn vaderstad opgegeven. Vermoedelijk is zijne familie van Zuid-Nederlandsche afkomst. In zijn hieronder afgedrukt familiewapen komen twee »muizen» voor waaruit de gevolgtrekking wordt gemaakt dat zijn naam als »Souris» moet worden uitgesproken [1]).

Blijkens zijn staat van dienst [2]) kwam Soury den 8sten Februari 1609 in Indië aan, tradt in 1910 als onderkoopman, en het volgend jaar als hoofd van het kantoor te Grisee op, waar hij — met een kleine tusschenpoos — werkzaam bleef, tot die post den 20sten Juli 1615 werd opgeheven. Na in November 1618 op verzoek als opperkoopman te Djambi te zijn ontslagen, werd den 11den Januari 1619 zijn tractement, dat tot dusver f 100.— per maand had bedragen, tot f 200.— verhoogd, overwegende, »dat zijn tijd reeds een jaar te voren voor de derde maal geexpireerd was". In Maart van datzelfde jaar volgde zijne benoeming tot Lid van den Raad van Indie, en den 9den Juli d. a. v. tot »Vice-Gouverneur en Directeur over de forten, comptoiren en negotie der Gen. Comp.» op de kust van Coromandel. Na ook

---

[1]) Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het Gemeentebestuur. I. De Regeering van Rotterdam 1328—1892, bewerkt J. H. W. Unger, Archivaris der Gemeente. Rotterdam, (1892), 8°.

In dit werk worden o.a. ook de verschillende waardigheden vermeld, die Soury te Rotterdam bekleedde.

[2]) Uitvoerig in: Dr. J. W. IJzerman, Cornelis Buijsero te Bantam, 1616—1618, p. 233—238, 's-Gravenhage, 1923, p. 233—238.

hier ongeveer 3 jaren te zijn verbleven, verzocht hij ontslag uit 's Compagnie's dienst en keerde den 20sten September voor goed naar Holland terug.

Dat Soury eene bijzondere persoonlijkheid is geweest, blijkt wel daaruit, dat hij in den korten tijd — plus minus 13 jaren —, die hij in Indië doorbracht, kans heeft gezien het bijna tot de hoogste betrekking te brengen. Uit zijn optreden in Djambi tegenover Sterck en Meynertsz. kan opgemaakt worden, dat hij — vooral voor dien tijd — ook moreel heel hoog stond, waarom het hem in het pamflet van Aert Gijsels ten laste gelegde, »dat hij anders personnen wijff off soende, daer een persoon tot Jacatra in sijn doothedde wraeck over riep» welke klacht geen gevolg zou hebben gehad, dank zij »een cargasoentgen van 150 caraet deamanten» wel als laster zal moeten worden aangemerkt[1]).

Na aankomst in Holland vestigde hij zich als koopman (juwelier) te Rotterdam, waar hij den 8sten September 1624 in het huwelijk trad met Johanna van der Duijn, dochter van een aanzienlijk stadgenoot. Herhaaldelijk bekleedde hij aldaar openbare ambten. Zoo werd hij in 1627 o. a. voor de eerste maal schepen, den 13den Mei 1647 lid van den vroedschap, en in de jaren 1651, 1652, 1656 en 1657 burgemeester van Rotterdam. Hij overleed te dier plaatse den 21sten Juli 1664.

---

[1]) „Rapport, gedaen bij verscheyden persoonen comende vuyt de Oost-Indien, die in den jare 1622 tot Amstelredam gearriveert zijn", Kroniek Hist. Gen. 27e Jrg., 1871, 6e S. II, Utrecht, (1872), p. 336.

BIJLAGE I.

AFSCHRIFT van een brief van Abraham Sterck ddo Jambi 6 November 1615, berustende in het Algemeen Rijksarchief (Kol. Arch. portef. E, fol. 93).

Eehrentveste wijse voorsinige seer discrete Heeren.

'T arievement mette joncke van Simsuan alhier is geweest den 15 September verleden, soo dat lange onderwegen sijn geweest, sedert hebben alle daegen besich geweest met een loge te timeren om de Compe goedren van brandt ende dieven te bevrijden dat men hier godt betert daegelijx onderworpen is. UE. schrijven van datto 8 September uijt Bantam is mij per 't schip den Aeolus op 16 October wel geworden, wij sien UE. mij is sendende een cargasoen Chineese waeren 't welck ick heden ontfangen hebbe sal daermede doen, als met het voorgaende volgens UE. ordre, alsoo de saeken met Sr. Abrham van den Broeck te Jhoor sich anders gedraegen als wel verhoopt hadden, is bij den raet goet gevonden t gedestineerde cargasoen aldaer in Jambi tegens peper te verventen t welcke mij door voors. Sr. van den Broeck oock is overgelevert.

Den handel met peper tegens cleden is noch wel 6 weken te vroech eer de manicabers met haeren peper affcomen brengende den aldergrootsten ende schoonsten peper in groote quantiteijt soo haest gelegentheijt becomen sal niet naer laeten alle mogelijcke vlijt aen te wenden om een taemelijcke retour van peper te doen ppm 't welck noch niet geschieden can percies.

Door gebreck van volck in de looge hebben ut schip den Aeolus gelicht eenen assistent, 2 matrosen eenen jongen met een swarte als per resolutie.

'T geheele cargasoen van Simsuan in de joncke, is niet bestant het achste part daermede te laaden ende sijn noch uijtstaende schulden die binnen 5 weken eerst sullen geint worden die ick sal trachten op rekeninge van Simsuan in mijn handen te vercrijgen.

Den Engelsman is hier gearriveert meijnende hier een looge te vercrijgen om hier te blijven handelen van eenen recomandatie

brieff aen den coninck van Jhoor gesonden aen den coninck van Jambi neffens onse vlijt heeft te wege gebrocht dat se hier geen woonplaetse moge hebben maer haer goederen vercocht hebben te vertreken ende niet verder als op sijn Portogees handelen.

Groote schepen dienen hier niet gesonden maer jachten van 40, 50, ende 60 lasten souden hier seer dienstbaer sijn, om voor de stadt in ancker te comen, in de revier ist overal diep genouch maer buijten deselve is een droochte streckende een groot stuck langs de custe dit jeghenwoordich schip den Aeolus geladen sijnde waer niet doenlijck daer over te comen, t goet met prauwen nederwarts te senden soude seer costelijck sijn beneffens de quaede comoditeijt die men daer toe heeft doene mijns bedunckens niet better dan als voors. cleijne jachten herwarts te senden. 'T voors. schip heeft in passant van Bantam comende de Indregerij aengedaen metten coninck een contract gemakt, den peper handel alleen voor de Comp' te houden alle andre Europische natien daer uijt sluijten is een plaetse daer derwaerts veel peper vaer soo dat daerop wel dient geleth.

Van den Coninck als mede eenige andre Jambische heeren hebben op diverse stonden verstaen dat hier alle jaren veel manicabers comen die bij wijlen affcomen met 70 ende 80 prauwen tseffens geladen metten alder besten peper soo dat wij vrij versekert mogen sijn bij aldien dat het ons niet en ontbrekt aen reaal gout ende goede sorteringe van cleden ofte sullen ter volheijt ons genougen van t peper becomen de cleden hier best geteekent sijn dese naer volgende:

tapie quitchie geroll.
tapi chinda van 5 asta.
sarassen gobaar.
sarassen cherno.
tapi sarassen.
groove tapi van 5 asta.
salamporijs.
alaties.
caijn goulangs.
witte chassen.

Petafrangis ende dragones sijn hier niet begeert dient geen gesonden. Petas met gout draet groene wel begert.

Realen ende gout is hier alderbest begeert can niet te veel

gesonden werden t gout 5 picol peper voor 1 taijl Rl van 8 de 12 een taijl.

Wat voorders aengaet den stant ende gelegentheijt alhier referere mij aent mondeling rapoort van de Heeren brengers deses die Godt almachtich in salvo wil laeten ariveren, in Wiens protexie ick UE. d'ehrntveste wijse voorsienige zeer discrete seer bevele. geschreven in den Aeolus in zee buijten de revier van Jambi desen 6 November A° 1615.

Onderstont

d'Ed. Abraham Sterck.

BIJLAGE II.

AFSCHRIFT van een brief van Andries Soury, ddo. 10 Januari 1616, berustende in het Algemeen Rijks-archief. (Kol. Archief, portefeuille D.).

Erent Achtbare Wijse Voorsienighe Heer.

Naer ons vertreck van Bantam sijn naer veel contrarie winde ende stroome op 22 november passato voor de revier van Jamby genaemt quali-nior gearriveert, t gene ons op de voijagie beiegent is, soo van coursse, droochte ende andre rescontre hebbe doen anoteren, waer van U.E. copie seijnde. Omtrent Palimbang comende ontbrack ons water, soo dat genootsaeckt sijn geweest, in de revier van Palimbang water te haelen liepen ontrent op 1½ mijl naer de revier, ende alsoo t seer vlack was, vonde niet geraden naerder te loopen, dito revier is seer groot, int incommen leijt een eijlandt ontrent ½ mijl lanck, dan is creupel bos, ende morassich wete niet ofte t rechte gadt gehadt hebben: soo hier versta heeft Vele incomende: (als van gelijcke dese revier waer van de name hier neffens gaan:) alsoo doende waren met water haelen, bemoeten ons den heer gouverneur Jasper Jansz. met t schip den Neptunus ende chaloupe Cleen Enckhuysen, ende ontrent Poulou Verelle het schip den Aeolus, comende ut Jamby, die van den E. H. Amirael noch andere scheepen niet en wisten, ten waer de bemoetinghe soude weder naer Bantham gekeert hebben veel joncken hebben tusschen Palimbang ende Poulou Verelle gemoet, die meest gevisiteert werden comende van Malaca ende andere plaetse, onder andere een toe behoorende den coning van Carbaija, ende alsoo weijnich goet daer in vonde, met bedraegen over de 600 R. van achten, want claechde dat in Mallacca, (over de genome joncken van Grese door ons aengesproocken wert, ende derhalven veel goets hem aff genome, soo dat goet gevonden wert, dat men hem voor dese reijse soude late vaeren (als in mede gaende Resolutie:) met bevel aen den Coninck te boodschappe, de schulde gereet te maeken, ende met den eersten naer Bantam te seijnden, of te andere souden ons selffs betaelen.

Int incomende van de revier omtrent ½ mijl binnewart be-

moete een portugese fregat, cumende van Jamby, gelade met peper, wij geanckert sijnde, quamen aen ons boort, naer wat nieuws vraeghende, ende naer eenige portugese complimentes weder vertrocken, van gelijcken creegen noch 3 a 5 prauwen waer van eenige scheene lants luijde te wesen (:soo verstonde om haer ut te helpen:) dan nu verhindert (:soo haer lieten voorstaen:) door onse compste eenige van dese prauwen scheene van de overste te wesen van de naest gelegen durp, ons biddende ende belastende dat doch geen Aroubirou ofte moeyte inde revier maken soude, want de coninck belast hadden aen d'Engelsche haer te laten passeeren. Daerbij vouchende dat wij niet minder en behoorde te doen, haer vragende ofte eenige last ende brieven van den coninck hadde, antwoorde jae, welcke begeerde te sien, doch wat dede, ofte mochte doen, en quamen niet voor den dach, ende alsoo mijn reijse socht te voordere, belasten den schipper recht achter de portugees soude gaen leggen ende soo hij ut wilde drijven, dat als dan sijn ancker soude late slippen ende hem in aller manier vervolgen. Op den avont ben in een durp gebracht (:met de schuijt:) daer een prauw geheurt hebbe naer Jamby ende ben naer 6 dagen ende soo veel nachten onder weech geweest. Sijnde alhier gearriveert, hebbe dadelijcken doen verneme ofter middels waer om ditto portugees in de revier aen te tasten, dan sach de sacke soo coel, ende den coninck soo weijnich ontsach hebben onder sijn volck, daer beneffens wert er geseijt, alwaert dat de coninck sulcx wilde toe laten, resteerde noch veel te hare oorsaecke geen voorder ondersouck en dede, oock speurde de portugeese hier seer gelieft sijn, t was onnodich veel te versoucken, want naer dien hier geanckert was, verstont hoe den aep ontsnapt was, ende met 8 a 10 riemen voorbij ons jacht geruijt, ende soo ontcomende, t was heel stielle, soo dat 't jacht niet ut rechte en coste, alsoo den schipper weet te seggen, ende andre loofwaerdighe reede, waer aen mij gedrage dies in dese de corter.

Dit was een van de drije soo fergatte als joncken die dit jaer uit Mallacca hier geweest sijn, ende hoorende dat buijten eenige schepen waeren, hebben haer cleeden ut de hant geworpen, omme van hier te geraken, tot wat prijs is te sien bij dese mede gaende memorie, hebben voorwaer een groote claddinge daer ine gecauseert, dan hoope haer meeste vaert hier gedaen, alsoo selffs geseijt soude hebbe jegens eenige orankais, dat nu de

Hollanders, Engelsche hier waere niet meer en dorste komen, den tijt passeeren.

Den Eijngelsche Coopman meester Wesbe, hebbe hier gevonden met een jacht groot ontrent 45 a 50 last, ende een geloupe groot 12 a 14 last, hebben hier mede (: doch naer langh versoucken :) een plaets vercregen tot een logie, wel soo groot ende bequaem als onse, t geenen van veel niet gemeijnt en wert (: segge dat de plaets soude vercregen hebbe :) want U.E. sal verstaen hebben hoe den coninck van Johor (: bij toe doen van Abraham van den Brouck :) eenen brief door dito van der Brouck aen desen coninck heeft gesonden, waer ine versocht ende begeerde, (: t schijnt [hij] hier wat gehoors heeft :) dat men de Eijngelschen in geener manier een plaats soude vergunne, de Eijngelschen met alle haere verwe (: bij den coninck :) aff schielderende, daer en tegen de Hollanders op het hoochste recommanderende, haer goet onthaelt ende tractement aen soude doen: dan niet tegenstaende het voor gemelde hebben soo veel te wegen gebracht met haer geschencke (: daer onder andere de Eijngelsche roers haer personnagie wel gespeelt hebben :) dat niet alleen een plaets, maer soo veel vrijdom vercregen hebbe als wij, want over eene cam worden geschooren.

Daer is int eerst hier veel versuijmpt vermits de recommandatie van den coninck van Johor te slappelijk is gehanteert geweest, t geene verstaen hebbe door eenen orankay genaemt Quecile Japon, die alle saecke van d'Eyngelsche alhier bericht, dat de Eyngelsche genouchsaem aff geseijt waren: ende soude in effect aff gebleven hebben, waere dat meerder diligentie in dat stucke geschiet hadde, bij den onsen, daer toe staende dat desen orankay, die voor desen onse vrient was, onsen viandt worde, vermits een part die hij seijt sterck hem gespeelt soude hebben, soo sijnde, hadde veel eerlijcker ende beter gelaten geweest, seijt dat dito sterck hem een pack salampourij vercoft hadde ende belooft (: mits contant betalende :) te laten volgen, 't geene niet naer gecomen soude sijn, maer soude t selffde pack daer naer aen een ander vercoft hebbe, ende voor de selffde prijs, daer hem den orankay grootelijcx aensloöten, belovende dito sterck met de selffde munt te betalen, dit sijn inder waerheijt sijn eijgen woorden, (: dat niet en schrijve door wangunste ofte omme den persoon van sterck te beswaren, maer omme te sien, dat dingen die men dickwils licht ofte niet en acht groote

schade voor de compaignie connen ut ontstaen:) doen heeft ditto orankaij begoft ut spijt (:soo hij selff seijt:) de saecke van de eijngelsche heel bij de hant te nemen, die genouchsaem onder de voet lagen, (:want niet een cleet vercoft en hadde doen ick hier quaem:) ende heeft soo veel gedaen (: dat van den coninck vercreech dat d'Eijngelschen bege[ert] hebben:) hoe wel den jongen coninck daer qualijck soo te brengen was, ick geloof de schenckagie de meeste opera[tie] gedaen hebben, de groote conversatie die ditto sterck met de Eijgelsche hadde, ende gehadt heeft, waere beter naer gelaten, als veel andere saecke die hier gepasseert sijn, hoe wel van sulcx wil swijgen, achte de saecke selffs, ende bevindinghe van dien t selffde sullen verclaren, daer t begrijp groot is dunckt mijn mede onnodich, veel woorden te gebru[ij]cken. U.E. kent de persoon, sijn reeckeninghe gaen hier neffens, die meer als te veel getuijgen sijn.

D'Eijgelsche sijn presentelijcke doende met haer pagher te maecken, ende alsoo al ut muijten moeten, hebben in plaets dat wij hout gebruijckt hebben, omme lans de palen ofte tusschen de palen te steecken, hebben sij ijsere staven gebruijckt, die een groote parthije mede gebracht hebben (: doch niet getrocken:) ende schijnt dat quansuis sijn een groot huijs te bouwen, daertoe steen ende andere materiale van Bantam ontbieden willen, ick en sie niet waeromme soo veel aengehouden hebben, ende sulcken huijs willen bouwen, want den handel presentelijck (: Godt betert, ende is aparent lantsaem sal beteren, omme oorsaecke die hier naer sal verhalen:) is soo, dat ick twijffele ofte men jaerlijcx 2000: peper soude conne becommen, mijn gevoele is dat hier soo veel wints maken, is meer om dat wij hier sijn, als omme de profijte die van hier (: bij aldien de saecke niet en betert:) te verwachten hebben, want alle dinge hier soo dier ende qualijck te becomen is, als op eenige plaetse in Indien, vermits soo diep int landt leijt.

Ditto Eingelschen hebben hier veel ondercoopluijden, ende assistente ofte littel marchans, ofte van sins sijn eenige andere plaetse te versoucken, hebbe niet connen verneme, de plaets van Andregirij hadde wel gemeijnt, met dito sterck te becleeden, ende tot dien sijne hier een prauwe gecoft (: alsoo maer 15 mijle van hier is:) dan siende de groote inpertnientheijt van reeckeninge, daer beneffens, een van de beste burachon, hebbe t selffde niet dorve bestaen, soodanige persoon derwaers te seijnden:

maer verhoope met den eersten den Aeolus alhier te hebben, alsoo geleden eenige 20 dagen, door een prauw (: die door den coninck werdde aff geveerdicht :) naer Johor aen den E. H. Admirael geschreven, waer van hier neffens copie gaet, soo dat niet en twijffele (: naer de gedaene exploicte :) sullen voorts. schip hier hebben, ende den coopman Heijndrick Bruijssens sullen mogen naer Andregirij seijnde: tot naerder advijs ende ordre van U. E.

Ick verstaen in Andregirij mede goede partije peper valt, ende dat op de wijse als hier te weten (: door de Manancabers :) daer gebracht, de rivier heeft 4: incomende waer van U. E. de namen ende diepte (: soo hebbe conne vernemen :) hier neffens seijnde, seggen de revier noch stercker aff loopt, als dese vermits soo breet niet en is, en is wel soo hooch op te varen als dezen. te weten 20 a 22 mijlen tot Andregirij, soo van den Brouck seijt soude ons den coninck heel toe gedaen sijn (: niet twijffelende sal U. E. int largo daer van geadviseert hebben :) dat eenich sints wilt blijcken aent voorderlijck contract, met ditto van den Brouck (: In Bintam :) gemaeckt, als dat geen Europische natie handel sal verleenen: dan alleen aen ons, soo sulckx naer compt sonder wel wat goets van de plaetse te verwachte wesen: t meeste bestaet aan de Manancabers.

Wat belanght de negotie ofte handel alhier bestaet in de quamers ende meest, inde Manencabers, twelcke sijn de boeren die ontrent: 6 weecken ende 2 maenden, de revier op woonen, van waer de peper t samen compt, want hier omtrent Jamby (: vermits 't landt soo laech is, dat jaerlicx in den regen tijt onder vloijt :) geen peper en groijt, ditto Manancabers sijn hier nu in 2 jaren niet geweest, t geene causeert hier geen peper en is wel is waer dat d'inwoonders alhier ontrent 50 a 60 prauwen hebben die jaerlijcx twee mael op seijnde t geene niet maken en can, want veel Javansche ende Maleijsche voncken hier leggen, die haer goet aen ditto inwoonders meest vercoop: op 5 a 6 maenden (: dat heel sorgelijck is, want qualijck van betalen sijn :) dan sij met den andere sijn alle saudara onder malcanderen en soo wanneer ditto prauwen aff commen, is bij herte, somma eer ijder wat heeft, ontbreeckt het, maer soo wanneer de Manancabers commen (: alsoo verstaen :) is met 100 ende 150 prauwen tseffens ijder geladen in de 150 picol peper, ende sommighe meer, daer beneffens schoone ut nemende peper, die sijnt die hier de vulte maken, dat hier in soo langhen tijt

niet geweest en sijn, veroorsaeckt d'oorloge die onder haar ontstaen is, door saecke van sulcx hebbe divers hooren verhaelen, somma om een beuselinghe die niet en meriteert verhaelt te worden, tsij omme wat beuselinghe het sij :verstaen soo vierich ine verwart sijn, dat van geen aff commen willen hooren, den coninck van Jambij: heeft nu tot 4 mael zijn gecomiteerde aen haer gesonden omme te sien ofte haer soude conne beveerdighe, ende haer belast dat aff soude commen, dan schijnt weijnich op den coninck passen (alsoo geen ondersaete van hem ende sijn:) twee van de gecommitteerde sijn weder gekeert die goede tijdinghe brengen, ende seggen (:alsoo mij den coninck oock gedaen heeft:) dat ongetwijffelt binnen 1½ maent sullen aff commen, ende insonderheijt na gehoort hebben dat alhier Hollanders ende Eijngelschen sijn, ick hoope van gelijcke, doch vreese contrari, doet op hoope sal (:ende hebbe wel moeten:) hier blijven, ende haer comste met devotie verwachten, niet wijffelende soo ditto Manancabers eens aff commen, soo goede ende profytelijcke conditie met haer aen te gaen, dat niet allen zullen continueren maer is plaets, dat maer eens tjaers Jambij quam besoucken wel tweemael souden mogen commen, ende op hoop dat de saecke wel sullen succedeeren, ende U.E. een partije peper mach geworden, gelieve sooveel doenlijke is, dese mede gaende memorie op 't stuck van de cleeden, naer te doen commen. Den handel (iver mits oorsaecke voors.:) ende mach voor geen handel strecken, want 't geene vercoft wert, is met stucken ende brocken, hier en sijn geen 2 coopluyde die soude dorven een partije coopen van 3 ofte 400 picol peper, wel is waer dat noch, heel versien sijn van de portugielen, soo dat mede de compste van de Manancabers geerne saggen, de reste is gelijck op andere plaetse, soo wanneer t goet eens in handel hebben met genouch belofte dat binnen 8 dagen ofte meer sullen betalen ende volcht met naer alle dickwils van sijn vrient, een viandt te maken, den meesten (:beroijden adel willen hier handelen, dat mij niet aen en staet, want de uitstaende schulden van sterck, is meest aan sulcke volck, dat vreese lantsael is sal commen want willen qualijck genaempt worden, somma sal hier een miserie zijn bij aldien de Manancabers niet en comen, daer alle ooghen opwachten, de cleeden sijn, maer datse presentelijck gelden te goet coop ut de hant geworpen ende dat noch op schult, als de gobars serasse voor ½ picol de serasse chere

maleye 1 picol waere het contant geweest het ware in te sijn, want soo de cleeden hier niet meer en willen gelden, sullen de peper op andere plaetsen soo goet coop connen becommen want ongetwijffelt sijn in Japarij: grisse ofte andre plaetse, sal men voor een gobar altoos 1½ picol becommen, ende voor een sarasse maloyo een picol voorts andere cleede advenant, die hier vercoft sijn, soo dat achte dat plaetse voors gecoft waere.

D' Eijngelschen sijn mede op hoop levende, seijden int eerste dat niet en begeerde te handelen voor de compste van de Manancabers, dan hebben haer te langhe gewacht soo dat nu mede beginne de cleeden ut de handt te werpen omme dat haer schip (: dat hier ontrent de 3 maenden heeft gelegen soo buijten als in de revier:) neffens t onse soude mogen aff seijnde dan sie daer cleene aparentie toe, want jegenwoordighe over de 200 picol peper bij een niet en hebben ende ick dacht harentwege (: ten sij haer cleeden willen wech geven :) noch wel een maendt tijt noodich hebben, omme 30 a 40 last peper bij den andere te schrapen, ten waere sij hebbe schoone sorteeringhe van cleeden gebracht, als Sarasse sijns 5 ofte groene, : dragam salalou ofte roode dragams, (dient op gelet dat de cant ofte selff cante niet wit en sij maer heel root: heel root sijnde sullen 18 a 19 picol corge haelen, ende de cant wit sijnde quaelijck 10 à 11 ofte 12 picol:) fijne swarte basta die (: vercoft hebben 18 a 20 picol:) soo eenighe bij U. E. gesonde worde soo fijnder hoe liever, als mede eenighe grove swarte cannekins hebbe een goede prijse gebracht, waer van de monster hier neffens gaet, sijt vercoft 2½ ende 3 picol corge, noch veel sarasse grove van 4 ende 5 asha vercoft a 2½ ende 3 picol corge, die hier wel getrocken sijn vermits dit een arm (: jae arm der arm) volcken is, ende doen daer soo veel mede ofte heel fijn waren, soo dat (: onder correctie:) niet ongeraede soude wesen, dat U. E. alle de grove tatpi (: soo noch eenige ende de comptoiren sijn:) deden ontbieden, want hier altoos dat gelt gelden sullen, 40 packen mogen hier wel t doen gesonde worden, U. E. is kennelijck hoe op andere compagnies vercoft worden, voor halff gelt, ende eenighe die leggen en verdoen. Soo eenighe cleeden int begin van April ofte einde van Martis becommen soude moete wesen, met een schaloupe, (want als dan water noch te hardt aff loopt :, voor de schepen, ist niet doendelijcken voor haer op te comen,:) verhoope alsdan tegens ultimo may ofte Junij eenige peper te

hebben, waert dat t seker ginck de compste van de Manancabers, soude U. E. hier de cantyteijt connen stellen doch hoe slecht het gae hoope ten minste 1000 picol bij een te hebben, den tijt sal leeren.

Soo U.E hier eenige schepe gelieff te seijnden, achte de Sterre Neptunus, ofte Aeolus water genouch int incommen sullen hebben: als U.E. breeder door t raport van den schipper Cornelis Cornelisen, cont verstaen, int incomen van de revier genaemt Quala nior leggende noord-oost en zuid west, van t eylandt van Linghen daer met t jacht is gecommen sijn, verstaen van eenighe Anachodaes arghen datter een kiel soude loopen ontrent 40 schreede breet daer met hooch water, 3 vadem water is, meest slijck gront, met wat sant gemenght, wij hebben met t jacht soo drooch geseten datter geen 2 voet water onder de kiel en was, seijnde ontrent 3 mijlen van de rivier soo dat niet weinich bevreest en waren, dat het jacht door dat soo swaer geladen was, gebersten soude hebben, ende was dickwils van meijninghe de rijs over boort te doen werpen, t souden niet weijnich perplecx, dan gelijck als een dinck dickwils op sijn alder onaengesienste is, de hulpe Godts, dan alder naest is, als bleeck, want ten ware de travade die tsnachts utter landt creghen, (: ende dat met een wassende water:) vreese daer soude hebben blijven sitten off ten minste soo soude hebbe gestooten dat schadeloos soude geraeckt hebben, hier begoste eenige rijs buijten boort te werpen, tot 20 a 30 stucke toe.

De scheepen die U. E. hier sult ordonneere te commen, sal moeten wesen vant beginsel van de maent maij, tot ultimo Julij, ofte ten utterste tot halff augusto, want als dan, (soo hier verstae:) gevouchelijck op sullen commen, want de stroomen utter see met t hooghe water, tot voor de stadt compt, ende sullen geen 8 daghen onderweege wesen, int opcommen, daer ter contrarie comende in januarij, februarij, september, october: november: ende december, ist niet mogelijck de scheepen op te crijgen, door de groote affwateringhe, als wel gebleecken is aen t jacht dat neffens sijn volck noch 13 chineesen heeft gehadt tot hulp, is 22 daghen doende geweest tot halff wegen, de meeste stroomen hadde noch te verwachten, soo dat noch 40 daghen werck soude gehadt hebben eer voor de stadt hadde gecommen, midts dat noch 15 ofte 20 chineese tot hulp mede noodich hadde, men soude indien tijt (: soo den Eijngelsche schipper seijt:) een

een europische reijs doen, soo dat niet alleen, de tijt, daer aen soude gehangen hebben, maer soude noch over de 150 R van achten gecost hebben, soo dat van twee quade t minste moste kiesen, de reijs met t jacht wederomme te seijnden, hadde niet geerne gedaen (: hoewel de grauwe hier niet en gelt, ende mach niet halen dat se in Japara gecost heeft, den witte gelt 6 : 7 ende 8 picol de coijang :) want naer soo langhe ut blijven (: gelijck men gemeenlijck seijt :) met de rae op t hooft te commen souden qualijck gevoucht hebbe, soo is t (: al eer het jacht begost op te commen :) dat getracht hebbe simsoans joncke te heuren omme de peper aff te brengen, dat veel gecost soude hebben: oock doen ter tijt geen 200 picol peper bij de logie en was, doch voor de reste sijnde 3 a 400 picol, hadde t woort van eenige mijn bekende ut grese ende Japara, die t selffde soude geleent hebben dan als ick meijnde de peper te gaen laden moste daer soo (: soo mij wijs gemaeckt woorden :) eerst consent van den coninck hebben, t geene aen hem versocht werde, dan wilde int t selffde niet consenteeren, seggende soo peper int schip wilde laden moste opcommen, eenige redden die daer tegen mochte alligeeren, was, voor een dovele Mans deur geclopt, somma en wilde gaes niet toe staen : int aff seijnden : seggende dat het schade soude wesen, dat de scheepen niet en soude connen op commen, daer de groote chinese jonken op quamen, ende dat in januarij, dat de stroome soo hart loopen als presentelijck voor slodt van reeckeninge seijde soo ressangh ofte volck noodich hadde soude die beschicken (mits betaelende :) ende veel andere dingen die te lange soude vallen te verhaelen :) siende datter geen andere remedie en was als t jacht op te ontbieden, hebbe dadelijcke de chinesen aff gesonden, alsoo mede verstont van eenige dat t jacht genouch binnen 20 dagen soude op commen, dan is naer 22 dagen halff wegen geraeckt bij t Eijngelsche schip, die mede liever op was, dan is qualijck doende, want boven alle groote moyte ende arbeijt loopen de scheepen, mede groote risco, ende heeft weijnich gescheelt ofte den Eijngelsman hadde in de gront geraeckt, int op commen alsoo de cabel brack dreeff op sij, met de bouch spriet tegens eenen boom int herste van de stroom, die hem heel op sij wierp, ende ten hadde geweest dat veerdich ware, int aff hacken van den boom (: seggen :) ongetwijffelt in de gront geraeckt soude hebben, soo dat gans niet van sins sijn t schip hooger te brengen,

seijde mij op 6 den deser dat verloff van den coninck hadden om haer schip, met haer schloup te laten daer noch veel tijts aen sullen spillen, den peper mede ongereet, hebben op gisteren de chaloepe aff gesonde naer t schip met 180 picol peper, ick duchte soo veel peper qualijck sullen becommen, tot haer ladinghe, de tijt sal leeren.

U. E. te verstaan wat spul met de joncken van Simsuan alhier gehadt hebben, vrese U. E. tleesen, ende mij t becladde mijns pampiers verdrietich soude valle, alleenlijck sal U. E. verhaelen hoe int aff laden daer mede gevaren bij de goedere alhier door Simsuan gesonden, soo van cleede, sout ende andere waere sijn door den Anachode: den Juratulli en een genaemt Simbajang, die d'administratie van de goederen hadden: schoon op gesnapt vertuijst verdronck ende verspeelt, eenige van die hebben hier vrouwen gecoft, ende van meijninge niet weder naer Bantam te keeren, vermits hier een goet leven voeren, met haer meesters goet, ende ongetwijffelt ten ware geweest de middele die gebruijckt hebben, omme de Joncke aff te krijgen, soude noit van de wal geraeckt hebben, ende alsoo t jacht niet op commen en conde, hebben gedocht ditto jonck aff te laden met eenige 600 picol peper die alhier was leggende, ende gaff ut dat de selffde tot Bantam ofte Jaccatra soude brengen, met conditie dat soo wanneer de peper inhadde, dadelijcken soude affdrijven, daer t samen is. Consenteerde de peper geladen sijnde hielde mij gaende den eenen dach op den andere ende wisten van geen aff drijven, dat niet vrempt en was want vreesde met het jacht tseijl te gaen, dat niet en sochten, want hadden onder den andere besteecken: met ditto jonck naer Combaija off Siam te loop (soo loofwaerdich verstae hebbe:) somma naer langhe wachten ende de peper inde joncke sijnde, hebben geen beteren raedt geweten, als den schipper van t jacht neffens eenige bootsgeselle te ontbieden, omme met ditto jonck tot aen t jacht te drijven: hem belastende de peper over te nemen ende de rijs in de jonck te laden, al eer t selffde volbracht wert hebbe haer gevraecht ofte niet naer Bantam ofte Jaccattra wilde, waer op voor antwoordt gave «Neen», ten waer dat haer alhier getelt werde ijder 16 R. van achten, die ten achtere waere aen Simsuan, van heur over seeckere maenden: ende begofter heel te mutineere seggende niet en wilde vertrecken, voor dat voldaen waren sijnde ontrent 30 persoone t geen soude bedraghen in de 380 R.' van achten,

BIJDRAGEN TOT DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL.-INDIË

DE NEDERLANDSCHE BOEK- EN STEENDRUKKERIJ
VOORHEEN H. L. SMITS WESTEINDE [illegible] DEN HAAG

BIJDRAGEN TOT DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIE

- DEEL 82 -

's-GRAVENHAGE - MARTINUS NIJHOFF - 1926

INHOUD.

Notulen van de Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen.

dan siende dat heuren eijs soo onredelijck was, hebbe haer gevraecht ofte met de jonck wilde afdrijven ofte niet, ende soo eenighe wilde mede gaen, mosten dadelijcken boort, ofte die niet en wilde souden haer goet dadelijck ut haelen, die verwondeert waere, dat waeren de gemuijtineerde chinesen, siende dat men begoft de touwe loos te maecken ende die te vast waeren aen stucken te houwen, somma daer en bleef niet eenen chinees in de jonck, niet tegenstaende de onsen ginghen voort met aff drijven, sij dadelijck naer den coninck, ende andere orankais (want die hier bijkans soo veel meester sijn als den coninck :) daer int eerste wel wat gehoors hadde, doch de partije verhoort sijnde, hadde de chinesen 't minste gelijck, die niet op en hielen den heelen dach van stampen ende tieren (: siende dat haer besteck so qualijck gecuccedeert was :) insonderheijt den opsnapper van den Anachode die voor den coninck geseijt hadde dat het sijn jonck was, en dat hem de ontweldicht hadde met meer andere loffdichten (: daer hem de Eijngelschen in gestijft hadden :) waer over bij den coninck sont, ende deden hem seggen dat het U. E. jonck was, ende dat hij Anachode alle de goederen hadde helpen opsnappen, wilde nu wat gelijck met de joncken doen, ende sijn naer veel moijte, ende langhe bitchare hebben t hooft inde schoot geleijt, seggende dat daer soo op gereuijt waren geweest ende veel wonderlijcke dinghe, ende dat nu van sins waren tsamen naer Bantam te vertrecken, maer en hadde niet omme provisie te coop : daer en boven haer seer beclagende dat soo langhe hier geweest hadden op haer eijgen coste moeten teeren, soo dat haer nu niet en resteerde, waer op haer antwoorde dat in de redelijckheijt wilden treden, ende de jonck tot Bantam ofte Jacatra brengen (: want niet in en hebbe als den rijs sijnde ontrent lasten, ende 30 a 25 picol peper, die eenige particuliere toe behooren, ende voor reecken(inghe) van Simsuan, niet een picol, soo schoon hebbent de rabouwen op gesnapt, wel is waer dat van de opsnappers bekennen ijets schuldig te wesen :) als op mede gaende memorie blijckt. Dan is niet van te verwachten, soo dat Simsuan t selfft ut sijn hooft wel mach stellen, ick en hebbe t comptoir-generael daer voren niet gecrediteert, want als voore duchte niet aff commen sal ijets ontfangende achte tijts genouch sal wesen. — Comende weder tot onse gemutineerde chineesen sijn op 10 R. ijder gecomen doch naerlange Bitchare hebbe haer 5 taijl gouts gegeven,

t welck is 65½ omme neffens t jacht t seijl te gaen, ende de rijs tot Jaccattra brengen, want de rijs op te doen brengen daer 2½ pical voor t last wert geboden, dunckt mij de groote costen niet aff en connen werpen, soo dat U. E. ons gelieve die aff te doen schrijve omme t accoort te gaan, ende van dese mede gaende facture van gelijcke creditere. Men seijt het is beter een halff eij als eenen ilen dop: so is t met Simsuan ten ware dit aengegaan hadde, soude sijn goederen niet alleen quijt sijn, maer de joncke soude gevolcht hebben.

D' Eijngelschen hebbe mede haer best gedaen dat de geloofte jonck niet en soude aff raken, want saggen niet geerne dat ons schip voor t hare peper in naem ende vertracken hebbe de Chineesen niet weijnich gejnduceert omme aen den coninck ende andere te gaen clagen, van t gewelt dat haer wert aengedaen, doch hebben met alle haere goede gunst weijnich ut gerecht, wie en weet dat se onse, meeste vijandt sijn, en weet geen dinck, hoe sij ons hier hebben aff geschildert, heeft mij den jonghen coninck verhaelt als dat wij sochten de morren haer landt te nemen, meenende de Bandanesen, wat gewelt ende overlast wij haer aen deden, ende gedaen hadden, dat wij sulcken dergelijck volck niet en ware als wel scheen, ende veel meer andere beuselinghe, somma omme de partije te balanseren, seijde wij een vuijl volckken waere, sonder coninck (: dit is een aelden daer 't compas op draiet :) sij daer en tegen waren volck die een conink hadden, die de wet daer wist te vergelden, die aen de sijne gedaen wert, en sijn waren veel meer als de Hollanders. 't geene gehoort hebbende repliceerde dat onnodich was, hem daer lange reden aff te geven, dan past hem selffs oordeelen, ofte het geene coninckx werck en was, hier sulcken macht van scheepen in Indien te hebben, ende wie Radja Laut ofte coninck van de see was d' Eijngelschen ofte Hollanders, ende dat wij niet alleen een coninck en hadden, maer achten hem veel meer, als veel ondersaeten haeren coninck doen ende naer eenige andere discourse ben geschieden.

De Regeringhe hier bestaet in beijde de Coninghe de vader ende soon, doch leggen meest over hoop ende sijn somwijle dat in 2 a 3 maende den andere niet en spreecken, soo dat den eenen noch den andere absoluut gebiet heeft, daeromme gaet het hier seer sorghelijck, want een yder bijcans even veel meesters is, den adel doet bij naer wat hij wilt, ende is soo noodich

die te vrient te hebben, als de coninck, doch alle dese dingen sijn werelts, ende sullen haer selven redderen. ons is noodich de Manancabers, tot den handel, ende de reste sal tijdelijcke wesen ijder van de coninghe heeft sijn deel in de tollen van de stadt, den ouden coninck heeft de tollen van ons, de Eijngelschen ende chineesen, t welck is 10 p. cento, dat mede neffens andere moeten geven, den jongen coninck heeft daer tegen, de Javane, Maleijo, ende andere natie, die mede 10 p. cento betalen, dan de oude (:als reeden:) heeft de beste portie, waer ut jalougie ontstaet, doch verstaen, van heden noch van gisteren soo geleeft hebbe: maer over langhen tijt, soo dat ons sulcx niet vreemt en hoort te duncken, soo bij U. E. aldaer 2 lichte roers waren, snaphanen, voor ijder een soude meer mede ut richten, als met drije mael de waerdije en ½ corge fijne witte chasten, 3 stuck groen fluweel, ende 3 stucken swart die goet sijn, geen meerder cantijtetijt en ontbiede, vermidts de chineesen dit jaer hier verwacht werden, met 3 joncken, den tijt sal leeren.

De chineesen waere die alhier gebracht hebbe ende gevonden (:ten waere hoope de chinesen joncken achter blijven sullen:) souden weder gesonden hebben, want gans niet bij en compt t geene voor geboorden wert, de groote damaste staen op facture op 4 R. t stuck, mogen hier qualijck een picol haelen, d'andre halff slach staen 2 ende 13/4 R. sullen ten uttersten ½ picol op brengen, d'andere waere avenant, soo U. E. eenige enghe sijde in betaelinghe soude moete overnemen, achte hier altoos een cento aduance sullen geven, de chinesche joncken niet comende, dan can niet een weijnich geprouff worden, de renghe die mede gebracht hebbe (:in de Molucque gecoft:) wert voor geboden 56 picol peper voor t picol.

De isere messen tot Jaccattra van Grese gecommen, soo niet seer noodich. In Timor sijn mogen hier wel gesonden worden, sullen altoos een cento avance geven, van gelijcke sijnder eenige sarasse, grove chere, chinde 5 Asta van de veroverde goedere voor Gresse, aldaer gelaten, achte qualijcke aldaar ofte elders aen de man sullen geraecken, ende sullen hier altoos 5 picol voor de corge haelen, sij sijn in corven gepackt waer onder 16 corge loopen sonder japonij die men niet gesonden, want hier niet en sullen gelden.

Wat belanght de bouwinghe alhier gevonden, is een licht houdt huis, op palen gestelt (:vermidts in de regen tijt dese

plaetse dickwils een vaem onder vloijen:) dat soo verstaen hebbe, met de pagher van riet, ende cleene staken, die omme de logie staen, bij de hondeert picol gecost hebben (:dan de reeckeninghe hebbe noit connen comme te sien, daer mede naer eenige moeite, niet voorder hebbe willle naer staen, omme die te schouwen:) ik wenste datter niet en stont, want voor die somme schoonder en stercker gebouw soude stellen, als blijck aen d' Eijngelschen, die een pagger gemaeckt hebben ofte een stercktn was voor 12½ picol. U E. dencke wat de plancke sijn die de 60 a 70 stuck een picol gelden, lanck 1½ vadem, dan sijn soo veel niet weert dat se bevrocht worden, want mogen tegens regen noch droochte, daer is een hock daer ontrent 60 picol peper mach leggen, plaets tot t selffde sall ons niet manckeere, willen de manancabers commen de plaets daer huijs in staet is lanck 60 treeden, breet 35 treeden, dat groot genuuch is om een goet huijs te bouwen ende veel peper te laten, wilde de prottijten sulcx aff werpen. Den tijt sal leeren.

Ick hadde gemeijnt 2 a 30[0] steen te ontbieden (:alsoo hier geen en is:) tot een gedong te maken, want hier met brandt vrij en sijn, ende qualijck voor die dieven, die hier soo abondant sijn, dat het geen eerlijck man en is (:wel verstaende van de orankaijs:) die geen dieven en hout, ende seggen soo vrij dat sijn sulcke edelmans dieven, al ofte men is ons landt seijnde dat sijn d' ambachts luijden van sulcken man, want steelen hier geen schamden en is d' Eijngelsche sijn besocht geweest ende sijn bestolen van ontrent 20 corge carasse chere chinde 5 Asta, ick hoore, doen den coninck tselffer verstondt datter omsaten lachten, ende seijde dat hij haer gewaerschoudt hadde dat sijn landt vol dieven was (waer van ick achte hem thooft te wesen), soo U.E. geraede vinde dat men hier noch soo veel becostighe, tot een gedong te maken, soude als boven de steen noodich hebben ende 3 a 4 hondeert, bantamsche plancken, want dese qualijck aen eeninck licht werck mogen gebruijck worden, U.E. advies hier op verwacht wat daer inne gelieff gedaen te hebben.

Met den heer gouverneur Jasper Jansen hebben eenige discoursen gehadt op stuck van t eijlandt genaempt Poulor Erello, op sijn moors geheeten Poulou Berhalla, dat soude verneme onder wiens gebiet t selffde staet, soo veel als hebben conne verstaen, staet onder desen coninck, is woest ende onbewoont ende soo voll geboomte, heeft eenige sandt strant ende vers

water in hem selve, achte niet over een mijl in de ronte heeft leijt 5 a 6 mijlen van de revier van qualinior, t schijnt van vere een bequame plaets te wesen, de diepte hebbe niet recht connen vernemen, seggen heel clippich te wesen, aen de noort sijde, de plaets conde naerder ondersocht worden, soo U.E. herwarts een chaloupe seijnt.

Soo den coninck van Andregirij het gemaeckte contract naer compt staet te verhoopen, dat van dese twee plaetsen, goede partije peper sullen becommen, insonderheijt met t aff commen van de Manancabers, want sij sijn die den handel maken, soo wel hier als in Andrerij niet twijffelende soo de snaren eens wel gesteld worden, dat Bantam int stuck van de peper wel sullen comen derven, daer toe den Almachtighen sijn seghen wil verleenen, amen.

Op 't stuck van de bouck te sien, ende de schulden te transporteeren, sijn hier eenighe woorden gepasseert, de boucken en wilde in geender maniere dat gesien soude worden, ende verstaen hebbende t leven alhier geleijt, ende het schoon huijs houden datter gepasseert is, waar veel iverigher omme ditto boeck te sien, maer naer lange wachte, siende datter met beleeftheijt niet te krijgen was, hebbe t slodt dat voor een oude gelt ginck, aff doen, staen alwaer seijde inne te wesen, doch die hebbende was soo wijs als te vooren, dat met recht mocht seggen, dat blint in de boecken was, want geen bewijs bij en was, ende begoft die eerst te informeere, soo dat voor dese boeck noch boecx gelijck gehoude, ofte gemaekt hadde, tsij geweest door gebreck van tijt (:want de negotie hier Godt beteert, ons overvalt:) ofte door onwetenschap, late sulcx sijn, beloop hebben (:onder correctie:) dunckt mij t selfde een groote inpertinentheijt, ende schande te wesen, de boecken gaen hier neffens, waer aen mij gedraeghe, daer naer heeft mij een boeck gelanght geijntituleert : schult boeck van de Jambynessen ende haere Aherense :die door sien hebbe, ende mijns bedunckens, dese mede gaende — (:gespecificeerde:) goedere te cort compt, wensche U.E. beter genoughe daer aff mach hebben, ick verstaen heel slorsich met 't goet geleeff heeft, eenige cleede ut ghevende sonder weten aen wie 't welcke mij sijn huijs heel tot diversche reijse geaffirmeert heeft, dat gelove soo geschiet is, want de reeckeninghe selffs getuijgen sijn, ende dat insonderheijt soo wanneer door de gedistileerde watere, inden gheest op getrocken was, gebruijckte sijn mildicheijt soo, dat ick hier gereeckent worde voor

hikor of gierich, daer altijt die van grose contrarie soude betuighen.

Inde utstaende schulden blijckt mede geen cleene slofheijt (:soo dat soo genoemt mach worden:) was soo onbeschampt dat mij met den tolck aen de schuldenaers wilde seijnde, seggende soo wanneer ijets biochent (:want hij wist wel datter op aen soude commen:) soude als den tijt genouch sijn omme met mij te gaen, dan ick daer mede niet te vreede; wilde hij soude mede gaen, doch ten laste door t seggen van sijnen ondercoopman heeft hem late geseggen, wat schulden bekent sijn, blijckt bij t boek ende facture van de getransporteerde goederen, hier neffens gaende.

D'atestatie daer over beleijt gaen hier neffens waer bij te sien is de ongefondeerde reede, die heeft willen gebruijcken niet aensijnde, de commissie van de E. H. Generaal ende U. E. ordre, maar niet een d omme op getrocken, onverstandt, hem daer tegen op soeren, dat eenen beslickten hondt slachte daer bij vouchende vogel ick kenne u wel, ende diergelijcke reede, soude een mensch buijten de palen van redelijckheijt doen treden, insonderheijt sulcx te hooren van eenen dusdaniche onverstaendighen, onbeleefden, dronckaert (: onder correctie geseijt :) doch schijnt 't geluck mij verconsen heeft, omme met dronckers te doen te hebben, daer en boven merckte dat d'Eijngelschen hem stijfde, ende hare tanden met den twist sterckte, die hier meer als te veel acces gehadt hebben, soo met verpassen als anders, soo dat somwijl soo geschooten woorden met mosquetten, ende soo overladen, dat (: als blijckt :) van de Compagnie mosquetten geberste sijn, daer andere ongelucke ut soude connen ontstaen, welcke conversatie hoope met alle beleeftheijt aff te sijden, den ondercoopman hebbe mede moete derwaerts seijnden, vermidts met sijne groote loogheenen, onsen goeden naem hier haest verduijsteert soude hebben, heeft hem niet geschampt den jongen coninck wijs te maken dat de scheepen die hier quamen sijn vader toe behoorde, ende de goederen alhier hem ende cappitain sterck, ende soo wanneer een schip quam soude den coninck een stuck geschudts vereeren, daer mij den jongen coninck omme maende, seggende hem sulcx bij den flijtoir (:soo hij hem liet noemen :) toe geseijt was ofte verwondert was sulcx te hoore, laet U. E. oordeelen, hem repliceerende dat den flijtoir sijne belofte soo verde niet en streckte, noch geen segge in die dingen en hadde, want ick selff sulcx niet eens soude derven dencken,

Want sulcx van onsen cappiteinen Moor commen moet, die daer seggen in heeft, niet meer andere reede daer mede te vreede was, hem bij den coninck aff schilderende met alle sijn verwe, den coninck die niet beter en wist als dat de goedere hem toebehoorde ende dat seggen in t stucke geschuts hadde, wist niet hoe hij het soude hebben, dan wel van de saecke geijnformeert sijnde, liet hem geseggen, ick schame mij over sijn schamte, dat heeft dorven, soo een coninck sulcken openbare looghens heeft dorven in de handt steecken, t is quaet dit volck wat te beloven, (: insonderheijt coninghen :) want niet op en houden voor t selffde hebben, het mochte bij sulcken coninghen wesen, hij en soude niet in sien, wie het haer beloofft hadde maer soude voldaen wille wesen. ick hebbe hem een van de Compaignies roers verschoncken, int weder geven van de vrouw die ditto coninck aen den feijtoir bij geseten hadde, ick gelove alle dese groote belofte hier ut gesprooten sijn. Copie gaet hier neffens over d aenemingbe van eenen genaempt Samuel Gruwel assistent geweest, is bij den raet van t schip den Aeolus voor ondercoopman aen genome a f 50 per maent, op avoeatie van den E.Hr. Generael tot noch toe hebbe aen hem niet gesien ofte behoort is een eerlijck jonckman te wesen, niet twijffelende sal t selffde met sijn goede dienst verdienen, ende soo anders bemercke sullen daer ordre op stellen, eerhalve U E. biddende de goede handt daer aen te houden.

Op heden is alhier gearriveert een portugese fuste uit Malacca, die ontrent sal conne laden 300 picol peper, wert beroijt met 22 riemen aen ijder sij, heeft nu 9 dagen van Mallacca geweest, daer van 6 dagen onder wegen geweest sijn, omme de revier op te commen hebbe hier brieven aen den coninck gebracht wegen de cappiteine van Mallacca, neffens een geschenck van 4 flessen roose water, 2 schoone witte chaste ende andere cleenicheijt niet bedraegende boven de 20 Rs van achten, den inhout van den brieff was, dat die van Mallacca begeerende goede correspondentie te houden met den coninck, ende dat Mallacca Jambij was, en de Jamij Mallacca, derhalven biddende dat de portugese favorabelijck soude tracteere, ende dese fuste (:die hem toebehoorde:) met ten eerste dach soude willen aff vaerdighen, weijnich cleeden hebbe gebracht meest balattios, ende grove chere chinde van 5 asta.

Eenen van de haere is hier geweest (meijnende in de Eijn-

gelsche logie te wesen:) die verhalende hoe omtrent Mallacca slaechs geweest hadden, ende over de 3000 Achinders verslaghen, daer neffens veel van haer fuste ende gelrije hadden genomen, maer hadden een van haer galioene gelaten, die soo (:hij seijde selffs aen brandt soude gestecken hebben:) vraechde ofte geen Hollandtsche scheep vernomen hadde seijde over 9 dagen geleden noch 8 in de straat van Sintgapura laegen, daer teghen slaechs geweest hadden, met 3 galioens, dat over de 2 dagen gedeurt soude hebben, ende alsoo dito portugesen slap van volck waeren, hadde genootsaeckt geweest, den brandt in ditto galioens te steecken, ende haer met de fuste ende galiotte te berghen: hem vraegende oft geen hollandtsche scheep schaloos gemaeckt hadden, seijde «neen», alleenlijcken dat veel hollanders gebleven waeren, ende van de scheep sijn groote mast aff, watter van is verhoope U.E. beter bekent is, — dat ditto scheepen nu laghen en wachten, op de scheep die ut China soude commen, maer dat die van Mallacca eenige galiotte ende fuste, haer tegen hadden gehouden, omme die lossen, soo niet beter en mochten, ende gheene andere raet plaghe.

Seggen voorder, dat een ander gelijcke fuste door den cappiteine van Mallacca geoordonneert was te gaen naer Andregijrij, ende dat daer toe recommendatie van den coninck van Johor vercregen hadde, met welcke zij nu in vreede waere, den coninck van Johor vermach veel in dese plaetse, t schijnt hem voor t hoofd van de Lighe te houden tegens den Achinde soo den coninck van Johor tot vriendt hebben. Sullen hier ende in Andregijrij doen all wat cunnen, ditto rabauwe hebben hier ut gestroijt, dat de Hollanders den coninck van Johor soude verlaten hebben (:die nu heel sugetijff was:) naer hem vragende seijde heel de revier op geweckt was, welcke tijdinghe dese coninghe niet seer aengename en waere, dan sustineerde dat sulcx onwaerachtig was (:daer wel wat aen mocht wesen, want wij het gemeenelijck met de sterexte houden, insonderheijt soo eenige profijt daer van verhoopen, den Achinder is heel sterck, ende den Jorist is nu eenen calen backer de gadaene deucht vergeten, als andere menschen:) ende dat noit sulcx soude wille dencken, ick laet staen doen dan dat ditto portugese sulcx ut stroijde, omme ons hatich bij den coninck ende den adel te maken — seijden oock dat den Achinder soude vertrocken sijn, naer een plaets genaempt Poulou Bilibing alsoo seer ontramponeert waeren,

soude daer mede, eenige cleene prauwen maken, omme den Jorijt (:die op de revier gevlocht was:) te vervolgen.

Voorder dat een groot schip neffens een joncke (:toebehoorende eenen Piero de Carualiais, die voor dese in Grese wel gesien hebbe ende gemeenlijck deze voijage doet:) naer Bima waeren vertrocken omme sapon te haelen, is een plaets daer overvloedich veel valt ende goede coop, ick vermeijne (:onder correctie:) dat de jachte die naer Solor gaen, als meede in t weder keeren, ditto plaets gevouchelijcke vernestelen, t schip is groot over de 200 last, hebbe t selffde voor dese in Grese gesien.

Ick hadde verhoopt dat eenighe utstaende schulden, voor reeckeninghe van Simsuan per memorie soude moete stellen, dan sijn soo cleen geworden dat onnodich is, alleenlijcken heeft eenen bekent genaempt Cambiang (:die een van de opsnappers is ende hier blijft:) per resto soude schuldich wesen 47 picol ende eenige catty, daer U.E. comptoir niet voor gecrediteert hebbe, alsoo een schult is, daer dachte nimmermeer niet aff commen en sal, ijets ter handt comende sal 't comptoir generael crediteeren, den man die Simsuan alhier met Jacht heeft gesonden, hebbe gedaen, alsoo 't selffde noodich hadde, omme aen de coninghe ende andere te vereeren, 10 stucken dobbele damasten a R. 4: t stuck: 2 ditto enckelde a R. 2 stuck, een stuck roode chasse a R 4½ t stuck: ende 4 sarasse fijne 5 asta costen 5 R (:was ut geschoote goet:) compt samen R. 33½ waer voor t comptoir generael hebbe gedebiteert, van gelijcke de 5 taijl gout R 67½, die haer alhier betaelt hebbe, omme dat met de joncke soude vertrecken.

U.E. gelieve ons hier van te doen crediteere, omme t acort te gaen.

Hiermede: Erent. Achtbare wijse seer voorsienighe heer, U.E. in de protextie des alderhooghsten bevelende, die U.E. wil maintineere in langhe deurighe gesontheijt.

Actum int comptoir Jambij den 10 Januarij 1616.

Soo U.E. de steen: ende plancken seijnt, gelieff ons mede 15 a 20 steijlen te seijnde, omme t selffde op te bouwen.

was onderteeckent U.E. dienstwilligen:
ANDRIES SOURIJ.

EEN NIEUWE BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HET SHAMANISME BIJ DE PASĔMAHERS.[1]

DOOR

W. HOVEN.

In de berichten van den St. Claverbond van het jaar 1893 komt op blz. 24 e. v. een beschrijving voor van de hand van den toenmaligen Pastoor te Tandjong-Sakti, L. Jennissen, S. J., van een door hem bijgewoonde «spiritistische plechtigheid, welke in de taal der Pasĕmahers, tielol genoemd wordt».

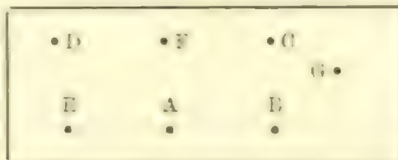
«Tilol» nu is één der vormen, waarin zich het shamanisme in de Pasĕmah openbaart. De bedoeling van dit opstel is, om deze uiting van divinatie, waaraan dit bergvolk een bizondere waarde toekent, voor het opsporen van de gezindheid der hen omringende geesten, aan een nadere bespreking te onderwerpen. Hierbij zij vooropgesteld, dat in dit artikel bijna uitsluitend, gebruik is gemaakt van de aanteekeningen van den heer O. L. Helfrich, die destijds, als bestuursambtenaar in het Bengkoelensche, waardevol materiaal op volkenkundig en taalkundig gebied heeft weten bijeen te zamelen. Hetgeen men hieronder over tilol vindt opgeteekend, beschouwe men als een aanvulling van bovengenoemde interessante beschrijving van Jennissen.[2])

Tot «tilol» mag niet worden overgegaan, dan na verkregen toestemming van het margahoofd, terwijl het dorpshoofd van tevoren uiteenzet, waarover men het oordeel van de geesten wil inwinnen. In den regel geschiedt dit in gevallen van ziekte

[1]) Pasĕmah, volgens „Besĕmah", afgeleid van de vischsoort „sĕmah", waarnaar de landstreek genoemd is. Hoewel in dit artikel enkel sprake is van de Pasĕmah, gelden deze gebruiken evenzeer voor de [illegible], alwaar meer [illegible] „tĕnong" en „sir" beoefend worden.

[2]) Zie ook in den Borneo Almanak, 6e jrg. 1916, van Pastoor D. Verhoeven „Uit Sumatra's binnenland", waarin eveneens van een tilol-séance sprake is.

en plagen en van «kĕbĕndan», d. i. wanneer men getroffen is door den vloek van goden, geesten of voorouders. Een tilel-séance neemt gewoonlijk tegen 8 uur in den vooravond «sekelap bedap», een aanvang en duurt vaak tot den volgenden morgen. Men pleegt het doesoenplein ervoor te bestemmen, dat voor zooveel noodig met matten wordt bedekt. Op een dezer matten, «lampik» geheeten, moeten van tevoren de volgende onontbeerlijke voorwerpen worden uitgestald, zooals op onderstaande teekening is aangegeven.

A. twee stukken nieuw wit katoen;

B. een kort zwaard, «pĕdang»;

C. een «bakol bĕtĕrah», of ook wel «pĕtrah tali njawĕ» genoemd, inhoudende: een stuk lijnwaad, een streng wit garen en een wit kopje, gevuld met wat rijst, «padi bĕsaq»; aan het garen is een zilveren ring, dan wel een naald bevestigd.[1])

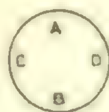
D. een wierookpotje, «doepĕ'an»;

E. een wit kopje met water;

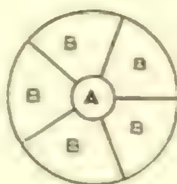
F. een bord van den volgenden inhoud: A) 5 op elkaar gestapelde sirih-bladen, met de steeltjes naar boven gekeerd, «sigrih djawe», waarop een gambir-blad is gelegd, voorzien van 5 vegen, «pajet», sirih-kalk. Hierop is een «lĕlĕsong» geplaatst, d. i. een blokje «tjendana»-hout, in den vorm van een miniatuur rijstblok met 3 kuiltjes erin: in het middelste is water gegoten, de beide anderen bevatten respectievelijk een in klapperolie gedrenkt vlokje kapas en rijste-poeder, «bĕdah». De «lĕlĕsong» kan eventueel vervangen worden door 3 witte kopjes, «tjoebiq», welke in één rij worden geplaatst, en denzelfden inhoud moeten hebben, als de 3 openingen van de «lĕlĕsong», met uitzondering van het middelste kopje, dat «ajiq tjĕndanĕ» bevat, d. i. water, met

[1]) Zie voor een uitvoerige beteekenis van de in het artikel voorkomende Pasĕmahsche woorden en uitdrukkingen: Helfrich's „Midden Maleische Woordenlijst" (Verh. Bat. Gen. v. K. en W. deel 53 met daarop gevolgde supplementen, terwijl voor de beteekenis van de „pĕtrah tali njawĕ" bovendien wordt verwezen naar mijn „Animistische gebruiken in de Pasemah" (Kol. Tijdschrift Sept. 1923).

een stukje «tjëndanè»-hout erin. Aan den eenen kant van de «lélësong», c. q. kopje, waarin zich het vlokje kapas bevindt, wordt op het gambir blad een takje «sëlasih» of «tjëndanè», gelegd; aan den anderen kant een stroosigaret, «roekoq (e)'ndjadi». Voorts treft men op het bord aan: B) 5 stukjes pinang, «pinang limè si(j)'eng» en tenslotte (C en D) 2 z.g. «sigrat sigrih», d. i. een sirih blad, in den vorm van een peperhuisje gevouwen, een met sirih-kalk bestreken gambir-blad, en een stukje pinang.

G. een schotel inhoudende: A) witte rijstepap, «boeboer bëlantan» en B) 5 «lëmang gëmoq» d. i. zonder zout gaar gestoomde kleefrijst.

Dit wat het instrumentarium betreft.

Gelijk Pastoor Jennissen reeds opmerkte, zijn voor «tilël» ten minste 2 personen noodig. Allereerst het medium zelve, de z. g. «'ajam tilël» en zijn leider de «doekoen tilël» of ook wel «ngoetjël 'ajam» genoemd. Het zijn uitsluitend mannen, die als medium mogen optreden. Het eenige vereischte, waaraan deze moeten voldoen is, dat zij spoedig in zwijm kunnen vallen. In den regel is in iedere marga wel zoo'n persoon aanwezig, die reeds eerder de bewijzen heeft geleverd voor medium geschikt te zijn. Voor het geval dat men door middel van «tilël» het oordeel der geesten wilde inwinnen, maar over geen geschikten «'ajam tilël» de beschikking had, ging men volgens Helfrich als volgt te werk. Alle doesoengenooten werden op het dorpsplein verzameld, waarop de «doekoen tilël» één hunner uitkoos, van wien hij onderstelde, dat deze wel als medium zou kunnen dienst doen. Degene, die het onderzoek moest ondergaan (B) werd verzocht voor de bewuste «lampik» plaats te nemen, met

de beenen kruislings over elkaar, «doedoq bĕsilaw», terwijl de «doekoen» (A) achter hem kwam staan. B moest beginnen met zich de ooren af te sluiten door de, met kapas omwonden, duimen er tegen aan te drukken, de neusgaten moesten met de beide ringvingers worden toegestopt, terwijl de oogen met de wijsvingers werden bedekt. Een der op het matje klaargelegde stukken wit[1]) katoen werd hem voorts om het hoofd gewikkeld, waardoor het gansche gezicht bedekt was. A. nam dan het takje «sĕlasih» of «tjĕndanĕ» in de hand, lichtte vervolgens de om het hoofd van B. gewonden «ka'in poetih» een weinig op en fluisterde dezen eerst in het linker-, dan in het rechter oor een formule, waarin hij verklaart, dat de Radjë Njawë, de God der zielen, uit het lichaam van den een of anderen lijder is gevaren en dat de Radjë Djin, de God der kwade geesten, ervoor in de plaats is getreden; hij beveelt nu iemand die «sakti» is, d. i. met een bovennatuurlijk vermogen begaafd, om zich op weg te begeven, ten einde den Pojang Ketoenggalan, den algemeenen stamvader der Pasĕmahers, te raadplegen.[2]) Nadat de «doekoen tilol» B. aldus had ingefluisterd, stak hij het daarvoor bestemde strootje op, deed er eerst een paar trekken aan, nam dan zelf den aangestoken kant in zijn mond, stak B het andere einde in den mond, en blies hem aldus den rook in. Als dit tot uitwerking had, dat B. na eerst door al zijn leden te hebben getrild, in bewusteloozen toestand geraakte, dan had B. het bewijs geleverd voor medium geschikt te zijn. Het kwam praktisch niet voor, dat onder de doesoengenooten geen persoon gevonden werd, die niet als «ajam tilol» dienst kon doen.

Ook voor de eigenlijke séance moet het gezicht van het medium geheel bedekt worden; speciaal oogen, neus en ooren worden toegestopt, en zulks gedurende het geheele verloop van de plechtigheid, terwijl hij eveneens bemakt, «dibisaq» wordt. Voordat hij nu zijn tocht aanvangt, wordt hij met een takje

---

[1]) Opmerkelijk, vooral bij godsdienstige gebruiken, is de bijzondere waarde, die wordt toegekend aan de witte kleur der voorwerpen, terwijl daarentegen een witte karbouw geenszins in aanzien staat. Men zal nimmer een karbouw van die kleur bestemmen voor een of ander feestmaal, daar zulks als verderfelijk wordt aangemerkt!

[2]) De tekst luidt: „potih koekoe 'itamnjë 'agrang masoq 'ograng, kĕloe„wagrlah 'angkaw Radjë Njawë, [illegible]lah 'angkaw Radjë Djin; [illegible] kan „njoeroh 'ograng sakti bĕdjalan (ĕ)'nggi Pojang Kĕtoenggalan!"

«sĕlasih» c.q. «tjĕndanĕ» op het hoofd geslagen en zegt de «doekoen», dat hij zich op weg moet begeven, en dat zijn ziel moet opstijgen naar één der hemelen, waar de ziel uitgedreven wordt [1]). Hierop vangt de «'ajam tilol» zijn reis naar het geestes-land aan. Voor de wijze, waarop dit geschiedt wordt verwezen naar de beschrijving van Jennissen. De «doekoen» gaat intusschen voort met hem met het takje «sĕlasih» op het hoofd te tikken en zegt dan nogmaals, maar nu in andere bewoordingen, dat zijn ziel naar de zeven hemelen moet vertrekken [2]). Interessant zijn de ontmoetingen, die hij op zijn reis heeft, waarvan hij het publiek op gedempten toon mededeeling doet. Gewoonlijk ontmoet hij eerst een of ander wild dier, hetgeen hij aankondigt met de woorden: «knetĕmoe binatang grimbĕ», waarna hij ophoudt met het maken van schuivel- bewegingen. Niet zoodra merkt dit de «doekoen» op, of deze maant hem aan om zich niet te laten afschrikken, niet op te houden, maar voort te gaan, zeggende: «djangan mandaq, Sidang Salih, tĕgrĕslah, bĕdjalanlah kamoe!» Ook komt het medium wel te staan voor een «djambat goentong», d.i. een z.g. brug in aanbouw, waardoor de beide oevers van een rivier, c.q. kanten van een ravijn nog niet verbonden zijn. Het is weer de «doekoen», die hem moed inspreekt door de woorden, «djangan mandaq Sidang Salih, loempati Sidang Salih». En grappig is het te zien, hoe Sidang Salih een weinig van den grond opwipt, alsof hij inderdaad den sprong maakt. Al verder komt hij tegen een «kawah didih», d.i. een ijzeren pan, gevuld met gloeiende vloeistof, dan een «(ĕ)'ntadoe (e)'mbaq koelak», dat is een rups ter grootte van een «koelak»; voorts geesten van hen, die op abnormale wijze gestorven zijn, zooals «mati kagret», d.i. tijdens de zwangerschapsperiode en binnen den termijn van 40 dagen na de bevalling,

[1]) „tĕrdjalanlah Sidang Salih" — d.i. de naam waarmee het medium wordt aangesproken — „Sidang Salih [illegible] padang Rabon Samat, „Samat [illegible] samĕ diwĕ, mĕndjaring di [illegible] (měngěnĕ „'anaq [illegible] ramĕ, tĕbaring [illegible] njawĕ [illegible] kĕdĕgĕ, [illegible] „sĕkĕpal di [illegible] di [illegible] ramĕ, [illegible] 'angin kan [illegible] di „sanĕ djalan bĕrombaq njawĕ".

[2]) „mĕndjaring djaring di [illegible] kĕnĕ [illegible] rawĕrawĕ, „tĕbaring [illegible] Sidang Salih [illegible] kĕdĕgĕ, [illegible] kĕdĕgĕ „toedjoh".

Van deze teksten is slechts een vrije vertaling te geven, daar een letterlijke overzetting geen zin heeft.

«mati pĕdjĕrĕ», d.i. door een onheil getroffen, enz. Daarna volgen de ontmoetingen met diverse kwade geesten, «djin's», zooals de «djin gĕrimbĕ», «djin' ajaq», enz. Bij elke ontmoeting krijgt men dezelfde vertooning te zien: het medium schrikt op, houdt even stil, waarop de «doekoen» hem zegt geen vrees te toonen en hem tot voortgaan maant, bij zijn woorden [1]) kracht zettende door den «ajam» hetzij op het hoofd, hetzij op de schouders met het takje «sĕlasih» of «tjendane» te slaan. Wanneer het medium in zijn bewegingen zoo heftig wordt, dat hij tegen de omstanders dreigt te botsen, manen deze hem tot kalmte, door, met de vlakke hand op den grond slaande, uit te roepen: «haj, badan, badan!» hem aldus waarschuwende, dat hij tegen menschen, lett. lichamen, aankomt, waarop hij naar het midden van den kring terug schuift.

Ten langen leste komt hij in het land, waar de geesten verblijf houden en kan hij dus overgaan tot het inwinnen van hun raad. Vaak is het de Pojang Kĕtoenggalan, ook wel Pojang Pagar Bĕsi genoemd, tot wien men zich om inlichtingen wendt, en die door het medium aldus wordt aangesproken: «Ik ben tot U gekomen, Pojang Kĕtoenggalan, daartoe afgevaardigd door mijn doesoengenooten om U te melden, waarom wij tot tilĕ zijn overgegaan en verzoeken U om van ons het gevaar af te wenden [2])».

Van dit oogenblik wijzigt zich de rol van de «ajam tilĕ». Het is nu de Pojang, die zich in het medium manifesteert, na inmiddels in hem te zijn gevaren. Hevige stuiptrekkingen moeten als bewijs dienen van deze inbezitneming. Het is dan ook de Pojang, die nu vraagt: «wie ontbiedt mij?» («si(j)'apĕ koengkan?»). Deze vraag wordt door den «doekoen» beantwoord met de woorden: «wij allen hier aanwezig» («kami banjaq galĕ galĕ!»). Vervolgens brandt hij wierook voor het medium, dat nu zijn bewegingen gestaakt heeft; enkel tijdens het spreken van den Pojang krijgt hij hevige stuiptrekkingen. Het branden van wierook gaat samen met het opdreunen van de volgende «sĕrām» [3]): «de ajam is nu «hier aangekomen, moge de Pojang hem ontvangen, en hem niet «afstooten. met wien wenscht gij te spreken, het zijn hier allemaal

[1]) „bĕdjalanlah tĕgros Sidang Salih, djangan tamban, djangan takot!"

[2]) „'akoe datang Pojang Kĕtoenggalan, di koengkon 'ograng banjaq sĕgalĕ „sĕgrĕpat doesoen laman, sangkan .... (de reden van het onheil), toe'apĕ halnjĕ, „mintaq toelagri (ĕ)'nggagri pojang.

[3]) e.s.v. formulier.

uw kinderen en kleinkinderen [1]). De Pojang roept dan kort af: «wat wilt ge?» («apè kĕndaq?»), waarop de «doekoen» wederom vraagt: «met wien wenscht U te spreken?» ('ngan sape pĕrambaq?»). De Pojang roept alsdan den naam af van een der omstanders, die door den «doekoen tilĕ» wordt uitgenoodigd naar de «gagrang» [2]) van de woning van den lijder te gaan, ten einde zich voor deze plechtigheid eerst te reinigen, of zooals het heet «bĕbasoh tangan ngan kĕtəng, bĕgroesap ngan bĕkoemoer», lett. zich handen en voeten, zoomede het gezicht te wasschen en den mond te spoelen. Bij terugkomst moet hij de plaats van den «doekoen» innemen, wierook branden en een formulier uitspreken, dat hem woord voor woord door den doekoen wordt voorgezegd en hetgeen zooveel beteekent als: «de ajam is nu aangekomen bij U, Pojang, om U te verzoeken het onheil, waardoor wij getroffen zijn (omschrijving van het onheil) van ons af te wenden, wil ons mededeelen welke schuld wij hebben begaan, waardoor ons een en ander is overkomen!» [3]) In den regel moet dit verzoek meerdere malen worden herhaald, alvorens de Pojang zijn antwoord geeft.

Als de meest voorkomende oorzaken werden tenslotte opgegeven: het nog schuldig zijn van een zoenoffer in gevallen van overspel, buitenechtelijke gemeenschap, moord of doodslag, «'adĕlah gawi kĕtinggalan 'ndəqde bĕsijang»; het zweren van een valschen eed, «soempah (an) salah»; het niet zijn nagekomen van een, aan de Goden gedane, gelofte, «'adĕlah sangi (e)' 'ndəqde di bajar»; omdat gestolen goederen geheeld zijn, «'adĕlah salah (me)'nggadoh lapan sĕmbahan»; omdat het hoofd onrechtvaardig is geweest, «ngibaər merge»; omdat een hoofd zwaar gekneveld heeft, «kedok kĕdalam timbe kĕloewaər dimane, «goendjaq dirĕnggot», enz. De aanwezigen zijn nu één en al spanning; vooral de familieleden van de(n) zieke zijn door schrik bevangen. Het gebeurt dan ook niet licht, dat men het ten laste gelegde feit niet erkent. Heeft de Pojang als reden van de ramp of ziekte b. v. opgegeven, dat aan een gelofte nog niet is voldaan, «sangi (e)' ndəqde diba'ar», dan wordt hem nader gevraagd,

[1]) „sĕ'tam maq lajkoe sĕ'ram, bĕrkat Pojang Kĕtoenggalan, 'ajam 'inilah sampaj, „mintaq sĕkapkanaj' padĕ Pojang, mintaq djangan toelagri, njĕlah ngan „sapĕ kamoe kan perambaq, 'anaq tjoe'jong kamoe sĕgale-gale 'ini".

[2]) platform.

[3]) „'ini 'ajam lah sampaj mĕnonggori Pojang, mintaq toelagri salah kami, „toewi'api sangkan kami groesaq njĕmbah toewi'api kĕsalahan, mintaq „toedoh ka(n) lih Pojang".

welke gelofte niet is voldaan, «sangi ape (e)' ndiqdĕ ma'igr?», en luidt het antwoordt hierop b. v., dat de grootouders (van de(n) zieke) geen karbouw hebben geslacht om de gelofte na te komen, «ninaq kamoe (e)' ndiqde ma' igr sangi njĕmbĕlih kĕbaw», zoo geven belanghebbenden al schreeuwende te kennen, dat het gevraagde offer alsnog spoedigst zal worden gebracht, zoodat de Pojang over niets meer te klagen zal hebben, daarbij tevens vergiffenis vragende voor hun schromelijke nalatigheid [1]). Is door den Pojang geantwoord: «'adĕ gawi kĕtinggalan» dan wordt hem de vraag voorgelegd, welk offerbeest moet worden geslacht om de zonden op te heffen; bij adatdelicten wordt hem verzocht te willen opgeven, welke offermalen moeten worden aangericht, terwijl bij diefstal de ontvreemde goederen onmiddellijk door den schuldige moeten worden gerestitueerd.

Tot besluit wordt den Pojang de vraag gesteld: «adĕ salah «la'in?» waarop doorgaans het antwoord volgt: «(e)'ndiqde «lagi, oedĕ!». Niet zoodra is het laatste woord uitgesproken of het medium valt bewusteloos neer. De «doekoen» neemt alsdan het kopje met tjĕndanĕ-water en wrijft hem hiermee eerst den rechter-, dan den linkerarm en vervolgens de voeten in. Als er beweging in de ledematen valt te bemerken, blaast de «doekoen tiloe» het medium in de ooren, eerst weer in het linker, dan in het rechter oor, en fluistert hem in, dat de kwade Radjĕ Djin niet langer in het lichaam van de(n) zieke huist, maar dat diens plaats weder is ingenomen door den Radjĕ Njawĕ, wien gevraagd wordt goed voor de ziel van den lijder te waken [2]). Het medium komt dan spoedig daarop tot bewustzijn, en de tiloe-seance is afgeloopen.

Het is nu zaak om het door den Pojang gevorderde offermaal aan te richten, waarbij in een uitvoerige «sĕram» nogmaals schuld moet worden bekend en vergiffenis aan de Goden moet worden gevraagd [3]).

[1]) „banqlah, mintaq 'ampoen kĕpadĕ pojang, sanga 'itoe [illegible] kami di ba'igr „(ĕ)'ndaq di 'agoq'i, (ĕ)ndiqdĕ kaba pĕnarĕ lagi!"

[2]) „Keloear [illegible] 'ngrang 'itamnjĕ', kĕloewagr'lah 'angkaw Radjĕ Djin, „masoeqlah 'angkaw Radjĕ Njawĕ, haj djagĕ Si'anoe!"

[3]) „sĕram [illegible], sĕram bĕrkat Pojang Kĕtoenggalan, Si Anoe (naam „van den schuldige) [illegible] salah of [illegible] gawi, (ĕ)'ndiqdĕ ma'igr sangi. „enz.) na kini kami mĕlipati salah, mintaq loepot lĕpas kĕpadĕ diwĕ... „(namen der onderscheidene goden), kĕpadĕ Pojang Kĕtoenggalan", enz.

De «ajam tilol» wordt voor de bewezen diensten onthaald op een overvloedig maal, terwijl hem voorts de twee stukken «ka' in petih» en 10 stuks lĕmang ten geschenke worden gegeven. Ook de «doekoen» wordt voor een rijk maal genoodigd, die dan nog in den regel, eenig geld, tot een maximum bedrag van een rijksdaalder, in ontvangst heeft te nemen. Men is evenwel niet gehouden om hem dit te betalen.

Naar het oordeel van Jennissen heeft men in «tilol» niets anders te zien, dan «een naäperij van hetgeen de eigenlijke «shamanen in den Indischen Archipel doen, en derhalve een beet«nemerij van den zoogenaamden ajam», die zelfs van bedrog beticht wordt. Deze uitspraak lijkt mij allerminst gegrond. Uiteraard zal de geleidelijke islamiseering van de Pasemah-streken deze oud-Heidensche gebruiken op den achtergrond dringen, doch dat het shamanisme hier een povere nabootsing zou zijn van deze wijze van geestenbezwering elders, waarbij in de allereerste plaats aan een opzettelijke beetnemerij gedacht moet worden, is een uitspraak, welke op geen enkel aannemelijk feit is gebaseerd. Reeds Wilken heeft zich aan het slot van zijn verhandeling «Het Shamanisme bij de Volken van den Indischen Archipel» (Deel III der Verspreide Geschriften, bld. 325—396) de vraag ter beantwoording voorgelegd in hoeverre de shamaan bij zijn verrichtingen te goeder trouw of willens en wetens een bedrieger is, waarbij deze groote Geleerde dan tot de conclusie komt dat «wij «mogen aannemen, dat bij al hetgeen de shamaan bij de volken «van den Indischen Archipel, in den toestand van bezieling ver«richt, geen moedwillig bedrog in het spel is», een meening, die Mr. Van Ossenbruggen in zijn noot op blz. 396 ten volle onderschrijft met de woorden: «Aan de goede trouw van de shamanen «en toovenaars der minder beschaafde volken valt m. i. even «weinig te twijfelen als aan die van de meeste onzer mediums «op spiritistische séances». En mij dunkt, er is geen reden om aan te nemen, dat de Pasemahers in deze een uitzondering zouden zijn op de overige volken van den Indischen Archipel!

Een andere vorm van shamanisme is «meetus gentong», dat evenals «tilol» gerekend wordt te behooren tot de z.g. «ageuj bĕsaj» lett. vertaald «groote werken», d.w.z. dat deze methoden van geestenbezwering alleen worden toegepast als het gaat om opsporing van belangrijke ongevallen, ziekten of plagen. Hetgeen dan ook op een dezer twee wijzen aan het licht wordt gebracht

moet tenminste met een geiten-offer worden «schoongewasschen». Doorgaans echter wordt een karbouw gevorderd.

In tegenstelling met «tilol» is voor «moetas gĕnteng» geen leidsman noodig, terwijl als shamaan ook *vrouwen* kunnen optreden. Zij die hiervoor geschikt zijn, worden geacht van een hoogere orde te zijn, dan de «ajam tilol». Zij moeten speciaal voorbeschikt zijn, en dragen den titel van «pĕndite» of «rebijah», de meer algemeene benamingen voor vaardige mannelijke en vrouwelijke «doekons».

Ook het «instrumentarium» wijkt eenigszins af van hetgeen voor een «tilol»-séance benoodigd is. Het bestaat uit:

a) twee stukken nieuw wit katoen;

b) een «bakol bĕtĕrah»;

c) een wierook-potje;

d) een soort kussen, dat met wit goed is overtrokken;

e) een wit kopje met «tjendanĕ»-water, welke voorwerpen op een matje worden klaargelegd.

«Moetas gĕnteng» kan ook binnenshuis plaats hebben. De shamaan, hier kortweg «'ajam» genoemd, begint met zich in het wit te hullen: daartoe slaat hij een dier lappen «ka'in putih» om de lendenen, de andere over de schouders, terwijl hij als hoofddoek eveneens een stuk wit goed gebruikt. Hij neemt vervolgens voor het matje plaats, en vraagt van tevoren, waarover men het geeste-oordeel wenscht in te roepen. Het is de «djoeraj toewe», d. i. de drager van den oudsten tak van het geslacht in het dorp, die hem dan uitvoerig uiteenzet wat de aanleiding is, dat men tot «moetas-gĕnteng» zijn toevlucht neemt. Hierop doet hij wat wierook op het vuur van de «doepĕ-an», en onder het prevelen van eindelooze «sĕram's», waarin de Pojang Kĕtoenggalan, de Diwĕ noegrenka(n) kĕboemi», Diwĕ nating njawĕ en de Diwĕ 'andassan, welke laatste als de beschermgeest van de doesoen wordt vereerd, wederom een groote rol spelen, snuift hij de wierook in, daarbij met het boven-lichaam zacht op en neer wiegende. Na eenigen tijd valt hij als een blok omver. Het is weer de djoeraj toewĕ», die zich haast om hem op het kussen te slapen te leggen. De doek om de schouders wordt hem voorzichtig afgewikkeld en wordt dan over het medium uitgespreid, dat met opgetrokken knieen liggen blijft. Men krijgt dan een soortgelijke voorstelling te zien als bij «tilol». De «'ajam» moet ook weer een heelen tocht ondernemen, alvorens hij in de

geestenwereld belandt. Ook hier wordt de eigenlijke naam van het medium verwisseld tegen een «djoeloq njawë», een zielenaam. De ontmoetingen, die de shamaan op zijn reis heeft, zijn van denzelfden aard, als bij de beschrijving van een «tilol»-séance reeds werden behandeld. Meermalen is hij in een hevigen strijd gewikkeld met diverse booze geesten, e. d., hetgeen hij aangeeft door een verward geschreeuw. Hier is geen «doekon», die hem moed inspreekt; hij moet zelf maar zien de tallooze gevaren te overwinnen. Is hij eindelijk zoo ver, dat hij de betrokken goden of geesten heeft aangetroffen, dan stelt hij deze in kennis met het geval, waarover men gaarne hun oordeel zou willen inwinnen. Kort hierop daalt de aangesproken «Pojang» in het lichaam van den shamaan neer, en met barsche stem vraagt hij den «djoeraj toewë» van de doesoen, wat men van hem begeert. Deze herhaalt dan wat hij, bij den aanvang van de séance, het medium heeft uiteengezet, en zoo ontspint zich het gesprek tusschen «Pojang» en «djoeraj toewë». Tenslotte komt men tot een zelfde resultaat, als we reeds bij «tilol» leerden kennen. De schuld is weer meestal gelegen in het «(ĕ)'ndiqdë bĕsi(j)'ang gawi», enz.

Als eindelijk de «Pojang» het lichaam weer verlaten heeft, roept men den shamaan heel voorzichtig bij zijn naam, ontdoet hem van het dekkleed en masseert hem het lichaam, en meer speciaal de ledematen, die absoluut verstijfd zijn met «tjĕndanë»-water. Langzaam komt de «ajam» bij, die voorgeeft in een diepen slaap gewikkeld te zijn geweest. Het is ook hierbij gebruik de shamaan de stukken wit goed als belooning mee te geven en hem nog nader te onthalen.

Als staande in een nauw verband met deze specifiek shamanistische gebruiken, moeten hier in de derde plaats worden genoemd de onderscheidene vormen van «tĕnung», waaronder men een soort van wichelarij heeft te verstaan. Al naarmate men daarbij gebruik maakt van padi-korrels, van een houweel, «bali(j)'eng», rotan «oewi», een fuik «boeboe» of van «pinang» enz. spreekt men van «tĕnung padi», tĕnung beli(j)'eng, tĕnung oewi, enz. Ook voor tĕnung is een vergunning vereischt van het marga-hoofd, terwijl het doesoen-hoofd of diens gemachtigde de séance, welke in het publiek plaats heeft, moet bijwonen. Alvorens daarmee een begin wordt gemaakt, zet het doesoenhoofd aan de toeschouwers het doel ervan uiteen.

Er wordt in het algemeen ge-tĕnong-d:

1°. wanneer men de oorzaken wil opsporen van ziekten, welke ondanks alle mogelijke pogingen, maar niet willen wijken, het z.g. «nĕnongka(n) balĕ sakit»;

2°. om te weten te komen, wie in een bepaald delict, meer speciaal in een diefstalzaak, betrokken is, het z.g. «nĕnongka(n) pĕrkarĕ»;

3°. om na te gaan of een terrein, dat men voor het stichten of verplaatsen van een doesoen wil bestemmen, al dan niet daarvoor geschikt is, het «nĕnongka(n) badah doesoen»;

4°. wanneer men wil weten of een droom, dan wel een bericht uit verre landen ontvangen, al dan niet gunstig is, of wel, wat het lot is van verwanten, die veraf wonen, en die men daarom zelden bezoekt, het z.g. «nĕnongka(n) mimpi» c.q. «nĕnongka(n) bĕritĕ dja'oh»;

5°. wanneer een jongeling, c. q. een meisje, of wel de respectievelijke ouders willen weten of het meisje, c. q. de jongeling op wie(n) men zijn keuze gevestigd heeft, al dan niet een goede partij zal zijn, het «nĕnongka(n) boedjang ngan gadis».

6°. om te weten te komen of buitenechtelijke gemeenschap heeft plaats gehad bij «kĕbĕndon», eveneens genoemd: «nĕnongka(n) boedjang ngan gadis».

De seance wordt geleid door 2 personen, de «doekon tĕnong», meestal een bekwaam geneeskundige, die tevens op de hoogte is van de onontbeerlijke «sĕram's» en een soort van medium, dat voorbeschikt is, als werktuig der goden dienst te doen. Aaneengesloten wenkbrauwen worden geacht een uiterlijk kenteeken te zijn van deze eigenschap.

Waar de verschillende vormen van «tĕnong» nagenoeg aan elkaar gelijk zijn, wordt hier alleen «tĕnong padi» wat uitvoeriger behandeld, waarvoor temeer reden bestaat, daar dit tevens het meest voorkomende genre is. Hiervoor nu heeft men noodig de padi-korrels van een goed gevulde aar, welk voor dit doel van den halm wordt afgebroken. De padi mag niet eerst uitgetreden worden en wordt zoolang in een wit kopje bewaard; verder één «kĕladi»- of «kĕmboelaw»-blad, een takje «sĕlasih» en één van «tjĕndane» of «kĕmoening» hout. Dit alles tezamen noemt men de «ramoe(w)'an tĕnong». Hoewel niet direct benoodigd voor de seance zelve, moeten hier bovendien nog worden bijgezet de gebruikelijke «padang pĕgri(j)'asan»[1].

[1]) een kopje met water, waarin een stukje tjendane hout; een kopje, inhoudende

‹sig*r*ih 7 lambag*r*›, 7 ‹paj*o*t kap*o*g*r*›, 7 ‹si(j)'*o*ng pinang› en 7 ‹gambig*r*› bladeren. De voor tĕnong te bezigen voorwerpen moeten, alvorens als zoodanig te kunnen worden gebruikt, eerst worden belezen, hetgeen men in de volkstaal ‹tawar› noemt.[1]) Voorts moeten bij den aanvang van de séance de padi-korrels, c. q. de andere voorwerpen, op een ‹kadjang› of ‹djal*i*t›, d. i. een soort van mat, worden gelegd en met een ‹kĕmbo(e)law›-blad worden toegedekt.

Degene, die een ‹doek*o*n tĕn*o*ng› noodig heeft om in een ziektegeval b.v. een uitspraak van de Goden uit te lokken, komt tot hem met de mededeeling, dat hij het benoodigde voor een ‹tĕn*o*ng›-séance reeds heeft bijeengebracht; hij vraagt nu den ‹doek*o*n› tot ‹tĕn*o*ng› te willen overgaan, om de reden op te sporen van de ziekte, waaraan de betrokken persoon lijdende is; mocht deze een fout hebben begaan, dan zal deze onverwijld worden hersteld.[2]) De ‹doek*o*n› antwoordt hem dan, dat hij toestemt in de gevraagde ‹tĕn*o*ng›-séance, dat hij wierook zal branden en heil voor de(n) zieke zal afsmeeken, opdat deze zal herstellen.[3]) De ‹doek*o*n› gaat dan over tot het branden van wierook, hierbij een ‹ĕram› uitsprekende, waarin hij ongeveer zegt, dat hij overdag noch 's avonds de Goden aanroept of wierook brandt, maar dat hij thans, onder aanroeping van diverse Goden en geesten, hun hulp zal inroepen voor de(n) bewuste(n) zieke, hun zal vragen welke fout hij begaan heeft, wat voor een offermaal zij wenschen, opdat de patient zal genezen. Tevens vertelt hij, hoe of de ‹tĕn*o*ng› ontstaan is, de z.g. ‹'oesoeran tĕn*o*ng›, en in welke gevallen tĕn*o*ng moet worden toegepast.[4]) Daarop legt hij een wijle zijn rechterhand op het

een mengsel van geraspte kurkuma, sirihkalk en olie, een kopje met water waarop o. m. een melatibloem.

[1]) De formule luidt: „sĕnaq kaloe di goenong bikoe sĕ bikoe, doe(w)ĕ soendĕ, [illegible] „ingat 'angkaw sikat pĕrdjandji(j)'an t'kalĕ di goenong bikoe", waarvan slechts voor de laatste zinsnede eene begrijpelijke vertaling te geven is.

[2]) „akoe 'ini moewat padang pĕg*ri*(j)'ăsan sĕrtĕ ngan ramoe(w)an tĕnong; [illegible] „kĕlipati (ĕ)'ndaq mintaq tĕnong lantang sĕlantangan (ĕ)'ndaq djadi".

[3]) „tĕnong lantang [illegible]

[4]) [illegible]

«kemboelaw»-blad, waaronder de padi-korrels zijn verborgen, neemt dan een paar korrels in de rechterhand, sluit die hand, blaast op de vuist en verzoekt dan de rijstgodin tot «tĕnong» over te gaan, en dat deze «tĕnong» een goed resultaat moge opleveren.[1] Na nogmaals op de vuist te hebben geblazen worden de padi-korrels weer bij elkaar gevoegd en door elkaar geschud op de «kadjang»-mat of «djalit». De «doekoen» neemt alsdan het blad in de linkerhand, terwijl hij met de rechterhand aan den binnenkant van het blad een kruis aanbrengt met het van olie doortrokken vlokje katoen en een weinig kurkuma van de «padang pĕgri(j)'ā-an», waarna de padi-korrels wederom met het blad worden bedekt. Ook het takje «sĕlasih» of «tjĕndanē» ondergaat een geheimzinnige bewerking: het wordt onder het prevelen van «sĕram's» boven de wierook gehouden, vervolgens in het kopje met «tjĕndanē»-water gedompeld, enz. Is deze ceremonie afgeloopen, dan noodigt de «doekoen» het medium uit de rechterhand plat op het «kĕmboelaw»-blad te plaatsen, hij zelf neemt dan het «sĕlasih»-takje in de hand en daarmee op het blad slaande, stelt hij de benoodigde vragen, waarop hij het antwoord verwacht door het zich verspreiden, «bĕpisar» van de padi-korrels. Hij vangt zijn vragen aan met deze inleiding: «Verheven «tĕnong», gij «tĕnong» van de Goden, het menschdom

[illegible]
„'akoe ka(n) ngoesoerkan moelē tĕnong'itoe bĕlom 'adē, pĕnditē bĕlom 'adē,
[illegible] mintaq [illegible] Zie voorts den tekst in de bijlage hierachter.

[1]) „oooot, bĕtāri Sĕri (d. i. de dewi Seri der Javanen) radjē padi toenggang „'anaq 'oemat bĕtanjē mintaq tĕnong sidi, mintaq tĕnong sakti, mintaq „tĕnong sĕlantangan."

van God zit in moeilijkheid, het wenscht den Goden van de «tĕnong» iets te vragen; wanneer de voorwerpen, benoodigd voor tĕnong reeds gezuiverd en schoon zijn, laat ze dan uit elkaar gaan.» [1]) Hieruit blijkt, dat het instrumentarium dus gezuiverd moet zijn, alvorens tot het beoogde doel te kunnen worden gebezigd.

Wanneer geen beweging komt in de korrels, c. q. huuweel, enz. dan geldt dit als een bewijs, dat de voorwerpen niet voldoende gereinigd zijn, in welk geval alsnog tot het reinigen daarvan met zuiver water wordt overgegaan. Vervolgens gaat hij over tot het stellen van de eigenlijke vragen, aldus aanvangende: «gij, Godheid, die over «tĕnong» te zeggen hebt, misleidt ons niet; moet «de oorzaak van de ziekte worden toegeschreven aan den «diwĕ «di laot», God van de zee, zoo ja verspreidt U dan» [2]) Mocht de «ragam», lett. wat door kwade geesten wordt veroorzaakt, niet op rekening kunnen worden gesteld van den «diwe di laot», dan komt er geen beweging in de padikorrels. Telkenmale wordt voortgegaan met het slaan op het «kĕmbeelaw»-blad, gevolgd door de vraag, of de ziekte moet worden toegeschreven aan den invloed van den een of andere Godheid, «apĕ ragam diwĕ ....», waarbij de «doekoen» de verschillende hem bekende Goden de revue laat passeeren, om eventueel ook nog te rade te gaan bij de onderscheidene geesten, inz. de «mĕlikat pojang», totdat bij het vermelden van een dier «diwĕ» c. q. «mĕlikat pojang» de padikorrels zich bewegen, hetgeen als een onmiskenbaar teeken geldt, dat men bij die Godheid, geest, is beland, die de ziekte veroorzaakt heeft. Dan wordt de betrokken Godheid, enz., afgevraagd, wat de zieke misdreven heeft: of hij gezondigd heeft tegen de goede zeden of tegen bepaalde verbodsbepalingen, «adĕ di(j)ĕ salah bepantang bepapsĕ?», of wel, is hij een tevoren gedane gelofte niet nagekomen, heeft hij niet op het geschikte tijdstip geofferd of het offermaal niet naar behooren doen bereiden, «(ĕ)'ndaqlĕ (mĕ)'mba'ijer sangi», enz. De betrokken «diwĕ», gelieve dan op te geven, of hij op een offer-

[1]) „kĕsidi tĕnong, kaw tĕnong, tĕnong diwĕ, tĕnong diwatĕ, sertĕ 'oemat „allah [illegible] bantoe. [illegible] tĕnong [illegible] lah „bantji [illegible] 'ini, [illegible] bantji [illegible] kaw „tĕnong."

[2]) „[illegible] tĕnong [illegible] djangan [illegible] djangan, [illegible] djangan". — hier komt de eigenlijke vraag — „apĕ ragam diwĕ di la'ot, kaloe — — ragam diwĕ di la'ot pisarlah, tĕnong".

maal gesteld is, c. q. welk offermaal. Anders wordt gevraagd of de ziekte door geneesmiddelen moet worden gecureerd, zoo ja, welke geneesmiddelen de (n) zieke moeten worden toegediend. Om op deze vraag een antwoord te erlangen somt de «doekoen» alle hem bekende geneesmiddelen op, totdat het «běpisar» van de padikorrels aangeeft, dat een juist genoemd middel door de Goden wordt aangeraden. Met bekwamen spoed wordt dan aan dien wensch van «diwě», «mělikat» of «pojang» gehoor gegeven: het offermaal gebracht, het geneesmiddel bereid en de(n) patient toegediend. Blijven de padikorrels onbewegelijk, dan moet men zijn toevlucht nemen tot «tileh» of «moeteh gěntong», en bereikt men ook hiermee geen resultaat, dan is de zieke ten doode gedoemd!

Geldt de těnong-séance het opsporen van den dader in een diefstalzaak b.v., het z.g. «něnongkan pěrkarě», dan doet het hoofd van tevoren mededeeling, dat «těnong» plaats zal hebben, omdat een bepaalde doesoen-genoot bestolen is geworden; hij noodigt de omstanders uit om, ingeval een hunner door middel van těnong als dader mocht worden aangewezen, zich aan die uitspraak te onderwerpen, opdat er geen twist uit zal ontstaan [1]), waarop allen dan eerst moeten antwoorden, dat zij de uitspraak zullen aanvaarden. Indien de dief zich onder de aanwezigen bevindt zullen de padikorrels, c. q. houweel, rotan, enz., zich ongetwijfeld bewegen in de richting, waar deze zich bevindt.

De onderscheidene vormen van těnong gelijken in hoofdzaak op de hierboven beschreven «těnong padi», met dat verschil natuurlijk, dat de padi-korrels vervangen worden door een stuk rotan, een houweel, fuik, enz. [2])

[1]) „[illegible] těnong [illegible]"

[2]) Wel te onderscheiden van deze shamanistische wichelarij, kent men ook nog de „těnong tjintjin" waaronder men een soort kinderspel heeft te verstaan, bepaaldelijk tusschen de „boedjang-gadis". Een „doekoen" is hierbij niet van noode evenmin de [illegible] těnong, enz. In het kort komt het spelletje hierop neer: men neemt 2 dunne, zilveren ringen, die men voor ongeveer ½ gedeelte in katoen wikkelt, en dan in een kopje met water doet. Men zorge er voor, dat de ringen blijven drijven. Wanneer men nu wil weten of boedjang A met gadis B zal trouwen, roert men eerst flink in het kopje, dekt het kopje toe, en ziet na eenigen tijd, of de niet omwonden gedeelten van de twee ringen al dan niet tegen elkaar zijn gestooten. Dit levert dan het antwoord op de gestelde vraag.

Tot besluit nog een kleine uitweiding over een zeer bijzondere methode om ziekten op te sporen, waartoe men zijn toevlucht neemt, alvorens door «tĕnong», en in laatste instantie door «tiki» en «moetoes genting» het godsoordeel wordt ingewonnen. Men past haar uitsluitend toe voor ziekte-gevallen, waarbij maar geen beterschap schijnt in te treden. De «doekoen» past alsdan de z.g. «sir»-proef toe. Onder «sir» heeft men te verstaan een duidelijke aanwijzing, die de «doekoen» krijgt, zich openbarende in een ijzig gevoel of rillingen door het geheele lichaam, ten teeken, dat hij, bij het winnen van het gods-oordeel, aangaande den aard der ziekte, de oorzaken daarvan, enz. op het spoor is. Eerst wordt door de «doekoen», onder het branden van wierook, bij de verschillende Goden navraag gedaan, wie onder hen de ziekte veroorzaakt heeft. Evenals bij «tĕnong» worden ook hier de onderscheidene Goden, enz. opgenoemd, met verzoek echter den «doekoen» rillingen te bezorgen, wanneer hij bij de ware Godheid is aanbeland[1]). Heeft de «doekoen» den juisten «diwa» aangeroepen, dan wordt weer gevraagd, waardoor hij zich den toorn der Goden op den hals heeft gehaald, en op welke wijze genezing zoude kunnen intreden, enz. De Godheid antwoordt op de hem gestelde vragen, door den «doekoen» steeds rillingen te bezorgen, in welk geval de «sir»-proef aan de verwachtingen heeft voldaan. In het ontkennende geval, als dus de «doekoen» niets voelt, zal de «doekoen tĕnong» moeten worden ontboden, en kan ook deze aan de Goden geen uitspraak ontlokken[2]), dan kunnen nog slechts «tiki» en «moetoes genting» redding brengen.

Den Haag, Mei 1926.

[1]) [illegible] „mintaq sir di 'awaqkoe".

[2]) Het opsporen van ziekte door middel van „sir" en van „tĕnong" noemt men „[illegible]".

BIJLAGE.

Een andere «'oesəran tĕnong» luidt:

"sĕram maqlajkom sĕram, tĕkalĕ Toe(w)'an mĕndikĕnjĕ 'allah, telah ɣa'ib, bĕkatĕ 'oɣrang (ĕ)'mpat, kese Bidjəbera'il (Gabriel) kĕdoe(w)'ĕ Mĕka'il (Michael), kĕtigĕ Sĕrapil (Raphael) kĕmpat Djəra'il (?), manĕ katĕ Toe(w)'an, kaloe 'oemat 'allah tĕkĕdan boentoe, moenggahlah kĕgoenəng bikoe tanjĕka(n) 'anaq 'adam, sĕlĕlamĕ manghĕ timpəh 'oemat 'allah tĕtanggəng padĕ balĕ 'idapan (ĕ)'ndăq kĕtoedəhan, mangkĕ Bidjĕ bĕra'il mĕnjoerəhlah 'oɣrang doe(w)'ĕ Se Patih djoengkar, doe(w)'ĕ Patih djabaq moenggah kĕgoenəng bikoe, Patih djoengkar na'iq k'atasnjĕ, sampaj di pinggang goenəng bikoe bĕtĕmoelah panditĕ s'oɣrang bĕsoentəng sĕlaəh 'itam sĕtangkaj bĕtoeləng da'on kĕmboelaw sĕlambaɣr noekəpi padi sĕkoelak, mangkĕ bĕkatĕ panditĕ s'oɣrang padĕ Patih djoengkar: toe(w)'apĕ kĕrdjĕ moenggah di goenəng bikoe, katĕ Patih djoengkar: (ĕ)'ndaq nanjĕka(n) pĕtanjĕ'an 'anaq 'adam sĕlĕlamĕ, mangkĕ katĕ panditĕ s'oɣrang: (ĕ)'ndaqlah moenggah k'atas goenəng bikoe djadilah, (ĕ)'nggan 'ini njĕlah 'akoe toeləhi, 'inilah pĕtanjĕ'an 'anaq 'adam sĕlĕlamĕ boləh 'akoe toendjoqka(n), kĕsĕ balĕ 'idapan (ĕ)ndăq kĕtoedəhan, kĕdoe(w)ĕ badă(h) bĕroesəh, kĕtigĕ kabaɣr dja'oh 'ataw mimpi, kĕmpat pĕr'oentəngan galəs ngan boedjang, sĕkali(j)'an 'itoe boləh ditanjĕka(n) dalam tĕnəng, mangkĕ tĕnəng 'adĕ (ĕ)'mpat, dalam (ĕ)'mpat lagi sĕtĕnəng njĕlah tĕnəng bĕ'asi njĕlah tĕnəng padi, mangkĕ larangan tĕnəng padi adĕ (ĕ)'mpat, kĕsĕ tĕnəng boelaq, kĕdoe(w)ĕ tĕnəng bandjəlan, kĕtigĕ tĕnəng 'oejaw 'oejaw, kĕmpat tĕnəng (ĕ)'ndăq bĕtoedəh, mangkĕ larangannjĕ tĕnəng njĕ (ĕ)'mpat 'itoe di mintaqka(n) Patih djoengkar kĕpadĕ panditĕ s'oɣrang dan mintaq ditoenjoqka(n), manĕnjĕ di mintaq njĕlah tĕnəng sĕsoenggoehnjĕ, 'oelĕ itoe Patih djoenglar balĭq toeɣron (mĕ)'ndapati Patih djabaq di bawah goenəng bikoe, laloe kĕmbali kĕbadahnjĕ, njĕlah moelĕnjĕ mangkĕ 'oɣrang tahoe bĕtĕnəng, sĕram!",
waarin verteld wordt, dat toen het menschdom in nood zat Gabriel aan Patih djoengkar bevel gaf om den berg «bikoe» te bestijgen, teneinde de «'anaq 'adam» om raad te vragen; hoe

Patih djoengkar aan deze last gevolg gevende, op den bergrug een godgeleerde ontmoette, die hem de geheimen van de «tĕnĕng» openbaarde. Deze «oesaran tĕnĕng» is kennelijk van een lateren datum, dan die, welke in den noot op bladz. 396 is opgenomen; men lette slechts op de uitheemsche bestanddeelen, zoonals de namen der aartsengelen Gabriel, Raphael en Michael, woorden als «'oèmat 'allah», «'anaq 'adam», enz.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE ONDERAFDEELING BATJAN.

DOOR

W. PH. COOLHAAS.

(Met kaarten).

Tot de inwerkingtreding van Staatsblad 1918 nº. 485 was de onderafdeeling Batjan een onderdeel van de gelijknamige afdeeling, een deel uitmakend van het gewest Ternate en Onderhoorigheden, en stond als zoodanig onder den controleur-afdeelingschef. Bij genoemd Staatsblad werd de andere tot de afdeeling behoorende onderafdeeling, die der Soela eilanden, tot een afzonderlijke afdeeling verheven, waardoor de grens van de nieuwe afdeeling Batjan samenviel met die van de vroegere onderafdeeling. Bij de opheffing van het gewest Ternate en Onderhoorigheden op 1 Juli 1922 werd de afdeeling Batjan onderafdeeling van de afdeeling Ternate van het gewest Amboina, en gesteld onder een controleur B. B. Bij al deze wijzigingen bleef echter het grondgebied gelijk aan dat van de onderafdeeling van vóór 1919.

De onderafdeeling bestaat uit twee groepen van eilanden, die zoowel uit aardrijkskundig als uit bestuursoogpunt vrij veel verschil vertoonen, nl.

1º. de Batjan-archipel, omvattende het sultanaat Batjan, het tot het sultanaat Ternate behoorende eiland Moari, en het gouvernementsgebied Laboeha;

2º. de Obi-groep en de Kekik- en Lawin-eilanden.

I. De Batjan-Archipel.

Literatuur.

Over dezen archipel is betrekkelijk veel geschreven, meestal echter door gelegenheidsreizigers, die slechts gebrekkig met den toestand op de hoogte waren.

Van de werken, waarin uitgebreid of terloops over Batjan wordt gesproken, noem ik:

1°. Pigafetta [1]), die iets over een bezoek van Batjansche grooten aan den vorst van Tidore gedurende zijn verblijf aldaar vertelt (1521). Zijn beschrijving van deze episode in de reis van Magelhaen's tochtgenooten is kostelijk; er blijkt uit, hoe weinig er in de Molukken in al die eeuwen na de komst der Europeanen is veranderd; wat hij van de zeden der Tidoreezen zegt, had gisteren geschreven kunnen zijn.

2°. Valentijn [2]), die echter veel minder uitgebreid is over Batjan, dan over de overige Moluksche eilanden. Hij noemt het rijkje van dien naam al als in verval zijnde.

3°. Bleeker. P., in zijn: Reis door de Minahassa en den Molukschen Archipel (1856), blz. 234 en volg. Hij bezocht evenals Brumund (zie onder 4°.) Batjan in het gevolg van den gouverneur generaal Mr. A. J. Duijmaer van Twist en bleef slechts een paar uur aan den wal.

4°. Brumund. J. F. G. Fragment mijner Reize door de Moluccos; Makian en Batjan (Tijdschrift van het Bat. Gen. van 1856, blz. 323—397). Zijn verhaal is uitgebreider en belangwekkender dan dat van Bleeker.

5°. Van der Crab. P; in »De Moluksche Eilanden«, 1862, (blz. 243 en vlg.). Ook zijn bezoek was slechts zeer kort; hij reisde nl. in het gezelschap van den gouverneur-generaal C. F. Pahud. Wat hij meedeelt is niet zeer belangrijk, enkel vindt men in het artikel eenige waardevolle statistische gegevens.

6°. Bernstein. Dr. H. A.: Voorloopige mededeelingen nopens reizen in den Molukschen Archipel (Tijdschrift Bat. Gen. dl. XIV, 1864, bl. 399). Hij deed een mislukte poging het Sibelah-gebergte te bestijgen en bracht een zoölogische collectie bijeen.

[1]) Antonio Pigafetta. Magellans voyage around the world. The original Text of the Ambrosian Ms with English translation, notes, bibliography and index by J. A. Robertson. Cleveland, 1906. 3 vls.

Het verblijf te Tidore (8 Nov.—21 Dec. 1521) komt voor in Dl II p. 65—111, het verhaal over het bezoek aan den vorst van Batjan p. 101—107.

[2]) Fr. Valentijn. Oud- en Nieuw Oost-Indien, vervattende eene nauwkeurige en uitvoerige Verhandelinge van Nederlands Mogentheyd in die gewesten enz. Dordrecht—Amsterdam 1724—1726.

De beschryving van Batjan maakt deel uit van de „Beschryving der Moluccos" in Dl. I en komt voor op fol°. 116—125

Het eiland Batjan en omgeving
P. Talimau
Goera Itji eilanden
P. Tamete
P. Laloein
Kajoa eilanden
Lata-Lata eilanden
P. Muari
P. Tawali Ki
Kasiroeta
(GROOT TAWALI)
Noesa Lintang
Straat Sambaki
P. Batoe Sombo
Noesa-Raloid
Straat
H. Sale Lamo
Koesoe (Lari)- eilanden
P. Tambelik
P. Batoe Ampat
P. Lara
P. Boenoelajoe
P. Wiring
Tg. Marekoko
Straat Obit
Straat Batjan
P. Mandjoli
LABOEHA
Laboeha Baai
Wajaoewa Baai
Tg. Selang
Japp-Hennecker Hoek
N
Schaal 1 : 300.000

7°. De Klerck, Mr. J. E. Batjan (1864). Mij niet bekend.

8°. Concessionarissen van de eerste Batjan-concessie: Iets over het rijk van Batjan (1881), waarin zijn opgenomen de plannen der concessionarissen en de beoordeeling daarvan door de oud-residenten Bosscher, Van Musschenbroek, Van der Crab en Tobias.

9°. Elout, M. E. F.[1]): Journaal eener reis en bezoek aan de Batjan-eilanden Juli—November 1880. Elout kan beschouwd worden als de stichter van de Batjan-Maatschappij. Hij sloot het concessiecontract met den sultan en was tot zijn dood in 1883 onvermoeid bezig. Deze vlijtige man, ongetwijfeld aangespoord door het opbloeien van Deli, trachtte zich met onvermoeibaren ijver in alle opzichten met Batjan op de hoogte te stellen en was vol grootscheepsche organisatieplannen. Zijn optimisme, o. a. blijkend uit de wijze, waarop hij gevonden gesteenten beschouwt (blz. 26: «Hoe hooger ik ging hoe meer ik denzelfden metaalinhoudenden steen vond, die ik mij verbeeld dat waarschijnlijk tinerts of ijzer bevat») en waarop hij moeilijkheden als het gebrek aan arbeidskrachten wil oplossen, verder de lichtgeloovigheid waarmee hij de mededeelingen der op fooien azende inlanders over parels en dergelijke opneemt, komen dengene, die met de toestanden in de Molukken bekend is, wat kinderlijk voor. Ware hij langer in leven gebleven, dan zou zijn energie echter ongetwijfeld veel meer van de Batjanmaatschappij met haar zeer uitgebreide concessie gemaakt hebben dan onder zijn eerste minder bekwame opvolgers geschiedde.

10°. Verbeek, dr. R. D. M. in het «Molukkenverslag» (Jaarboek van het Mijnwezen 1908) blz. 125.

11°. Door prof. Brouwer[2]) werd in een later Jaarboek een geologische beschrijving van Batjan gegeven.

12°. Aflevering 1 der Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau: Het sultanaat Batjan (1911), de eerste uitgave van dat Instituut; het is van minder belang dan latere afleveringen der Mededeelingen en lang niet altijd geheel juist.

---

[1]) Tijdschr. v. Ned.-Indië 1881, II bl. 161—208, 241—279, 321—352.

[2]) Dr. H. A. Brouwer, Bijdrage tot de geologie van het eiland Batjan (met 3 kaarten en 7 platen). Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië 1921, Verhandelingen II bl. 73—105.

13°. Korn (thans Dr.) V.E.: Het damarbedrijf in het sultanaat van Batjan (Tijdschrift van het B.B. dl. 41, 1910, blz. 277 en vlg.) geeft een korte, doch juiste beschouwing over dit bedrijf.

14°. Coolhaas. W. Ph.: Kroniek van het Rijk Batjan (Tijdschrift Kon. Bat. Gen. dl. LXIII, 1924, blz. 474 en vlg.).

Van werken, die meer over omliggende streken handelen, maar toch ook voor Batjan van belang zijn, noem ik Campen's [1]) verschillende artikelen over Halmaheira, meest in het Tijdschrift van het Bat. Gen. opgenomen, de verhandelingen van Van Baarda [2]) en andere zendelingen [3]) vnl. over de talen van Nd. Halmaheira; dl. III van Adriani-Kruyt's Bare'e sprekende Toradja's, dr. v. d. Veen's [4]) dissertatie over de talen van Noord Halmaheira, de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau [5]) over Halmaheira en over de Soela-eilanden, en boven alles Hueting's uitnemende verhandeling: De Tobeloreezen in hun denken en doen (Bijdr. Kon. Inst. dl. 77, blz. 217 en vlg. en dl. 78, blz. 137 en vlg.); verder nog de gegevens in de Adatrechtbundels VII, X, XVI, XXI, XXII, XXIV.

[1]) C. F. H. Campen. De godsdienstbegrippen der Halmaheirasche Alfoeren. T. Bat. Gen. XXVII, 1882 blz. 438—451.

Id. Het eiland Halmaheira. Ibid. XXVIII, 1883, blz. 240—313.

Id., Nalezingen op het opstel over de godsdienstbegrippen der Halmaheirasche Alfoeren. Ibid. blz. 337—348.

Id. De godsdienstbegrippen der Halmaheirasche Alfoeren. Eenige oude volkssagen naverteld. Ibid XXIX, 1884 blz. 437—442.

Id. Ternataansche poezie 1e en 2e serie. Ibid. 1885, bl. 443—450, 621—631.

[2]) M. J. van Baarda, Leiddraad bij het bestudeeren van het Galela'sch dialect op het eiland Halmaheira. 's-Gravenhage 1918 (Uitgave Kon. Instituut T. L. en V.k).

Id. Woordenlijst Galëlareesch—Hollandsch. Met ethnologische aanteekeningen. 's-Gravenhage 1895. (Uitgave Kon. Instituut T. L. en Vk.).

Id. Het Loda'sch in vergelijking met het Galela'sch dialect op Halmaheira. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. Dl. 56, 1904, blz. 317—507.

[3]) A. Hueting, Een Tobeloreesch—Hollandsch Woordenboek. 's-Gravenhage, 1908. (Uitgave Kon. Inst. T. L. en Vk.).

G. J. Ellen, Woordenlijst van het Pagoe op Noord Halmaheira. Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. Dl. 72, 1916, bl. 61—102.

Id., Woordenlijst van het Modole op Noord-Halmaheira. Ibid blz. 103—132.

J. L. D. van der Roest, Een woordenlijst der Tobelo-Boeng-taal. 's-Gravenhage 1905. (Uitgave Kon. Inst. T. L. en Vk.).

[4]) H. van der Veen, De Noord-Halmahera'sche taalgroep tegenover de Austronesische talen. Proefschrift. Leiden 1915.

[5]) J. M. Baretta, Halmahera en Morotai. Bewerkt naar de memorie van den kapitein van den generalen staf .... Med. Enc. Bur., afl XIII, Batavia 1917.

P. van Hulstijn. Soela-eilanden. Ibid afl XV Weltevreden 1918.

F. S. A. de Clercq's Bijdragen tot de kennis der residentie Ternate wemelen van onjuistheden.

Alle verschenen kaarten van de Batjangroep zijn zeer slecht; de nieuwe topographische schetskaart, waarvoor de groep van 1921 tot 1923 werd opgenomen, is nog niet voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

Ligging, grenzen en gesteldheid.

De Batjangroep ligt Westelijk van het Zuidelijk schiereiland van het in vorm op Celebes gelijkende eiland Halmaheira en vormt met Obi het zuidelijk uiteinde der eigenlijk gezegde Molukken, (d. z. Halmaheira met Morotai en de Westelijk daarvan gelegen kleine eilanden: Ternate met Hiri, Tidore met Maitara en de rots Filonga, Mare, Moti, Makian, de Kajoa en Goeraitjigroepen, de Batjan- en de Obi-archipel of nog specialer alleen die kleine eilanden).

De groep ligt op ongeveer 127—128° Oosterlengte en 5'—1° Zuiderbreedte. In het Westen wordt de Batjan-archipel door de Moluksche zee begrensd, evenals in het Noorden en Zuiden, waar men echter, in tegenstelling met de onbegrensde Westerhorizon, verschillende eilanden ziet liggen, nl. in het Noorden de Kajoa- en Goeraitji-eilanden en in het Zuiden de Obi-groep. In het Oosten is de groep door straat Patientie van Halmaheira gescheiden.

De geheele groep, bestaande uit meer dan 80 eilanden, eilandjes en rotsen, heeft een oppervlakte van 332130 H.A., waarvan 1425 H.A. toebehooren aan het sultanaat Ternate, nl. het eiland Moari, ± 300 H.A. aan het gouvernement, terwijl de rest het sultanaat Batjan vormt. Het hoofdeiland, eveneens Batjan genaamd, heeft een uitgestrektheid van 236675 H.A. Het bestaat uit 3 duidelijk af te scheiden gedeelten, van elkaar gescheiden door de smalle alluviale laagvlakten van Laboeha-Babang en van Wajaoewa-Songa. Op de bestaande kaarten zijn deze laagvlakten veel te breed aangegeven, de afstand Laboeha-Babang is slechts 3 uur gaans (16 K.M.), terwijl het pad van Wajaoewa naar Songa gemakkelijk in 1½ uur is af te leggen (7½) K.M. Heeft volgens de kaart het eiland den vorm van een klomp, in werkelijkheid laat het zich zeer goed met Celebes vergelijken, waarbij de schiereilanden met de bergen Sibelah en Bibinoi overeenkomen met de Z.W. en Z.O. schiereilanden van Celebes,

terwijl het Noordelijk deel door de ver binnendringende baai van Loid in twee deelen verdeeld wordt, die overeenkomen met de N.W. en N.O. schiereilanden van het zooveel grootere eiland. Wat den verticalen bouw aangaat, is echter het eiland veel beter in drieën te verdeelen dan in vieren. Het midden, Seki geheeten, welken naam men ook wel op het geheele eiland hoort toepassen (echter nooit door de eigenlijke bewoners) en dat vnl. uit oude leigesteenten bestaat, wordt ingenomen door het in zijn hoogsten top 2199 M. hooge, in Zuidwest-Noordoostelijke richting loopende Sibelah[1]-gebergte, dat een tot dusver niet overgetrokken scheidsmuur vormt en waarvan de bodem voor cultuur niets oplevert. Enkel de Westhelling is van zee uit tot een hoogte van ± 25 M. voor klapper- en voedingstuinen in gebruik; hier en daar vindt men er verder wilde notemuskaatboomen, waarvan de opbrengst niet wordt geoogst. Copal noch damar komen hier voor.

Het tweede deel n.l. het Zuid-Oostelijk gedeelte van het eiland is voor Batjan vrij vlak te noemen; Oostelijk van de landengte Wajaoewa-Songa en langs de kusten, waar de bodem voor klappercultuur goed terrein levert, vindt men vrij groote vlakten; van boschproducten komen hier in het binnenland enkel damar tĕnang (= de Borneosche matakoetjing) en hitoe voor, benevens de overal aanwezige houtsoorten.

Het derde deel, het gedeelte N.W. van de lijn Laboeha Babang, Mbatjang geheeten, is op zijn beurt weer in drieën te verdeelen:

1e. Een zeer geaccidenteerd, hoewel niet zeer hoog (hoogste toppen ± 900 M.) Westelijk deel, dat veel gomcopal en damar levert.
2e. in het Oosten, de slecht begaanbare, damar leverende bergen van Sebatang en Goro-goro (700 à 800 M.); en
3e. het midden, een vlakker stuk dat Zuidelijk van het gebergte bij Jaba aan de baai van Loid ± 170 M. hoog begint en naar het Zuiden langzamerhand hooger en breeder wordt en waardoor de voor vlotten in den regentijd bevaarbare Sadjoang-rivier stroomt[2]. In het Zuiden vormt deze vlakte een reusachtig sagomoeras en zou de voedselschuur van Batjan;

[1]) De naam hiervan heeft niets te maken met een koningin Isabella, zooals soms wordt beweerd; in de Molukkesche talen wordt vaak de ê gebruikt, waar anders in het Maleisch de toonlooze e staat, die de Molukkentalen niet kennen; sibêlah is gelijk aan sebelah: naast (de vlakte).

[2]) De G. Sapoek staat op het kaartje te ver naar het Oosten.

het Noordelijk deel er van is wellicht voor Europeesche cultures niet ongeschikt.

Kustvlakten vindt men in het Noorden:

1°. Langs de straat Sambaki, n.l. een breed mangrovemoeras met smalle voor landbouw geschikte droge strook er achter;

2°. een gedeeltelijk met cocospalmen begroeide vlakte rondom de baai van Loid;

3°. de met kokospalmen begroeide vlakte van Goro-goro.

Het eiland bestaat uit oude schiefers en oudere eruptiefgesteenten, tertiaire andesieten en basalten en miocene en jongere tertiaire benevens kwartaire sedimenten (Verbeek t.a p. bl. 132).

Het tweede eiland in grootte is Kasiroeta (54.425 H.A.), vaak ten onrechte Groot-Tawali genoemd; welke naam enkel toekomt aan het N.O. gedeelte van Kasiroeta, gelegen tegenover het eiland Klein-Tawali. De kustvorm is vnl. aan den Westkant zeer grillig. Evenals het eiland Batjan is het naar den verticalen bouw in drieen te verdeelen. Het bestaat nl. uit een groot bergachtig darmarleverend Noordergedeelte (± 800 M. hoog), dat van het eveneens bergachtige en damarleverende Zuiden gescheiden wordt door een smalle, moerassige met sagopalmen beplante vlakte, die van de baai van Imboe-imboe naar het Oosten langzamerhand lager wordt en door de Kasiroeta-rivier wordt doorloopen. Waar dit riviertje de zee nadert, vindt men de overblijfselen der oudste sultansnederzettingen, (zie Kroniek van Batjan t.a.p., blz. 497). Een kustvlakte vindt men enkel bij Palamea aan de Westkust; voor de klappercultuur is ze wel geschikt. Het bergland aan de N.W.kust wordt mede voor deze cultuur gebruikt. Over den geologischen bouw is nog zeer weinig bekend.

Dit is ook het geval met het derde eiland in grootte, het bijna onbewoonde Mandioli (21.975 H.A), dat bijna geheel met laag bergland (tot ± 600 M. hoogte) bedekt is. De Z.O. kust loopt van zee uit vrij langzaam op en is voor de klappercultuur van belang; aan de Westkust vindt men bij Garong een vlakte. Van harsen vindt men op dit eiland enkel damar tenang.

Het vierde eiland Obit of Batanglobang (3.150 H.A.), midden in straat Batjan gelegen, verraadt duidelijk zijn oorsprong: koraal. De bergen zijn er laag en voor een groot gedeelte ontboscht. Men treft er verschillende klapperaanplantingen aan.

Om en tusschen de hier genoemde eilanden vindt men zeer vele kleinere, waarvan sommige voor de klappercultuur

(Parapotang, Ambatoe, Nanas, Wiring, Noesa Raboid, Tawali Ketji'), andere voor den verbouw van voedingsgewassen (Lata lata-eilanden, Moari) van belang zijn.

Alle eilanden van de groep zijn, behalve waar het tegendeel reeds werd vermeld, met zware bosschen bedekt, die goed timmerhout (ijzerhout, gofasa, linggoa, tënang enz.) leveren. De vlakke gedeelten zijn voor zoover ze moerassig zijn, geheel ingenomen door sagobosschen; voorzoover ze het niet zijn, kunnen ze waar de veelal steenachtige bodem het ten minste toelaat, voor klappercultuur gebruikt worden. Voor deze cultuur zeer geschikten grond treft men echter zelden aan.

Straten, golven en kusten.

Voor den niet met het vaarwater bekenden zeeman is het niet gemakkelijk de eilandengroep te naderen. In de eerste plaats treft men bijna overal ondiepten en riffen aan. Verder zijn de ankerplaatsen, die aan de Noordzijde gedurende den Noordmoesson (November—Maart), aan de Zuidzijde gedurende den Zuidmoesson (Mei—September), aan de Westzijde gedurende beide moessons niet veilig te noemen. Van de baaien rondom eigenlijk Batjan zijn die van Laboeha en van Wajaoewa in het Zuiden en die van Leid in het Noorden nog het best te gebruiken. Toch is het lossen bij Laboeha in den tijd der Zuidenwinden verre van gemakkelijk, soms zelfs onmogelijk. De baaien aan den Oostkant, dus aan de straat Patientie, nl. die van Goro-goro, Sabatang, Sajoang en Songa, zijn bruikbaar; de sterke stroomingen in de genoemde straat zijn voor kleinere schepen echter zeer hinderlijk. Van het Westen uit is de groep nog moeilijker te naderen. De zeer schilderachtige Westkust van Kasiroeta, waar talrijke, veelal vrij diepe golven en baaien diep het land indringen (zoo die van Mamang, van Bisori, van Imboe-imboe), is zoowel in den Noord- als in den Zuidmoesson moeilijk te bereiken; de riffen en rotsen voor de openingen der baaien bemoeilijken den toegang; de Westkust van Mandioli heeft in het geheel geen goede ligplaats, (er voor ligt een groot rif); de baaien aan de Oostkust van de Lata-lata-eilanden leveren voor niet te groote schepen goede schuilplaatsen op.

In de straten tusschen de verschillende eilanden kan men behalve wanneer er veel stroom staat, betrekkelijk veilig liggen; daar het vaarwater echter nog nooit is opgenomen en overal

riften en ondiepten voorkomen, is het voor grootere schepen ongewenscht buiten de gewone route te varen. Waar bij de toeneming der klappercultuur de K. P. M. stoomers meer en meer tusschenplaatsen gaan aandoen, is het van veel belang dat een behoorlijke opneming van het vaarwater plaats vindt; na ruim driehonderd jaar van Nederlandsch gezag of althans Nederlandschen invloed had men meer locale kennis mogen verwachten. Onlangs werden in het gewone vaarwater naar Ternate, nl. in de straten Obit, Herberg en Sambaki, enkele bakens geplaatst.

Rivieren.

De rivieren zijn alle voor de scheepvaart van uiterst weinig belang; hun verval is meestal zeer groot, de waterhoeveelheid gering. Voor kleine prauwen zijn te bevaren: steeds de Inggoirivier, de Poan, de Air Besar en de Kasiroeta-rivier. De Inggoirivier, de uitmonding der groote sagomoerassen in de vlakte van Laboeha-Babang waarvan ze door een meertje gescheiden is, is van belang voor het vervoer van sago. Langs de andere rivieren worden boschproducten per vlot naar beneden gebracht. De riviertjes zijn verder van nut voor de drinkwatervoorziening — zoo de Mandewong en de Amassing voor de onderafdeelingshoofdplaats Laboeha — en verder voor de sagowassching. Waar bij de kampongs geen rivieren zijn, zijn of worden thans gecementeerde kampongputten met bijbehoorende waschgelegenheid aangelegd. Bij bandjir kon de rivier Amassing, die vlak bij de kust in de Inggoi liep, voor de kampong Amassing gevaarlijk worden; even boven de uitmonding in de Inggoi is de Amassingrivier thans afgedamd; ze loopt nu zelfstandig in zee, vrij ver van de bedreigde kampong.

Wegen, paden en middelen van vervoer.

Op den voorgrond dient te worden gesteld, dat het verkeer bijna geheel over water plaats heeft; werd boven het vaarwater vooral door klippen en ondiepten vrij gevaarlijk genoemd, voor prauwen leveren deze natuurlijk, vnl. tusschen de eilanden, veel minder bezwaren op.

Bij de geringe bevolkingsdichtheid en de bergachtigheid van het zware terrein is wegenaanleg dan ook zeer moeilijk en vrijwel overbodig. De bevolking woont behalve in den driehoek Laboeha — Koepal — Brangkadolong slechts aan de kust, en

het ziet er niet naar uit of binnen afzienbaren tijd het binnenland bewoond zal worden. Het gewone vervoermiddel is en blijft de prauw.

Wegen heeft men enkel ter hoofdplaats en vandaar langs de kampongs Tomori en Makian naar de onderneming Brangkadolong van de Batjan-Archipel-Maatschappij. Deze laatste weg wordt gebruikt voor het vervoer van de koffie van de genoemde onderneming en van de producten uit den klappertuin van den sultan bij de Mandewong. In 1921 is nog een weg aangelegd van de kampong Amassing naar den rubbertuin van de B. A. M., over de Inggoi en de Amassing-rivier, over welke laatste een fraaie brug is gelegd, die echter veel van bandjirs heeft te lijden. Daar deze weg echter alleen door voetgangers en dan nog slechts zelden wordt gebruikt, groeit hij voortdurend, op een smal voetpad na, dicht; een bewijs voor de overbodigheid van den besteden arbeid. Van den eerstgenoemden weg loopt midden tusschen de kampongs Tomori en Makian rechts een goed voetpad over Koepal naar Panemboang, links een pad naar Babang. Een bruikbaar pad loopt verder van Wajaoewa naar Songa. In het damarbergland vindt men ten slotte de «paden» der damarhalers; op mijn tochten in het oerwoud daar, kon ik echter gewoonlijk niet merken, dat ik op een pad was; de geoefende Alfoeren herkenden den weg aan bepaalde teekens aan de boomen; merkte ik wel iets van een pad, dan spraken zij reeds van «djalan besar».

Hoewel behalve in het Sibelah-gebergte het terrein nergens boven 1000 M. stijgt, zal het aanleggen van wegen vele moeilijkheden geven. De vlakten zijn grootendeels moerassig, het bergland is zeer geaccidenteerd, een hoogvlakte treft men niet aan. Bij het doortrekken van het bergland gaat het voortdurend bergop, bergaf. Zelfs langs de kust zal een weg-tracé moeilijk te vinden zijn. Hier en daar vindt men een mangrovekust, elders een langzaam afloopend zandig strand, op weer andere plaatsen — en dan nog wel vrij talrijk — een steil uit zee opstekende rotsenkust.

Het transport te land geschiedt alleen door middel van enkele grobaks, getrokken door aan den sultan en aan de B. A. M. toebehoorende sapi's, of door koelies. Karretjes (bendie's) worden niet, fietsen weinig gebruikt.

De K. P. M. doet Labuha eens (sinds Juli jl. tweemaal) per

maand op de vaart van Ambon over Ternate naar Nieuw-Guinee aan, eens (sinds Juli jl. eveneens tweemaal) op den terugweg. Soms worden voor verscheep van copra ook andere plaatsen aangedaan.

Het aan de firma Diepenheim toebehoorende stoomertje «Laga» bezoekt geregeld de verschillende damarposten en brengt voor handelaren copra ter hoofdplaats, meestal bestaat voor particulieren gelegenheid mede te varen.

De motorboot «Pauline» van de B. A. M. bezoekt gewoonlijk tweemaal per maand voor copra-opkoop Ternate en tusschenliggende eilanden, bovendien vaart het maandelijks eens rondom de Batjangroepen. De B. A. M bezit voorts drie vaartuigen voor parelvisscherij en een aantal laadbooten.

De controleur beschikt over een motorsloep, die vnl. tusschen de verschillende eilanden van de Batjangroep goed bruikbaar is, maar die te klein is voor gebruik op de open zee.

Een vijftien-tal handelsprauwen van Chineezen (fenis, soepesoepe) en talrijke kleine prauwen (1678, n.l. lepa-lepa's perahoe Batjan, perahoe Taliaboe, perahoe Galela, pakata's) bevaren zee en straten. Enkele Badjo's bezitten padewakangs. De komst van een aantal Mandarprauwen met allerlei handelsgoederen bij het begin van den Zuidmoesson is voor de bevolking een gebeurtenis van belang.

Flora en fauna.

Bijna de geheele groep is nog met oerbosschen bedekt. Slechts hier en daar vindt men als onderbreking een ladang en in de vlakten wat klappertuinen; de sagomoerassen maken den indruk op natuurlijke wijze te zijn ontstaan; aan onderhoud ervan geschiedt niets.

De flora is nog slechts zeer weinig bestudeerd; zij komt overeen met die van Halmaheira; daar de regenval over het geheele jaar ongeveer gelijkelijk verdeeld is, vindt men altijd groene tropenwouden, die buitengewoon veel verschillende soorten planten herbergen. Onder de zeer hoog opgaande boomen vindt men betrekkelijk weinig onderhout. Van de door het bosch geleverde producten zijn van belang: copal en damar, houtsoorten (ijzerhout, gofasahout, linggoahout, tenang) en enkele vlechtwerkmaterialen leverende boomen en struiken, verder bamboe; rotan en ebbenhout komen vrij weinig voor en zijn van

slechte kwaliteit. De wilde notemuskaat en kruidnagelboomen op den Sibelah-berg zijn weinig talrijk en worden niet gebruikt.

Voor de bevolking is het belangrijkste gewas de sago, verder ook de kokospalm, maïs, rijst en tabak.

Voor den zoöloog en wel speciaal voor den ichthyoloog vormt de groep een prachtig terrein van onderzoek.

Geweldig veel visschen en waterdieren van de meest uiteenloopende soorten komen voor. De bevolking weet van de rijkdom aan eetbaren visch lang niet voldoende profijt te trekken.

Van de merkwaardige zeebewoners vallen te noemen: de vrij talrijke potvisschen, dolfijnen, doejoengs, schildpadden, de tripang, de vele lichtgevende dieren, en vooral de kolossale kolonie van kwallen, die men steeds in de baai van Laboeha kan aantreffen.

Hier en daar vindt men parelbanken. Trocaschelpen worden uitgevoerd. Fraaie zeetuinen komen hier en daar voor.

Ook insecten van allerlei aard kan men aantreffen, o.a. de in de sagomoerassen levende koepoernadja, een buitengewoon fraai geteekende vlinder.

Slangen, vnl. de als oelar patola bekend staande python reticulatus, en krokodillen, zijn talrijk.

Van vogels vallen te noemen: koem-koem's (groene en grijze boschduiven), maleo's, neushoornvogels, papegaaien en een enkele niet zeer fraaie paradijsvogel (Semioptera Wallacei).

Zoogdieren zijn minder talrijk: vele hoogst schadelijke zwijnen, wat herten, wat honden, wat koesoe's (buidelratten) zijn wel de belangrijkste. Batjan is het Oostelijkste eiland, waar men nog apen aantreft, nl. een soort zwarte boetoeng; de bruine huisaap, genoemd in de Mededeeling van het Encycl. Bureau, blz. 9, komt er niet voor.

Klimaat.

De Batjaneilanden liggen nagenoeg onder den aequator, zoodat de middagzon er steeds hoog staat. Temperatuurswaarnemingen zijn, zoover mij bekend, nooit systematisch gedaan; over het algemeen is de warmte overdag groot, terwijl 's nachts sterke afkoeling plaats heeft. Doordat regens het geheele jaar door vallen, kent men niet de zeer droge, onaangenaam warme dagen die elders in den Oostindischen Archipel voorkomen.

Van de winden is het krachtigst de van ongeveer 5 Mei tot eind October doorstaande Zuidmoesson (selatan) overeenkomend

met den Oostmoesson elders, die gedurende deze maanden dagelijks 's morgens omstreeks 9 uur komt opzetten en in toenemende sterkte tot zonsondergang doorwaait om dan plaats te maken voor koele bergwinden. De baaien aan den Zuidkant zijn gedurende dezen tijd voor kleinere schepen niet veilig. Begin November ongeveer draait de wind door het Zuidwesten (berdajat) en Westen (barat) heen naar het Noorden; in dezen tijd heeft men vaak plotseling zeer heftig opstekende, maar ook weer even spoedig in kracht verminderende winden. De Noordmoesson (lauet), overeenkomend met den Westmoesson elders, heerscht dan van December tot ongeveer eind Maart, echter minder krachtig dan de Zuidenwind in de maanden Mei tot November. Van eind Maart tot eind Mei heerschen wisselende winden, wel meest uit het Oosten, maar zonder dat van een Oostmoesson kan gesproken worden. Het spreekt vanzelf, dat de data van het invallen en doorstaan der moessons niet nauwkeurig kunnen worden opgegeven: in 1922 b.v. stond de Zuidenwind zeer sterk en zeer lang door, in 1923 daarentegen slechts vrij zwak en enkel tot eind September; 1924 was een normaal jaar. Over den regenval is het moeilijk iets bepaalds vast te stellen; vrij droge jaren (1923) wisselen af met natte (1921—1922); maanden, waarin het eene jaar veel regen valt, zijn in andere droog; een vaste regel valt niet op te merken: alleen October is steeds een maand met weinig regen. De regens zijn verder vrijwel over het geheele jaar gelijkmatig verdeeld.

Enkele statistische gegevens volgen hier onder:

Gemidd. van	Totaal.		Januari.		Februari.		Maart.	
	a.	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*
1886—1917 . . .	1744	132	187	13	160	11	155	11
1921	*2152*	159	160	12	194	13	122	14
1922	1959	111	196	15	184	11	*198*	11
1923	1573	86	172	12 [1])	55	1	186	14
1924	1907	159	208	14	193	14	136	10
1925			255	14	*253*	10	175	10

Gemidd. van	April.		Mei.		Juni.		Juli.	
	a.	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*
1886—1917 . . .	174	12	149	12	153	12	145	11
1921	285	11	121	14	202	18	181	14
1922	166	13	100	8	*244*	13	200	6
1923	274	7	*216*	9 [1])	50	1	*235*	6 [1])
1924	105	9	141	10	231	16	181	18
1925	179	13						

[1]) Opmerkelijk weinig regendagen met zware buien.

Gemidd. van	Augustus.		September.		October.		November.	
	a.	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*	*a.*	*b.*
1886—1917 . . .	138	12	100	8	99	8	109	9
1921	135	11	*211*	18	60	8	233	13
1922	*221*	7	112	8	57	6	66	6
1923	14	2	50	3	42	5	96	5
1924	143	16	126	13	51	6	220	15

Gemidd. van	December	
	a.	*b*
1886—1917 . . .	175	12
1921	238	12
1922	215	7
1923	182	11
1924	196	13

a. Hoeveelheid regen in m M; *b.* aantal regendagen

De cijfers zijn ontleend aan den te Laboeha op ± 200 M. van de kust opgestelden regenmeter. Eigenaardig zijn de cijfers voor 1923 met weinig regendagen en hooge dagmaxima. De op ± 100 M. hoogte door de Batjan-Archipel-Maatschappij te Bangkaldoeng aan den voet van den Sibelah opgestelde regenmeter, geeft evenals de meter in den rubbertuin van die maatschappij te Amassing veel hoogere cijfers voor den neerslag. Onder de inlanders staat het Zuidelijk gedeelte van Kasiroeta, waar geweldige slagregens kunnen optreden bekend als: «gedong hoedjan» en «hoedjan poenja mai». Een hevig onweer had gedurende mijn verblijf in de Molukken (Maart 1921—Juni 1925) niet plaats; de bewoners deelden mij mede, dat donderbuien zeer zelden voorkwamen.

Vulkanische uitbarstingen zijn op Batjan onbekend; aardbevingen komen van tijd tot tijd voor; in April 1925 van een sterkte en veelvuldigheid als er sinds de groote aardbeving van 1902, waarbij deelen van de Noord- en Westkust van Kasiroeta in zee verdwenen en te Laboeha warm water uit den grond spoot, niet meer voorkwamen. [1])

II. Bevolking.

Sterkte.

De Batjangroep is steeds dun bevolkt geweest, reeds in Valentijn's tijd (begin 18[de] eeuw) wordt geconstateerd, dat het aantal bewoners «vroeger» veel grooter is geweest; zonder op-

[1]) Als typisch feit kan hierbij nog worden vermeld, dat door Mohammedaansche en Christelijke hoofden naar aanleiding van de aardbeving in April 1925 aan den Controleur verzocht werd een man, die met zijn dochter in

gave wat onder »vroeger« moet worden verstaan. Toeneming had tot aan het laatste derde deel van de 19de eeuw slechts weinig plaats; vermoedelijk hebben talrijke pokkenepidemieën hier een funesten invloed gehad. De vorsten van Batjan uit het midden der 19de eeuw trachtten wel bewoners te lokken; tot het van waarde worden van damar, waardoor damarhalers werden aangespoord over te komen, echter zonder succes. Een tweehonderdtal in 1847 van Bonoa, een eilandje bij Seram, naar Batjan verhuisde huisgezinnen, werden op last van den gouverneur der Molukken, Cleerens, weer naar hun land teruggebracht. Ook de Tobeloreesche zeeroovers schijnen de vestiging van vreedzame landbouwers te hebben belemmerd.

Gilles Zeist, een der eerste Hollanders, die op Batjan woonde (1625), had gaarne een volksplanting van 800 tot 1000 »manspersonen met hun gezinnen op het eiland gevestigd gezien, opdat daar even veel en nog meer kruidnagels dan van Makian en Amboina zou kunnen halen«. Dichtbevolkt was dus de groep in zijn tijd niet.

Volgens Valentijn woonden in 1706 10.000 à 12.000 menschen op de eilanden, in 1907 na een (pokken) epedemie slechts 2000, na eenige jaren heetten er slechts 200 man over te zijn. Omstreeks 1850 schat men het aantal bewoners op 1000, voor 1848 vind ik 1010, voor 1852 2862 (ongetwijfeld te hoog), voor 1855 1633 opgegeven. In 1860 is het aantal bewoners tot 5976 gestegen, in 1880 tot 5409, in 1910 tot 9021; de volkstelling van 1920 gaf 10767, cijfers over 1935 vermelden 11297 bewoners. De sterkste stijging ligt dus tusschen de jaren 1860 en 1910, na dien gaat het aantal menschen langzamer naar boven.

Indeeling, stammen.

De bewoners der eigenlijke Molukken kunnen verdeeld worden in twee groepen, die van geheel verschillende afkomst zijn, hetgeen zich minder in levenswijze en adat uit, dan in taal en soms in lichaamsbouw. De scheidslijn der beide groepen loopt van West naar Oost dwars over Makian, waarbij de bewoners van West-Makian tot de Noordelijke, die van Oost-Makian tot de

---

bloedschande hadde te leven, te straffen, aangezien zijn daden ongetwijfeld de oorzaak van een aanstaande ramp zouden zijn; de herhaalde aardbevingen waren de voorboden hiervan; dit geloof vindt men overal in de Molukken terug.

Zuidelijke groep behooren, en verder over Halmaheira, hierbij de grens tusschen de districten Oba en Waisile eenerzijds en Weda en Maba anderzijds ongeveer volgend, zoo dat alles wat ten Zuiden van die lijn ligt tot de Zuidelijke groep behoort.

De talen der Noordelijke groep (het Ternataansch, West-Makiansch, Tidoreesch, Tobelosch, Galelareesch enz.), behooren niet tot den Maleisch-Polynesischen taalstam (vgl. dr. v. d. Veen's dissertatie), die van de zuidelijke groep (Batjansch, Oost-Makiansch, Kajoareesch, Boelisch, Mabasch, Patanisch, Weda's, Ganesch) behooren er wel toe. De Westelijke talen van deze groep, dus het Batjansch en het Oost-Makiansch, nauw verwant aan het Soelasch en aan het Banggaaisch, hangen daardoor samen met de talen van Midden-Celebes; de Oostelijkste vertoonen overgangen tot de Melanesische talen van Noord-West-Nieuw-Guinee (vgl. Adriani-Kruyt dl. 3).

Wat den lichaamsbouw aangaat, vindt men onder de Alfoeren [1]) van Noord-Halmaheira, vnl. onder hen die het minst den invloed der hierheen van oudsher ter wille der begeerde specerijen in talrijke mate toestroomende vreemdelingen hebben ondergaan, (dus onder hen, die het verst in het binnenland wonen, en wel speciaal onder den stam der Madole's) typen, die in het geheel geen Maleischen indruk maken; lange, gespierde menschen, met vaak Grieksche profielen, met oogen die een eigenaardige «wilde» uitdrukking hebben en vaak met zeer sterken baardgroei (vgl. over dergelijke figuren op Celebes, D. de Jongh in Tijdschr. Kon. Bat. Gen. 1924, blz. 587, die hen met Indianen vergelijkt). Het type is geheel anders dan dat der eenigszins op Papoea's gelijkende bewoners van Seram, die men ook Alfoeren noemt, zonder dat zij vermoedelijk met de bewoners van N.W. Halmaheira verwant zijn. De volken van de Zuidelijke groep wijken in lichaamsbouw niet van de Maleiers af.

Of de Noordelijke groep autochthoon is, waag ik niet te zeggen; het komt mij zeer onwaarschijnlijk voor (somatologische onderzoekingen hadden, voor zoover mij bekend, niet plaats); de Zuidelijke groep is het zeker niet, vermoedelijk zijn de stammen tot deze groep behoorend over de Soela eilanden van het Westen in deze streken gekomen en doorgedrongen tot aan Misool en tot aan de Noordkust van Seram toe.

---

[1]) Onder Alfoeren wordt hier verstaan niet-Mohammedaansche en niet-Christelijke inlanders.

De Noordelijke stammen hebben in de Molukken steeds door energie uitgemunt, de rijken van Ternate en Tidore hebben hiervan getuigd; thans zijn vooral de Ternatanen sterk gedegenereerd. Tidoreezen kan men door de geheele Molukken nog als handwerkslieden terugvinden; steeds keeren ze echter naar hun land terug. De roof- en zwerflust van Tobeloreezen en Galelareezen was tot Celebes en Timor toe berucht. De leden der Zuidelijke groep vertoonen weinig eigenaardigs, een rol van beteekenis hebben ze, zoover bekend, niet gespeeld.

De vorsten van Batjan hadden blijkens hun oude verhalen vroeger betrekkingen met Misool, Noord-Seram, Banggaai; of werkelijk hun rijk zich vóór de komst der Europeanen zoover uitstrekte, en zij dus eerder dan de Ternataansche vorsten beheerschers van een machtig Molukkenrijk waren, zooals zij gaarne beweerden en beweren, zal wel een open vraag blijven (vgl. Tijdschr. Bat. Gen. dl. LXIII, blz. 478).

De vorsten van Batjan hadden hun zetel oorspronkelijk op Oost-Makian (waar thans nog een volk woont, behoorend tot de Zuidelijke groep); daarna op Kasiroeta, sinds de komst der Portugeezen en wellicht in verband daarmee zijn ze te Amassing op Groot-Batjan gevestigd. Vermoedelijk behoorden ze wel tot de Zuidelijke groep; voor alle adathoofden had men ten minste eigen Batjansche namen, die pas later door die van Ternate, het toon aangevende der Moluksche rijken, zijn vervangen. Het eigenlijke volk behoort zeker tot de Zuidelijke groep. Bij hun komst van Makian (mogelijk een gevolg van het opdringen van de noordelijke stammen), vonden de eerste vorsten de geheele groep bewoond door verschillende stammen (soanang) elk met eigen gebied, en die onder eigen hoofden stonden (nl. ambasaja's en datoe's, later onder Ternataanschen invloed ngofamanjira's, kimelaha's, sengadji's, gezamenlijk bobato's genoemd).

Bij de komst der Portugeezen was Batjan slechts het derde of vierde der Moluksche rijken (1. Ternate, 2. Tidore, 3. Djailolo, 4. Batjan, of de laatste twee andersom), en sedert is het rijkje nog voortdurend achteruitgegaan, het aantal bewoners tot het midden der vorige eeuw voortdurend afgenomen. Omstreeks 1850 was het aantal echte Batjanners nog slechts 400, allen in de kampong Amassing wonend. Het soenangverband bleef, althans in naam, nog tot in het begin van deze eeuw bestaan; de bobato's woonden ter hoofdplaats en gingen van tijd tot tijd

naar het gebied waar de soms geheel uitgestorven stam, wier nominaal hoofd ze waren, gewoond had om van de vreemdelingen, die er zich gevestigd hadden, de ngase (schatting) voor de verschillende producten te eischen. Waren ze oudtijds erfelijke hoofden, later werden ze door den sultan benoemd en waren slechts personen, aan wie de vorst het niet onvoordeelig baantje van ngase-inner had opgedragen. Waren de bobato's dus oorspronkelijk stamhoofden, in den lateren tijd waren ze niet anders dan territoriale hoofden. Sedert is het aantal Batjanners, die zich vrij sterk met de toestroomende vreemdelingen hebben vermengd, o.a. met afstammelingen der naar de Molukken verbannen Palembangsche vorsten, weer tot ± 1600 gestegen; het overschot der geboorten boven de sterfgevallen is groot.

Men onderscheidt drie standen 1°. Den vorst en zijn familieleden. De vorst, oudtijds Kaosa ompoe geheeten, voert den titel van sultan en wordt gewoonlijk djoëe kolano (Ternataansch = heervorst) genoemd. Zijn mannelijke afstammelingen in den eersen en tegenwoordig ook in den tweeden graad noemt men prinsen, de verdere mannelijke en vrouwelijke afstammelingen dano's (Ternataansch = kleinzoon). Vrouwelijke verwanten van den eersten en tweeden graad heeten boki's. Verwanten van den vorst, die een ambt bekleeden, spreekt men aan als dédé. De hoofdvrouw van den vorst is de Toean Poetri, de bijvrouwen worden Toean Perempoean genoemd.

2°. Het eigenlijke volk; de anak bala, nakomelingen der vroegere soanang-genooten. In navolging van Ternate, waar de leden van de toonaangevende families van niet vorstelijken bloede, behoorden tot de soa sio (= negen stammen), noemt men deze personen orang soa sio. Het aantal soanangs was oudtijds tien; dat men niet van de soa njagimoi (tien soa's) spreekt, is hieruit te verklaren, dat de Alfoeren zich steeds als soa njagimoi aanduiden, in tegenstelling tot de soa sio, waarmee zij de Mohammedaansche stammen aanduiden.

3°. De soa ngongare (ngongare is Ternataansch voor boedjang) afstammelingen van slaven (meest van Papoesche afkomst) en vreemdelingen, menschen, die, hoewel reeds van ouder tot ouder op Batjan gevestigd, geen ambt konden krijgen en die tot op heden nog als hofbedienden gebruikt worden (op Ternate en Tidore kent men dergelijke menschen ook). In 1878 werden op Batjan 132 slaven vrijverklaard, waarvan 42 aan den

sultan behoorden. Aan schadevergoeding werd door het Gouvernement f 8840 uitbetaald.

Een eigenaardigen tusschenstand vormen de personen met den titel ompoe. Ompoe (heer) was oorspronkelijk de titel voor alle leden van het vorstenhuis, later echter prefereerde men de bovengenoemde Ternataansche titels. Personen, die thans den titel ompoe voeren, verklaren nimmer graag, waarom zij zoo genoemd worden; gewoonlijk beweren zij af te stammen van zeer lang geleden geregeerd hebbende vorsten. In werkelijkheid zijn zij nazaten van mannen uit den soa sio-stand en vrouwelijke dano's; een dergelijke verbintenis was eigenlijk verboden en kwam te Ternate en te Tidore hoogst zelden voor (op Tidore kent men den term dano kene, »kleinen dano«, voor een afstammeling van een dergelijk huwelijk), op Batjan bij het gering aantal inwoners vrij veel. Een bewijs leveren de mij door ompoe's getoonde stamboomen. De ompoe heeft eigenaardige voorrechten boven leden van de andere standen. De djogoegoe (= rijksbestuurder) b.v. moet tot de soa sio behooren, bijna steeds is hij echter een ompoe, die dus hier als soa sio-man optreedt en die dan ook den gekleurden lenso (hoofddoek) draagt, die hem toekomt. Een particulier ompoe draagt echter een witten hoofddoek, een onderscheidingsteeken uitsluitend toekomend aan vorstentelgen. Aan sommige personen wordt bovendien de ompoetitel wel verleend, zoo aan echtgenooten van vreemde afkomst van prinsen, aan aanzienlijke vreemdelingen enz.

De verschillende standen onderscheiden zich door hun kleeding (kleur en vorm van hoofddoek, van baadje enz.), door het bedrag van den bruidschat, door den rang van den huwelijksbeambte (voor den vorst en de prinsen »de kadli«, voor dano's, ompoe's en bobato's een imam, voor leden van de soa sio een chatib, voor leden van de soa ngongare een modin, enz.). Vrouwen van een hoogeren stand mogen eigenlijk niet met mannen uit lageren stand huwen; andersom mag het wel; toch zijn de nakomelingen van sultan en vrouwen uit den ngongare-stand niet gerechtigd tot den troon, feitelijk ook niet bevoegd een ambt te bekleeden. (Toen in 1904 de laatste sultan van Tidore overleed, werd beweerd, dat zijn eenige zoon als afstammeling van een vrouw met slaven-(Papoea) bloed, niet mocht opvolgen; men had echter vroeger, bij het leven van den vader, geen bezwaar gemaakt hem tot kapitan laoet te verheffen; volgens den sultan van

Batjan een bewijs, dat de bewering van 's mans onzuivere afkomst onjuist is.)

De Batjanners schijnen op vrijwel alle bezoekers een onaangenamen indruk gemaakt te hebben; Valentijn reeds zegt van hen: «ook zijn de inwoners zeer lui, geen werk als van hun wellusten en dartelheden makende». Inderdaad, deze menschen zijn door de natuur zoo zeer begunstigd, dat arbeid voor hen nagenoeg overbodig is, terwijl hun ontwikkelingsgraad hen hun vrijen tijd niet dan met wellusten en dartelheden kan doen vullen. Ze zijn bezitters van talrijke sagoboomen [1]) die hun voeding, dakbedekking (katoe) en huisomwanding (gaba-gaba) leveren; de goede vischsoorten zwemmen hun bijna in den mond; goed hout is overvloedig voorhanden, de strijd om het bestaan dus onbekend. Kan men dan van deze menschen voor wie arbeid vrijwel overbodig is, veel ijver verwachten? Het westersche begrip: lui, mag men hier niet gebruiken. De kleine man, die in zijn manier van doen bijna niet van den Makianner is te onderscheiden, klopt zijn sago zelf en vischt wat; de hoogere standen (en daartoe behooren velen!) zijn daarvoor veel te deftig; zij laten liefst door anderen sago van hun boomen kloppen, waarbij 30 % van de opbrengst voor hen is, en trachten in de vele baantjes, die voor hen openstaan: vroeger als bobato's, hofbeambten enz., thans als kamponghoofden en damaropzichters, naast hun traktement zich op gemakkelijke wijze klappertuinen te verschaffen. Zij achten zich de heeren des lands, wat ze trouwens zijn, en laten den vreemdelingen, vooral natuurlijk den Alfoeren, hun meerderheid zeer voelen. Als ijverige Mohammedanen voelen zij zich boven de rest van de bevolking ver verheven; ook godsdienstige baantjes versmaden zij lang niet. Hun verhouding tot de Alfoeren is zooals deze overal is, waar een primitieve bevolking met Maleische kustvorstjes in aanraking komt, hier mogelijk met een schijn van recht; de Alfoeren toch zijn niet de oorspronkelijke bewoners van Batjan en daar pas kort gevestigd. In den allerlaatsten tijd beginnen enkele dano's als handelaartjes, metselaars enz. weer iets uit te voeren, bij het toenemen van de bevolking zal dit wel moeten. De kleine man drinkt veel sagoeweer; de dano, zoo hij den vorst niet

[1]) Vgl. Bijlage A, waaruit blijkt, dat den bewoners van Amasing, dus den eigenlijken Batjanners, meer dan de helft der sago foe's (foe = stoel) behooren.

vreest, ook en bovendien als hij ze krijgen kan, alcoholica uit het Westen.

Naast de Batjanners vindt men nog een tweede groep van eigenlijke bewoners, nl. de Christen-Laboehaneezen, de afstammelingen der oude bewoners van Seki, die gaarne beweren dat het eiland Batjan hun toebehoort en niet den sultan, die zich dat gezag volgens hen langzamerhand zou hebben aangematigd. Bij een complot in 1627 om de Hollanders van het fort Barneveld bij Laboeha te vermoorden, welk complot volgens hen door den toenmaligen sultan zou zijn opgezet en vervolgens aan de Hollanders verraden om hen er onder te krijgen, zijn zij naar het binnenland gevlucht. Degenen die niet naar de kust terugkeerden, zijn in apen veranderd[1]), en men kan hun nakomelingen in de bosschen thans in dien vorm nog tegenkomen. De weer naar de hoofdplaats teruggekeerden kwamen rechtstreeks onder de Compagnie onder een hoofd met den titel van sengadji. Nog thans staan deze personen onder hun eigen hoofden en wonen op Gouvernementsgebied (Laboeha). Als Christenen en personen met een «fan» (= van, achternaam, b.v. Klavert, Marcus, Kabenti) achten zij zich veelal te deftig om te werken; wat sago kloppen, wat visschen, wat sagoeweer verkoopen (en de rest zelf opdrinken) is alles wat zij doen, zoo zij geen mandoersbaantje bij de Batjan-Maatschappij kunnen machtig worden. Zij voelen echter veel voor onderwijs en voldoen vooral als zij eenmaal uit hun land zijn, als klerken enz. zeer goed. Hun aantal is mede zeer gedaald; zij hebben zich sterk met Ambonneezen en Menadoneezen vermengd. Hun standsgevoel is zeer ontwikkeld, evenals bij de Batjanners. Noem den vaccinateur niet njong, hij is meneer, de sengadji vindt, dat men hem wel toewan kan noemen (njong heet de gezeten Inlander, meneer de gelijkgestelde en de Inlandsche ambtenaar, toewan heet enkel de Europeaan of een aanzienlijk hoofd); de vrouw van den godsdienstleeraar, een echte Ambonsche njora (vrouw van een «orang burger») vindt dat de vrouw van den sengadji, een Ambonneesche van mindere afkomst, op den njora-titel geen recht heeft.

Naast en tusschen deze rudimenten van een eigenlijke bevolking, vindt men vreemdelingen en afstammelingen van vreemdelingen afkomstig uit alle deelen van Ned.-Indie; sommige in talrijke

---

[1]) Volgens de Mohammedanen zijn de apen de nakomelingen der vroegere bewoners van Obi.

groepen, anderen slechts als enkele individuen (Atjehsche bannelingen, nakomelingen van Palembangsche vorsten en landsgrooten, Padangsche kooplui, Javaansche ex-gestraften of volgelingen van den «Dipo-Negoro», die te Ambon verblijf houdt, Bandjareezen, enkele Baliers, o. w. iemand van hooge kaste met den titel «Ida Bagoes»). Kwamen oudtijds velen hier ter wille van de begeerde specerijen, in latere jaren was het voornamelijk voor het zoeken van boschproducten en als koelie, dat men naar Batjan trok.

De talrijkste groep der vreemdelingen vormen de Alfoeren van Noord-Halmahera nl. 1e. Galelareezen, 2e. Tobeloreezen, 3e. Waioli's, 4e. Tabaroe's. Voor een beschrijving wordt verwezen naar de bovengenoemde werken, vnl. naar Hueting's interessante artikel: De Tobeloreezen in hun denken en doen (Bijdr. Kon. Inst. dl. 77 en 78). In hunne gebruiken vertoonen deze stammen onderling veel overeenkomst, toch bestaat er behalve het verschil in taal nog wel ander onderscheid. De Galelareezen, de talrijksten der Alfoeren op Batjan, zijn gedweeër dan de Tobeloreezen; zij gaan eerder tot den Islam over en assimileeren zich dan met de andere Mohammedanen; hoewel zwerflustig, zijn zij er wel toe te krijgen voor vrij langen tijd ergens vast te gaan wonen; de Tobeloreezen, voor een groot deel afstammelingen van oude zeeroovers, wonen meest zuidelijk van het Sibelah-gebergte en bij Babang; zij zijn van de genoemde stammen het «wildst» en zwerflustigst; vaste woonplaatsen kiezen zij zelden; de Waioli's wonen in hunne vrij oude kampongs (te Batoeawi op het eiland Mandioli; op de Lata-Lata-eilanden en te Imboe-Imboe op Kasiroeta) in hun groote huizen zeer afgezonderd van andere stammen; zij zijn als vlijtige landbouwers en prauwenmakers tot eenigen welstand gekomen; voor het bestuur zijn zij zeer gemakkelijk; belasting betalen zij prompt, waarvoor zij dan ook van het Gouvernement verwachten, dat het zich zoo weinig mogelijk met hen bemoeit; de niet talrijke Tabaroe's hebben als twistzoekers een slechten naam. (Het geloof, dat het gouvernement voor de bevestiging van zijn gezag elk jaar een menschenhoofd noodig heeft leeft nog krachtig bij deze Tabaroe's).

Grootendeels zijn zij hier gekomen als damarhalers; wie wilde trouwen, ging van uit zijn land naar Batjan om met damar zoeken den bruidschat bijeen te brengen; velen echter kwamen ook herwaarts wegens een in het stamland begaan misdrijf of om aan den druk van uitzuigende Ternataansche hoofden te

ontkomen. Over het algemeen zijn zij eenvoudige, eerlijke, zwerflustige, natuurmenschen, die echter tegen een moord niet opzien. Men bedenke wel, dat het veelal niet de gunstige individuen van den stam zijn, die uitwijken. Oude adatinstellingen leven onder hen minder sterk dan in hun eigen land. Zoo langzamerhand gaan zij naast het damarhalen ook ander werk verrichten en komen zij thans als klapperplukkers gemakkelijker aan den kost dan met het zware damarhalerswerk. Het zoeken van boschproducten heeft wel vele menschen naar Batjan gebracht, maar eerst nu de damar zoo langzamerhand opraakt, komen de Alfoeren tot vestiging; het boschproducten zoeken heeft op de toch al zwerflustige menschen een verruwenden invloed; bovendien ontneemt het hun den tijd, noodig voor het aanleggen van bouwvelden en voor het oprichten van duurzame woningen.

In talrijkheid nemen onder de vreemdelingen de Makianners de tweede plaats in; naar taal en afkomst (zie boven) zijn zij te onderscheiden in menschen van Makian diloear (west) en Makian didalam (oost); de beide groepen kunnen elkaars taal niet verstaan en moeten met elkaar Ternataansch — de lingua franca der Molukken — spreken; overigens is hun aard niet verschillend; de hier minder talrijke Makianners diloear (wonend op Moari en te Makian-Tomori) zijn iets geslotener en vermengen zich minder met anderen dan die van Makian didalam. De Makianners zijn stugge, merkwaardig leelijke menschen, die in den loop der eeuwen steeds door Ternate onderdrukt zijn en die tegenover elken vreemdeling een gevoel van wantrouwen koesteren, wat niet te verwonderen is als men weet, wat ze zoo al van hun buren en vooral ook van de extirpatie-practijken van de O. I. C. hebben te lijden gehad. Men vindt hen overal op Zuid Halmaheira en op de Batjangroep (daar het kleine, weinig vruchtbare Makian, niets dan een ± 1300 M. hooge vulkaan, hun geen voedsel genoeg oplevert en door de talrijke uitbarstingen vaak hun leven in gevaar brengt) als ladangbouwers (tabak), visschers en damarhalers werkzaam. Allen zijn Mohammedanen; het aantal hadji's onder hen is zeer groot. De wat minder stugge Kajoareezen zijn nauw verwant aan de Makianners didalam.

Minder talrijk zijn Ternatanen en Tidoreezen. De laatsten, die als rondreizende smeden, visschers in het groot, kalkbranders, en bouwers van groote prauwen, in het Inlandsche leven van veel belang zijn, komen gewoonlijk met hun prauwen bij het door-

komen van den Noordmoesson, om een half jaar later meestal met een flinke geldsom naar hun land terug te keeren.

In de kampong Tomori vindt men Moriers, afstammelingen van in 1856 na een strijd tusschen het door het Gouvernement gesteunde rijk van Ternate en de vazalstaat Boengkoe hierheen verbannen personen uit Oost-Celebes. Onderscheidden zij zich gedurende den eersten tijd van hun verblijf op Batjan als vlijtige landbouwers, langzamerhand zijn zij geheel gedegenereerd. Sedert hun overgang tot het Christendom in 1879 voelen ze zich te deftig om te werken; aan sagoeweer gaan ze zich voortdurend te buiten; mede door het steeds trouwen onder elkaar (of met afstammelingen van ongunstige koelie-elementen) zijn ze physiek en psychisch sterk achteruitgegaan en vormen thans het onsympathiekste deel van de bevolking. Hun oorspronkelijke levenswijze in Oost-Celebes vindt men beschreven in dl. 80 van de Bijdr. van het Kon. Instituut (J. Kruyt, De Moriers van Tinompo).

Sympathieker zijn de Badjo's, een zeevarend en vischvangend volkje, dat een vestiging boven de kalme straat tusschen Obi en Batjan heeft gebouwd, waar zij thans al een vijftig jaar wonen; langzamerhand schijnen ze hun zwerversaard af te leggen. Hoewel tamelijk werkzame menschen beginnen zij in de laatste twintig jaar veel van hun energie te verliezen; het sagoeweer gebruik schijnt bij hen toe te nemen. Zij zijn voornamelijk werkzaam als visschers van tripang, doejoeng, schildpad en van visch voor dagelijksche consumptie, ook wel als klapperplukkers.

De thans volgende groepen: Gorontaleezen, Boetonners (Binongko's), Talauters zijn meest vroegere contractkoelies, die zich hier blijvend hebben gevestigd of afstammelingen daarvan. De Batjan-Archipel-Maatschappij heeft hen inderdaad aangeworven, maar hen niet als contractkoelies kunnen of willen houden. Over het algemeen zijn zij geen gunstige elementen. Allen zijn aartsdobbelaars, de Gorontaleezen bovendien sagoweerdrinkers, de Boetonneezen opiumschuivers. De Gorontaleezen blijven veelal als vrije koelies werkzaam, de Boetonneezen leggen zich ladangs aan of verhuizen naar Obi, waar zij, aan den blijkbaar van Batjan uitgaanden verslappenden invloed ontkomen, als landbouwers flink werkzaam zijn; de Talauters (en Sangireezen) gaan naar hun land terug of blijven in de kampong Tomori hangen; enkelen legden tuinen aan nabij de kampong Kepoetoesan. Soelareezen en Serammers zijn vaak als vrije koelies werkzaam maar

vestigen zich niet blijvend; een dergelijke plaats, vooral aan de Oostkust van Groot-Batjan, nemen bewoners van Zuid-Halmaheira, vnl. Sakèta'ers in.

Van Vreemde Oosterlingen zijn te noemen de Chineezen en de Arabieren. De laatsten worden door de vrome Mohammedaansche vorsten met wie zij veelal verzwagerd zijn zeer geholpen. De Chineezen nemen als copra- en kleinhandelaren een economisch gewichtige en voortdurend in belang toenemende plaats in. Dat men voor hen in dit op titels verzotte land speciale titels heeft, spreekt van zelf. De singkeh Chinees wordt aangesproken met indje (het Maleisch entjik; op Batjan worden zoo ook Sumatranen genoemd), de paranakans met njong; de Mohammedaan van Chineesche afkomst heeft het predicaat kho.

Dat al deze bewoners zich onder elkaar weinig vermengen, spreekt vanzelf; de groote verschillen in godsdienst en adat en de uitgestrektheid van de eilandengroep, waardoor het gescheiden wonen van andere stammen mogelijk is, houden samensmelting tegen. De sinds eeuwen naast elkaar wonende Christen-Laboehaers en Mohammedaansche Batjanners van Amassing hebben weinig met elkaar te maken, spreken andere talen, volgen een andere adat; dat de eersten landsonderhoorigen, de laatsten sultansonderhoorigen zijn kan hiertoe hebben mee gewerkt.

Het aantal Europeanen bedraagt een twaalftal, de samenleving is, ondanks of misschien door dit kleine aantal, zeer gezellig.

Kampongs, woningen en gebouwen.

Zooals reeds vermeld is, was tegen het midden van de vorige eeuw de bevolking van Batjan zoo geslonken, dat slechts één kampong was overgebleven, nl. Laboeha-Amassing. Sedert steeg het aantal bewoners weer; aanvankelijk vnl. door het van waarde worden der damarbosschen, wat vele boschproductenzoekers aantrok. Deze menschen vestigden zich hier en daar, liefst op terrein, waar ze een tuin konden aanleggen niet te ver van de «damarpost» het punt van de kust, vanwaar zij de damarbosschen introkken en tevens zóó dat stamverwanten op beschreeuwbaren afstand woonden. Toen ook andere personen zich kwamen vestigen, zetten ook deze zich neer, waar het hun maar goed voorkwam, zoodat tegen het einde van de 19e eeuw overal zeer kleine nederzettingen langs de kust waren ontstaan, waarvoor het woord «kampong» nog te grootsch was. Een gunstige uit-

zondering maakte het paaldorp der Badjo's in zee vóór het eiland Obi gelegen.

Sedert de vestiging van een Bestuurs-ambtenaar, dus sedert het laatste tiental jaren, wordt echter voortdurend getracht de menschen tot samenwonen te vereenigen; hygienische, politieke en andere eischen (veiligheid, puttenbouw, dorpsschool, gelegenheid de menschen te spreken te krijgen, enz.) maken een vestiging in kampongs noodzakelijk. De bestuursambtenaar dient hierbij echter voorzichtig te werk te gaan; hij moet de bevolking niet te zeer met perintahs lastig vallen; wel is waar ontstaan dan onder dwang vaak uiterlijk zeer goede kampongs, maar deze worden in werkelijkheid niet bewoond. Wanneer men rekening houdt, behalve met den afstand der bouwvelden en de uit hygienisch oogpunt noodige eischen, met de verlangens der bevolking betreffende de wijze van vaststelling van de te bebouwen plek (zondig hierbij vooral niet tegen de adat!) met de wijze en tijd van den huisbouw, de soort en de bewerkingswijze van het materiaal; wanneer men verder let op een billijke verdeeling der woonerven, en aandacht geeft aan het niet te groot opzetten der huizen en de werkzaamheden dikwijls controleert, dan ziet men na verloop van (veel) tijd een kleine, maar bruikbare kampong ontstaan met stevige houten huizen, voorzien van goede, soms zelfs gecementeerde vloeren, waarin de bevolking zelf plezier heeft. Zorgt men bovendien voor den aanleg van (de zeer begeerde) kampongputten, voor het oprichten van (soms wel, soms niet gewenschte) volksscholen en ook voor langgars in de Mohammedaansche kampongs, wijdt men verder de kampong met een behoorlijk feest in, dan komen de menschen uit naburige, minder goed opschietende, kampongs wel kijken en spannen ze zich in den achterstand in te halen; want geen der bevolkingsgroepen wenscht voor een ander onder te doen.

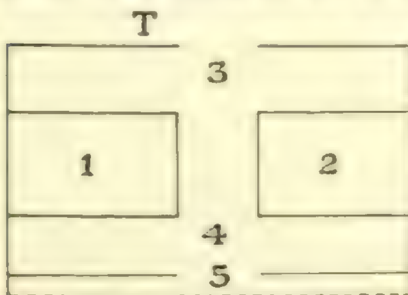
De voor woningen noodige materialen als timmerhout, gabagaba (nerven der sago-palmen) en planken voor omwanding, katoe (sagobladeren) voor dakbedekking, zijn overvloedig voorhanden en het zoeken van voedingsmiddelen kost slechts weinig tijd, zoodat een ieder gelegenheid heeft zich een goed huis te bouwen. Door verstrekking van timmergereedschap en spijkers, betaald uit de kampongkassen, kan men de menschen zeer helpen.

Zoo zijn thans op Batjan-Seki als behoorlijke kampongs te noemen: Labocha, Amassing, Tomori, Koepal (in aanbouw),

Babang, Way-Sebatang (in aanbouw), Loid, Indari, op Kasiroeta: Bissori en Palamea; op de kleinere eilanden: Badjo, Parapakanda, Talisé—Toendoek (in aanbouw), Wiring, Nanoang (in aanbouw), Bosoea. De verdere nederzettingen zijn of zeer klein of de woningen liggen zoo verspreid, dat ze den naam kampong niet verdienen. In het algemeen zijn, tenminste in de nog niet aangelegde kampongs, de huizen der Alfoeren het primitiefst, vaak, niet meer dan afdaken, aan alle zijden open; hunne erven zijn echter goed onderhouden, terwijl de erven der Makianners steeds het vuilst zijn. De boven de zee gebouwde huizen der Badjo's uit hygienisch oogpunt te verkiezen, vinden, vooral onder de Makianners, wel navolging. Een Alfoer is er echter niet toe te krijgen boven het water te gaan wonen.

Bij het oprichten der kampongs werd aan de menschen zooveel mogelijk de gelegenheid gelaten woningen volgens hun eigen model te kiezen; wel werd er zeer op gelet, dat duurzaam materiaal werd gebruikt.

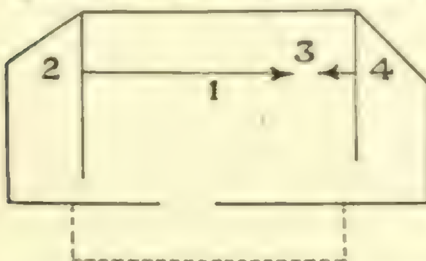
De plattegrond van het huis der Batjanners en van dat der meeste Mohammedanen ziet er als volgt uit:

3. gandaria di belakang = achtergalerij.
4. «foris»=(voorhuis) binnengalerij.
1 en 2. «kamers» (slaapkamers).
5. «stoep» = voorgalerij.

Een dergelijke woning wordt door één of twee gezinnen gebruikt.

De Makianners di loear hebben de gewoonte zeer groote huizen te bouwen, die dan voor drie, vier of vijf gezinnen dienst doen. De plattegrond van een driegezinswoning ziet er ongeveer als volgt uit:

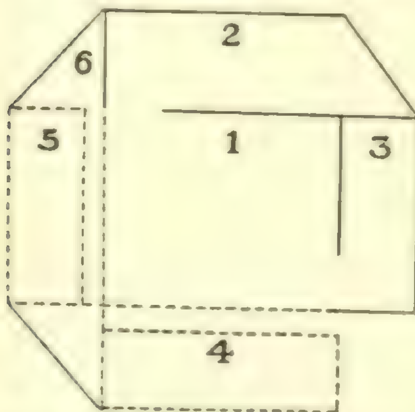

1. is de eigenlijke woonruimte;
2, 3 en 4 zijn de slaapkamers.

De voordeur is een naar boven en naar buiten openslaande klap van gaba-gaba; voor het huis vindt men enkel een paar palen om het voorgalerijtje aan te duiden.

Het Alfoersche (en wel speciaal Galelareesche) huis is van buiten gezien achtzijdig, de eigenlijke woning, de verhooging in het midden, waar ook de huisgeesten wonen, wordt door 4 palen omgeven; aan de achterzijde en aan de zijkanten voor zoover het voor het gezin met de inwonende schoonzoons noodig is, vindt men de slaapkamers; aan den voorkant en aan de zijkanten voor zoover daar geen kamers zijn, heeft men de bank (dégo-dégo) waarop en waaromheen het dagelijksch leven zich afspeelt. Om het huis heen vindt men afzonderlijke gebouwtjes voor keuken, bergplaatsen, enz.

Plattegrond van een huis met twee slaapkamers:

1. hooge bank met geestenwoonplaats (pola).
2 en 3. slaapkamers.
4 en 5. eet- en zitbanken of tafels (dégo-dégo).
6. bergruim.

Een uitvoerige beschrijving van een Tobeloreesch huis van iets ander type vindt men in het bovenaangehaalde artikel van Hueting (pag. 236).

De Badjo's wonen voor de kust in groote huizen op palen waar meer dan één gezin inwoont en waar omheen een overdekte galerij loopt; aan de zeezijde heeft men daarvoor een open plat. Tusschen de verschillende huizen zijn loopbruggen aangebracht; bij wijze van tuintjes hebben de Badjo's bij hun huizen met grond gevulde oude prauwen, waarin ze bloemen en kool verbouwen, op de loopbruggen geplaatst.

De Tidoreezen bouwen zich vaak huizen, die men als fola-fargol (fola = Tidoreesch huis, fargol = verguld) aanduidt. Voor de hoek- en andere palen gebruikt de Tidorees goed timmerhout; tusschen de palen bevestigt hij horizontale bamboelatjes, waarop en waartusschen hij steenen en zand stapelt; vervolgens worden de buitenzijden van den zoo ontstanen muur met kalk gewit. Een dergelijk huis maakt dus den indruk met steenen muren te zijn omgeven. De indeeling van het Tidoreesche huis wijkt af, naar gelang van den stand van den eigenaar, maar komt in het algemeen overeen met die van het Batjansche huis.

De reeds ingerichte kampongs vertoonen alle een of meer

Inggoi-rivier
Weg naar rubbertuin Amassing
Overblijfselen oude kedaton
oude kedaton
Fort Barneveld
Moskee
Amassing
Laboeha
Pasar
Kerk
Kedaton van den Sultan
Reede van Batjan
Situatie
van het
fort Barneveld en de
kampongs Laboeha en Amassing.
Schaal 1:4.000.
— —·—·— Vastgestelde grens v/h Gouvernements gebied.
IV
III

aan de kust evenwijdig loopende wegen met rechthoekig daarop uitkomende dwarswegen. De huizen liggen elk op een afzonderlijk erf (kintal) met den voorkant naar den weg toe. Vaak treft men er behalve de woonhuizen aan een langgar en een volksschool. In de kampong der Waioli's op de Lata-Lata-eilanden vindt men een seboeah, een soort loods, waar de menschen bij feesten samenkomen, een soort dorpstempel tevens (vgl. Hueting t. a. p. hoofdstuk 8; dorpstempels, o halu). Elders trof ik op de Batjan-eilanden een dergelijk gebouw bij de Alfoeren niet aan; het is een bewijs, dat de Waioli kampong al vrij oud moet zijn.

Een korte beschrijving van de hoofdplaats Laboeha-Amassing moge hier volgen:

De kampong Amassing, het hoofddorp van het sultanaat, ligt op het schiereiland, dat gevormd wordt door de baai van Laboeha en de rivier Inggoi, vlak er naast, enkel er van gescheiden door een open plein, waarachter de controleurswoning, is de Christen-kampong Laboeha gelegen. Amassing, waarvoor ik den naam Moro (vgl. Encyclopaedie van Ned.-Indie i. v. Batjan en Laboeha) nooit hoorde gebruiken, ligt voldoende hoog en is door een gotensysteem afvloeibaar. Te Laboeha ligt de kuststrook iets hooger dan het achterland; men zou van een zeer laag duintje kunnen spreken; er achter vindt men een drassig land, dat zeer moeilijk is af te wateren en dat na zware regenbuien vaak lang onder water staat. Achter de kampong Laboeha op ongeveer 1000 M. van de kust ligt op een zeer moerassige plek het fort Barneveld; door de Spanjaarden werd op deze plaats, toen nog aan zee gelegen, omstreeks 1525 een vierkant fort gebouwd, dat in 1609 door de Hollanders onder Simon Jansz. Hoen werd veroverd; hij versterkte het fort met vier bolwerken en gaf aan de versterking den naam «Barneveld» vermoedelijk als pendant van Matelieff's versterking «Oranje» op Ternate. De ingang van het, door op de Inggorivier loozende grachten omgeven, fort ligt aan de landzijde. Na een zware toegangspoort (waarin verschillende versierde steenen zijn aangebracht, nl. één met hetzelfde gecompliceerde wapen, dat te vinden is in het fort Tolocco te Ternate [1]) één met het wapen van prins Maurits, één met een Hollandschen leeuw met een schip in den rechter be-

[1]) Zie Dr. M. Neyens, Van een oud fort en een ondeugend opschrift. Tijdschr. Bat. Gen. Dl. 61 (1922) blz. 611—618. Hierin de mededeelingen over

nedenhoek, en een met een Latijnsch opschrift en het jaartal 1613, te zijn doorgegaan), komt men langs een ± 4 M. hooge trap op een platform, waar de verschillende gebouwen zijn te vinden, die tot het einde van de 19e eeuw als woonplaats van de kleine, onder een sergeant staande, bezetting dienst deden. Thans wordt enkel een der bijgebouwtjes als buskruitbergplaats gebruikt. Vlak bij het fort, dat bij de bevolking als woonplaats van booze geesten berucht is, vindt men een kleine, thans niet meer gebruikte Europeesche begraafplaats, waar de grafsteen van den in 1883 overleden hoofdadministrateur van de Batjan-Maatschappij, Jhr. M. E. F. Elout van Soeterwoude opvalt. De kampong Laboeha en het fort Barneveld met de omliggende gronden zijn Gouvernementsgebied. Niet ver van het oude fort vindt men de overblijfselen van de kedaton van «Djoeë kolano rone loeti» (den aan pokken overleden heer sultan, nl. den ± 1860 overleden sultan Hajatoedin Cornabee, grootvader van den huidigen vorst). Elke sultan had nl. de gewoonte een eigen kedaton, een groote versterkte woning naar den trant van het bekende Ternataansche sultanspaleis, maar dan kleiner, te bouwen. De overblijfselen van de kedaton van den sultan Kamaroellah, vader van Hajatoedin Cornabee, liggen achter de controleurswoning. Van de woonplaats van den vorigen sultan Mohamad Sadik, die gelegen was in de kampong Amassing naast de controleurs-

overeenkomst van wapens uitgekapt in de muren van fort Tolokko (bl. 613) en fort Barneveld. (eil. Batjan).

Van de op Batjan en de Obi-eilanden betrekking hebbende publicaties zijn nog te vermelden.

1. G. J. Bernelot Moens. Topographische schets van het eiland Batjan. Nat. Tijdschrift N. I. XII, 1856—57 blz. 303—341.

2. F. S. A. de Clercq. Het Maleisch der Molukken. Batavia 1876.

3. Guido Cora. Le isole Batjan e Obi. Cosmos IV, 1877, blz. 145—147. Een beknopte beschrijving der opneming van Obi en Batjan door de Italianen Cerruti en Di Lunna in 1867/70.

4. S. P. Ham. Over damarwinning op Obi. Tectona IV, 1911, blz. 205—238, [illegible].

5. De handel in gom-copal en gom-damar in het Sultanaat Batjan. Korte Berichten van Landb., Nijv. en Handel, II, 1911—12, blz. [illegible].

6. Dr. H. A. Brouwer. Reisbericht omtrent geologische verkenningstochten op verschillende eilanden der Molukken. III. Tijdschr. Aardr. Gen. 2e S., XXXIII, 1916, bl. 53—89.

De in de noten vermelde literatuuropgave is van de hand van den archivaris van het Molukken-Instituut W. Ruinen.

woning is niets meer te vinden. De tegenwoordige vorst, sultan Mohamad Oesman Sjah, heeft geen eigenlijke kedaton; het in de kampong Laboeha, dus op Gouvernementsgebied, gelegen zóó genoemde gebouw is slechts een zeer groote woning van het gewone Batjansche model met daarachter gelegen paséban. In de kampong Laboeha vindt men verder de woning en het kantoor van den controleur, een zeer ruime steenen gevangenis, een houten kerk, een Inlandsche school, een douaneloods, en een kleine werf toebehoorende aan de B. A. M. Te Amassing treft men de sultansmoskee en de landschapspasar aan, waar dagelijks groenten en visch worden verkocht. In Laboeha vallen de talrijke erven, waar men steenen fundamenten van vroegere groote huizen vindt, en die thans òf geheel onbewoond zijn of slechts een klein huisje bevatten, op. Te Amassing daarentegen neemt de bevolking zeer toe, geen erf is onbewoond.

Aanslibbing heeft voor de kust te Laboeha zeer sterk plaats. Een merkwaardigheid is de thans ongeveer een halve eeuw voor de kust liggende romp van de „Earl of Leicester", een zeilschip dat met een lading rijst op weg van Hongkong naar Singapore, aan de Oostkust van Halmaheira op een klip is geloopen (werd deze mijl-op-zeven-route door zeilschepen meer gevolgd?) en vervolgens naar Laboeha gesleept, waar alles wat eenigszins waardevol was er af werd gehaald. Bij naderen van de vastenmaand staat het boven water uitstekende deel van het wrak vol menschen om de nieuwe maan te zoeken; de laatste dag voor de vasten wordt als een soort picnicdag beschouwd.

Het aantal inwoners van Laboeha-Amassing bedraagt ± 2000.

Godsdienst.

a. *Christendom.* De bewoners van Laboeha zijn reeds van vóór de vestiging der Hollanders, dus het begin van de 17de eeuw Christenen; voor onze komst waren ze meestal katholiek na dien echter protestant.

De Batjan-groep behoort niet tot het zendingsterrein, maar wordt godsdienstig verzorgd door den te Ternate als fungeerend predikant wonenden hulpprediker van Batjan die gewoonlijk eens in de twee à drie maanden voor dienstwerk overkomt. De gewone dienst in het houten kerkje te Laboeha wordt door een Inlandsch leeraar waargenomen, die voor de gemeente Tomori, waar ook een kerkje staat, wordt bijgestaan door een

goeroe djama'at. Christenen zijn behalve de Laboehaers, de Tomoriers en enkele verspreid wonende Amboneesche volksonderwijzers en een paar in hun stamland reeds tot het Christendom overgegane Tobeloreezen. Hun aantal gaat niet vooruit; de flinken onder de Laboehaers trekken weg, de Moriers degenereeren. Huwelijken met Mohammedanen, hoewel niet talrijk, doen de menschen tot den Islam overgaan; het omgekeerde heeft niet plaats. Het kerkelijk leven is niet zeer opgewekt; het zedelijk peil, waarop de Christenen staan, is laag. Dat het uiterlijk streng rechtzinnige Christendom in het dagelijksche leven doorspekt wordt met allerlei animistische gebruiken, behoeft voor deze Molukkenbewoners wel geen betoog. De bewering als zou onder de Alfoeren op Batjan een trek naar het Christendom bestaan komt mij voor geheel onjuist te zijn. Over het algemeen zijn de Alfoeren tegenover de Christenen, van wie zij in levenswijze niet ver afstaan, minder gesloten dan tegenover de Batjanners, die op de onbesneden varkenseters neerzien. Gevallen dat Christenen in een Alfoerkampong als Alfoer gingen leven, komen voor; het tegendeel echter niet. Het aantal Christenen dat voor 1910 als 643 te bedragen wordt opgegeven is thans niet grooter dan ± 450.

b. *Islam.* Wanneer de Islam zijn intrede te Batjan heeft gedaan, is niet met nauwkeurigheid te zeggen; reeds sinds eeuwen worden de Molukken om hun specerijen door allerlei vreemdelingen bezocht en door Mohammedaansche kooplieden werd, evenals zulks elders in den archipel het geval was, hun godsdienst langzamerhand overgebracht. (Vgl. Dr. B. O. Schrieke: Het boek van Bonang). Bij de komst der Spanjaarden waren de vorsten reeds Mohammedaan, omstreeks 1550 moet een sultan van Batjan, waarschijnlijk tijdelijk, tot het Christendom zijn overgegaan.

Thans heerscht onder de eigenlijke Batjanners, mede onder invloed van den zeer vromen sultan, die zich, nadat hij in 1910 de korte verklaring had geteekend, voornamelijk nog slechts met godsdienstzaken bezig houdt, een vrij opgewekt godsdienstig leven.

Van de dagelijksche sembahjangs worden er althans enkele, vnl. de salat magrib, door tamelijk veel personen vrij trouw volbracht; aan den vrijdagsdienst wordt door velen deelgenomen, evenzoo aan het vasten in de maand Ramelan. Bijna ieder vast ten minste drie dagen van de maand, om dan (saja rasa terlaloe »swak«) met een gerust geweten den last weer af te werpen.

Ela-ela noemt men de laatste dagen voor het einde van de vastenmaand, gedurende welke voor alle huizen damar wordt gebrand, niet alleen op de laatste vijf oneven nachten van de maand (lailat'al kadar). De pitrah wordt algemeen getrouw opgebracht (vgl. voor een opbrengst door de Alfoeren, die met de pitrah valt te vergelijken, Korn's aangehaald opstel blz. 285). Door den sultan en de grooten worden ook bij andere feesten giften aan de geestelijken gedaan. De hadj wordt vrij weinig volbracht; alleen onder de Makianners treft men vele hadji's aan. Van de volwassen bewoners van de op Makian gelegen ± 500 inwoners tellende kampong Ngofagita is zeker een derde hadji. De Makianner leidt een uiterst sober leven om maar geld voor den hadj te kunnen besparen. De beide groote feesten en verder de Mauloed en de Asjoera-dag worden algemeen gevierd op Batjan.

Te Amassing vindt men een groote moskee, een flink, nog nieuw maar reeds weer vervallen gebouw met vlak er achter een overdekte ruimte met graven van leden der vorstelijke familie en er naast een ruim bassin, dat door een bron wordt gevoed en in de rivier afvloeit. In de meeste kampongs verrezen in de laatste jaren langgar's, eenvoudige bedehuizen, die vaak eerder gereed zijn dan de woonhuizen, maar die ook weer het wonen in de kampong bevorderen; aparte modins zijn daar meestal aangesteld.

De sultan staat zeer onder den invloed van Arabieren, doch weet tegen sommige van hen zoo noodig flink op te treden. Van fanatisme merkt men weinig; zeer vaak hoorde ik, hoe men onder elkaar sprekende het er over had, dat de bevelen van het Indische Gouvernement zoo goed overeenkwamen met de voorschriften van den Islam (het is natuurlijk lang niet uitgesloten, dat men mij in de nabijheid wist).

De kennis van de instellingen van den Islam gaat, hoewel ze nog niet groot is, vooruit; talrijke godsdienstleeraren treft men aan; veel verder dan het gewone koranreciet komt men gewoonlijk niet; verdere studie geschiedt uit de ook elders in Ned.-Indie bekende werken, die men hier noemt Oesoel Safinah (Salim C. A. bin Samir's Safina al nadjah), Akait, Nahoe, Toepah, (Ibn Hadjar's Toefah). Mystieke secten komen niet voor.

De sultan staat aan het hoofd van den godsdienst (vgl. zijn titel Amiroedini) de kadli is zijn wakil (vervanger), onder dezen staan 4 imams, 8 chatibs en 16 modins, vroeger 40, maar daar dit groote aantal te veel herrendienstplichtigen onttrok, is

het verminderd. Van de laatste categorieen doet elke maand een vierde bij toerbeurt dienst (imam djaga enz.). De hakim sjaarah, die ook de godsdienstzaken voor Mohammedaansche landsonderhoorigen afdoet, bestaat uit den kadli als rechter en den imam djaga en chatibs djaga als bijzitters; de voorgebrachte zaken hebben meest betrekking op huwelijk, echtscheiding, en boedelscheiding. De moskeekas ontvangt als inkomsten 1°. de oedjrah (10% van elken verdeelden boedel), 2°. bij elk huwelijk f 5 en bij elke echtscheiding f 2, 3°. een deel van de pitrah, 4°. de opbrengst van een elken vrijdag door een modin gehouden collecte. Het beheer is zeer primitief.

Bij huwelijken bestaat steeds de gewoonte van ta'liq (voorwaardelijken talak), die de positie der vrouw zeer versterkt; de voorwaarden waarbij een talak valt (wanneer de vrouw ten minste komt klagen bij den hakim sjaarah) zijn gewoonlijk mishandeling en afwezigheid gedurende zes maanden van den man zonder onderhoudsgeld te zenden. De huwelijksgift (maskawin), voor dano's f 300, voor ompoe's 100 realen, voor orang soa sio 50—100 realen, voor leden van de soa ngongare en daarmee gelijkgestelde Makianners en bekeerde Alfoeren 30 realen (1 Molukken reaal = f 1,00) wordt slechts voor een klein gedeelte bij het sluiten van het huwelijk betaald, de rest bij de scheiding. Het voor de ouders der bruid bestemde vóór de huwelijksvoltrekking betaalde wang belandja heeft geen vaste grootte, maar is afhankelijk van stand en rijkdom der huwenden. De gewoonte, dat bij huwelijk onder de familieleden de huwelijksgift slechts f 12,50 behoeft te bedragen, doet huwelijken tusschen bloedverwanten veel plaats vinden. Bigamie komt vrij veel voor, vooral onder de hoogere standen; verstooting onder de echte Batjanners, die bijna allen familieleden zijn en waar dus de huwelijksgift laag is, evenzoo. De wijze van huwelijksvoltrekking komt vrijwel overeen met die welke in Adatrechtbundel VII blz. 193 voor landsonderhoorigen te Ternate wordt beschreven.

c. *Heidendom.* Hiervoor zij verwezen naar het meermalen aangehaalde opstel van Hueting, naar dr. Kruyt's Animisme en naar de daar en in het over Halmaheira handelende deel der publicaties van het Encyclopaedisch Bureau genoemde literatuur. Hier zij enkel opgemerkt, dat de opvatting als zou de hooge bruidschat, die voor de Alfoeren in Makassar-realen à f 2 wordt berekend, van de vrouw een verwend poppetje maken, absurd is.

De man doet behalve boschproducten zoeken en openhakken van ladangs niets dan wat visschen en jagen; de vrouw is het, die het gezin van landbouwproducten voorziet. Haar toestand is overigens niet slecht te noemen. Ook de bewering, dat de sexueele zeden der Alfoeren rein zijn en venerische ziekten weinig voorkomen, lijkt mij zeer aanvechtbaar. Een poging van resident James om den bruidschat te verlagen, is zonder eenig gevolg gebleven; de huisvader, die indertijd een hoog bedrag voor zijn vrouw heeft moeten betalen, wil de voordeelen, die een huwbare dochter hem thans oplevert, niet missen.

Verder zij er nog op gewezen, dat gebruiken als idoe-idoe, salai djin enz., behalve bij zeer puriteinsche Batjanners ook bij de Mohammedanen algemeen zijn; het geloof aan swangi's, meki's en dgl. vindt men zoowel bij Christenen, als bij Mohammedanen en heidenen.

Taal.

Elk der bovengenoemde talrijke volkjes spreekt zijn eigen taal, als omgangstaal der verschillende stammen doet tusschen de echte Molukkenbewoners het Ternataansch dienst, waarnaast het Molukken-Maleisch door den toevloed van niet-Molukkenbewoners en door het toenemen van onderwijsgelegenheden met veelal Ambonneesche goeroe's een steeds in belang toenemende plaats is gaan innemen. Onder de Alfoeren en onder de Makianners treft men wel personen aan, die buiten de eigen taal slechts Ternataansch verstaan; onder de vrouwen zijn er die ook deze taal niet begrijpen.

Over het Batjansch, door Dr. Adriani een voorbeeld van een mengtaal genoemd, wordt gehandeld in dl. III van «De Bare'e sprekende Toradja's» op blz. 298, 299. De woordenlijst, die hiervoor als grondslag gediend heeft, bevatte echter nogal wat fouten. [1])

[1]) Ik zou de volgende veranderingen willen aanbrengen:
op blz. 295 r. 11 v. o. lees i. p. v. „nabala" — „napiak".
op blz. 296 r. 6 v. b. „ „ „tolo-tolo" (kruin) — „tolo" (kruin, „tolo-tolo" = (slaan).
r. 20 „ „ „ „oroe-oroe" (dal) — oroe-oroe (kiel, onderstuk van een prauw).
r. 17 v. o. het woord „kalimombang" wordt thans niet meer begrepen, men gebruikt steeds „koepoe-koepoe".
r. 10 v. o. lees i. p. v. „sambei (leenen)" — „sambei (ruilen)", leenen is in het Batjansch „mindjáng".

Een door mij ingevulde woordenlijst, systeem Holle, berust in de bibliotheek van het Bat. Gen. Zeer veel woorden in het Batjansch zijn aan andere talen ontleend, voor een belangrijk deel aan het mengsel, dat Molukken-Maleisch wordt genoemd, verder aan het Ternataansch, het Javaansch, het Soendaneesch. Nog gebruikte woorden van Oudbatjanschen oorsprong — het Oudbatjansch wordt thans door niemand verstaan — heeft men o. a. in de namen der verschillende vischsoorten en de woorden voor de vischgereedschappen, verder in de woorden van bevestiging (ole tegen gelijken; lim tegen ouderen; het nederige woord: papoea, dat men tegenover den vorst gebruikt, is te vergelijken met het Maleische hamba, papoea is een woord voor slaaf, daar slaven meest van Papoea-oorsprong zijn), van ontkenning (mojo = tidak; tjé-tje = djangan) en enkele andere.

Voor tamelijk veel uitdrukkingen heeft men aparte woorden, die enkel tegenover den vorst gebruikt worden. De Laboehaers spreken evenals de Moriers, die hun eigen taal verloren, het

---

op blz. 297 r. 1 v. b. en 4 v. o. lees i. p. v. „atoal" — „tatoal".
r. 10 „ lees i. p. v. „soesoe mata" — „soesoe matana".
r. 15 „ „ „ „tangan ati" — „tangan atina".
r. 16 „ „ „ „tangan ina" — „tangan inana".
r. 16 v. o. „ „ „dantjana" — „dantjanak".
r. 5 „ „ „ „arangat" — „arauga" het voorbeeld vervalt.
op blz. 298 r. 1 v. b. „ „ „rowoet" — „roemoek" het voorbeeld te verplaatsen onder b.
r. 8 „ „ „ „taping" (asch) — „taping" (keuken.
r. 9 „ „ „ de verklaring van paisoe vervalt; isoe beteekent bevelen; strijken, wrijven, schuren is „asa".
r. 10 „ „ „ „tangan ina" — „tangan inana".
r. 23 v. o. „ „ „nggoeka" (pisang) — „ngaèka" (pisang).
r. 19 „ „ „ „bobootja" (rheumatiek) — „bobootja" (een vischsoort).
r. 18 „ het woord paposong wordt thans niet meer gebruikt.
r. 12 „ lees i. p. v „panaliang" — „panoeliang"; taoeli = helpen.
op blz. 299 r. 15 v. b. „ „ „baloja" (vertrekken), waarschijnlijk van „baloja" — „baloja" = (vertrekken).
r. 19 „ „ „ „bakakedoe" (krom) vervalt; krom is kakedoe
r. 22 „ „ „ „bapada" (malen) — „bapada" (stampen) malen is toetoeg.
r. 23 „ „ „ „bapagoenaan" (landbouwen) — „bapagoenan" (werken).

Molukken-Maleisch, waarvan de voornaamste woorden te vinden zijn in F. S. A. de Clercq's Het Maleisch der Molukken. Van de talen der genoemde Alfoerenstammen zijn het Tobeloreesch en het Galelareesch goed bekend door den arbeid der zendelingen van Baarda, Hueting, Fortgens e. a. Ook Ternataansch en Tidoreesch zijn vrij goed bekend. Met het Badjosch en de beide soorten Makiansch is dit niet het geval. Het Makiansch diloear is zelfs geheel onbekend gebleven (zie kaart N°. II in J. C. van Eerde: Inleiding tot de volkenkunde van Ned.-Indie).

Middelen van bestaan.

Men staat hier nog op een zeer primitief standpunt; eigenlijk doet men nog niet veel meer dan het verzamelen van wat land en zee aanbiedt: sagekloppen, boomenvellen, visschen, jagen. Het land bevredigt de geringe behoeften gemakkelijk; de hoogere standen vinden werken vernederend; voor den kleinen man, die eeuwen verdrukt is geworden, beteekende verkrijging van goederen verlies ervan door afpersing. Enkel om den bruidschat bijeen te brengen getroostte men zich wat arbeid. Toch heeft men al wel wat primitieven landbouw. Deze heeft alleen plaats op ladangs. Wanneer het oerbosch geveld is doordat men in de zware stammen rondom met een bijl een cirkelvormige holte heeft gekapt en door branden den boom aan het vallen heeft gekregen, plant men in het eerste jaar tegen den tijd, dat het zevengesternte (bintang pariama) bij zonsondergang in het Oosten zichtbaar is, de rijst of de mais uit, die na vijf à zes maanden geoogst kan worden. Vervolgens plant men gedurende anderhalf à twee jaar op de ladang cassave (kasbi), mais (Tern. = kastela, Batj. = miloe), pisang (Tern. = koi; Batj. = ngaèka), bataten (batatas) terong, kladi (Tern. béte), soms ook tabak (vnl. de Makianners), en laat vervolgens het dan djoramé genoemde veld liggen, totdat het weer met kreupelbosch bedekt is; dit kapt men dan vaak weer om de beplanting te herhalen; dan gaat gewoonlijk de alang-alang (Mol. Maleisch = koesoekoesoe) overheerschen. Gewoonlijk echter komt het zoover niet; de grond is nog voor 95 % met bosch bedekt; herplant men niet, dan treedt het bosch weer op. Tegenwoordig echter plant men na den eersten - dus den rijstoogst, kokospalmen, die dan tegen den tijd, dat het land voor de voedselproducten minder bruikbaar wordt, de moeilijke eerste twee jaar, gedurende

welke ze veel te lijden hebben van de talrijke wilde zwijnen, achter den rug hebben. Om die zwijnenplaag te ontgaan, legt men ladangs graag op kleine eilanden aan. Het aantal kokospalmen neemt zoo steeds toe, de copra is reeds verreweg het belangrijkste uitvoerartikel geworden. Het aantal vruchtdragende boomen is opgegeven in bijlage A, de copra-uitvoer in bijlage C. Hierbij is echter te vermelden, dat vrij veel copra van Zuid-Halmaheira en van de Goraitji- en Kajoe-eilanden wordt uitgevoerd van Laboeha. Een boom levert gemiddeld niet meer dan 40 à 50 vruchten, waarvan er niet minder dan 300 à 400 noodig zijn voor een picol copra. De prijs bedroeg hiervan in 1924 12 à 13 gulden. De eigenaar van een klappertuin kan dus ten minste (de gemiddelden zijn op zijn ongunstigst genomen) per jaar f 1.25 per boom maken. Vaak echter verkoopt hij de vruchten aan den boom aan de opkoopers en ontvangt dan voor 5 of 6 vruchten 10 cent. Maakt hij zelf copra, dan geschiedt het drogen meest op de para-para (droogrekken), waaronder vuur wordt gebrand. Steeds wordt de copra daarna in zeewater gelegd om het gewicht te verhoogen. Het verschil in marktprijs der verschillende qualiteiten van de copra te Makassar is zoo gering, dat het voor de handelaars in verband met de hooge koelieloonen niet voordeelig is de copra te laten sorteeren. In totaal heeft in 1924 de copracultuur ten minste f 125.000 in handen der inlandsche opkoopers en tuinbezitters gebracht. Van systematisch aanplanten en onderhouden is geen sprake; wat er van de boomen terechtkomt, beschouwt men als winst; door het aanleggen van model kampongtuinen, en het verstrekken van varkensvergift, het leveren van goede bibit en het toezicht houden op den aanplant, wordt getracht van bestuurswege de klappercultuur te bevorderen. De beste landbouwers zijn nog de Makianners en de Boetonneezen. De eersten maken goede prijzen voor hun tabak. Een poging van een bestuurs-ambtenaar onder dwang sawah-rijstbouw in te voeren leverde goede oogsten, maar liep, toen de dwang verdween, op niets uit. Dergelijke voorstellen van den sultan zijn wegens hun onpractischheid en den tegenzin der bevolking vooralsnog onuitvoerbaar.

Als voedingsmiddel is de sago van overheerschend belang; in streken waar de sagopalm minder voorkomt, eet men cassave, bataten en pisang; mais en rijst wordt vnl. bij feestelijke gelegenheden genuttigd, het rijstgebruik neemt echter in verband

met de stijgende welvaart (copra-uitvoer) toe. De sagopalm, waarvan men vele soorten onderscheidt, levert tegen den bloei op 10 à 15 jarigen leeftijd van 4 tot 10 toemangs (of farloes) sago; de toemang wordt tegenwoordig voor f 2 verkocht; men kan er ongeveer 200 lempengs (sagokoekjes) van bereiden, waarvan een flink eter er 7 per dag met wat visch verwerkt. De lempeng wordt voor 2 cent verkocht. Over de sagobereiding vergelijke men het werk van J. Fortgens; Sagoe en Sagoepalmen (Haarlem Bullet. Kol. Mus. No. 44. 1909). Zoowel wat qualiteit als quantiteit aangaat, staat de sago van Batjan gunstig bekend.

Bij het zoeken van boschproducten neemt de damarwinning de eerste plaats in. In het bovengenoemde artikel van Dr. V. E. Korn wordt het damarbedrijf op Batjan behandeld, waarom het niet noodig is er hier nogmaals op in te gaan. Door Korn wordt echter het belang van het bedrijf overschat; zooals uit bijlage B blijkt, is de opbrengst der bosschen sinds 1912 geregeld gedaald (de cijfers over de jaren 1917—1919 zijn abnormaal laag, tengevolge van den grooten oorlog, die het bedrijf door de verscheepsmoeilijkheden deed wegkwijnen). De netto winst van het bedrijf voor het landschap is zoo gedaald, dat het niet meer is »de kurk waarop de landschapskas drijft«. (Korn t. a. p. blz 289).

De door Korn voorgestelde maatregelen zijn te laat ingevoerd; gedurende 25 jaren zijn de boomen veel te zwaar aangetapt, zoodat de oude boomen grootendeels zijn verdwenen en de jonge — aantapping is pas toegelaten bij een omvang van 1.75 M. d. i. een leeftijd van ± 60 jaren — beneden de maat aangetapt en niet talrijk voorhanden. Door den in 1918 aangestelden damarbeheerder werden de bosschen van tijd tot tijd geïnspecteerd; door mij persoonlijk werden de volgende damargebieden doorkruist: Kasiroeta, Loid, Koesoe, Bibit, Indari, Kepoetoesan; overal vond ik, dat de oude boomen grootendeels waren verdwenen, dat verder de jonge boomen waren aangetapt. Op sommige der door mij bezochte posten had geen enkele der aangetapte boomen den vereischten omvang. De achteruitgang van het bedrijf is naast het minder talrijk worden der te zwaar of te jong aangetapte boomen ook te wijten aan de omstandigheid, dat de damarhalers als klapperplukkers of klappertuinbezitters beter aan den kost kunnen komen. De damarhaler ontvangt per picol van 100 kati damar radja (de meest voorkomende soort) slechts f 5.— van het landschap, dat zelf de picol verkoopt aan de

handelaren voor f 7.— à f 7.40 volgens contract. Na aftrek der onkosten blijft voor het landschap slechts een jaarlijksche winst van ± f 8000.— (met inbegrip van de ngase) over; zoo het landschap slechts f 1.— per picol meer aan de damarhalers betaalde, dan zou de winst nog veel geringer worden, en voor het landschap de moeite niet meer loonen. Maken de handelaren een zoo kleine winst op het bedrijf, dat verhooging van hun betaling aan het landschap en daardoor hoogere betaling door het landschap aan de damarhalers onmogelijk is, dan zal het damarbedrijf vanzelf verdwijnen. Voor de ontwikkeling van de streek en vnl. van de damarhalers is dit niet te betreuren, gelet op den slechten invloed dien het boschproducten zoeken op de menschen heeft (vgl. hierover o. a. het in het Koloniaal Tijdschrift van Maart 1925 verschenen artikel van den heer Grijzen). De personen, die thans als damarhalers werken, zullen zoo langzamerhand gezeten landbouwers worden. Nieuwe damarhalers komen in verband met de thans gunstiger toestanden op Halmaheira van daar niet meer over.

Van de veeteelt kan slechts gezegd worden, dat ze van miniem belang is. De bevolking houdt slechts enkele geiten; de sultan en enkele van zijn verwanten bezitten gezamenlijk een honderdtal runderen en een paar paarden. Langs de hellingen van het Sibelah-gebergte zwerven verwilderde runderen rond, afstammelingen van door de Batjan-Maatschappij en vorige sultans ingevoerd vee.

De handel is grootendeels in handen der Chineezen, die door het importeeren van rijst, petroleum, kains, kramerijen enz. en het verleenen van voorschotten steeds de Inlandsche klappertuinbezitters in de schuld trachten te houden; sints 1923 koopt ook de Batjan-Archipel-Maatschappij copra op met het gevolg, dat bij de bestaande concurrentie de Inlanders voor hun copra goede prijzen maken en anderzijds door de hun bijna opgedrongen voorschotten hoe langer hoe meer in de schuld raken. Voor den opkoop van copra doen eigenlijke Batjanners dienst. Om voor de Inlanders goede prijzen te verkrijgen is met medewerking van den sultan een Inlandsche coöperatieve vereeniging voor opkoop van export van copra opgericht, die door gebrek aan kapitaal en onbetrouwbaarheid der bestuursleden maar matig succes heeft. De damar wordt door het landschap geleverd aan de B. A. M. en aan een particuliere opkoopster (firma J. W. C.

Diepenheim) en wel voor de laatste geheel, voor de eerste gedeeltelijk op grond van drie-jaarlijksche contracten; het andere gedeelte van de aan de B. A. M. geleverde damar op grond van het onder te noemen zg. groote contract met die Maatschappij. De vischhandel is grootendeels in handen van Tidoreezen (zie onder Obi).

Ter hoofdplaats en in de belangrijkste andere kampongs vindt men toko's, meest van de Chineezen. De te Amassing dagelijks gehouden (landschaps)passar wordt geregeld bezocht. Het passarwezen is in de Molukken nog weinig ontwikkeld; op Ternate heeft men een vrij groote dagelijksche passar, op Tidore de groote Zondagspassar van landbouwproducten te Roem, de Vrijdagspassar te Soa-sio en de kleine Zaterdagspassar te Tongowai. Verder heeft men alleen nog passars te Tobelo en te Wéda.

De jacht vindt vnl. plaats op herten en zwijnen; sinds den in 1915 te Djailolo (Halmaheira) op controleur Agerbeek gepleegden moord zijn in de afdeeling Ternate de talrijke geweren, die vnl. in handen der Alfoeren waren, ingenomen. Toch vindt men thans nog vaak ongeregistreerde geweren van oud model; in 1924 werd alleen op Batjan nog een honderdtal in beslag genomen. Het gevolg hiervan is het in aantal zeer sterk toenemen van voor de klappercultuur hoogst schadelijke wilde zwijnen. Teneinde deze plaag te bestrijden zijn in alle kampongs aan betrouwbare personen van landschapswege geweren in leen gegeven (± 60 totaal), terwijl verder geregeld varkensvergift wordt verstrekt. Thans wordt de jacht weer meestal met honden, speren (niboer's) en sabels (pèdah's) uitgeoefend; ook strikken worden veel gebruikt. Vnl. Kaboehaers, Moriers en Alfoeren houden zich met de jacht bezig. De jachtproducten dèndèng (gedroogd hertenvleesch) babi foefoe (gerookt varkensvleesch), hertshoorn worden voor uitvoer verkocht.

De visscherij en de rol, daarbij door Tidoreezen gespeeld, zal uitvoerig onder Obi besproken worden. De Batjansche wateren zijn zeer rijk aan visch; men heeft hiervan echter weinig voordeel weten te trekken; men vischt bijna alleen voor eigen gebruik; alleen de Badjo's verkoopen hun vangst geregeld aan Batjansche opkoopers (diboe-diboe), die de visch op de passar te Amassing van de hand zetten. Schildpad, tripang, haaienvinnen worden aan Chineezen verkocht. De Alfoeren brengen vrij veel schelpen (troca, lola) aan de markt. Door de B. A. M. wordt vnl. op de

parelbanken in de straten Obit, Herberg en Sambiki naar pareloesters gedoken.

De industrie is hoogst onbelangrijk. De Batjansche vrouwen maken enkel wat zeefjes (aja-aja), die ze zeer duur verkoopen als men er bepaald om vraagt (f 15 per nest van 9 stuks) en smakelooze papieren roosjes en parasolletjes. Makiansche vrouwen weven van gekochte katoenen garens stevige deeken van eenvoudig maaksel op de overal in Ned.-Indië gebruikelijke wijze; het aantal weefsters vermindert echter voortdurend. De Alfoeren maken fraaie matten (tikar's en kokaja's), hoeden, schilden (salawako's), sirihdoosjes, vuurtangen, vuurwaaiers enz. (zie Dr. A. W. Nieuwenhuis: Die Veranlagung der Malaiischen Völker usw. S. 47). Een poging hen te bewegen voor verkoop aan passagiers der K. P. M. booten te werken, die genoemde artikelen steeds graag willen koopen, liep op niets uit. Door de Galelareezen worden in hun stamland zeer fraaie boomschors-kleedingstukken vervaardigd (vgl. Prof. Kukenthal, Im Malayschen Archipel); deze »hochste künstlerische Vollendung bekundenden Rindenkleider« maken ze op Batjan echter niet. Rondreizende smeden van Toloa (Tidore) verdienen als grofsmeden goed geld, ook als prauwenmakers, waarbij ze in de Waioli's concurrenten vinden. Goudsmeden van Tidoreeschen (kampong Soa-sio), Ambonneeschen en vnl. Chineeschen landaard kunnen steeds volop werk krijgen. Ook nijvere Chineesche meubelmakers, schoenmakers, enz. kunnen zeer goed aan den kost komen. De damarsorteerders en mandenmakers van de B. A. M. en de onderneming Diepenheim kan men nog onder de industriekoelies noemen.

Mijnbouw wordt niet meer uitgeoefend, zoowel de goudwasscherij aan de Poan-rivier als de steenkoolwinning aan de Mambia leverden geen voordeel op; of petroleum voorkomt is onbekend (vgl. Meded. Encycl. Bureau afl. 1).

Ondernemingen: In 1881 werd door Jhr. Mr. M. E. F. Elout van Soeterwoude e.a. met den sultan van Batjan en zijne landsgrooten een contract gesloten, goedgekeurd bij Gouvernementsbesluit van 1 Juli 1881 No. 9, bijbl. 3726 (vgl. bijbl. 7338 en 7777), waarbij de laatste aan de concessionarissen en hunne rechtverkrijgenden voor een tijdvak van 75 jaar het uitsluitend recht verleenden tot exploitatie van alle delfstoffen, bosschen, woeste gronden en parelbanken in het gebied van Batjan met dien verstande dat 1e. bepaalde in het contract genoemde damar-

bosschen (en parelbank tot een contractwijziging in 1910) ter beschikking van den sultan bleven, dat 2e een voldoende uitgestrektheid woeste gronden ter beschikking van de bevolking wordt gelaten voor de verwisseling en uitbreiding van hare aanplantingen, voor het weiden van vee zoomede voor hare begraafplaatsen, en dat 3e. aan de Inlandsche bevolking wordt vrijgelaten *a.* om ook andere dan de sub 2e. bedoelde woeste gronden, zoolang ze nog niet door de concessionarissen in exploitatie genomen zijn, hetzij voor eigen behoeften in ontginning te brengen en in het bezit te houden, hetzij tijdelijk te bezigen voor het weiden van vee; en *b.* om tot eigen gebruik hout te kappen, en rottan en andere boschproducten te verzamelen in bosschen, die nog niet door ondernemers in exploitatie genomen zijn. De ondernemers betalen aan den sultan een vasten jaarlijkschen cijns van f 1500 en voorts een pachtsom van f 1 per bouw over de uitgestrektheid, die door hen in exploitatie is genomen.

Dit contract vormt den grondslag voor de Batjan Maatschappij, thans Batjan Archipel Maatschappij geheeten. Door den wel wat optimistischen oprichter werd over zijn Maatschappij gesproken als van een nieuwe Oost-Indische Compagnie, terwijl Batjan een tweede Deli zou zijn. Deze hooggespannen verwachtingen zijn in geenen deele in vervulling gegaan; de B.A.M. heeft nooit tijden van veel succes gekend; haar niet opwekkende geschiedenis vindt men uitvoerig beschreven in aflevering I van de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau blz. 29 en vgl. De voornaamste reden van de mislukking is wel te zoeken in de moeilijkheid in het afgelegen Batjan voldoende arbeidskrachten te verkrijgen. In de allerlaatste jaren, nu de B.A.M. zich onder leiding van een energiek hoofdadministrateur meer op het gebied van den opkoop van copra begeeft, wordt de toestand iets gunstiger. De bewering, dat Batjan zonder de Maatschappij oeconomisch verder zou zijn geweest dan thans, betwijfel ik ten zeerste; zijn de omliggende streken Batjan in dit opzicht zoo ver vooruit? De Batjan Maatschappij verschaft aan velen als mandoers, klerken, parelprauwkoelies enz. een behoorlijk bestaan; ook weet ze tegen de veelal samenwerkende Chineezen concurreerende als opkoopster de prijzen op peil te houden.

Van hare inkomstbronnen vallen te noemen:

1°. een mooie, nog jonge klappertuin te Panemboang van ± 30.000 boomen die jaarlijks ongeveer 4000 picol copra levert;

2°. koffietuinen te Brankadolong (Java-, Robusta-, minder goed Liberia); deze tuinen geven ongeveer eens in de 5 jaar een veel grooteren oogst dan gewoonlijk, zoo in 1916, 1920 en 1925. In 1924 was de opbrengst ± 750 picol!

3°. een onbelangrijke heveatuin te Amassing, die niet (althans tot Juni 1925) wordt aangetapt;

4°. het langzamerhand achteruitgaande damarbedrijf, dat in 1924 bruto 3407.15 picol leverde;

5°. de parelduikerij, die in 1919 t/m 1921 met matig, in 1924 zonder succes is uitgeoefend met 3 of 4 loggers op elk waarvan 1 duiker aanwezig was;

6°. de steeds grooter wordende opkoop van copra vnl. van Moti, Makian, de Kajoa- en Goeraitji-eilanden, van de Westkust van Halmaheira en van Batjan, gepaard gaand met verkoop van rijst en petroleum;

7°. het agentschap van de K. P. M.

8°. het agentschap van de B. P. M.

Naar ik verneem, bestaan plannen om voor mijnbouw te doen exploreeren.

Het aantal contractkoelies bedraagt ± 200, vnl. Boetonneezen en Talauters (1890 : 1330).

Moeilijkheden met de Vreemde Oosterlingen, die in het sultanaat tuinen occupeerden zijn thans opgelost in den vorm van een onderhandsch contract, waarbij het landschap met goedvinden van de B. A. M. aan die occupanten tegen een jaarlijksche pacht van f 1 per bouw voor het landschap en f 0.50 voor de B. A. M. den betrokken grond met gebruiksrecht afstaat voor den verderen duur van het contract met de B. A. M.

Behalve de B. A. M. is te Laboeha gevestigd het langzamerhand achteruitgaande damarbedrijf van de firma J. W. C. Diepenheim, dat in 1924 3690.44 picols damar opbracht.

De vrij uitgestrekte klappertuinen, vnl. om en bij Parapotan en te Mandewong, van den sultan lijden onder slecht beheer, evenals die van zijn zuster Boki Noerain te Goro-goro; deze laatste bleken onder het het beheer van haar thans overleden bekwamen Arabischen kleinzoon zeer goed te kunnen rendeeren.

Gezondheidstoestand.

De bevolking lijdt over het algemeen aan malaria, verder aan huidziekten, vnl. framboesia, die onder verschillende namen als

bobento, koheba enz. bekend staat al naar den vorm waarin ze optreedt. Het schijnt dat van Halmaheira naar het Zuiden toe de framboesia in steeds mindere mate optreedt; het aantal lijders in de districten Morotai, Loloda enz. is veel grooter dan te Batjan. Lijders aan tuberculose treft men vrij veel aan; buikziekten komen vnl. in tijden van visch en fruit voor. Van epidemieen valt te noemen de Spaansche Griep, die in 1918 vele slachtoffers eischte en een dysenterie epidemie, van December 1923 tot Maart 1924, waaraan ± 40 personen overleden. De pokken, die Batjan vroeger geweldig teisterden, komen thans (er is te Laboeha een vaccinateur geplaatst) niet meer voor.

Dat de bevolking geen inzicht heeft in eischen van reinheid en hygiëne zal wel nauwelijks behoeven te worden vermeld. De Christenen en Mohammedanen baden zich ten minste nog geregeld, maar de Alfoeren komen enkel met water in aanraking als het bepaald niet anders kan.

Door verbetering van de watervoorziening (bamboeleidingen, gecementeerde putten) van de huizen en van den waterafvoer wordt van bestuurswege getracht den hygienischen toestand te verbeteren; chinini, oogwater, boorzalf en dgl. worden van gemeentewege verstrekt.

Een Indisch arts is sinds 1910 niet meer te Laboeha geplaatst; de fgd. civiel geneesheer van Ternate komt van tijd tot tijd over, vnl. voor de framboesiabestrijding. De B. A. M. beschikt over een klein, maar voldoend ziekenhuisje onder leiding van een ongediplomeerden, maar handigen Indischen verpleger. Het landschap draagt per maand f 12.50 bij, waarvoor landschapsonderhoorigen gratis worden behandeld en ligging in het hospitaal kunnen verkrijgen.

Onderwijs.

De reeds geruimen tijd te Laboeha bestaande Gouvernements Inl. school 2de klasse werd 1923/1924 omgezet in een drieklassige vervolgschool. Met de van gemeentewege geopende volksscholen te Laboeha-Amassing (geopend Januari 1923), Badjo (1921), Loid (Juni 1922), Sebatang (Maart 1922) voldoet ze geheel aan de behoeften. De bevolking stelt de scholen op prijs, vooral de Christenen; het abcentiepercentage is gewoonlijk klein; veel hangt echter van de onderwijzers af. Het aantal leerlingen aan de vervolgschool bedraagt ± 125, dat aan de genoemde volks-

scholen respectievelijk: 180, 40, 60, 30, 30. Een nadeel van het onderwijs is, dat de zucht tot niets doen onder de »geleerde« exleerlingen vnl. van de 2e klasse school nog grooter is dan bij anderen; wijze lessen van meest Ambonneesche onderwijzers als: »siapa radjin bersekolah, di belakang hari djadi goeroe atau klerk, siapa malas moesti kerdja di keboen« komen mij voor niet bijster paedagogisch te zijn. Handenarbeid en tuinwerk dienen te worden bevorderd; bij onwil van den goeroe komt er echter niets van terecht. Enkele onderwijzers weten door hun fluitspel en zang- en danslessen vele leerlingen te trekken.

Economische toestand.

De economische toestand van de bevolking is, dank zij de rijke hulpmiddelen van de natuur, goed te noemen; de prijzen van de weinige producten, die men van de buitenwereld noodig heeft: rijst, petroleum, kains, kramerijen, mogen wat gestegen zijn, daartegenover staat, dat men met het uitvoerproduct, de copra, zeer goede prijzen maakt. De winst op dit product komt echter voor een belangrijk deel in de zakken der Chineezen; wel is de bevolking slim genoeg om zich bij de afrekening niet al te zeer te laten afzetten, maar ze betaalt vooral in de buitenkampongs veel te hooge prijzen voor door haar begeerde artikelen en is willens en wetens, dank zij het funeste, maar voor Indië blijkens de practijk onmisbare voorschotsysteem, steeds in de schuld. Door den bestuursambtenaar dient echter te worden gewaakt tegen het gebruik van te korten »ellen« en misleidende weeginstrumenten (datjins). Gewaarmerkte meetlatten werden aan de kamponghoofden, de handelaren en de onderwijzers uitgegeven.

De loonen der losse koelies zijn zeer hoog (f 0.50—f 0,75 p. d.); velen werken enkel op bootdagen als lossers; voor reizende gouvernements-ambtenaren b. v. van den topographischen dienst zijn koelies niet te verkrijgen, zij zijn aangewezen op heerendienstplichtigen. Een geliefd baantje is het als »masonait« (matroos) meevaren op een prauw van een handelaar, die Batjan rondvaart. Er is weinig werk te doen en een handige baas ziet altijd nog wel kans een achterlandschen Alfoer wat af te zetten.

Voor de buitenwereld zal, wanneer de door B. A. M. gehouden mijnbouwkundige exploraties geen succes hebben, Batjan wel nooit van veel belang worden; de grond is niet bijster goed, arbeidskrachten en verschepingskosten zijn hoog.

Grondbezit.

Toean tanah, »heer van het land», wordt de sultan genoemd. Men wil hiermee aanduiden, dat het beschikkingsrecht over den grond bij den sultan berust, die hier optreedt als vertegenwoordiger van de rechtsgemeenschap, het rijk van Batjan. Ontginning van den woesten grond, nadat aan het zelfbestuur om vergunning hiertoe is gevraagd, en tegen betaling van ngase tot aan de opheffing van deze »betaling» geeft erfelijk individueel bezitrecht, d. w. z. zoolang sporen van de ontginning zichtbaar zijn; gaat de ladang weer in het oerbosch op, dan verdwijnt het recht, vertrekt of sterft een ontginner zonder rechthebbenden achter te laten, wat nogal eens schijnt te zijn voorgekomen, dan vervalt de tuin aan den vorst (thans landschap). Nog niet zeer lang geleden was echter niet de sultan representant van het rijk, maar de stam, de soanang, de heer van den grond. In de »Kroniek van het Rijk Batjan» (T. B. G. dl. LXIII, blz. 475) wordt gezegd dat »oudtijds het soananghoofd niemands bevelen had op te volgen en dat hij had zijn eigen landstreek om te houden en te gebieden en met eigen grenzen en afpalingen, regelingen en wijze van doen». De macht van deze soananghoofden over »hun onderdanen» stelle men zich niet te groot voor. Zij waren meer familie- of stamhoofden en handhavers van de adat dan vorsten. Bij het in belang achteruitgaan en verworden der soanang indeeling, die van genealogisch, territoriaal werd, wisten de vorsten bevoegdheden der vroegere hoofden aan zich te trekken. Dat vorst en volk thans nog zeer goed weten, dat oudtijds niet de vorst maar de soanang de »heer» van den grond was, blijkt wel hieruit, dat ik verscheiden malen door den sultan hoorde zeggen, wanneer hij het over een bepaald stuk grond had, »dat stuk is mij gegeven door soanang X. X. en zijn menschen, vraag het maar aan X (een of andere oud-ngofamanjira)», waarop deze dan die vroegere schenking bevestigt.

Ook treft men sago- en klappertuinen aan, die niet aan het landschap, maar aan de soanang (thans »gemeente») toebehooren; hoogstwaarschijnlijk tuinen, waarvan de bezitters vertrokken zonder rechthebbenden na te laten en die aan de soanang vervielen, dus waar de sultan alleen het beschikkingsrecht uitoefende. Deze sagobosschen vormen derhalve rudimenten van het oude recht der soanangs. Op Makian trof men tot voor kort bouw-

gronden aan, de z.g. eto-gronden, die aan territoriale gemeenschappen, dorpen aldaar, toebehoorden. in de eerste tien jaren van deze eeuw wisten de toenmalige dorpshoofden zich deze echter veelal toe te eigenen. De onder te bespreken schepping van «gemeenten» heeft overal in de afdeeling Ternate weer gemeentetuinen doen ontstaan. Op dit recht van den vorst den grond af te staan aan anderen ter ontginning berust het contract met de Batjan-Maatschappij. In verband met dit contract is het zeer noodig, dat Inlandsche ontginners, voor zij een ladang willen openhakken, vergunning daartoe vragen aan het zelfbestuur; vnl. niet-Batjanners houden zich hier echter slecht aan. Door het vervallen van het bezitsrecht kwamen groote sagobosschen en klappertuinen aan het «kroondomein», daarnaast heeft men ook sagobosschen en klappertuinen, die den vorst persoonlijk toebehooren, die nl. door hem zelf zijn aangelegd of geërfd. Het beschikkingsrecht was voor den vorst van groot belang. vóór het totstandkomen van de landschapskas toch kwamen niet alleen de baten van het kroondomein, maar ook de inkomsten uit de damarbosschen aan den vorst en zijn verwanten, aan wie hij die bosschen voor een gedeelte als apanage had afgestaan. Toen na het teekenen van de korte verklaring (1910) en de totstandkoming van de landschapskas (zie onder) aan den sultan uit deze kas een vast jaargeld werd toegekend, waartegen hij afstand deed van allerlei hem vroeger toekomende baten, is verzuimd den vorst er op te wijzen, dat inkomsten uit bosschen van het «kroondomein», waarvan het bestaan toen vermoedelijk onbekend was, voortaan aan de landschapskas zouden komen. Later zijn de inkomsten ervan als persoonlijk gunstbewijs aan den vorst gelaten, die echter met de landsgrooten heeft erkend. dat bedoelde bosschen niet hem, maar het landschap toebehooren. De inkomsten door het landschap uit de damarbosschen getrokken, worden sinds 1910 voor een aantal damarposten voor de helft aan den sultan afgestaan; van andere komt de helft aan geapanageerde landsgrooten bij wier overlijden de inkomsten echter geheel aan het landschap vervallen.

Het aantreffen van nog niet aangetapte damarboomen geeft den vinder een bewerkingsrecht, nl. een taprecht, dat echter vervalt zoo de vinder met zijn familie niet in staat is of niet wenscht te tappen volgens de van landschapswege gegeven voorschriften. Heeft een Alfoer b.v. een complex van 500 boomen

aangetroffen, dan worden, zoo hij en zijn makkers niet in staat zijn meer dan 300 boomen geregeld aan te tappen, de overige 200 aan iemand anders ter bewerking afgestaan. Gewoonlijk echter zorgt de vinder wel, dat hij zooveel helpers heeft dat hij het geheele complex aan kan. Kan hij door ouderdom niet meer werken, dan blijft het taprecht aan zijn familie. Het taprecht is echter niet verkoopbaar; toestanden als op Halmaheira, waar Alfoeren een enkele maal het bosch in gingen om zich door een kap met de bijl in den stam te geven het taprecht van duizenden boomen te verschaffen, dat zij niet zelf uitoefenden maar jaren later tegenover opkoopers lieten gelden en aan dezen duur verkochten, komen niet voor. Het taprecht vervalt dus door het niet uit te oefenen en door het niet betalen van de ngase (zie over betaling van ngase onder belastingen). De damarbosschen zijn het eigendom van het landschap, de damarhaler ontvangt een bedrag als werkman, niet als bezitter van de damar.

Bestuur.

Algemeene inrichting.

De onderafdeeling Batjan staat sinds 1915 onder een controleur B.B. (1883—1903 een controleur, 1903—1915 een posthouder, sedert een controleur), die wordt bijgestaan door een klerk; verder zijn te Laboeha geplaatst een commies bij de I. en U., een hulp-postcommies, een hulpmantrie bij den opiumverkoop, een cipier tevens adjunctdjaksa, een rechercheur en drie politieagenten. Het bestuur over het rechtstreeksch gebied, nl. de kampong Laboeha, wordt gevoerd door een Inlandsch hoofd met den titel: «Sengadji van Laboeha, tevens hoofd van alle inlandsche Christenen in het Sultanaat van Batjan». Wat het laatste gedeelte van dezen titel sinds de inwerkingtreding van de zelfbestuurordonnantie van 1919 beteekent, is, in verband met artikel 14 (2) van die ordonnantie, waarbij de Inlandsche Christenen, in het landschap gevestigd, zoo niet vallende onder de daar genoemde groepen c. e. en f. (die voor Batjan geen beteekenis hebben) tot de zelfbestuuronderhoorigen behooren te worden gerekend, verre van duidelijk. Deze van Gouvernementswege bezoldigde sengadji (f 25 per maand) is voor Laboeha districtshoofd en kamponghoofd tegelijk.

Het rijk Batjan werd vroeger bestuurd door een sultan, bijgestaan door een aantal lagere hoofden, die volgens de »atoeran negeri» in sommige gevallen geraadpleegd moesten worden. Gezamenlijk heeten deze hoofden bobato's, ze werden in drie groepen onderscheiden, nl.:

1°. de bobato dalem, hoofden met militaire titels (en oudtijds wel militaire functies), bestemd voor den hofdienst, nl. een majoor (steeds een dano), 2 kapitein ngofa, een dano en een kapitein-kie, een niet dano), 4 luitenants (2 luitenants ngofa en 2 luitenants kie) en onder hen alfirissen en sergeants, die de wacht van den sultan commandeerden, nl. het kleine korps kaboes, leden van de soa ngongaré die met lange gelen kabaja en zwarten hoofddoek gekleed bij sommige gelegenheden dienst deden;

2°. de bobato loewar, hoofden voor den bestuursdienst; allen steeds leden van de soa sio, nl. een djogoegoe (rijksbestuurder, te vergelijken met den Javaanschen patih), die bijgestaan wordt door een hoekoem (met speciaal rechtelijke functie's) en den kimelaha sapanggala, die de bevelen van den vorst overbracht aan de soanang-hoofden, welke hoofden ook tot deze groep gerekend werden en aan het hoofd van eigen onderdanen stonden;

3°. de bobato achirat, de godsdienstbeambten, die boven reeds genoemd zijn.

Buiten deze groepen stonden:

a. de kapitein laoet, de hoogste dignitaris na den sultan, steeds een verwant van dezen, gewoonlijk 's vorsten vermoedelijke opvolger;

b. de kepala bangsa, een man die de eigenlijke bevolking (soa sio) tegenover den vorst vertegenwoordigde;

c. het »bureaupersoneel», een imam-secretaris, iemand, die gewoonlijk veel invloed had bij den vorst, en onder dezen chatibs-djoeroetoelis en modins-djoeroetoelis;

d. de imam ngofa en de chatibs ngofa, dano's, die speciaal voor de vorstelijke familie imams en chatibswerk verrichtten.

Door het Gouvernement erkende rijksgrooten waren: 1°. de kapitein laoet, 2°. de djogoegoe, 3°. de kalli, 4°. de hoekoem, 5°. de kimelaha sapanggala, 6°. de oudtijds niet daartoe behoorende (imam-)secretaris.

Volgens de oude regelingen waren onderdanen van den sultan alleen de eigenlijke Batjanners; de veel talrijker vreemdelingen waren òf onderdanen van hun eigen vorst (Ternate en Tidore) òf onderhoorigen van het Gouvernement; allen hadden echter ngasé (zie onder belastingen) te betalen. Het «bestuur» bestond bijna geheel in het ophalen van de ngase, een bezigheid, die volgens westersche begrippen niet ver afstaat van «knevelen» en het vieren van feesten volgens het ingewikkelde, van Ternate overgenomen, echter slechts door weinigen goed gekende hofceremonieel; bij de onbelangrijkheid van het landschapje maakten die feesten gewoonlijk een lachwekkenden indruk.

Inkomsten van den sultan en van al die hoofden werden uit de ngasé verkregen en bestonden verder uit verplichte leveringen door de bevolking, naderhand ook uit verkoop van damar, concessiegelden van de B.A.M. en schadeloosstellingen van het Gouvernement. De soanang-hoofden, die allen te Amassing woonden, reisden van tijd tot tijd rond om de ngase te innen en hun bevelen aan de mahimo's, de oudsten der vreemdelingen, over te brengen. Was hun ambt oorspronkelijk erfelijk, naderhand werden ze door den sultan uit bepaalde families benoemd.

De sultan zelf behoorde te zijn de oudste zoon van den vorigen vorst, na diens troonbestijging uit de hoofdvrouw (toewan poetri) geboren, men kon hiervan echter afwijken, ook zoons uit vrouwen van den soa-sio-stand of zoons van dano's en vrouwelijke dano's of vrouwelijke leden van den soa-sio-stand konden opvolgen.

De benoeming tot alle overige ambten geschiedde door den sultan.

Dat dit ingewikkelde, uit veel te veel overbodige personen samengestelde bestuursapparaat in den huidigen tijd niet gebruikt kan worden, zal zonder meer duidelijk zijn; de moeilijkheid van de nieuwe regeling lag vnl. hierin, om alleen de werkelijk noodige hoofden te behouden, maar dan ook met hen, zoo goed als het ging, de adat te handhaven, hun echter tevens leerende, dat besturen en knevelen in plaats van gelijkbeteekenend tegengesteld dienen te zijn. Teneinde niet te uitvoerig te worden, zal ik den tegenwoordigen toestand schetsen zonder de verschillende overgangen te beschrijven. Door de vele veranderingen zijn vele oude regelingen in onbruik geraakt en is de adat op vele punten op losse schroeven gesteld, hetgeen echter onvermijdelijk was.

Het bestuur wordt thans onder leiding van den Europeeschen

bestuursambtenaar gevoerd door den sultan, die in 1910 de korte verklaring aflegde, en de overgebleven rijksgrooten, den djogoegoe, die tevens als districtshoofd fungeert, den secretaris-plaatsvervangend districtshoofd, den kadli en den hoekoem. Allen genieten uit de vereenigde landschapskas van Ternate, Tidore en Batjan een vaste en voldoende bezoldiging. Een aantal der nog levende functionarissen van vroeger, ontvangen bovendien een kleine toelage uit de landschapskas. Zoo de vorst nog nieuwe hoofden wil aanstellen, kan hij dat doen; bezoldigd worden ze niet. Landschapsbeambten zijn: een damarbeheerder, een wegopziener, een districtsschrijver, een hulpschrijver en enkele oppassers. Opmerkelijk is, dat thans door de inwerkingtreding van de zelfbestuursregeling 1919 het aantal onderhoorigen van het sultanaat van 1341 in 1910 tot 9647 op 1 Januari 1925 is gestegen, 2o. dat de macht van den vorst, die dank zij een ruime bezoldiging (f. 1000,- 's maands ± de helft van de damarwinst of ± f. 5000,- 's jaars) financieel thans ver boven de andere hoofden staat, vnl. ten opzichte van de hoogere standen is toegenomen, die zelf niet meer de geprivilegeerde plaats van vroeger innemen.

Onder dit bestuur zijn «gemeenten» gecreeerd, landstreken, waarin het geheele rijk is verdeeld, logischer dan vroeger onder de oude soanang-indeeling, die geheel zonder innerlijke waarde was geworden sedert het vrijwel uitsterven der oude soananggenooten en het hierdoor van genealogisch territoriaal worden der soanangs. Men had zelfs geheel onbewoonde en niet meer tot het rijkje behoorende soanangs. De «gemeenten» worden door de bevolking als een reorganisatie van die oude soanangs beschouwd. Aan het hoofd staan door het zelfbestuur benoemde gemeentehoofden (kepala kampoeng), bijna steeds Batjanners, daar deze het best van de adat op de hoogte zijn en het gezag van den vorst representeeren; scherp toezicht is op deze personen, de naneven der knoeiende soananghoofden, noodzakelijk; een benoeming van andere leden tot gemeentehoofd zou echter met de adat in strijd zijn en door de bevolking niet begrepen worden. De door verschillende bevolkingsgroepen gekozen mahimo's (oudsten) en dergelijke zijn eigenlijk familiehoofden en tevens helpers van het gemeentehoofd. Wanneer men zal kunnen overgaan tot het verdeelen der thans zeer groote «gemeenten» in kleinere, wanneer werkelijke kampongs zullen zijn tot stand

gekomen en wanneer de bevolking iets ontwikkelder is, dan zullen uit deze klas van lieden de kamponghoofden moeten voortkomen; vooralsnog zal dit echter onmogelijk zijn.

De inkomsten van het landschap (belastingen, concessiegelden, damarwinst, pasargelden, gerechtelijke boeten) komen thans in de landschapskas, waaruit de landschapsambtenaren worden bezoldigd en andere uitgaven worden gedaan. De voornaamste inkomsten der gemeentekassen zijn: 1° een vrijwillige bijdrage van iederen volwassen kamponggenoot van f 1.— 's jaars; welke bijdrage, wanneer de inkomsten uit andere bronnen voldoende zijn, niet meer noodig zal zijn, 2°. de opbrengst der in waarde toenemende gemeenteklapper- en sagotuinen, 3°. verhuur van gemeentegebouwen, 4°. schoolgeld. De belangrijkste uitgaven zijn, behalve de bezoldiging van gemeentehoofden en mahimo's, vooral onkosten van de volksschool, aankoop van medicijnen, aankoop van varkensvergift, aanleg van putten en goten, aankoop van gereedschappen, bijdragen voor de viering van kampongfeestjes. De jaarlijksche begrootingen worden door den controleur met het zelfbestuur en het betrokken kamponghoofd opgemaakt en voorzoover noodig met de gemeentegenooten besproken, met wier wenschen wordt rekening gehouden; het instituut wordt door de bevolking wel begrepen en is in tel. De gemeentehoofden hebben als inkomsten: 1°. bezoldiging uit de gemeentekas van f 5.— tot f 15.— 's maands, 2°. 8% collecteloon der geinde belastingen, 3°. gewoonlijk vrij wonen, echter met die verplichting zich in hun «gemeente» te vestigen, 4°. tot allerlei knoeierijen aanleiding gevende maar vooralsnog onmisbare baten uit de opbrengst van den arbeid van twee gedurende vier dagen in de week bij hen werkende heerendienstplichtigen.

Vgl. voor de namen der «gemeenten» Bijlage A.

b. Belastingen.

Van de landsonderhoorigen worden dezelfde belastingen geheven als elders. Zie voor den aanslag en de opbrengst van de inkomstenbelasting bijlage D. Persoonlijke diensten worden niet verricht.

Door het zelfbestuur werden vroeger van allerlei mogelijke zaken en producten rechten geheven, bekend onder den naam ngase, en overeenkomende met de hasil elders. Geleidelijk werden deze vnl. op de vreemdelingen zeer zwaar drukkende

lasten, die voor een groot deel in de zakken der dano's vloeiden, opgeheven; tot 1910 kende men nog de van ieder geheven ngasé-damar (f 7.50 per hoofd en per jaar van iederen damarhaler) en de enkel van niet-Batjanners geheven ngasé's kebon (van tuinopbrengst), kajoe (houtkap) prahoe (op het bezit van prauwen), bamboe (bamboekap), batoe karang (van karangsteen), dendeng roesah (van gedroogd hertenvleesch), kalero (van kalk) die alle »niet meer« dan een derde van het product bedroegen en sinds 1899 officieel in de sultanaatskas (sedert opgegaan in de vereenigde landschapskas van Ternate, Tidore en Batjan) moeten komen. Sinds 1910 bestaat enkel nog de ngasé-damar, die jaarlijks ± f 3000.— opbrengt. De van sultanaatswege geheven invoerrechten waren in 1910 tegen een jaarlijksche schadeloosstelling van f 1200.— door het Gouvernement afgekocht, evenzoo in 1905 het opiummonopolie voor f 600.— 's jaars. Na de afschaffing der ngasé's is hiervoor een z.g. conversiebelasting in de plaats gekomen van f 4.— 's jaars voor gehuwden en van alle meer dan twee jaar aangeslagen ongehuwden, te heffen van de sultanaatonderhoorigen. Deze belasting is weer vervangen door een belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, terwijl, sinds 1921, voorloopig de Gouvernementsregeling voor heffing van inkomstenbelasting (Stbl. 1921 No. 312) als leidraad voor belastingheffing wordt gevolgd, gedurende de jaren 1922 t. m. 1924 met 30% opcenten voor alle aangeslagenen, hetgeen door de bevolking als een onbillijkheid werd gevoeld in vergelijking met de ook reeds van heerendienst vrijgestelde Gouvernementsonderdanen, van wie enkel de voor meer dan f 11.40 aangeslagenen opcenten betalen. De belastingen worden over het algemeen vlot betaald, tenminste voor de helft bij de door den Europeeschen bestuursambtenaar gehouden aanslag. De toeneming van den aanslag (vgl. Bijl. D) geeft een idee van de waardevermeerdering van de klappertuinen. De daling van 1919—1920 is toe te schrijven aan de nieuwe wijze van belastingaanslag.

De volwassen mannelijke bevolking verricht heerendiensten tot een maximum van 42 dagen 's jaars. De diensten kunnen worden afgekocht. Hoewel ze zeer licht zijn, er zijn bijna geen wegen, en het maximum aantal dagen nooit wordt bereikt, vindt de bevolking dezen heerendienst zeer lastig; bij het gebrek van vrije koelies en als middel om de menschen althans eenigen arbeid te leeren is de heerendienst echter onmisbaar.

c. Rechtswezen.

Voor de Europeanen is de gewone rechter de raad van justitie te Makassar, kleine zaken komen voor het residentiegerecht te Ternate. Voor Vreemde Oosterlingen zijn deze colleges in de meeste civiele zaken eveneens de aangewezen rechters, waardoor de Inlanders tegenover de Chineezen in schuldzaken vrijwel machteloos staan; een Alfoer is niet in staat een civiele procedure tegen een Chinees te Makassar te beginnen. Voor vreemde Oosterlingen in alle andere zaken en voor de andere landsonderhoorigen is de gewone rechter de landraad te Ternate; wat een zeer langzame afdoening van zaken geeft, daar de landraadvoorzitter te Ternate tevens zittingen heeft te houden te Menado en te Gorontalo en de verbinding met Ternate slecht is, zoodat de menschen daar vaak weken moeten blijven, wat hen op hooge kosten jaagt en wat ook in andere opzichten zeer onaangenaam voor hen is. Overtredingen gepleegd door Inlanders en Vreemde Oosterlingen worden afgedaan door den magistraat te Labocha. Abusievelijk wordt op blz. 247 van Adatrechtbundel I over het gewest Ternate en Onderhoorigheden gezegd, dat inheemsche rechtspraak wordt uitgeoefend in «de zelfbesturende landschappen, d. i. het geheele gewest». Het bedoelde (vroeger) gewest omvatte echter ook Gouvernementsgebieden, nl. de Zuidhelft van het eiland Ternate, het Gouvernementsgebied Labocha en de Obi-groep, en hier wordt blijkens art. I van het nog van kracht zijnde reglement op het rechtswezen (Stbl. 1882 N°. 32) geen inheemsche rechtspraak uitgeoefend. Op de kaarten behoorende bij de adatrechtbundels I en V dient men de roode kleur voor de Obi-eilanden te vervangen door gele; op de kaart voorin Prof. Vollenhoven's Adatrecht van Nederlandsch Indie, deel I, vervange men voor Obi de horizontale arceering door verticale.

Voor zelfbestuuronderhoorigen is de gewone rechter de landschapsrechtbank (Djoeroehakim besar) te Labocha, bestaande uit de rijksgrooten als leden met den Europeeschen bestuursambtenaar als leider en voorzitter. Misdrijven waartegen in het Wetboek van Strafrecht 9 jaar gevangenis of zwaardere straf wordt bedreigd komen voor den Rijksraad te Ternate (leden: De rijksgrooten van het rijk van beklaagde, voorzitter: de landraadvoorzitter), voor welken raad ook civiele procedures door

lands- tegen landschapsonderhoorigen aanhangig gemaakt en enkele andere zaken worden afgedaan. Overtredingen en kleine civiele zaken worden door het districtsgerecht afgedaan (djoeroe hakim ketjil; leden: eenige kamponghoofden, voorzitter de djogoegoe). Voorzoover de zaken te Laboeha of op tournee kunnen worden behandeld, is de toestand niet onbevredigend; groote bezwaren ontstaan echter, wanneer men naar Ternate moet; vooral bij procedures tusschen lands- en landschapsonderhoorigen.

In de practijk ziet men dan ook, dat Gouvernementsonderhoorigen met civiele vorderingen tegen landschapsonderhoorigen en omgekeerd zich tot de landschapsrechtbank wenden; waarbij beide partijen vooruit beloven zich aan de uitspraak van dat lichaam te zullen houden. Veel hangt hierbij echter af van het vertrouwen, dat men in den Europeeschen bestuursambtenaar stelt. Gaat het om betrekkelijk kleine belangen, dan verklaart de landschapsrechtbank zich bereid tot de gevraagde vrijwillige rechtspraak; komt men echter met belangrijke of juridisch moeilijke questies, dan wordt de eischer, al naar hij Gouvernements- of landschapsonderhoorige is, naar rijksraad of landraad (indien noodig raad van justitie) verwezen; vnl. kleinere civiele zaken tusschen Inlanders en Chineezen worden zoo afgedaan. Bij alle civiele zaken voor de landschapsrechtbank betaalt de eischer een «wang medja» van 10%, dat hem, zoo de zaak door hem wordt gewonnen, door beklaagde wordt terugbetaald. Questies tusschen Alfoeren enz. onderling worden vaak door den betrokken mahimo afgedaan of zoo men hem niet vertrouwt door het gemeentehoofd; soms ook wendt men zich tot een geacht lid van het zelfbestuur. Hierbij hangt echter alles af van de reputatie waarin de rechtspreker staat, en van den tact van dezen persoon. Het niet opvolgen van zijn uitspraak en het zich tot den controleur wenden komt veel voor.

Welke de rechtsbronnen voor de gouvernementsonderhoorigen zijn, behoeft niet te worden vermeld. Voor landschapsonderhoorigen is voor het burgerlijk recht de adat de rechtsbron, voor het, volgens de rechtsbegrippen van de bevolking er niet van te scheiden, strafrecht evenzoo, waarbij echter de rechter het Strafwetboek voor Nederlandsch-Indie als «leidraad» heeft te gebruiken. In de practijk hangt hier weer alles van den leider van de rechtbank af, die vaak uit onbekendheid met de adat en gemakzucht naar het wetboek zal grijpen, terwijl een adat-

straf veel juister zal zijn en het rechtsgevoel der justiciabelen veel meer zal bevredigen.

Een eigenaardige moeilijkheid levert het door den rijksraad moeten behandelen van strafzaken, waarop een gevangenisstraf van 9 jaar of meer in het Strafwetboek wordt geëischt, terwijl dergelijke misdrijven volgens de adat niet zoo zwaar strafbaar of zelfs toegelaten zijn (bv. het misdrijf van art. 287, waarbij vaak de klacht wordt ingediend omdat de adatboete niet werd betaald, verder art. 332 2de lid, roof of quasi-roofhuwelijk).

De meest voorkomende misdrijven zijn: moord (roofmoord), het misdrijf van art. 287 Swb., mishandeling, (speciaal vechtpartijen tusschen niet-stamgenooten), beleediging; zeer weinig: diefstal en andere vermogensdelicten. Civielrechtelijke quaesties betreffen vaak het bezit van klapper- en sagotuinen, gewoonlijk zijn deze moeilijk of niet te ontwarren, daar beide partijen zich op reeds lang overleden familieleden beroepen. Ook invordering van schuld wordt heel vaak gevraagd.

Politieke toestand.

Inwendig.

De vorstelijke familie heeft reeds van ouder tot ouder het bestuur over het landschap gevoerd; alle vorstentelgen zijn dus verwant, maar men onderscheidt drie takken, die achtereenvolgens aan het bewind zijn geweest en waarvan de leden nog steeds groote onderlinge afgunst koesteren. In 1779 moest sultan Iskandar Alam in verband met zijn heulen met Tidore tegen het Compagniesgezag en het steunverleenen aan de Engelsche expeditie van Forrest worden verbannen. Zijn talrijke nakomelingen, die den naam «Iskandar Alam», als «fam», voeren, hebben tegen de latere sultansfamilie steeds een frondeerende houding aangenomen; na den dood van den hierbeneden te noemen prins Oemar is de verhouding tot den huidigen sultan iets beter geworden; toch vertelde een der Iskandar Alam's mij nog, hoe het tegenwoordige sultanshuis eigenlijk heelemaal niet afstamde van de vroegere vorsten, maar van een bedrieger van lage afkomst.

De Iskandar Alam opvolgende sultan Achmat werd ten gevolge van knoeierijen in den tijd van prins Noekoe van Tidore afgezet. Zijn nakomelingschap is minder talrijk dan die van Iskandar

Alam, en heeft niet veel in te brengen. In den Engelschen tijd kwam het tegenwoordige geslacht Kamaroellah aan het bestuur (vgl. T. B. G. dl. LXVII: Kroniek van het Rijk Batjan, en de stamboomen in bijlage E).

Sultan Mohamad Sadik liet bij zijn overlijden in 1889 uit zijn huwelijk met den Toewan Poetri (hoofdvrouw) Noerharja twee zoons na, beiden dronkaards en opiumschuivers. De oudste zoon uit het tweede huwelijk, prins Din, was reeds overleden. De tweede zoon, prins Oesman, stond als flink en royaal bekend. Daar de toestand van het rijkje mede door de slechte bestuursvoering van Sultan Mohamad Sadik zoodanig was, dat onmiddellijke benoeming van een opvolger ongewenscht scheen, werd een bestuurscommissie ingesteld, waarvan o. a. prins Oesman lid was. Deze wist door zijn wijze van optreden de aandacht van het bestuur op zich te vestigen, waarop hij in 1900 tot sultan werd verheven. De oudste der broeders uit het hoofdhuwelijk, kapitein laoet Oemar, die gehuwd was met een dochter van den sultan van Jogjakarta, was om zijn gulheid bij de dano's meer gezien dan de zuinige sultan en stond, gesteund door de Iskandar Alams, steeds in minder goede verhouding tot zijn jongeren broeder. Na zijn dood in 1916 zijn de verhoudingen tusschen de verschillende dano-groepen wat minder gespannen. Enkel trachtte de oudste zoon van den genoemden prins Din, den vollen broer van den sultan, nl. «luitenant» Joesoep, in 1919 gedurende het zeer korte bestaan van een afdeelinkje van de «Boedi Moelia» (afdeeling van de P. K. I. [1]) voor Ternate) een rol te spelen. Ook de talrijke zoons van den sultan, — van geen hunner beleeft de oude vorst veel plezier — liggen veelal met elkaar en met de gedegenereerde afstammelingen van prins Oemar overhoop. De sultan, die zich steeds door zijn loyale, eenvoudige en welwillende houding onderscheidde, ontving in 1910, nadat hij de korte verklaring had onderteekend, het officierskruis van de Oranje Nassauorde, terwijl hij bij zijn 25jarig jubileum op den 8sten Februari 1925 tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw werd benoemd. De vorst, wien het teekenen van de korte verklaring niet licht is gevallen en die door ouderdomskwalen wordt geplaagd, bemoeide zich gedurende de laatste jaren vnl. slechts met de godsdienstige zaken van

[1]) Partij Kommunis Indonesia.

zijn rijkje. De hem bijstaande rijksgrooten zijn te oud en te weinig ontwikkeld om veel medewerking te verschaffen. Zij zijn meest jeugdvrienden van den ± 60jarigen sultan; de vele veranderingen, die sinds hun optreden in het rijkje voorvielen, zijn hun lang niet duidelijk.

Politieke partijen spelen in het sultanaat geen rol, het reeds genoemde afdeelinkje van Boedi Moelia bloedde spoedig dood. De bewoners van het gouvernementsgebied vormen een niet gemakkelijk mengseltje; onderlinge twisten en vechtpartijen met de vele contractkoelies van de B. A. M. komen veel voor.

b. Verhouding tot de omliggende rijken.

De Batjanners zijn op het punt der begrenzing van hun landschap zeer ijverzuchtig. De gebruikelijke spot van Ternatanen en Tidoreezen, dat het aantal Batjanners niet boven de 99 kan rijzen, hindert hen zeer. De thans te noemen afstand van Moari wordt slechts moeilijk verkropt; ook de verkoop van Obi voor 700 realen aan de V. O. C. door sultan Alaoedin in 1682 wordt steeds betreurd.

Moari is het Noordelijkste eiland van de Lata-Lata-groep; oudtijds behoorde het tot het sultanaat Batjan; tot het begin van de 19de eeuw was het onbewoond en oefende de sultan aldaar geen gezag uit; daar het eiland veel timmerhout leverde, dat op Makian, vanwaar de sultans van Ternate gewoon waren hun timmerhout te ontvangen, vrij schaars werd, werd omstreeks 1830 door den sultan van Batjan aan den sultan van Ternate toegestaan om door zijn onderdanen van de Westkust van Makian hout voor hem te laten halen; hierdoor ontstond een vestiging van 80 à 100 zielen, Ternataansche onderhoorigen, die ressorteerden onder de kimelaha van Talapao (West-Makian). De sultan van Ternate liet het nu bij den resident van Ternate voorkomen alsof het eiland hem toebehoorde. Door gebruik te maken van de gewoonte, aan één eiland twee namen te geven en aan verschillende eilanden gelijke namen, wist hij het zoover te krijgen, dat, hoewel de resident Tobias aan den sultan van Batjan een regeeringsbesluit had uitgereikt waarbij Moari of Moring erkend werd een eiland van zijn rijk uit te maken, in de opgave behoorende bij art. 2 van het op 30 October 1880 door den resident van Ternate met sultan Ajanhar van Ternate gesloten contract, bekrachtigd bij besluit van den gouverneur-generaal

van 15 Februari 1881, onder de tot Ternate behoorende eilanden Moari of Moring wordt genoemd. Een poging van den sultan van Batjan Moari te herkrijgen gelukte niet. De gouverneur-generaal besliste ten gunste van Ternate, op grond hiervan dat Batjan nimmer eenig gezag over Moari had uitgeoefend en er zich ook geen enkel uit Batjan afkomstig persoon bevond. Sedert behoort het eiland tot Ternate. De sultan van Batjan heeft zich slechts met tegenzin in die beslissing geschikt en dit is te begrijpen; had men dezelfde argumenteering consequent op het geheele rijkje toegepast, dan ware enkel Amassing bij den Batjanschen vorst gebleven; overal elders vond men slechts onderhoorigen van andere vorsten.

De verhouding tusschen Labochaers en Batjanners is altijd vrij gespannen geweest; in oude verhalen en in den volksmond wordt de andere partij steeds op een bespottelijke of minderwaardige wijze voorgesteld; soms, zooals bij rechtzaken en — voetbalwedstrijden, komt de wederzijdsche haat (eigenlijk een te sterk woord voor deze menschen zonder sterke sentimenten) tot uiting.

c. Verhouding tot het Ned. Indische Gouvernement.

Bij den Batjanner bespeurde ik van wantrouwen tegen de bedoelingen van het Gouvernement weinig. Men vindt den Europeaan buitennissig en om zijn zich met allerlei zaken bemoeien lastig en bemoeiziek; daarentegen komt men toch al gauw met zijn particuliere belangen en zorgen bij hem. Weet de bestuursambtenaar met de menschen om te gaan, dan komt men met alle mogelijke vragen bij hem.

Portretten van de leden van het Koninklijk Huis kan men overal vinden; op de verjaardagen van H.M. de Koningin hebben, ook in de buitenkampongs kleine volksfeesten plaats; het 25-jarig regeeringsjubileum werd in 1923 gedurende een week vol opgewektheid gevierd; de plechtige verleening aan den sultan van de versierselen van de orde van den Nederlandschen Leeuw in Februari 1925, ter gelegenheid van zijn 25-jarige bestuursvoering maakte een uitstekenden indruk.

Dat de Christen-Inlanders buitengewoon op het Gouvernement gesteld zijn, heb ik aan niets kunnen bespeuren. Wel voelt men zich als Christen en met een vaak Hollandsch klinkenden familie-

De Obi-eilanden
Schaal 1 : 500.000
Tapat
Obi Bisa
Belang-Belang
Telor
Toesa
Obi Latoe
Mala mala
Laiwoei
Groot-Obi
Oude Vesting
S. Lodji
Akelamo
S. Kela
P. Kelo
Tawa
P. Maresa
Boekoelamo
Ngeetemeta
Weai
Gomoemoe

naam (Klavert, Van Joost, de Grave, Deil) aan de Europeanen verwant, en spreekt men over niet-Christenen als «die Inlanders». De Chineezen, meest in China geboren, zijn over het algemeen een rustig, werkzaam volkje, dat echter in den laatsten tijd blijk geeft de politieke gebeurtenissen in China nauwkeurig te volgen en die ook financieel te steunen.

II. De Obi-eilanden.

Literatuur.

Over deze weinig bezochte eilanden is minder gepubliceerd dan over Batjan. Genoemd dienen enkel te worden:

1. Levyssohn Norman, Mr. H. D. Mededeelingen betreffende de Obi-eilanden opgenomen in het Tijdschrift van het Nederl. Aardr. Genootschap 2e. Serie dl. IV, 1887, op blz. 33 vlgg. De heer Norman bezocht de eilanden zelf niet, hij geeft een overzicht van de tot zijn tijd gedane mededeelingen over de groep, meest korte en verspreide berichten van allerlei schrijvers, en komt verder met plannen tot kolonisatie van de groep met Atjehers.

2. Stormer, J. Schets der Obi-eilanden. (Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXXII, 1889). Stormer was gedurende langen tijd controleur van Batjan (± 1883—± 1896), maar had door gebrek aan scheepsgelegenheid slechts tweemaal Obi en dan nog vrij vluchtig bezocht toen hij zijn schets schreef. Zijn mededeelingen ontleent hij voor een groot gedeelte aan inlichtingen, hem door enkele Inlanders verstrekt. Voor zoover hij niet spreekt over eigen ervaring, bevat zijn schets vele onjuistheden.

3. Verbeek, Dr. R. D. M. in zijn Molukken-verslag p. 114—119.

4. Wanner, J. Zur Geologie der Inseln Obi Majora und Halmaheira. Neues Jahrb. f. Min. etc. Bd. XXXVI. 1913 blz. 560. Mij onbekend.

5. Brouwer, Prof. Dr. H. A. Bijdrage tot de geologie der Obi-eilanden. (Jaarboek Mijnwezen 1923 bl. 1—63). 3, 4, 5 behandelen geologische questies.

In de onder Batjan reeds genoemde werken wordt hier en daar terloops over Obi gesproken.

Ligging, grenzen en gesteldheid.

Het district der Obi-eilanden bevat behalve de Obi-groep de Kekik- en Lawien-eilanden.

Deze laatste groep van zeer kleine eilandjes, die zuidelijk van

Halmaheira en oostelijk van Obi liggen, zijn van deze groep uit in verband met de slechte communicatie-middelen vrijwel onbereikbaar. Ze zijn onbewoond en worden slechts een enkele maal aangedaan door menschen, die van de Radja-Empat-eilanden naar Halmaheira willen oversteken, en door personen, die er de veelvuldig voorkomende eetbare klapperkrab (birgus latro, ketam kanari) en troca-schelpen zoeken. Onder den naam van Kekin- en Lawien-eilanden zijn ze bij de bevolking niet bekend.

Kekik is een zwaar begroeid ± 60 Meter hoog bergje met langzaam oploopende hellingen; de basaltbodem is er bijna overal met koraalkalk bedekt. Ten Noord-Oosten ligt Toppershoedje, een zwarte, steile rots, ± 30 M. hoog. De naam moet eigenlijk luiden Doopershoedje, daar het eiland in gedaante overeen heet te komen met de aan bezoekers van het Mauritshuis van de pastelteekeningen van Cornelis Troost welbekende hoofddeksels, die de «Doopers» vroeger droegen. Lawien bestaat uit drie afzonderlijke eilanden; het middelste heeft een ronden top; de donkere glimmer andesiet is er tot 30 M. hoogte met koraalkalk bedekt. De westelijk en oostelijk gelegen eilandjes bestaan uit koraalkalk en zijn respectievelijk ± 25 en ± 15 M. hoog.

De Obi- of Ombi-groep, die aan alle kanten door de Molukkenzee wordt omspoeld, is gelegen tusschen ongeveer 1° en 2° Zuiderbreedte en 127° 15' en 128° 20' Oosterlengte. Ze bestaat uit het eiland: Groot-Obi, vijf kleinere eilanden: Obi Bisa, Tapat, Obi Latoe, Gomoemoe, Toebalai, en vele zeer kleine eilanden.

Het eiland Groot-Obi, ook genoemd Obi major, Obi Besar en Ombira (Ombi is de naam van de groep in het Batjansch en in het Oud-obisch; ra is het woord voor groot in drie talen) heeft een lengte (in nagenoeg W.O. richting) van ± 85 K.M., terwijl de grootste breedte (nagenoeg N.Z.) 45 K.M. bedraagt. Het heeft den vorm van een peer, waarbij de breedste kant aan het Westen ligt. Het binnenland is vrijwel geheel onbekend; zelfs de damarhalers dringen er niet ver in door. Het bestaat voor het grootste gedeelte uit een zwaar bergland zonder karakteristieke toppen, dat vaak tot een hoogte van ± 1200 M. stijgt. De Siboga-expeditie vond voor de grootste hoogte 1490 M., een getal dat Dr. Verbeek wat te hoog acht. Het gedeelte van het eiland, oostelijk van de lijn Tawa Wooi gelegen, is echter nagenoeg vlak. Van de kust uit ziet men hier slechts een mangrove-moeras. Verder vindt men er langs de kust verscheidene

vlakten met prachtigen klei- en zandgrond, uitstekend voor cultures geschikt; vnl. langs de rivieren dringen ze ver het binnenland in. Van de districtshoofdplaats Laiwoei naar het Oosten het eiland omgaande treft men achtereenvolgens aan: de reeds geheel beplante vlakten van Laiwoei en Kitja-Anggai, die van Sesèpe en van Tawah (beide wat klein), die van Wooi, Floek, Wajaloar (deze laatste is zeer uitgestrekt), en enkele kleinere aan de Westkust, waaronder het sagomoeras van Lodji. Obi Bisa, ook Poeloe Bisa geheeten, heeft een lang gestrekte gedaante; het gebergte bereikt er een hoogte van ± 300 M. Voor cultures is het waarschijnlijk even weinig geschikt, als het, eveneens vnl. uit diabaas bestaande, bergachtige tot ± 700 M. hooge, Obi Latoe. In verticalen vorm komt dit laatste overeen met het zeer steile eiland Tapat, dat ongeveer 400 M. hoog is en waar men enkele tuinen van tijdelijke bewoners aantreft. Gomoemoe, dat ongeveer 250 M. hoog is, komt in gedaante overeen met Obi Bisa; men vindt er vrij veel klappertuinen van de bevolking van de Zuidkust van Groot-Obi. Toebalai is mij enkel uit het voorbijvaren bekend; door de bevolking wordt het slechts zelden bezocht.

Van de kleine eilanden verdient alleen Belang-Belang vermelding; het is een ± 20 meter hoog koraaleiland, dat geheel in erfpacht is uitgegeven; voor het grootste gedeelte is het met kokospalmen bezet.

Over de geologische gesteldheid zegt Prof. Brouwer op blz. 47 van zijn genoemd artikel: Evenals de Soela-eilanden bestaan ook de Obi-eilanden voor een groot deel uit kristallijne gesteenten en ook zijn op beide eilandengroepen mesozoische, tertiaire en kwartaire sedimenten bekend geworden. Onder de kristallijne gesteenten hebben echter op de Obi-eilanden, vooral in het noordelijk deel, de basische eruptiefgesteenten een zeer groote verbreiding. Daardoor sluit dit deel zich naar zijn geologische samenstelling meer aan bij de Noordelijke Molukken (Halmaheira etc.) dan bij de Soelaeilanden en Misool. De oudste fossielhoudende lagen, welke van de Obi-eilanden bekend zijn geworden, zijn van jurassischen ouderdom.

Straten, golven en kusten.

De kusten van Obi zijn over het algemeen weinig toegankelijk. Slechts een enkele baai, nl. die bij het kleine, westelijk van

Groot-Obi gelegen eiland Mala-Mala, levert een altijd veilige ligplaats op. Ankerplaatsen vindt men verder bij Laiwoei, dat door Poeloe Bisa tegen den Noordmoesson wordt beschermd; aan den Zd.O.kant van Tapat, bij Tandjoeng Bobane Hoeda (Obi Bisa), in het Zuiden achter Gomoemoe, bij Floek en bij Wooi; in het Noord-oosten achter Merasa. Het vaarwater is vrijwel geheel onbekend; het wemelt overal, vnl. van Laiwoei naar het Oosten toe, van riffen. De K. P. M. schepen volgen steeds het vaarwater tusschen Belang-Belang en Tapat en dat tusschen Tapat en Obi Bisa, wanneer ze Laiwoei willen aandoen. Voor den Noordmoesson ligt Obi iets meer beschermd dan Batjan; daarentegen ligt het voor Zuiden- en Westenwinden geheel open. Vindt men bij de Batjan-groep tusschen de verschillende eilanden voor prauwen veilige straten, deze zijn hier veel minder talrijk; de verbinding met de Zuidkust is gedurende een groot gedeelte van het jaar, den tijd der Zuiden-(Selatan) en Westenwinden, met het eenige voorkomende transportmiddel, de prauw, gevaarlijk, vaak ondoenlijk; te meer waar het aantal veilige ankerplaatsen zoo gering is. Ook sterke stroomingen belemmeren het verkeer.

Rivieren.

Deze komen alleen voor op Groot-Obi. Ze zijn over het algemeen iets grooter dan die van Batjan, maar door hun groot verval, met uitzondering van de Akelamo-rivier in het Zuidwesten voor bevaring, ongeschikt. Ze zijn voor drinkwatervoorziening der kampongs, die alle nabij een rivier, meestal op een afstand van ongeveer een K.M. van den oever, zijn aangelegd, van belang; ook als badgelegenheid zijn ze goed bruikbaar. De aanleg van kamponghutten is dan ook minder noodig dan op Batjan.

Vermelding verdient nog het op ± 2 uur gaans van de Lapabaikbaai aan de N.W.kust gelegen meer Talaga; de damarhalers uit dit gedeelte van het eiland plegen hun boschproducten er per prauw over te brengen. De niet zware tocht er heen loont voor de liefhebbers van natuurschoon de moeite zeer.

Wegen, paden en middelen van vervoer.

Voor Obi geldt in nog sterkere mate dan voor Batjan, dat het uiterst gering aantal bewoners, die bijna allen zeevaarders zijn, de groote afstanden tusschen de plaatsen van vestiging en

de bergachtigheid van het terrein wegenaanleg overbodig en bezwaarlijk maken. In de verschillende kampongs alleen vindt men behoorlijke wegen; verder zijn de bij elkaar gelegen kampongs Laiwoei, Baroe en Boeton onderling door wegen verbonden, ook tusschen de kampongs Sambiki—Ritja—Anggai vindt men een breed pad. In het bergland vindt men damarpaden van hetzelfde karakter als die op Batjan; daar het damarbedrijf hier echter veel minder intensief wordt uitgeoefend, zijn ze minder talrijk dan op Batjan en strekken ze zich niet ver van de kust uit. Bruggen zijn nog over geen enkele rivier geslagen; behoefte er aan bestaat niet. Middelen voor vervoer overland komen niet voor. Voor het transport over zee beschikt de Obi Gom Compagnie over een kotter, de »Johanna«; verder treft men er aan een viertal handelsprauwen van Chineezen (»fenis«) en ongeveer 400 visschersprauwtjes. De verbinding met de buitenwereld geschiedt door middel van lijn 18 van de K. P. M., die Laiwoei maandelijks op de uit- en op de thuisreis aandoet. Van Batjan uit is de groep verder bereikbaar met de »Laga« van de firma Diepenheim, in den stillen tijd ook met de prauw. De oversteek met dit laatste vervoermiddel is echter vrij gevaarlijk. De op tournee zijnde ambtenaar heeft zijn tocht rond Groot-Obi gewoonlijk per prauw te maken; bij geregeld overdag en 's nachts doorvaren vereischt deze rondvaart, die gedurende een groot deel van het jaar vrijwel ondoenlijk is, met de werkzaamheden in de kampongs ongeveer 8 dagen. De verschillende vestigingen liggen zoo ver van elkaar, dat overnachten in het zeer primitieve vaartuigje ook om niet te veel tijd te verliezen noodzakelijk is. Hoewel de tocht zeer interessant is, zal de reiziger toch met een zucht van verlichting, bij het punt van uitgang-Laiwoei teruggekomen, van onder zijn afdakje te voorschijn komen.

Flora en fauna.

Het karakter van planten- en dierenwereld komt in het algemeen met dat van de Batjan-groep overeen. Het bergland is nog geheel met oerbosch bedekt, dat echter in de vlakten, vnl. die van de Noordkust, meer en meer voor klapper- en voedingstuinen plaats maakt; de landbouw wordt hier intensiever uitgeoefend dan op Batjan.

Van de boschproducten is de damar van het meeste belang;

de damar-leverende boomen zijn bij het nagenoeg geheel ontbreken van bestuurstoezicht tot 1915 toe in de nabijheid van de kust grootendeels verdwenen; in het binnenland komen ze echter vermoedelijk nog in talrijke mate voor, aangetapt worden de boomen daar weinig of niet. Evenals de opbrengst der niet zeer talrijke wilde muskaatnootboomen en de van slechte qualiteit zijnde rotan is de opbrengst der damarboomen aan de Obi Gom Compagnie in concessie uitgegeven. De vele kajoepoetihboomen zijn van een andere soort dan die op Boeroe en economisch van geen belang, daar ze geen olie leveren. Kruidnagelboomen ontbreken bijna geheel. Sago komt minder algemeen voor dan op Batjan. Nabij de oude vestiging van de V. O. C. «Lodji» aan de Westkust van Groot-Obi en bij de Akelamo-rivier vindt men een uitgestrekt sagomoeras waar de bewoners, na kennisgeving aan hun kamponghoofd en tegen aflevering van 1 toemang per 10 aan de betrokken gemeentekas, vrij sago kunnen halen. Lodji is een voor vestiging zeer ongeschikte plaats, moeilijk bereikbaar en ongezond; gewoonlijk kan men er echter sagokloppers aantreffen, enkel een mahimo, die belast is met het toezicht op het sagobosch, houdt er geregeld verblijf. Kleinere sagotuinen vindt men nabij Woei in het Zd.O. van Groot-Obi en op Gomoemoe. De voor de bevolking van belang zijnde cultuurgewassen zijn dezelfde als op Batjan. Tabak wordt er niet aangeplant, daarentegen wel wat kapok. Het voornaamste cultuurproduct is de kokospalm, die in de vlakten van Groot-Obi een prachtigen voedingsbodem vindt en een zeer goeden oogst levert; boomen die tot 200 vruchten per jaar leveren, komen voor.

Van de dieren ontbreken de op de Batjangroep voorkomende aap, het hert en de witte kakatoe. Daarentegen komen er enkele diersoorten voor, die op Batjan ontbreken, o.a. de zgn. boeroeng tamboer en de klapperkrab. De vischrijkdom is even groot als rondom Batjan; de bevolking weet er meer voordeel van te trekken; slangen vindt men er vrij veel; vooral op P. Bisa komen groote pythons voor.

Het klimaat wijkt van dat van Batjan niet af. Een regenmeter is ter districtshoofdplaats Laiwoei gesteld.

II. Bevolking.

Geschiedenis, afkomst en sterkte.

Volgens Valentijn was Obi reeds in het jaar 1322 bekend (aan wie?) en stond het onder een eigen koning. In oude Inlandsche stukken blijkt van huwelijken tusschen Moluksche vorsten en dochters van den koning van Obi. Later echter maakte de groep een deel uit van het sultanaat Batjan, welks vorst er door een ngofamanjira vertegenwoordigd was. Uit Europeesche bronnen blijkt niet, dat onze eerste zeevaarders op Obi nog een eigen bevolking aantroffen. Toen in 1672 door de V. O. C. aan de Westkust een houten versterking, de Loge («Lodji»), «de Bril», werd opgericht, om het muskaatnoten- en kruidnagel-monopolie te kunnen handhaven, was van een oorspronkelijke bevolking geen spoor meer te vinden. Volgens een Batjansche legende is die bevolking in den vorm van apen naar Batjan verhuisd; de tegenwoordige bewoners vertellen van spookachtige wezens, die in het binnenland zouden wonen en uit vrees voor wie men de damarbergen niet ver durft in te trekken. Er werd echter nooit eenig teeken van bewoning van het binnenland bespeurd, de spookachtige binnenlanders zullen wel tot het ras der meki's, boschgeesten, behooren. In hetzelfde jaar 1672 «gaven» zegt Valentijn «hare Edelheden last, dat Oebi voortaan onder Ternate zou staan en dat zij wel wenschten te zien, dat die van Bonoa (zoo zij er toe genegen waren) daarop geplaatst of dat er anders deze of geene andere lieden opgelegd werden». In 1679 pachtte de Compagnie de groep voor een jaarlijksche vergoeding van 420 realen van Batjan; bij akte van 6 (niet 9) Mei 1682 verkocht sultan Maoedin II van Batjan ze voor 700 realen ineens. In 1683 werd den Ambonneezen de vaart op Obi verboden uit vrees voor morshandel. Het blokhuis «de Bril» werd in 1677 vervangen door een steenen gebouwtje «den Briel». De bezetting bedroeg in 1677 24, later slechts 7 man, en werd in 1696 ingetrokken. In 1700 worden er weer 7 man gelegd, maar in 1738 (niet 1768) werd de redute, nadat een passeerend schip de bezetting vermoedelijk door zeeroovers vermoord had aangetroffen, wegens de ongezonde ligging verlaten, thans voorgoed. Het leven in het eenzame fortje, gelegen aan een onherbergzaam strand vóór een sagomoeras op een afgelegen eiland als Groot Obi, moet voor de ongelukkige bezetting wel een zware straf geweest

zijn. Sedert hebben de Hollanders zich gedurende anderhalve eeuw aan het zoo goedkoop verkregen Obi vrijwel niets gelegen laten liggen. Een eigenlijke bevolking vestigde zich in al dien tijd op de groep niet. Enkel Tobeloreesche zeeroovers en prauwen vonden er een veilige schuilplaats; visch vonden zij er in overvloed; tuinen konden zij er aanleggen naar hartelust; vrees voor inlandsche vorsten of voor Europeanen behoefden zij er niet te koesteren. Tot in onze eeuw vluchtten vele Tobeloreezen, die zich in eigen land wegens een zwaar vergrijp onveilig voelden, naar de Zuidkust van Obi, waar de straffende hand van het Gouvernement hen niet kon bereiken. Menschenroof werd tot diep in de tweede helft van de 19^e eeuw uitgeoefend; in 1924 trof ik op Obi nog enkele oude menschen aan, die als kinderen van Banggai waren geroofd, ook een paar oude Papoeavrouwen bleken niet geheel vrijwillig op de groep te zijn gekomen; hard was haar lot overigens niet; zij bleven liever waar ze waren, dan dat zij naar haar land teruggingen.

Toch werd in den loop van de 19^e eeuw wel gepoogd Obi te doen opleven; de plannen waren echter vrij fantastisch.

Zoo vestigt op 31 Mei 1818 de Commissaris tot de overneming van 's lands possessies in de Molukken N. Engelhard er de aandacht van de Regeering op, dat »het schoone eiland Obi geschikt is om er de notenteelt van Banda naar over te brengen, daar dit laatste eiland, op den duur te zeer door convulsien van orkanen en zware aardbevingen bedreigd wordt«. Hij zegt dat het eiland onbevolkt is, dat echter »wanneer men daar een établissement zou aanleggen, een bevolking daarop zoude volgen, indien zij zekerheid had, bescherming te zullen genieten tegen de aanvallen der zeeroovers, die oorzaak zijn, dat meest deze eilanden ontvolkt zijn, alzoo deze bewoners continueel molesteeren, gevangen nemen en na elders vervoeren om die naderhand als slaven te verkoopen«. In 1821 komen de Indische hoofdambtenaren Van de Graaff en Meylan met een plan op Obi een kolonie van misdadigers uit Nederland te plaatsen; waarvoor echter meer kennis van het eiland zal moeten worden verkregen; naar aanleiding hiervan gelast gouverneur-generaal Van der Capellen een onderzoek, dat echter niet werd gehouden; in 1828 komt men weer met het plan van overbrenging van de muskaatnotenteelt van Banda naar Obi. Aan den gouverneur der Molukken Besier wordt in 1829 opgedragen Obi te laten onderzoeken;

gehoor wordt echter aan deze opdracht niet geschonken. In 1839 wijst gouverneur De Stuers de Regeering weer op het belang van Obi; in 1846 draagt de commissaris van de Molukken Weddik den commies op het residentiekantoor te Ternate A. F. J. G. Revius op, de Obi-eilanden op te nemen. Deze bezoekt de groep werkelijk en brengt een weinig bemoedigend verslag uit, waarvan de beknopte inhoud is opgenomen in het genoemde artikel van Norman. Deze, noch Bleeker, noch Van der Crab hechtten veel waarde aan Revius' rapport; m. i. zonder reden. Wat Revius meedeelt is geheel juist; het gefabel over de vele notenmuskaat- en kruidnagelboomen, dat de genoemde drie schrijvers voor waarheid opvatten treft men er niet in aan. De resident van Ternate Jhr. C. F. Goldman brengt in 1855 een kortstondig bezoek aan de groep; vaste bewoners vindt hij er evenmin als Revius; alleen enkele visschers ziet hij er. Toch krijgt hij de bevestiging, »dat er notenboomen in massa's worden gevonden»; naderhand brengt de secretaris van den sultan van Batjan hem, als hij weer op Ternate terug is de tijding: »dat de Obi-eilanden rijk zijn aan notenboomen». Vermoedelijk heeft deze goedgeloovige resident Dr. Bleeker en Van der Crab die beide kort daarna te Ternate kwamen, op den notenrijkdom van Obi gewezen.

Dr. Bernstein, die in 1862 als natuuronderzoeker op Obi komt, vindt er geen bewoners; wel ziet hij er meermalen snel verdwijnende »Tabelloneesche» (Tobeloreesche) prauwen, die hij voor zeeroovers houdt. Notenboomen treft hij er op verscheidene plaatsen aan; over buitengewonen rijkdom aan dit gewas spreekt hij echter niet.

In het Koloniaal Verslag van 1876 wordt op p. 27 vermeld, dat de Obi-eilanden behooren tot het rechtstreeksch gebied en dat ze als zoodanig staan onder het onmiddellijk gezag van het Oostindisch Gouvernement; de verklaring was opgenomen, omdat meermalen Obi werd voorgesteld als een deel van het rijk Batjan.

Elout van Soeterwoude bezoekt omstreeks 1880 Obi; hij treft er een gouvernementshongivloot van »Tobellareezen» aan, die op de zeerooversjacht uit was (wel geschikte zeerooversjagers!) Door hongersnood geplaagde Papoea's van Bissi (?) waren nl. naar Obi overgestoken en gingen vandaar op strooptochten uit.

F. H. H. Guillemard deelt in zijn »Cruise of the Marchesa to Kamshatka and New Guinea» mede, dat in October 1883 de

controleur Monod de Froideville een opdracht had, «op Obi naar het aanwezen van steenkolen te zoeken», en dat hij Guillemard, toen Obi bezocht had. Steenkolen vond men niet, wel bruinkool; de geheele groep is onbewoond en wordt slechts door visschers van Batjan bezocht. In 1887 komt dan Mr. Levyssohn Norman in een bestuursvergadering van het Aardr. Genootschap met het reeds vermelde zonderlinge plan de groep door Atjèhers te doen koloniseeren, zelf moet hij toegeven, dat het tijdstip voor zijn plan door het aannemen der geconcentreerde defensieve stelling in Atjèh niet gunstig is.

Stormer, ten slotte, treft op een plaats aan de Noordkust van Groot-Obi één Soelanees aan, die zich daar in 1882 met zijn familie metterwoon heeft gevestigd, de overige bezoekers vertoeven op de groep ten hoogste zes maanden; hun aantal bedraagt niet meer dan 1000.

Sedert Stormer dit schreef, gedeeltelijk nog gedurende den tijd, waarin hij zelf op Batjan als controleur vertoefde, heeft zich langzamerhand een vaste bevolking ontwikkeld. Van de zwervende Tobelloreezen bleven er hoe langer hoe meer op Obi hangen, daarnaast kwamen ook Galelareezen en anderen, voor het zoeken van damar.

De te Ternate en te Laboeha gevestigde damarhandelaren: de heer C. W. R. van Renesse van Duivenbode (als een der eerste handelaren op Nieuw-Guinee meer bekend), de Batjan-Maatschappij en de firma Diepenheim begonnen zich voor de groep te interesseeren en brachten er koelies. Laiwoei, de plaats aan de Noordkust waar de eerste der genoemde handelaren — wiens belangen later overgingen in de handen van de Nieuw Guinea Compagnie en nog later in die van de Obi Gom Compagnie — zijn employés (meest van Chineeschen en Ambonneeschen landaard) liet wonen, ging langzaam vooruit. Naast die kwamen Galelareesche damarhalers, die ook elders zich vestigden, koelies van Soela en een paar Chineesche handelaartjes. Enkele Tidoreezen, die sinds lang met hun prauwen de vischvangst rond de groep uitoefenden, vestigden zich. Ook een paar Ternatanen en Binongko's kwamen over. Het geregeld aandoen van Laiwoei door de K. P. M., waardoor verscheping der producten, van welke naast damar en visch de copra steeds belangrijker plaats innam, mogelijk werd, en meer nog de vestiging van een districtshoofd met een paar helpers, waardoor de veiligheid zeer verhoogd

werd, waren stappen in de goede richting. Vooral de Binongko's (zie blz. 474), die pas sedert een 15tal jaren op de groep voorkomen, begonnen op Obi van belang te worden. Als flinke landbouwers vinden ze op het vruchtbare Obi een beter bestaan dan in hun eigen land of op Ambon vanwaar ze voor een groot deel komen. Sinds zij van 1915 af beveiligd zijn tegen overlast van Tobeloreezen en in 1923 in een eigen kampong vereenigd zijn, neemt hun aantal steeds toe. Met elke K. P. M. boot komen Binongko'sche immigranten aan; in aantal overtreffen ze de andere bevolkingsgroepen; in economisch opzicht staan ze bovenaan. Dat Chineezen als vliegen op de stroop op dit rijke klapperland afkomen, spreekt vanzelf. (Het aantal vruchtdragende kokospalmen blijkt uit bijlage A; het aantal niet vruchtdragende is zeker dubbel zoo groot).

Het aantal bewoners bedroeg in Januari 1925 2228 zielen (behalve de nog steeds talrijke tijdelijk verblijvenden), tegen 1723 in 1920. De vermeerdering is vnl. het gevolg van immigratie; het aantal vrouwen en kinderen is gering; Bœtonneesche immigranten komen steeds zonder vrouwen en halen deze pas uit hun land, als zij tot eenigen welstand zijn gekomen; Tidoreesche vrouwen komen nooit mee. Op 912 volwassen mannen heeft men slechts 476 volwassen vrouwen. Ook het aantal jongens is grooter dan dat der meisjes, doordat de jongens vaak met den vader mee immigreeren.

Afkomst, stam en klassenindeeling.

Van de van elders komende bevolkingsgroepen worden hier als langst gevestigden het eerst genoemd de Tobeloreezen. Ze vormen wel het lastigste gedeelte van hun stam en kunnen zich aan een geregeld bestuurstoezicht moeilijk gewennen. Gewoon tot 1915 vrijwel ongecontroleerd te doen en te laten wat ze wilden, komen ze niet tot geregeld werk; landbouw en regelmatige vischvangst, zelfs het boschproducten zoeken, staat hun tegen; zwerven en jagen is hun eigenlijke bezigheid; roof en roofmoord strekken hun nog altijd tot aanzien onder de stamgenooten, hun aantal gaat in tegenstelling tot de andere bevolkingsgroepen achteruit. Voor de Binongko's, die zij vóór de bestuursvestiging terroriseerden, trekken zij langzaam terug; eenzaam levende Binongko's zijn echter voor hen niet veilig. Hun vestigingen liggen meest op verwijderde punten liefst aan

de moeilijk bereikbare Zuidkust van Groot-Obi. Tuinen en kokospalmen vindt men bij hun kampongs minder dan bij die van andere landaarden. Van de bewoners van de kleine kampong Tawa zijn de meesten wegens moord en zware misdrijven jarenlang gestraft geweest, de kampongs Aké-Boboe en Wooi gaan achteruit. In hun kampongs trof ik bovengenoemde geroofden aan; slecht behandeld werden deze menschen, ook in den slaventijd niet; met de vrouwen hadden zij voor hun meesters het tuinwerk te verrichten.

De Galelareezen en Kau'sche Tobeloreezen zijn meest als damarhalers door de Obi Gom Compagnie een 20 à 30 jaar geleden aangevoerd; voor zoover zij bij die Compagnie niet meer in het voorschot steken, hebben ze zich als landbouwers gevestigd en zijn zij als zoodanig door de klappercultuur, vnl. in de vlakte van Ritja-Anggai tot welvaart gekomen.

Onder Binongko's verstaat men in de Molukken lieden afkomstig van Boeton en omliggende eilanden, waartoe het eiland Binongko behoort. Zij zijn deels om de armoede van hun land, deels wegens de politieke toestanden daar naar de Molukken getrokken, waar zij als koelies in tuinen van Europeanen werkzaam zijn. Over het algemeen staan ze slecht aangeschreven, waarom is mij niet duidelijk. Het zijn ijverige, kalme lieden die enkel wat veel offeren aan hun zucht tot dobbelspel en zich gaarne te buiten gaan aan opium. Op Obi waar hun de gelegenheid openstaat eigen tuinen te ontginnen, voelen zij zich goed thuis. Alleen angst voor de Tobeloreezen speelt hun soms parten. De geheele vlakte van Laiwoei hebben ze, voor zoover ze daarin tenminste niet door voor hen gekomenen en erfpachtperceelen worden belemmerd, in een klappertuin herschapen. Zij zijn echter te bevreesd voor Alfoeren om zich in een ver van de bestuursvestiging Laiwoei gelegen streek te vestigen. Daar hun aantal echter steeds toeneemt en de vlakte van Laiwoei bijna geheel ontgonnen is, zullen de nieuwkomers er toch toe moeten overgaan òf te Galala op Poeloe Bisa te gaan wonen, waar weliswaar de grond minder goed is, maar waar ze van Laiwoei niet al te ver weg zijn en waar geen Alfoeren zijn, òf naar het door Ternatanen bewoonde aan de Zuidkust gelegen Floek, waar zij prachtige gronden kunnen vinden.

Tidoreezen komen jaarlijks met hun groote prauwen naar Obi om de vischvangst te beoefenen. Ze gaan echter bijna steeds

naar hun land terug, wanneer de Zuidmoesson begint door te staan, die hen op gemakkelijke wijze naar Tidore terugvoert. Velen van hen hebben in den vrijen tijd, dien de vischvangst hun laat, klappertuinen aangelegd. Het zijn bijna allen lieden uit de Tidoreesche kampong Marickoe. Op Tidore heeft nl. elke kampong zijn eigen bedrijf naast de landbouw en visscherij voor eigen gebruik, die overal wordt uitgeoefend. Zoo zijn de menschen van Gamtofkange landbouwers, die hun producten, w. o. aardappelen en groenten, naar Ternate verkoopen.

Te Soa-sio, de oude sultanshoofdplaats, wonen de dano's en de goudsmeden, wier bedrijf echter sinds 1904, in welk jaar de laatste sultan stierf, is gaan kwijnen, omdat het hof hun geen opdrachten meer kon verstrekken en hun werk minder goed en duurder is dan dat van de Chineezen.

Te Goerabati heeft men de atapmakers; de jonge vrouwen vandaar trekken als bedienden naar Ternate, ook vindt men er visschers die met een bepaald soort net werken. Op het nabijgelegen eiland Mare vindt men pottenbakkers, wier producten in het Oosten van den Archipel overal gewild zijn. De bewoners van Toloa zijn door de Molukken alom bekende ijzersmeden en prauwenbouwers. De visschers van Marickoe, die met groote sleepnetten werken op de wijze, die onder beschreven zal worden, zijn tot de Humboldtsbaai in het Oosten en tot de Minahassa naar het Westen werkzaam. Het gevolg van deze regeling is, dat in alle kampongs bekwame vakmenschen voorkomen; de welvaart der Tidoreezen berust voor een goed deel op deze omstandigheid.

Verder komen op de Obigroep nog voor Ternatanen, Batjanners en Soelareezen, die meest als landbouwers werkzaam zijn, of koelies in de damarsorteerderij van de Obi Gom Compagnie. Op de erfpachtsonderneming Belang-Belang werken Gorontaleezen. Ook enkele Badjo's hebben zich gevestigd. Chineezen vindt men in alle kampongs òf als employé van de O. G. C. òf als handelaren, die hier onderling samenwerkend en zonder een concurrent als de Batjan Maatschappij op Batjan is, ware woekerwinsten weten te maken. De ambtenaren hebben steeds werk om niet de mooiste klappertuinen in hun handen te zien verdwijnen. Hun aantal neemt in den laatsten tijd snel toe.

Vgl. verder Bijlage A.

Godsdienst.

Onder de bewoners vindt men ± 75 Christenen, nl. een paar Ambonneezen en verder in hun stamland bekeerde Alfoeren.

Voor de Mohammedanen, tot wie de Binongko's, de Ternatanen en Tidoreezen, de Batjanners, de Soelareezen, de Gorontaleezen en de Badjo's behooren, heeft men te Laiwoei een kleine moskee, aan het hoofd waarvan een imam staat, die op grond van de bepalingen van Stbl. 1910 n°. 659 aangewezen is als «Mohammedaansch huweiijkssluiter». Te Kitja-Anggai is een kleine langgar opgericht; een modin is daar de wakil van den imam van Laiwoei. Een hakim sjarah bestaat; een vorig districtshoofd heeft het rechtsinstituut op den leest van den priesterraad van Ternate geschoeid, zoodat daar niet de imam maar het districtshoofd de eerste plaats inneemt. De voorkomende zaken worden wel sgn. door den imam afgedaan, maar deze bespreekt altijd alles vooraf met het districtshoofd, wiens wil den doorslag geeft. Hoe thans, door de plaatsing van een Christen-districtshoofd, wordt gehandeld, is mij onbekend. Het godsdienstige leven is zeer opgewekt.

Over de heidensche Alfoeren wordt hier niet gesproken. Overgang van Galelareezen en Tobeloreezen tot Christendom of Islam heeft weinig plaats.

Taal.

Sturmer zegt, dat de vroegere bewoners van Obi een taal spraken die dezelfde geweest moet zijn als het Oudbatjansch. Hetzelfde vertelde men mij ook op Batjan; het is niet onwaarschijnlijk, zekerheid bestaat echter niet. De oude bevolking van Obi is zoo spoorloos verdwenen, dat zelfs de geographische namen bijna alle Ternataansch zijn; alleen Ombira zou een oud Obisch woord zijn.

De algemeene omgangstaal is het jargon, dat als Molukken-Maleisch bekend staat; het Ternataansch is er van minder beteekenis dan op Batjan. De leden van een stam spreken onderling natuurlijk eigen taal.

Kampongs, woningen en gebouwen.

Tegen het einde van de 19e eeuw ontstonden twee vaste vestigingen, die aan de Zuidkust te Flock (Floekoe, Peloekoe = golf) was oorspronkelijk de grootste; die aan de Noordkust te

Laiwoei, waar de Niew-Guinea Compagnie haar kantoor had, werd echter spoedig van meer belang en overvleugelde Floek geheel, sinds de K. P. M. er maandelijks kwam en een districtshoofd aldaar in 1915 geplaatst werd. Laiwoei, ook Laijoei genoemd, bestaat uit drie deelen. Ten eerste de oude vestigingsplaats aan den mond van de Laiwoei-rivier; hier vindt men het huis van het districtshoofd, het kantoor en de loodsen van de Obi Gom Compagnie, een tiental ruim gebouwde Chineesche toko's, de moskee, de dorpsschool en woonhuizen van Chineezen, Batjanners en Ternatanen. Het keurig nette plaatsje is echter niet voor uitbreiding vatbaar, omdat het aan alle kanten door erfpachtsperceelen is omringd. Vandaar, dat de vestiging der Tobeloreezen op ± 2½ K.M. afstand aan de kust is aangelegd; deze zgn. kampong Baroe bestaat uit een aantal goed onderhouden, maar uiterst kleine woonhuizen. Het derde gedeelte, de zgn. kampong Boeton is pas in 1923 aangelegd, nadat een viertal alleen wonende Binongko's door Alfoeren waren vermoord. De Binongko's, die tot op dat oogenblik verspreid in hun woningen leefden, zijn toen in een aardige, aan de Laiwoei-rivier 1½ K.M. boven de monding gelegen kampong vereenigd. De gemeente Laiwoei, die over een goed gevulde kas beschikt, helpt de bevolking bij den aankoop van dat gedeelte van het huismateriaal, dat het land zelf niet opbrengt.

Ook de buitenkampongs: Ritja-Anggai, Sesepe, Tawa, Woi, Ake Bobo, Floek en Wajaloar, maken, hoewel ze klein zijn, een netten indruk. Men is met kampongbouw Batjan ver vooruit. Buiten de kampongs vindt men weinig woonhuizen.

De woningen zijn op Obi minder dan op Batjan het geval is, volgens het adatmodel gebouwd.

Middelen van bestaan.

Voor de meeste bewoners is de landbouw het voornaamste middel van bestaan. De bodem in de vlakten leent er zich blijkens de resultaten uitstekend toe; de Binongko's en in navolging van hen ook de anderen, zooals de Galelareezen van Ritja-Anggai, leggen er zich met vlijt op toe. Sawahs ontbreken evenals op Batjan; de methode van ladangbouw is vrijwel gelijk aan die van dat eiland, maar er wordt hier intensiever en systematischer gewerkt; de voornaamste producten zijn voedingsmiddelen, die noodzakelijker zijn bij het niet in zoo groote mate

voorkomen van sago als op Batjan en kokospalmen. De vlakte van Laiwoei is voornamelijk door de Binongko's bijna geheel ontgonnen; men vindt er thans talrijke vrij goed aangelegde klappertuinen. Het meest naar het gebergte toeliggende gedeelte en enkele kleine stukken grond rondom eigenlijk Laiwoei zijn in erfpacht aan Europeanen en Chineezen afgestaan. Gelegenheid tot uitbreiding der bevolkingstuinen bestaat hier dus niet. Galelareezen en Mohammedaansche Molukkenbewoners hebben de vlakte van Ritja-Anggai in een grooten klappertuin herschapen. De andere vlakten van Groot-Obi zijn nog grootendeels onontgonnen, duizenden bouws goede grond zijn daar nog te verkrijgen; de vlakten zijn echter niet groot genoeg en te afgelegen dan dat een Europeesche maatschappij zonder zeer veel kapitaal er met voordeel zou werken. De Tobeloreezen hebben tuinen op Tapat, op Obi Bisa en nabij Lele Tongo ten Westen van Laiwoei aangelegd.

De loonen van koelies (klapperplukkers) zijn hoog; hun werk, dat tijd voor eigen tuin voldoende overlaat, gering. Zeer veel komt een werkovereenkomst voor, waarbij de bewerker op zich neemt den klappertuin schoon te houden, de vruchten te plukken en de belasting te betalen, waartegen hij dan de helft van de geoogste vruchten voor zich mag behouden. Varkens veroorzaken den landbouwers groote moeite.

Over het damarbedrijf zal onder ondernemingen worden gesproken. Veeteelt is van minder belang; de Obi Gom Compagnie houdt een 20tal runderen; verder treft men hier en daar geiten aan.

Over industrie behoeft niet te worden gesproken.

De handel draagt hetzelfde karakter als op Batjan. De Chineezen hebben hier echter geen Europeeschen concurrent.

Visscherij wordt in het groot door de reeds genoemde Tidoreezen van Mariëkoe uitgeoefend. Gewoonlijk komen de visschers met hun groote prauwen nadat de Zuidmoeson in kracht is verminderd, dus omstreeks September—November. Zij doen ongeveer een maand over de reis daar zij overal, waar te visschen valt, hun bedrijf uitoefenen. Nadat zij ± 6 à 9 maanden gewerkt hebben, keeren zij weer naar Tidore terug, tegenwoordig laten zij hun prauwen vaak per K. P. M.boot terugsturen. Zij visschen met de poekat, een 150 à 200 M. lang sleepnet, dat 500 à 600 gulden kost en gewoonlijk toebehoort aan een gezeten

Tidorees, die meestal niet zelf meekomt maar zijn eigendom voor de helft van de opbrengst aan de visschers verhuurt. Soms ook zijn de visschers gezamenlijk eigenaren van het net. De andere helft van de opbrengst wordt gelijkelijk onder de opvarenden verdeeld, de prauw zelf rekent hierbij voor een man. De eigenaar van de prauw, de sehoe of saihoe, die als leider van de visschers optreedt en die, zoo hij niet zelf de eigenaar van het net is, dezen vertegenwoordigt, ontvangt dus een dubbel aandeel. Een prauw herbergt van 10 tot 15 menschen, soms ook komt één sehoe met meer dan één prauw. Het aantal van deze groote prauwen, die bij Obi komen visschen, bedraagt jaarlijks 12 à 15. Het eene einde van het net, dat van kurken aan de bovenzijde en lood aan de onderzijde is voorzien, wordt in het water afgelaten, en in snelle vaart wordt dan in een cirkel rond geroeid, zoodat men, bij het punt van uitgang teruggekomen, het geheele net in het water heeft afgelaten. Intusschen hebben joelende en lawaai makende zwemmers getracht voor het nog niet afgesloten gedeelte van het net den ontsnappenden visch tegen te houden. Vervolgens trekt men het net toe. Een worp kan soms voor honderden guldens opleveren aan visch, meest ngowaro, een kleine vischsoort iets grooter dan onze sprot. 's Avonds of eerder, wanneer de buit groot is, brengt men den visch naar het strand, waar hij nabij de primitieve tijdelijke woonhutten wordt gerookt. 20 vischjes worden in een bamboerekje, galaiia genaamd, geplaatst; 10 galatia's vormen een ikat, die te Laiwoei f 2.—, te Laboeha f 2.50, te Ternate f 4.—, te Menado nog meer opbrengt. Het bedrijf is met allerlei eigenaardige gebruiken doorweven, welke hier echter niet besproken kunnen worden.

Heeft men een voldoende hoeveelheid visch, dan brengt men deze, wanneer de selatan begint door te staan, terugzeilende naar Batjan en naar Ternate; ook verscheept men van Laiwoei per K. P. M. Tegenwoordig echter waarschuwt men liever de te Laboeha wonende Tidoreezen, die daar een soort kongsi vormen en het te Laboeha thuis behoorende stoomscheepje «Laga» inhuren, om den visch naar Ternate te brengen, vanwaar ze per K. P. M.stoomer naar Menado wordt verscheept. De «Laga» vaart gewoonlijk tweemaal in de 3 maanden met ± 1400 ikats; de vracht van Laiwoei tot Ternate bedraagt ± f 250.— per 1000 ikats. De «ngowaro» komt in verband met

de heerschende zeestroomingen gedurende de verschillende tijden van het jaar op diverse plaatsen voor. De uitvoer van visch en schelpen bedroeg in 1924 van Batjan en Obi samen 1756 pikol.

Ondernemingen.

Sedert het laatste kwart van de 19ᵉ eeuw werden op de Obigroep door het Gouvernement aan verschillende maatschappijen en particulieren consessies verleend voor de winning van boschproducten. Sinds 1920 werkt alleen nog de Obi Gom Compagnie op Obi.

In dat jaar werd door het Gouvernement met de genoemde maatschappij, die ook reeds vroeger op Obi werkte, een contract gesloten, waarbij voor den tijd van tien jaar aan haar, de op de eilanden Groot-Obi en Obi Bisa gevonden damarradja, damar masihee, damar tenang, muskaatnoten en rotan ter exploitatie werden afgestaan tegen een jaarlijkschen pachtschat van f 4500.— en een cijns van 5 % van de marktwaarde van het gewonnen product, met uitsluiting van alle derden, daaronder niet begrepen de Inlandsche bevolking, die zich reeds gevestigd had of nog vestigen zou, wier rechten echter voor eens en altijd voor f 3000.— ten bate van Obi door de bedoelde maatschappij zijn afgekocht. De O. G. C., die ook elders belangen heeft, leidde in de jaren 1920/1923 een kwijnend bestaan; in het laatste jaar werden haar kantoren te Amboina en Ternate opgeheven, het beheer kwam toen aan de firma Schmidt en Jeandel te Makassar; gedurende den laatsten tijd werden slechts 800 à 1200 picol damar (voor een belangrijk gedeelte van de soort damar tenang of mata koetjing) jaarlijks uitgevoerd. uitvoer van de andere in het contract genoemde producten had niet plaats. De Compagnie werkt met Chineesch personeel te Laiwoei en verder met in 1923 van Kau gekomen zwaar in het voorschot zittende Tobeloreezen, te honi en te gras damar zoekende andere bewoners en Ternataansche sorteerders. De O. G. C. heeft verder een aantal erfpacht-perceelen nl. Tamansari (3½ bouw), dat met klappers is beplant, en Klapper Delta (512 bouw), met de ontginning waarvan nog niet is begonnen; dit laatste perceel werd in 1920 uitgegeven.

Aan de N. V. Klapperonderneming Belang-Belang is het 701 bouw groote eiland Belang-Belang in erfpacht uitgegeven. Voor zoover dit koraaleiland beplantbaar is, is het met kokos-

palmen bedekt; de grond is echter niet zeer goed, zoodat de resultaten van het bedrijf slechts matig zijn. Een keurige woning van den administrateur en enkele koelieloodsen zijn, met een waterput, het eenige wat dit trieste eilandje verlevendigt. Aan een aantal particulieren zijn verder nog gronden in erfpacht afgestaan, behalve het in 1923 aan den heer Diepenheim te Laboeha toegezegde perceel van 1230 bouw achter Laiwoei zijn het echter slechts kleine stukken grond van minder dan 100 bouw.

Gezondstoestand.

Deze is, bij het in de bewoonde streken ontbreken van moerasvlakten, gunstiger te noemen dan op Batjan. Framboesia komt vrij veel voor; de dysenterie-epidemie, die in 1923 op Batjan heerschte, brak op Obi niet uit, wel de Spaansche-griep-plaag van 1918.

Onderwijs.

Te Laiwoei werd in 1919 een volksschooltje geopend, dat door gebrek aan goede leerkrachten slechts matig bloeit. In 1924 werden volksschooltjes opgericht te Ritja-Anggai en te Wajaloar, het eerste vooral voldoet goed. De drie genoemde schooltjes zijn voor de onderwijsbehoeften ruim voldoende.

Economische toestand.

Deze is bepaald goed te noemen, de Inlandsche bevolking in welvarend, wat o.a. uit de snel toenemende in- en uitvoer-cijfers en uit de wassende belastingopbrengst kan blijken; het is echter zeer wenschelijk dat het aantal bewoners flink blijft stijgen. Door den beteren bodem en de grootere energie van de bevolking zal Obi Batjan, indien daar de mijnbouw ten minste niet van belang wordt, binnen 25 jaar in belang overvleugeld hebben.

Bestuur.

Algemeene inrichting.

Men kan zeggen, dat tot in het begin van deze eeuw Obi niet bestuurd werd. Weliswaar behoorde de groep tot de afdeeling Batjan, maar de te Laboeha wonende controleur had geen vaartuig waarmee hij Obi kon bereiken; de groep werd niet door de K.P.M. aangedaan; inlandsche bestuursambtenaren

waren er niet geplaatst, ook adathoofden kwamen er niet voor. Slechts hoogst zelden bracht de controleur, indien hij een vaartuig van de Gouvernementsmarine tot zijn beschikking kreeg, een zeer vluchtig bezoek aan Obi. De wilde Tobeloreezen waren berucht als zeeschuimers en als roofmoordenaars; het aantal moorden was in verhouding tot het gering aantal bewoners abnormaal groot; bestraffing had bijna nooit plaats, daar bewijs moeilijk meer was te verkrijgen als de bestuursambtenaar, zoo hij tenminste al kennis kreeg van het gepleegde feit, vaak maanden na het gebeurde pas met het onderzoek kon beginnen. Wie tegen een stamgenoot getuigde, kon zeker zijn òf door dezen òf door zijn verwanten zelf mettertijd gedood te worden. Een omstreeks 1905 te Laboeha geplaatste wnd. posthouder liet zich bovendien nog door de Alfoeren omkoopen, waardoor de vrees voor het Gouvernement nog meer verminderde. Een dergelijke toestand was natuurlijk onhoudbaar. Nadat in 1915 te Laboeha in plaats van een posthouder weer een controleur was geplaatst, werd bij Gouvernementsbesluit van 11 Augustus 1915 No. 60 de resident van Ternate tijdelijk gemachtigd een districtshoofd voor Obi aan te stellen; bij staatsblad 1917 no. 265 werd definitief tot in dienststelling van een dusdanig ambtenaar besloten. Naderhand werd het districtshoofd bijgestaan door een mantri politie, een districtsschrijver en drie politieagenten; geen overbodige weelde. Veelvuldig rijzen er nog steeds vrij veel moordzaken, die het werk voor het districtshoofd niet gemakkelijk maken. Die misdrijven nemen echter sterk in aantal af nu de meeste zaken tot klaarheid worden gebracht en de daders voorbeeldig kunnen worden gestraft.

In de drie achtereenvolgens in dienst geweest zijnde districtshoofden: een Padanger, een Javaan en een Ambonnees, trof men geschikte personen, aan wie Obi veel te danken heeft. De bezoldiging van f 60 met vrij wonen en f 25 reistoelage is voor het districtshoofd, dat zijn kinderen te Ternate moet laten schoolgaan en dat bij de betrekkelijk zeldzame overkomst van den controleur ook financieel een vrij groote verantwoordelijkheid heeft, absoluut onvoldoende. Bij de salarisregeling 1925 werd vermoedelijk abusievelijk weer slechts f 60 voor bezoldiging uitgetrokken. Het is te hopen, dat het tractement op tenminste f 150 wordt gebracht, daar men anders de kans loopt, dat ook het derde districtshoofd evenals zijn beide voorgangers zijn

ontslag vraagt, waarna men ongetwijfeld slechts over inferieure krachten zal kunnen beschikken.

In 1921 werkte een Ternataansch propagandist van de P.K.I. op Obi met het gevolg dat, door zijn fantastische verhalen opgewonden, speciaal de Tobeloreezen aan de Zuidkust begonnen te weigeren de bevelen van het districtshoofd op te volgen. Gedurende een half jaar werd daarom een patrouille gewapende politie te Laiwoei geplaatst. Toen na het vertrek van deze patrouille in Juni 1922 dezelfde propagandist met nog fraaier verhalen — «het Nederlandsche Gouvernement zou Indie aan zijn lot overlaten»; «de propagandist zou vorst van Obi worden en wie hem niet erkende, moest met de Hollanders naar hun koude land gaan» — terugkwam, werd hij wegens het verwekken van leugenachtige berichten vervolgd en door den landraad te Ternate tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld. Sedert is van werkzaamheid van de P.K.I. geen spoor meer te ontdekken.

In November 1922 werd een alleenwonende Binongko op Obi Bisa vermoord gevonden, in Maart 1923 werden drie Binongko's niet ver van Laiwoei door Tobeloreezen vermoord. Naar aanleiding hiervan ontstond groote onrust onder de Binongko's, die niet langer op Obi durfden te blijven. Een patrouille gewapende politie, later vervangen door militairen, kwam naar aanleiding hiervan weer te Laiwoei. Het wonen buiten de kampongs door Alfoeren en het reizen zonder voorkennis van het districtshoofd werd tijdelijk verboden; voor en door de tot dusver verspreid wonende Binongko's werd een kampong opgericht. De veroordeeling der moordenaars tot levenslange gevangenisstraf maakte een geruststellenden indruk. In Juni 1924 kon de militaire patrouille weer worden ingenomen. Het blijft echter met het oog op de veiligheid noodig de Alfoeren niet zonder voorkennis van het districtshoofd te laten rondzwerven; het alleen wonen moet zooveel mogelijk worden tegengegaan.

In 1916 werd evenals op Batjan tot een indeeling in «gemeenten» overgegaan, men verdeelde de kampongs onder vier gemeenten: Laiwoei, Ritja-Anggai, Sesepe-Tawaen, Wooi-Ake-Bobo-Feloek-Wajaloar; de «gemeente» staat onder een door den controleur, voor zoover mogelijk in overeenstemming met de wenschen der bevolking benoemd gemeente-hoofd, dat wordt bijgestaan door de bevolking gekozen mahimo's. Gemeentekassen zijn tot stand

gekomen, die, behalve de onder Batjan reeds genoemde inkomsten, ook nog andere baten hebben, nl. de bovengenoemde 10 % van de sago-opbrengst en een deel van de opbrengst van door sterfgevallen onbeheerde boedels (vele klappertuinenbezitters sterven nl. zonder bekende erfgenamen na te laten) die alsdan door de gemeente beheerd worden. Vooral de gemeentekas te Laiwoei staat er goed voor.

De bevolking betaalt aan den Lande de ook elders gebruikelijke gouvernementsbelastingen. Heerendiensten worden niet verricht; kampongdiensten tot een maximum van twee dagen per maand.

Rechtswezen.

Daar de bewoners van Obi landsonderhoorigen zijn, moeten alle zaken volgens de bestaande bepalingen eigenlijk door den landraad te Ternate en het magistraatgerecht te Laboeha worden berecht. Teneinde onkosten en tijdverlies te voorkomen brengt men kleine civiele en strafzaken liever voor het districtshoofd, dat dan in overeenstemming met het betrokken gemeentehoofd en de mahimo's „berdamait".

Voor den controleur worden meer nog dan op Batjan allerlei civiele zaken gebracht, waarbij men vooruit belooft, zich aan zijn beslissing te zullen houden. De voornaamste magistraatszaken zijn lichte mishandelingen en hazardspelovertredingen.

Bijlage A.

VESTIGINGSPLAATSEN, AANTAL BEWONERS, HUIZEN, KOKOSPALMEN, SAGO-IFOE'S, ENZ. [illegible]

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Huizen.	Vruchtdragende [illegible]	Ifoe's [illegible]	Landaard der bewoners.	Gemeente:
Sultanaat Batjan:										
Amassing	411	470	302	230	1413	270	11.801	7476	Batjanners.	Amassing.
Indomoet	97	76	54	46	273	52	804	957	" Makianners, Galelareezen.	"
T[illegible]-K[illegible]pal-Makian	320	290	185	161	956	142	4.789	750	Kajoareezen, Makianners (diloear), [illegible]	—
Sabatang	186	114	85	59	[illegible]	35	[illegible]	251	Galelareezen, Makianners, Saketaërs.	Sebatang.
Goro-goro	107	69	60	37	273	39	1.396	98	" Soelareezen.	"
Badjo (vormen 1 kampong)	83	72	68	67	290	32	[illegible]07	[illegible]	Badjo's.	Badjo-Songkoeang Kelane.
Songkoeang Kelane (vormen 1 kampong)	147	125	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	3.0[illegible]1	322	Makianners.	" " "
Parapakanda	118	90	78	60	341	40	3.645	1149		" " "
Talisè Toendoek	89	73	70	44	276	40	3.547	185	Galelareezen, Kajoareezen.	T. Toendoek.
Parápotang	54	48	35	21	158	24	1.869	93	—	" "
Indong	158	140	110	78	486	71	4.998	77	Galelareezen, Ternatanen, Makianners	" "
Batoeawir	49	41	28	30	148	23	1.442	16	Waioli's	Wiring.
Wiring-Nanang-Tawali	192	173	114	[illegible]	[illegible]	84	7.[illegible]46	751	Makianners, Galelareezen.	"
Indari	70	63	59	41	233	36	1.728	825	" "	Indari.
Bota	93	66	49	46	254	33	1.036	408	" "	"
Kapatoesan	91	64	48	38	241	50	3.216	287	" " , Talauters.	Kapatoesan.
Wajaoewa	129	116	107	105	457	75	3.618	413	Tobeloreezen.	Wajaoewa.
Babang	107	98	83	86	374	57	4.583	143	" Saketaërs.	Babang.
Noesa ra Loid	304	260	176	177	917	177	13.835	2588	Makianners, Galelareezen.	Loid.
Palamea	112	106	97	75	390	57	2.732	246	Waioli's, "	Palamea.
Bissori	101	90	70	65	326	53	1.633	301	" "	"
Toeamoda	60	54	51	45	213	28	2.561	102	Makianners (diloear), Galelareezen.	"
	3028	2707	2015	1717	9467	1509	86.770	18209		
Sultanaat Ternate:										
Bosoea	157	135	147	168	607	57	3.050	110	Makianners (diloear).	Bos[illegible]
Baroe	44	44	41	31	160	21	847	6	" "	"
	201	189	188	199	[illegible]	78	[illegible]	116		
Landsonderhoorigen te Laboeha en in het sultanaat Batjan.										
Europeanen	17	8	3	2	30	14	Onbekend	Onbekend	Laboehaers, Ambonneezen, Tidoreezen, verder contract-koelies: Sangireezen, Boetonneezen.	
Chineezen	74	20	33	13	140	45	"	"		
Arabieren (o. w. Bombayers)	19	15	11	10	55	11	"	"		
Inlanders	498	310	170	160	1138	235	8.124	117		
	608	353	217	185	1363	305	8.124	117		
District Obi.										
Europeanen	2	2	—	—	4	1	?	?		
Japanners	1	—	1	—	2	—	—	—		
Chineezen	26	11	6	13	56	13	?	?		
Arabieren	1	1	—	—	2	—	—	—		
Laiwoei	390	147	119	101	757	95	14.267	377	Boetonneezen, Tidoreezen.	Laiwoei.
Baroe	78	62	56	52	248	88	1.877	111	Tobeloreezen.	"
Kitja-Anggai	121	77	72	73	343	44	[illegible]774	299	Galelareezen, Ternatanen.	Kitja-Anggai.
Poelau Woka	16	4	4	2	26	2	155	—	Boetonneezen.	Tawa.
Sesèpé	28	15	16	12	71	13	1.905	21	Galelareezen, Kau'sche Tobelo's.	"
Tawa	43	26	20	15	104	24	435	—	Tobeloreezen.	"
Wooi	23	15	26	15	79	14	553	—	"	Flock.
Ake-Bobo	47	40	42	34	163	24	1.309	49	"	"
Flock	41	26	40	16	123	20	2.175	75	"	"
Wajalcar	64	42	56	44	206	39	2.232	57	" Tidoreezen, Ternatanen.	"
Belang-Belang	34	8	5	—	47	5	—	—	Gorontaleezen.	Laiwoei.
	912	476	463	377	[illegible]	332	[illegible]	[illegible]		
Totaal	**4749**	**3725**	**2883**	**2478**	**13825**	**2224**	**132.423**	**19341**		

Bij de klapperboomen en sago-ifoe's zijn de bezittingen van het landschap, den sultan en de Batjan Archipel Maatschappij niet meegeteld. (Sultanaat Batjan)

Bij de klapperboomen en sago-ifoe's [illegible] op erfpachtsperceelen, niet meegeteld. (Totaal)

Bijlage B.

GEGEVENS BETREFFENDE DAMAR-POSTEN IN HET SULTANAAT BATJAN.

Naam van de damarpost.	Aantal boomen.	Opbrengst in picols.			
		1917	1918	1919	1920
1. [illegible]	[illegible]	[illegible]	—	398.67	429.84
2. Belang-Belang	555	353.55	—	175.75	97.83
3. Balimbing	955	665.10	—	283.15	253.58
4. [illegible]	[illegible]	[illegible]	372.59	380.72	220.11
5. Kepoetoesan	1590	249.04	158.90	366.81	154.19
6. S. Tinggi	gesloten	gesloten	gesloten	gesloten	gesloten
7. Palamea	600	588.09	—	514.45	378.18
8. Mamang	75	251.15	—	184.73	155.66
9. Bisori	68	75.24	—	112.60	59.78
10. Lompos	513	139.97	—	[illegible]	[illegible]
11. Sabatang	2210	1178.66	116.56	617.14	[illegible]
12. Sajoang	2800	571.46	240.46	236.13	[illegible]
13. Kasiroeta	1700	445.26	—	246.10	[illegible]
14. Loid.					
a. Ngahi	350	74.68	—	138.53	[illegible]
b. Djodjame	750	231.17	—	383.61	[illegible]
c. Jaba	620	183.81	—	[illegible]	[illegible]
15. Koeson	470	378.15	—	891.95	[illegible]
16. Indari	390	337.79	—	228.22	[illegible]
17. Sambaki (Bibit)	150	218.22	—	[illegible]	[illegible]
18. Imboe-Imboe	320	—	—	61.94	[illegible]
19. Lagoendi		gesloten	gesloten	gesloten	gesloten
20. Goro-Goro	800	—	356.21	433.44	[illegible]
21. Rota	260	—	103.09	156.74	[illegible]
22. [illegible]	—	—	37.44	—	[illegible]
23. Damar tenang		?	?	?	?
	16.426	6993.86	1685.25	6094.75	[illegible]
Bruto winst voor landschap		23553.10	6343.17	16839.48	[illegible]
Onkosten		17443.64	9769.92	13614.56	[illegible]
Nettowinst		[illegible]	3427.75	3224.92	[illegible]

Naam van de damarpost.	Opbrengst in picols.				Thans uitgegeven aan:
	1921	1922	1923	1924	
1. [illegible]	[illegible]	679.63	577.11	430.[illegible]	B. A. M. „groot contract".
2. Belang-Belang	[illegible]	53.68	49.11	21.[illegible]	Idem
3. Balimbing	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Idem
4. [illegible]	[illegible]	416.73	863.29	550.[illegible]	Idem
5. Kepoetoesan	[illegible]	292.01	455.18	346.[illegible]	Idem
6. S. Tinggi	gesloten	gesloten	gesloten	gesloten	
7. Palamea	412.77	557.58	460.35	406.[illegible]	Hr. Diepenheim
8. Mamang	[illegible]	121.10	118.36	99.[illegible]	Idem
9. Bisori	[illegible]	57.48	58.36	68.[illegible]	Idem
10. Lompos	[illegible]	345.46	303.35	281.[illegible]	Idem
11. Sabatang	[illegible]	1206.21	1210.88	950.[illegible]	Idem
12. Sajoang	[illegible]	426.26	631.55	696.[illegible]	Idem
13. Kasiroeta	[illegible]	542.97	615.48	528.[illegible]	Idem
14. Loid.					
a. Ngahi	[illegible]	151.95			B. A. M. „klein contract".
b. Djodjame	[illegible]	334.34	823.20	842.[illegible]	Idem
c. Jaba	[illegible]	254.87			
15. Koeson	[illegible]	250.53	252.77	212.[illegible]	Idem
16. Indari	[illegible]	168.50	256.25	198.[illegible]	Idem
17. Sambaki (Bibit)	[illegible]	243.59	198.99	168.[illegible]	Idem
18. Imboe-Imboe	[illegible]	113.19	168.04	143.[illegible]	Idem
19. Lagoendi	gesloten	gesloten	gesloten	gesloten	
20. Goro-Goro	[illegible]	655.73	603.99	483.[illegible]	Hr. Diepenheim
21. Rota	[illegible]	174.48	131.30	134.[illegible]	Idem
22. [illegible]	gesloten	gesloten	gesloten	gesloten	
23. Damar tenang	?	47.13	176.72	194.[illegible]	B. A. M. „groot contract".
	[illegible]	7350.93	7715.39	7097.[illegible]	
Bruto winst voor landschap	gegevens	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
Onkosten	ont-	10338.40	10942.90	[illegible]	
Nettowinst	breken	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

Bijlage C.

VOORNAAMSTE UITVOERPRODUCTEN VAN DE ONDER-AFDEELING BATJAN. (In picols.)

	1920	1921	1922	1923	1924	
Copra	8585	12.987	18.617	24.850	28.845	(met Obi)
Damar (zie bijl. B.)	6094	7.290	7.881	7.745	7.098	(zonder Obi)
Gezouten visch	?	664	458	862	1.756	(met Obi)
Koffie	?	?	?	796	596	(met Obi)

OPBRENGST DER DAMARPOSTEN IN HET SULTANAAT BATJAN.

	1911	1912	1913	1914	1915	1916
Aantal picols	12.000	10.500	11.100	8600	8800	?

Bijlage D.

OPBRENGST VAN DE INKOMSTENBELASTING (VÓÓR 1921: BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN).

A. Aanslag. B. Achterstand op 15 Mei 1925. *a.* in totaal. *b.* in percenten.

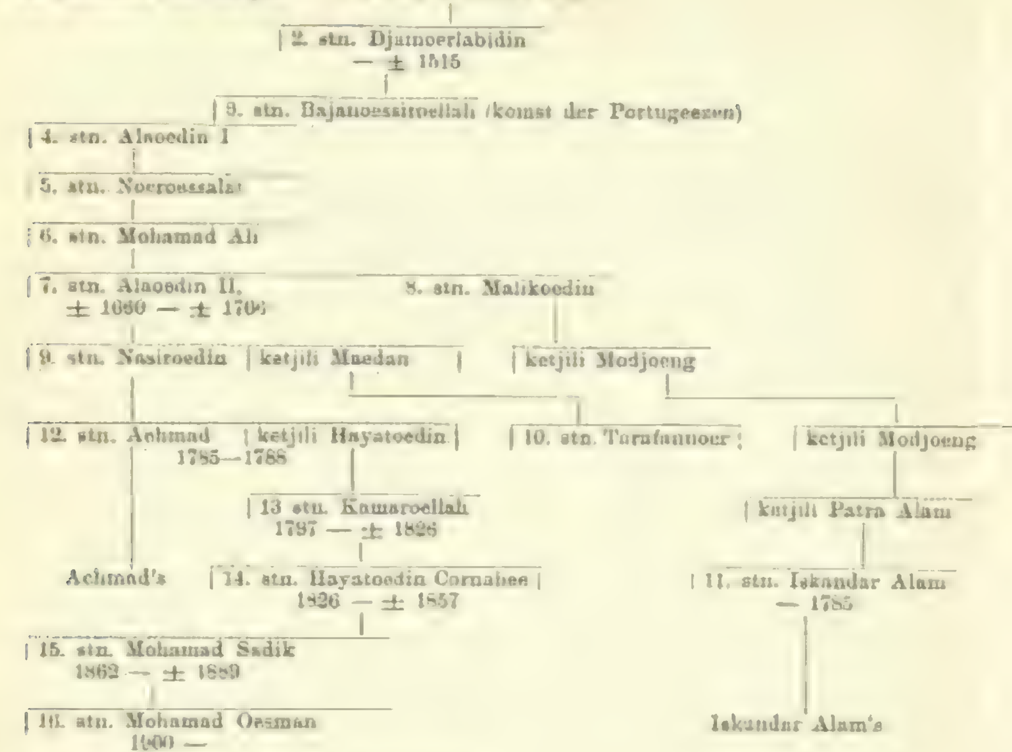
Bij den aanslag van de zelfbestuursonderhoorigen zijn de gedurende 1922, 1923, 1924 geheven opcenten (30 %) inbegrepen.

	1917			1918			1919			1920			1921			1922			1923			1924			1925		
	A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.		A.	B.	
		a.	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*		*a.*	*b.*
Europeanen	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	2.690.85	—	0	3.863.50	4.80	1/10 %	2.951.45	59.56	2 %	Aanslag nog niet vast gesteld.		
Andere landsonderhoorigen te Laboeha	?	?	?	?	?	?	5.270.79	62.69	1 %	3.163.80	45.60	2 %	2.786.54	0	0	2.914.92	—	0	3.426.51	29.66	1 %	3.435.76	109.76	3 %	6.640.—	6.383.88	97 %
Andere landsonderhoorigen op Obi	?	?	?	?	?	?	3.675.40	10.40	½ %	2.212.50	17.20	1 %	2.085.03	168.40	8 %	3.234.99	—	0	4.523.89	66.94	1 %	5.338.89	—	0	6.605.01	3.105.35	47 %
Zelfbestuursonderhoorigen	10.651.02	?	?	13.805.01	?	?	11.350.50	574.85	5 %	10.798.11	716.74	7 %	8.871.91	175.18	2 %	9.824.55	515.87	5 %	[illegible]	[illegible]	5 %	17.490.98	1.844.90	11 %	17.820.92	7.698.01	43 %

Bijlage E.

GESLACHTSLIJST.

a. Sultans van Batjan

b. De Kamaroellahs.

† stn. Kamaroellah
Vrouwen: I. Poetri Hongi.
II. Ompoe Takoe.
III. Ompoe Oewa.
IV. Ompoe Ra Noera.
V. Ompoe Tjadi.
VI. Ompoe Ridjatin.

Zoons: I. † Sultan Hayatoedin,
Vrouwen: 1. Poetri Aisa
2. Boki Abdoel Halim

II. 3 zoons waarvan 2 met nakomelingen. IV. 1 zoon, met nakomelingen. V. 2 zoons, met nakomelingen. VI. 1 zoon, met nakomelingen.

Zoons: 1. † Sultan Mohamad Sadik,
Vrouwen: *A.* Poetri Noerhaja
B. Boki Sahida
C. Boki Haiman

2. Kapitein laoet Abdoel Halim
A. Safoera
B. Boki Hongi
C. Sultan Oesman

Kinderen:

A. † kapitein laoet Oemar
Vrouwen: *a.* Raden Ajoe (dochter van den Sultan van Djocja)
b. Ompoe Timoe (Badjosche)
c. Ompoe Roebia (Soangongaré)

A. † kapitein ngofa Mohamad Ali (Bode),
Vr.: *a.* dano Noeroe
b. Esther (Laboehasche)
c. Noen (Badjosche)

B. † prins Mohamad Noer (Din), Zie onder.
Vr.: *a.* dano Fatima
b. Ompoe Asia

B. Boki Noerain,
⨯ Said Oemar Assegaf

B. † Boki Radèn,
⨯ Do. Mohamad Saleh

B. Sultan Mohamad Oesman,
zie onder.

C. † luitenant Achmad (Bonèng),
a. Hapsa (Kajoa'sche)
Zoon onvolwassen

C. † Boki Beedo
⨯ dano Djainal

a. prins Raden Andartomo,
Vr. I. Boki Aisa z. r.
II. Ompoo Arafia
III. Raden Ajoe Marliha (van Palembang)
Kinderen onvolwassen

b. prins Abdoellah,

b. prins Djamal,
I. Dano Asia

c. prins Mansoer
I. dano Fatima.
Iskandar Alam

a. † Boki Kamar,
⨯ dano Achmad
Iskandar Alam

a. Boki Talha
⨯ prins Salim z.

b. Boki Salma
⨯ 1e do. Din
⨯ 2e Rd. Arsad
(van Palembang)

c. prins Mohamad Noer
⨯ do. Asia

a. Boki Sartanam,

a. Boki Noerbati
⨯ prins Abdoellah z. r.

b. luitenant Joesoep
Vr. I. Boki Hadjar z. r.
II. Dano Boki
III. Ompoo Salma
Kinderen onvolwassen

B. † prins Mohamad Noer (Din),
Zie boven

B. † Boki Alwia,
⨯ Raden Noorsian, Hoofd-djaksa te Botain

B. Boki Fatima,
⨯ Raden Mas Tirto

B. Sultan Mohamad Oesman Sjah
a. † Poetri Djoena.
b. Poetri Fatima
c. Boki Hongi z. r.
d. Mihir (Ternataansche Soasio)
e. Rachma (Soendaneesche)
f. Ompoe Saleha
g. Ompoo Asna
h. Raden Ajoe Hadidja (Palembangsche)
i. Sjarifa Fatima (Arabische)

b. prins Achmad,
Vr. I. Do. Aisa
II. Ando. (Badjosche),
kinderen onvolwassen

b. prins Hasan,
I. Ompoe Djoeda
kinderen onvolwassen

b. Boki Hajam,
⨯ luitenant Salim

b. Boki Afnan,
⨯ Said Abdoellah
Seeh Aboebakar

a. † Boki Hadjar,
⨯ luitenant Joesoep z. l.

a. † Boki Aisa,
⨯ dano Andartomo
z. l.

a. † Boki Fatima,
⨯ Said Abdoellah
bin Seeh Aboebakar

b. prins Moehsin,
alias Paraptam
en 6 jongeren

c. prins Abdoellah
I. Boki Sartanam z. l.
II. Fatima
kinderen onvolwassen

d. prins Salim
I. Boki Talha z. l.
kinderen onvolwassen

d. prins Mohamad,
I. dano Hadidja

d. Boki Saleha
I. dano Mohamad
II. „ Din

d. Boki Djina
⨯ Said Moechsin
bin Aboebakar

e. Boki Hadidja,
⨯ dano Abdoellah
Iskandar Alam

f. prins Indra Tjahaja, *f.g.h.i.*
I. Raden Ajoe
Dipanegoro te Ajalon onvolwassen

DE SAVOENEEZEN.

DOOR

F. H. VAN DE WETERING.

(Met afbeeldingen).

In de jaren 1919—1925 kwam ik geregeld met Savoeneezen in aanraking, hetzij als geestelijk leider van Inlandsche christenen, hetzij als directeur en leeraar aan de School tot Opleiding van Inlandsche leeraars, bovenal als belangstellende in de zeden en gebruiken, voorstellingen en gedachtenwereld der bewoners van den Timorarchipel. Zoo ontstonden een groot aantal aanteekeningen en gegevens, die ik gedurende mijn buitenlandsch verlof tot een geheel heb verwerkt, waaruit dit opstel ontstond. De stof richtte ik in overeenkomstig de voortreffelijke opstellen van den zendeling-geleerde Dr. Alb. C. Kruyt over de Timoreezen, Roteneezen, Soembaneezen enz. Had ik in Indie zijnde het plan opgevat dit opstel te schrijven, dan waren uit den aard der zaak verschillende onderwerpen breeder en vollediger behandeld; niettemin meende ik goed te doen eenigen verloftijd aan de uitwerking mijner aanteekeningen te wijden, die hoewel onvolledig dan toch nog een beeld geven van de zeden en gebruiken der Savoeneezen. Uit mijne aanteekeningen blijkt, dat ik veel hulp heb ondervonden van Ama Hoeroe Hewa, een heidenschen voorzanger bij de Savoeneezen; Wela Kana, een bouwer van adathuizen, Mita Dae, iemand die de besnijdenis verricht, Ama Miha Ngoeroe, die ophelderingen zoekt bij diefstal, enz.; en de vrouwen Beni Loedji, Ina Noa Doema en Pela Pau. Drie mijner Savoeneesche leerlingen hielpen mij in den laatsten tijd bij het navragen en onderzoeken veler gegevens; vooral voor de juiste opteekening der taalgegevens in dit opstel verstrekt komt hun den dank toe. Speciaal Joesoef Ratoe Waloe was mij van veel nut, de omschrijving en bewerking der spreekwoorden, raadsels en gedichten kwam met zijne medewerking tot stand.

Afkomst.

Reeds vóór Savoe door eenen grooten vloed bedekt werd, vertelde Ama Hoeroe Hewa, leefden er menschen op dit eiland. De hemelgoden Poe Lodo en Poe Mahi zonden een man naar de aarde Rai ae genaamd, deze man at «oebi» aardvruchten. Eenigen tijd daarna zonden de goden ook een gevlekte zeug naar de aarde, welk dier zich in het lange gras bleef ophouden. Dit varken heette Haro Lodo [1]. Nu gebeurde het, dat Rai ae dit varken op zijne tochten ontmoette, de kennismaking viel mee en zij bleven tezamen. Beiden aten uit denzelfden klapperdop hetwelk een teeken van innige vriendschap was. Het schijnt echter niet bij eten gebleven te zijn, want zij huwden en kregen een zoon, Djami Rai genaamd.

Van dezen Djami Rai wordt verhaald, dat toen hij stierf — mijn zegsman verklaarde: dit was geen echt sterven, want hij keerde terug naar den hemel — aan zijne ouders den plicht oplegde, om bij de geboorte van een ander kind hem een hond als offer aan te bieden (ngka pehani). Zijne ouders hielden zich hieraan en hen werd Ngara Rai geboren.

Na den zondvloed kwam Madjapahi, den voorvader der Savoeneezen. Een tweetal verhalen teekende ik hieromtrent op. Het eerste verhaal, hoe Madjapahi uit de zee kwam. Hij bracht met zich een hoeveelheid water en wandelde daarmee gansch Savoe rond. Aan elke plaats van het eiland deelde hij van het water uit, zoodat hij eindelijk te Messara komende bijna niets meer over had. Daarom worden de inwoners van dat landschap tot heden nog «de menschen uit het droge Messara» genoemd. Ten slotte koos Madjapahi het eilandje Raidjoea tot woonplaats uit, hier huwde hij met eene godin wier naam Beni Kèdo was. Uit dat huwelijk werden kinderen geboren, en daarom heeten de bewoners van Raidjoea «niki madja». Deze menschen brengen tot heden nog offers aan Madjapahi, namelijk roode en zwarte varkens.

Het tweede verhaal vertelt dat Madjapahi en Beni Kèdo uit den hemel daalden en op het eiland Raidjoea belandden. In dien tijd waren de hemel en de aarde nog dicht bij elkaar, zoodat het afdalen niet moeilijk viel. Later, toen die beiden

[1]) Elders worden Haro Lodo, Medo Lodo en Be Lodo de kinderen van den God Poe-Lodo-Liroe genoemd.

Savoeneezen van Messara.

kinderen hadden gekregen, waren er twee jongens, die den hemel met een stok omhoog stieten. Hunne namen waren Hila en Naga. Van deze bewoners van Raidjoea was het Hawoe Miha (d. w. z. Hawoe alleen), die naar het tegenoverliggend eiland (Savoe) trok. Hij was vergezeld van zijn zuster Piga Rai. Men zegt, dat zij met de gave begiftigd waren om wonderen te doen, want zij scheidden een pad door de zee en kwamen zoodoende op het groote eiland aan. De plaats, waar zij het eerst voet aan wal zetten, heet Dinamata (in het tegenwoordig landschap Seba); een steen wijst nog die plaats aan. Daarom offert men op de verschillende Savoeneesche feesten bij dezen steen, welke offers door den bekenden «toean tanah» (Deo Rai — grondvoogd) gebracht worden.

Uit dezen Hawoe Miha komen de verschillende stamvaders der Savoeneezen. Naar dezen eersten inmigrant wordt het eiland door de Savoeneezen H A W O E genoemd.

De Savoeneesche heidenen noemen zich zelf «djingitioe»; dit woord is van Portugeesche afkomst, «gentio» [1]).

Voorkomen.

De Savoeneezen zijn donker van kleur en vertoonen, gelijk door den Heer W. M. Donselaar reeds eerder werd opgemerkt, een der meest sprekende typen in dezen Archipel, vooral in het oog vallende door meer spitsen neus en groote oogen.

Zielental.

Het aantal inwoners bedroeg volgens de opgave van den Controleur van Rote en Savoe op 31 December 1924: 27153 personen [2]) namelijk:

Op Sawoe 23317 personen waarvan 6082 mannen, 6957 vrouwen en 10278 kinderen.

Op Raidjoea 3836 personen waarvan 1211 mannen, 1156 vrouwen en 1469 kinderen.

In de vorige eeuw heeft de bevolking meer dan eens onder epidemieen geleden; zoo verhaalt W. M. Donselaar in Med. Ned. Zendel. Gen. 16e jaargang (1872) pag. 290 v.v. van eene vreeselijke pokken-epidemie in 1869 waarbij ongeveer 50% der bevolking

[1]) Zie Roteneesch Woordenboek van Prof. Jonker op dinitioe.

[2]) Onder wie 6395 den protestantschen godsdienst belijden.

stierf. Met medewerking van schoolhoofden en godsdienstleeraars stelde ik begin Januari 1925 een onderzoek in naar het kindersterftecijfer op Savoe en kwam tot het volgende resultaat. Ondervraagd werden in vijftien verschillende dorpen over de vier landschappen en het eiland Raidjoea eenhonderd vier en vijftig vrouwen van wie geacht werd, dat zij boven den leeftijd waren om nog kinderen te krijgen. Deze 154 vrouwen kregen 1087 kinderen, namelijk 545 jongens en 542 meisjes. Het aantal abortus bedroeg 54, dat der doodgeboren kinderen 33, terwijl van deze 1087 kinderen er 344 overleden. Aantal tweelingen werd 19 opgeteekend [1]).

Deze cijfers zijn weliswaar nog zeer betrekkelijk, maar zullen hunne waarde verkrijgen naar mate meerdere onderzoekingen dienaangaande worden verricht.

Stamindeeling. Bestuur.

Het volk der Savoeneezen maakt een geheel uit, hoewel de talen in de onderscheidene landschappen gesproken wel dialectische verschillen vertoonen. Het eiland is verdeeld over vier landschappen, namelijk Seba, Messara, Liai en Timoe (of Dimoe). De vorst van Seba regeert thans over deze vier landschappen, bijgestaan door rijksbestierders. De onderscheidene bestuursfuncties zijn:

Doo'ai (doo, mensch; ai, groot, veel, rijk enz.) de koning;

Wèto, zijnde verkorting van mone-wèto (mone of mensch als telwoord gebruikt; wèto of fettor) de rijksbestierder. Het woord fettor is van Portugeeschen oorsprong en kunnen de Savoeneezen niet uitspreken, daarom wèto.

Temoegoe, van temoekoeng, is het dorpshoofd op Savoe;

Deo-Rai heet de grondvoogd.

De landschappen bestaan ieder weder uit verschillende geslachten. De negen geslachten van het landschap Seba zijn: Do Nomata, Do Nahoro, Do Nataga, Do Nahoepoe, Do Naliroe, Do Teriwoe, Do Nalodowawa, Do Kekoro, Do Raepoedi. De stam Do Nataga is later in tweeën gescheiden, omdat het aantal leden te groot was geworden. Het eene deel, Do Nataga loeioeweo, werd de koningsstam, het andere deel, Do Nataga

[1]) Dit cijfermateriaal werd den heer H. F. Tillema ter hand gesteld, die er zeker belangrijke conclusies uit zal trekken.

Djelhina, de fettorstam. De oudste stam van Seba is Do Namata, daarom is dit de stam van den grondvoogd. Genoemde negen stammen zijn weer onderverdeeld, maar het is niet noodig de namen dezer stammetjes en geslachten op te noemen.

Messara telt zeven stammen, te weten Do Napoe Titoe, Do Napoe Poedi, Do Gra, Do Balloe, Do Napiha, Do Haba dida en Do Teriwoe. De oudste stam is de Do Napoe Poedi, het geslacht van den grondvoogd; oorspronkelijk heette dit de stam van den Vorst, maar Do Napoe Titoe wist het Gouvernement om den tuin te leiden en ontving — volgens mijne zegslieden — de vlag. Het huwelijk van een lid uit den stam Don Gra met een meisje van Don Napoe Titoe bracht den stam van den rijksbestierder of wèto voort. Ook hier zijn de stammen evenals in de andere landschappen weer onderverdeeld.

Van Timoe werden tien stammen genoemd, namelijk Do Wolo, Do Nabie, Do Napoeme, Do Lere, Do Ketopo, Do Nadowoe, Do Nodjoe'oe, Do Natadoe, Do Nonalai-kè en Do Nalobokorè. De stamvader der eerste twee stammen heette Laga-lodo; hij richtte de eerste ommuurde woonplaats op Timoe op; dit dorp bestaat nog. Aan Do Lere is de taak toegewezen om bij gebrek aan regen offers te brengen. De vroegere koningsstam is Do Nadowoe; thans wordt dit landschap bestuurd door den wèto van Do Natadoe onder den koning van Seba.

De zeven stammen van Liai zijn: Do Napoe djara, Do Naleroe, Do Naloepoe, Do Nahai, Do Narèga, Do Nakalè en Do Nanawa.

De naam voor stam op Savoe is «oedoe», welk woord ook «offerplaats» beteekent. Een andere niet gebruikelijke naam voor stam is kèrogo of oedoe kèrogo. Deze stammen worden genoemd naar de stamvaders, b.v. de stam Nabie heet naar den eersten stamvader Bië.

Elke stam heeft zijn eigen teeken (djoewe), d.i. eene insnijding in de ooren van paarden, koeien, varkens enz. B.v. de stam Nabie (Timoe) snijdt in het rechteroor der dieren een V en in het linkeroor een O; de stam Teriwoe (Seba) maakt eene snede in den bovenkant van het rechteroor en eene snede in den onderkant van het linkeroor. De stam Napoetitoe (Messara) maakt zoowel in het linker- als rechteroor twee incicies. Het nut dezer insnijdingen is om het eigendom te herkennen; bij een rechtzaak wordt het oor der geslachte dieren als bewijs geeischt. Daarom geldt tot heden het voorschrift, dat bij iedere

slacht de slachter het oor van het dier bij den vorst, Rijksbestierder of het dorpshoofd brengt om te toonen, dat hij zijn eigen beest geslacht heeft.

In tegenstelling met het naburige Rote wonen de stammen hier niet gemengd, doch wordt ieder dorp (raë) door dezelfde stamgenooten bewoond. Zoo wonen in het dorp Pedèro (Messara) slechts leden van den stam Napoetitoe; in het dorp Tedida (Messara) leden van den stam Nahipa. Wonen leden van twee stammen dicht bij elkaar, dan geeft een steenen afscheiding, soms een omrastering van doornstruiken, de grens aan. Het land om en tusschen die dorpen behoort hen toe, terwijl de grens door boomen wordt aangeduid. Vaak heeft een lid van den eenen stam zijn tuin in het gebied van een anderen stam. Zulk land moet hij dan eerst koopen alvorens het te mogen bebouwen. Dezen koop vraagt hij aan de oudsten van den stam, die op hun beurt met alle leden hierover spreken en overleggen. De betaling geschiedt soms in geld doch meestal in beesten; onder de stamleden in kwestie verdeeld. Alvorens den grond te bewerken, brengt de nieuwe eigenaar een offer aan den grond, hetgeen wil zeggen een beest slachten, dat onder kooper en verkooper mitsgaders aanhang wordt gegeten. Een steen richt men in het midden van het land op en hierop druppelt men het bloed van het slachtdier. Deze steen die gedeeltelijk ingegraven wordt, dient tevens als bewijs van bezit.

Niet ieder huis is afzonderlijk van een ommuurd erf voorzien, maar rondom het geheele complex woningen van een dorp heeft men een muur opgericht.

Een jonkman van eenvoudige afkomst mocht vroeger niet met een meisje uit den vorstenstam trouwen; thans is zulks wel geoorloofd mits hij aan zware bruidschat-eischen kan voldoen. Eveneens moesten de leden van den vorstenstam met meisjes uit hun stam huwen. Indien de vorstenstam in twee deelen gesplitst is, was het huwen tusschen lieden uit deze zusterstammen geoorloofd.

In den tegenwoordigen tijd vinden wel huwelijken tusschen hoogere en lagere standen plaats en is de vraag wie de kinderen volgen afhankelijk van het geval of de bruidschat betaald is.

De vorst wordt aangesproken met „Doo'ai, of Moeri monë (heer die doet leven, dus: heer die ons onderhoudt). De tegen-

woordige vorst S. Th. Djawa, een vooruitstrevend man, die Hollandsch spreekt, heeft zijnen onderdanen verboden om hem tijdens de rechtszittingen aan te spreken met «Moeri monè», doch den eenvoudigen titel van «Duo'ai» te gebruiken.

In zijn Adatrecht noemt Prof. C. van Vollenhoven ook den titel van «mone padji» (vlaggeman). Deze titel was later aan de vorsten gegeven toen zij een vlag van het Gouvernement ontvingen. Of deze vlag niet beter aan den grondvoogd (Deo Rai) had gegeven kunnen worden? Het Gouvernement lette toen op andere aangelegenheden.

De overleden vorst moet door zijn jongsten broer opgevolgd worden; heeft hij geen broeder dan is zijn oudste zoon kroonpretendent. De houding van den Savoenees tegenover zijn vorst is zeer onderdanig. De hoofddoek wordt afgenomen, hij gaat zitten met gekruiste armen, het hoofd gebogen, terwijl hij met een zachte stem spreekt. Het is verboden dat personen den spreker in de reden vallen of bijvallen wanneer een hunner tot den vorst spreekt. Zoo'n onbeschoftheid maakte in den ouden tijd den overtreder tot slaaf.

Slaven. (Do annoe).

In den ouden tijd tierde op Savoe het slavenwezen [1]). Vrije menschen kwamen in slavernij:

1. door roof,
2. tengevolge van krijgsgevangenschap,
3. door wanbetaling van de schuld,
4. een dief wanneer hij na zijne gevangenneming niet meer in staat was het gestolene te vergoeden,
5. een schuldenaar wanneer hij zijn borg niet kon terug betalen. Soms ontving hij in dat geval vijftig rottanslagen.
6. bij beleediging van den vorst, b.v. men denkt dat er een hond aankomt en roept «ksst», doch het blijkt de vorst te zijn, die binnentreedt.
7. wanneer men de weeffiguren van het koningsgeslacht namaakte,
8. wanneer men de sirihdoos van den vorst opende,

[1]) Zie ook de beschouwingen van W. M. Donselaar over slavernij in Meded. Ned. Zendel. Gen. 16 (1872), bl. 295 vv.

9. indien men als dorpshoofd, bij een feest, niet de noodige slachtdieren opbracht.

Opgemerkt dient te worden, dat schipbreukelingen niet tot slaaf werden gemaakt; integendeel deze menschen werden voorkomend behandeld en zooveel mogelijk geholpen.

De slaven die tot den stam van hun meester werden gerekend hadden een slecht leven, want zij moesten zwaar werk verrichten; de kleeren ontvingen zij van hunnen heer. De bruidschat voor een slavin die in het huwelijk trad moest aan haar meester worden afgedragen. Vaak kwam het voor dat de heer met zijne slavin in concubinaat leefde; met de vrouw van een slaaf gebeurde dit nimmer.

Hoewel de slavernij sedert lang is afgeschaft, wordt men in dezen tijd nog op zijne slavenafkomst aangezien. Nog zegt men «do annoe», slavenmensch. Vooral bij onaangenaamheden, twisten enz. worden scheldwoorden in dien geest gebezigd. Vroeger werden ook slaven geofferd. De Heer Donselaar zegt in genoemd Tijdschrift pag. 292: «Toen de pokkenziekte op Raidjoea bij Savoe bleef voortwoeden, zóó dat zelfs van eene kampong met ongeveer driehonderd inwoners slechts één kind overbleef, werd men te rade een menschenoffer aan te bieden. Daartoe werd een slaaf gekocht. Deze zou in zee worden verdronken, in de smalle straat, die Raidjoea van Savoe scheidt».

Het huwelijk tusschen eene vrije vrouw en een slaaf is thans geoorloofd, vroeger niet zoo gebruikelijk maar desnoods toegestaan. In dien tijd huwden de slaven meestal onder elkaar. De bruidschat voor die vrije vrouw houdt geen verband met de geringe afkomst van den slavenafstammeling, maar is en blijft gelijk aan het bedrag, dat als zoodanig voor de moeder dier vrouw betaald is. Trouwens op Savoe is het bedrag van den bruidschat de bruid altijd geevenredigd aan de som, welke daarvoor bij het huwelijk van hare moeder werd gerischt. Vond voor haar geen bruidschatsbetaling plaats, dan zal de aanstaande schoonzoon ook niet behoeven te betalen. Ook mocht vroeger een vrije man met een slavin huwen, thans, nu de slavenstand als zoodanig is afgeschaft, is dit gebruikelijk. Van zoo'n huwelijksverbinding praat men echter vaak in ongunstigen zin. De bruidschat komt thans aan de familie der slavenafstammelinge, maar vroeger aan haren heer.

Savoeneesche familie.

Familieverwantschap

Hieronder volgen de verschillende namen, die onder de Savoeneezen gebruikelijk zijn om de familieverwantschap aan te duiden. De vader heet Ama, de moeder Ina Een man noemt zijne zuster Naweni, de zuster noemt haar broeder Namone. Bij broeders onderling zegt de jongere tegen de ouderen, a'a en omgekeerd ari; evenzoo de zusters. Iemands kinderen zijn ana. De vader zoowel van vader als moeder heet Appoe monè; de moeder van vader Appoe beni, maar de moeder van moeder noemt men Appoe noehi. Moeders broeder is Ama kemonè, terwijl moeders zusters onderscheiden worden in Ina a'i en Ina koeé, afhankelijk of het de oudere dan wel de jongere zuster geldt. Deze namen gelden ook voor de oudere en jongere zuster van vader. Moeders oudere broeder heet Ama kemonè en haar jongere broeder Ama kemonè-monè ari; den ouderen broeder van vader noemt men Ama-a'i en den jongeren broeder Ama-iki.

De kinderen van den ouderen broeder heeten Ana, die van een jongeren broeder Ana ari, de kinderen van de zuster Ana ke-bèni. De zoons van twee broeders of twee zusters noemen elkaar a'a of ari afhankelijk of de jongste tegen den oudste dan wel omgekeerd spreekt. De zoon van den broeder zal tot den zoon van vaderszuster zeggen na'weni, de dochters spreken in die verhouding tot elkander met na'monè.

Een vrouw noemt de zoons van vaders of moederszuster Na'weni, de dochters Na'monè; zij noemt de zoons (dochters) van vaders of moedersbroeder Na'Weni (Na'monè). Tegen de zoons harer broeders zegt zij Ana of voluit Ana makemonè en de dochters harer broeders noemt zij Ana makèbeni. De zoons van hare oudere zuster zijn haar ana a'a en die van hare jongere zuster de ana ari; met dezelfde namen spreekt zij de dochters harer oudere en jongere zusters aan. De dochters van haar broeder zal deze vrouw ana na monè noemen. Een kind zegt zoowel tegen de echtgenooten van vaderszusters als tegen die van moederszusters Ama. De vrouw van vaders- of moedersbroeder heet Ina. Een kleinkind heet Appoe en een achterkleinkind Noehi.

Voor schoonvader gebruikt men Ama Ha'oe hau en voor schoonmoeder Ina Ha'oe hau. De broeders van mijne vrouw zijn A'a indien ouder van leeftijd, anders Ari; de broeders van haar man noemt een vrouw evenzoo, en de zusters van mijn vrouw Na'weni. Schoonzoon en schoondochter noemt men Ana.

Huwelijksgebruiken op Savoe.[1])

Inleiding.

Het huwelijk op Savoe is eleutherogamisch, want lieden uit hetzelfde geslacht mogen met elkaar trouwen, terwijl het zelfs gewoonte is om in den stam te huwen, al is het ook toegestaan om zijne aanstaande echtgenoote uit eenen anderen stam te kiezen. Dit laatste vindt vooral in de vorstenfamilies plaats. Het huwelijk tusschen broeders- en zusterskinderen is toegestaan en ook een huwelijk van broederskinderen onderling en zusterskinderen. Het liefst ziet men een huwelijk tusschen kinderen van broeder en zuster, een «cross-cousin-marriage» gelijk de Engelschen zeggen. De Savoeneezen noemen zulks «peaba dara ammoe» — huwen met in huis te brengen.

Twee broeders mogen met meisjes trouwen die elkaars zusters zijn. Het huwelijk van iemands zuster met den broeder van zijn vrouw is zeer zeker geoorloofd, want dan vervalt de «bruidschatschade». Men voelt dit als een ruilen van elkaars kinderen en zegt daarom «Pehoeroe kaba tebo», den klapperdop met olie verwisselen, d. w. z. de olie van den klapper waarmede het lichaam ingewreven wordt.

Polygamie bestaat op Savoe niet, wel hebben velen een bijzit (do'ommanga), maar die bijvrouw mag nooit in de echtelijke woning gebracht worden.

Wanneer men zich na den dood zijner vrouw met hare zuster verbindt, wordt dit in orde bevonden, omdat de tweede moeder dan goed voor de kinderen zal zorgen. Op het bedrag van den bruidschat [2]) maakt dit geen verschil uit, want de hoegrootheid daarvan is gelijk aan die voor de eerste vrouw geëischt.

Eene weduwe keert terug naar haar huis, de kinderen blijven bij de familie van den overleden echtgenoot. Het Leviraatshuwelijk bestaat op Savoe in zooverre niet, dat het den jongeren ongetrouwden broeder geoorloofd is haar te huwen, hetgeen

[1]) Hetgeen hierna over het huwelijk volgt was oorspronkelijk bedoeld als een der Opstellen die ik mij voorstelde te schrijven over de huwelijken in de Zelfbesturende landschappen in de Residentie Timor voor zoover de Indische Kerk daar werkt, en wel om den toestand voor te bereiden, waarbij de Kerk zich buiten het burgerlijk huwelijk houdt en alleen zich bepaalt tot de huwelijksinzegening in de kerk.

[2]) Bruidschat heet in het Savoeneesch „weli" of beter „ibi weli".

blijkt uit het Savoeneesche spreekwoord: «Lame djedi hau depi», de mat verwisselen. Hij betaalt dan wederom den bruidschat. Indien de weduwe met een ander trouwt dan met een der broeders van haren overleden man, ontvangen hare ouders ook den bruidschat; nimmer komt deze aan de familie van haren eersten echtgenoot toe. De bruidschat voor een weduwe bedraagt minder dan die voor eene maagd; voor eene jonge dochter, die buiten den echt een kind heeft ter wereld gebracht, wordt de volle bruidschat betaald, d. w. z. het bedrag dat voor hare moeder ook werd voldaan. Haar kind komt niet aan den man, die haar huwt, maar aan haren broeder. Een huwelijk met zijne schoonmoeder of met de vrouw van zijn vader (niet de eigen moeder) is niet geoorloofd. Dat een broeder en zuster samenleven, schijnt op Savoe weinig of nooit voor te komen, want behalve een tweetal oude verhalen, waarvan de historiciteit in twijfel dient te worden getrokken, wist geen mijner zegslieden er van te verhalen.

Leeftijd.

Wanneer een jongen op den leeftijd komt dat zijne tanden gevijld zijn en hij begint sirih-pinang te kauwen, gaan zijne ouders er toe over om eene geschikte vrouw voor hem te kiezen. Vaak slaan zij hun oog op een meisje, wier leeftijd niet meer dan zes jaar bedraagt, waarop het jongmensch dan moet wachten tot zij huwbaar is. De belofte hierbij door de wederzijdsche ouders gegeven heet «dangi» en bestaat in het geven van eenige geschenken, zooals een buikband, ringen, armbanden, halssnoer enz. De tijd van huwbaarheid der jongedochter wordt meestal bepaald door de menses, hoewel het ook voorkomt dat de jongelieden eerder in den echt verbonden worden. Kan zij sirih-pinang eten, dan worden de benedentanden gevijld.

De tweede manier om voor zijn zoontje eene aanstaande levensgezellin te kiezen is de volgende. Wanneer eene vrouw zwanger is, en men vermoedt dat zij eene dochter zal baren, dan vraagt men aan de ouders om dat kind voor hun zoon te bestemmen. Kort na de geboorte van het meisje brengen de ouders van den jongen een varken of een geit. Dit dier wordt gedood en onder de familieleden gedeeld als een bewijs voor de familie, dat er een wederzijdsche huwelijksbelofte bestaat. Deze belofte noemt men «lakla» hetgeen wil zeggen «den stam binden».

Gedurende den tijd dat het meisje nog door hare ouders wordt groot gebracht, brengen de ouders van den jongen man geregeld eten voor haar.

Zulke «kinderverlovingen» heeten «petaga». [1])

In zijn jaarverslag van 1891 [2]) schrijft de Zendeling J. K. van Wijngaarden hiervan: «Deze vroege «huwelijken» hangen samen met de godsdienstige voorstellingen der Savoeneezen. Iedereen, die ongehuwd sterft, gaat niet naar het zielenland, dat op Soemba gelegen is. De zielen der ongehuwd gestorvenen zijn gedoemd op Savoe te blijven rondzwerven, weeklagende loopen ze langs het strand, rust en vrede vinden zij niet. Het is dus van belang spoedig te trouwen om het heil hiernamaals deelachtig te worden».

Mocht de jongeman later geen zin in deze huwelijksverbintenis hebben, dan wekt zulks den toorn zijner ouders op; hij wordt verworpen en van de erfenis uitgesloten. Maar het is wel buitengewoon dat een jongmensch zoo zou handelen. Het «verlovingsgeschenk» blijft in handen der ouders van het meisje. Is het meisje tegen het huwelijk gekant, dan delft zij toch het onderspit en wordt zij er toe gedwongen, waaruit een ellendig huwelijk en spoedige echtscheiding volgt.

Een Savoeneesche jongeman treedt aldus op achttienjarigen leeftijd of ouder in het huwelijk; een meisje vanaf vijftien jaar. Jongemannen, die niet in het huwelijk wenschen te treden, doen dit omdat zij zich niet aan ééne vrouw wenschen te verbinden. Dat vrouwen ongehuwd blijven, wisten geen mijner zegslieden mede te deelen; elke Savoeneesche vrouw trouwt of leeft met een man samen, ook de onvruchtbare.

De jongere mag voor de oudere zuster of broeder huwen; hierin ziet men geen bezwaren. Dat wil zeggen, adat is het feitelijk niet, maar de vindingrijkheid der menschen is hieraan tegemoet gekomen. Men laat als het ware de jongedochter met den oudsten zoogenaamd trouwen: men noemt haar naam, maar laat de bruidegom met de jongste vertrekken. De oudere zuster

[1]) Doordat men wel eens aanmerking van „kinderhuwelijken" spreekt, ontstaan vaak fantastische verhalen over toestanden op Rote en Savoe, die na kennismaking nog al meevallen. De juiste term is „kinderverloving" en doelt op eene overeenkomst tusschen wederzijdsche ouders gesloten om hunne kinderen voor elkaar te bestemmen.

[2]) Med. N. Z. G. 36e Jaargang pag. 408.

heet dan »Ngapi la kepaka« — den nitasboom omarmen — hetgeen wil zeggen dat de nitasboom zóó groot en omvangrijk is, dat die niet valt te omarmen, m. a. w. de oudere heeft geen kans.

Van verboden huwelijken valt onder de Savoeneezen feitelijk niet te spreken, tenzij het huwelijk tusschen kinderen van één vader en moeder, of ook van hen die één vader doch verschillende moeders hadden, of één moeder en twee vaders.

Toestemming der ouders

Een jongeman kan zonder toestemming zijner ouders geen huwelijk aangaan, want zegt men: »hij is geen steen of boom op zichzelf, maar een kind zijner ouders«. Aangezien vele Savoeneezen thans buiten hun land wonen, n. m. l. op Timor en Soemba, levert het voor hen geen bezwaar op, dat zij zonder die toestemming trouwen, mits daarna den ouders gemeld. Beter is die toestemming af te wachten. Een treffend bewijs daarvan meenden mijne zegslieden was het, toen een Savoeneesche soldaat, tegen de toestemming zijner ouders in, te Koepang, huwde met een meisje, Loni Laga genaamd, met het droeve gevolg dat zij spoedig op Java overleed.

Huwt een Savoeneesche jongeling op het eiland Savoe zonder toestemming zijner ouders, dan sluit hij zich van de ouderlijke gemeenschap uit en krijgt geen deel aan de erfenis, terwijl de ouders, later bij mogelijke scheiding van het echtpaar, zich van hen niets aantrekken. Op Namosain (Koepang) gebeurt het wel, dat jongelui te zamen gaan wonen. Het dorpshoofd moet hiervan echter kennis hebben, alvorens toestemming tot het wonen in zijn dorp te geven. Hij roept eerst de ouders bij zich om hunne toestemming te erlangen. Deze gewoonte heeft echter betrekking op Koepang, niet op Savoe.

Het huwelijk op Savoe heeft noodzakelijk eene economische zijde, aangezien de ethische motieven bij het aangaan van een huwelijk niet dadelijk in het oog springen. De vrouw draagt water, zoekt hout, bewerkt den tuin, draagt vrachten enz., in het kort eene »voordeelige hulpe tegenover hem«. Bovenal dient het ter voortzetting van het geslacht. Men geeft haar den naam: »Ihi ainmoe«, inhoud van het huis, hetgeen er op wijst, dat de werkzame vrouw voordeel in het huis brengt.

Een huwelijk buiten de toestemming der ouders gesloten, wordt

ook niet door de andere familieleden erkend. Zij moeten het dorp verlaten om elders in eene andere plaats — hetzij onder de eigen stamgenooten, hetzij onder anderen — te verkeeren. Zij worden niet uit den stam verbannen, alleen de ouders ontzeggen hen een deel in de erfenis.

Het kiezen van een meisje is in de eerste plaats het werk der wederzijdsche ouders, die tot een accoord komen. Is het meisje nog jong, dan berust de keuze op ouderlijke beslissing maar is zij reeds ouder — b. v. zeventien jaar — dan vragen zij haar oordeel, opdat zij zich met de keuze kan vereenigen. Evenzoo geschiedt door de ouders van den jongen man. Al is het waar, dat menigmaal de ouders, naar aanleiding van het verzoek huns zoons, een bepaald door hem gekozen meisje gaan vragen, toch is het meer gebruikelijk dat de keuze uitgaat van de ouders, welke keuze aan den jongen man wordt voorgelegd.

«Vrije liefde» tusschen jongelieden komt op Savoe veel voor, het is gebruikelijk dat een jongen — man geworden — naar een jongedame gaat om daar, zonder kennis harer ouders, een herdersuurtje te genieten. Jongelieden ontmoeten elkander bij feesten, dansen, enz. Deze kennismaking kan tot een huwelijksaanzoek door de ouders, op verzoek van hun zoon, leiden, doch meer gebeurt het dat hier afspraakjes gemaakt worden om zich «af te «zonderen».

In genoemd verslag schrijft zendeling van Wijngaarden: «De omgang van jongelieden onder elkaar is zeer vrij, en geeft tot veel zedeloosheid aanleiding. Een meisje is er op gesteld vele aanbidders te hebben; het is een bewijs van hare schoonheid. De ouders zijn er door gestreeld; zij zien gaarne, dat velen hunne dochter het hof maken. Men vindt er niets in, dat een jongen ongeoorloofden omgang met een meisje heeft.»

Zijn de ouders op de hoogte van de liaison hunner dochter en achten zij haar daarenboven eene goede partij, dan wordt alles in het werk gesteld om een huwelijk te bewerkstelligen. Wenschen de ouders den jongen man niet tot schoonzoon, zoo zullen zij liever het moederschap hunner ongetrouwde dochter aanvaarden, dan in een huwelijk toestemmen. Dit kind wordt gerekend tot de familie der moeder. Blijft de jonge man bij zijne keuze, ondanks den tegenstand der ouders van het meisje, zoo zal hij middelen in het werk stellen om op magische wijze haar aan zich te verbinden. Een geneesmiddel — waaruit be-

staande kon ik niet te weten komen — «na'i» genaamd wordt daartoe vervaardigd.

«Lari-bini», het vluchthuwelijk, komt op Savoe in zooverre voor, dat indien beide gelieven het eens zijn geworden, doch één der beide ouderparen zich tegen een huwelijk verzet, zij tezamen weten te ontvluchten. Deze vlucht is altijd naar een ander eiland. Op Savoe blijven is in zoo'n geval onmogelijk, wel keeren zij na langen tijd terug, wanneer zij zeker zijn van «vergeven en vergeten». Deze vlucht gaat niet gepaard met bruidschatbetaling of achterlating van een geschenk; de kinderen uit dit huwelijk geboren behooren dus aan de familie der vrouw, tenzij de bruidschat alsnog wordt voldaan. Hierin hebben de ouders der vrouw een machtig wapen tegen den schaker hunner dochter, want naar mate het aantal kinderen groot is, wordt de bruidschat bepaald. Zijn er b.v. drie kinderen gedurende deze verhouding geboren, dan moet hij betalen den vollen bruidschatprijs, die voor de moeder zijner vrouw betaald werd, vermeerderd met drie deelen voor het echten der kinderen.

De Jongedochter.

De praktijk leert dat de jonge Savoeneesche schoonen gaarne het pad der liefde bewandelen. Het hangt dan ook hoofdzakelijk van de meer of mindere bewaking der ouders af, of het meisje als maagd in het huwelijk treedt. De dansen, het pedo'a, leidt tot kennismaking met de jonge mannen en deze kennismaking verleidt tot intiem samenzijn.

De «Virgo intacta» wordt op Savoe niet begeerd: De bruidschat voor een maagd, of dame met een «verleden» blijft hetzelfde, waaruit blijkt dat het geen vereischte is, dat een meisje als maagd in het huwelijk treedt.

Evenzoo indien het meisje reeds moeder is of in blijde verwachting verkeert, blijft de bruidschat dezelfde, d.w.z. hetgeen voor hare moeder betaald werd. Gelijk eerder geregd, komt dit kind aan den broeder der vrouw. Is zij echter zwanger bij het aangaan van haar huwelijk dan is het kind dat daarna geboren wordt, voor den echtgenoot.

Bemerken de ouders dat hunne ongehuwde dochter zwanger is, zoo doen zij moeite om den dader te ontdekken. Is de man reeds gehuwd zoo valt hiertegen niets te doen, want de Savoe-

neezen kennen de polygamie niet. De ouders brengen deze zaak bij den vorst voor, terwijl bij deze samenkomst een offer wordt geslacht om de nadeelige gevolgen voor het gezin te paralyseeren. Straf bestaat er niet voor. Wel kan de eigen vrouw van dien overspeler eene aanklacht tegen haren ontrouwen echtgenoot indienen, hetgeen zij zeker doet indien zij in dien tijd zwanger is. (Zie onder zwangerschap over de gevolgen van deze overtreding.) Trouwens de getrouwde vrouw heeft het recht in geval van overspel door haren echtgenoot om hem te verlaten en den inhoud van zijn huis mede te nemen. Zij laat hem echter een enkele slimoet [1]) na om het lichaam daarmede te bedekken. Het is zelfs haar recht om haar man met enkel een slimoet uit het huis te zetten, mits het huis door hen beiden was opgericht. Ook de kinderen worden onder de ouders verdeeld. Zijn er b.v. twee kinderen, een jongen en een meisje, dan blijft de jongen bij de moeder en het meisje bij haren vader; is het aantal kinderen oneven, zoo krijgt de moeder een kind meer dan de vader. Pleegt een getrouwde vrouw overspel, zoo verliest zij alle rechten en heeft haar man het recht haar uit zijn huis te zetten, terwijl zij slechts een enkele saroeng ontvangt om er zich mede te bedekken.

Treft een man zijn vrouw in overspel aan, dan heeft hij het recht hen beiden te dooden.

Een ongetrouwde moeder krijgt gemakkelijk een echtgenoot; haar verleden vormt geen bezwaar en . . . . zij garandeert een huis vol menschen. Wanneer een man en eene vrouw eenigen tijd in ongehuwden staat hebben samen geleefd, terwijl de man daarna die vrouw verlaat, kan zij hem voor den rechter dagen. Deze poogt den jongen man te bewegen die vrouw te huwen; boete en vergoeding kan de rechter echter in zoo'n geval niet opleggen.

Erfenisverdeeling.

De kinderlooze weduwe keert naar haar dorp terug, dat wil zeggen dit is eene terugkeer voor den schijn, want na eenige dagen, soms slechts uren, keert zij weer terug naar het huis van haren overleden echtgenoot, namelijk nadat het huis is „koud" gemaakt en het doodenfeest gevierd; dit doodenfeest vindt na

[1]) Deken.

drie dagen plaats, vaak echter wacht men den regentijd daarvoor af.

Aangezien de erfenis en de bezittingen der familie dadelijk na het doodenfeest, dus kort na het overlijden, verdeeld worden heeft elke man zijn eigen begrensd bezit. Al zijne bezittingen, het huis, de tuin, de boomen, het goed en de contanten worden eigendom van de kinderlooze weduwe. De roerende goederen worden gebruikt, van de onroerende wordt het vruchtgebruik genoten. Het is haar ook toegestaan de onroerende goederen te gelde te maken. Bij wederhuwen dezer weduwe wordt een verminderde bruidsschatprijs betaald; de kinderen uit het tweede huwelijk zijn het eigendom van den tweeden echtgenoot.

De weduwe, die kinderen heeft, staat het vrij na het overlijden van haren echtgenoot naar het dorp terug te keeren. Gebruikelijk is het dat zij slechts enkele uren huiswaarts keert en dan weer haar intrek neemt in de woning van haren overleden echtgenoot. De kinderen blijven echter in het dorp van de familie des mans. Zijn de kinderen nog te klein, zoo zou zij hen mee mogen nemen, maar na eenigen tijd moeten zij toch naar het dorp van hunnen overleden vader terug keeren. Meestal blijft de weduwe — vooral wanneer zij op leeftijd is — in het dorp van haar man wonen.

De erfenisregeling voor eene weduwe met kinderen is aldus: Hetgeen de vrouw bij haar huwelijk heeft ingebracht, blijft van haar. De inbreng van den man en hetgeen staande dit huwelijk verkregen werd, wordt het eigendom der kinderen. Zijn de kinderen nog klein, dan beheert de moeder de goederen. Zijn zij volwassen, dan onderhouden de kinderen hunne moeder. Meisjes als jongens ontvangen een gelijk aandeel in de erfenis van den vader zoowel van de roerende als onroerende goederen. Het huis valt aan de dochters toe. Trouwen zij dan komt het huis aan hare broeders.

Sterft de vrouw, dan wordt hetgeen zij inbracht voor de dochters bestemd; zijn er geen dochters, zoo moeten de bezittingen der vrouw aan hare familie teruggebracht worden. De zoons mogen van de moeder niet erven.

Huwelijksgebruiken van Seba.

Tegen den tijd, dat de jongen een man is geworden, gaan zijne ouders er toe over om voor hem eene vrouw te zoeken.

En wanneer hunne keuze bepaald is, begeeft de moeder zich naar die van het meisje om over deze belangrijke aangelegenheid van gedachten te wisselen. Deze handeling noemt men «koõ li» — de stem graven —, hetgeen wil zeggen dat men de meening der ouders van het meisje gaat vragen en dit alzoo vergeleken wordt met het opgraven van een schat. Zijn de beide vrouwen het eens geworden, of bestaan er geen directe bezwaren, dan roept de moeder van het meisje in kwestie haren echtgenoot en wordt de bespreking gezamenlijk voortgezet. Ten slotte moet het meisje verschijnen en wordt haar de gewichtige vraag gesteld. Haar antwoord luidt meestal neutraal: «Wat vader en moeder goedvinden, ik volg slechts». De samenkomst wordt aldus besloten, dat men de moeder van den jongen man huiswaarts zendt met de belofte van nader bericht, zoodra alle familieleden in het aanzoek gekend zijn.

Is de familie tot eene beslissing gekomen en valt deze gunstig uit, zoo stelt men twee afgevaardigden vast, om dit bericht aan de ouders van den jongen man te brengen. Hiermede is de inleiding tot de «verloving» afgeloopen en gaat men over tot de handelingen voor de huwelijkssluiting. De jongelieden ontmoeten elkaar niet na deze beslissing, doch wachten tot den trouwdag.

Kort nadat het gunstige antwoord ontvangen is, zenden de ouders van den jongen man eenige afgezanten naar die van het meisje met de mededeeling, dat zij haar over drie dagen komen halen en de kinderen gehuwd worden. Dadelijk worden alle familieleden gewaarschuwd om bij de feestelijkheden tegenwoordig te zijn en hunne bijdrage voor den te betalen bruidschat te overdenken.

Ook de familie van het meisje komt in grooten getale op den derden dag bijeen, om aan de verbintenis der jongelieden mede te werken.

Een mannelijk familielid van den vader des jongelings, het liefst zijn broeder, wordt aangewezen om de «sirih-pinang»-mand (kĕnoto) te brengen. Men noemt hem daarom «mone hebili kĕnoto», den man die de sirih-pinang in de kĕnoto draagt. Hij is gekleed op Savoeneesche wijze: een slimoet[1]) om het middel

[1]) De Savoeneezen onderscheiden hegi hoeri, de gebloemde slimoet met motieven en de witte slimoet, de hegi poedi. De slimoet om het lijf wordt opgehouden door een geweven band (waï).

en een kruiselings over de borst gebonden, een hoofddoek op en een zwaard (hèmala) aangebonden. Dit zwaard is met een snoer moetihkoralen versierd indien de ouders van den jongen man welgesteld zijn, want het versierde zwaard is een teeken van welstand. Het handvat wordt bovendien verfraaid met paardenhaar.

De kènoto is een «sirih-pinang»-mandje zooals de Savoeneesche mannen gebruiken. Dit mandje overtrekt men met roode stof, en het touw, waaraan het over den schouder des dragers hangt, omwikkelt men met een snoer koralen. De inhoud der kènoto bestaat uit eene som gelds van vijf en twintig tot honderd gulden waarover pinang-sirihvruchten en -bladen zijn uitgespreid. De vruchten dienen mooi en gaaf te zijn, want indien dat niet het geval is, wordt de bruidegom bespot, ook zal zijne vrouw bij latere oneenigheden hem verwijten, dat de sirih-pinang bij het huwelijk reeds niet in orde was.

Den avond van den derden dag gaat de «mone hebili kènoto» met zijn mandje op stap gevolgd door de «beni ngalai», meestal vier vrienden soms vermeerderd met vier vriendinnen. Aan het huis der bruid gekomen, worden zij door de huisgenooten ontvangen en met welriekende olie overgoten. Hierna noodigt men hen uit het huis binnen te komen en nemen allen plaats, om de sirih-pinang-mand te onderzoeken en den inhoud te verdeelen.

Ook op de twee daaropvolgende avonden vindt deze vergadering plaats met dien verstande, dat de kènoto dan alleen slechts sirih-pinang bevat. Op deze avonden wordt hoofdzakelijk over den bruidschat gehandeld, die weliswaar reeds van te voren vaststaat, namelijk het bedrag dat voor de moeder betaald werd, maar men legt er graag een schepje boven op. Eerst aan den morgen van den vierden dag, sedert de kènoto voor het eerst werd gebracht, treden de jongelieden op, namelijk bij een baadpartij. Het meisje met hare volgelingen begeeft zich naar de rivier om te baden, evenzoo gaat de jonge man met zijne metgezellen hierheen. In het water ontmoeten zij elkander en wisselen de reukdoosjes, waarna zij weder een iegelijk naar de eigen woning terugkeeren.

Dien avond gaat de geheele familie van den jongen man in optocht naar het huis der bruid om haar te halen. Voorop loopt «de mone hebili kènoto» gevolgd door de «beni ngalai» en de familieleden. Aan de woning der bruid gekomen, worden allen

tot binnenkomen uitgenoodigd, waarna een mat wordt uitgerold voor den brenger der sirih-pinang en zijne metgezellen, de andere familieleden zoeken ieder een eigen plaats. De sirih wordt aangeboden en straks ook een maaltijd genuttigd, waarvoor eenige dieren zijn geslacht. Inmiddels is de bruid aangekleed en hare bagage ingepakt. Zij draagt eene «sarong» om het lijf, eene «slimoet» tot bedekking der schouders, een zilveren ceintuur om het middel, een snoer koralen om den hals, alsmede een gouden «habas» (een in elkaar gevlochten snoer van goud). In een mand van gevlochten lontarbladeren bevinden zich een tiental «saroengs», allen geschenken voor haar van familieleden, ook een slaapmat behoort tot hare uitrusting. Wat de «saroeng»-geschenken betreft, moet ik het volgende mededeelen. In elk Savoeneesch huis staat een mand, waarin weefsels aanwezig zijn voor bijzondere gelegenheden als huwelijksfeesten, doodenfeesten enz. Die mand (kepepe pana) staat op den zolder van het huis tusschen de hoofdstijlen (tarro dari); alvorens het te openen dient een offer, bestaande uit wat vleesch en rijst en soms een kip, gebracht te worden om het «koud» te maken. Evenzoo wordt een offer gebracht bij het opbergen dezer kleeren of het bijvoegen van nieuwe weefsels.

Thans is het oogenblik aangebroken waarop de bruid naar het huis harer schoonouders zal geleid worden, hetgeen met gejuich en gezang geschiedt. Een voorzanger zingt daarbij een lied:

«Loloe!!

Maddi boke neme ngadje
Rowi woro are oehoe ade bada,
wawi mang ngi ki i hapo
tape natte rowi ama aoe.
Doke djoedi lidoe lai roeke matoe,
ne kedje aoe tama lere take lao
rowi rena labba kitoe,
tadoe loeri wohe lagi
ta wie babba ngake hadi.»

In dit gedicht wordt over het meisje voorspoed, gezondheid en vele kinderen afgesmeekt. Met schoone namen wordt zij vergeleken en op de kracht der huwelijkssluiting de nadruk gelegd.

Langzaam, steeds zingende en dansende, trekt de stoet voorwaarts waarbij men vooral voorkomt dat de bruid haren voet zal

stooten. Bij het huis van den bruidegom (monemoné) aangekomen, wordt zij door hare schoonouders ontvangen. Deze hebben een mat voor het huis uitgespreid aan de zijde «doenoe pengoetoe» genaamd. De moeder van den jongen man neemt de bruid op haren schoot; de jonge man moet tegenover zijne bruid plaats nemen op den schoot van eene andere vrouw. Inmiddels komt eene oude vrouw en legt bruine boontjes op de voeten der jongelieden, die zij over hun hoofd achter zich moeten werpen. Met deze zinnebeeldige handeling verwijderen zij alle kwaad dat over hen dreigt en verzekeren zich voorspoed en geluk in het huwelijk. Hierna vindt de huwelijksplechtigheid plaats en moeten zij suiker met groene erwten eten met een van lontarblad gemaakten lepel; voorschrift is het voedsel door te slikken en niet te kauwen. Hierna gaan zij beiden het huis binnen en zetten zich aan een maaltijd waarna zij te zamen in het slaapvertrek blijven.

Den volgenden ochtend heeft eene groote maaltijd plaats voor allen, die de bruid naar het huis harer schoonouders hebben geleid; ook aan de dorpsgenooten wordt vleesch uitgereikt. Dien dag laten de ouders van het meisje eenige varkens en rammen aan die van den jongen man brengen als eene aanmaning om den bruidschat te voldoen.

Wederom een dag later vergaderen de ouders van den jongen man met alle familieleden om de verdeeling van de bruidschatbijdrage vast te stellen; onderwijl worden varkens geslacht voor allen die hun aandeel leveren. De berekening van de bruidschatbijdrage is zoodanig, dat men rekent met eenheden van een half varken en een half schaap, een karbouw en een paard, en met tien gulden. Zijn alle bijdragen binnengekomen, dan begeleidt men ze in optocht naar de ouders der jonge vrouw. Hier onderzoekt men het aangebodene alvorens te accepteeren, en indien er te weinig is, worden de brengers aangehouden tot het ontbrekende is aangevuld.

Huwelijksgebruiken van Timoe.

Over de huwelijksgebruiken van Timoe, welke van die van Seba verschillen, wordt door mij het volgende opgeteekend.

Wanneer de jonge man op huwbaren leeftijd komt, zoeken zijne ouders een meisje voor hem en spreken met hun zoon over hunne keuze. Een tweetal vrouwelijke familieleden van den

vader wordt aangezocht om een bezoek aan de ouders van het meisje te brengen en de hand hunner dochter te vragen. Zij doen dit aanzoek op de volgende manier: «Wij komen hier om uwe hulp vragen, want wij die ons afgezonden hebben zijn oud en niet meer krachtig, om hout te halen en water te dragen, daarom kozen wij uwe dochter om onze dochter te worden, opdat onze zoon ook uw zoon worde.» De woorden spreken zij tegen den vader van het meisje, die op zijn beurt met zijne familie over het aanzoek overlegt. Hoewel de afgevaardigden geen beslist antwoord krijgen, kunnen zij uit de wijze, waarop hun verzoek wordt ontvangen, wel opmaken of er kans tot slagen bestaat of niet. Zoodra zij in het huis der ouders van den jongen man zijn teruggekeerd, vragen deze:

«Natta e'i dallo we ado?»

Is het eiwit zoet of niet?

Antwoorden de afgevaardigden «Natta», zoet, dan is het antwoord gunstig, doch zeggen zij «Ado», niet, dan weet men dat het aanzoek zal afgewezen worden.

Nadat de ouders en familieleden van het meisje tot een besluit gekomen zijn, worden twee personen belast om het antwoord aan de ouders van den jongen man over te brengen. Dit antwoord brengen, wordt, als het bericht gunstig is, wederom gevolgd door het zenden van afgezanten aan de ouders van het meisje met de mededeeling, dat zij over drie dagen haar komen halen.

Is de dag daar, dan gaat de familie van den jongen man in optocht achter den man met de welgevulde sirih-pinangtasch (mone hebili kenoto), zooals dat ook in Seba geschiedde. De bruidegom (momone) bevindt zich ook onder de aanwezigen en loopt vlak achter den leider en zijne metgezellen. Aan het huis der bruid gekomen, ontmoeten zij daar hare moeder bij de «doeroe pengoetoe». Deze vraagt den bezoekers wat hunne bedoeling is. Hierop antwoordt de leidsman: «Wij kwamen hierheen, omdat we reeds oud zijn, daarom willen wij uwe dochter huwen opdat zij onze dochter worde, gelijk onze zoon dan uw zoon zij».

De moeder maakt bezwaar en zegt: «Maar onze dochter is nog klein, dus kan zij u onmogelijk tot hulp zijn.» Hierop antwoordt de mone hebili kenoto: «Dat is geen bezwaar, want wij zijn immers familie van elkaar».

Vervolgens komen de familieleden van het meisje nader en nemen allen plaats op een groote mat, die voor het huis ligt uitgespreid. De «kènoto» wordt aangeboden, en de inhoud op een wan (kerigidai) uitgestort en onderzocht. Van de sirih-pinang krijgen alle famililleden hun gerechtvaardigd deel, al naar mate zij dichter of verder tot de familie behooren; ook voor niet aanwezige familieleden wordt een aandeel gereserveerd en en hun later toegezonden.

Indien in de «kènoto» eene «ta'i» (uitdrukking voor eene waarde van honderd gulden) wordt aangetroffen, vraagt men het te willen verhoogen. Met het gebruiken der sirih-pinang en het heen en weer praten over het huwelijk gaat de tijd voorbij. Inmiddels is het eten klaar gemaakt en worden allen tot den maaltijd genoodigd.

De ouders en familieleden van het meisje hebben een tiental varkens en geiten gereed gehouden om die straks met hare dochter aan de ouders en familieleden van den jongen man aan te bieden. Dit aanbod houdt een aanmaning in, om den bruidschat ten spoedigste te betalen. Brengt men tien varkens, zoo rekent men op een bruidschat van tien paarden of karbouwen. Evenzoo doodt men een varken en een ram, doch deze beesten mogen niet gebroken noch gedeeld worden, want zij moeten in hun geheel worden aangeboden. Ze worden «wawi loei wi» en «kii loei wi» genoemd.

Na den maaltijd kleedt de bruid zich gelijk boven voor Seba werd medegedeeld en gaat zij vergezeld van hare uitrusting, de varkens en schapen, naar het huis harer a. s. schoonouders. Alvorens de ouderlijke woning te verlaten, moeten de jonge man en zijne bruid op eenig neergelegd katoen treden, hetwelk voorspoed en zegen heet te brengen.

Met zang en gejuich begeleidt men de jongelieden naar de woning van den bruidegom, zingende:

«Tame mang ngi babba, ngake hanga, mengatoe merede,
Djoe haè, manno maki, medi melatoe»,

hetwelk een verzoek om veel kinderen, voorspoed, voordeel en een lang leven inhoudt.

De aankomst, ontvangst en het werpen met de erwten geschiedt in Timoe evenals in Seba. De begeleiders der beesten worden ieder met een kip beloond. De beesten bindt men vast

en het vleesch der «wawi loei wi» en «kii loei wi» wordt door de aanwezigen genuttigd.

Verdeeling van den bruidschat-ontvangst is op heel Savoe hetzelfde, zoodat ik verder naar het boven beschrevene kan verwijzen.

Zwangerschap.

Bij zwangerschap gelden voor eene Savoeneesche vrouw verschillende verbodsbepalingen die zij in acht moet nemen, in de eerste plaats aangaande de voeding.

1°. Zij mag de visch «hoengoe» en «ketiki» niet eten, want de «hoengoe» heeft stekels en de «ketiki» is gevlekt.

2°. Geen schelpdieren eten, want gelijk de schelpen zich wijd kunnen openen, zal de vrouw een zware bevalling hebben.

Het is haar verboden om paard te rijden, want dan ontstaat abortus. Om bij avond uit huis te gaan, dient zij eenige voorzorgsmaatregelen te nemen; zij kleedt zich met een buikgordel waarin zich de volgende voorwerpen bevinden:

1°. Een mes, een witte ui en een kam van hoorn, want deze voorwerpen verdrijven een geest «wango» genaamd.

2°. Een vrucht (pontianakvrucht), een spijker en een kam om de «Boetiana», de z.g.n. Pontianak of kraamvrouwenspook te verdrijven.

Het is haar verboden te lachen om personen met een harelip of met een geschonden neus, want haar kind zou met deze gebreken ter wereld komen. In die periode mag zij ook niet aan een kippen-, katten- of hondenpoot snijden en hakken, want haar kind zal met verminkte beenen ter wereld komen.

Den aanstaanden vader is het verboden:

1°. Om een graf te graven gedurende den tijd dat zijne vrouw zwanger is. Evenmin mag hij in een gegraven graf staan, want in beide gevallen zou dit den toorn der voorouders opwekken.

2°. Zijne haren te knippen, want het kind zou altijd ziek zijn.

3°. Op een plaats te werken, waar veel groote boomen staan, want boomgeesten zouden hem ziek maken.

4°. Herhaaldelijk en langdurig van huis te gaan, want dat zoude zijne vrouw een zware bevalling kosten.

5°. Kleeren en geld uit huis te brengen, wanneer een lid der familie overleden is, gelijk zulks op Savoe gebruikelijk is. (Zie begrafenisgebruiken).

6°. Vleesch te eten op begrafenissen van menschen, die op ongelukkige wijze om het leven zijn gekomen, als: uit een boom gevallen, verdronken, bij de bevalling overleden, gedood, enz., want dan zou zulks den aanstaanden wereldburger ook kunnen overkomen.

Men weigert nimmer iets aan eene zwangere vrouw, aangezien de weigeraar eene oog-ontsteking zou krijgen (de Savoeneezen noemen dit «iti», eene ontsteking van de oogleden).

Behalve het uitblijven der menstruatie, zijn er ook andere teekenen waaruit de zwangerschap wordt opgemaakt. Namelijk indien de adamsappel steeds op- en neergaat, en indien de vrouw allerlei zuur wenscht te eten: tamarinde, mangga's, azijn, zee-vruchten enz.

Overspel tijdens de zwangerschap door de vrouw of haren man gepleegd, zal door een zware bevalling gevolgd worden, dan wel zal het kind na de geboorte sterven.

Het kraamvrouwenspook wordt bijzonder gevreesd, want het kneedt den buik van de vrouw. Het heet dat dit spook eene vrouw is tijdens hare bevalling gestorven. Men stelt haar ook voor als eene vrouw met slechts drie hoofdharen, een oog in het achterhoofd en zeer lange nagels. Tegen eene vrouw, die tijdens de bevalling gestorven is, neemt men de volgende maatregelen. In de beide oksels van het lijk legt men een ei, in de armen steekt men een doorn en het hoofd wordt omgedraaid.

In de derde maand der zwangerschap brengen de echtelieden een offer, waartoe twee varkens geslacht worden. Behalve de familieleden der vrouw en de ouders van den man kunnen ook de dorpsgenooten gezamenlijk hiervan eten. Het hart, de lever, de huid van den kop en een rib worden bij den hoofdpaal (tarrie) van het huis gelegd. Dit offer wordt door den echtgenoot gebracht waarbij hij de voorouders uitnoodigt om met hen te eten en de vrucht in den buik zijner vrouw te zegenen. Deze bijeenkomst heet «hapo kebake», voorspoed vragen voor de geboorte van het kind.

Gedurende den tijd harer zwangerschap moet de vrouw elken ochtend en middag gaan baden. Zij wrijft haar buik met fijn zand, opdat de huid dun zal worden en de bevalling gemakkelijk zal geschieden. Eerst in de zevende maand wordt het badwater met geneesmiddelen gemengd, welke geneesmiddelen in een kookpot worden klaar gemaakt en bewaard.

Tegen tweelingen hebben de Savoeneezen geen bezwaar, al zal men geen dingen doen waarvan volgens Savoeneesche opvatting de geboorte van tweelingen het gevolg zal zijn; b.v. het eten van aan elkaar gegroeide sirih- en pinangvruchten.

Het is eene zwangere vrouw wel toegestaan om te weven, zelfs acht men deze handeling bevorderlijk voor haar.

Op ouders en schoonouders rust de plicht het hout («koesambi» of «asam djawa») [stevig en groot hout dat lang brandt] te verzamelen om straks onder de «rustbank» gestookt te worden, waarop de bevalling plaats heeft.

Bevalling.

De bevalling geschiedt in de «kopo», de plaats van het huis waar de vrouwen verblijf houden. Deze plaats wordt van te voren in orde gebracht. Op de hiervoren genoemde rustbank spreidt men een gevlochten mat. Ook een toorts met damar behoort aanwezig te zijn voor de verlichting. Een touw bevestigt men van af een stijl (kidjoe aga), waaraan de vrouw die op twee halve klapperdoppen gehurkt zit, zich tijdens de bevalling kan vasthouden. Is hare tijd genaderd, dan brengt de echtgenoot een offer: een kip wordt geslacht en het vleesch bij den paal (doeroe) in het mannenverblijf gelegd, onder het aanroepen der voorouders om zijne vrouw in de moeilijke ure bij te staan. Hetgeen hij daarbij zegt, beteekent:

«Kom hier en tast toe, ja Voorouders,
opdat gij hulp aan Uwe dochter geeft
en zij gemakkelijk verlost worde.»

Vele menschen zijn bij eene bevalling aanwezig, nieuwsgierigen en omstanders, bovenal de ouders der echtgenooten. Alle ramen en deuren worden open gezet, opdat de geboorte vlug zal geschieden. De vroedvrouw heeft zich gebaad alvorens haren arbeid aan te vangen. Bij de bevalling helpen zoogenaamde wijze vrouwen (béni déo), die hunne kennis en wetenschap door droomen hebben opgedaan. Het zijn niet altijd oude vrouwen die als vroedvrouw optreden, want het gebeurt wel dat zij zelf nog een kind zoogen. Het loon dat deze vrouwen voor hare hulp ontvangen, is een saroeng van de kraamvrouw, een kip en een toepak (een maat) rijst om te offeren, eenig geld en van een varken dat geslacht wordt de poot, de ingewanden,

een rib en een halve kop. Een vrouw zit achter haar en heeft haar omarmd om haar te steunen, terwijl een tweede de hand op het hoofd der kraamvrouw heeft gelegd om haar te beletten op te staan. Zij, die de kraamvrouw steunt, wekt haar voortdurend op zich dapper te houden en wanneer het hoofd van het kind te voorschijn komt, zet zij haar aan zich flink te spannen. De vroedvrouw wrijft het lichaam der kraamvrouw en is in staat een kind in de dwarsligging te kunnen keeren. Vóór de kraamvrouw legt men een klapperdop met drie groene erwten, hetwelk later uit het huis geworpen wordt, waarmee men bedoelt de bevalling te verhaasten.

Zoodra het kind geboren is, draait de moeder zich om, want zij mag haar kind nog niet zien. Eenige vrouwen bewaken haar, het vuur onder de rustbank brandt lustig, de rook walmt door het vertrek! Onderwijl wordt de kleine door de moeder der vrouw gewasschen.

De vroedvrouw neemt een stukje droge pinangvrucht, kauwt dit goed fijn en strijkt dit kauwsel op de plaats waar de navelstreng moet worden afgesneden. Daarna kneedt zij de navelstreng en snijdt die af op ongeveer een halve vingerlengte aan de zijde van het kind.

In tegenstelling met hetgeen ik op Rote en Timor herhaaldelijk meemaakte, weten de Savoeneesche vroedvrouwen in de moeilijke gevallen de hand in te brengen om de placenta te halen. Alvorens dit te doen, neemt zij een weinig azijn en blaast hierop, daarna tikt zij driemaal op het hoofd der kraamvrouw en spreekt de placenta toe om haar uit te noodigen naar buiten te komen.

De moeder der kraamvrouw heeft zich over het kindje ontfermd en geeft het wat suikerwater te drinken. Nadat het gewasschen is, mag de moeder haar kind zien. Inmiddels zijn er geneesmiddelen gereed gemaakt voor de kraamvrouw:

1°. Gestampte nitasbladeren met azijn vermengd, waarmede de zieke lichaamsdeelen worden ingewikkeld.

2°. Fijn gestampte wilde sirih («kerara djami»), die na gebakken te zijn met een papje gegeten wordt, liefst zoo rood mogelijk.

3°. Een soort zemelen vermengd met suikerwater om te drinken, bij wijze van irrigatie bedoeld.

4°. Gestampte groene erwten met water vermengd om te eten tot het opwekken van zog.

Deze geneesmiddelen nuttigt de kraamvrouw, waarbij zij gehurkt blijft zitten.

De placenta wordt door de moeder van de vrouw met water gewasschen en daarna met een mengsel van gestampte specerijen «kerani», «nekoenoe» en wortels in een gevlochten mandje («kernekoe») gelegd. Dit mandje bindt men stevig toe. Hierna vindt de naamgeving plaats gelijk later zal beschreven worden. De vader neemt een klapperdop en werpt deze driemaal naar den grond, onder het noemen van den naam van zijn kind. Buiten het huis bevinden zich een aantal menschen, die daarop den vader toeroepen: «Hoe heet Uw kind?» Antwoord b.v.: Djara of Wadoe!

Na deze bekendmaking kleedt hij zich, welke kleeding bestaat uit: een weefsel om het middel gebonden bevestigd met een geweven buikband, een weefsel om den hals over de schouders en een hoofddoek. Aldus aangekleed neemt hij het mandje met de nageboorte op en snelt naar den boom (nitas-, lontar-, of watoegidaboom) om het daarin te hangen. Het is hem verboden om onderweg iets te zeggen, noch met iemand te spreken. Na het mandje opgehangen te hebben, schudt hij het heen en weer hetwelk een verzoek aanduidt, opdat het kind dapper zal worden en niet bang of schrikachtig zal zijn. Een boom, waarin de placenta pleegt gehangen te worden, mag nimmer geveld worden.

Bij eene moeilijke bevalling dient de vroedvrouw de hulp der voorouders in te roepen. Op Savoe meent men dat, wanneer een bevalling lang duurt en het proces moeilijk gaat, hetzij de vrouw of haar echtgenoot een strafbaar feit heeft gepleegd (overspel, diefstal of twist). Daarom stelt men aan vrouw en man allerlei vragen om hen tot eene bekentenis te brengen, want men gelooft dat door deze bekentenis de bevalling verhaast wordt. Het erkennen van bedreven kwaad sluit echter de straf niet uit, maar dient slechts de bevalling, want vaak wordt eene klacht ter zake van den erkenden diefstal of van het beleden overspel bij den rechter ingediend.

Wordt een kind in de voetligging geboren, dan roept men namen van personen aan, die gestorven zijn door zich te verslikken in een stuk vleesch of in eene vischgraat.

Blijft de navelstreng bloeden, dan blijkt hieruit dat het kind geen juisten naam heeft ontvangen. In dat geval raadpleegt men de voorouders. Om bloeding te voorkomen of te stelpen wordt

de wond belegd met een mengsel van gebakken klapper en spinnenwebben.

Een bijzonder gunstig teeken wordt het geacht indien een pas geboren kind ontlasting krijgt, in tegenstelling wanneer zulk een kind urineert, want zegt men «zijne ouders zullen tegen hunne ouders ongehoorzaam zijn geweest».

Men acht het gunstig indien de tweelingen van een geslacht zijn en noemt zulks «kedoee natta» (lieve tweelingen), maar indien het een jongen en een meisje is, spreekt men van «kedoee harro» (ongewenschte tweelingen).

Een kind, dat bij de geboorte reeds veel haar heeft, mag een voorspoedig leven verwachten. Lijkt een kind sterk op moeder of vader, dan geeft men het gewoonlijk aan een ander familielid ter opvoeding, want zijne vader of moeder zouden spoedig sterven.

Indien een kind met den helm («hoto») geboren wordt, droogt men dit vlies en bewaart het om later als geneesmiddel te dienen. Wanneer het kind dan ziek wordt, legt men dit vlies in water en geeft het hiervan te drinken. Ook neemt men het mede in den oorlog om zich onkwetsbaar te maken; bovendien gebruikt men den helm wel tot bevruchting der rijstvelden.

Behalve de genoemde geneesmiddelen, die na de bevalling aan de kraamvrouw verstrekt worden, eet zij gedurende de eerste drie dagen pap met roode uien. Op den derden dag mag zij zich baden met warm water waarin drie bloemtrossen van den lontar gelegd zijn; na dit bad verwarmt zij zich weer boven het vuur. Hierdoor zegt men «sluiten de beenderen weer toe». Na deze drie dagen gaat zij naar de rivier, waar zij een stuk drogen klapper stuk trapt hetwelk «melk koopen» beteekent. In de rivier staande masseert men hare borsten, want de eerste melk moet uitgestort worden en mag het kind niet nuttigen.

In geval het kind bij de bevalling overleden is wordt de eerste melk spoedig uitgestort en weggeworpen. Vervolgens neemt de moeder aarde van het kindergrafje en mengt dit met zwarte mieren waarmee de tepels worden ingesmeerd, opdat de borsten zullen opdrogen. De melk van een moeder wier kind overleden is, mag niet aan een ander kind gegeven worden, want dit zou spoedig sterven.

Het kind wordt pas op den derden dag aan de borst der moeder gelegd, daarvóór voedde men het met suikerwater.

Moedermelk wordt door de Savoeneezen ook als geneesmiddel voor zieke oogen aangewend.

Gedurende de drie dagen dat de kraamvrouw op de rustbank ligt, brandt het vuur onder haar. Dit vuur mag niet gebruikt worden om voedsel op te koken, behalve indien het een feestdag der Savoeneezen is, want dan mag het eten voor den offermaaltijd daarop wel toebereid worden. Daarom heet die vuurhaard ook wel «rao mengi», de vuurhaard van het voordeel.

Haarscheren.

Na den derden dag staat de moeder op en is het oogenblik aangebroken, dat er feest gevierd kan worden, namelijk het feest van het haarscheren. Alle familieleden zijn uitgenoodigd; verschillende slachtdieren (bada) zooals varkens en geiten zijn opgebracht, ook «penjasei», d.w.z. mais en rijst. De vroedvrouw moet eveneens van de partij zijn om haar deel te ontvangen. Allereerst wordt een varken geslacht en zijn vleesch hangt men in het gedeelte van het huis waar de vrouwen verblijf houden («kopo»), want dit vleesch is bestemd voor al de vrouwen, die bij de bevalling behulpzaam waren. Dit vleesch der dankbaarheid heet «wawi kedara». Een ribgedeelte brengt men naar den zolder en is bestemd voor «deo», een beschermer; evenzoo legt men vleesch neer op de rustbank waar de bevalling heeft plaats gehad en eindelijk brengt men een offer aan den hoofdstijl van het huis.

Inmiddels zijn ook de andere dieren geslacht, rijst en mais gekookt en heeft men een groote mat voor het huis uitgespreid. Alvorens deze mat te spreiden, legt men een hoeveelheid aarde, een spijker en twee bladen («roehelama») kruiselings neer. Op de mat wordt de rijstpan geplaatst, over al het eten strooit men een aantal erwten en maiskorrels met de bedoeling om de «kracht» van het eten tegen te houden. Hierna wordt het eten opgeschept in hoopjes van tien op een rij, terwijl bij iedere rij een stuk vleesch wordt neergelegd. De verdeeling van dit eten geschiedt als volgt:

vijf rijen voor den gever van het varken;
drie rijen voor den gever van een schaap;
twee rijen voor den gever van een gulden;
één rij voor iedere dorpsgenoot;
één rij voor iedere kookster;

één rij voor iederen slachter;
één rij voor de vroedvrouw, waarbij een varkenspoot is gelegd.
Dit feest wordt over dag gevierd.

Na den maaltijd vindt het haarscheren plaats, d.w.z. het haarscheren voor den eersten keer, want zulks geschiedt twee maal. De grootmoeder draagt het kind uit het huis en gaat met hem op de mat voor de trap zitten. Een willekeurig persoon is met het haarscheren belast. Deze heeft een scherp mes en een bakje met water (wo dwabba) voor zich; met dit water wordt het hoofdje nat gemaakt en daarna al de haren afgeschoren. De tweede maal, dat dit haarscheren plaats vindt, laat men de voorste haren staan. Op vijf-jarigen leeftijd heeft wederom een scheerpartij plaats waarbij alle haren worden afgeschoren behalve een plukje haar aan het voorhoofd en één op het midden. Het afgeschoren haar doet men in een mandje en legt hier een lombok bij met de bedoeling dat het kind nimmer het haarknippen zal vergeten. Het mandje wordt op den zolder gehangen.

Na dezen maaltijd en het haarscheren vindt het boven beschreven baden der moeder plaats; ook het kind wordt gebaad met water waarin drie mangkoedoe-bladen gelegd zijn. Teruggekeerd van deze baadpartij zetten de ouders en familieleden zich om het overschot van den feestmaaltijd (nga'a wade bai) te nuttigen.

Doopfeest. («Titoe daba»).

Een eigenaardige gewoonte der heidensche Savoeneezen is het «titoe daba», hetwelk ik met «doopfeest», beter «doophandeling» betitel. Of de oorsprong hiervan ten tijde der roomsche Portugeezen moet gezocht worden?

Deze doophandeling der Savoeneesche heidenkindertjes vindt plaats in de maand Daba, d. i. ongeveer Mei. De moeder heeft een groot watervat («kedoela») met water gevuld en plaatst hier de kleine in. Tot driemaal toe wordt het kind in en uit het water genomen. Vervolgens kauwt de moeder sirih-pinang en maakt met het roode speeksel een kruis op het voorhoofd van het kind, op de beide wangen en op de kin. Ten slotte wordt het kind nogmaals in het water gedompeld en zegt de moeder:

«Kaleo lape teo tali manoe la Teriwoe».
Ga kijken naar het hanenvechten te Teriwoe [1]).

[1]) Een plaats waar de Savoeneezen gewoon zijn kippen te offeren.

Den volgenden dag herhaalt de vader hetgeen de moeder eerst deed. Hij zegt dan:

«Kaleo lape teo tali manoe la Nada aè.»[1])
Ga kijken naar het hanenvechten te Nada aè.

Eindelijk spreken de ouders den volgenden wensch over hun kind uit:

«Pedjaè pewede ngara ana ja
Djara kolo doee kolo adjoe
Djara tabi ai tabi loko».
«Worde ons kind bekend
in den lontarboom, in de boomen
aan den waterkant en rivieroever».

Hetgeen wil zeggen dat de ouders hopen hun kind voorspoedig te zien, dat het rijk en voornaam huwt, en in zijn of haar huisgezin voordeel ontvangt.

Naamgeving.

Eerst nadat de navelstreng is afgesneden, gaat men over tot de naamgeving («pehoeni ngara»). Niettemin gebeurt het vaak, dat men reeds voor de geboorte een naam voor den aanstaanden wereldburger heeft gekozen. Tot de namen, die men aan kinderen geeft, behooren in de eerste plaats die der voorouders, want deze behooren bewaard te blijven. Ook bijzondere omstandigheden of ervaringen tijdens de bevalling kunnen invloed op de naamgeving hebben. Wordt het kind b.v. aan boord van een schip geboren, dan ontvangt het den naam «zee» («nama»).

Het naamgeven geschiedt op Savoe door de bekende wichelmethode der residentie Timor, waarbij men als het ware aan de voorouders («ama-apoe») een naam voor het pas geboren kind vraagt. Men steekt eene speer in den stijl («tarroe»); de linkerhand omvat het einde der speer, terwijl de rechterhand tot den paal poogt te reiken. Gedurig worden namen der voorouders genoemd, totdat het den wichelaar gelukt den stijl te reiken. De naam, die op dat moment genoemd werd, wordt dan den kleine gegeven, want de voorouders geven toestemming dezen te gebruiken («kèrai wango»).

De tweede wichelmanier geschiedt aldus: Vanuit een gegeven punt meet men één span met den duim en den middelsten

[1]) Zie vorige noot.

vinger uit, hierna meet men schuins naar boven en poogt vervolgens het eerste punt nauwkeurig te raken.

De derde wijze is een werk der vrouwen. Men hangt een steen aan een touw en laat dit slingeren; indien het touw recht naar voren slingert, is de juiste naam getroffen.

Deze «spelletjes» herhaalt men totdat het gelukt en zoodoende een naam is vastgesteld. Of de ontvangen naam goed is, blijkt uit de volgende critische beschouwingen aan de natuur ontleend. De naam is verkeerd indien

1°. het kind voortdurend huilt,

2°. geen goeden afgang heeft,

3°. de navel aanhoudend bloedt,

4°. de oogjes ziek zijn.

Blijven deze kwalen optreden, ondanks dat alle mogelijke namen der voorouders zijn gegeven, dan gaat men over tot het zoeken van andere namen, b.v. rai (land), kota (dorp), wadoe (steen);
of naar namen van hemellichamen: liroe (hemel) moto (ster);
of wel naar die van getallen: heo (negen), ngoeroe (tien);
en volgens eigenschappen: dèra (lang), baba (kort), le (goed);
ten slotte naar namen van boomen: wennji (pinang), paoe (mangga) [1]).

Ook op ouderen leeftijd weten de Savoeneezen de namen hunner kinderen te veranderen, indien b.v. het kind voortdurend ziek is. In Holland noemt men dit in vele kringen een bedrog van het Heidendom, men wil zoodoende het kind onkenbaar maken voor dengenen, die het ziek maakten. Naar hetgeen ik met de Roteneezen en Savoeneezen meemaakte, komt het mij voor dat deze veronderstelling geheel verkeerd is. Niet de heiden probeert zijne voorouders te bedotten door de naamsverandering, maar hij zoekt den wil der voorouders uit te vorschen. De ziekte van het kind is een gevolg van hetgeen den voorvader, naar wien het genoemd is, overkwam. Een strijd onder de voorouders of een meeningsverschil maakt het kind er de dupe van. Daarom gaat de animistische heiden op zoek uit naar den stand onder de voorouders; hij vraagt opnieuw een naam voor zijn kind, wellicht wil een sterkere voorvader zijn naam (dus zijn kracht) aan den patient geven.

Tot nog toe spraken wij over den naam zooals een kind dien

[1]) Voor Rote werkte ik dit uit in een opstel, Tijdschr. B. G. v. K. en W. Deel LXIII pag. 402 v. v.

bij zijne geboorte ontvangt. De namen der ouders veranderen, zoodra hun eersteling geboren wordt, hetzij dit een jongen of een meisje is. Bijvoorbeeld: de Savoenees Hebe krijgt een zoon Hoeroe genaamd; nu zal de naam van dezen jongen zijn Hoeroe Hebe, d.w.z. Hoeroe de zoon van Hebe. En opdat men begrijpen zal, dat Hebe de vader van Hoeroe is, voegen de Savoeneezen er »Ama« (vader) bij, zoodat het wordt Ama Hoeroe Hebe. Wordt Hoeroe nu een zoon Haba geboren, dan noemt men dat knaapje Haba Hoeroe, maar zijn vader verliest zijn naam Hoeroe Hebe en noemt zich Ama Haba Hoeroe.

Dus:

I. Hebe (jongensnaam) krijgt tot zoon Hoeroe, en heet nu Ama Hoeroe Hebe.

II. Deze jongen zal nu heeten Hoeroe Hebe, omdat hij de zoon van Hebe is.

De moeder verliest altijd haren naam bij de geboorte van haar eerste kind, want zij die bijv. eerst Wennji heette, noemt zich thans Ina Hoeroe Hebe, d.w.z. de moeder van Hoeroe Hebe. Dat men zich later naar den eersten kleinzoon of de oudste kleindochter gaat noemen komt niet voor.

Voor de Savoeneesche christenen zijn familienamen ontstaan naar den grootvadernaam. B.v. een jongen, zoon van Kitoe, wordt christen met den naam Johannes. Nu wordt zijn christennaam niet Johannes Kitoe, maar Johannes Tadoe, de vader van Kitoe. De familienaam is dus Tadoe en zullen zijne kinderen en kindskinderen daarmede genoemd worden. Het komt echter veel voor, dat christen-Savoeneezen dubbele namen dragen, een fout van de godsdienstonderwijzers door onkunde met hunne eigen landsgenooten. Ter verduidelijking: Johannes was de kleinzoon van Tadoe, zijn vader heette dus Kitoe Tadoe, inplaats dezen knaap Johannes Tadoe te noemen, schreef men op den doopbrief Johannes Kitoe Tadoe.

Besnijdenis.

De besnijdenis (bakka) is eene mutilatie die door alle Savoeneezen wordt ondergaan. Men verricht haar aan de jongens tusschen zes en vijftien jaar, want men is overtuigd, dat, indien een man niet besneden is, zijne kinderen spoedig zullen sterven. Bovendien worden mannen, die niet besneden zijn, door de vrouwen bespot.

Niet iedereen mag deze mutilatie verrichten, maar onder de ouderen zijn enkelen, die zich hiermede belasten; zij worden daarom «mone bakka», die de besnijdenis verricht, genoemd. Zoowel op het veld als in het bosch mag deze handeling verricht worden, eenig feest is er niet aan verbonden, zoodat men vaak wacht tot twee of drie knapen zich opgeven.

De ouders van den jongen geven den operateur eenige geschenken voor zijne moeite, namelijk een kip, twee ketoepat rijst en eenig varkensvleesch. Hij gebruikt de volgende instrumenten: een mes (vroeger gebruikte men een bamboe-sembiloe) en een klapperdop (kekedi). Het geslachtslid wordt zoo gelegd, dat de voorhuid met een bamboetje op den klapperdop geknepen wordt en het voorste gedeelte snijdt hij daarlangs af. Op de wond legt men daarna een middel om het bloeden tegen te gaan en spoedige genezing te bevorderen. Dit bestaat uit een mengsel van drie soorten bladeren («koenoerte», «lagoendi» en «koesambi») welke met water worden gekneed en als een papje op de wonde gelegd.

Drie dagen na de operatie ontvangt de «mone bakka» zijne belooning om «zijne handen koud te maken». Hij spreekt daarbij den volgenden wensch uit:

«Manno deo, manoro poelodo,
wie ne medi melatoe pa wo rai nade;
ado ja ta tari, wata rai ti ama-apoe».
Ik hoop, mijn Heer, dat gij zult
beter maken waar ik aan arbeidde;
want zoo was ook de gewoonte der voorvaderen.

Tatouage.

Als bijzonderheid valt op te merken, dat de Savoeneezen op dit gebied geheel verschillen van de andere Timorvolken zooals de Timoreezen en de Roteneezen. Bij die volken heeft de tatouage eene «jenseitige» beteekenis in tegenstelling met de Savoeneezen. De Timoreezen bedoelen met de tatouagefiguren in het hiernamaals vuur te koopen en de Roteneezen gelooven dat de dooden zich er eten mee kunnen verschaffen, namelijk aardwormen. Bij de Savoeneezen is de tatouage («datta») niet oorspronkelijk, maar van vreemde volken overgenomen. Aangezien velen als matroos op schepen dienst doen, ook voor eenige jaren in Australie bij de parelvisscherij werken, hebben

rij gelegenheid te over om allerlei tatouage als zoogenaamde verfraaiing van het lichaam te bewonderen. Trouwens het is nog niet algemeen in gebruik, zelfs is het in den vorsten- en fettorstam van Seba verboden; men beschouwt het als verminken van het lichaam. De figuren, meestal bloemmotieven of menschen, worden op de borst en armen geprikt, vooral het meest op de armen. Kinderen onder de vijftien jaar tatoueert men nog niet, «want dat doet te veel pijn». Het is geen bepaald handwerk van eenige personen, want iedere willekeurige persoon mag het verrichten; zoowel mannen als vrouwen worden getatoueerd. Als instrumenten bezigt men een doorn van den djeroekboom of een naald, de verfstof bestaat uit lontarsuiker met het zwart van een kookpot gemengd. Het figuur wordt met de doorn of de naald ingeprikt en daarna met de verfstof ingewreven.

Tandenvijlen.

Het tandenvijlen («roho ngoetoe») houdt op Savoe verband met den leeftijd dat men huwbaar is, dus op vijftien- à zestienjarigen leeftijd, zoowel bij de jongens als bij de meisjes. Voor de meisjes geldt het, dat hare tanden gevijld moeten zijn voordat zich de menstruatie-verschijnselen voor het eerst openbaren. Deze handeling behoort dus niet tot het huwelijksritueel, want zonder dat de tanden gevijld zijn, worden de huwelijksmogelijkheden nog niet overdacht. Integendeel bespot men personen wier tanden nog niet zijn gevijld; tegen jongens zegt men «mone kodjo» en tegen meisjes «beni kodjo», hetgeen wil zeggen «die tanden heeft als een paard».

Het tandenvijlen is zeer algemeen op Savoe; de voortanden, zoowel van de boven- als onderkaak, der vrouwen worden geheel afgevijld; bij de mannen daarentegen worden die, zoo ook de snij- als hoektanden, slechts plat gevijld. Van vrouwen wier ondertanden niet gevijld zijn doch wel die der bovenkaak zegt men: «gelijk een hond die een geit bijt».

De tanden van de bovenkaak der vrouw bewerkt men met een gladden steen, die der onderkaak met een vijl. Behalve genoemde werktuigen gebruikt de operateur water met zout vermengd, alsmede de binnenste vezels van het pelepah-touw; tegenwoordig legt men ook een halven gulden in het water, doch vroeger kende men dit gebruik nog niet. Alvorens tot de operatie over te gaan, moet de patient het «damar-Endeh-

houtje kauwen, opdat hij of zij onder het vijlen den operateur niet zal bijten. Het vijlen moet in het huis van dengene geschieden, aan wien deze handeling wordt verricht; buitenshuis is het verboden, want men vreest den wind.

Het geld alsmede een kip wordt den operateur tot belooning geschonken.

Ook onderzocht ik de reden van het zwartmaken der tanden (-stompjes) en kreeg de volgende mededeelingen. Men maakt de tanden zwart, opdat de wormpjes die niet zullen aantasten; zij zullen dan niet uitvallen; men zal geen pijn krijgen van de tot het merg toe afgevijlde tanden, en eindelijk . . . . omdat het zoo mooi staat. Het middel waarmede de tanden worden zwart gemaakt heet «ei hegeri".

Geneeskunde; offers.

Priesters heeft men op Savoe niet, maar degene, die de offers (»oedoe nga'sa«), meest speciaal de offers bij de groote feesten, brengt, is de grondvoogd (Sav.: »Deo Rai; Mal.: »toean tanah). De kleine huis- en familieoffers worden, zooals uit het boven beschrevene reeds bleek, door onderscheidene profane personen gebracht. Wel kent men speciale personen die geneesmiddelen weten aan te wenden; de mannen heeten »mone melare«, de vrouwen «beni melare».

Indien de Savoenees ziek ligt, onderzoekt men door het speerwichelen naar de oorzaak der ziekte, zoodat de voorouders hiervan mededeeling doen. De onderzoeker somt allerlei ziekte-oorzaken op en poogt door zijne wichelmethode vast te stellen welke der genoemde oorzaken de ziekte heeft opgewekt.

a. Blijkt de patient bijv. ziek te zijn omdat onder zijne dieren:

1°. een zeug alleen wijfjes-biggen wierp;

2°. een merrie tijdens den vollen maanavond wierp;

3°. een der kippen eieren of een harer kuikens pikte;

4°. een paard een dunnen afloop had terwijl het door den patient bereden werd;

5°. een merrie een nieuwe maaltand kreeg;

6°. een karbouw hoorns heeft, welke elkander aanraken;

7°. een karbouw midden in de nacht loeide;

dan wordt het dier dat als de oorzaak van de ziekte moet worden beschouwd, geslacht en zoodoende de grond der ziekte weggenomen.

b. Blijkt dat de patient ziek geworden is omdat hij door een weerwolf gebeten is — de Savoeneezen gelooven, dat de soeanggi of weerwolf des nachts komt — dan onderzoekt men wie als zoodanig verschenen is. Is deze persoon aangewezen, dan wordt hem of haar opgedragen den zieke een geneesmiddel te geven, waardoor deze zal herstellen. Is de aangewezene inderdaad de gezochte weerwolf, zoo zal de patient genezen. Een der redenen, waarom ieder voor een weerwolf wordt aangezien — op Rote en Timor evenzoo — is het volgende. Een persoon, meestal eene oude vrouw of iemand met een lichaamsgebrek, kwam iets vragen, hetzij te leen, hetzij om te bezitten. De eigenaar weigerde het verzoek dat een of meermalen herhaald werd. Korter of langer nadat de vraagster of vrager was weggegaan, voelde de eigenaar zich onwel en ontstond de overtuiging, dat de teleurgestelde wraak oefende en als weerwolf zijn prooi had gegrepen. Op dit thema heb ik op de Timoreilanden de meest wonderlijke geschiedenissen mede gemaakt, die ik niet zou kunnen gelooven, indien ik er niet persoonlijk getuige van was geweest.

Bij alle andere ziektegevallen («lai ngalloe») waarvan de aard door het wichelen is aangewezen, vlecht men eerst een mandje en vult dit met rijst en vleesch, hetwelk bij de poort van het dorp wordt gehangen. Vervolgens bereidt men een medicijn, bestaande uit rotte uien, gekookte zuurzakschil en suiker, hetwelk den zieke te drinken wordt gegeven, terwijl bovendien door offers, bestaande uit rijst en vleesch, de voorouders tot herstel van den kranke goedgunstig worden gestemd.

Bij ondervolgende ziekten wordt nog het volgende geappliceerd: Bij hoofdpijn neemt men gestampte roode uien, bast van den kèlorboom, gebakken droge kokos, vermengt dit alles met azijn en wordt daarmede het voorhoofd van den patient gewreven. Bij oogziekten wordt het zieke oog ingedruppeld met suikerwater, waarin zemelen te week zijn gelegd of met moedermelk, dan wel met het uitgeperste vocht van verschillende bladeren. Bij buikziekten laat men den buik van den patient bespuwen met sirihvocht door lieden, die «warm» worden beschouwd (nai). Hoestpatienten wrijft men den rug in met den bast van damar en klapper en met de naigola-vrucht.

Indien men verneemt, dat er eene epidemie heerscht, wendt men middelen aan om deze uit het dorp te weren. Aan alle hoeken van den dorpsmuur legt men gevulde mandjes en

lontarbladeren neer, welke gekruist worden neergelegd. Daarbij zegt men:

> «Kom niet in ons dorp, gij kunt toch immers gaan
> waarheen ge wilt;
> Komt gij toch, welnu, leef alleen in dit mandje en
> in deze bladeren».

Eene andere manier om eene epidemie af te wenden, geschiedt op de volgende wijze. Men neemt een zwarte kookpan waarop een kruis met krijt geteekend wordt; zoomede een wan gevuld met allerlei levens- en genotmiddelen, die in de huizen der Savoeneezen te vinden zijn, als rijst, maïs, klappers, sirih, pinang, enz. enz. Dit alles legt men op den top van een heuvel, die dicht bij het dorp staat.

Indien de ziekte toch in het dorp hare intrede heeft gedaan, moet de grondvoogd (Deo Rai) die weer uit het dorp verdrijven. Uit elk huis verzamelt hij levensmiddelen, zooals maïs, rijst, groenten of anderszins, als garen, verfstof, boomschors, enz. en brengt die naar den oever der zee. Een en ander plaatst hij in een door hem van lontarblad gemaakt scheepje en stoot dit in zee, zeggende:

> «Ga terug naar de plaats waar gij vandaan kwaamt,
> want gij hebt al uwe kleinkinderen hier gezien».

Ziet een Savoenees (dit geldt vooral voor Timoe) veel vuurvliegjes in een boom, dan neemt men dit als teeken aan, dat er spoedig eene ziekte het dorp zal binnen treden.

Als een bewijs van dynamische levensopvatting bij de Savoeneezen lezen wij in Med. Ned. Z. G. 16e jaargang pag. 291 bij Donselaar: «Reeds waren de pokken op Savoe uitgebroken, toen de Radja van Raidjoewa zich tijdelijk hier (Seba) bevond. Raidjoewa was toen nog vrij gebleven. De Radja keerde terug, met zich brengende de ontvangene geldswaarde van een aan den Resident verkocht paard en eenig huisraad, dat hij van den posthouder had overgenomen. Na zijne terugkomst brak de ziekte ook op Raidjoewa uit, en daar men thans de oorzaak meende gelegen te zijn in het overgebrachte geld en goed, besloot de Radja beide in zee te werpen, mede op sterken aandrang van de bevolking».

Lijkbezorging.

Is het oogenblik aanstaande dat de patient zal overlijden, zoo haast men zich om water te koken waarin drie groene erwten en een stukje varkensvleesch gelegd is. Dit water noemt men «ai lango djara», het water voor het laatste geluid. Vervolgens giet men dit in een halven klapperdop om met behulp van een uit klapperdop vervaardigden lepel den zieke te laten drinken, hetgeen beteekent dat men een weinig op het hoofd uitstort en op de beide beenen. Zoodra de laatste adem is uitgeblazen, kussen nakomelingen den doode tot driemaal toe, anderen haasten zich om een gedeelte van den wand van het huis te openen. Behoort de overledene tot het mannelijk geslacht, zoo opent men den wand in het mannenverblijf, die «roelaboe doeroe» heet, anders die in de vrouwenafdeeling, »roelaboe kopo» genaamd.

Het lijk wordt op eene nieuwe mat gelegd, het hoofd naar het noorden gekeerd, de handen uitgestrekt langs het lichaam, waarna het met water gewasschen wordt door een der familieleden of een stamlid. Het weefsel waarin de doode stierf, wordt aan den persoon ten geschenke gegeven, die het lijk wascht, hij mag de «slimoet» nimmer verkoopen.

Zoowel bij mannen als vrouwen wasschen de kinderen of familieleden de haren van den doode met gekneede klapper vermengd met reukwerk. Deze haren blijven los om het hoofd hangen en worden niet gevlochten. Ook is het ten strengste verboden er een kam in te steken; kammen van de(n) overledene zijn voor de kinderen. De kleeren voor den doode bevinden zich in een mand («kepepe pana»), deze mand wordt als «warm» beschouwd en mag niet dan na een offer geopend worden. Men onderscheidt: een mand voor mannen en een voor vrouwen. In de mand der mannen bevindt zich o.a. een «slimoet» («higi mèa»), een geweven buikband («wai mea»), een hoofddoek («lehoe mea»), benevens reukwerken als «kerani", muskaat, enz. In de vrouwenmand zijn o.a. saroengs («ei mea) aanwezig.

Is de overledene een man, zoo kleedt men hem met de «slimoet», buikband en hoofddoek; deze slimoet heet «menschen te verschrikken» en wordt ook nimmer door levenden gedragen.

Anderen beijveren zich om van vier bamboes, verbonden door pelepah, eene stellage («adjoe herai») te maken waarin de

overledene geplaatst wordt. Men bindt hem met opgetrokken knieën middels twee ineengestrengelde touwen, vervolgens wordt hij opgetild en in de «adjoe herai» gezet, in het midden van het huis, d.w.z. op de scheiding tusschen «doeroe» en «kopo». Een platte steen dient tot zitplaats; voor het hoofd hangt men vijf klappers, een stuk varkensvleesch en een tros pinangvruchten. Wederom pleegt men hierna eene handeling, die gelijk enkele andere geschetste gebruiken wijst op roomschen invloed uit vroegere tijden. Want zoodra het lijk in de «adjoe herai» zit, maakt men een teeken op het gezicht' «hoere rai», namelijk op het voorhoofd, de neuspunt en de beide wangen. Mond en oogen sluit men met een zilverstuk. Hierna vindt het beweenen en betreuren van den doode plaats door familieleden, vrienden en dorpsgenooten.

Sterft de man, zoo moeten zijne echtgenoote, kinderen en naaste familieleden het lijk voortdurend bewaken, maar is de vrouw of een der kinderen overleden, dan mag de man zich hieraan onttrekken, want hij behoort allerlei regelingen te treffen voor de begrafenis en het doodenfeest. Het overtollige huisraad plaatst men op den zolder of brengt het naar andere huizen. Ook waken de Savoeneezen er voor, dat geen kat over het lijk zal loopen of springen, want de doode zou zich bewegen.

Evenals voor eene vrouw vlecht men voor een overleden man een mandje van pas geplukt blad en vult dit met rijst en reukwerk. Vervolgens hakt men het in tweeën, waarbij de eene helft omlaag valt en het andere deel in handen blijft. Bij deze handeling zegt men:

«Dit mandje hak ik in tweeën,
het eene is uw deel, het andere voor mij,
daarom hebt gij thans eene andere plaats
dan ik en mijne kinderen».

Sterft een kind, dan zeggen de ouders bij het splijten van het mandje:

«Ana mae wari dakka wari,
Mae make kara ina oe, dakka maka kara ama oe».
Moge de moeder weer een kind krijgen,
om weer te keeren tot de borst der moeder en tot uw vader.

Deze handeling, die door de weduwe, den weduwnaar of de ouders verricht wordt, noemt men «pe bakka kedoee», de ketoepat splijten.

Het «gongslaan» («tabba ledo») geschiedt bij sommige stammen, maar in anderen is het verboden, omdat men het vroeger ook niet deed. Als reden voor het «gongslaan», vertelde men mij dat het eene eerbetuiging voor den doode is, dien men voorstelt als op reis-gaande, want wanneer iemand eene verre reis gaat maken wordt er ook op de «gong» geslagen.

Gewoonte is, dat bij het overlijden der gegoede Savoeneezen geweren worden afgeschoten «woba kepo» genaamd; bij rijksgrooten en vorsten gebruikt men kanonnetjes uit den ouden tijd en legt hier buskruit in. Dit noemt men «woba worena». Driemaal achtereenvolgens wordt na het overlijden een schot gelost, opdat men aan alle kanten het geluid hoort, evenzoo nadat het graf is gevuld en de begrafenis ten einde gebracht.

Bij het overlijden van een vorst gaan twee ruiters te paard rond, om het bericht alom mede te deelen. Alle die naar het sterfhuis gaan, moeten de voeten nat maken als teeken van gehoorzaamheid, opdat geen vreemde als vorst zal opstaan.

Gelijk gezegd komen velen den doode beweenen; zij dragen een zwarte «saroeng» en een dito «slimoet» («higi lipa lèo kolo») over de schouders om tijdens het weenen hun hoofd daarmede te bedekken. De vrouwen der familieleden brengen eene «slimoet» of «saroeng» ten geschenke mede «balla woetoe», om den doode in te pakken. Deze geschenken hangt men over een touw of legt men bij het lijk waarna men tot het weenen overgaat.

Het aantal personen dat op bezoek komt is zeer groot; wie bij het lijk kan komen kust het, wrijft of aait hoofd van den doode onder weeklagen en weenen. Anderen, die door de groote schare niet tot den doode kunnen komen, omarmen de naaste familieleden en weenen zoo.

Den ganschen dag en nacht door weenen de vrouwen onder leiding van eene oude vrouw. Het gelukte mij eenige dier klaagzangen te noteeren.

«Na doeke do peloedja nga heleo ja?
Rido boele ke ne ama nga namone ja,
boele doke daoe do titoe pa ja,
made make ama nga namone ja.
Pamike ne ngedde rowi ja?

Kari dida oeba ja nga dooe,
toe ke ja ta akke tape made;
era rae kowa dome kae dara,
perihe maja rowi ngaā hogo ro».

Wie zal mij onderhouden en naar mij omzien?
Want er is geen vader en broeder meer bij mij,
er is geen helper meer voor mij,
want mijn vader en broeder stierf.
Waar zal ik hem nog zien?
Indien ik verkeerdelijk tegen anderen sprak,
zoo zal ik gebonden sterven;
maar is er schaamte in het dorp,
zoo zal ik in hun huis te eten genoodigd worden. [1])

En de tweede klaagzang luidde:

«Medjdje redje redje danni ade ja;
nadoe rike dokale donara wie ja?
Do oenoe pala mi delo lolè ai
mi kore kobe djawa ratoe;
djadji mi wo wadoe pahhi koro,
lila la djaoe manga.
Ngati rae Horo Haba Djami Kore
djadi mi wango lala rae nidoe lala Kowa,
nami ngaā tado boele, nami ngimoe tado ngedde.
Ta djadji hammi haba hioe haba,
mae akki ti kekana,
dohe lila ngioe ngalloe, aggoe bowe lado djaoe.»

Mijn hart is verbrijzeld en verslagen;
wie zal nu voor mij zorgen?
Ik ben gelijk de roep des waterdragers
en als de vogel Ratoe;
zooals de steen de vleugels verlamt van de vogels,
die ver wegvliegen.
Van het dorp Horo Haba Djambi Kore
gaan de geesten rond de dorpen en plaatsen,
waar geen eten is en geen water wordt gezien.
De putemmer vernielt den putemmer,
het bindsel verbreekt het gevlochtene,
de wind werpt alles overhoop en jaagt een waterhoos op.

---

[1]) Een beroep op de milddadigheid der dorps- en stamgenooten.

Behalve deze twee klaagzangen, waarin de achtergeblevene zich beklaagt over eenzaamheid en verlatenheid, zong eene zeer oude vrouw mij een ander lied voor. Deze zang bestaat feitelijk slechts uit mooie namen den doode, zijne familieleden en voorouders gegeven. Het werd aangeheven naar aanleiding van het overlijden van den Savoenees Wadoe Djara. Elke zin stelt dus een naam voor, aangevuld met de vermelding van eigenschappen, heldennaam enz. De eerste zin vermeldt den vader van den overledene, de tweede zijn zoon, de derde zijn kleinzoon, de vierde en vijfde zijn broeders, de zesde zijne jongste zuster en daarna andere familieleden en voorouders.

Wadoe Djara Rede Lodo Kana,
Ama Lomi Lai Hina,
Ama Toda Kore Rohi,
Wide Lodo Ae,
Wila Boenga Doke Haba,
Medo Manoe Mara,
Djara Loeloe Weo Hawoe,
Ina Mehe Mengi, Djami Kore Rohi,
Ina Noti, Gili Radja Ratoe Dima,
Ina Gata Woeë Oli,
Here Delo Poenga Padja Manoe,
Ina Amoe Hoeroe Radja Ratoe Dima,
Ina Manoe Haba Djami Kore,
Haba Djami Kore, Ama Dira Wewo Ratoe Dima,
Ama Konga Rihi Ratoe Teranate,
Ama Njoera Ga Waloe Dima Ke,
Ama Toge Mehe Lena Djami Kore,
Wona Laoe Radja Ratoe Dima,
Djami Doke Hina, Ama Manoe Haba Djami,
Ama Woenoe Laoe Radja Ratoe Dima,
Lomi Laoe Hina, Ama Doko Hina Laoe,
Ama Bire Laoe Haba Djami Kore,
Ama Idje Hoeroe, Nade Ba Tara,
Ina Tali Lai Hina, Ina Djawa Riwoe Wadoe,
Ama Nia Djoeroe Manna,
Ama Kaho Meno Oedoe,
Ama Doko Hina Dima Leba Djara,
Rohi Bire Lai, Haba Djami Kore,

Ama Kore Lomi, Lai Hina Dimoe,
Melo Kaha Radja Ratoe Dima,
Ama Pona Djara Lai.

Den geheelen nacht zingt en galmt men dit lange lied.

Aan de klagers worden geen belooningen gegeven, tenzij een dier is geslacht en aan allen dan vleesch wordt uitgereikt. Vooral bij de stammen waar de «gong» wordt geslagen is dit gebruik zeer in zwang. De vergoeding, aan vrouwen voor hun geschenk gegeven, heet «pala beni abba», en die aan mannen «pala mone abba». Voor medegebrachte «slimoet», ontvangt een vrouw drie stukken vleesch en een karbouwenpoot terug; evenzoo een man die een paard of een karbouw voor de begrafenis bijdroeg. Voor elken hoofddoek geeft men twee stukken vleesch en een varkenspoot ten geschenke.

Hoewel meestal de begrafenis op den derden dag plaats vindt, gebeurt het ook dat men eerst op den zevenden of negenden dag hiertoe overgaat; in Timoe geschiedt dit altijd op den zevenden dag.

Het paard, dat de doode geregeld bereed, wordt gedood, welke gewoonte «djara penaoe» heet. Over zijn rug wordt eene gebloemde «slimoet» gebonden, staart en hals worden met een doek versierd terwijl een snoer koralen om den hals en de pooten gebonden wordt. Daarna steekt men het dier met een speer dood. Dadelijk vallen alle aanwezigen op het doode beest aan om iets van zijn vleesch te bemachtigen. Volgens de voorstelling der Savoeneezen zal de overledene op dit paard naar de plaats der zielen rijden, namelijk te Lewa, Djoeli en Haha. Deze drie plaatsen, waar de doodenzielen verblijf houden, liggen achter het eiland Soemba. «Indien men naar Soemba kijkt, kan men het zielenland met zijne bewoners zien», zegt de Savoenees, «doch bij het naderen dezer plaats ontdekt men geen mensch».

Ook andere dieren worden voor den doode geslacht en het vleesch door de aanwezigen gegeten. Zoo worden een op den rug van een karbouw geplaatste hond en eene geit dood geslagen en daarna die karbouw doodgestoken.

Is het oogeblik genaderd om den doode te begraven, dan legt men hem op eene nieuwe pandanmat, welke dichterlijk «lai loeloe nade, waloe lai loeloe roke» de mat voor het lijk van den doode, of «dapi nappi», slaapmat van den doode

genoemd wordt. Het lijk van een man draagt men door de deur van het mannenverblijf dat aan den voorkant van het huis ligt; het lijk eener vrouw gaat uit het vrouwenverblijf door de achterdeur.

Zoolang het lijk in huis ligt, is het hoofd naar de zee gekeerd; maar bij het uitdragen brengt men eerst de voeten naar buiten en draagt het zoo naar het graf.

Vroeger begroef men op Savoe zijne dooden bij het woonhuis, de man aan den voorkant, onder de trap van het mannenverblijf, de vrouw aan den achterkant van het huis, onder de trap die van de vrouwenafdeeling naar buiten voert. Dat deed men, omdat het huis ook als woonplaats van het lijk werd beschouwd («amoe takka ihi, takka koeri»), en was het verboden om in bosch of veld te begraven. Om hygiënische redenen heeft het Bestuur deze plaats voor begraven onder het huis verboden, waarna het inlandsch Zelfbestuur begraafplaatsen heeft vastgesteld. Wel eigenaardig is in dit verband dat verschillende oude menschen mij inlichtingen vroegen waarom het Gouvernement tegen de Savoeneesche gewoonte van onder-het-huis-begraven is.

Aan den ochtend van den begrafenisdag wordt iemand belast met het graven van een graf («mone poeroe rai»). Alvorens daartoe over te gaan, legt hij een droog stukje klapper als offer op de aarde om daarmede den grond van den «heer van den grond» («moeri rai balla») te koopen. Daarna steekt hij driemaal de spade in den grond en fluisterend vraagt hij de toestemming aan dien geest om hier te mogen graven. Zijne makkers kunnen thans aan het grafgraven beginnen; bij het doodenfeest wordt hij voor zijnen priesterlijken arbeid beloond. Het graf wordt in een cirkel van ongeveer één meter middellijn gegraven; ook de diepte bedraagt een meter, d.w.z. tot boven het middel van den graver. Het graf dieper dan een meter graven, beteekent volgens de Savoeneezen dat een ander spoedig zal volgen. Ook mag bij het sluiten niet meer dan één d.M. aarde boven den grond opgestapeld worden, want dan zal een der familieleden sterven. Vroeger werden voor het graf van een vorst of aanzienlijke eenige slaven gedood om den afgestorvene in «Hades» te dienen.

Tegen vier uur, bij het neigen der zon (horo lodo), begeeft de begrafenisstoet zich van huis. Kinderen en familieleden brengen het lijk buiten het huis, terwijl allerlei behulpzame personen

het grafwaarts dragen. Alleen kinderen, die bij hunne geboorte of kort daarna overleden zijn, moeten s'morgens begraven worden.

Bij aankomst bij het graf werpt een der familieleden erwten, maïs, rijst en klapper over zijn hoofd in het graf («wini lebe»), vervolgens spreidt men een mat op den bodem uit. Het touw waarmee het lijk gebonden was, wordt ontknoopt, de geldstukken van mond en oogen weggenomen en het daarna in een mat gerold. De «adjoe herai» waarop het lijk met de mat grafwaarts is gedragen, het touw, de zilverstukken enz. worden tezamen in een kuil of rivier geworpen welke dichterlijk «melaha» wordt genoemd. Hierna zet men den doode in zijn graf met het aangezicht naar het westen, naar de zee gekeerd. Het graf wordt met aarde aangevuld, hetwelk de mannen twee aan twee stevig intrappen. Zij heeten daarom «mone dadjdja roa» en ontvangen als belooning een portie vleesçh op het doodenfeest.

Het stapelen van steenen op het graf, een muurtje oprichten, enz. kennen de Savoeneezen niet. Mijn bezwaar hiertegen dat de varkens het graf kunnen omwroeten, werd weerlegd met de verklaring: «dat geeft niet, mits er maar niet meer of minder dan een d.M. aarde boven het graf ligt.» Over dit graf spreidt men een mat uit en plaatst hierop een gevulde sirih-pinangmand.

Vaak behoort de weduwe onder degenen die het lijk volgen; zij loopt er ongewasschen bij met verwarde haren als teeken van verdriet.

s'Avonds na de begrafenis wordt de doodenziel te eten gegeven. Het huisgezin maakt een emmer van lontarblad gevuld met suiker en een mandje met aangestampte rijst en eenig vleesch gereed, en hangt dit in het huis tegenover de deur, welke plaats «roetata» genaamd is. Hieronder strooit men asch van den haard. Wanneer nu s'morgens een gat in den onderkant van de saamgestampte rijst zichtbaar is, de hoeveelheid suiker verminderd schijnt, of er voetsporen in de asch zijn, dan blijkt duidelijk dat de doodenziel gekomen is om zich met de toebereide spijzen te verzadigen. Is geen dezer teekenen te zien, zoo kan dit beteekenen dat de doodenziel op de overlevenden vertoornd is, of dat hij door andere zielen wordt vast gehouden.

Drie avonden achtereen brengen de familieleden den overledene zijn voedsel en hangen dit op de «roetata» of in de vrouwenafdeeling bij de «tarroe woei». Bij het ophangen der spijzen zegt men: «Kom eten, want dit heb ik voor U klaar gemaakt.»

De derde avond, waarop voor het laatst dit plaats vindt, heet «talloe rammi». Na deze drie avonden, dus op den derden dag na de begrafenis, gaat men over tot het «pemanse do made», het beeindigen der zaken van den doode. Aan den ochtend van dien dag doodt men een kip en kookt eenig rijst, hetwelk tezamen bij den stijl van het huis wordt gezet om daar den ganschen dag ten dienste van de doodenziel te staan. Men gelooft dat de rijst en het vleesch van zelf zullen vermeerderen.

Ook doodt men slachtdieren en kookt eten om allen te beloonen, die voor de begrafenis bijdroegen of hulp betoonden. Een groote mat wordt beneden voor de woning uitgespreid en hierop het vleesch en de rijst geordend. Overeenkomstig de geschenken of den gepresteerden arbeid ontvangt een ieder zijn deel om daarna huiswaarts te keeren.

De familieleden blijven achter om, nadat alle beloonde belangstellenden zijn vertrokken, de voor den doode bestemde spijzen bij den «tarroe» gezamenlijk te eten. Dien dag gaan vrouw en kinderen naar het graf en brengen mandjes gevuld met rijst en varkensvleesch. Op het graf gekomen, slaat men de mandjes in tweeën en zegt: «Kom niet meer naar ons en uwe kinderen zien». Ook heeft men een bootje van lontarblad gemaakt, waarin zich het volgende bevindt: een korrel rijst, een korrel mais, een weinig suiker, een stukje klapper, sirih en pinang, alsmede drie van lontarblad vervaardigde poppetjes, voorstellende den doode, den roerganger en den man, die aan boord met het looden en ankeren belast is. Met dit «speelgoed» gaat men naar den oever van de zee om het bootje weg te sturen, want de Savoeneezen gelooven dat Ama Paga Laga met zijn boot hen zal aanhaken om naar het zielenland te geleiden waar de plaatsen Lewa, Djoeli en Haba liggen. Deze Ama Paga Laga is de Savoeneesche «Charon», die de dooden over de zee naar het doodenland brengt.

In tegenstelling met hen die op gewone wijze sterven, spreken de Savoeneezen van «made rakka», d.w.z. allen die in den oorlog sneuvelden, verdronken, uit een boom vielen, in het kraambed stierven, zich ophingen, kortom: door een ongeval uit het leven gingen. Deze menschen worden niet met opgetrokken knieen begraven, maar het lichaam gestrekt, de handen langs het lijf, de oogen gesloten met «kolo lara» («indera laksana») en het hoofd naar het Zuid-Oosten gekeerd. Ook werden zij vroeger

Savoeneesche huizen (nieuwe stijl).

niet onder de trap begraven, maar aan den kant van het huis (doeroe loear).

De haren eener in het kraambed gestorven vrouw, worden losgemaakt, doornen in de armen en in de nagels gestoken (tegenwoordig naalden), een kippenei in beide oksels gelegd, en het hoofd omgedraaid.

Indien een kind bij de geboorte overlijdt, noemt men dit «made mehari», de dood van een naamlooze. Gelijk gezegd, wordt zoo'n kind in den morgen begraven. Drie dagen hierna gaat de moeder naar het kindergraf met een stuk sandelhout en droge klapper; driemaal neemt zij met het hout een weinig aarde op en zegt:

«Labe kara kaboe die ja ao wenji».
Keer terug naar mijn «borst».

De groet.

Bij het ontmoeten op den weg vraagt de een: «Waarheen vader?» (moeder, broeder, kind, enz.) of «Van waar vader?» De aangesprokene, komende bijvoorbeeld van de markt, antwoordt: «Ngatti paha, ama! (Van de markt, vader) of: La paha ko, ama» (naar de markt, vader).

Bij het binnentreden van een huis klinkt ons «hoe vaart u?» in Savoeneeschen mond: «Mami kemoe, na weini? (ina, ama)», al klaar met koken, zuster, (moeder, vader)? Wanneer twee personen elkander op den weg ontmoeten, reikt de eene zijn mandje met sirih-pinang over. Na het sirihkauwen nemen zij afscheid zeggende: «Kako we ina è! (ama, naweni)», Ga verder moeder (vader, broeder)!

Huisbouw; offers.

Als materialen voor den bouw van het Savoeneesche huis (amoe) wordt het volgende gebruikt. [1])

De groote stijlen («gèri ae») zijn van de stammen van den lontarpalm (kepoee doee); de kleine stijlen («gèri iki») zijn ook van dat hout gehakt. De trap (langa) vervaardigt men van lontarplanken evenals den vloer («kelaga») van het huis; echter zijn deze laatste glad geschaafd.

[1]) Deze beschrijving geldt voornamelijk het oude adathuis; de tegenwoordige woningen hebben meer licht en lucht.

De wanden («roe laboe») bestaan uit gevlochten lontarbladmatten, de balken («ae, kebie») en de zolder («damoe») zijn ook van lontarhout. Van dit laatste maakt men ook de sparren («anjoe no'oe»), terwijl de dakbedekking («roe amoe») uit lontarbladeren («roe doee») bestaat en niet uit rietgras, want «dan zal het huis in brand vliegen». Spijkers worden bij den huisbouw niet gebruikt, doch alles gebonden met het pelepahtouw (pipa).

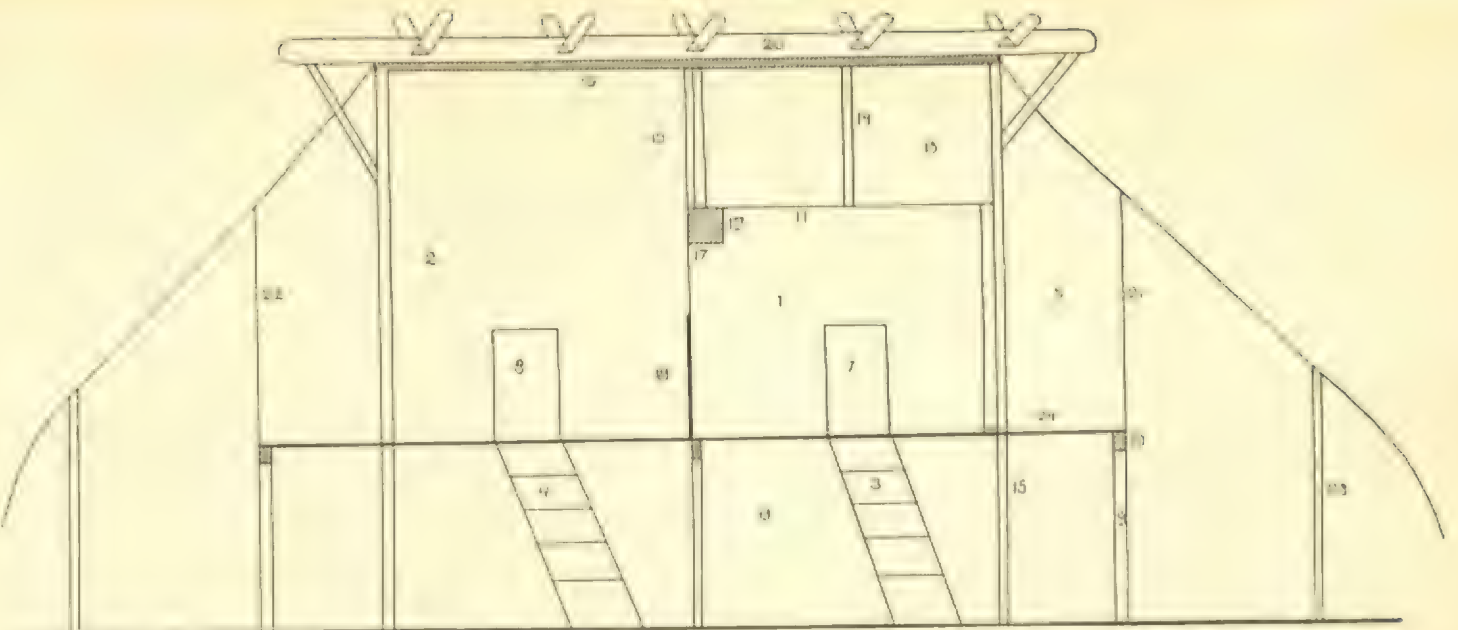
De bouwmeester heet «mone djagga amoe»; hij zorgt voor den ganschen huisbouw en wordt door de dorpslieden bijgestaan; andere werkbazen, die speciale gedeelten voor hun rekening nemen, zooals op Rote, kent men op Savoe niet. Terwijl de bouwmeester en zijne helpers aan den arbeid zijn, rust op dengene voor wiens rekening het huis gebouwd wordt de plicht hen te eten te geven, hetgeen men «penga's da'oe do djagga» noemt.

Bij het leggen van den vloer van het huis ontvangt de «mone djagga» een half varken ten geschenke; evenzoo beloont men hem met een half varken en den poot van een karbouw wanneer het dak wordt gelegd; ook zijne medehelpers ontvangen hun deel overeenkomstig den arbeid door hen gepresteerd.

Als werktuigen (menara) worden bij den huisbouw gebezigd: de bijl («ketaka»), het hakmes («wela»), het graafijzer («oeda»), de beitel («pa»), de dissel («oego»), het meetsnoer («dolo») en een mes («toedi»). Vóór het gebruik dezer werktuigen wijdt men ze niet, maar wel na afloop van het werk worden ze «koud» gemaakt.

Om een huis te bouwen, kiest men eene plaats uit, die niet ver van de rivier verwijderd ligt. Aangezien geheel Savoe onder de verschillende stammen verdeeld is en dus alle grond een eigenaar heeft, moet degene, die een huis wil bouwen, dien grond vragen aan of koopen van het stamhoofd. Aan den mond van eene rivier zal men geen huis bouwen, want daar huizen en verkeeren de geesten. Ook gaat men niet bij groote boomen wonen, want daar verblijven eveneens vele geesten. Bij groote steenen plaatst men zijne woning niet, want zulke steenen zijn voor de menschen «taboe». Bij graven mag men wel zijn huis bouwen; immers vroeger begroeven de Savoeneezen ook hunne dooden onder de woning. Een plaats waar de bliksem insloeg, durft men niet te bewonen, want men vreest dat het zich zal herhalen. Als algemeene regel geldt op deze eilanden dat men geen huis zal bouwen op plaatsen waar vroegere huisgezinnen

Lengte doorsnede

1. Vrouwenverblijf „woei”.
2. Mannenverblijf „doeroe”.
3. Trap aan den achterkant van het huis voor de vrouwen, „langa woei”.
4. Trap aan den voorkant van het huis voor de mannen, „langa doeroe”.
5. Kopò, plaats waar gekookt wordt.
6. Onder het huis „raä mo ngarroe”.
7. Deur van het vrouwenverblijf „oeboe kelas”.
8. Deur van het mannenverblijf „oeboe kelas”.
9. Een der vele stijlen waarop de vloerbalken rusten, „geri kelaga”.
10. De vloerbalken „ae dara”.
11. Zoldervloer.
12. Balken waarop de zoldervloer ligt „dara damoe”.
13. Zolder „damoe”.
14. Stijl waarop de nok ligt „kidjoe aga”.
15. Groote stijl „tarroe”.
16. Wandje om den zolder af te sluiten „ketanga robe”.
17. Wand om de twee woonruimten af te scheiden „roehedidi”.
18. Deur tusschen beide woonruimten.
19. Nokbalk „lai banggoe”.
20. Balk der sparren „banggoe pelede”.
21. Wand aan de vrouwenafdeeling „roelaba kopo”, wordt weggestooten bij den dood eener vrouw.
22. Wand aan de mannenafdeeling „roelaba doeroe”, wordt weggestooten bij den dood van een man.
23. Stijltjes die het dak ophouden, geri. kebo akka”.
24. Vuurplaat „rao”.

zijn uitgestorven. Op Savoe heeft men deze uitzondering gemaakt, dat indien van die oude woningen niets meer over is en het gras op die plaats is opgekomen, er geen bezwaar bestaat daar wederom te bouwen. Nimmer echter zal men zijn huis plaatsen daar waar vroeger iemand verongelukt is, of op verraderlijke wijze gedood, want dat is een verboden plaats («worai do meme»).

Welnu, na al deze overleggingen eene geschikte plaats gekozen te hebben om zijne woning te bouwen, gaat men er toe over om nader te beproeven in hoeverre deze grond «koud» en geen weg der geesten is.

De eerste proef geschiedt met een stuk drogen klapper, hetwelk des avonds op het gewenschte terrein wordt neergelegd. Indien nu des morgens blijkt dat de mieren aan den klapper hebben gegeten, is het duidelijk dat deze grond niet mag gebruikt worden voor den huisbouw.

Voor de tweede proef gebruikt men een sirihblad en doet hierop eenig zout, waarna dit in het midden van het terrein wordt gelegd. Is het zout des morgens gesmolten, zoo blijkt de plaats ongeschikt.

De derde proef is in zooverre verschillend van de tweede, dat niet een sirihblad doch een blad van den «indera laksana» («kole lara») wordt gebruikt. Is de plaats afgekeurd, zoo staat er niets anders op dan een ander stuk grond te zoeken.

Alvorens tot den bouw van het huis over te gaan, brengt men een offer aan den Heer van den grond, bestaande uit een rood kuiken of een zwart haantje en een weinig gekookte rijst, hetgeen te zamen op een steentje op den grond wordt neergelegd. De bouwer spreekt hierbij:

»Moeri Rai Balla,
mai we ma ngaa ade oehoe namanoe nade,
wie mengaroe meredè paèra nade,
ngeta petiloe ri amoe keri ja pade».
Heer, die de groote aarde bewoont,
kom het hart van dit kuiken eten,
breng geluk aan deze plaats,
opdat ik het huis hier zal oprichten.

Als vasten regel geldt dat de benoodigdheden voor den huisbouw in drie dagen moeten gezocht en vervoerd worden; meer dan drie dagen is absoluut verboden uit vrees voor de straf-

bare gevolgen, die hieruit voor de zoekers en aanstaande bewoners zullen voortvloeien.

Op «made raka», pemali-dagen, mag men niet uitgaan om materialen te zoeken. Velde men b.v. op den eersten dag eenige boomen en wordt de tweede een pemali-dag, dan mag men die boomen niet meer vervoeren naar de plaats waar het huis zal gebouwd worden, doch laat men ze liggen en zoekt ander materiaal.

Alvorens uit te gaan om de materialen te zoeken, worden de werklieden «kondi» gemaakt, en tevens onderzoekt men of de dag wel «geschikt» is. Een varken, een hond en een kip worden geslacht en gezamenlijk gegeten; het hart der dieren onderzoekt men («heko ade bada») om na te gaan of de dag verboden is. De familie gaat eerst uit om eenig materiaal te verzamelen alvorens de werklieden het bosch mogen intrekken («noehoe djami»).

Bij het houthakken zijn eenige aangelegenheden waarop zeer nauwkeurig wordt acht geslagen. Indien van een gevelden boom onder het vallen de top afknapt, beteekent zulks dat degene voor wien het huis wordt gebouwd, spoedig zal sterven. Wenscht men den boom toch te gebruiken, zoo dient een hond geslacht te worden, opdat zijn bloed het gevaar afwere. Eveneens, indien de boom onder het vallen in andere boomen blijft haken, beteekent zulks dat de heer des huizes spoedig, nadat het huis gereed is, zal sterven. Na een kip en een hond te hebben geofferd, mag de boom omlaag getrokken worden.

Voor de echtgenoote van den heer des huizes gelden geene verbodsbepalingen gedurende den huisbouw, zooals weefverbod enz., hoewel zulke verboden wel in acht genomen werden ten tijde dat de echtgenoot ten strijde trok of op jacht ging.

Boomen waarin zich vogelnesten bevinden, velt men niet, want zeggen de Savoeneezen: «het geslacht zal uitsterven en de geboorten ophouden». Evenzeer onthoudt men er zich van om een boom, waarin een gat zichtbaar is, te vellen, want er zal honger in het huis komen; het gat is aan een graf gelijk.

Bij het vellen van den grooten boom om als hoofdstijl van het huis «tarroe doeroe» te dienen, offert men een kip; ook spreekt men tegen den boom. Het vleesch wordt aan den voet van den stam gelegd en de bouwer zegt: «Dit kippenvleesch is voor U, wil zegen en voorspoed in het huis brengen dat op

U gebouwd wordt. Thans verhuizen wij van deze plaats en brengen U naar de plaats waar het nieuwe huis zal staan». Nadat de boom gevallen is, bindt men een geweven buikband («wai») driemaal om den stam en daarna wordt hij weggedragen.

Gelijk reeds eerder gezegd is staat elk huis niet op zichzelf, maar vormt het met andere een complex, waarom heen een muur van steenen («poedi») wordt opgericht.

Niet naar de hoofdpalen, maar naar het aantal daksparren zijn de huizen der Savoeneezen onderscheiden, d.w.z. de sparren die tot in den nokbalk steken. Men onderscheidt huizen met vijf («wo lammi»), met zeven («wo pidoe») en met negen sparren («wo heo»). Nimmer is het aantal sparren even, want «dan zouden alle leden van het huisgezin spoedig sterven».

Ook vroeg ik den Savoeneezen waarom zij hunne huizen op palen bouwden, waarop het antwoord luidde: «kattoe kelaga, kemoeboe», d.w.z. op de palen plaatst men het offereten, want dit mag niet op den grond gelegd worden.

Onder het huis («roā me ngarroe») weven de vrouwen, in het huis («kelaga») wonen en slapen de huisgenooten en op den zolder («damoe») bewaart men het zaaizaad («wini»), de mand met de pémali-kleederen («kepepe pana») en de werktuigen om de tuinen te bewerken («koō»).

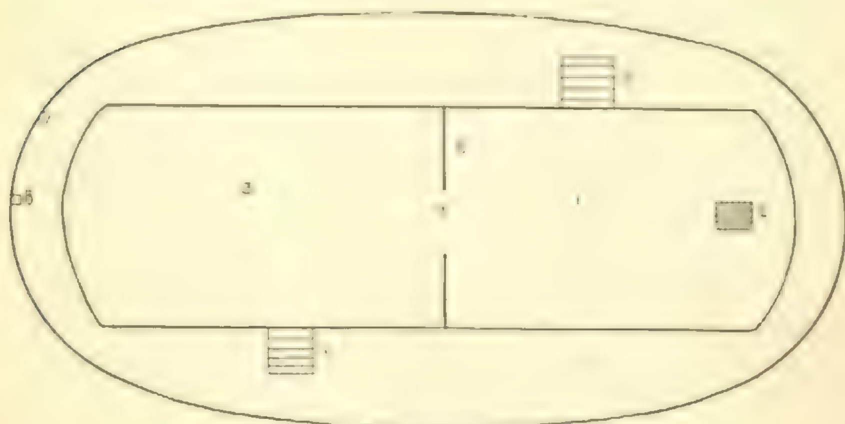
De huizen der Savoeneezen zijn altijd naar het Noorden («bodae») of Zuiden (bolouw) gekeerd. De verklaring mijner zegslieden was, dat de ligging van het eiland Savoe zulks gebood, het hoofd naar het Westen en de voeten Oostwaarts, daarom het gelaat naar Noord of Zuid gekeerd. De beide hoofdstijlen heeten «tarroe doeroe» (stijl in het mannenverblijf) en «tarroe woei»(stijl in de vrouwenafdeeling). De stijlen waarop de vloer rust, zijn de «geri kelaga», terwijl over deze stijlen balken liggen «ae dara» genaamd.

Het mannenverblijf («doeroe») is door een wand (roelaboe, roehedidi) van de vrouwenafdeeling («woei») afgescheiden. De wand aan het einde van het mannenverblijf heet «roelaboe doeroe», terwijl de wand aan het einde van de vrouwenafdeeling «roelaboe kopo» heet, omdat het achterste deel dezer afdeeling voor kookplaats dient en «kopo» genaamd is. In dat gedeelte is ook de vuurplaat («rao»).

Om in de woning te komen, staan een tweetal trappen ten dienste; een aan den voorkant («langa doeroe») en een aan de

achterzijde («langa woei») waarlangs men respectievelijk in het mannenverblijf en in de vrouwenafdeeling komt. Bij de beide trappen zijn deuren («oeba kelae») om het huis te sluiten; ook in den wand tusschen de twee woonruimten bevindt zich een deur. Oorspronkelijk werden geen trappen gebruikt, maar maakte men halverhoogte een vloertje («kelaga rai»), zoodat de binnentredenden van den grond op dat vloertje stapten om daarna het huis in te klimmen.

Het dak reikt aan de voorzijde tot twee meter van den grond, maar aan den achterkant tot slechts één meter. Dit dak rust dan ook nog op stijltjes, die buiten de eigenlijke woning staan en «geri kolo akka» heeten.

Plattegrond.

1. Vrouwenverblijf „woei".
2. Vuurhaard „rao".
3. Mannenverblijf „doeroe".
4. Trap voor het mannenverblijf „langa doeroe".
5. Trap voor het vrouwenverblijf „langa woei".
6. Wand tusschen de beide woonruimten „roehedidi".
7. Deur tusschen de beide woonruimten.
8. Stijltjes die het dak ophouden „geri kolo akka".

De zolder («damoe») is slechts boven de vrouwenafdeeling en steunt eenerzijds op een balk («dara damoe»), die weder op twee stijlen («kebie») rust. Deze zolder is aan den open kant door een wandje van gevlochten klapperbladeren afgescheiden. Dit wandje heet «ketanga rohe».

De nokbalk heet «lai banggoe», en rust op vier stijlen («kidjoe aga»). Boven den nokbalk bevindt zich de «bengoe pelede» waarin de sparren (adjoe ma'oe) gestoken zijn; deze balk eindigt soms in hoornen, maar meestal niet. Deze beide balken («lai banggoe» en «bengoe pelede») omwikkelt men met kadjangmat.

De latten, die op de sparren liggen, heeten «badoe», waarop de lontarbladeren worden gebonden. Het bindsel noemt men «akki roe lai langgi», — binden als de staart van den visch «langi».

Voordat tot het graven der gaten voor de palen wordt overgegaan, stort men suikerwater en uienwater op die plekken, «opdat menschen en dieren in het huis voorspoed en zegen zullen ondervinden».

Allereerst plaatst men de vier hoofdstijlen («doeroe») om de hoogte en breedte te bepalen. In de gaten dier stijlen leggen de Savoeneezen zilverstukken of ringen. Vroeger doodde men een slaaf bij den hoofdstijl en zijn hoofd werd in het gat geworpen. Wonderlijk is het, dat tegenwoordig zelfs niet het bloed van een offerdier in het gat wordt gestort. Bij het stellen van den hoofdstijl zegt men tot hem: «Nu wordt gij geplaatst, breng toch in dit huis voorspoed, vrede, rijkdom en lang leven.»

De nokbalk bestaat uit één stuk; bij het insteken der daksparren moet men de grootste nauwkeurigheid betrachten, want door geringe afwijking zullen «de huisgenooten later voortdurend kijven en kibbelen». De spar in den hoek van het dak (te bakka) heet de weg waarlangs de geesten komen; daarom wordt deze aan het uiteinde stevig met pelepahtouw gebonden. Indien de spar in het midden van het dak («dalloe ae» = de groote buik) verkeerd gesteld wordt en daardoor eene onregelmatige verdeeling ontstaat, zegt men dat alle bezittingen uit het huis zullen verdwijnen.

De vuurhaard («rao») bevindt zich in het gedeelte («kopo») waar de vrouwen verblijf houden. Hij bestaat uit een gevlochten mat waarop witte aarde is gestort; op eenige steenen plaatst men de kookpotten. Volgens de Savoeneesche voorstelling wordt de vuurhaard door een viertal «heeren» bewaakt, namelijk

Weo Ai, licht van het vuur,
Lado Habboe, bloem der vuurrook,
Hoera Awoe, aschverdrijver, en
Woro Awoe, aschverzamelaar.

Aan dit viertal brengt men offers, bestaande uit stukjes kippenvleesch en zegt hierbij: «Wilt gij het vuur bewaken en het brandhout bij deze plaats brengen».

Over de trap («langa») handelden wij reeds; het aantal treden is niet vast, zoowel even als oneven. Waarschijnlijk acht men het aantal treden van geen beteekenis, omdat de Savoeneezen vroeger geen trap maar een opstaandje («kelaga rai» = klein vloertje) gebruikten om het huis in te klimmen.

Als het huis gereed is, brengt men ook een offer op de trap en wel in het bijzonder voor de godin die de trap bewaakt «Beni Adji Oeli», die in de liederen genoemd wordt: «Beni Adji Oeli doke tade dara amoe». Voor de trap ligt een steen waarop men dus stapt bij het afdalen, «wo wadoe djalli» geheeten. Deze steen beschouwt men als de bewaarder van het huis, die de bewoners tegen moeite en zorgen beschermt («wowadoe tie heti'i»).

Het groote feest bij den huisbouw is dat gevierd bij het indekken der woning («boro amoe»), dan worden stieren geslacht en de arbeiders beloond. Het dekken van het dak gaat met roepen en zingen gepaard, welk gezang begeleid wordt door een voorman («mone hoda»). Terwijl de arbeiders al zingende hun werk verrichten, werpen anderen geschenken voor hen naar boven. Een feest voor allen beëindigt den huisbouw, waarna de woning betrokken wordt.

Afweermiddelen.

Op kruiswegen weten de Savoeneezen allerlei te leggen, als een kokosnoot («kewoenoe»), lontarblad, sirih-pinang, bloemen, enz. met de bedoeling om ongeval, moeiten en wraak van zich af te weren. Gelijk de wegen hier van een scheiden en naar alle kanten uitloopen, zoo zal het gevreesde kwaad op deze plaats verdeeld worden en voor de menschen ongevaarlijk zijn.

Zij, die een geest meenen gezien te hebben, teekenen een kruis op den grond, opdat zoodoende die geest daar niet meer zal passeeren.

Vuurmaken.

Op drieërlei wijzen weet de Savoenees vuur te maken. Ten eerste gebruikt hij een droog stuk hout en maakt hierin drie tot zes gaten, op wier bodem een weinig van den vezeligen

bast der kokosnoot wordt gelegd. Een stukje steekt men in een der gaten en draait dit tusschen beide handen vlug rond. Door de wrijving van het stokje in dat gat ontstaat warmte en zullen de klappervezels vuur vatten. Deze wijze van vuurmaken heet «poedoe ai».

De tweede methode geschiedt middels een vuursteen («wadoe deoe»), een stuk ijzer en eenige klappervezels. Door wrijving van het ijzer over den steen ontstaan vonken, die de klappervezels doen branden. Men noemt dit «wadoe deoe kale ai».

De derde manier gelijkt op de eerste, alleen gebruikt men daarbij een halven klapperdop en boort in dezen een gaatje waarin het stokje juist past. Met de handen draait men deze klapperdop rond, waardoor het stokje meedraait en dezelfde werking verricht als boven geschetst. Deze methode noemt men «wogili ai».

Muziek.

Bij alle mogelijke gelegenheden bespelen de Savoeneezen de gong («namangoe»), zijnde koperen bekkens; deze wijze van muziek voortbrengen wordt «wobba namangoe» of «sabba namangoe» genaamd. Een compleet muziekstel bestaat uit veertien stuks, waaronder tien bekkens, namelijk:

een groot bekken,	gaha,
twee groote bekkens,	dai dala,
een groot bekken,	leko,
twee kleine bekkens,	wope tada,
twee kleine bekkens,	woke boloe,
twee kleine bekkens,	woke redje,
twee trommels,	dere,

twee koperen borden, die met de hand tegen elkaar worden geslagen, woherangi,

De bekkens worden met een dammarstok geslagen («la lolo»). Het gongslaan bij overlijden noemt men «woba made», waarbij zes bekkens en twee trommels worden bespeeld. Ter gelegenheid van een huwelijksfeest gebruikt men tien bekkens en een trommel, hetwelk «waba elo» heet. Bij paardrennen bezigt men evenveel instrumenten als bij het huwelijksfeest, doch deze manier van slaan noemt men dan «woba pehère djara».

Hoewel in elk dorp een of meer gongspelen zijn, moet ik in het bijzonder noemen de gongs en trommels van den grondvoogd te Seba, die in een huisje bewaard worden, dat «nada ae» heet. Alvorens men tot het planten der mais overgaat, worden de instrumenten bespeeld, speciaal de trommels geslagen. Nu geldt het geloof, dat indien de trommels niet goed geslagen zijn, de oogst ook niet zal gelukken.

Bij de feestelijke gelegenheden wordt aldus geslagen:

één persoon bespeelt de «gaha» en twee «daidala»;
,, ,, ,, de «leko»;
,, ,, ,,
,, ,, ,, twee «wopetada»;
,, ,, ,, ,, «wokeboloe»;
twee personen bespelen twee «woke redje»;
,, ,, ,, ,, «dere»; en
één persoon bespeelt een «woherangi».

Bij het doodenfeest is de bezetting aldus:

één persoon bespeelt een «gaha» en een «loke»;
,, ,, ,, twee «daidala»;
,, ,, ,, twee «wopetada»;
twee personen bespelen de trommels;
één persoon bespeelt een «woherangi».

Hoewel gongslaan het werk der mannen is, zijn er tegenwoordig ook vele vrouwen die het kunnen. Oorspronkelijk werd dit alleen door de mannen gedaan, maar later interesseerden de vrouwen zich ook voor de muziek.

Dansen.

De dans, speciaal de kringdans, heet op Savoe in het algemeen «pedoa». Een voorzanger zingt en de dansenden antwoorden of vallen in op hetgeen hij al zingende verhaalt. Donselaar zegt hiervan in genoemd tijdschrift: «Een geliefd volksspel is het «pedoa». Hierbij scharen mannen en vrouwen, knapen en meisjes zich in eenen kring, waarbij ieder de handen, met uitgestrekte armen, op de schouders van zijn nevenman, ter rechter- en linkerzijde, laat rusten, zoodat de kring van boven wel gesloten is, doch overigens tusschen de personen eene kleine ruimte open blijft. Op de voeten is een van bladeren gevlochten mandje of zakje vastgehecht, dat voor de helft met kleine steentjes of inlandsche groene erwten is gevuld. Een voorganger begint den

zang, waarbij de overigen telkens in koor invallen. Inmiddels draait de kring zeer langzaam rond, terwijl men de maat slaat, door het gelijktijdig en regelmatig stampen met de voeten, waarbij de steentjes of erwten een dof doch hoorbaar geluid geven in de droge bladerzakjes. Allengs wordt de zang vlugger, en in gelijke mate versnelt zich het draaien van den kring en het stampen der voeten».

Als bijzondere dansen onderscheidt men:

«Djari», een dans waarbij allen in een kring staan en elkander bij de schouders vasthouden.

„Tede", waarbij de dansenden hun rechtervoet naar voren schuiven en de voorganger zijn zang aanvangt. Zoo schuift de kring langzaam rond.

«Tjalla», de dansenden strekken hunne armen en houden elkander zoo bij de handen vast; men blijft op zijne plaats staan, maar stampt regelmatig op de wijs met den voet op den grond.

«Keoere» («pegedle»), een dans waarbij gesprongen en getrokken wordt, terwijl de zang vrij is en men met allerlei zelf gefantaseerde liederen zich vermaakt.

Het aardige van de Savoeneesche dansen is, gelijk gezegd, dat de deelnemers en -neemsters kleine mandjes met steentjes of groene erwten aan de voeten hebben gebonden. Hierdoor ontstaat zoo een rhythmisch geluid dat den toeschouwer bekoort bij iederen stap dien de dansenden doen.

Behalve ter gelegenheid van het feest «boei ihi» dansen de Savoeneezen des avonds tot zonsopgang toe. Alleen op genoemd feest, waarbij kleeren, beesten, erfstukken, enz., naar buiten worden gebracht om te luchten of te reinigen, danst men overdag. Ook dansen de Savoeneezen niet gedurende het geheele jaar, doch slechts tijdens de maanden «daba», «bangaliwoe» en «a'a», maar halen dan hunne schade dubbel en dwars in. Het zijn ongeveer de maanden Mei, Juni en Juli. (Zie voor Savoeneesche tijdrekening J. K. Wijngaarden in Meded. Ned. Z. G. 36 (1892) pag. 16—33). In de andere maanden is het dansgenoegen verboden en hangt samen met de vereischte rust voor het te velde staande gewas enz. In Koepang, de hoofdplaats van het gewest Timor en Onderhoorigheden, met een gemengde bevolking, stoort men zich niet aan die verbodsbepaling; men beoefent geen landbouw, dus behoeft men geen vrees voor de gevolgen te hebben. Elken avond met maanlicht

dansen de Savoeneezen van deze plaats hunne ronde-dansen tot den vroegen morgen, alsof er geen werkdag aanstaande is.

Opgemerkt moet worden, dat tijdens het dansen geen gebruik van muziekinstrumenten wordt gemaakt, doch het gezang en de rhythme door den voorzanger («mone pedjo») wordt geleid. Hij staat daartoe in het midden van den kring. Voor zijne leiding ontvangt hij een geschenk van den heer des huizes, die het feest geeft, b.v. een weefsel, klappers en dergelijke. Daarvoor bezingt hij in zijne zangen de heldennamen van den gastheer of van diens paarden en hanen.

Hanengevechten.

Bekend zijn op Savoe de hanengevechten («pemalli manoe»). Ik liet mij door Savoeneezen inlichten over deze sport en kreeg het volgende historische resumé.

In den ouden tijd leefden de Savoeneezen voortdurend in oorlog; de menschen van het Noorden streden tegen die van het Zuiden, ja elke plaats vocht tegen de andere. Daarom is in elk dorpencomplex eene plaats («nada») waar de vrede werd gesloten en de offers gebracht. Later toen de oorlogen ophielden, gebruikte men die vredesplaatsen voor andere doeleinden, namelijk om hanengevechten te houden. Zoo was er ook strijd en kostte dit geen menschenlevens!

Behalve een vechtersbaas van een haan, is een klein mesje en eenig garen noodig om dit aan de sporen van den haan te binden. De eigenaars nemen plaats: de eene «nada» aan de «bovenzijde» («dodido») en de andere («rahi») aan de onderzijde («do wawa»). Hierna laten zij hunne hanen los en vindt de strijd plaats. Het feest wordt geopend door een persoon, «manekia» genaamd, die zijne hanen eerst laat strijden, waarna allen mogen deelnemen.

Op groote feesten mag er niet om geld gewed worden; slechts is de overwonnen haan het eigendom van den overwinnaar. Tegenwoordig is het hanenvechten ontaard in weddenschappen, waardoor het een ander karakter heeft gekregen dan het oorspronkelijk had.

Spelen.

Als spelen der kinderen («pemanga») noem ik de volgende: «kewaddji aroe», springen over een der stampers van het rijst-

blok. Twee stampers worden in den grond geplant en daarover moet men springen.

«kewaddji dari», touwspringen. Twee kinderen zwaaien een touw en anderen springen er in.

«tabba tadaka», de gong van lontarpitten slaan. Dit is een spel dat in Messara eens per jaar gespeeld wordt. Twee lontarpitten doorboort men en rijgt ze aan een touw; hiermede worden andere kinderen geslagen.

«pepahhi wonaka», de tol werpen. Om een houten tol draait men een touw, die daarna wordt weggeworpen.

«pegala», hardloopen. In het midden van een speelterrein trekt men een streep; eenigen bewaken de streep en anderen pogen deze te passeeren en moeten zorg dragen niet gegrepen te worden.

«pewoeni», verstoppen. Eenige jongens moeten zich verschuilen en anderen trachten hem te vinden.

«pepahhi dèa», steenen met den voet werpen. Eenige rijen steenen legt men neer en daarna moet een jongen, op eenigen afstand hiervan, probeeren de steenen te raken, door op zijn voet een steen te leggen en naar de geordende steenen te werpen.

«pewoeni gadi», een in de aarde verborgen ring steken. Men verstopt een van bladeren gevlochten ring in de aarde; daarop moeten anderen met behulp van een stok probeeren dezen ring uit de aarde op te wippen.

«pela'a wowadoe», steentjes met de hand spelen. Men neemt twintig steentjes op den rug van de hand, werpt die omhoog zoodat ze naar de aarde vallen, terwijl er één steentje weer moet opgevangen worden.

«pela'a wopakalae», met een vrucht spelen. Men legt een zeevrucht op den voet en poogt deze zoover mogelijk te werpen.

«kewadjoe keA», schommelen. Een touw tusschen twee boomen gebonden vormt een schommel waarmede men zich vermaakt.

«pehahi», met steenen werpen. Dit spel speelt men op het feest «bagarae» genaamd.

«peloeroe», worstelen. Wordt op het zand gespeeld; wie het eerst valt heeft het verloren.

«pemalli manoe roe lolo», hanengevecht houden met «djarak»-bladeren. Aan de voeten bindt men «djarak»-bladeren en steekt hier doornen in; vervolgens vechten de knapen als hanen.

Raadsels.

Een aantal raadsels («pepèle», «pepoeloe») sommigen door schoolkinderen, anderen door volwassenen opgegeven, vinden hieronder, ter kenschetsing van Savoeneesche gevatheid een plaats.

1. Maddoe ra rena, maddoe ra ana'.
De moeder eet, de dochter eet.
Kaddji.
Kleine vijzel met beitel om de bestanddeelen van een «sirih»-pruim fijn te maken.

2. Keri rohe ne-ina ne ri ana ne, haoe bèla.
Wanneer de moeder door haar kind wordt gewreven, komt licht naar buiten.
Giroe ai.
Vuur (d.w.z. vuur dat door wrijving verkregen wordt).

3. Wobbe padi, lakka pa djaoe.
Sla hier en het raakt in de verte.
Kepo.
Een geweer.

4. Tahelèo do oemoe, ta narro dae do.
Het wordt dichtbij gezien, maar als men er overloopt is het ver.
Roedjara.
De groote (vanwege het Bestuur aangelegde) weg.

5. Ki kehabba wila boenga, titoe ne padji ne.
Wanneer de bloemen ontluiken, staat de banier.
Djara.
De staart van een paard, dat zijn gevoeg doet.

6. He daoe ina ngahe daoe ana,
kinga wobbe ne ina ne ri
ana ne, tangi ne ina ne.
Er zijn een moeder en een kind,
wanneer de moeder geslagen wordt door het kind, huilt de moeder.
Wokedo.
De klok (geslagen door den klepel).

7. Loeloe dappi ngatti laoe,
terae djawa woe boenga dai ma dae.
Een gerolde mat van de zee,
een maisbloem tot het strand.

Nawa.
Golven.

8. Era hewoee ei lobo, padara ei na enne
moeri heke poee adjoe; pokolo adjoe na enne
era he ngioe do lila nga?
Er is een meer, in dat meer
leeft een boom, op dien boom
is een vogel. Wat is dat?
Lampoe.
Een lamp (d.w.z. een petroleumlamp).

9. Toetoe deka ti de, la dalloe dai Namohai.
Kakelt hier, legt het ei in Namosain.
Kepo.
Geweer dat afgeschoten wordt.

10. Papa ti dai, papa ti dida, gerao pa telora.
Een plank beneden, een plank boven, zonsverduistering in het midden.
Behi terika.
Een strijkijzer. (In Indie gebruikt men strijkijzers waarin zich het vuur bevindt).

11. Karri dakka Goeroe, boele do hedaoe he ana hekola;
Karri dakka Njora, makke do ta kire.
Wanneer de onderwijzer komt, zijn er geen schoolkinderen.
Wanneer zijne vrouw komt, dan is hun getal niet te tellen
Lodo; Warroe.
De zon en de maan. Als de zon er is, ziet men geen sterren; wel s'avonds wanneer de maan schijnt.

12. Era ne hedai hehola, ngae ri daoe hewoee
rai Hawoe, alle do ta ngae.
Er is slechts één stuk vleesch, heel het eiland
Savoe eet er van, en er blijft altijd van over.
Roedjara ae.
De groote weg. (Alle Savoeneezen loopen en rijden er over, maar de weg blijft.)

13. Era hedaoe dooe ae. Ki haoe no, dai
daoe hari-hari tahe leo.
Er is een Vorst. Wanneer hij komt,
willen alle menschen hem zien.
Hero.
De regenboog.

14. Ke ne roa, dje halle ri geri,
Boeke ne hoeri, dai daoe tahe leo hari-hari.
Er wordt een gat gegraven, vervolgens een paal geplant.
Uitnoodigingsbrieven geschreven, alle menschen willen kijken.
Do made.
Een doode begraven.

15. Era ne kapa hewoee nga woee lai loedoe,
ngae ne karo, hore ne lai loedoe.
Er is een schip geladen met rijst,
de zakken worden gegeten en de rijst weggeworpen.
Wo hango.
De papajavrucht. (De vele pitjes werpt men weg).

16. Era ne daoe keraa daoe nga'a tenai woee-woee we.
Er is een mensch die slechts de ingewanden eet.
Djadjaoe.
Het zout.

17. He ngioe woe wabba ani pahe woee ai lobo.
Een krokodil houdt verblijf in een meer.
Weo, oeba.
De tong in den mond.

18. Kinga tobbe wawi domedi haoe dora,
kinga tobbo wawi do poedi haoe ra.
Wanneer het zwarte varken gedood wordt komt er geen bloed,
wanneer het witte varken gedood wordt komt er bloed.
Koeoe.
De nagels.

19. Era he woee namada,
taheleo ngadi do daoe.
Er is een oog,
gebruikt men het, dan kan men nog niet zien.
Daloe manoe.
De dooier van een ei. (Het oog van een ei).

20. Domada kodo-kodo padai do kappoe badida.
Rauw beneden, aangebrand van boven.
Kolo koeoe.
De top van eenen vinger.

21. Kerri tawoete addo li (bara) moa, kerri tahalla addo.
Ingepakt en toch geen zending, geplant en toch geen korrel.
Do made.
Een doode.

22. Era he daoe daoe, tao amoe rohelai pipa we.
Er is een mensch, die zijn huis van een enkel «pelepah»-touw bouwt.
Morake.
De spin.

Eed.

Den eed noemt men op Savoe «pehoro koko manoe». Wanneer iemand met een ander een twistzaak heeft, b. v. over een stuk land, dan moet hij voor den vorst, rijksbestierder en het stamhoofd een eed afleggen om zich te rechtvaardigen of zijn goed recht te bepleiten. Hij neemt daartoe een rooden haan, een stuk hout en een klein hakmes; vervolgens legt hij den hals van de kip op het hout, terwijl hij na drie maal op den grond gestampt te hebben, zegt:

«Rai, Rai, Rai! Rai ballo heo!
Kita djinge kita djaddji era oee Rai!
Herobo dara rai, keroeba dara rai,
Aoe do bala oeba, dohaoe, dji.
Boei lodo, mata madda pano».

Aarde, aarde, aarde! Negen lagen der aarde!
Indien ik de waarheid niet spreek, de aarde is er!
De aarde worde week en zacht,
de mond der aarde, die ons allen draagt, opene zich.
De zon valle en de avond scheure (m.a.w. spoedig sterven) indien ik lieg.

En daarna:

«Adji mone talloe, Ratoe mone appa,
boei lodo mata madda pano do
lihoe do pagga do ara do mali».

Moge «Adji», die drie broeders heeft,
en «Ratoe» die er vier bezit
U bewaken en beschermen.

Hierna kapt hij met een hak den hals van het dier af. Hij, die het eerste sterft, blijkt later de schuldige te zijn.

Een andere eed is die de vorst bij zijne troonbestijging («hoepa dede doae ae») zegt. Een weinig aarde, arak, een looden kogel en kruit worden in een glas gemengd, waarna hij zegt:

«Game goge rina deke, karri djadjidji, karri hihoe, made boei lodo, mate madda dai do la hobo la ke habba». Het water van dezen eed werke in mijn buik; wanneer ik de bevelen overtreed en onrechtvaardig oordeel, zal de zon vallen en de avond scheuren en ik geen zegen in mijn leven ondervinden.

Hierna drinkt hij het glas leeg.

Om uit te maken of iemand aan een of andere zaak schuldig is, staan den Savoeneezen allerlei manieren ter beschikking, waarvan ik een drietal wil noemen.

Ten eerste «Hioe owe».

De onderzoeker plukt een blad van een pas ontloken lontarboom en scheurt dit in vieren, bindt de vier stukken losjes aaneen, en vindt ten slotte evenzoo de beide uiteinden, zoodat hij een ring verkrijgt. Hierna wordt vastgesteld, dat, indien straks alle vier stukken losspringen de aangeklaagde onschuldig is; laten echter één of twee stukken los, dan is hij schuldig. Vervolgens blaast de onderzoeker op de vier los-aaneengebonden stukken blad, waarna de uitslag blijkt.

De tweede manier heet «Heleo dalloe».

De onderzoeker neemt een ei en maakt hier een klein gaatje in, daarna gluurt hij door dit gaatje naar binnen. Ziet hij nu in dit ei den aangeklaagde (zijn «ziel» zegt de Savoenees), dan blijkt hij schuldig.

De derde manier: «Peperoe behi pana», geschiedt met een mes of hakmes. Dit wordt door den aangeklaagde zoolang in het vuur gehouden tot het rood is; daarna zweert hij bij hemel en aarde. Is nu zijn hand geschroeid, dan blijkt hij schuldig aan hetgeen waarvan hij verdacht werd.

Landbouw; offers.

Bij de beschrijving van den landbouw («pemane worai wowadoe») behooren eenige mededeelingen over Savoeneesche feesten die hiermede in verband staan.

I. «Nga'a Poeroe Hogo».

Dit is eene offerhandeling vóór den aanvang van de bewerking der lontarboomen. Een varken wordt geslacht en het vleesch gegeten, zoowel door de mannen die dagelijks in de boomen klimmen om het vocht te verzamelen, als door de vrouwen die suiker koken, het brandhout verzamelen enz., kortom door allen die er aan arbeiden. Een gedeelte van het vleesch legt men bij

den vuurhaard waarop de suiker zal gekookt worden, ook al de werktuigen, die bij de lontar-bewerking gebruikt worden, wijdt men of beter gezegd «voedt» men. Na den maaltijd wordt een mandje met de spijzen in den lontar-boom gehangen, opdat hij veel vrucht zal geven.

II. «Bagarae».

Hierbij beduelt men den vuurhaard «koud» te maken na het suikerkoken. Een varken (of geit) wordt geslacht en het vleesch alleen door de huisgenooten genuttigd; andere personen mogen hieraan niet deelnemen. Het hart en de lever van dit dier hangen de mannen voor een gedeelte bij den hoofdstijl van het huis en de vrouwen leggen het andere deel op den zolder; hierna gaan allen in de rivier baden. Thuisgekomen dekt men den vuurhaard af, zoodat er geen suiker meer op gekookt mag worden. Het overgebleven vleesch nuttigt men den volgenden dag, terwijl 's avonds het «pepahi»-spel gespeeld wordt.

III. «Koöma».

Het wijden der werktuigen voor den landbouw alvorens hen van den zolder naar buiten te brengen. Allereerst wijdt de grondvoogd zijne werktuigen, terwijl den volgenden dag deze handeling door allen in hunne eigen huizen wordt verricht.

IV. «Djallima».

Nadat de akkers zijn schoon gemaakt, gaat de «waarnemende» grondvoogd rond met eene kleine «gong» als teeken, dat de akkers schoon zijn en de arbeiders behooren te wachten. De grondvoogd vermengt thans in eene groote mand de maïs en erwten, die hij zal planten. De Savoeneezen planten namelijk deze beide gewassen op eenen akker door elkaar. Den volgenden dag mag de «poeloddo», de helper van den grondvoogd zijne gewassen vermengen, en eerst den derden dag is dit aan de andere dorpelingen geoorloofd. Hierna gaat men tot het planten over, ook weer in de genoemde volgorde. Ten slotte slacht men een varken of een geit welks vleesch genuttigd wordt; de mannen leggen hiervan bij den hoofdpaal, de vrouwen brengen het offer op den zolder. Het einde is dat allen in de rivier zich baden.

V. «Hangadimoe».

Dit is het erwtenfeest. Wanneer de erwten bloeien, brengt men een offer, bestaande uit varkensvleesch, opdat de erwten veel vrucht voortbrengen. Zijn de erwten rijp, dan plukt men

eerst de erwten, die het eerst op een afgescheiden plekje waren geplant. Deze eerstelingen worden gekookt en een gedeelte met varkensvleesch in een klapperdop gedaan, waarna dit door de rechter dorpspoort naar buiten wordt geworpen; de overigen eten de bewoners. Na deze handeling gaat men tot het oogsten over.

VI. «Bangaliwoe».

Eene offerhandeling met drieledig doel, namelijk ten nutte van den sirih-tuin («nga'a doka wennji»), de schaapskooi («doda kii») en de karbouwenkraal («doka kebao»). Een varken wordt geslacht en van het vleesch legt men behalve in de genoemde drie plaatsen ook in de etensbakken der dieren alsmede in het mannenverblijf. In dit verblijf komen ook de herders, die de schapen en karbouwen hoeden om gezamenlijk te eten; na afloop worden zij met klapperolie overgoten.

Omdat de karbouwen ook met deze olie overgoten worden, noemt men hen dikwijls «olie» («ei langa»). Met dansen («pedoa») besluit men dit feest.

Den volgenden dag slacht men dieren voor het feest genaamd:

VI. «Boei ihi» (het lichaam overgieten).

Nadat het vleesch en de rijst gekookt zijn, legt men pisangbladeren in het mannenverblijf neer en legt op ieder blad een pisang- en sirih-vrucht. Evenzoo worden deze beide vruchten gelegd op de graven, de rijstmanden, het verfvat, de suikerpotten, het weefgetouw, slaapplaatsen, de «kepepe pana», enz. enz. Hierna zet het gansche gezin zich aan den maaltijd, waarna men zich met dans en spel tot den ochtend vermaakt.

Onderwijl is een watervat (van lontar-blad vervaardigd) gevuld met uien-, suiker- en klapperwater, hetgeen ten slotte over de dansplaats wordt uitgestort, waarbij men zegt: «Thans eindigt het dansen, laat er vrede en voorspoed in de huizen en in het dorp zijn». Dien ochtend worden alle kleêren en bezittingen uit het huis gebracht om in de zon te drogen; ook de gouden en zilveren versierselen hangt men buiten. Nadat alles drie uren lang in de zon heeft gehangen, wordt het weder opgeborgen, hetgeen evenzeer met een offer, bestaande uit erwten en vleesch, gepaard gaat. 's Avonds vermaken alle ingezetenen zich met het kijken naar de hanengevechten.

VIII. «Hole».

Na den maisoogst verzamelt men in het dorp mandjes uit de verschillende huizen en hangt deze aan een stok om weggedra-

gen te worden. In deze mandjes bevindt zich allerlei vuiligheid, als korstjes van wonden enz. Deze worden in de rivier geworpen, waarmee men bedoelt allerlei ziekten van zich te werpen.

Over de afkomst der gewassen op Savoe teekende ik het volgende verhaal op.

«Poelodo», heer van de zon, zond zijne dochter, «Be Lodo», naar de aarde; zij daalde neer te Tenwoe in het landschap Seba. Later zond hij mannen naar zijne dochter om haar o.a. roode rijst te brengen. Be Lodo ontving deze zending en plantte de rijst, zoodat alle hare nakomelingen de rijst kennen. Behalve de rijst ontving zij ook van haren vader een rood varken, roode mais, een klapper en erwten. Wat de roode mais aangaat, zijn de Savoeneezen gewoon die bij dooden- en trouwfeesten te stampen en den gasten voor te zetten. Deze gaven van Poelodo, namelijk de rijst, mais, erwten en de klapper noemen de Savoeneezen «nini lepe». Bij het huwen moet de bruid ook de zaden dezer gewassen met zich naar het huis van haren echtgenoot brengen.

Voor den regentijd worden de akkers schoon gemaakt; de sawahs laat men eerst onderloopen alvorens ze te bewerken, de rijstplantjes zijn echter reeds in het kweekbed gezet. Men kent op Savoe alleen de rijst van sawahs, niet van droge gronden.

In de maand «koôma» worden de akkers schoon gemaakt en na het vieren van het «djallima»-feest de mais («terae») en erwten («keboei») geplant.

In den akker is van te voren in het midden een steen geplaatst, «wo wadoe toeroe». Komen de planters nu op het veld met de gewassen, dan zetten zij hun mand op dien steen en nemen voortdurend met kleine mandjes een hoeveelheid uit die groote mand om te planten. Allereerst maakt men drie gaten in de aarde vlak bij dien steen en plant hier eenige korrels in, vervolgens doet men hetzelfde aan de vier hoeken van den akker. Evenzoo plaatst men aan de vier hoeken een stok («kedoee he riwo») en hangt hier drie kleine mandjes aan gevuld met roode rijst, mais en erwten, hetgeen men de vogels aanbiedt om te eten, opdat zij hetgeen geplant is met rust zullen laten.

Het planten neemt thans een aanvang. Vanaf het midden («wo wadoe toeroe») werkt men naar de zijden toe en maakt de gaten («koedja»), middels een stok met een ijzeren punt («kekoedja»). Zwijgende gaat men steeds onder het werk voort,

want door te spreken zou men de gewassen verschrikken («bote kewoto bote»); ook is het verboden een wind te laten. Zondigen tegen dit gebod beteekent dat de vogels, muizen en mieren de granen zullen vernielen en rooven.

De akkers zijn op Savoe niet ommuurd, maar de beesten sluit men op, de varkens in hun hok, de karbouwen in de kraal, terwijl de paarden worden vastgebonden. Zoo ontkomt men vele moeiten waaraan b.v. de Roteneesche landbouwers voortdurend bloot staan.

Andere verbodsbepalingen, die gelden gedurende den tijd dat het gewas op het veld staat, zijn:

In het huis mag geen gerucht gemaakt worden en onder het huis («roā me ngarroe») niet worden geveegd.

Bij het baden in de rivier mag men niet met zijne handen het water slaan; een spelletje dat badenden gewoon zijn te doen.

Er mogen geen dieren voor een doodenfeest geslacht worden.

Deze bepalingen te overtreden, veroorzaakt dat de bloemen of vruchtboomen van het gewas niet gedijen, afvallen of door de «walang sangit» (een soort van lang, grijs torretje, dat een stinkende lucht van zich geeft en veel schade doet aan de rijstvelden) worden opgegeten.

Slechts eenmaal worden de akkers schoongemaakt, «bari ma», den grond omkeeren. Aangezien de erwten eerder dan de mais rijp zijn, worden deze het eerst geplukt. Men vlecht vijf mandjes, één voor het midden en vier voor de kanten, en vult alle met erwten, rijst, vleesch en reukwerk. 's Avonds bindt men een mandje aan de mais- en erwtenstammen in het midden («wo wadoe toeroe»), hetgeen «oedjoe ma» heet, d.w.z. «binden opdat zij niet weggaan», evenzoo aan de vier hoeken van het veld.

Den volgenden ochtend komt men met een groote mand, versierd met lontarbladeren en «roehelama», d.w.z. kruiselings gebonden bladeren, alsmede kleinere mandjes. Deze groote mand plaatst men op den steen in het midden van het veld waarop een mat gelegd is. Onder deze mat bevindt zich een offer, bestaande uit rijst, vleesch en reukwerk, waarvan in al de mandjes wat gelegd wordt. Van de groote mat heet het, dat zij niet meer verplaatst of bewogen mag worden. Vervolgens bindt een ieder een klein mandje («hopē njama») om het middel en gaat aan het inzamelen van den oogst. Elke keer dat het mandje vol is, ledigt men het weer in de groote mand op den «wo wadoe toeroe». Het dorschen geschiedt met de voeten.

Bevindt zich in een peul een dubbele vrucht, zoo brengt men een offer uit varkensvleesch bestaande, want dit beteekent dat er iemand zal sterven. Het nalaten van dit offer straft zich zelf, omdat het volgend jaar de oogst zal mislukken. Deze erwten mogen niet met de andere vermengd worden, maar men legt ze afzonderlijk op den zolder.

Is de erwtenoogst in de groote mand gestort, dan brengt men haar naar huis. Het toonen van verwondering, uiten van schrik, enz. is streng verboden, want de kracht der erwten zal verdwijnen.

De Savoeneezen oogsten van s'morgens ongeveer zes uur tot s'middags drie uur. Indien men nu zijn gevoeg wil doen, moet men zijn mandje eerst op den steen in het midden van den akker zetten. Als algemeen gebod geldt dat niemand de voorzijde van de sawah of akker mag passeeren terwijl men aan het oogsten is; overtreding wordt met het betalen van een varken of een kip gestraft.

Hetgeen over den erwtenoogst gezegd werd, geldt evenzeer van dien der maïs en rijst. De eerste maïs- of rijsthalmen legt men in een klein mandje en noemt ze «woeri wini», het voornaamste gewas. Op den laatsten dag van het oogsten, brengt eene oude vrouw de «woeri wini» huiswaarts en zet dit bij den stijl «kidjoe aga». Offers bestaande uit vleesch en rijst worden er aan gebracht.

Voordat met de irrigatie der sawah wordt aangevangen brengt men aan twee goden een offer; ten eerste aan «Ketonga», hij die het water naar de sawahs brengt en op de bevloeiing toeziet; ten tweede aan «Beni-Bo», zij die het water op de sawah ontvangt en er op past.

Iedere sawah-eigenaar brengt voor zichzelf deze offers, vleesch van een rood varken of van een kip, aan den oever bij den mond der rivier.

Ook aan bronnen brengen de Savoeneezen offers, want ze worden als gewijde plaatsen beschouwd. Ontdekt men een paling («dannoe») in een bron, dan ziet men deze voor den heer van de bron aan. Daarom brengt men de overblijfselen van garen na het weven van een «slimoet» of «saroeng» bij zulk een bron «als ware het goud en zilver» ten dienste van die paling. Dat garen noemt men daarom «tai mèla».

Volgens het verhaal is in het landschap Timoe eene bron te vinden «ai mada loei maggoe» genaamd, waarin zich een visch

met vangarmen, een soort inktvisch, moet bevinden. Wanneer men nu dezen visch overdag ziet en van deze ervaring aan een ander mededeeling doet, zal deze laatste niet lang meer leven.

Rivier-palingen mag men vangen, maar die uit bronnen niet. Voor de vrouwen hebben deze dieren eene bijzondere aantrekkelijkheid, n.l. als «haargroeimiddel». Men snijdt den staart van de paling af en legt deze in de zon te drogen, deze uitgedroogde staart wordt daarna fijngestampt en met drogen klapper vermengd, met welk mengsel de haren worden ingewreven, nadat de uiteinden der haren met een steen zijn afgeslagen.

Nadat de sawah onder water gezet is, worden de karbouwen hierheen geleid om den grond te treden. Den ploeg kent men niet; trouwens de vele steenen, die in de akkers worden aangetroffen, verhinderen practisch het gebruik van dat werktuig. Daarom moeten de logge karbouwenpooten het werk doen; men brengt ze in het onder-water-geloopen-land, zoodat het gras vertrapt en de aardkorst omgewoeld wordt. Voordat de karbouwen in de sawah komen, slacht men een varken, welks vleesch echter niet gekookt maar geroosterd wordt, want den eersten keer, dat de karbouwen in de sawah loopen, vertrappen ze slechts het gras en zegt men van dezen eersten arbeid: «pe bei djoeoe». Afhankelijk van de grootte der sawah, duurt dit één tot drie dagen.

De tweede keer, dat de karbouwen dezen arbeid verrichten, heet «pe meddje ma» de aarde verbrijzelen. Zoowel de eerste als de tweede maal brengt men de karbouwen in het veld en laat hen voortschrijden zonder zich aan de richting te storen waarin deze dieren loopen. Nu gebeurt het wel, dat na deze beide bewerkingen er een stuk grond is, dat weer opwerkt, de aarde graaft men dan met een breekijzer («oeda») af en bezigt die tot het aanleggen der sawahdijkjes. Het maken dezer dijkjes heet «dama tie».

De Savoeneezen onderscheiden tweeërlei soort sawahbeplanting; de eerste «pe dara», waarbij men kweekbedden aanlegt om later de jonge rijstplantjes van hieruit op de sawah over te planten, de tweede, «are liba», waarbij het zaad eenvoudig over de sawah wordt uitgestrooid. Bij de eerste manier van werken maakt men een kweekbed («dare»), dat gedurende twee nachten onder water wordt gezet. Een maand na het planten trekt men de jonge plantjes met wortel uit de «dare» en plant ze in de sawah

over. Dit uit- trekken heet «bita ana», het overplanten «melari are»; de jonge rijstplantjes heeten «ana pa dare». Zijn ze pas opgekomen dan noemt men ze «ana ngoetoe hammoe beni», gelijk aan de haarkam eener vrouw, tegen den tijd dat ze overgeplant kunnen worden «ana ngoetoe hammoe mone», gelijk aan de haarkam van een man. Het zaaien en overplanten der jonge rijstplantjes is het werk der vrouwen.

Alvorens de rijst op de sawah wordt overgeplant of het zaad uitgestrooid, brengt men een offer op den steen in het midden van het rijstveld, bestaande uit het vleesch van een varken, karbouw of paard. Dit vleesch wordt verdeeld onder en gegeten door de mannen, die op de sawah zullen arbeiden.

Tegen den tijd dat de rijst bloeit, doodt men een varken en een geit als offer, wat genoemd wordt «hapo hoboe», allen eten van dit vleesch. Van nu af aan geldt de strenge bepaling dat men geen geluid of gerucht mag maken, waardoor de rijst zou kunnen verschrikken.

Is de oogsttijd genaderd, dan bouwt men dicht bij het rijstveld een hutje dat «léo gattoe are» genaamd is. Een mat, manden, wannen, enz. vormen den inventaris, de mat wordt voor het huisje uitgespreid, terwijl men er eenig reukwerk op legt «opdat de rijst zal vermeerderen.» Een varken wordt geslacht en van dit vleesch doet men een gedeelte in een mandje, brengt het bij den steen in het midden der sawah — «wo wadoe toeroe» — en bindt het aan eenige daar staande rijststengels, zeggende: «Thans zijt gij gebonden, wil nu niet vluchten en elders heengaan» Evenzoo bindt men zulke mandjes aan de vier hoeken van het rijstveld. Het oogsten neemt thans een aanvang.

Wanneer op een dag minder rijst geoogst wordt dan op den daaraan voorafgaanden, zeggen de Savoeneezen dat de eigenaar van een andere sawah de rijst naar zich heeft geroepen. Daarom brandt men welriekend reukwerk, opdat de rijst wederom naar zijn rijstveld terugkeere.

Bij het oogsten zijn de vrouwen met een groote mand gewapend, die zij op het sawahdijkje zetten, terwijl de rijststengel met een mesje op ongeveer twee d. m. van de aar wordt afgesneden. Vroeger sneedt men den halm met een stuk van den klapperdop af. Is de mand vol, dan stort men die op een mat uit; iedere plukster heeft een eigen mat. Zij treedt de aren met de voeten, om zoo de rijst daaruit te bevrijden («kedoeli»).

Gedurende het oogsten is het voorbijgangers verboden den voorkant der sawah te passeeren, op straffe van een varken of kip als boete te moeten betalen. Het is geen bezwaar, dat er meer wordt afgesneden dan gedorscht; de gedorschte rijst legt men op de groote mat voor het hutje («leo gattoe are») om te drogen, en wordt daarna in het huisje verzameld.

Is het oogsten klaar, dan vult men de rijst in groote manden en laadt deze op paarden. Zijn de paarden gehuurd, dan moet de verschuldigde huur met vleesch voldaan worden. Bij het binnenbrengen van den oogst slacht men wederom eenige beesten; bedraagt het aantal manden dertig, zoo slacht men drie varkens. Helpers en paardenverhuurders ontvangen daarvan hun deel.

Het begeleiden van den oogst naar huis geschiedt onder vroolijken zang en gejuich; men zingt:

«Meddi neme ngao, mahi neme ngadje
Rowi bani adji woeè, doke taoe dora amoe
ngatti lada lere tie, hakkoe ege ngoeroe hoka
kire ngahoe djara, ngatti lobo ma are».
Een eed wordt afgelegd en verklaard
door de vrouwen, dat de grootheid in het huis
komt van de sawah en de dijkjes, het wordt gerekend
met tientallen mannen, met honderden paarden, gebracht
van de sawah.

Bij aankomst maakt men de paardenvrachten los en zet de manden op den grond. Nadat een rood varken als offer voor de manden is gebracht, mag men de rijst in huis brengen. Een mand wordt afzonderlijk gezet («keroekoe wini») en naar den zolder gebracht; men zegt tot haar:

«Bale ke ooe ti pada time radda,
hake tabbo wawi natta manji
ta hapo, tape nette ke oe, tape hae
la damoe dida, para dida».
Gij zijt teruggekeerd van het veld en het bosch,
daarom is het dikste varken geslacht
om U te ontvangen, koud te maken, en te brengen
boven op den zolder, het bovengedeelte van het huis.

Hierna mag men overgaan tot «het sluiten van het huis» («halloe amoe»), d.w.z. te verhinderen dat de rijst het huis zal verlaten. Een beest wordt geslacht en bestemt men een gedeelte

van dit vleesch ook voor «beni teba, beni pelakoe, tai mara, poeloe mara», mooie namen voor ratten en muizen, om te voorkomen dat deze dieren van de rijst zullen stelen. [1])

De Lontarpalm («doee»).

Men onderscheidt hier twee soorten lontarpalm, namelijk de mannelijke, «kalli mone» met langwerpige vruchten, en de vrouwelijke «kalli beni» met ronde vruchten.

De verschillende werktuigen bij het bewerken der lontarpalmen benoodigd zijn:

«Ngapi», een klem vervaardigd van twee aan elkaar gebonden stukken hout, het een langer dan het ander.

«Toedji atta doee», een scherp mes, dat gebruikt wordt om schijfjes van de vruchten af te snijden, dit mes zet men aan op een slijpplank («palla») en bezigt hierbij fijn zand («keshe»).

«Teba», steenen die met «pelepah»touw op een meter afstand van elkaar aan den lontarstam worden vastgebonden, om bij het klimmen in de palmen tot steun der voeten te dienen.

«Haba tenae», emmertjes van lontarblad gemaakt om het vocht daarin op te vangen. Bij elken boom moeten twee emmertjes zijn, die men om de beurt zal gebruiken.

«Kebiha doee», eenerzijds een gevlochten deksel om het emmertje mee af te dekken, anderzijds een mandje om het emmertje te steunen.

«Haba doee», een groote emmer van lontarblad, om daarin het vocht uit de kleine emmertjes te verzamelen, welke emmer beneden wordt gelaten.

De bewerker klimt in den boom met de «haba lima», een klein emmertje, dat de Savoenees gebruikt om den inhoud van het emmertje in den boom («haba tenae») uit te gieten en naar beneden te brengen. Ook hangt men aan de «haba lima» een ander emmertje («haba koa») met schoon water om het materiaal in den boom te reinigen.

«Hegai», een haak van hoorn, die aan den buikband van den bewerker hangt.

[1]) Mijne aanteekeningen over Savoeneesche tijdrekening in verband met den landbouw meen ik niet te moeten mededeelen, aangezien de belangstellende lezer die kan vinden in een opstel van den Heer J. K. Wijngaarden in de Meded. Ned. Z. G. 36e jaargang 1892 pag. 16 e. v. Zie ook Encyclopaedie v. N. I., 2e druk, pag. 68 Aanvullingen.

«Heboro», een kwast van «pelepah»stam gemaakt om daarmede de emmertjes in den boom schoon te maken.

«Dari wake», een buikband van «pelepah»touw vervaardigd.

Tegen den tijd dat de bloemtrossen van den lontar uitkomen bindt de Savoenees de «toba», aan den stam stevig vast, die hem straks als steun moeten dienen bij het beklimmen der boomen. Hierna reinigt hij de vruchten («keroeba») en knijpt ze met een houten tang («ngapi»). Dit werk noemt men «takka djara», want men knijpt de vrucht van den boom naar het uiteinde toe. Deze werkzaamheid geschiedt aldus: de lange arm van de tang laat men op den schouder rusten, terwijl men den korten arm naar beneden drukt met de vrucht er tusschen, waardoor deze telkens een kneep ontvangt. Dit werk wordt drie maal herhaald, telkens met een dag rust er tusschen. Den tweeden keer noemt men dit «tape bale», want men knijpt nu de vrucht van het uiteinde naar den boom toe. De derde maal knijpt men de vruchten gelijk den eersten keer, terwijl hierna de verschillende vruchten tezamen worden gebonden («lakko ai doee»), zoodat zij nu een bos vormen. Den volgenden dag snijdt de bewerker het uiteinde der vruchten af, zoodat ze alle gelijk zijn en laat dit een dag hangen. Ten slotte hangt men onder deze vruchten het emmertje («haba tenae») en dekt dit af met de «kebiha», opdat de vogels het vocht niet zullen stelen, terwijl het ook het emmertje ondersteunt, zoodat dit niet zal scheuren wanneer het vol lontarvocht is.

Voordat de bewerking der lontarboomen plaats heeft, viert men het reeds genoemde «poeroe hogo-feest». Bij het ophangen van een mandje met spijzen in den lontarboom zegt men:

«Mai rai ngatti nada kolo ko,
wie hammi ei dama beo, loko madadjaroe,
medji tenae ri kowa la haba kerabbo».
Dat het sap van ver kome,
gelijk een waterfontein ontspruit,
opdat zij met een grooten emmer moet worden
opgevangen.

Het mes («toedi atta doee») mag voor niets anders gebruikt worden, dan om de lontarvruchten te snijden; sneed men er b.v. vleesch mede, dan zal het lontarvocht ophouden te vloeien.

Een mes dat voor andere doeleinden gebruikt wordt, heeft ook een anderen naam, n.l. «toedi lole».

De Savoeneezen hebben geen bezwaar om het vocht of den emmer («haba daoe») dicht bij het vuur te hangen. Tweemaal per dag worden de boomen bewerkt, namelijk 's morgens en 's avonds, opdat het vocht niet zuur zal worden. Het is zieken en hoestenden verboden van het sap te drinken, want hunne ongesteldheid zou toenemen.

Het sap uit de lontarvrucht heet «ihi duee»; men kookt het en de stroop die aldus verkregen wordt, noemt men «donahoe». Alvorens tot stroopkoken wordt overgegaan, moet de stookplaats gewijd worden. Men begint met veel hout te zoeken («toetoeh»), terwijl de zoekers een maaltijd voor hunne moeite ontvangen. De takjes en blaadjes hakt men er af («haoe adjoe»), waarna de vrouwen het hout opstapelen («dhei adjoe») en op een groote hoop leggen («oedoe adjoe»); soms maakt men drie of vier stapels hout.

Is het hout verzameld, dan «graaft men de stookplaats» («kei rao»), want deze bestaat uit twee groote gaten en een klein, de

eerste twee heeten «rao ae» en de laatste «rao hangoe», d.w.z. deze kleine wordt met den neus vergeleken, waar de wind uitgaat. De stookplaats bouwt men op van witte aarde. Een ram slacht men waarvan het vleesch in de kookgaten gelegd wordt. Na dit offer aan de stookplaats, waarop het sap zal gekookt worden, slacht men een witten haan, wiens pooten met schapenhuid zijn bekleed «gelijk een ring». Deze slachthaan noemt men «manoe pehani» en is voor «den Heer die het sap geeft» («Toetoedaloe»), evenzoo een roode kip voor den god «Doheleo» en een zwarte voor den god «Deo wie». De stroop der eerste drie dagen zondert men af in een kookpot en noemt deze «do nahoe kare woro», de eerste stroop; zij wordt ook op den zolder bij den «kidjoe aga-stijl» geplaatst. Drie maanden zet men dezen kookarbeid voort, eerst daarna mag de vuurhaard toegedekt worden («dahoe rao»). Zoolang de haard niet is toegedekt, mag men geen harde

suiker maken «want dan zou de stroop afnemen». Eerst na het «daboe rao» mag men hiertoe overgaan; alleen van het sap, dat 's avonds verzameld is, mag de harde suiker vervaardigd worden.

Van het sap van den lontarpalm weet men ook «laroe» («ei do paddoe» scherp water) te maken. «Laroe» kan men het beste in kracht met bier vergelijken, men moet een groot kwantum drinken voordat dronkenschap kan optreden. De bereiding geschiedt middels wortels («amo hae, amo happi» en «amo dore mone»), deze wortels snijdt men in schijfjes en bakt ze. Vervolgens doet men het lontarsap of de stroop in een vat en vermengt dit met de wortels en laat het gisten. Een mijner zegslieden vermengde dit nog eens met ongegiste palmwijn om het proces te verhaasten.

Het distilleeren van het vocht van den lontarpalm, zooals op Rote wordt gedaan en men daardoor een drank krijgt met een zeer hoog alcoholgehalte (Rot.: «ale lote»; Mal.: «sopi timor») kennen de Savoeneezen niet.

Het bewerken der lontarpalmen geschiedt in de maanden Augustus, September en October («warroe, wadoe» en «ae»); ook in Mei maar dan is het sap niet rijkelijk en wordt dit hoofdzakelijk gebruikt om te drinken.

Het bewerken der boomen mag geen dag nagelaten worden, want het sap zoude verzuren en de vruchten verdrogen. Indien iemand het aftappen een keer nalaat, noemt men hem «hane kerakka». Meer dan dan vijftig boomen kan een Savoenees niet per dag bewerken; heeft hij veel boomen, dan begint hij 's nachts om twee uur tot 's morgens zes of zeven uur, evenzoo des middags.

Oorlog.

Hier en daar wordt in dit opstel over de vroegere oorlogen der Savoeneezen gesproken. Het was de gewoonte om het hoofd van den verslagen vijand in triumf naar het dorp mee te voeren. Dit werd door de vrouw van den grondvoogd op haren schoot genomen en men gaf het zoogenaamd «sirih-pinang». Daarna werden de tanden gereinigd en hing men den kop aan een stijl om te drogen en zwart te worden.

In den oorlog werden de strijders door een voorman aangevoerd, die echter van te voren «koud» was gemaakt. Ook

maakte men een poppetje van lontarblad («na dase roe keli»), hetwelk de voorman moest voorstellen en bond en vouwde dit stevig ineen, waarna het op den steen in het midden van het dorp werd gelegd («wowadoe oeri»).

Alvorens ten strijde te trekken, werd op vogelgeluiden gelet, want daarin hoorde men het bericht van aanstaande overwinning of nederlaag; vooral op den groenen vogel «toda» sloeg men nauwkeurig acht. Struikelde een strijder onder weg, dan beteekende dit dat hij in den strijd zou blijven. Ook op slangen sloeg men acht.

Het was den strijders geoorloofd onder weg te urineeren, maar wanneer zij dit deden op den terugweg, dan moesten zij een draadje garen op die plaats achter laten, want anders zou den nalatige een ongeluk overkomen.

Voor de vrouwen wier mannen ten strijde waren getrokken, bestonden verschillende voorschriften. Zij hadden te zorgen:

1°. dat de watervaten voortdurend gevuld bleven, want anders zoude hun echtgenoot niet «vol» durf, maar beangst zijn;

2°. dat het vuur in huis niet uitging, anders zouden de krijgsverrichtingen door duisternis belemmerd worden;

3°. dat hun vaste plaats bij den hoofdstijl van het huis was, opdat zij voortdurend aan de voorouders steun konden vragen voor haren man;

4°. dat de slaapmatten niet opgerold werden, want anders zoude hun echtgenoot sneuvelen.

Voorts was het haar verboden koud water te drinken, want anders zoude haar echtgenoot moedeloos worden; iets van anderen of aan anderen te leenen gedurende den tijd dat men te velde was, want dan zoude haar echtgenoot een ongeluk overkomen.

Een verbod om te weven vond ik niet.

De uitrusting der strijders bestond uit twee «slimuts» («higi hoeri doee»), den hoofddoek gebonden op de wijze voor den oorlog («tali moehoe»), een geweven buikband, twee speren, een hakmes, een geweer, een schild van karbouwenhuid, een sirih-tasch en een mandje met eten.

Uit den oorlog teruggekeerd, verzamelden de strijders zich bij het huis van den grondvoogd, waarna diens echtgenoote hen allen met suiker- en klapperwater overgoot. Nochtans mocht de man zijn huis niet binnengaan, omdat hij zijne wapenrusting

niet had afgelegd. Om dit laatste te kunnen doen, moest hij over een kookpot springen waarin stof, eieren, maïs, erwten en rood garen werden gedaan. Eerst hierna kon hij tot de deur van zijn huis treden om daar met uienwater overgoten te worden. De verschillende handelingen hier genoemd hadden de bedoeling om de strijders «koud» te maken.

Huwelijksgemeenschap gedurende den oorlog of voordat de man «koud» is gemaakt, is uitgesloten.

Een eigenaardig gebruik was, dat de strijders een willekeurigen karbouw, een varken of een hond vingen en dit gestolen dier gezamenlijk aten. Het vleesch werd niet gekookt maar geroosterd.

«Koppensnellers» waren de Savoeneezen niet, wel nam men het hoofd van den verslagen vijand in den strijd, meer in het bijzonder, indien het vijanden gold met wie men van ouds in strijd leefde: «kee kale wai», d.w.z. vijanden van negen maal negen jaar lang. Betrof het een strijd die plotseling ontbrandde (zooals wegens afgunst of twist, «kebarah») of om de een of andere reden, dan doodde men dien vijand en nam het hart mede dat door de overwinnaars werd gegeten. Hij, die een vijand doodde, heette «mone bani»; deze heldendaad bleef zijn voortdurende roem, al hadden de Savoeneezen geen bijzondere teekenen of versierselen om het «ridderschap» te toonen zooals bij de Timoreezen.

De lijken der verslagenen moesten door hunne makkers worden opgespoord en begraven, krijgsgevangenen werden als slaaf medegevoerd.

Ter illustratie een verhaal over een oorlog tusschen de landschappen Timoe en Seba.

Er leefde een vorst te Timoe in het dorp Toe Doka Iba genaamd Ama Hebe Hili Haba. Hij bezat een gouden zwaard («hemala melalara»), dat hij den naam van «doei riwoe» had gegeven. Nu was de vergissing ontstaan dat de vorsten van andere rijken in de veronderstelling leefden, dat «doei riwoe» niet de naam van het zwaard maar eener prinses was.

De zoon van den vorst van Seba, wiens naam Djara Lomi Riwoe was, toog op het pad om de hand van de prinses van den vorst van Timoe te vragen. De vorst en vorstin ontvingen hem en luisterden naar zijn verzoek. Reeds van oude tijden her haatten de beide vorstenfamilies elkaar en daarom wilde de vorst

van Timoe wraak nemen toen hij den prins van Seba verzocht vijf dagen te blijven logeeren alvorens een nader bescheid te ontvangen. Zoo geschiedde en Djara Lomi Riwoe bleef overnachten. Den vijfden avond s'nachts om twaalf uur toen de prins sliep, liet men hem het gouden zwaard op zijnen hals vallen, zoodat hij stierf.

Toen de vorst van Seba den dood van zijnen zoon vernam, besloot hij Timoe te straffen. Een aantal mannen zond hij naar de moordenaars van zijn kind om daar nadere gegevens in te winnen. In Timoe aangekomen vroeg de vorst hen wat zij kwamen doen en zij antwoordden hem een karbouw te zoeken, dien zij verloren hadden. De vorst deelde hen mede dat dit dier hier niet was en zij keerden huiswaarts na de noodige spionnage te hebben verricht. In Seba teruggekomen, vroeg de grondvoogd nadere inlichtingen aan de voorouders en ook dezen erkenden, dat de prins in Timoe om het leven was gekomen. Toen trok het leger naar Timoe uit om te strijden. In het veld troffen zij een meisje aan, grepen het en vroegen inlichtingen over de strijders en aanvoerders van Timoe. Uit de antwoorden bleek, dat dit meisje een dochter van den grondvoogd was, waarop men haar uit wraak naar Seba meenam en haar bij Kota Loba onthoofde. Het hoofd van dit meisje bracht men naar Nada Ae, de woonplaats van den grondvoogd van Seba. Den volgenden dag werd de huid van het hoofd gestroopt en onder een steen in de zee gelegd, opdat Timoe nimmer meer het hoofd tegen Seba zou kunnen opheffen. Het hoofd werd geroosterd en het uit-druipende-vet met rijst vermengd en door de strijders gegeten, opdat zij dapper zouden zijn; de schedel hing men in een boom.

De grondvoogd bleef met de vrouwen en kinderen in het dorp, alle strijdbare helden togen uit. Zwaar was de strijd, velen sneuvelden aan beide kanten, maar tot negen maal werden de mannen van Seba smadelijk teruggedreven. Daarom noemde men dezen strijd «hen kale wai», want die duurde negen maal negen jaar, d.w.z. zeer lang.

Ten slotte stichtten de menschen van Seba een ander dorp te Kolo Liti Wadoe Bari, maar de mannen van Timoe belegerden het dorp een jaar lang. Toen de vorst van Seba overleed, gaf het dorp zich over en werden velen als slaaf naar Timoe gevoerd.

Dierenverhalen, offers.

a. Karbouwen.

Over de karbouwen («kebaoe») teekende ik eenige verhalen op, die hieronder een plaats vinden.

In den ouden tijd leefde er een vorst Poe Djeroe Djapi genaamd. Hij liet zijne sawahs door de slaven omwerken: een groot aantal hunner moesten dagen en nachten aaneen in die modderige sawahs rondloopen om het gras plat te trappen en het te verstikken. Wat hadden die menschen te lijden van zonnewarmte en regenvlagen, van hitte en koude. Langzamerhand veranderde hun aanzien, voeten, beenen en dijen vervormden zich tot die van karbouwen, hun bovenlichaam en hoofd waren nog aan dat van een mensch gelijk.

Toen die slaven zoo veranderd waren, konden ze niet meer naar huis terugkeeren, doch bleven in het veld; hunne kinderen brachten hen voedsel. Ten slotte zeiden zij hunne kinderen om ook dit te laten, want «wij zijn geen menschen meer zooals gij». Dit is de geschiedenis van de afkomst der karbouwen op Savoe.

Een ander verhaal vertelt, dat het ten tijde van koning Poe Djeroe Djapi de gewoonte was om bij het «kelila-feest» een slaaf te dooden, want men kende toen de karbouwen nog niet. Zoo'n slaaf werd aan den «tanoe deeroe» (stijl) vastgebonden, om op het feest te worden gedood. Later — d.w.z. nadat er karbouwen op Savoe waren gekomen — werd een karbouw geslacht in plaats van een slaaf.

Nu waren er twee wijfjeskarbouwen, de eene met de horens aaneen («rèna hodo») en de andere met breeduitstaande horens («rèna labba»). Elk dezer dieren had een wijfjesjong. Den avond voorafgaande aan het «kelila»-feest zond de vorst zijne slaven om het jong van «rèna labba» aan den paal te binden. Het mocht hen echter niet gelukken dit dier te vangen en daarom brachten zij het jong van «rèna hodo» mee, zijne moeder was alleen in de kraal achter gelaten.

's Nachts had er echter eene eigenaardige gebeurtenis plaats. De slavin van den vorst, de «do annoe pa woei ai», zij die des avonds het lichaam van den vorst moest masseeren opdat hij lekker kon slapen, hoorde een vreemd geluid.

Zij ging kijken wat er gebeurde en zag tot hare groote verwondering, dat (rèna hodo) uit haren stal was gebroken en naar haar jong gekomen. Maar nog grooter was hare verwondering, toen zij dit dier een klaagzang hoorde aanheffen, luidende:

«Ta tabboe pake wahhoe,
teo ana hodo,
mari ooe Poe Djoeroe Djapi!
Ta tabboe nga'a balla,
teo ana ja ma ri
ooe Djoeroe Djapi e!
Tape dekke alle wini
Hodo Ado Ri
Beni Woke Pepe!
Kale wene loei neke djallo,
dje toele tape ro
njeke tape ngaddo.
Medji bara kako
hari tahe laoe,
djanga Bobi tali wadji
oenoe Hodo Ado Ri
Beni Bido woko Pepe
Kinga dai lake wahhoe
poeroe addji baga leo.
Wadjdjo rike ngara appa lai manoe,
tala wobbe ina ooe peke darro,
wobbe peke darro
medde woee woke rihoe rai deni».
Om te dooden op het feest,
werd het kind van Hodo gekozen,
door u, he Poe Djoeroe Djapi!
Om te dooden en te eten op den dag
werd mijn kind gekozen
door u, he Djoeroe Djapi, è!
Gij beëindigt het zaad
van Hodo Ado Ri
en Beni Bido Woke Pepe!
Zoek een greppel en kuil
om er in te vallen
te storten om te vergaan,

opdat ik ga
en eveneens sterve
met mijn oogappel
van Hodo Ado Ri
en Beni Bido Woke Pepe.
Wanneer het feest is aangebroken
daalt de eerste regen,
nu wordt de «pelepah»-stok naar buiten gebracht
om uwe moeder hard te slaan,
te slaan dat een ieder het hoort
en te raken op de achterzijde.

Tegen den morgenstond, ongeveer vier uur, keerde «rèna hodo» naar hare kraal terug. 's Morgens vroeg zeide de slavin tot den vorst: «Heer, indien u het jong van «rèna hodo» doodt, wil ik niet van het vleesch eten». «Waarom wilt gij er niet van eten?» vroeg de vorst. Toen vertelde zij hem, hetgeen zij dien nacht gezien en gehoord had. Na dit verhaal te hebben aangehoord, besloot de vorst dat het jong van «rèna hodo» moest worden losgelaten en dat van «kitoe» gevangen. Aldus geschiedde en alle feestgenooten aten van dit slachtdier.

Na het feest werden de karbouwen losgelaten en konden zij vrij rondloopen. De moeder van het gedoode karbouwenjong «kitoe», ontmoette zoodoende «kèna hodo» en haar jong; spoedig ontstond een strijd tusschen hen en het gevolg was, dat «rèna hodo» en haar jong in een greppel terecht kwamen. De karbouw «kitoe» wilde nu toeloopen om hare slachtoffers aan te vallen, maar op het laatste moment drongen de horens van «hodo» in de oogen van «kitoe», zoodat deze blind werd en zelf in den greppel viel. Toen de eigenaar haar vond, moest hij «kitoe» slachten, want zij was nu een onnutte karbouw «rèna apa». Daarom zijn de karbouwen, die blind zijn en in de greppels vallen, ongunstige beesten voor de Savoeneezen.

Een derde verhaal is van het landschap Messara afkomstig. Bij de kaap «oedjoe mehara» gaan de bewoners om rijkdom, om een lang leven, om kinderen, enz. vragen. Zoo was er een Savoenees, Ama Baoe Bani genaamd, die om lang leven en rijkdom kwam smeeken. Zijne bede werd gehoord door een zeebewoner, «Mone rooe» de harige, die hem een stal karbouwen («hewoee doka») zond van uit de zee, namelijk zes

dieren. Daarom geldt heden dat een ieder die bij de «Loedjoe Mehara» om rijkdom komt vragen, daar een zwart varken, dat is een aan de goden welgevallig dier, moet offeren. En indien rijkdom eenmaal zijn deel wordt, moet hij een karbouw afzonderen voor «Mone mae», eveneens voor een anderen zeegod, «Djawa ae», en één voor «Ei lengi», den heer, die de beesten voor ziekten behoedt. Ook Ama Bae Bani was elk jaar getrouw in het brengen van deze offerande en daardoor vermeerderden zijne bezittingen buitengewoon, bovendien werd hij zeer oud. Mijn zegsman drukte zich zoo uit: «hij verwisselde drie maal van huid». Degene, die gezegend met rijkdom toch zijne offers onthoudt, ontvangt zijn straf; ziekte en ongeval worden zijn voortdurend deel.

De Savoeneezen onderscheiden drie soorten karbouwen, witte, zwarte en gevlekte dieren. Het vleesch van al deze dieren mag gegeten worden; bij de offeranden hebben de kleuren wel hunne beteekenis. Zwarte karbouwen offert men aan «Djawa ae», witte aan «Doe wie», den gever, en gevlekten aan «Ei lengi», de Heer, die zooals gezegd, de beesten voor ziekten behoedt, en bovendien het «vette» der menschen brengt.

Vroeger mocht de huid van een geslachte karbouw niet gestroopt worden, maar moest het vleesch met de huid tezamen in stukken gesneden worden. Want werd de huid gestroopt b.v. bij een doodenfeest, dan zou de doode zijne karbouwen zonder huid ontmoeten; en indien hij aan zijn karbouw zoude vragen: «Wilt gij wederom met mij leven», dan zoude hij ten antwoord krijgen: «ik wensch dat niet meer, mijn huid is afgestroopt en mijne darmen zijn stuk gesneden». De doode zou dus zijne karbouwen verliezen.

Karbouwenhoeders («mone bata kebao») mogen zich op de dieren, die zij bewaken moeten, niet boosmaken, want indien zij hen zouden slaan, bestraffen of uitschelden, zullen deze dieren verongelukken, in een sloot vallen, sterven of blind worden, terwijl hun eigenaar ziek zou worden, en wederom past het den eigenaar niet om zich over de hoeders boos te maken, want de dieren zullen in aantal verminderen of ziek worden.

In de kraal der karbouwen brengen de Savoeneezen hunne offers bestaande uit hart, lever en kop van een varken, speciaal aan de gevers en beschermers dezer dieren, zooals «Mone mae», «Djawa ae» en «Ei lengi». Ook weten zij allerlei namen aan

hunne karbouwen te geven zooals: «Beni dei», den schenker, omdat die karbouw voor die godheid bestemd is, «Ei lengi» omdat het dier voor hem afgezonderd is; «Djawa ei», de heer der zee; «Hoio», omdat deze karbouw kromme horens heeft waarvan de uiteinden elkaar raken, «Kitoe» het dier met de stijle horens; «Labba» het dier met breed uit elkaar staande horens.

Vroeger werden bij de slacht de ooren der dieren niet afgesneden, maar sedert «Loerij Radja», vorst van Seba, geldt het voorschrift dat van alle slachtdieren de ooren moeten afgesneden en bewaard worden. Men hangt die in den rook boven het vuur, opdat ingeval van diefstal, later uitgemaakt kan worden of degene, die slachtte, zijn eigen beest doodde dan wel zich aan diefstal of heling van het geslachte dier heeft schuldig gemaakt. De uitwerpselen der karbouwen gebruikt men niet alleen om daarmee de sawahs en tuinen te bemesten, maar ook als stookvuren onder de kookpotten.

b. Paarden.

De Savoeneesche paarden («djara») zijn in geheel Indië bekend, mooie, kittige dieren, die door de Arabische kooplieden geregeld naar Java worden verscheept. Met allerlei mooie namen weet men het paard te noemen, de volgende dichterlijke beschrijving deelde men mij mee:

«Djara lero rai, kebbe radja hina,
Dopė ke kale djoeoe rano ei,
Nginoe ei, mate ei, ngae djoeoe, metti djoeoe,
djelle lede, badjdji lede.»
Paard dat het land rondwandelt, paard «Radja hina»,
dat roepende gras zoekt en water speurt,
water drinkt, opdrinkt, gras eet, opeet,
de bergen betreedt, in de bergen slaapt.

Het is geen gewoonte om vrachten op de paarden te leggen zooals de Timoreezen gewend zijn; wel neemt de rijder soms het een en ander met zich op het paard. De menschen dragen de vrachten.

De manen der paarden worden voor de versiering der zwaarden aangewend.

Het is gebruikelijk om paardevleesch te eten. Het paard van den overledene wordt geslacht.

Een paard met twee kruinen op het voorhoofd is een hoogen prijs waard. Liggen die haarwervels op één lijn zoodat zij bijna in elkaar loopen, dan is dat paard nog meer waard. Een paard met één haarwervel aan één kant slechts, is goedkoop en zal naar Savoeneesche opvatting niet lang leven.

Alvorens in den oorlog te gaan, sloeg men bijzonder acht op de haarwervels van het dier dat men wilde berijden. Indien het een kruin op de achterflanken heeft, beteekent dit dat hij pijlen en kogels weet af te weren. Het paard met vier witte onderpooten wordt bij voorkeur in den strijd bereden en na den oorlog afzonderlijk gehouden. Indien bij het afrijden het paard hinnikt, acht men dit een gunstig teeken, ongunstig daarentegen indien een paard dat bereden wordt dunnen afgang heeft: de berijder of het paard zal spoedig sterven. Bijt een paard op zijn touw, terwijl het vastgebonden staat, zoo wil dit zeggen dat zijn heer in den strijd zal overwinnen of in een rechtzaak gelijk zal krijgen.

Ontmoeten twee ruiters elkaar op den weg en wil het paard van den een niet verder, zoo beteekent dit dat hij zijne reis niet mag voortzetten noch zijn plan volvoeren.

c. Honden.

Volgens het verhaal komt de hond («ngaka») uit den hemel en volgde «Loedji Lodo», dochter van den Hemelheer «Poe Lodo», als jachthond naar de aarde. Het waren twee honden: een reu en een teef, zoodat sedert dien het hondengeslacht op aarde zijn intrede deed en zich vermenigvuldigde.

Een aantal opvattingen verband houdende met honden geef ik hieronder. Indien iemand spuwt terwijl een hond urineert, zullen er wonden in den mond van dien man ontstaan. Schuift een hond op zijn achterdeelen het huis uit naar buiten, dan wil dit zeggen dat er iets uit huis verdwijnen zal of verdwenen is; een gunstig teeken daarentegen is, indien de hond op die manier van de deur af naar binnenkomt. Als een hond in den nacht huilt, dan ziet of ruikt hij de ziel van iemand die spoedig sterven zal. Huilt een hond, terwijl een zieke zich in huis bevindt, dan vat men dit als eene doodstijding op.

Op het «Bagarae»-feest doodt men een hond middels een rijststamper; hem op de gewone wijze met een mes te steken zou den dader een ongeluk brengen. Hart, lever, tong en nagels

worden bij den hoofdstijl van het huis gezet, opdat de opbrengst van het land veel zij.

Een tweede geval waarbij een hond geofferd wordt, is indien eene ongetrouwde vrouw moeder wordt. Haar broeder brengt een hond als teeken, dat men bruidschat wil vragen aan hem die met zijne zuster leefde. Dit hondevleesch offert men in het huis der jonge moeder.

Ook bij het ten strijde trekken werd de hond als offerdier geslacht, in het bijzonder om de wapenen te wijden; met het bloed werden deze bestreken.

Zoowel bij het «Bagarae»-feest als bij het wijden der wapenen heeft het onderzoek plaats naar het hart van het offerdier. Indien er een gat in het hart was of de bovenhoek wit, dan beteekent dit dat iemand een ongelukkigen dood zou sterven in den komenden oogsttijd doordat hij b.v. uit een boom valt, dan wel de oogst slecht zal zijn. Is het hart groot en geel van kleur, zoo meent men een gunstig teeken ontvangen te hebben en verheugen allen zich over den aanstaanden oogst. Voor strijders beteekende een gewond hart, dat een hunner in den strijd zou gewond raken of sneuvelen; daarom ging men dien dag niet op pad.

Ten slotte is er nog eene gelegenheid waarbij men een hond slacht («ngaka haga») namelijk indien een zieke tot den dood toe krank is. Allereerst probeert men met de speer te wichelen om de ziekteoorzaak te ontdekken. Daarna doodt men een hond en al het vleesch wordt den wichelaar («mone haga») gegeven. Hij onderzoekt ook het hart van dit dier, speciaal om uit te maken of de zieke zal herstellen of sterven.

Over het algemeen houden alle Savoeneezen van hondevleesch. Wie het niet lust, mag ook de lucht er van niet ruiken, zelfs in den rook van het vuur, waarop het vleesch gekookt wordt, is hem verboden te loopen.

d. Slangen.

Slangen («do boho») beschouwen de Savoeneezen als de incarnatie van de voorouders, vooral een roode slang, «do boho mea», wordt daar voor aangezien. Wanneer deze slang het huis binnenkomt, begeleidt men die weer naar buiten met «tai mela», overblijfsel van garen bij het «siimoet»weven, en zegt dan: «Thans weet ik, dat gij in mijn huis zijt gekomen, morgen of over-

morgen zal ik onderzoeken wat de bedoeling uwer komst was.

Wanneer zoo'n slang iemand bijt, kan dit beteekenen dat die voorvader vertoornd is over zijne nakomelingen, die hem vergeten hebben, of wel dat de man, vrouw of een der kinderen in dat huis iets bedreven hebben dat verkeerd is. Zij slachten dan een varken of kip voor die slang en leggen het vleesch bij den grooten stijl van het huis.

De Savoeneezen gelooven dat slangen niet sterven, omdat ze vervellen. De slangenhuid noemt men «hiloe do boho» en het vervellen «do boho do hiloe».

Wanneer men onder weg zijnde een slang aan zijne rechterzijde ontmoet, is dit een gunstig teeken, maar ongunstig in het geval het beest aan de linkerzijde te voorschijn komt. Groote slangen komen op Savoe niet voor.

Ontmoet men twee copuleerende slangen, dan werpt men zijn baadje, «slimoet» of hoofddoek op die dieren. Later keert hij dan terug en indien een steen of een stuk hout er zich onder bevindt, is dit een gelukkig teeken voor den eigenaar.

e. Apen.

Een enkel verhaal ten slotte over de afkomst der apen («kòde») volgens Savoeneesche overlevering.

Hi Ledo en Rihi Ledo, twee jongens wier ouders Ama Hi Ledo en Ina Hi Ledo heetten, waren samen naar den tuin gegaan; omdat Rihi voortdurend huilde, sloeg zijn ouderen broeder hem met het gevolg dat hij stierf. Hi Ledo bedacht toen een wreed plan: hij hakte hoofd, handen en beenen van het lijkje en begroef dit alles, daarna sneed hij den romp in stukken en kookte het vleesch.

's Avonds ontving hij zijne ouders met de mededeeling, dat hij een geit geslacht had en het vleesch klaar gemaakt. De ouders lieten zich den maaltijd goed smaken, maar aan het einde vroeg de moeder waar de jongste was. Omdat zij hem niet zagen, werd Hi Ledo uitgezonden zijnen broeder te zoeken. Deze ging, maar keerde spoedig terug omdat hij hem niet vond. Toen gingen zij met hun gedrieën op stap. Hoe dichter bij huis gekomen des te bezorgder werd de moeder en eindelijk vroeg zij nogmaals aan den knaap: «Waar heb je je broeder gelaten?» Deze antwoordde: «Zoek hem maar bij de voorouders» en liep daarna hard weg, het huis in. Hij greep de «ana mengari», het hout

waarom het weefgaren gewonden wordt, stak dit aan zijn rug en klom naar den zolder. Zijne ouders de bedoeling van zijne woorden begrijpende, liepen hem na om hem weg te jagen, maar hij daalde aan den anderen kant van het dak omlaag en vermeerderde de woede zijner ouders door andere verfstoffen in het vat met indigo te werpen. Daarna klom hij in een boom en sprong van tak tot tak. En hoe verder hij sprong, des te meer veranderde zijne gedaante, zoodat hij een aap werd.

Rotterdam, April 1926.

BEGRAVEN OP SOEMBA. [1])

(Met afbeeldingen).

§ 1. Oost-Soemba.

Zoodra in de onderafdeeling Oost-Soemba iemand is overleden, wordt het lijk (dit bij de rijkeren alleen) gewasschen en aangekleed en worden de ooren met katoen dichtgestopt (ter voorkoming van bloeding uit de ooren). Daarna worden de armen zóó gebogen, dat de handen tegen de wangen en de ellebogen tegen de zijden komen te liggen. Evenzoo worden de knieën tegen het lijf opgetrokken. Het aldus gebonden lijk wordt in doeken gewikkeld (bij vrouwen in sarongs, bij mannen in hinggi's), en krijgt een hoofddoek op, over de doeken heen. Zoo wordt het te pronk gezet dicht bij den pemali-hoofdstijl van het huis, waarna men begint met het slaan op gongs en trommen.

Bij het inwikkelen van het lijk mogen geen lijkzangen worden gehouden; ook de werkelijk bedroefden houden zich gedurende die bewerking zoo kalm mogelijk.

Zoodra de gongmuziek begint, wordt — bij de rijkeren, zoowel bij mannen als vrouwen — het rijpaard geslacht. Bij de armen, zelfs bij de armsten, moet in elk geval een veulen of een kalf worden geslacht. Heeft men dit niet, dan wordt er niet op de gong geslagen; men rekent dan, dat de persoon

[1]) Van de hier bijeengebrachte gegevens — welke aanvullingen geven deels op de verhandeling van Ds. Wielenga in De Macedoniër, XXVII, 1923, deels op het geschrift van K. W. Dammerman, Een tocht naar Soemba, Batavia 1926 — is § 1 ontleend aan een memorie van overgave nopens de onderafdeeling Oost-Soemba en berusten §§ 2 en 3 op gegevens, verstrekt door den assistent-resident J. Verschoor van Nes. Uit die gegevens schijnt te blijken (wat ook in deel III van Wilken's verspreide geschriften niet scherp genoeg wordt onderscheiden), dat het meegeven van goed en slaven aan gestorvenen somtijds het teruggeven is van wat hun bij hun leven toebehoorde en na hun dood blijft toebehooren, somtijds echter het karakter draagt van meegeven van geschenken.

nog niet is overleden, en houdt het doodenfeest pas zoodra men een veulen of een kalf heeft.

Vroeger wachtte men soms tot tien dagen voordat het lijk werd begraven; nu duurt dit, op bestuurslast, nooit langer dan twee, ten hoogste drie dagen. Het lijk wordt dan bijgezet in het familiegraf of men bergt het voorloopig op een andere manier op.

Men onderscheidt de groote graven, waar het binnenvak in twee gedeelten is verdeeld, en de kleinere, met één vak. In één vak bijeen mogen slechts worden begraven de man met zijn vrouwen en jonge kinderen. Bevat een graf dus twee vakken, dan kan in het eene de vader met zijne vrouwen en jonge kinderen worden begraven, in het andere de zoon met zijn vrouw, of de dochter met haar man, of verschillende ongetrouwde zoons of ongetrouwde dochters. In één vak mogen voorts niet worden begraven die personen, voor wie, bij hun leven, een huwelijksvereeniging pemali zou zijn geweest, jonge kinderen uitgezonderd.

Is er geen steenen graf gereed of is er nog geen plaats in het graf (b.v. wanneer er kort te voren iemand in is bijgezet en het lijk dus nog niet is vergaan), dan wordt het lijk voorloopig geborgen in een houten of steenen doodkist. De houten doodkist bestaat uit de twee uitgeholde helften van een boomstam, met touwen stevig op elkaar gebonden, de naden met klei dichtgemaakt; de steenen doodkist wordt gevormd door een gat in den grond, met vier platte steenen bekleed, een platten steen als bodem, een grooteren platten steen als deksel.

Het graf zelf bestaat uit twee gedeelten, nl. het lichaam zelf, zijnde een groot kalksteenen blok in trapeziumvorm, waarin de vakken zijn gehouwen, en den sluitsteen, een grooten platten steen, eveneens uit kalksteen gehouwen. Onder deze graven treft men ware reuzen aan, met blokken van manshoogte en deksteenen van meters lang en breed. Natuurlijk kunnen alleen de rijkeren zich deze weelde veroorloven, daar voor maak- en sleeploon heel wat karbouwen noodig zijn. Wie ook een klein graf van dit model niet kan betalen, volstaat met eene steenen doodkist als boven beschreven. Ook maakt men wel, bij gebrek aan kalksteen (b.v. in de beide Kodi-landschapjes), graven als bovengenoemde doodkist, maar dan van grooter afmetingen, die

dan ook een meter en hooger boven den grond uitsteken. Het lijk wordt dan in deze kist bewaard, dus niet in den grond begraven.

Bovendien geldt voor Oost-Soemba wat hieronder vermeld wordt in § 2.

§ 2. Soemba, in hoofdzaak Midden- en West-Soemba.

In Midden-Soemba, in het Westsoembasche landschapje Kodi en in Oost-Soemba worden de lijken van de aanzienlijken in een aantal doeken gewikkeld, die door de familieleden van den afgestorvene bij het doodenfeest als offergeschenk worden medegebracht. Het aantal doeken beloopt van twee tot tien, en hangt af van positie en rijkdom van den overledene of van den schenker. Deze doeken zijn van dezelfde soort als die welke men als kleedingstuk bij feesten of plechtige gelegenheden draagt; het zijn de zg. Soemba-kains, waaronder zeer fraaie en dure exemplaren voorkomen. Arme lieden gebruiken alleen zwarte doeken, eveneens varieerend van twee tot tien stuks. Deze zwarte doeken zijn niet anders dan stukken wit keper, die door middel van boomschors en van wasschen in modder zwart zijn gemaakt.

Van het aantal »twee tot tien» wordt wel afgeweken. Dit gebeurde o.a. bij het overlijden van den bestuurder van Rendih, een rijkje grenzende aan Melolo in Oost-Soemba. Volgens verklaring van een ooggetuige, Ds. Colenbrander, missionair predikant te Melolo, werd het lijk in honderd twintig kains gewikkeld. Het lijk, dat, gelijk Ds. Wielenga zegt, vóór de begrafenis werd ten toon gesteld, had door dit groote aantal kains, waarin het was gewikkeld, meer van een bal dan van een menschengedaante. Ds. Wielenga spreekt van meer dan vijftig stuks, die in het graf zouden worden »gestopt»; van een stoppen in het graf heb ik nimmer gehoord, maar men heeft natuurlijk tal van plaatselijke afwijkingen.

Met het geven van offergeschenken gaat gepaard het slachten van paarden, karbouwen, runderen, varkens, geiten en in Memboro ook schapen. Heeft de schenker van het te offeren paard een bijzondere achting voor den overledene, dan offert hij zijn mooiste rijpaard. Na zijn paard zoo fraai mogelijk te hebben opgetuigd en het een aantal kunsten te hebben laten

uitvoeren, zooals het »kajeki», d.i. de capriool of hertesprong van de hoogere rijschool, slaat hij met een slag het beest den nek af.

Bij het slachten van buffels offert men gaarne buffels met zeer lange horens. Deze buffels zijn meestal castraten, de groei van welker horens kunstmatig geleid wordt door ze te vijlen. Het slachten van dit soort buffels moet als een soort bluf van den eigenaar worden opgevat: de waarde van zoo'n buffel staat nl. gelijk met die van ongeveer tien gewone buffels.

Zooals boven is aangegeven, worden de lijken in de geschonken offerkains gewikkeld en daarin begraven of tijdelijk begraven. Die kains worden niet weggenomen, tenzij door diefstal. Doch diefstal kan alleen plaats hebben als deueksteen die op het graf ligt niet te groot is. Het stelen van die kains komt echter zelden voor. Bij vorsten en meer gegoeden is diefstal uitgesloten omdat die deksteenen veel te groote afmetingen hebben en dus veel te zwaar zijn om genoemd misdrijf mogelijk te maken.

§ 3. Losse gegevens.

In de twee voorafgaande paragrafen is aangegeven, dat de lijken in de geschonken offerkains ook wel »tijdelijk» worden begraven, terwijl in het aangehaald stuk is aangegeven in welke gevallen er sprake is van een tijdelijk begraven. Komt nu later een man te overlijden, dan worden de beenderen van de vroeger overleden familieleden wederom opgegraven en naar het nieuwe graf gebracht. Alvorens die beenderen worden overgebracht, wordt in het huis van den afgestorvene een offerfeest gehouden, waarbij die beenderen nog eens beweend worden en na een sembahjang bijgezet. De doeken, waarin de lijken van de vroeger overleden familieleden waren gewikkeld, zijn dan meestal vergaan.

Men pleegt wel eens beenderen van geslachte dieren, of de onderkaken van paarden of karbouwen, bij de jarang op te hangen als teeken van rijkdom. De jarang is de plaats waar de merapoe zich overdag nederzet en waar de Soembanees hem zoekt als hij dien stamgeest wenscht te raadplegen.

Er bestaan drie soorten van graven, te weten:

a. graven in den grond, bedekt met een steenen plaat,

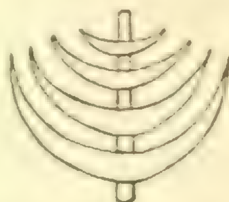
b. een steenen bak staande boven den grond, ook wel gedeeltelijk in den grond en gedekt door een steenen plaat.

e. een steenen bak boven den grond, gedekt met een steenen plaat, rustende op vier steenen pilaren.

Op de dekplaten komen verschillende motieven voor.

Aan het hoofdeinde ziet men:

a. de nabootsing van een menschenhoofd,
b. een paardekop in nabootsing,
c. een buffelhoren in nabootsing,
d. een man en een vrouw in steen gehouwen, waarbij aan de geslachtsdeelen bijzondere zorg is besteed,
e. de hiernevensstaande figuur, voorstellende een aantal buffelhorens als teeken van rijkdom.

De op blz. 300 van hooger aangehaalde jaargang van De Macedoniër genoemde begraafplaats te Melolo, heb ik in Januari 1926, met professor Rodenwaldt uit Weltevreden bezocht. Wij hebben verscheidene putten doen opgraven. Inhoud en beschrijving kwamen volkomen overeen met de beschrijving, door ds. Wielenga gegeven. Terloops zij aangeteekend, dat volgens den kortgeleden in Duitschland overleden professor Martin, een bekend anthropoloog, deze vondst in Melolo voor de wetenschap van bijzondere beteekenis is, de afmetingen toch van den schedel wijken af van alle tot dusver bekende, zoodat men hier mogelijk met een menschentype heeft te doen, dat dichter bij den oermensch heeft gestaan dan de voorheen gevondene.

De opgegraven urnen vertoonden drie typen, t.w.:

1e. het meest gebruikelijke type:

2°. het type: 3°. het type:

De vormen waren zeer mooi van lijn en, wat merkwaardig is, zij moeten om haar inhoud heen gemaakt zijn, omdat de openingen van den hals van de urnen te klein waren om er een schedel door te laten. Fragmenten van schedels en urnen zijn opgezonden naar de afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut te Amsterdam, en worden aldaar bestudeerd.

Kostbare doeken, als waarvan de grafdoeken een onderdeel vormen, worden over het geheele eiland geweven.

Men kent de volgende hoofdsoorten:

waidjeloe,

kambera,

kanatang, en

kodi-kains, elk met haar eigen motief.

Voor enkele kampoengs wijken deze hoofdmotieven iets af, zoodat men een ondergroepeering volgens die kampoengs zou kunnen aangeven, doch dit komt in deze korte mededeeling niet noodzakelijk voor. Ten slotte kent men nog een Endehneesch motief in Memboro, hetwelk neerkomt op een nagebootst Soembaweefsel.

De hoofdmotieven zijn:

a. het andoeng-motief, d.i. dat van den dooden boom,
b. het menschenmotief,
c. het hertemotief,
d. het garnalemotief,
e. het mamoelimotief,
f. het paardemotief.

De mamoeli is een gouden, zilveren of koperen versiersel, waarvan de vorm doet denken aan het vrouwelijk schaamdeel.

Die kains, in het Soembaasch onder verschillende namen bekend, vormen de dagelijksche dracht. Voor bijzondere gelegen-

heden heeft men mooie en minder mooie kains. Zij worden weer verdeeld in die, geweven met eigengemaakten draad van den kapokboom, en die, gemaakt van katoen uit de toko. De eerste zijn het sterkst en hebben de meeste waarde. Hun prijzen variëeren thans tusschen de f 20 en f 45. Een ieder heeft steeds een vrij groot aantal kains in voorraad om ze bij diverse gelegenheden, zooals bij doodenfeesten, ten geschenke te kunnen geven.

De meest bekende Soembasche naam is hinggi kumbue. Hinggi beteekent doek, kumbue is de naam van een boom (in het Maleisch bengkoedoe), welks bast wordt gebruikt om aan het weefsel een roode tint te geven. De in die kain geweven motieven zijn het paard en de garnaal.

Graf in Waikaboebak, West-Soemba.

BESTUURSVERGADERING
VAN 19 JUNI 1926.

Tegenwoordig de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Vollenhoven (Onder-Voorzitter), Van Eerde, Van Ronkel, Helfrich, Kleintjes, IJzerman en P. de Roo de la Faille.

De Heeren Van Hasselt en Vissering hadden bericht van verhindering gezonden; de Heer Juynboll vertoefde in Amerika, de Heer Colenbrander was afwezig.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Bericht van overlijden is binnengekomen van het lid Mr. F. J. H. de Wetstein Pfister. Tot nieuwe leden worden benoemd F. H. Ramondt, Mej. E. J. Rijkebusch en Ch. G. Cramer. Adresveranderingen werden aangeteekend van de leden J. Jonge Poerink, Fred. Oudschans Dentz, J. V. L. Opperman, R. A. Kern, Dr. W. F. Stutterheim, W. Ph. Coolhaas, J. Chailley, Mej M. W. N. Avelingh en G. L. der Kinderen.

Alvorens de agenda te behandelen, brengt de Voorzitter kortelijk in herinnering het 75-jarig bestaan van het Instituut, en de uitgaaf van het Gedenkschrift, waarvan de samenstelling en goedverzorgde publicatie in breeden kring erkenning hebben gevonden.

Aan de orde wordt gesteld:

1e. een brief van den Heer B. H. Franssen Herderschee te Garoet d.d. 8 April 1926, waarbij wordt medegedeeld dat het hem aangenaam zal zijn, wanneer noch aan zijne bijdrage tot de kennis van Nederl. Midden-Timor van 1909, noch aan de foto's publicatie wordt gegeven. Hierin wordt berust, terwijl den schrijver tevens zal worden medegedeeld, dat tot terugzending

niet kan worden overgegaan, wijl deze stukken van de Regeering zijn ontvangen;

2°. een brief van den Minister van Koloniën, dd. 12 Juni t. v. 3e Afd. N°. 42, waarbij, ten vervolge op het schrijven van zijn ambtsvoorganger dd. 3 Maart 1926, 4e Afd. N°. 46 wordt medegedeeld, dat binnenkort uit Indië verwacht kunnen worden de daar te lande nog beschikbare 38 exemplaren van deel I en 35 exemplaren van deel II van het werk «De Atjehers» van Dr. C. Snouck Hurgronje, zoomede 20 exemplaren van den platen-atlas, zullende aan de firma Brill te Leiden worden gevraagd, of zij bereid is den verkoop van deze exemplaren op zich te nemen, zoomede op welk bedrag naar hare meening de verkoopprijs ware te stellen;

voor kennisgeving aangenomen;

3°. het driejaarlijksch verslag van het Bestuur der Adatrecht-stichting dd. 7 Juni 1926. Hierbij zij volstaan met de mededeeling dat het kapitaal der stichting op 30 April 1926 bedroeg f 18.449.78.

4°. een verzoek van de Commissie voor het Adatrecht dd. 7 Juni 1926 N°. 385 om in de Bijdragen een plaats te gunnen aan een periodieke opgaaf van een driemaandelijksche bibliographie van boeken, artikelen en vonnissen over Indonesisch adatrecht;

na eene gedachtenwisseling wordt besloten deze vraag bevestigend te beantwoorden.

5°. eene voordracht van de Commissie voor het Adatrecht dd. 16 Juni d. a. v. N°. 403 tot benoeming als lid dier Commissie van den Heer R. A. Kern;

conform;

6°. een brief dd. 15 Juni 1926 van een Voorloopig Comité, de wenschelijkheid betoogende tot het vormen van een centrum in Den Haag voor de vele oudgasten, die de Residentie telt en voor hen, die zich op eenig gebied voor de Indiën interesseeren;

wordt besloten het Voorloopig Comité mede te deelen, dat het Bestuur van het Koninklijk Instituut, na van de in dat

schrijven vervatte voorloopige denkbeelden kennis genomen te hebben, voorshands geen aanleiding vindt tot samenwerking;

7°. eene circulaire van de Ned. Vereeniging voor Onderwijs- en Ontwikkelingsfilms ter toetreding tot het lidmaatschap;
voor kennisgeving aangenomen;

8°. een brief van den Heer F. H. van de Wetering dd. 5 Mei t. v. ter aanbieding van een artikel over „De Savoeneezen";
om prae-advies in de handen der Heeren Helfrich en Van Eerde;

Rondvraag.

Prof. Van Vollenhoven:

1°. geeft ook namens den Heer Helfrich in overweging om het opstel van den Heer Coolhaas over Batjan in de Bijdragen op te nemen, behoudens eenige kleine, aangegeven wijzigingen, onder preciseering van de litteratuur-opgaaf met behulp van den Heer Ruinen, Archivaris van het Molukken Instituut, en nader overleg over de doelmatigste wijze van de reproduceering der kaart;

2°. verzoekt diligent te worden verklaard met den Heer Van Eerde in zake het prae-advies over het artikel van den Heer Verschoor van Nisse;

3°. deelt mede nog niet in staat geweest te zijn om met Prof. Heeres van gedachten te wisselen over de voortzetting van diens Corpus Diplomaticum; en

4°. stelt voor de Heeren P. Pelliot en Coedès te benoemen tot buitenlandsch lid;

Conform besloten.

Prof. Van Ronkel geeft ook namens den Heer Helfrich in overweging het opstel van den Heer W. Hoven: Nieuwe Bijdragen over het Shamanisme in de Bijdragen te publiceeren;

De Secretaris deelt mede: 1°. van den Heer Van Erp vernomen te hebben, dat deze sinds kort weder aan zijn Boroboedoer-taak is kunnen beginnen; 2°. dat eindelijk in het uitzicht kan worden gesteld de voltooiing van het werkje van Dr. Elshout over de Kenja-Dajaks; en 3°. releveert den onbevredigenden stand van de publicatie van Kern's Verspreide Geschriften. Naar aanleiding waarvan wordt besloten den Heer R. A. Kern uit te

noodigen naast de Heeren Hasselt en Juynboll zitting te nemen in de Commissie voor de uitgaaf.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren Joh. F. Snelleman, Dr. R. Goris, Dr. H. D. Benjamins, E. L. K. Schmulling, Dr. C. P. Gunning, Dr. R. Pg. Poerbatjaraka en M. J. Lusink.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 18 SEPTEMBER 1926.

Tegenwoordig: de Heeren Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Hasselt (Penningmeester), Van Eerde, Van Ronkel, Juynboll, Helfrich en De Roo de la Faille (Secretaris).

De Heeren Kleintjes, Colenbrander en IJzerman hadden bericht van verhindering gezonden, de Heeren Van Vollenhoven en Vissering vertoefden in het buitenland.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Aangenomen worden:

als lid-donateur, Z. Exc. Jhr. Mr. A. C. de Graeff, Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië;

als leden: Dr. A. A. L. Rutgers, Mej. E. Allard, A. Weynschenk, H. Ch. Goossen, J. W. Wesseldijk, A. J. Wesseldijk, Prof. Mr. B. ter Haar Bzn., J. J. Dermout, C. W. Bodenhausen, de Handelsvereeniging te Semarang, W. A. ten Kate, de Indische Ondernemersbond, Mr. A. Neijtzell de Wilde, W. P. Hillen, F. W. Hering, J. van Muylwijk, J. A. Doeve, S. Luinenburg, W. L. Steinhart en C. W. Nortier.

Bedankt heeft de Heer E. L. K. Schmulling, overleden is de Heer C. M. Herckenrath.

Bericht van adreswijziging was binnengekomen van de Heeren: Dr. J. Ph. Duyvendak, Fred. Oudschans Dentz, Cultuurmij Tjiomas, Dr. Th. Pigeaud, J. C. M. Warnsink, C. Noordenbos, L. C. Westenenk, P. Wink, W. G. van Wettum, R. A. Kern, F. L. Wurfbain, H. C. Croes en Dr. M. Samsi Sastrawidagda.

Aan de orde worden gesteld:

1°. een brief dd. 9 Juli jl. n°. 3877 Afd. K. W. van het Ministerie van O., K. en W., hoe het staat met de voltooiing van het gedenkboek betreffende J. Pietersz. Coen, Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië.

Op grond van eene van Prof. Dr. H. T. Colenbrander ontvangen schriftelijke mededeeling zal Z. Exc. den Minister van O. K. en W. worden bericht dat de schrijver het zesde en laatste deel van het Gedenkboek hoopt voltooid te hebben tegen April of Mei 1927;

2°. eene uitnoodiging om zich te doen vertegenwoordigen bij de officieele inwijding door H. M. de Koningin van de gebouwen van het Kon. Koloniaal Instituut te Amsterdam op den 9en October e. k.;

De Heeren Van Ronkel en De Roo de la Faille verklaren aan het daartoe strekkend verzoek gaarne gehoor te zullen geven;

3°. een brief van Z. Exc. den Minister van Kolonien 1e Afd. N°. 211 b/I, waarbij naar aanleiding van het Instituutsverzoek om een exemplaar te mogen ontvangen van de op 1 Januari 1926 vervallen, bij het Kon. besl. van 5 Juni 1855 N°. 6 goedkeurde Instructie voor den Gouverneur-Generaal van Ned. Indie met de machtiging om t. z. t. dat stuk te publiceeren, wordt medegedeeld dat Z. Exc. den tijd nog niet gekomen acht om het geheime karakter van dit staatsstuk op te heffen, onder toevoeging dat het Instituut t. z. t. gelegenheid zal hebben de bedoelde Instructie te raadplegen wanneer — zooals indertijd geschied is met de departementale archiefstukken over de periode 1814 tot 1830, — alle archiefstukken, ook de geheime, over eene periode waarin het jaar 1855 valt, naar het Rijksarchief zijn overgebracht;

4°. een brief van den wd Directeur der Alg. Middelb. School Afd. A[1] — oostersch-letterkundige afdeeling — te Soerakarta dd.

10 Juni jl. No. 130, waarin verzocht wordt om de boekerij dier instelling te steunen door kostelooze toezending van de Bijdragen en andere werken van het Instituut, zoowel voor het verleden als de toekomst;

wordt besloten dit verzoek in te willigen met verwijzing van den Directeur der Solosche instelling naar de Commissarissen van het Instituut te Weltevreden, die een fonds van de Instituutsuitgaven onder hun beheer hebben, en deze gedelegeerden uit te noodigen hun medewerking te verleenen tot verzending der bedoelde edita, zoowel voor het verleden als de toekomst;

7°. eene mededeeling van Prof. Mr. C. van Vollenhoven dd. 6/7 '26 over den uitslag van een door hem met Prof. Mr. J. E. Heeres gevoerd gesprek over de voltooiing van diens Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum, waarvan het eerste deel (1596—1650) is verschenen in de Bijdragen als deel 57 (1907), en waaromtrent bij de Inleiding werd aangeteekend, dat de schrijver zich voorstelde „de contracten tot 1811 in drie deelen van ongeveer denzelfden omvang uit te geven." Volgens de thans verkregen inlichtingen zou het tweede deel kunnen worden afgesloten met het jaar 1680 in plaats van 1700 en persklaar te maken zijn, terwijl de afschriften der overige contracten tot 1811 toe zoo goed als compleet zijn, welke copieën t. z. t. aan het Instituut zullen worden afgestaan;

met belangstelling vernomen, waarna besloten wordt zich bij Mr. Heeres aan te bevelen voor de eventueele toezending van het m. s. van het IIe deel.

8°. dankbetuiging van Prof. C. Pelliot te Parijs dd. 11 juillet 1926 voor zijne benoeming tot buitenlandsch lid;

9°. dankbetuiging van den Heer G. Coedès te Bangkok dd 9 Oct. 1926;

10°. brieven van den Heer R. A. Kern dd. 24 Juni en 2 Juli inhoudende diens aanvaarding van het lidmaatschap der Adatrechtcommissie en diens bereidwilligheid om mede te werken aan de voltooiing der uitgaaf van de Verspreide Geschriften zijns vaders;

11°. een brief van den General Secretary van het Royal Institute of Literature, Archaeology and Fine Arts te Bangkok d.d. 1 Juni

1926, inhoudende dat de voormalige National Library aldaar is omgezet in een Royal Institute of Literature, Archaeology and Fine Arts, verdeeld in de drie afdeelingen van dien naam;

Rondvraag.

Prof. Van Eerde beveelt ook namens den Heer Helfrich en Mr. C. van Vollenhoven ter opneming in de Bijdragen aan de verhandeling van den Heer Van de Wetering over de Savoeneezen alsmede die van den Heer Verschoor van Nisse over «Begraven op Soemba»;

De Heer Juynboll biedt namens den Heer R. A. Kern ter publicatie aan een door dezen geschreven werk: Bijdragen over Javaansche Rechtsbedeeling;

om praeadvies in handen gesteld van de Heeren Prof. Kleintjes en Dr. IJzerman;

De Heer Van Hasselt stelt voor tot lid te benoemen het Fonds ten behoeve van Indologische Studien te Utrecht. Secretariaat Stadhoudersplein 2, Den Haag;

De Secretaris:

1. geeft in overweging den prijs van de 250 uit de Bijdragen overgedrukte Arjuna-Wiwaha-exemplaren te bepalen op f 2.— p. e., en

2°. biedt namens den Heer V. I. van de Wall ter publicatie aan diens MS. over «De nalatenschap van eene Compagnie's Vrouwe Sophia Francina Westpalm, douairière van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Ind. Reinier de Klerk»;

Aangezocht worden om prae-advies Prof. Colenbrander en Dr. IJzerman.

Voor de Boekerij zijn geschenken ontvangen van de Heeren Dr. G. P. Rouffaer, E. L. K. Schmulling, Mr. Dr. H. H. A. van Gybland Oosterhoff, A. J. Bliek, L. van Vuuren, Pr. C. Wessels en R. A. Kern. Aan de schenkers is dank betuigd.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BESTUURSVERGADERING
VAN 16 OCTOBER 1926.

Aanwezig de Heeren IJzerman, Van Hasselt (Penningmeester), Van Eerde, Van Ronkel, Juynboll, Kleintjes, Colenbrander en De Roo de la Faille (Secretaris).

De Heeren Vissering en Helfrich hadden medegedeeld verhinderd te zijn. Mr. Van Vollenhoven vertoeft in het buitenland. Ook de Voorzitter, Prof. Snouck Hurgronje had bericht verhinderd te zijn, weshalve de Heer IJzerman wordt uitgenoodigd de leiding der vergadering op zich te nemen.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Adresveranderingen waren binnengekomen van de Heeren B. Hoetink, G. L. der Kinderen, Dr. J. A. Baron van Westerhold, A. J. Bernet Kempers, Dr. G. F. Pijper en W. van West.

In behandeling komen:

1°. een opstel van den Heer J. H. Neumann, Bijdrage tot de Geschiedenis der Karo-Batakstammen (vervolg op het artikel in dl. 82); in handen gesteld van de Heeren Van Eerde en Juynboll om praeadvies;

2°. een artikel van den Heer Loeber te Elberfeld: Over de Siameesche en Javaansche Wajangkoelit;

eveneens in handen gesteld van de Heeren Van Eerde en Juynboll.

Rondvraag.

De Heer Van Eerde biedt namens Pr. Drabbe te Saumlaki ter opneming in de «Bijdragen» aan diens opstel over «Waardigheden en ambten in de Tanimbareesche maatschappij»;

de Heeren Van Ronkel en Van Eerde worden uitgenoodigd van raad te dienen.

Vervolgens legt Z.H.Gel. over een brief van de Kon. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam dd. 27 September 1926 Afd. Letterkunde N°. 24, handelende over het denkbeeld van de American Historical Association om te geraken tot de oprichting van een permanent internationaal Comité, dat op zich zou kunnen nemen de zorg voor toekomstige historische wereldcongressen, gelijk er laatstelijk een gehouden is te Brussel in 1923, en tevens die voor zoodanige andere ondernemingen op historisch gebied, welke alleen door internationale samenwerking tot stand kunnen komen. Nadat in dezen brief was medegedeeld, dat dit denkbeeld had geleid tot eene internationale bijeenkomst van historici op 13 en 14 Mei jl. te Genève, waar de Kon. Akad. was vertegenwoordigd door Prof. H. T. Colenbrander, werd het plan geopperd om, naast Nederland, welks historische instituten reeds tot groepvorming ten behoeve der vertegenwoordiging in het Comité waren uitgenoodigd, ook Ned.-Indië zich te doen vertegenwoordigen als »pays non-souverain«, ten minste indien een groep kan worden gevormd van instellingen, die bereid zijn een afgevaardigde aan te wijzen en de voorloopig voor ieder deelnemend land op 25 à 50 dollar 's jaars begroote bijdrage tot het administratieve budget op te brengen. De vraag werd gesteld of wellicht het Kon. Instituut in Den Haag, het Kon. Koloniaal Instituut te Amsterdam en het Bataviaasch Genootschap zich tot zulk een groep zouden kunnen vereenigen.

Nadat deze aangelegenheid uitvoerig was toegelicht door Prof. Colenbrander, werd besloten eerst af te wachten, welke houding ten deze zal worden aangenomen door het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, welke instelling ten opzichte van de Koloniale geschiedenis als de meest belanghebbende wordt aangemerkt, en daarna te overwegen, wat te doen zal zijn.

De Heer Juynboll legt over ter publiceering in de Bijdragen de vertaling van Sarga XIV van de Rāmāyaṇa en geeft vervolgens eene uiteenzetting nopens de voortzetting van de uitgaaf der Verspreide Geschriften van Prof. Kern aan de hand van een door de Commissie van Redactie, bestaande uit de Heeren Juynboll, Hazeu en Kern, samengestelde Nota.

Hieruit blijkt dat het in het voornemen ligt om eerst te doen drukken een rubriek diversen, gevolgd door een Nalezing, daarna

een keur uit de Levensberichten en vervolgens eene volledige bibliographie, welk geheel zal worden besloten door een Register, de omvang van welk een en ander wordt geschat op 52 vel, d. i. ongeveer drie deelen.

Met belangstelling vernomen.

Prof. van Ronkel biedt namens den doct.[us] C. C. Berg te Leiden ter publicatie aan diens bewerking van de Kidoeng Soenda (Middel-Javaansche tekst met vertaling).

De Heeren Juynboll en van Ronkel worden uitgenoodigd van advies te dienen.

Prof. Colenbrander brengt bericht uit over het in zijne handen gesteld manuscript van den Heer V. I. Van de Wall: «De Nalatenschap van eene Compagnie's Vrouwe Sophia Francina Westpalm, douairière van den G. G. Reinier de Klerk (1777—1780)». Z. H. G. I. ontraadt de uitgaaf van het MS. in zijn tegenwoordigen, te uitvoerigen en te populairen vorm. Indien het mogelijk zou blijken om dezen omvangrijken arbeid om te werken tot de hoofdzaak: den tekst van het testament en de boedelbeschrijving der overleden Gouverneur-Generaalsweduwe, onder toevoeging van zakelijke aanteekeningen, dan zou de uitgaaf aanbeveling verdienen.

Dienovereenkomstig besloten.

Prof. Kleintjes adviseert, ook namens Dr. IJzerman, om de studie van den Heer R. A. Kern: «Javaansche rechtsbedeeling, eene bijdrage tot de kennis der geschiedenis van Java» in de Bijdragen te plaatsen.

Conform besloten.

Voor de Bibliotheek zijn geschenken ontvangen van de Heeren: Prof. Dr. N. J. Krom, Dr. A. C. Kruyt, P. de Roo de la Faille en F. K. van Iterson.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de w[d]. Voorzitter de Vergadering.

BESTUURSVERGADERING.

VAN 20 NOVEMBER 1926.

Aanwezig de Heeren: Snouck Hurgronje (Voorzitter), Van Hasselt (Penningmeester), Van Eerde, IJzerman, Helfrich, Juynboll en Van Ronkel.

De Heeren Vissering, Kleintjes, Colenbrander en De Roo de la Faille waren verhinderd de vergadering bij te wonen; Mr. C. van Vollenhoven vertoefde in het buitenland.

De notulen der vorige bestuursvergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Als nieuw lid wordt aangenomen de Heer V. A. Doeve. Bedankt hadden de Heeren F. M. Dekker en Fred. Oudschans Dentz. Adresveranderingen waren binnen gekomen van de Heeren Boswinkel, Dr. Poerbatjaraka, Neumann, Monod de Froideville, Van West en Dr. H. van der Veen.

Aan de orde wordt gesteld:

1°. de regeling van de zorg voor het Instituutsgebouw naar aanleiding van de mededeeling van den Adjunct-Secretaris W. C. Muller, dat hij zich verplicht ziet deze taak op te geven om redenen van particulieren aard en elders gaat wonen. Wordt besloten, dat het bovenhuis van het Instituutsgebouw in beginsel blijft aangewezen als ambtswoning van den adjunct-secretaris, en dat den assistent A. G. de Bakker thans weliswaar wordt toegestaan deze woning te betrekken, doch onder gehoudenis van, wanneer het Instituutsbestuur daarover anders mocht willen beschikken, deze woning, zonder meer op eerste aanzegging, te ontruimen. Ter tegemoetkoming in de zorg voor het Instituutsgebouw zal hem maandelijks f 32.50 worden uitgekeerd ter bezoldiging van eene werkvrouw, terwijl hem mede wordt gegeven vrijdom van licht, vuur en personeele belasting;

2°. een brief dd. 6 Oct. jl. van des Instituuts Commissaris te Batavia Dr. D. A. Rinkes, mededeelende dat hij wegens vertrek

uit Indië genoodzaakt is om in begin 1927 deze functie neer te leggen, in verband waarmede mededeeling wordt verzocht wie als opvolger (naast den heer Gediking) zal zijn uit te noodigen;

besloten wordt met Dr. Rinkes telegraphisch overleg ter zake te plegen;

3°. brief dd. 25 October jl. van het Bestuur van het Instituut Kern te Leiden, houdende verzoek om een gratis-exemplaar der Verspreide Geschriften van wijlen Prof. H. Kern;

hieraan zal worden voldaan;

4°. een brief dd. 12 Oct. jl. van den Heer R. M. Noto Soeroto inhoudende een verzoek om geldelijken steun bij de uitgaaf van een werk van den Heer P. A. J. Moojen over Bali en de Balische Kunst;

wordt besloten te doen mededeelen, dat het Bestuur van het Kon. Instituut geen aanleiding vindt om deze uitgaaf te subsidieeren;

5°. een schrijven van Prof. Mr. J. E. Heeres dd. 29 October jl. waarbij in antwoord op des Instituuts vraag om inlichtingen inzake de voortzetting van het Corpus Diplomaticum wordt medegedeeld, dat de bewerking van deel II voor een aanzienlijk deel is voltooid, en bij Z. H. Gel. gegronde hoop bestaat, dat dit in 1927 zal kunnen verschijnen, tenzij onverhoopte omstandigheden dit zouden beletten;

voor kennisgeving aangenomen;

6° eene bijdrage van den Heer H. W. de Santy: Iets over bintangans of hisapans in de onderafdeeling Banjoe-Asin en Koeboe-streken der residentie Palembang. Om advies in de handen der Heeren Helfrich en Van Eerde.

Rondvraag.

Prof. Van Eerde brengt, mede namens Prof. Van Ronkel, verslag uit nopens het opstel van Prof. Drabbe, Waardigheden of ambten in de Tanimbareesche maatschappij, zoomede namens Dr. Juynboll over het artikel van den Heer Neumann, Bijdrage tot de geschiedenis der Karo-Batak stammen II, en beveelt beide opstellen voor des Instituuts Bijdragen aan.

Dr. Juynboll adviseert, mede namens Prof. Van Ronkel, het in hun handen gesteld H. S. van den Heer C. C. Berg, bevattende tekst en vertaling van de Kidung Sunda te publiceeren.

In de tweede plaats brengt Dr. Juynboll, tevens namens den Heer Van Eerde, verslag uit over een artikel van den Heer J. A. Loeber Jr. te Elberfeld, Over de Siameesche en de Javaansche Wajangkoelit. Besloten wordt het artikel ter beschikking van den schrijver te laten, wijl het voor de Bijdragen minder geëigend is.

De Heer Van Hasselt legt ter goedkeuring over de ontwerp-begrooting voor 1927 en licht die toe.

Ten slotte wordt besloten, dat bij den Heer Van Erp nogmaals zal worden aangedrongen op het voltooien van de architectonische beschrijving van de Boroboedoer-monographie.

Boekgeschenken waren ingekomen van de Heeren Dr. J. B. Sitanala, Dr. W. Bieshaar, Mr. J. H. van Laer, Dr. P. van Hulstijn, J. Sibinga Mulder, Joh. F. Snelleman, H. F. Tillema, J. Boonacker, de School tot opl. v. Inl. Artsen, de Vereeniging het Proefstation voor de Java-suiker-industrie, W. C. Muller, Prof. Dr. J. P. Kleiweg de Zwaan en W. de Cock Buning.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

